

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**ROMANYA'DAKİ TÜRK-TATAR TOPLUMU VE
TÜRKİYE'YE GÖÇLERİ (1918-1941)**

Metin OMER

Doktora Tezi

Ankara, 2018

ROMANYA'DAKİ TÜRK-TATAR TOPLUMU VE
TÜRKİYE'YE GÖÇLERİ (1918-1941)

Metin OMER

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Doktora Tezi

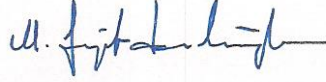
Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

Metin OMER tarafından hazırlanan "Romanya'daki Türk-Tatar Toplumu ve Türkiye'ye Göçleri (1918-1941)" başlıklı bu çalışma, 08/06/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

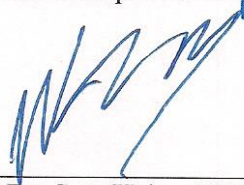
Prof.Dr. Ömer TURAN (Başkan)

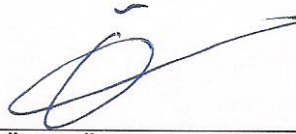
Prof.Dr. Mehmet Veli SEYİTDANLIOĞLU (Danışman)

Prof.Dr. Recep BOZTEMUR

Doç.Dr. Sırrı Hakan KIRIMLI

Dr.Öğretim Üyesi Özhan KAPICI

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof.Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

08 Haziran 2018

Metin OMER

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.**
(Bu seçenikle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etmeniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)
- Tezimin/Raporumun tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.**
(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)
- Tezimin/Raporumun 08.06.2021 tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.**
- Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi**

08/06/2018

Metin OMER

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Prof.Dr. Mehmet Veli SEYİTDANLIOğLU danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

08/06/2018

Metin OMER

TEŞEKKÜR

Doktoramımı bitirmem ve tezimi tamamlamam aldığım destekler olmasaydı mümkün olamazdı.

Danışmanım Prof. Dr. Mehmet Veli Seyitdanlıoğlu yardımlarını hiçbir zaman esirgememiştir. Önerileri ve verdiği destek çalışmama önemli katkılar sağlamıştır. Yol gösterici danışmanlığı, uzun sohbetleri ve moral verici sözleri tezimin sonuna gelmeme en büyük etkenlerden birisi olmuştur. Kendisine teşekkürü bir borç bilirim.

Gerek ülkeler arası konuşmalar için telefonu her zaman açık olan, gerekse yüz yüze fikir tartışmalara açık olan Doç. Dr. Hakan Kırımlı'ya minnettarım. Bazı kaynakları tespit etme ve ulaşmamı sağlamış, çalışmamdaki eksik veya yanlış bilgileri işaretleyip düzeltmeme yardımcı olmuştur.

Öğretim Üyesi Dr. Özhan Kapıcı'ya her ne kadar teşekkür etsem azdır. Arkadaşlığı, keyifli sohbetleri, paylaştığı Fransa Dışişleri Bakanlığı'ndaki belgeleri, Başbakanlık Osmanlı Arşivleri ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri'ndeki çalışmalarımda yardımları ve kaynak konusunda çok önemli tavsiyeleri tezimi tamamlamamda önemli katkılar sağlamıştır. Ayrıca, kendisi çalışmamı okuyup virgülüne kadar düzeltmiştir.

Prof. Dr. Ömer Turan ve Prof. Dr. Recep Boztemur'un yapıcı eleştirilerine, tezimi okuyup yaptıkları tavsiyelerine teşekkür ederim. Önerileri sayesinde konuya daha geniş bir bakış açısıyla yaklaşmam mümkün olmuştur.

Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde geçirdiğim yıllar akademik açıdan şahsi gelişmeme en çok katkı sağlayan dönem olmuştur. Şüphesiz bunu çok değerli Hocalarıma borçluyum. Prof. Dr. Mehmet Öz, Prof. Dr. Mehmet Özden, Prof. Dr. Yunus Koç, Doç. Dr. Selim Aslantaş'ın kapıları her zaman açık olmuş, okuma önerileri, paylaştıkları bilgiler şuur açıcı olmuştur. Hepsine ayrı ayrı teşekkür ederim.

Romanya'daki dostları da unutmamak lâzım. Prof. Dr. Florin Anghel tanıştığımız 9 seneden beri her zaman kapıyı çaldığım, hiçbir zaman hayır demeyen arkadaşım, hocam olmuştur. Tavsiyeleri ve destekleri moralimi yüksek tutup bu çalışmayı bitirmemi mümkün kılmıştır. Kendisine minnettarım. Doç. Dr. Emanuel Plopeanu'ya bazı kaynaklara ulaşmamı sağlamasından dolayı teşekkür borçluyum. Değerli arkadaşım Dr. Adrian Herta tezin bitmesini imkânsız olduğunu düşündüğümde tünelin ucundaki ışığı görmeme yardımcı olmuştur. Kendisine teşekkür ederim.

Bu çalışmanın teknik kısımlarını ve eklerin hazırlanmasında da yardımdan yararlandım. Bu konuda Safiye Olgun, Sibel Bactışa ve Adina Bocai'ya teşekkür ederim. Romence'den Türkçe'ye bazı tercümelerin yapılmasında Selma Mutalıp'ın yardımları tezin zamanında bitmesini sağlamıştır. Kendisine şükranlarımı sunarım.

Türkiye'deki hayatımı kolaylaştıran ve bazı kaynaklara ulaşmamı sağlayanlar da olmuştur. Prof. Dr. Enver Aydoğan, Nurten Bay, Tezcan Ergen, Mükremin Şahin ve inanılmaz misafirperver ailesi, Türker Yüksel her zaman, her konuda yanımda olmuşlardır ve Ankara'yı evim gibi hissetmeyi sağlamışlardır. Yardımlarına minnettarım.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'ndan aldığım doktora bursu çalışmalarımı bitirmemde önemli derece kolaylaştırmıştır. Başkanlığa da teşekkür borçluyum.

Evlatların iyiliği için bütün fedakârlıkları yapan, babam Mitat ve annem Belkis'in destekleri, kardeşim Engin'in yardımları olmasaydı doktora sürecini tamamlayamazdım. Onlara teşekkür etmek için yeterli söz bulamıyorum.

Elbette bu çalışmaların eksikleri ve hataları yazara, bana aittir.

ÖZET

OMER, Metin. *Romanya'daki Türk-Tatar Toplumunu ve Türkiye'ye Göçleri (1918-1941)*, Doktora Tezi, Ankara, 2018.

Bu tezde, XIII. asırdan beri Dobruca'da yaşayan ve bu bölgede varlığını sürdüren, Türk-Tatar toplumunun önemli bir kısmının 1918-1941 yılları arasında Romanya'dan Türkiye'ye göçleri incelenmektedir. Romanya'dan Türkiye'ye 1918-1941 yılları arasında gerçekleşen göçlerin siyasî, diplomatik ve sosyolojik boyutları vardır. XIV-XIX. asırlar arasında Dobruca'nın Osmanlı toprağı ve nüfusunun çoğunluğunun Müslüman olduğu gerçeğı, göçlerin tarihi gelişimini anlamak için önemlidir.

Siyasî açıdan Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Romanya Krallığı'nın göçlere karşı bakış açıları ve uyguladıkları kararlar göç sürecini etkilemiştir. Bükreş ve Ankara göçleri desteklemiştir fakat bu sürecin yasal bir çerçevede devam etmesine gayret etmişlerdir. Romenler açısından bakıldığında Müslüman toplumun Tuna ve Karadeniz arasındaki bölgeyi terk etmesi, Vlah kolonistleri buraya yerleştirecek Romanya'ya, sınırları dâhiline yeni katılan bu toprakları romenleştirme fırsatını veriyordu. Böylece Romanya, Bulgarların bu bölge üzerindeki taleplerinin önüne geçmeye çalışmıştır.

Romanya – Türkiye ilişkileri açısından bakıldığında, Romen ve Türk diplomatlar göçlerin düzenli olarak yapılmasına ve göçmenlerin sorunlarını çözmeye gayret etmişlerdir. Bundan dolayı 1936 göçlerini düzenleyen bir antlaşma imzalanmıştır. Eksikleri olsa da bu antlaşma göçmenlerin birçok sorununu ele alıyordu.

Sosyolojik açıdan bakıldığında göçmenler, yeni dâhil oldukları bir topluma uyum sağlamaya çalışmışlar, kalanlar ise sayıları azaldığı için karşılaştıkları zorluklara yeni çözümler aramışlardır.

1918-1941 yılları arasında Romanya'dan-Türkiye'ye göçleri bütün yönlerini ortaya koymak için bu tezde Romen, Türk ve Fransız arşivleri yanında iki ülkede dönemin basını ve konuyla ilgili yayınlanmış çalışmalar kullanılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Romanya, Türkiye, göç, Dobruca, Türk, Tatar, Gagavuz, Ada Kale

ABSTRACT

OMER, Metin. Turkish-Tatar Community of Romania and their Migration to Turkey (1918-1941), Ph. D. Dissertation, Ankara, 2018.

In this thesis is analyzed the emigration of the Turkish-Tatar community from Romania to Turkey between the years 1918-1941. The emigration of this community which was present in the Dobruja since the XIIIth century had political, diplomatic and sociological dimensions. The fact that between XIV-XIX centuries Dobruja was part of the Ottoman Empire and the majority of the population was Muslim is important in order to understand the historical dimension of migration.

From the political perspective the developments in the Republic of Turkey and Kingdom of Romania affected the migration process. Both Bucharest and Ankara supported the migration but they strived to keep this process in a legal framework. From the point of view of the Romanians, the Muslim community's abandonment of the region between the Danube and the Black Sea gave the opportunity to settle in this region Vlah colonists. Thus, Romania has tried to get ahead of the Bulgarians' demands on this region.

Regarding the Romania-Turkey relations, the diplomats of both countries tried to solve the problems faced by the emigrants. Therefore a treaty regulating the emigration was signed in 1936. Although there were shortcomings, this treaty addressed many problems of the emigrants.

From the sociological perspective those that arrived in Turkey had to adapt to a new society while those that decided not to emigrate and to remain in Romania had to find new solutions to the challenges they faced as their number decreased.

In order to reveal all the aspects of the emigration from Romania to Turkey between 1918-1941, in this thesis we used Romanian, Turkish, French archives, the press of that time in the two countries and published studies on this subject.

Keywords

Romania, Turkey, emigration, Dobruja, Turks, Tatars, Gagavuz, Ada Kale

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
TABLolar DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	11
TARİHÇE	11
1.1. ROMANYA'DAKİ TÜRK TATAR TOPLUMUNUN OLUŞUMU	11
1.2. KUZEY DOBRUCA'NIN ROMANYA'YA ENTEGRASYON SÜRECİ	27
1.3. GÜNEY DOBRUCA'NIN ENTEGRASYONU	49
2. BÖLÜM	61
ENTEGRASYON MU, GÖÇ MÜ? "BÜYÜK ROMANYA"DAKİ MÜSLÜMANLAR	61
2.1. TÜRKLER VE TATARLAR BÜYÜK ROMANYA'NIN PARÇASI	61
2.2. MÜSLÜMANLARIN TEŞKİLATLANMALARI	90
2.3. MÜLKİYET KONUSU	118
2.4. ROMEN KOLONİZASYONLAR VE GÖÇ	138
2.5. EĞİTİM SİSTEMİ VE GÖÇLER	156
2.5.1. Eğitim Durumu Hakkında Genel Bakış	156
2.5.2. Durum İncelemesi: Müslüman Semineri	169

3. BÖLÜM	191
ROMEN-TÜRK İLİŞKİLERİ VE GÖÇLER	191
3.1. ROMANYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE GÖÇ PERSPEKTİFİ	191
3.2. GÖÇ MÜKAVELENAMENİN İMZALANMASI	209
3.3 HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER VE GAGAVUZLARIN GÖÇÜ	231
3.4 ADA KALE. TUNA'DAKİ BİR ADANIN KADERİ	253
4. BÖLÜM	266
İSKÂN SÜRECİ	266
4.1. KİMLİK ALANI ARAYIŞINDA	266
4.2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN NÜFUS SİYASETİ VE ROMANYA'DAN GÖÇLER	278
4.3. GÖÇMENLERE YAPILAN YARDIMLAR	296
SONUÇ	312
KAYNAKÇA	319
EK 1. Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Romanya Kırallığı Hükûmeti arasında Bükreşte 4 Eylül 1936 tarihinde akid ve imza edilmiş olan "Dobrucadaki Türk ahalinin muhaceretini tanzim eden Mukavelename" ve merbutu olan dört mektup	346
EK 2. 1936 Göç Mukavelenamesine göre göç bölgelerinde Türk nüfusu.	357
EK 3. Büyük Romanya (1918-1940) haritası	374
EK 4. Kuzey Dobruca haritası	375
EK 5. Güney Dobruca haritası	376
EK 6. Orijinallik Raporu	377
EK 7. Etik Kurul ya da Muafiyet İzni	378

KISALTMALAR DİZİNİ

A.C.N.S.A.S.:	Romanya İstihbarat Çalışmaları Arşivleri Ulusal Konseyi (Arhivele Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității)
a.g.e.:	Adı geçen eser
a.g.m.:	Adı geçen makale
a.g.y.:	Adı geçen yer
A.M.A.E.:	Romanya Dışişleri Bakanlığı Arşivleri (Arhivele Ministerului Afacerilor Externe)
A.N.R.:	Romanya Millî Arşivleri (Arhivele Nationale Istorice Centrale)
B.C.A.:	T. C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri
bkz.:	Bakınız
BOA:	Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
C.A.M.:	Muafiyetler Romanya Krallığı'nın Tekel Şirketi (Casa Autonomă a Monopolurilor Regatului României)
çev.:	Çeviren
der.:	Derleyen
DJANI:	Romanya Millî Arşivleri Ilfov İl Şubesi (Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Ilfov)
ed.	Editör
haz.	Hazırlayan
LANC:	Millî-Hristiyan Savunma Birliği (Liga Apărării Național-Creștine)

MCA:	Kültler ve Sanatlar Bakanlığı (Ministerul Cultelor și Artelor)
MCIP:	Kültler ve Eğitim Bakanlığı-Muhasebe Bölümü (Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice -Direcția Contabilități)
ONAC:	Millî Kolonizasyon Ofisi (Oficiul Național al Colonizării)
PNL:	Millî Liberal Parti (Partidul Național Liberal)
PNȚ:	Köylü Ulusal Parti (Partidul Național Țărănesc)
TBMM:	Türkiye Büyük Millet Meclisi

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: 1903'te millîyete göre özel mülklerin paylaşımı	47
Tablo 2: Müstecib Ülküsal'a göre göç edenlerin sayısı	78
Tablo 3: Romanya Parlamentosundaki Türklerin ve Tatarların listesi (1919-1937).....	87
Tablo 4: 1930-1938 arasında devletin öncelik hakkını kullandığı topraklar.....	146
Tablo 5: 15 Mart 1940 itibariyle kolonizasyon için tahsis edilen toprakların durumu.....	150
Tablo 6: Kolonistlere verilen toprakların 15 Mart 1940 itibariyle durumu.....	150
Tablo 7: Dobrucadaki Türk ahalinin muhaceretini tanzim eden Mukavelename'ye istinaden devlet tarafından satın alınan toprakların 15 Mart 1940 itibariyle durumları.....	151
Tablo 8: 1 Haziran 1934 - 1 Ocak 1935 tarihleri arasında Romanya'dan Türkiye'ye göç edenlerin mıntakalara/yerleşim yerlerine göre pasaportların taksimi.....	305
Tablo 9: 1937'de Dobruca'daki Türk esnafların sayısı	309
Ek Tablo 1: Türk nüfusuna genel bakış.....	357
Ek Tablo 2: 1930 nüfus sayımına göre Romen-Bulgar sınırında 8 kilometrelik alanda Türk nüfusun dağılımı.....	357
Ek Tablo 3: 1930 nüfus sayımına göre Hacıoğlu Pazarcık şehri, Ezibei kazası (Kaliakra eyaleti), Kurtbunar kazası (Durostor eyaleti) Türk nüfusun dağılımı	361
Ek Tablo 4: 1930 nüfus sayımına göre Akkadınlar ve Tutrakan (Silistre eyaleti) Türk nüfusun dağılımı	364
Ek Tablo 5: 1930 nüfus sayımına göre Silistre şehri ve Silistre kazası (Durostor eyaleti) Türk nüfusun dağılımı.....	366
Ek Tablo 6: 1930 nüfus sayımına göre Dobruca'nın kalanında Türk nüfus dağılımı	368

GİRİŞ

Bu çalışmada, XIII. asırdan beri Dobruca'da yaşayan ve bu bölgede varlığını sürdüren Türk ve Kırım Tatarlarının 1918-1941 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'ne göçleri incelenmektedir. Romence ve Türkçe kaynakların kullanılması ve şimdiye kadar ulaşılmayan belgerin tespit edilmesi çalışmanın orijinalliğini sağlamıştır.

Zaman içerisinde Dobruca topraklarında Türk ve Tatarlar'dan oluşan kalabalık bir toplum meydana gelmiştir. Dobruca'nın Romanya Devletinin sınırlarına dâhil edilmesinden sonra, Türk ve Tatar toplumunun önemli bir kısmı, Tuna ve Karadeniz arasında bulunan toprakları terk ederek, onlara destek ve güvenlik vaad eden Osmanlı İmparatorluğu'na doğru yola çıkmayı tercih etmişlerdir.

1878'deki Berlin Kongresi'nin kararları neticesinde (Kuzey) Dobruca'nın Romanya'ya geçmesiyle başlayan göçler, Romanya'da yaşayan Türk ve Tatarları etkileyen en önemli olgulardan birisidir. Tezin 1918-1941 tarihlerle sınırlandırılmasının sebebi bölgede ve dünyada gerçekleşen değişimlere bağlıdır. 1918'de galip devletler arasında yer alan Romanya, üzerinde iddia ettiği tüm tarihî bölgeleri kendi sınırları içerisine almış ve bu şekilde "Büyük Romanya" kurulmuştur. Buna rağmen, Romen siyasetçilerin karşılaştıkları en önemli sorunlardan birisi azınlıklar sorunu olmuştur. Romen topraklara katılan yeni bölgelerde nüfusun önemli bir kısmını azınlıklar teşkil diyordu. I. Dünya Savaşı sonrasında, Paris Barış Antlaşmasının neticesinde, teoride olsa da, azınlıkların korunmasını teşvik eden ve toprak taleplerini nüfus oranına göre değerlendiren bir sistem kurulmuştur. Bundan dolayı, Romen devleti azınlıkları kontrol altında tutma ve ayrımcılık faaliyetlere karşı bir politika uygulamıştır. Bu politika özellikle Macar veya Bulgar gibi, revizyonist ve Romanya'nın sınırlarını tanımayan devletlerin diasporasına yönelik olsa da, Türkleri ve Tatarları da etkilemiştir.

İncelenen dönemde göçleri en çok etkileyen gelişme, Balkan Savaşları sonunda Güney Dobruca'nın Romanya'ya geçmesidir. Bu bölgeyi kendi topraklarına

katan Romanya, böylelikle Romenlerden daha ziyade Türk, Tatar ve Bulgarlardan oluşan bir bölgeyi kazanmıştır. Bu bölgeyi Romenleştirmek için Bükreş'teki makamlar, Vlahları buraya yerleştirmeye karar vermişlerdir. Tatar ve Türklerin herhangi bir toprak talepleri olmayınca ve Türkiye Cumhuriyeti de onları kendi topraklarına davet edince, bunların yerlerinden edilmeleri daha kolay olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu yenilmişse de, Millî Mücadele sonunda Türkiye Cumhuriyeti bu yenilgiyi bir zafere dönüştürmüştür. Ankara'nın uyguladığı reformlar ve başladığı çağdaşlaşma süreci Romanya'daki Türk ve Tatarlar için çekici bir unsur olmuştur. Ayrıca, yeni ulus inşası sürecini başlatan Türk yetkililerin Balkanlar'da yaşayan Türk-Müslümanları yeni kurulan Cumhuriyet'te iskân etmeleri bu siyasetin önemli bir parçası olmuştur.

1939'da II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla göçler yavaşlamış ve savaşın sonunda Romanya'da komünist rejimi iktidara geldikten sonra sınırlar kapandığı için, Dobruca'yı terk etmek daha da zorlaşmıştır. Buna rağmen bu tarihe kadar devam eden göçlerin sonucunda, Dobruca'nın nüfusu büyük ölçüde değişmiş ve 1878'de çoğunlukta olan müslüman toplum, azınlığa düşmüştür. Çalışmanın üst sınırınının 1941 olarak seçilmesi 1936'da imzalanan Göç Mukavelenamesi'yle ilgilidir. Romanya-Türkiye arasında imzalanan mukavelenameye göre, göçlerin beş senede, yani 1940'ta sona ermesi gerekiyordu. II. Dünya Savaşı'nın başlaması süreyi ertelemiş ve dolayısıyla göç süreci devam etmiştir. Tespit edilen belgelere göre, Göç Mukavelename'ye göre son giden grup 1941'de olmuştur.

Kemal H. Karpat'ın belirttiği gibi göçün en kısa tanımı "asıl yerinden, ulaşmak istenilen yere hareket" olsa da, tamamıyla tekniktir ve göçün bütün boyutlarını dikkate almamaktadır.¹ Romanya'dan Türkiye'ye 1918 – 1941 yılları arasında gerçekleşen göçlerin de siyasî, diplomatik ve sosyolojik boyutları vardır. Bu bakımdan Kırım Tatarları için göçün 1783'te Kırım Hanlığı Rusya tarafından

¹ Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 71, 136.

ilhak edildikten sonra başladığını ve 1918 – 1941 yılları arasında da bu sürecin devam ettiğini göz önünde bulundurmak gerekir. XIV – XIX. asırlar arasında Dobruca'nın Osmanlı toprağı ve nüfusunun çoğunluğunun Müslüman olduğu gerçeğı, göçlerin tarihi gelişimini anlamak için önemlidir.

Siyasî açıdan Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Romanya Krallığının göçlere karşı bakış açıları ve uyguladıkları kararlar göç sürecini etkilemiştir. Bükreş ve Ankara göçleri desteklemiştir, fakat bu sürecin yasal bir çerçevede devam etmesine gayret etmişlerdir. Romenler açısından bakıldığında Müslüman toplumun Tuna ve Karadeniz arasındaki bölgeyi terk etmesi, Vlah kolonistleri buraya yerleştiren Romanya'ya, sınırları dâhiline yeni katılan bu toprakları Romenleştirme fırsatını veriyordu. Böylece Romanya, Bulgarların bu bölge üzerindeki taleplerinin önüne geçmeye çalışıyordu.

Romanya – Türkiye ilişkileri açısından, göçler iki ülke arasındaki görüşmelerde önemli bir nokta temsil etmiştir. Romen ve Türk diplomatlar göçlerin düzenli yapılmasına ve göçmenlerin sorunlarını çözmeye gayret etmiştir. Bundan dolayı, 1936'da göçleri düzenleyen bir antlaşma imzalanmıştır. Eksikleri olsa da, bu antlaşma göçmenlerin birçok sorunlarını ele alıyordu. Göç, kolay bir süreç olmayıp, göçmenlerin yerleştikleri yerlerde yaşayan toplumla uyum sağlama, başka bölgelere yerleşen veya göçmeyen akrabalarla iletişim de kalma gibi zorlukları geçme çabaları getirmiştir.

Göçmenlerin arasında, incelediğimiz dönemde, Gagavuzlar ve Ada Kale'deki Türkler ayrı bir yer teşkil ediyorlar. İki toplumda da göç girişimleri olmuş olsa da, neticede bu yönde bir sonuca varılmamıştır.

Bunları dikkate alarak, bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, *Tarihçe*, 1878'den sonra Romanya sınırlarından giren Dobruca'daki Türk ve Tatar toplumunun oluşumu ele alınmıştır. Üç altbölümden oluşan bu bölümde, Romanya'daki Türk Tatar toplumunun oluşumu, Kuzey ve Güney Dobruca'nın Romen sınırlarına girmesi ve 1918'e kadar Romen makamların bu bölgelerin entegrasyonu için attıkları adımlar incelenmiştir.

İkinci bölümde, *Entegrasyon mu, göç mu? “Büyük Romanya”daki Müslümanlar*, 1918’den sonra Romen yetkililerin Türklere ve Tatarlara yönelik alınan kararlar ve Müslüman toplumundaki gelişmelere yer verilmiştir. “İdeal” sınırlarına ulaşın Romanya’nın azınlıklara yönelik politikaları, toprak sorunu, Müslümanların teşkilatlanmaları, Romen kolonizasyonu, Türklerin ve Tatarların eğitim sorunları göç sürecini etkileyen faktörler olarak incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, *Romen-Türk ilişkileri ve göçler*, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin göçler üzerindeki etkisi incelenmektedir. Sebeplerin tespiti dışında iki ülke arasında göç süreci önemli sorunlar yaratmamış, aksine, Ankara ve Bükreş yetkilileri göçmenlerin karşılaştıkları sorunları gidermek için çaba sarfetmişlerdir. Bu bölümde ele alınan önemli bir husus 1936’da imzalanan *Dobruca’daki Türk ahalinin muhaceretini tanzim eden Mukavelename*’dir. Mukavelenamenin imzalanma süreci, amacı ve etkileri incelenmiştir. Bütün sorunları ortadan kaldırmasa da göç sürecini düzenleyen ve dolayısıyla göçmenlerin durumunu iyileştiren bir antlaşma olmuştur. Ayrıca, Mukavelenamenin imzalanması iki devlet arasındaki iyi ilişkilerin bir göstergesidir.

Aynı bölümde, Romanya’da yaşayan, Hristiyan Türkler olan Gagavuzların durumu incelenmiştir. Bu çalışmada incelenen dönemde Gagavuzlar göç etmese de, Türkiye’nin Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver’in bu yönde bazı girişimleri olmuştur. Bundan dolayı Gagavuzların durumu ayrı bir bölümde analiz edilmiştir.

Ada Kale’deki Türklerin durumu da üçüncü bölümde ele alınmıştır. Romanya devleti tarafından tanınan ayrıcalıklardan dolayı ekonomik durumları iyi olan Ada Kaleliler Dünya Savaşları arasında göç etmemişlerdir. Buna rağmen, aralarında yaşanan bazı sorunlardan dolayı, bir kısmı göç etmek istemiş fakat bu yönde izin alamamıştır.

Dördüncü bölümde, *İskân süreci*, Romanya’dan Türkiye’ye göçlerinin Ankara’daki yetkililerin bakış açısından incelenmiştir. Bu bölümde, Türklerin ve Tatarların amaçları kimliklerini korumak olduğunu göstererek, göç üzerindeki tartışmaların ana etkenleri ele alınmıştır. Ayrıca, göç sürecinin Türkiye

Cumhuriyeti üzerindeki etkileri ve Ankara'nın göçleri düzenleme ve göçmenlere yardım etme çabaları da ortaya konulmuştur.

Başvurulan en önemli arşiv kaynakları *T. C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri* (B.C.A.), *Arhivele Nationale Istorice Centrale* (Romanya Millî Arşivleri – A.N.R.) ve *Arhivele Ministerului Afacerilor Externe* (Romanya Dışişleri Bakanlığı Arşivleri – A.M.A.E.) olmuştur. B.C.A.'da hazırlanan tez için en önemli fonlardan *Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Evrakı Kataloğu* ve *Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Evrakı Kataloğu*'nu burada hatırlatabiliriz. Bu fonlar Başbakana ve Başbakanlığa gönderilen her tür konudaki belgeleri ve Başbakanlığın, Bakanlıklar ile çeşitli kurum ve kuruluşlarla yapmış olduğu yazışmaları içerir. Bu fonlarda bulduğumuz en önemli belgeler, Türkiye'nin Bükreş'teki Elçisinin göçlerle ilgili hazırladığı raporlardır. Bu raporlar Romanya'dan Türkiye'ye yapılan göçlerin iki ülke arasındaki ilişkilerin önemli bir konusu olduğunu, göçlerin ana hatlarını ve bazı özelliklerini ortaya koyuyor. *Toprak İskân Genel Müdürlüğü Kataloğu* incelediğimiz bir başka fondur. Bu fonda Anadolu'ya, göçmen muhacir gibi çeşitli konumda gelenlerin iskânı için yapılan işlemlere ilişkin belgeler yer almaktadır. Bu belgelerin içeriği Romanya'dan gelen göçmenlerin nereden, hangi koşullarda yerleştirildiklerine dair ipucular vermektedir. Bu fondaki belgeler, özellikle göçmenlerin Türkiye'ye yerleştikten sonra yaşadıkları sorunları ve uyum sağlama süreçlerini aydınlatıyorlar. Ayrıca, şimdiye kadar hiç kullanılmayan T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi'nde tespit ettiğimiz belgeler çalışmamıza orijinallik katmıştır. Bu belgelerden istifade ederek göçmenlere yapılan yardımlar ve göç sürecinde yaşanan bazı zorlukların giderilmesi için yapılan çalışmalar ortaya konulmuştur.

Arhivele Nationale Istorice Centrale'nin (A.N.R.) göçlere karşı tutumunu anlamak için en önemli kaynağı teşkil ediyor. A.N.R.'de bulunan *Ministerul Culturii și Cultelor* (Kültür ve Kültürlerin Bakanlığı) Romanya'da yaşayan Müslümanların 1918-1947 yılları arasındaki tarihlerinin en önemli kaynağıdır. Tezimizin konusu ile ilgili bu fondaki belgelerin çoğu, Dobruca'da yaşayan Müslümanların sorunlarını, Romen idaresiyle ilişkilerini, Türkiye'ye karşı

bakışları gibi konularda önemli bilgiler veriyor. Mesela, bu fondaki belgeleri incelediğinizde din açısından göçlerin en önemli sebeplerinden birisinin maddî yetersizlik olduğunu tespit edebiliyoruz. Yine A.N.R.'de kayıtlı ve tezimiz için önemli bir başka fon *Inspectoratele Regionale de Politie*'dir (İl Emniyet Müdürlükleri). Bu fondaki evraklar, Romanya'nın Emniyet Müdürlükleri tarafından göç ile ilgili hazırladıkları raporları içerir. Bu raporlar göçlerin sebeplerini Romanya'nın perspektifinden veriyor, göçmenlerin yaşadıkları sorunları anlatıyor ve Romen yetkililerin bu gelişmelere karşı tutumlarını ortaya koyuyor. A.N.R.'de bulunan başka bir fon *Casa Regala*'dır (Kraliyet Evi). Bu fonu araştırdığımızda Romanya'nın kraliyet ailesinin Romanya'daki Müslümanları karşı tutumlarını tespit ettik. Araştırdığımız belgelere göre, Romanya'nın Kralı II. Karol, Türkiye'nin Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'le göç süreci ile ilgili görüşüp, sebeplerini tartışmışlardır.

Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (A.M.A.E.), Romanya'nın dışilişkilerini en kapsamlı ve net şekilde yansıtan arşivleri içerir. Bu arşivlerde şimdiye kadar yaptığımız çalışmalarda *Dosar 71/Turcia* fonunda tespit ettiğimiz belgeler, Romanya-Türkiye ilişkilerinin birçok boyutunu aydınlatan bilgiler içeriyor. İncelediğimiz belgelere göre, göçler, Bükreş-Ankara ilişkilerinde önemli bir yer almıştır. Bunların sadece bir siyasi boyutu olmayıp, aynı zamanda ekonomik açıdan da ikili ilişkileri etkilemişlerdir. A.M.A.E.'de bulunan ve göçlerle ilgili yazışmaları içeren bir fon, tezimiz için çok önemli olabileceksede, bazı sebeplerden dolayı (arşivlerdeki bir boru patlayıp bazı dosyaları su almış) şu an araştırmacılara açık olmadığı için, ulaşamıyoruz.

Arhivele Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (A.C.N.S.A.S.), Romanya'nın istihbarat kurumunun arşivlerini içerir. Dünya Savaşları arası dönemi ve komünist dönemlerine ayit belgeler araştırmacılara açık olduğu için tezimiz için çok yararlı belgelere ulaşabiliyoruz. Şimdiye kadar araştırdığımız belgelere göçlerle ilgili Romen istihbaratının bazı raporlarına ulaşabildik. Bu raporlarda göçün sebepleri, Romanya'nın ve Türkiye'nin göçlere karşı tutumu ele alınıyor.

Tezimizin diğere önemli kaynakları süreli yayınlarıdır. Araştırmamızda incelediğimiz en önemli gazeteler Dünya Savaşları arasında, Romanya’da yaşayan Türkler ve Kırım Tatarları tarafından yayımlanan gazetelerdir. Toplumu etkileyen bir süreç olduğu için, göç, gazetelerde ilginç bir tartışma başlatmıştır. Bu tartışmanın ana unsurları göçü teşvik edenler ve göç aleyhtarları olmuştur. Toplumun göç konusunda bakışlarını anlamak için faydalı olan bu makalelerden başka, gazetelerde göçlerin sebepleriyle ilgili değerli yazılar yayınlanmıştır. Yine süreli yayımlardan, Romanya’da ve Türkiye’de basılan gazeteler tezimizin önemli kaynaklarıdır. Bükreş’te basılan *Universul*, *Neamul Românesc*, *Cotidianul* gibi gazeteler Romanya – Türkiye ilişkilerini anlamak açısından önemli bir kaynak oluşturuyorlar. Türkiye’de çıkan *Hakimiyeti Millîye (Ulus)* veya *Vakit* gibi gazeteler, Ankara’daki siyasetçilerin göçlere verdikleri önemini anlamak ve göçmenlerin iskân politikalarını tespit etmek açısından değerleri var. Maalesef, hem Romen millî basınında, hem Türk millî basınında göçlerle ilgili analize dayalı makaleler veya göçlerin durumunu değerlendiren yazılar rastlamak güçtür.

Konumuzu aydınlatma ve tezimize orijinallik katma açısından önemli olanlar yaptığımız mülakatlar, son dönemde yürüttüğümüz araştırmaların en önemli parçasını teşkil etmektedir. Sözlü tarih çalışmalarımızı Romanya’dan Türkiye’ye göç edenlerin yoğun bir şekilde iskân edildikleri bölgelerde yaptık. Çok verimli bulduğumuz bu çalışmaları Yalova civarında ve İstanbul’da tespit edebildiğimiz göçmenlerle yaptık. Görüşmelerin sonunda yazılı kaynaklarda ulaşabildiğimiz bilgileri doğruladık veya emin olmadığımız konuları aydınlatılabildik. Misal olarak, sözlü tarih çalışmalarımızın neticesinde, göçmenlerin Romanya’dan Türkiye’ye gelişlerinde seçtikleri yolları ve ulaşım araçlarını tespit edebildik.

Bu çalışmada incelenen dönemde Romanya’dan Türkiye’ye göçleri ele alan çalışmaları iki kategoriye ayırabiliriz. Birinci kategoride, sayıları çok az olmakla birlikte, doğrudan Romanya’dan Türkiye’ye göçleri inceleyen araştırmalar yer almaktadır. Bununla birlikte, bu çalışmaların en büyük eksikliği Romen ve Türk kaynaklardan istifade etmemeleridir. Nitekim Romen tarihçiler Romence kaynakları, Türk tarihçiler Türk kaynaklarını kullanmışlardır. Örneğin, Romen

tarihçi Liliana Boşcan'ın² çalışmasının göç sürecini anlamak için önemli olan özellikler Romen diplomatik arşivlerine dayanmaktadır. Buna rağmen, Türk bakış açısını yansıtmakta eksik kalmıştır. Türk tarihçiler arasında da Romen perspektifinin yansıtması eksik kalmıştır. Örneğin, Önder Duman'ın³ çalışmalarında Türk arşivleri kullanılmış, göçlerin ana hatları doğru bir şekilde tespit edilmiş fakat incelemenin daha derine gitmesi Romen kaynakların eksikliğinden mümkün olamamıştır. Aynı şekilde, Kadir Şeker de sadece Türk arşivlerinden istifade etmiştir.⁴

İkinci kategoride, genel olarak Cumhuriyet döneminde Balkanlar'dan Türkiye'ye yapılan göçleri inceleyen çalışmalar girmektedir. Bu çalışmaların genel bir fikir edinmek için önemli olmakla birlikte, Yine dil bariyerinden dolayı göçlerin tüm inceliklerini aktaramamaktadırlar. Örneğin, Yusuf Sarınay'ın "Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990)"⁵ makalesi Cumhuriyet döneminde yapılan göçlerin ana hatlarını belirtmesine rağmen Romanya konusunda birkaç verinin verilmesiyle yetinmiştir.

Bu konuda, dil engelini aşabilen iki çalışma vardır. Birincisi İrsel Abdula'nın yüksek lisan tezidir.⁶ Bu çalışmada Türk ve Romen arşivlerin kullanılmasına rağmen, tespit edilen belgeler yetersizdir. Örneğin, Romanya Millî Arşivleri'nden, *Ministerul Cultelor și Artelor* fonu hiç kullanılmamıştır. Diğer

² Liliana Boşcan, "The Emigration of the Turko-Tatar Population of Dobrujda to Turkey (1918-1945)," *Geçmişten Günümüze Göç*, 1. cilt, ed. Osman Köse (Samsun: Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 307-318.

³ Önder Duman, "Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri (1923-1938)," *Bilgi*, no. 45 (2008): 23-42; Önder Duman, "Romanya'dan Kocaeli Vilayetine Göç ve İskan (1935-1939)," *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu II*, Wellborn Luxury Hotel Kocaeli, 3-4-5 Nisan 2015. <http://www.kocaelitarihsempozyumu.com/bildiriler2/42.pdf> (Erişim tarihi: 18.05.2017).

⁴ Kadir Şeker, "Arşiv Belgelerine Göre Romanya'da Yaşayan Türklerin Karşılaştığı Sorunlar ve Türkiye'ye Göçler (1930-1940)," *Balkan Tarihi*, 2. cilt, ed. Zafer Gölen ve Abidin Temizer (Ankara: Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları, 2016), 135-164.

⁵ Yusuf Sarınay, "Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990)," *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi XXVII*, no. 80 (2011): 352-387.

⁶ İrsel Abdula, "Türkiye ve Romanya Arasında Göç ve Göçmen Meselesi (1878-1940)" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2005).

istisna Emanuel Plopeanu'nun makalesidir.⁷ Bu çalışma *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri*'nden faydalanmışsa da tüm belgeler tespit edilmemiş, Türkçe basına ve Türk literatürüne başvurmamıştır.

İlginç bir şekilde Dobruca'nın veya Dobruca'daki Türklerin tarihini ele alan çalışmalar da göçlere fazla değinmemiştir. Bu konuda, Türkçe yayımlanan eserlerden Müstecib Ülküsal'ın kitabı halâ başyapıttır.⁸ Dobruca'daki Kırım Tatarlarının arasında yetişen ve II. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar Romanya'dan yaşayan Ülküsal'ın kitabı (asıl adıyla Müstecib Hacı Fazıl) sunulan bilgilerin açısından Romanya'daki Türk ve Tatarların 1878-1940 yılları arasındaki tarihi için her araştırmacının başvurması gereken kitaptır. Bununla birlikte, daha çok bizzat kendi yaşadığı süreci aktardığı için Müstecib Ülküsal'ın bazı açıklamaları yetersiz kalabiliyor.

Romen tarih yazımında Dobruca'nın tarihini ele alan çalışmaların üç akıma ayırabiliriz. Birinci akımın temsilcileri⁹ Dobruca'nın tarih boyunca bir Romen toprağı olarak düşünmektedirler ve Türk Tatar azınlığın Romen devleti tarafından hoşgörü ve saygıyla entegre edildiklerini vurgulamaktadırlar. Göç sürecine fazla değinmeden konuyu daha çok Osmanlı ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasetlerine bağlamaktadırlar. İkinci akımın temsilcisi Constantin Iordachi'dir.¹⁰ Çalışmasında, Iordachi açık bir şekilde Romanya'nın Dobruca'da 1878'den sonra bir Romenleştirme siyaseti izlediğini ve bu siyasetin azınlıklar üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Haklı bir şekilde, Constantin Iordachi Romenleştirme siyasetin Müslümanların göçe ittiğini göstermektedir. Üçüncü akım ise, Romanya'daki Türk toplumun üyeleri arasından yetişen

⁷ Emanuel Plopeanu, "Romania-Turkish Relations in the Interwar Period: Issues, Perceptions and Solutions. The Case of the Black Sea Straits' Regime and Turkish-Tatar Emigration," *Revista istorică* XXIII, no. 5-6 (2012): 433-447.

⁸ Müstecib Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, 2. baskı (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1987).

⁹ Örneğin Adrian Rădulescu ve Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei* (Constanța: Editura Ex Ponto, 1998).

¹⁰ Constantin Iordachi, "The California of the Romanians: The Integration of Northern Dobrogea into Romania, 1878-1913," *Nation Building and Contested Identities: Romanian and Hungarian Case Studies*, ed. Balázs Trencsényi, Dragoş Petrescu, Cristina Petrescu, Constantin Iordachi ve Zoltán Kántor (Budapest, laşi: Regio Books, Editura Polirom, 2001).

tarihçilerdir. Örneğin, Mehmet Ali Ekrem'in kitabı Dobruca'daki Türklerin 1990'lara kadar bir monografisidir.¹¹ Her ne kadar göçlere değinse de konunun incelenmesi yüzeysel olarak ele alınmıştır.

Sayıları çok az olan, Dünya Savaşları arasında Romanya-Türkiye ilişkilerini inceleyen çalışmalar da göçlere yeterince yer vermemiş, hatta çoğunda bu sorundan hiç bahsedilmemiştir. Bu açıdan Romen ve Türk tarihyazımının iki istisnası vardır. Birincisi Türk kökenli olan Romanyalı tarihçi Mehmet Ali Ekrem'in Romen-Türk ilişkilerin monografisidir.¹² Yazarın Türk kaynakların kullanabilmesine rağmen yeterince kullanılmamış ve göçler konusunda analizinde birkaç belgenin sunulmasıyla yetinmiştir. Türk tarihyazımından ise, istisna Ömer Metin'in doktora tezidir.¹³ Romen-Türk ilişkilerini inceleyen bu çalışmada göçlere ayrı bir bölüm ayrılmış, Romen ve Türk arşiv ve basın kullanılmıştır. Buna rağmen, özellikle göç sebeplerin tespitinde ve Türk Tatar toplumundaki gelişmelerin göç sürecine etkilerin incelenmesinde yetersiz kalmıştır.

Bütün bunları göz önünde bulundurarak bu çalışmada Romen ve Türk kaynakları kullanılmış ve neticede iki tarafın göçlere bakış açısı incelenmiştir. Konunu tüm yönleriyle aydınlatılması için ayrıca Fransız arşiv belgeleri de kullanılmıştır.

¹¹ Mehmet Ali Ekrem, *Din Istoria Turcilor Dobrogeni* (Dobruca Türkleri'nin Tarihinden) (Bucureşti: Editura Kriterion, 1994).

¹² Mehmet Ali Ekrem, *Relaşiile Româno-Turce Între Cele Două Războaie Mondiale 1919-1944* (Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1993).

¹³ Ömer Metin, "Atatürk Dönemi Türkiye-Romanya İlişkileri 1923-1938" (Yayımlanmamış Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2011).

1. BÖLÜM

TARİHÇE

1.1. ROMANYA'DAKİ TÜRK TATAR TOPLUMUNUN OLUŞUMU

Tezimizin başlığını “Romanya’daki Türk-Tatar Toplum ve Türkiye’ye Göçleri (1918-1941)” olarak belirlemiş olsak da, incelediğimiz konunun iki sınırı var. Bunlardan birincisi coğrafidir. Başlıktan Romanya’nın tümü anlaşılrsa da, aslında Dünya Savaşları arasındaki dönemde sadece Dobruca’dan göç edilmiştir. Buna rağmen, Dobruca’dan değil Romanya’dan Türkiye’ye yapılan göçleri incelememizin sebebi bu sürecin sebepleri ve gelişiminin merkezî kurumlarla da bağlantılı olduğundandır. Bu dönemde, göç yerli veya izole olmamıştır. Aynı zamanda, fazla olmasa da, Tuna ile Karadeniz arasındaki bölgenin dışından göç etmek isteyenler olmuştur. Fakat bu yöndeki müracaatlar sonuçsuz kalmıştır.

İncelediğimiz konudan kaynaklanan diğer sınırlandırma, başlıkta belirtilmemiş olsa da, göçmenlerin menşeiindedir. 1918-1941 yılları arasında, Romanya’dan Türkiye’ye sadece Müslüman Türkler ve Tatarlar göç etmiştir. Hem Dobruca’da, hem Besarabya’da yaşayan Gagavuzlar bir istisna olmuşlardır. Gagavuzların göçüyle ilgili bazı düşünceler geliştirilmiş olsa da, bunlar gerçekleşmemiştir. Bundan dolayı, Gagavuzların durumunu ayrı bir bölümde incelemeyi tercih ettik. Aynı düşünceyle, sayıları fazla olmayan ve incelediğimiz dönemde göç etmeyen Ada Kale’de yaşayan Türklerin durumunu da ayrı bir bölümde kaleme almayı daha uygun gördük. Neticede, tezimiz aslında 1918-1941 yılları arasında Romanya’dan Türkiye’ye Türklerin ve Tatarların göçlerini inceliyor. Tarihi süreci daha iyi anlayabilmek için bu bölümde Türklerin ve Tatarların Dobruca’daki tarihlerine kısaca değinmek istedik.

Yapmamız gereken ilk açıklama Dobruca bölgesinin coğrafi sınırlarıyla ilgilidir. Bu bölgenin sınırları Karadeniz, Tuna, Lom ve Provadiya nehirlerinden oluşuyor. Bu sebepten dolayı, mecâzi anlamda “Tuna ile Deniz arasındaki

topraklar” olarak adlandırılmıştır. Aynı zamanda, bölgenin fiziki özellikleri, bugün parçası olduğu Romanya ve Bulgaristan’dan farklıdır.¹⁴ Nitekim, bu coğrafi zıtlık bölgenin tarihine de yansımıştır. Kısa dönemler hariç, Dobruca Romanya ve Bulgaristan’dan ayrı bir tarihî süreçte gelişmiştir, ikisinin de millî devlet olma döneminde sınırlarına dahil olmuştur. Bundan dolayı, hem Bulgar yetkililer, hem Romenler, bölgeyi Bulgarlaştırma veya Romenleştirme siyasetler geliştirmişlerdir. Bu siyasetler üçüncü bir devletin zararını geliştirilmemiştir çünkü, üniter olmayan tarihinden dolayı hiçbir devlet toprak talebinde bulunamazdı. 1878’de Berlin Antlaşması sonucunda Osmanlı Dobruca’yı kaybettiğinde Türkler ve Tatarlar çoğunlukta olmalarına rağmen, bölgenin etnik durumu heterojendi. 1885’te Doğu Rumeli’nin Bulgaristan Prensiği tarafından ilhak edilmesinden sonra dört asırdır bir parçası olduğu Osmanlı İmparatorluğu’yla fizikî bağlantıları kopmuştur. Bizim incelediğimiz dönemde Dobruca üzerinde hak iddia eden Romanya ve Bulgaristan, Osmanlı’dan bağımsızlıklarını kazanmış iki devlettir. Osmanlı’nın halefi olan Türkiye Cumhuriyeti geliştirdiği dış siyasetinden dolayı Dobruca’da toprak talebinde bulunmamıştır.

Bölgenin heterojen yapımı stratejik ve ekonomik öneminden kaynaklanmıştır. Tarih boyunca Dobruca, Kuzey Karadeniz’in steplerinden gelen halklar için İstanbul’a ve Ege Denizine en kısa yol, Osmanlıların düzenledikleri seferlerde kullanılan yollardan birisi¹⁵ ve her zaman ticarî karvanların kesiştiği bir yer olmuştur. Stratejik konumundan dolayı etkileri bugüne kadar hissedilen birçok halkın geçiş bölgesi olmuştur. Bütün bu tarihî birikim, 1878’de Bükreş’teki yetkililer Kuzey Dobruca’yı aldıklarında Romanya’nın diğer bölgelerine kıyasla çok farklıydı ve geniş bir entegrasyon süreci gerektirmiştir.

Tatarların ve Türklerin en önemli etnik unsurlar olması aslında çok eski bir tarihi sürecin neticesiydi. V. yüzyıldan beri Dobruca Türk halkların geçiş yeri olmuştur. Bu topraklarda Hunlar (yaklaşık 408), Avarlar (534, 587), Bulgarlar (679),

¹⁴ Kemal Karpat, “Dobruca,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9. cilt (Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 482.

¹⁵ A.g.m.

Peçenekler (440/1048), Uzlar (456/1064), Kıpçaklar (484/1091) iz bırakmışlardır.¹⁶ Zamanla bütün bu halklar başka kabilelerle karışarak, çeşitli imparatorluklara dahil olarak veya Bulgarların slavlaşması durumu gibi Türk karakterlerini iyitirerek tarih sahnesinden kaybolmuşlardır. Dobruca'ya kalıcı bir iz bırakan iki Türk halkı Oğuz (Türkleri) ve Tatarlar olmuştur.

Dobruca'daki Tatarlar aslında Kırım Tatarlardır. Anavatanları Kırım'da coğrafi konumlarına göre üç alt gruba ayrılıyorlar: *yalıboyu* (sahil bölgesi), *tat* (Kırım'ın ortası) şî *nogay* (step bölgesi). Dobruca'da ise Kırım Tatarları iki alt gruba ayrılmıştır: *kırım* (Kırım yarımadasının iç kısmından gelenler) ve *nogay*. Bununla birlikte Romanya'daki basında, arşiv belgelerinde veya başka kaynaklarda *Türk*, *Tatar*, *Türk-Tatar* ve *Müsülman* olarak adlandırılmışlardır.¹⁷

Romanya'daki Türklerin ve Tatarların yaşadıkları benzer sorunlar ve dil, kültür, din yakınlıktan dolayı Romen kamuoyunda Türk-Tatar veya Müslüman terimleri iki halkı da belirtmek için kullanılmıştır. Bundan dolayı bizde Türk, Tatar ve Müslüman ifadelerini kullanmaya tercih ettik fakat lâzım gelen yerlerde gerekli açıklamaları da yaptık.

Tatarların Dobruca'ya yerleşmeleri XIII. yüzyıla dayanmaktadır. Bu bağlamda, II Mehmet'in bir fermanıyla Ebruz Ata isminde bir Tatar kabile önderinin varisleri Hatun Bula ve kız kardeşleri Sitti ve Sahi'ye Cengiz Han döneminden kalan Dobruca'daki toprakları geri verilmektedir.¹⁸ Buna rağmen, bu bölgedeki Tatarların kalıcı bir şekilde yerleşmeleri Altın Orda döneminde gerçekleşmiştir. Karadeniz'deki ticareti kontrol etmek açısından önemli bir nokta olan Dobruca her zaman Saray'daki hanların dikkatinde olmuştur. Bu bölge "XIII. ve XIV.

¹⁶ Halil İnalçık, "Dobrudja," *The Encyclopaedia of Islam*, 2. cilt, ed. B. Lewis, Ch. Pellat ve J. Schacht (Leiden: E. J. Brill, 1991), 610.

¹⁷ "Tatar" adı için bkz. Virgil Ciocîltan, "Evoluția Semantică a Etnonimului Tătar," (Tatar Etnonimin Semantik Gelişimi) *Moștenirea Istorică a Tătarilor* (Tatarların Tarihi Mirası), haz. Gemil Tasin ve Pienaru Nagy (București: Editura Academiei Române, 2010), 23-28.

¹⁸ Ekrem, *Din Istoria Turcilor Dobrogeni* (Dobruca Türkleri'nin tarihinden), 19.

yüzyıllarda Tatarların bir otonom siyasî merkezîne” dönüşmüştür.¹⁹ Canıbek'in 1357'de ölümüne kadar Tatarlar bu bölgeyi kontrol etmişlerdir.²⁰

Yine bu topraklarda, XIII. yüzyılın sonlarında, büyük bir ihtimalle Altın Orda'nın bir “ulus beyi” olan Nogay bağımsız hareket ederek bölgede otoritesini empoze etmiştir. Nogay ve varislerinin başkenti Sakçı'da olmuştur. Burdan Don, Karpatlar, Tuna'nın Demir Kapıları, Balkanlar ve Karadeniz'le sınırlı olan bir bölgeyi kontrol etmişlerdir.²¹ Nogay'ın hükümdarlığının kanıtları arasında bastırdığı paralardır. Ayrıca üç Altın Orda hanının seçiminde etkili olmuştur: Mengü Timur (1267-1282), Toda Mengü (1282-1287) ve Tola Buga (1287-1291). Sonunda Tokta'nın (1291-1312) hanlığını da desteklemiş olmasına rağmen, Tokta tarafından yenilmiştir.²²

XIII. yüzyılın sonunda, Altın Orda'nın meşru hanı Tokta Dobruca bölgesine yakınlarını atamış olsa da merkezî kontrolü zor olmuştur. Dobruca Osmanlı İmparatorluğu'un sınırlarına dahil edilene kadar bu bölgede bazı bağımsız prenslerin adları geçmiştir. Örneğin 1362-1368 yılları arasında *Dimitrie* veya *Demetrius princeps Tartarorum* biliniyor. Yine bu dönemde 1395-1400 yıllarında, Toktamış Han'ın Timur'un karşısında mağlubiyete uğratılmasından dolayı Moldova, Muntenia ve Dobruca'ya birkaç grup Tatar sığınıyor.²³

(Oğuz) Türklerin bu topraklara yerleşmeleri aynı dönemde gerçekleşmiştir. Onların ve İslam bu topraklara gelmesi araştırmacılar arasında kimliği ve

¹⁹ Ernest Oberländer-Târnoveau ve Volker Adam, “Tătarii din România. Schiță Istorică,” (Romanya'daki Tatarlar. Tarihi Kroki) *Tătarii din România: Teme Identitare* (Romanya'daki Tatarlar: Kimlik Meseleleri), ed. Gabriel Andreescu (București: Editura Centrul pentru Drepturile Omului APADOR-CH, 2005), 30.

²⁰ IstvánVásáry, *Kumanlar ve Tatarlar - Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365)* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015), 81.

²¹ Virgil Ciocîltan, *The Mongols and the Black Sea Trade in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, (Leiden: Brill, 2012), 254.

²² Ernest Oberländer-Târnoveau, “De Proienie de Gazaria, de Locco Vecine: Once Again About the Mongol Domination in the Region of the Mouths of the Danubian During the Late 13th and Early 14th Century,” *Moștenirea Istorică a Tătarilor* (Tatarların Tarihi Mirası), haz. Gemil Tasin ve Pienaru Nagy (București: Editura Academiei Române, 2010), 34-39.

²³ Oberländer-Târnoveau ve Adam, *Tătarii din România. Schiță Istorică*, 31-32.

gerçekliği tartışma konusu olan bir şahsiyete bağlıdır.²⁴ Kesin olan Türklerin Anadolu'dan Dobruca'ya gelmeleri Moğollar'ın ilerleyişiyle bağlı olmasıdır. 1243 Köseadağ savaşında yenilen Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhusrev'in üç çocuğu vardı: İzzeddin (II. Keykâvus), Rükneddin (IV. Kılıçarslan) ve Alâeddin (II. Keykubad). Ölümünden önce vâris olarak en küçük olan Alâeddin'i seçmiş olsa da, iç kargaşalardan dolayı oğulları anlaşılamamıştır.²⁵ Taht mücadelesinde mağlup olan II. İzzeddin Keykâvus İstanbul'a sığınmaya mecbur kalmıştır. Burada Bizans imparatoru İzzeddin'e ve ailesine büyük bir yakınlık göstererek, diledikleri gibi yaşamalarını sağladı.²⁶ İzzeddin'e Konstantinopolis'de istediği gibi yaşamasına hatta özel muhafızlarla dolaşip yalnızca imparatorların giyebileceği kırmızı ayakkabılar giymesine izin vermişti.²⁷

Sâkin bir hayat sürmesine rağmen, İzzeddin ve adamları Bizans İmparatoru'na şehirde yaşayamadıklarını söyleyerek başka bir yerde yerleşmelerine izin vermesini istemişlerdir. Buna cevaben İmparator Dobruca'da bir yer göstermiştir.²⁸

Fakat bu noktada bir sorun çıkıyor. Bazı kaynaklar İzzeddin'in Bizans İmparatoru'nu tahttan indirmeye teşebbüs ettiğinden bahsediyor. Fakat, komplo hadisesi Dobruca iskânından sonra vuku bulmuş olması gerekir. Bizans İmparatoru, kendinî devirmeye kalkışan İzzeddin'e dostluk gösterip isteğini yerine getiremezdi. Ahmet Yaşar Ocak'a göre, "İzzeddin'in Anadolu'dan getireceği aşireti yerleştirmek için imparatorun toprak istemesinin altında hakikatte, kışlak ve yaylak hayatına duyduğu özlemden çok, tasarladığı komplo için gerekli kuvveti temin etme amacı yatıyor"²⁹ demektedir.

²⁴ Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltuk. Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanî Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011); Michael Kiel, "Sarı Saltuk," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 36. cilt (Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 147-150.

²⁵ Ahmet Yaşar Ocak, a.g.e., 17-18.

²⁶ A.g.e., 26.

²⁷ A.g.e., 27.

²⁸ Paul Wittek, "Yazijioghlu Ali on the Christian Turks of the Dobruja," *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* XIV, no.3 (1952): 648.

²⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Sarı Saltuk. Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanî Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*, 28.

İmparator tarafından, kendisini tahtan indirmek amacıyla komplo kurduğu için sürgün edilip, Enez'de hapis edilen ve de amcası Altın Orda Hanı Berke'nin yardımıyla serbest bırakılan İzzedin kaçmayı başarmıştır. 1265 kışında Kırıma yerleşti. Peşinden de Sarı Saltık geldi. Berke ona iki önemli ticarî şehir sunmuştur: Sudak ve Solhat. 1280'de İzzeddin'in ölümüyle Sarı Saltık birçok Selçuklu Türkle beraber Dobruca'ya geri dönmüştür.³⁰ Selçuklu Türkleri'nin Dobruca'ya iskân edilmeleri aynı zamanda Bizanslıların Tırnova'daki Bulgar İmparatorluğu'na karşı stratejik bir girişim olarak değerlendirilebilir.³¹

Sarı Saltuk Dede Balkanlar için Türk kültürünün ve İslami inanişin yayıcı ve öğreticisi kolonici derviş sayılabilir.³² Kimliğiyle ilgili gerçekler efsanelerle karışıyor. *Saltık name*'ye³³ göre Sarı Saltık'ın asıl adı Şerif Hızırdır. Babasının adı Seyid Hasan'dır. Şerif Hızır üç yaşındayken babasız kalır. Şerif'in yetiştirilmesi işini Seravil adındaki bir lala üstlenir. Kısa sürede ata binmeyi, ok atmayı, kılıç kullanmayı öğrenir.³⁴

Sarı Saltuk'un olağanüstü güçleri olduğu Saltuk-name'de mübalağalı bir şekilde anlatılmaktadır. Çok uzaklarda aleyhinde söylenenleri işitebilmekte, oturduğu yerden bir kılıç darbesiyle bir başka diyardaki düşmanını öldürebilmekte, göz açıp kapayıncaya kadar bir diyardan bir başka diyara gidebilmektedir. Düşmanları bir türlü Saltuk'u öldürememektedir; ok atarlar batmaz, kılıç vururlar kesmez, büyü yaparlar tesir etmez, suya atarlar boğulmaz, ateşe atarlar yanmaz. Bütün cinler ve melekler Sarı Saltuk'un yardımcısıdır. Hatta bu cinlerden birisi ile ahiret kardeşi bile olmuştur. Düşmanları ise kafirler, zalimler, cadılar, devler, canavarlar ve kötü cinlerdir. Bütün bu özellikleri göz önünde

³⁰ Maria Batca, "Romanya-Dobroudja Türk Topluluğun Toplumsal Hafızasında Sarı Saltık Baba Babadağ Şehrinin Kuruluş Efsanesi," *1. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri*, Ankara, 2008, 76.

³¹ Cătălina Duțu, "Selgiukizii și Dobrogea în Secolul al XIII-lea," (XIII. Asırda Selçuklular ve Dobruca) *Analele Dobrogei* 5, no. 2 (1999): 23.

³² Irène Mélikoff, "Uyur İdik Uyardılar," *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları* (İstanbul: Demos Yayınları, 2006), 195.

³³ Bk. Ahmet Yaşar Ocak, "Sarı Saltuk ve Saltukname," *Türk Kültürü*, no.197 Mart (1979).

³⁴ Ebül'l Hayr-ı Rûmi, *Saltuk Name*, haz. Şükrü Haluk Akalın (Ankara-İstanbul, 1987), 2-3.

bulundurduğunda, Sarı Saltuk'un alp-eren kişiliğinin yanı sıra, bazı menkıbelerde bir masal kimliğiyle karşımıza çıktığıda görülmektedir.³⁵

Evliya Çelebi'nin meşhur Seyahat-name'sine göre, Sarı Saltuk'un adı Muhammed Buharî'dir ve Peygamberin soyundan gelir. Muhammed Buharî, Ahmed Yesevî'nin halifesidir. Ahmed Yesevî Muhammed Buharî'yi Hacı Bektaş Veli'ye yardım etmesi için Horasan erenlerinden 700 adam verip gönderir. Dobruca'ya adamlarıyla gelen Muhammed Buharî'nin, Kaligra (Kaliakra) Mağaralarındaki ejderi öldürmesi üzerine Dobruca kralı ve halkı Müslümanlığı kabul ederler. Leh ülkesindeki Sarı Saltuk namındaki papazı da öldürüp onun kılığına giren Muhammed Buharî Sarı Saltuk adıyla hüküm sürer ve bölgedeki halkları Müslüman'laştırır.³⁶

Tarihî şahsiyet Sarı Saltuk 1300'lerde vefat etmiştir. Daha ölümünden başlayarak etrafında birçok inançlar ortaya çıkmıştır. Örneğin, 1330-1331 yıllarında Babadağ'ından geçen İbn Batutta "Saltuk bir peygamber olduğunu diyorlar" ifadelerini kullanmaktadır.³⁷

Önemli bir liderden yoksun kalan Türklerin bir kısmı Anadolu'ya dönmeyi tercih etmiştir. Kalanların bir kısmı ise Hristiyanlığı kabul etmişler ve bugün Gagavuz olarak bilinirler. XIV. asırda Balık isminde bir Türk Dobruca bölgesinde bir devlet kurdu. Devletin başkenti Balçık (Karvuna) şehri idi. Balık'ın 1357 yılında ölümünden sonra yerine Dobrotiç geçmiştir. Dobruca bölgesinin ismi bu prensten gelir.³⁸

Sarı Saltuk'un ölümüyle Türklerin Dobruca'ya yerleşmelerinin bir adımı sona erdiğinden, 1302'de, Batı Anadolu'da bulunan küçük bir beyliğin başı Osman

³⁵ Şükrü Haluk Akalın, "Sarı Saltuk'un Türbe ve Makamları Üzerine," *I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyalari Kongresi Bildirileri*, Ankara, 2008, 10-11.

³⁶ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 1. kitap, 2. cilt, haz. Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003), 657.

³⁷ Maria Holband, ed., *Călători străini despre Țările Române* (Yabancı Seyyahlar Romen Prenslikleri Hakkında), 1. cilt, (București: Editura Științifică, 1968), 5.

³⁸ Harun Güngör ve Mustafa Argunşah, *Gagauzlar* (Ankara: Ötüken, 1998), 33-34. Gagavuzların kökeniyle ilgili bkz. Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev. Recep Boztemur (Ankara: İmge Kitabevi, 2004), 393-411.

Gazi, Koyunhisar'da Bizans İmparatorunun karşısında beklenmedik bir zafer elde ediyordu. Bu şekilde Osmanlı İmparatorluğunun tarih sahnesine çıkmasının bir adımı atılıyordu.³⁹

Buldukları jeopolitik durum ve ekonomik zorluklardan dolayı Osmanlıların Balkanlar'a doğru ilerlemekten başka seçenekleri yoktu. Doğuda daha güçlü beylikler hâkim olduğu için, Bizans İmparatorluğuyla bir sınır paylaşan Osmanlıların o tarihte siyaseten parçalanmış olan Balkanları adım adım ilhak ettiler.⁴⁰

Dobruca'nın Osmanlı hâkimiyetine girmesinin kesin bir tarihi yoktur. Bu yönde ilk teşebbüs 1388'dedir. O tarihte I Murad, Ali Paşa'nın önderliğinde Şişman ve İvanko'nun yönetiminde bulunan Tırnova'ya karşı bir sefer düzenlemiştir.⁴¹ Tutrakan-Varna hattı geçilmeyerek sefer başarılı olmamıştır.⁴² Osmanlı ordusunun başka cephelerde savaşmasında ve iç sorunlardan istifade ederek Eflak Voyvodası Mircea (Mircea cel Bătrân) kısa bir süre için ülkesinin sınırlarını Karadeniz'e kadar genişletti. Büyük bir ihtimalle Dobruca'nın Osmanlı hâkimiyetine girmesi I. Mehmed'in 1419 seferi sonucunda olmuştur. Bu olayın bu tarihte gerçekleşmesi bir tesadüf olamaz. 31 Ocak 1418'de Mircea vefat etmiş neticede Eflak zayıflamıştır. Buna rağmen bölgenin tamamı hemen Osmanlı sınırlarına dâhil edilememiştir. 1484'te Kili ve Akkerman'ın ilhakıyla Dobruca'nın tümü Osmanlılar Dobruca'nın hükümdarları olmuşlardır.⁴³ Bu şekilde Roma İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu ve Altın Orda dönemlerinden sonra bütün Dobruca tek bir devletin parçası olmuştur. Birinci

³⁹ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011), 12.

⁴⁰ Bkz. a.g.e.; Virgil Ciocîltan, "De la Tătari la Otomani: Mutații în Rețeaua Comerțului Pontic la Mijlocul Secolului XIV," (Tatarlardan Osmanlılara: XIV. Yüzyılda Karadeniz Ticaret Ağında Değişmeler) *Moștenirea Istorică a Tătarilor* (Tatarların Tarihi Mirası), 2. cilt, haz. Gemil Tasin ve Pienaru Nagy (București: Editura Academiei Române, 2012), (Bükreş: Editura Academiei Române, 2012), 97-117.

⁴¹ İnalçık, *Dobrudja*, 611.

⁴² Anca Popescu, "Dobrogea Otomană," (Osmanlı Döneminde Dobruca) *Dobrogea 1878-2008* (Dobruca 1878-2008), haz. Valentin Ciorbea (Constanța: Ex Ponto, 2008), 141.

⁴³ Anca Ghiță, "Condițiile Instaurării Dominației Otomane în Dobrogea," (Osmanlı'nın Dobruca'da Hakimiyetini Sağlanması'nın Şartları) *Studii Istorice sud-est Europene I*, (1974): 122.

Dünya Savaşı döneminde kısa bir süre İttifak Devletleri tarafından kontrol edilen bölge Osmanlı döneminden sonra sadece Romanya Krallığı'nda, 1913-1940 yılları arasında tek bir devletin yönetiminde bulunmuştur. Belki de Osmanlı döneminin en belirgin izi bölgenin ismidir çünkü "Dobruca" adı onlar tarafından verilmiştir. Osmanlılarda bir bölgeye hükümdarının adını verme adeti olduğu için Dobruca "Dobrotiç'in ülkesidir". Aynı durum "Boğdan"da (Moldova) da olmuştur. Osmanlı belgelerinde bölgenin ismi "Dobruca ili", "Sahra-i Dobruca", "Dobruca vilayetleri" veya "Dobruca" şeklinde geçmektedir.⁴⁴

Dobruca Osmanlı İmparatorluğu'nun idarî, ekonomik ve siyasî sistemine dahil olmuştur. Askeri ve ekonomik önemi olduğu için padişahlar bu topraklarla ilgilenmişlerdir. Dobruca Kuzey'e doğru düzenlenen seferlerin yoluydu, İstanbul'un tahıl tedarikinin önemli bir merkezîydi ve Karadeniz'i bir "Osmanlı gölü" olarak muhafaza etmek için önemli bir stratejik noktaydı. Büyük bir olasılıkla, kesin bilgiler olmamakla beraber, ilk senelerde Dobruca bir uc-beylik'ti. Daha sonra, Osmanlı'nın genişlemesiyle beraber Rumeli Beylerbeyi'nin Silistre-Özü sancağına (daha sonra eyaletine) bağlanmıştır.⁴⁵ Aslında Silistre sancağı Dobruca'dan daha geniş bir alan kapsıyordu. Kuzey'de Tuna'nın Deltası'ndan başlayarak Güney'de bugünkü Türkiye-Bulgaristan sınırına kadar uzanıyordu. İç kısımları Tutrakan hariç Silistre, Hacıoğlu Pazarcık, Provadya nehrini kapsıyordu.⁴⁶ İlk senelerde Silistre sancağı üç kazadan oluşmuştu: Hırşova, Varna ve Silistre. Hırşova kazası Karasu vadisinin Kuzeyinde bulunan Karadeniz kıyısından Babadağ'na kadar Gargalık (Corbu), Karaharman (Vadu) yerleşim yerlerini, ve Tuna'yı takip ederek Beştepe, Tulça, Sakçı ve Maçin'den Boğazköy'e (Cernavoda) kadar yerleşim yerlerini kapsıyordu. Varna kazasının Kuzey sınırı Köstence iskelesi, Tekfurgöl, Mankalya ve Varna'yı kapsıyordu.

⁴⁴ "Dobruca" ismiyle ilgili farklı görüşler vardır. Bkz. Popescu, *Dobrogea Otomană*, 139-140.

⁴⁵ A.g.e., 143.

⁴⁶ Anca Popescu, *Integrarea Imperială Otomană a Teritoriilor din sud-estul Europei. Sangeacul Silistra (sec. XV-XVI)* (Güneydoğu Avrupa Topraklarının Osmanlı İmparatorluğu Entegrasyonu. XV.-XVI. Yüzyıllarda Silistre Sancağı Örneği) (Bucureşti: Editura Muzeului Naţional al Literaturii Române, 2013), 59.

Güneyde ise Kamçıya nehrine kadar uzanıyordu. Silistre kazası Karasu'dan Tuna'yı takip ederek Ostrov ve Silistre'yi içine alıyordu.⁴⁷

Osmanlı'nın idarî yapısı amaç ve ihtiyaca göre değişmiştir. Dobruca'da bir istisna olmamıştır. Nitekim, bölgedeki son idarî değişiklik Tanzimat döneminde yapılmıştır. Böylece, 1864'te Tuna vilayeti kurulmuştur.⁴⁸ Vali olarak reformlarıyla tanınan Midhat Paşa atanmıştır.⁴⁹ Tuna vilayeti 91.624 kilometrekarelik bir alan kapsıyordu ve 7 sancak ile 48 kazadan oluşuyordu.⁵⁰ 7 sancaktan (Ruşçuk, Vidin, Sofya, Tırnova, Tulça, Varna, Niş⁵¹) Dobruca bölgesinin toprakları Rusçuk (Silistra ve Tutrakan kazaları), Tulça (Sünne, Babadağ, Maçın, Hırsova, Köstence, Mecidiye, Mahmudiye, Kili kazaları) ve Varna'da (Balçık, Hacıoğlu Pazarcık, Mankalye kazaları) bulunuyordu.⁵²

Bölgenin Türkleşmesinde en önemli rol Türk halklarının kolonizasyonu olmuştur. Orta Anadolu'dan fethettikleri bölgelere Türk halkları getirmek Dobruca için özel bir durum değil Osmanlıların genelde izledikleri bir siyaset olmuştur.⁵³ Nitekim, XIV. yüzyılda bölgede demografik artış yaşanmıştır.⁵⁴ Osmanlılar'ın iskân politikası sonucu Dobruca halkının ekseriyetini Müslüman Türkler oluşturdu. XV ve XVI. yüzyıllara ait tahrir defterlerindeki kayıtlar, bölgedeki yer adlarının çoğunun Türkçe olduğunu ve yoğun Türk yerleşmesinin meydana geldiğini gösterir.⁵⁵

⁴⁷ Anca Popescu, *Dobrogea Otomană*, 143-144.

⁴⁸ Slavka Draganova, *Tuna Vilayeti'nin Köy Nüfusu* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006), 1.

⁴⁹ Midhat Paşa'nın reformları için bkz. Bekir Koç, "Midhat Paşa'nın Niş ve Tuna Vilayetlerindeki Yenilikçi Valiliği," *Kebikeç*, 18 (2004): 407-415.

⁵⁰ Draganova, *Tuna Vilayeti'nin Köy Nüfusu*, 1.

⁵¹ 1867'den sonra Niş Tuna Vilayeti'ne dahil olmadı.

⁵² Bkz. Draganova, *Tuna Vilayeti'nin Köy Nüfusu*, passim.

⁵³ Bkz. İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*.

⁵⁴ Mihai Maxim, *O Istorie a Relațiilor Româno-Otomane, cu Documente noi din Arhivele Turcești. Perioada Clasică (1400-1600)* (Türk Arşivlerinden Yeni Belgelerle Osmanlı-Romen İlişkilerin Bir Tarihi. Klasik Çağ (1400-1600)), 1. cilt, (Brăila: Editura Istros, 2012), 145.

⁵⁵ Karpat, *Dobruca*, 484.

Bölgenin bu dönüşümü askeri öneminden de kaynaklandı. Buradan Osmanlı orduları geçiyordu. Örneğin 1672 Kamanıçe seferi sırasında IV. Mehmed İsakça'da, ertesi yıl yapılan seferde ise Silistre'de kalmıştır. Hatta 1673 seferinde padişah Silistre'de kışlamak istemiş, fakat Hacıoğlupazarcığı'nda konaklaması uygun görülmüştür. Kara Mustafa Paşa'nın 1678 yılındaki Çehrin Seferi sırasında Sultan IV. Mehmed iki ay Deliorman'da kalmıştır.⁵⁶

Dobruca'yı birkaç defa ziyaret eden Evliya Çelebi bölge hakkında oldukça geniş bilgi veriyor. İskânların neticesinde XVII. yüzyılda Dobruca'nın hemen hemen bütün yerleşim yerlerinin adları Türkçe olduğu, her yerde cami ve mektep bulunduğu ve halkın çoğunun Müslüman olduğu görülmektedir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde Dobruca'nın Osmanlı İmparatorluğun herhangi bir bölgesine çok benzediğini, her yerde Osmanlı kültürünün örnekleri olan cami, medrese, okul, çeşme gibi yapılara rastlandığını açık bir şekilde belirtilmektedir.⁵⁷ Aynı zamanda Dobruca nüfusunün çoğunluğunu Müslümanlar temsil etse de, bölgede Yahudi, Bulgar, Romen gibi başka unsurların da yaşadığını görüyoruz.⁵⁸

Dobruca'nın bir başka özelliği de çeşitli aşiretlerin sürgün ve bazı tarikat büyüklerinin sığınma yeri olmasıdır. Nitekim İsakça kasabasının adı Anadolu'dan kaçan İshak Baba'dan gelmektedir. Bu kasaba civarındaki köylerde yaşayan halkın büyük kısmı Anadolu kökenli kızılbaşlardan oluşmaktaydı.⁵⁹

Osmanlı döneminde Dobruca'ya Türk halkları sadece Güney'den gelmemişlerdir. Aslında en önemli göçler Karadeniz'in Kuzeyinden gerçekleşmiştir. Kırım Hanlığı'nın⁶⁰ (1441-1783) 1783'te Rus

⁵⁶ A.g.e.

⁵⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, passim; Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, 205; Rădulescu ve Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, 212-239.

⁵⁸ A.g.e., 192-193.

⁵⁹ Karpat, *Dobruca*, 484.

⁶⁰ Bkz. Halil İnalçık, "Kırım Hanlığı," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25. cilt (Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2002), 450-458; Dariusz Kolodziejczyk, *The Crimean Khanate and*

İmparatorluğu'ndan ilhak edilmesiyle birlikte yarımada'nın ruslaştırması siyaseti uygulanmıştır. Rus yetkililerin aldıkları kararların neticesinde yarımada'nın yerli halkı olan Kırım Tatarları göç etmeye mecbur kaldılar. Rus devlet adamları göçleri teşvik etmiştir. Örneğin Kont Nikolay Adlerberg ve Kont Andrey Stroganov Kırım Tatarlarını yarımada'nın ekonomik durgunluğundan sorumlu tutarak ve "düşmanla" işbirliği yapmakla suçlayarak zorla 10.000 Kırım Tatarını tehcir etmiştir.⁶¹ Çar II. Aleksander de Kırım Tatarların göçünü bir avantaj olarak değerlendirmiştir.⁶²

Bu göç dalgalarının neticesinde Kırım'ın demografik yapısı köklü değişime uğramıştır. Göçmenlerin ana varış yerleri Osmanlı İmparatorluğu'ydu. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşına kadar Osmanlı toprağı olan Dobruca Kırım Tatarların yerleştiğı bir yer olmuştur. Dobruca'da Tatarların varlığı XIII. yüzyıldan belgelense de, çoğu 1783'ten sonra bu topraklara yerleşmişlerdir. Buna rağmen göç dalgaları 1772'de başlamıştır. 1772-1789 yılları arasında, Rus baskılarından dolayı, 50.000 ilâ 300.000 Kırım Tatarı göç etmiştir.⁶³ Kırım Tatarları için Dobruca yeni bir varış yeri değildi. Osmanlı döneminde de Bucak ve Kırım'dan bu bölgeye yerleşen olmuştu, bu yönde ilk belge 1514 tarihlidir.⁶⁴ Kırım Tatarları Osmanlı Dobruca'sına siyasî nedenlerden veya açlık dönemlerinde yerleşmişlerdir. 1560'ta Kıpçak çölündeki açlık veya 1578'de Azak bölgesinde ortaya çıkan çekirge istilası bu yönde örneklerdir.⁶⁵ Bu yönde

Poland-Lituania (Leiden :Brill, 2001).; Yücel Öztürk, ed., *Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım*, (İstanbul: Çamlıca, 2015).

⁶¹ Mara Kozelsky, "The Crimean War and the Tatar Exodus", *Russian-Ottoman Borderlands. The Eastern Question Reconsidered*, ed. Lucien J. Frary ve Mara Kozelsky (Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2014), 167-168.

⁶² A.g.e., 176.

⁶³ Alan W. Fisher, "Emigration of Muslims from the Russian Empire in the Years After the Crimean War," *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 35, no. 3 (1987): 356.

⁶⁴ Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, 202-203.

⁶⁵ Hakan Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012), 8.

1596'da Marco Vernier isminde Venedikli bir seyyah Dobruca'da 40.000 Tatarın "Tatar Han"ın kardeşinin önderliğinde Dobruca'da yaşadıklarını kaydedmiştir.⁶⁶

Kırım Hanlığı'nın ilhakından sonra 1783/4 yılında 80.000 Tatar ilk önce Besarabya, daha sonra Dobruca ve Anadolu'ya yerleşmişlerdir.⁶⁷ Daha sonra önemli göç dalgaları 1792-1793, 1802-1803, 1812-1813, 1830 yıllarında gerçekleşmiştir. En önemli göç dalgası ise 1853-1856 Kırım Savaşı sonrasında yaşanmıştır.⁶⁸ 9 Mart 1857 tarihinde Tanzimat Yüksek Kurulu Padişahın da onayladığı göçlerle ilgili bir karar verdi. Alınan karara göre Padişaha sadakâtini gösteren ve kanunlara uymayı kabul edenler İmparatorluğa kabul edilebilirdi. Aynı zamanda örf ve adetlerine saygı gösterileceğine söz veriliyordu.⁶⁹ Osmanlı devleti Rus politikaların karşısında sığınmak isteyen bütün Slav ve Hristiyanlar'a koruma sağlamıştır. Bunun bir örneği Lipovanlardır. 1878'de Osmanlı'nın Dobruca'dan çekilişle Lipovanların bir kısmı da Osmanlı sınırlarında kalmayı tercih ederek Anadolu'ya yerleşmiştir.⁷⁰

Kırım'dan göç edenlere gelince, Osmanlı yetkilileri Kezlev'den vapura binmelerini Balçık'ta indirilmelerini sağlamıştır. Balçık'tan muhacirler yerli idare tarafından Dobruca'nın çeşitli bölgelerine yerleştirilmişlerdir. İlerleyen zamanda bundan vazgeçip göçmenleri istedikleri yerlere yerleşmelerine izin verilmiştir.⁷¹

Balçık'ta karaya çıkanlara 15-20 gün için yemek ve çadır veriliyordu.⁷² Balçık küçük bir kasaba olduğu için Osmanlı yetkilileri Hacıoğlu Pazarcık ve Şumnu'da geçici olarak barındırmalarına karar verdi.⁷³ 1856-1859 yılları arasında Dobruca'ya gelen Kırımlı göçmenlere bir ev, gıda, imkânlar göre çift öküz

⁶⁶ Alexandru. S. Arbore, "Contribuțiuni la Studiul Așezărilor Tătarilor și Turcilor în Dobrogea," (Dobruca'daki Tatar ve Türk Yerleşimlerinin İncelenmesine Katkıları) *Arhiva Dobrogei* 2 (1919): 217.

⁶⁷ Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, 162.

⁶⁸ Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*, 11.

⁶⁹ Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, 153.

⁷⁰ A.g.e., 157.

⁷¹ A.g.e., 207.

⁷² A.g.e.

⁷³ A.g.e., 208.

verildi ve askerlik hizmetinde 20, öşürün ödenmesinden 10 sene muaf tutuldular.⁷⁴

Yeni göçmenlerin Dobruca'ya yerleşmeleri bölgenin demografik yapısını değiştirdi. 1857'den önce 8.000-10.000 Kabail Tatar⁷⁵ ailesi (yaklaşık 30.000 kişi) yaşıyorsa, sadece 1857'de 35.000-40.000 göçmen gelmiştir.⁷⁶ Kırım Savaşından sonra göç etmek isteyenlerin sayısı o kadar yüksekti ki, ilk önce askeri vapurlarla yapılmasını düşünülen taşıma için daha sonra özel vapurlar da kiralanmıştır.⁷⁷

3 Mayıs 1856'da Silistre valisi Kırım'dan gelen göçmenlerin yerleştirilmesiyle ilgili emir kabul etmiştir. Emire göre Balçık iskelesinde inen göçmenlere suyun yakınında verimli araziler verilecekti veya mesleklerini devam ettirebilecekleri yerlerde iskân edileceklerdi.⁷⁸ Göçmenlerin yardımına yerli halk da gelmiştir. Örneğin, 12 Mayıs 1856'da Balçık'a gelen 4.124 göçmenin tümünün ulaşımı yerli halk tarafından sağlanmıştır.⁷⁹ Osmanlı Devleti'nin göçmenlere yapılması gereken yardımları önceden planlamış olsa da, 1859'dan sonra sayıları yükseldiği için yardımları kısıtlamış, hatta bazı durumlarda hiç ilgilenememiştir.⁸⁰

Osmanlı devlet adamlarının göçmenlerin isteği üzerine dikkat ettikleri bir hususu aynı yerden gelenlerin ayırmadan aynı bölgeye iskân edilmeleri olmuştur. Örneğin, Kırım'ın Kerç ve Baydar bölgelerinden gelenler Dobruca'da aralarından seçilen iki temsilcinin önderliğinde iki nahiyeye iskân edilmişlerdir.⁸¹ Hatta, Kırımlı göçmenler için yeni bir şehrin kurulması uygun görülmüş. Bunu

⁷⁴ A.g.e., 214.

⁷⁵ Kabail Tatarları özellikle 1812'de Besarabya'nın Rusya'ya ilhakı sonrasında Dobruca'ya yerleşen Nogay kabileleridir.

⁷⁶ Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, 215.

⁷⁷ Abdullah Saydam, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010), 81-82.

⁷⁸ A.g.e., 119-120.

⁷⁹ A.g.e., 121.

⁸⁰ Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*, 17.

⁸¹ A.g.e., 20.

için eski bir yerleşim yeri olan Karasu seçilmiştir. Daha sonra Sultan Abdül Mecid'in ismini alarak Mecidiye şehri ortaya çıkmıştır.⁸²

XIX. yüzyılın başlarında patlak veren Osmanlı-Rus harplerin neticesinde Dobruca'nın nüfusu azalmıştı. Bu sebepten dolayı çalışanların sayısı düşmüş ve toprakları işlenmediği için Osmanlı malîyesi kötü bir şekilde etkilemiştir. Bu nedenle Osmanlı yetkilileri nüfusun artmasını desteklemişlerdir. Müslümanların bu bölgelere yerleştirilmeleri bu siyasetin bir parçası olmuştur.⁸³ Nitekim, XIX. yüzyılın başlarında bu topraklardan geçen yabancı seyyahlar Osmanlı-Rus savaşlarının getirdikleri yıkıntılardan bahsetmektedirler. Örneğin, 1846'da Dobruca'dan geçen Fransız seyyah Xavier Hommaire de Hell, Kavarna'nın 1828'de Ruslar tarafından "tamamen yıkıldığını", sadece sefil durumda olan 200 evi kaldığını, Mankalya'nın "en acıklı görüntülerden birisini" sergilediğini, her yerin yıkıntılarla dolu olduğunu kaydetmektedir. Köstence'ye gelince Fransız seyyaha göre "elli kulübe ve bir veya iki yel değirmeninden" başka birşey kalmamıştı. De Hell Tatarlarla da karşılaşmış ve onlarla ilgili şunları kaydetmiştir: "Buralarda yaşayan Tatarlar Kırım hanlarına dayanan ünlü Bucak ordasının varisleridirler. Yaklaşık 50 köyde bulunuyorlar ve nüfusları 2.000 aile civarındadır. Azak Denizi'ndeki Nogaylar gibi burdakilerin de Moğol tipleri Türk ırkıyla karışımdan silinmiş. Bu zavallı insanlarda en etkileyici misafirperverliği buluyorsun."⁸⁴

Dobruca'nın Osmanlı için stratejik önemi olduğundan dolayı bu bölgedekiler orduya da alınmıştır. 1826'da Kırım'dan gelenler için özel bir sipahi birliği kurulmuştur. Merkezî Silistre'deydi ve Türk, Tatar ve Kazak'lardan oluşuyordu. Sonunda her bir toplumun kendilerin arasından seçilen bir liderin önderliğinde ayrı birer birlik kuruldu.⁸⁵ Babadağ bölgesindeki Kabail Tatarlarından oluşan

⁸² Mecidiye'nin kuruluşu için bkz. Kemal H. Karpat, "Ottoman Urbanism: the Crimea Emigration to Dobruca and the Founding of Mecidiye, 1856-1878," *International Journal of Turkish Studies* 3, no. 1, (1984-1985): 1-25.

⁸³ Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, 202.

⁸⁴ M. Rareş, "Xavier Hommaire de Hell. Un Călător Francez în Dobrogea în 1846," (Xavier Hommaire de Hell. 1846'da Dobruca'da bir Fransız seyyah) *Analele Dobrogei* 15, (1934): 61-63.

⁸⁵ Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, 203.

böyle bir birlik merkezlerinden 4.000 km. uzaklıkta savaştılar.⁸⁶ Askeri hizmetlerin karşılığında bazı vergilerden muaf tutuluyorlardı. Onları lideri, Han Mırza, miralay rütbesindeydi.⁸⁷ Dobruca'da önemli bir Tatar nüfusun bulunması bölgeye "Küçük Tatarstan" (Tartaria) adını kazandırmıştır.

Dobruca'da Türklerin ve Tatarların nüfusun çoğunluğunu teşkil ettikleri şüphesizdir. Bu durum bu bölgeden geçen seyyahların tarafından da fark edilmiştir. Türkler özellikle Dobruca'nın merkezinde, Babadağ'ından başlayarak Deliorman'a kadar ve Karadeniz sahilindeydiler, Tatarlar ise daha çok Dobruca'nın çöl kısmında bulunuyorlardı. Romenler ise Tuna'nın kıyısında özellikler XVII. yüzyıldan sonra daha sık karşılaşmıştır.⁸⁸

Romen agronomist, İon İonescu de la Brad'ın 1850'de padişahın isteği üzerine Dobruca'da yaptığı incelemelerin sırasında bölgenin demografik yapısıyla ilgili bazı bilgiler vermiştir. İon İonescu de la Brad şunları kaydetmiştir: "Dobruca nüfusunun hemen hemen yarısı dil ve ırk açısından Osmanlı Türktür. Türkler ve Romenler en çok sayıdadır ve Dobruca'nın en eski halklarıdır. Türkler Karadeniz tarafında, Romenler Tuna kıyısında, Tatarlar ise iç taraflarında yaşıyorlar. Kırım'dan zorla çıkan Tatarlar ilk önce Besarabya'ya yerleştiler. İsmail'in kaybedilmesinden sonra Dobruca'ya yerleştiler. 44 sene içinde ülkeyi 3 kere terk ettiler. Son savaştan sonra gelenler en verimli kazalara yerleştiler. Dobruca'nın Tatarlarla kolonizasyonu bu bölgeye «*Tatar*» ülkesi adını kazandırdı. Sayıları Tatarlardan daha fazla olan başka kolonistlerin gelmesi, Tatar ailelerin sayısı Türklerden ve Romenlerden sonra üçüncü sıraya düşürdü. Bulgarlar son 20 senede bazı verimsiz toprakları terk ederek buralara gelmişlerdir. Bulgar ailelerin sayısı Tatarlarınkine yakındır."⁸⁹

⁸⁶ A.g.e., 204.

⁸⁷ A.g.e., 204-205.

⁸⁸ Arbore, *Contribuțiuni la Studiul Așezărilor Tătariilor și Turcilor în Dobrogea*, 216.

⁸⁹ F. Mihăilescu, çev., "Excursiune Agricolă în Dobrogea Făcută de Ion Ionescu dela Brad în Anul 1850," (1850'de Dobruca'da İon İonescu dela Brad Tarafından Yapılan Bir Tarım Gezisi) *Analele Dobrogei* 3, no. 1 (1922): 153.

Union Médicale dergisinin Temmuz, Ağustos ve Eylül 1857 sayılarında yayınlanmış ve daha sonra ayrı basılan Fransız doktor Camille Allard'ın notları da ilgi çekicidir. Allard'a göre "Dobruca'da Türk, Tatar, Bulgar, çeşitli ırklardan Rus, Valah, Alman, Yahudi, Yunan, Ermeni ve Çingene bulunuyor."⁹⁰ Ona göre "Türkler veya Osmanlılar Bulgaristan'ın herhangi bir bölgesine göre sayıları daha yüksek; onlar Karaharman, Köstence, Mankalya ve Traian'ın toprak duvarının Güneyindeki bütün köylerin nüfusunun hemen hemen hepsini oluşturuyorlar."⁹¹

Tatarlara gelince Allard şunları yazmaktadır: "Tatarlar Tuna'nın Karadeniz'e döküldüğü yerle Traian'ın toprak duvarının arasında bulunan birçok köyde bulunuyorlar; bu duvarın ötesinde de bulunsalar da, nüfusları daha azdır. Tatarlar 1812'de Bucak'tan geldiklerini diyorlar (...). Onlar kendi prens veya hanlarını dinliyorlar. O, Fransız orduların çekilmesiyle beraber Kırım'dan çıkmıştır ve o tarihten itibaren yerine Alakapı'da ikâmet eden bir önderli gelmiştir."⁹²

1856'da Dobruca'ya yerleştikten sonra, sıradan bir kuşak bile geçmeden Kırım Tatarları tekrar bağlı oldukları devleti değiştirmeye mecbur kaldılar. Tekrar bir Hristiyan devletin, yani Romanya'nın idaresine girmek 1783 sonrasında Rusya hakimiyeti tecrübesini yaşamış olan Kırım Tatarları tarafından endişeyle karşılandı. Türkler ve Tatarlar için o dönemdeki diğer Balkan bölgelerinde yaşayan Müslümanların durumları çok iyi değildi ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının sonunda Dobruca'nın bir Hristiyan devletin parçası olması hiç de iyi bir perspektif sunmuyordu.

1.2. KUZEY DOBRUCA'NIN ROMANYA'YA ENTEGRASYON SÜRECİ

Bölgenin jeopolitik ve uluslararası sahnesinde yer alan değişimlerin neticesinde Dobruca'daki Türkler ve Tatarlar Osmanlı'ya bağlı olmaktan çıkmış, Romen

⁹⁰ Camille Allard, *Mission Médicale dans la Tatarie-Dobrutcha* (Paris: Typographie Félix Malteste et Cie, 1857), 57.

⁹¹ A.g.e., 56.

⁹² A.g.e., 58.

vatandaşı olmuşlardır. XIX. yüzyılın devamında siyasî ve ekonomik açıdan gerileyen Osmanlı İmparatorluğu girdiği savaşları kaybedince bazı topraklarını başka devletlere bırakmak zorunda kalmıştır. Dobruca da bu şekilde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının sonunda kaybedilmiştir.

Haziran 1875'te Hersek'te başlayan yerli bir ayaklanma, Rusya'nın Balkanlar'daki nüfuzundan da dolayı Bosna, Bulgaristan gibi başka bölgelere de yayıldı. *Büyük Güçlerin* arabuluculuk girişimleri neticesiz kaldığı için 24 Nisan 1877'de Rusya Osmanlı'ya savaş ilan etti. Savaş ilan etmeden önce, 12 Nisan 1877'de Romanya Rusya ile, Rus ordularının Romen topraklarından geçmesine izin veren bir antlaşma imzalamıştı. Savaşın başlamasından sonra, 10 Mayıs 1877'de Osmanlıya tabi olan Romanya bağımsızlığını ilan etti. Hem Kafkas, hem Balkan cephelerinde yenilen Osmanlı 13 Ocak 1878'de ateşkes imzaladı.⁹³

Daha sonra, 19 Şubat/3 Mart 1878'de sadece Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya İmparatorluğu arasında Ayastefanos Antlaşması imzalandı. Antlaşmanın 5. maddesinde Romanya'nın bağımsızlığı kabul ediliyordu. Aynı zamanda, 19. maddeye göre, Osmanlı'nın ödemesi gereken tazminat yerine Rusya Tulça sancağını, Kili, Sünne, Mahmudiye, İsakça, Tulça, Macin, Babadağ ve Mecidiye kazalarıyla beraber, yani Kuzey Dobruca'yı, ve buna ek olarak Tuna'nın Deltasını ve Yılan Adasını alıyordu. Antlaşmaya göre, bu bölgeyi Rusya isterse Besarabya'yla değiştirebiliyordu.⁹⁴

Büyük Güçler Rusya İmparatorluğuna fazla avantaj sağlayan bu Antlaşmayı kabul etmediler ve Berlin'de yeni bir barış konferansı düzenlenmesine karar verdiler. 13 Haziran-13 Temmuz 1878 tarihleri arasında düzenlenen konferansın sonucunda Osmanlı İmparatorluğu, Büyük Britanya İmparatorluğu, Fransa, Avusturya-Macaristan, İtalya ve Almanya'nın imza attığı bir Antlaşma'ya varıldı. Ayastefanos Antlaşmasının yerine alan bu yeni antlaşmanın 43. maddesine göre Romanya'nın bağımsızlığı 44. ve 45. maddelerin şartlarını

⁹³ Bkz. Keith Hitchins, *România 1866-1947* (Romanya 1866-1947) (Bucureşti: Humanitas, 2013).

⁹⁴ Ayastefanos Antlaşmasının metni için bkz. Pierre Albin, *Les Grands Traités Politiques: Recueil Des Principaux Textes Diplomatiques Depuis 1815 Jusqu'à Nos Jours Avec Des Notices Historiques Et Des Notes*, Libraire Felix Alcan, Paris, 1911, 187-201.

yerine getirme şartıyla kabul ediliyordu. 44. maddeye göre Romanya bütün dinlerin ve azınlıkların eşitliğini ve hürriyetlerini kabul etmeliydi. Romanya'yı ilgilendiren sınır değişiklikleri ise Ayastefanos Antlaşması'ndaki hükümler aynen Berlin'de de uygulanmıştır. Nitekim, 45. maddeye göre, Romanya'nın bağımsızlığının kabul edilmesi için Güney Besarabya'yı Rusya'ya verip yerine Kuzey Dobruca'yı alması gerekiyordu.⁹⁵

Bu sebepten dolayı Romanya'nın Meclisinde Berlin Antlaşması'nın kabulüyle ilgili ciddi tartışmalar yer aldı. Bazı Romen siyasetçiler, Romanya'nın sınırları içinde yer alan bir bölgeyi, Güney Besarabya'yı bırakmak istememişlerdir. Rusya İmparatorluğu'nun teklif ettiği takasın içişlerine müdâhale olarak algılanıp her zaman bu tarz bir şantaj uygulanabileceğini düşünüyorlardı.⁹⁶ Romen kamuoyundan da bu tarz sesler yükselmiştir. Bunlara göre Besarabya Dobruca'nın aksine bir Romen toprağı olduğu için verilmemeliydi.⁹⁷ Dobruca Romen sınırlarına dâhil edildikten kısa bir süre sonra Osmanlı'da okuyan Romen siyasetçi Nicolae B. Locusteanu tarafından yayımlanan bir kitapta Dobruca'yla ilgili şu ifadeler yer almaktadır: "dünyanın bütün bölgelerinden toplanmış, en çok sorun yaratan bazı unsurlar yaşıyor".⁹⁸

Bazı siyasetçilerin Dobruca'yı kabul etmeme kararsızlığı o kadar ileri gitti ki Meclisin 28 Haziran 1878 tarihindeki toplantısında bu yönde bir karar alma teklifi getirilmiştir. 46 milletvekile göre bu bölgenin Romen sınırlarına dâhil edilmesi Romanya'nın Latin homojenliğini tehdit ediyor ve dış ilişkilerde Rusya, Bulgaristan ve Sırbistan ile ilişkilerine zarar getirebiliyordu.⁹⁹

Sonunda, 28-30 Eylül 1878 tarihlerinde toplanan Meclis Berlin Antlaşmasını onayladı ve bu şekilde Besarabya'nın yerine Dobruca'yı kabul etti. Romen

⁹⁵ Berlin Antlaşmasının metni için bkz. a.g.e., 204-228.

⁹⁶ Bu tartışmaların bir örneği için bkz. *Monitorul Oficial al României*, 30 Eylül/12 Ekim 1878, no. 217, 5508-5518.

⁹⁷ Vasile Kogălniceanu, *Dobrogea: Drepturi Politice Fără Libertăți* (Dobruca: Hürriyetsiz Siyasi Haklar), (București: Socec, 1910), 10.

⁹⁸ Nică Barbu Locusteanu, *Dobrogea* (Dobruca) (București: Typographia Curții, 1879), 87.

⁹⁹ Iordachi, *The California of the Romanians: The Integration of Northern Dobrogea into Romania, 1878-1913*, 126.

siyasetçileri tarafından bu durumun kabullenilmesinde kilit rol, Romanya'nın Prensi I. Karol, Dışişleri Bakanı Mihail Kogalniceanu, ve Romanya'nın Başbakanı İon C. Bratianu, oynadılar. Üçü de bölgenin limanlarıyla ve konumuyla ekonomik potansiyeline ve jeopolitik önemine vurgu yaptılar. Onların çabaların neticesinde Dobruca bir Romen mirası olarak değerlendirildi.¹⁰⁰

O tarihte, Tuna ile Karadeniz arasında bulunan bölgede 225.692 nüfustan 71,146 (31.5%) Tatar, 48.783 (21.6 %) Türk, 46.504 (21%) Romen yaşıyordu.¹⁰¹ Savaştan hemen sonra, 1879'da baron d'Hoggue'e göre bölgede 6.424 Tatar ve 4.812 Türk kalmıştı.¹⁰² Bu kadar kısa bir sürede bölgenin adeta insansız kalması imkânsız olsa da, Müslüman nüfusunun azaldığını görülmektedir. Bu aniden azalmada savaş koşulları etkili olmuştur. Müslüman nüfusun büyük bir kısmı Rus ordusundan korunmak için Osmanlı'nın iç taraflarına sığınmış ve 1880'de sadece Edirne ve İstanbul'da 80-90.000 mülteci yerleşmiştir.¹⁰³ Müteakip dönemden barış antlaşmasının imzalanmasından sonra çoğu geri dönmüşse de, Türklerin ve Tatarların nüfusu azalmaya devam etmiştir. Nitekim, 1900'da Romen ordusunda yüzbaşı olan M. D. İonescu Kuzey Dobruca'da 28.320 Tatar ve 12.306 Türk kaldığını belirtmektedir.¹⁰⁴

Dobruca'nın Romanya'nın sınırlarına dâhil edilmesi Romen siyasî sınıfını yeni bir durumla karşı karşıya bırakmıştır. Romanya tarihinde ilk kez Müslüman bir azınlık barındırmaktaydı. Bu sebepten dolayı Romen makamlar bu çok azınlıklı bölgeyi ve özellikle Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı olan Türkleri ve Tatarları entegre etmeye stratejiler düşünmeye mecbur kaldılar. Bu entegrasyon

¹⁰⁰ A.g.e., 127-128.

¹⁰¹ Correspondance Politique des Consuls. Turguie (Tulqa).1 (1878) 280-82 apud Karpas 2010a: 413 - 414.

¹⁰² Baron d'Hoggue, *Renseignements sur la Dobroudja: son etat Actuel, Ses Ressources, et son Avenir* (Bucureşti: Imprimerie de L'Association Académique Roumanie, 1879), 40.

¹⁰³ A. Ubicini, "La Rouméli Orientale Depuis le Traité de Berlin," *Revue de Geographie*, 6. cilt, Paris 1880, akt. Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, 39.

¹⁰⁴ M. D. İonescu, *Dobrogiia în Pragul Veacului al XX-lea. Geografia Matematică, Fizică, Politică, Economică și Militară*. Partea I, Tipo Moldova, Iași, 2010, 342. Aynı sene için, Grégoire Danesco aşağıdaki verileri veriyor: 12.459 Türk ve 28.450 Tatar. Bkz. Grégoire Danesco, "La Dobroudja," *Étude de Geographie Physique et Ethnographique* (Bucureşti: Imprimerie de L'indépendance Roumaine, 1903), 141.

sürecinin iki aşamasının olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi bir “alışma” dönemi olmuştur. Bu dönemde merkezî yetkililer, yeni alınan bölgedeki durumu istikrarsızlaştırmamak için adım adım kararlar alıp idarî sistemini ve kurumları ülkenin diğer kısmıyla uyumlu hale getirmeye çalışmışlardır. Bu dönem 9 Mart 1880 tarihinde *Dobruca’yı düzenleme kanununun* çıkarılmasıyla sona ermiştir. Bu kanun *Dobruca’nın Anayasası* olarak da bilinmiştir. İkinci dönemde, çıkarılan yasalarla ve alınan ekonomik ve kültürel kararlarla Dobruca Romenleştirilmiştir.

Aldıkları kararlarda Romen siyasetçilerin Berlin Antlaşmasında azınlıklarla ilgili hükümleri de göz önünde bulundurmaları gerekmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Romanya’nın bağımsızlığı 44. maddenin yerine getirilmesine bağlıydı. Bu maddeye göre Romanya’da dinî veya inanç farklılıkları siyasî veya sivil haklar açısından, devlet kurumlarında görevde bulunmakta veya çeşitli meslekleri yapmakta hiçbir engel olmamalıydı. Bütün dinlerin ibadetlerinin yerine getirilmesi, dinlerin hiyerarşik yapısına engel getirilmemesi gerekiyordu. Bütün devletlerin vatandaşlarına Romanya topraklarında dinî ayrılık görmeksizin davranılması istenmiştir.¹⁰⁵ Hiçbir yerde Osmanlı toprak sistemiyle veya Müslümanlarla ilgili özel bir hüküm yoktu. Aslında, Romen kamuoyunda azınlıklara verilen haklar açısından tartışmalar Dobruca’da çoğunluğu teşkil eden Müslümanlarla değil Yahudilerle ilgiliydi. Romen Anayasası’nın 7. maddesinin değiştirilmesi memnuniyetsizliklerin ana kaynağı olmuştur. Bu maddeye göre Romen vatandaşlığı sadece “Hristiyan dinînden olan yabancılara” veriliyordu. Sonunda, 1879’da bu madde değiştirilmiş ve “dinî farklılıklar Romanya’da sivil ve siyasî haklardan yararlanmak için bir engel değildir” ifadeleri kullanılmıştır.¹⁰⁶

Berlin Antlaşması’nda isimleri geçen diğer devletler konusunda azınlıklarla ilgili daha spesifik hükümler olması ilginçtir. Örneğin Karadağ’ın bağımsızlığını 27. maddeye göre dinî veya inanç farklılıklarının siyasî veya sivil haklar için bir

¹⁰⁵ Berlin Antlaşması için bkz. Albin, a.g.e., 204-228.

¹⁰⁶ *Monitorul Oficial al României*, 13/25 Ekim 1879, no. 232, 6597.

engel olmadığı belirtilmiş ve 30. madde de özellikle Müslümanlar'ın mülkleriyle ilgili özel hükümler getirilmiştir.¹⁰⁷

Buna benzer şartlar Sırbistan ve Bulgar Prensiği'ne de uygulanmıştır. Müslümanlar'ın korunmasıyla ilgili hiçbir hüküm içermeden Osmanlı toprakları alan devletler Avusturya-Macaristan (Bosna-Hersek'i almıştır) ve Rusya'ydı (Besarabya, Ardahan, Kars ve Batum'u almıştır).

Romanya'daki Müslümanlar'ın korunmasıyla ilgili özel bir hüküm olmaması muhtemelen ülkenin dış ilişkilerinden ve iç siyasetinden kaynaklanmıştır. Resmîyette Osmanlı'ya bağlı olsa da, Romen Prenslikleri 18/30 Mart 1856 tarihinde imzalanan Paris Barış Antlaşması sonucunda Büyük Güçlerin korumasından yararlanmışlardır. Aynı zamanda, Romanya *de facto* bağımsızdı çünkü otonom bir siyaset yürüten bir Dışişler Bakanlığı ve millî ordusu vardı. Aynı zamanda, Grandük Nikolay Nikolayeviç Romanov'un isteği üzerine Romen ordusu Tuna'yı geçerek savaşa katılmıştır. İç siyasette ise 1866'da Büyük Güçler'in onayını beklemeden bir Anayasa kabul edilmişti. Anayasanın maddelerinde azınlıklarla ilişkilere yer veriliyordu. Büyük bir ihtimalle bütün bunlar diğer küçük devletlere göre Romanya'nın ayrıcalıklı bir durumda olmasını sağlamıştır.

Berlin Antlaşması'ndaki maddeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun görüşlerini ve kendi çıkarlarını göz önünde bulundurarak Bükreş'teki makamlar birkaç senede bir dizi karar alarak Dobruca'nın entegrasyonunu sağlamışlardır. Alınan kararların sonucunda Osmanlı'ya özgü bir sistemden Romen sistemine geçilmiştir. Romenlerin dikkat ettikleri bir husus Dobruca'daki nüfusun çoğunun adetlerinin ve geleneklerinin farklı olmasıydı. Ekonomik tedbirler de önemli bir rol oynamıştır.

Dobruca'yla ilgili ilk yasal düzenlemeler bölgenin Rus idaresinden Romen idaresine resmî bir şekilde geçmesinden önce alınmıştır. 28 ve 30 Eylül 1878'de Romen Meclisi Hükümete yeni bölgeyi kararnamelerle (*Regulamente ad – hoc*)

¹⁰⁷ Berlin Antlaşması için bkz. Albin, a.g.e., 204-228.

yönetmesine izin vermiştir.¹⁰⁸ Böylece, 12/24 Kasım 1878'de Romanya'nın Resmî Gazetesinde (*Monitorul Oficial al României*) Dobruca'nın kamu yönetimi ve yargı sisteminin düzenlenmesine dair karar (*Regulamentul de administrație publică asupra organizației judecătorești în Dobruca*) yayımlanmıştır.¹⁰⁹ Bu düzenlemeyle Osmanlı sisteminden Romen sistemine geçiliyordu. Romanya'nın diğer bölgelerde geçerli olan kanunların uygulanması yerine, bazı geçiş hükümleri getirilmiştir. 1. maddeye göre her büyük köyde (*comună rurală*) bir mahkeme kurulmalıydı. Mahkemenin üyeleri muhtar, ve köyün önde gelenlerinden veya ihtiyarlarından seçilen iki aza veya çorbacıdan oluşmalıydı. Bunlar bir sene için seçiliyorlardı. Fazla azınlıkların olduğu köylerde her bir azınlıktan birer jüri üyesi seçilmesi gerekiyordu. Bu mahkemeler vatandaşların arasında çıkan sorunları inceliyordu. Osmanlı idarî sisteminden Romen sistemine geçişi kolaylaştırmak için "muhtar", "aza" veya "çorbacı" gibi isimler değiştirilmeden kullanılmıştır.¹¹⁰

Herbir sancağın (*judet*) alt birimini teşkil eden şehirlerde bölge mahkemeler (*tribunale de ocol*) kurulmuştur. Bunlar bir hakim, bir hakim vekili, bir katip ve yazıları kopyalayan en az iki kişiden oluşuyordu. Mahkemenin toplantılarına kasabanın önderleri olarak seçilen ve seçmen listesinde yer alan iki kişi de katılıyordu. Seçmen listesinde okuma yazma bilmeyenler, maaşlı hizmetçiler, ceza hükümlüleri, hapisten çıkanlar, iflas edenler bulunamazdı. Aynı zamanda, mahkeme toplantılarına askerler ve devlet memurları katılamazdı. Seçmen listesi iki sütün şeklinde hazırlanıyordu. Bir sütünde Müslümanlar diğerinde ise gayri müslimler yazılıyordu. Müslüman ve gayri müslimlerin yaşadıkları bölgelerde birer temsilci seçiliyordu. Bölge mahkemeleri medenî ve ticarî konuların tamamını, cezaî sorunların ise bir kısmını inceleyebiliyordu.

Düzenlemenin 31. maddesinde bölge mahkemelerin olduğu yerlerde kadılıkların (*tribunale mahomedane*) da kurulması kararlaştırılmıştır. Bunlar şehrin imamı ve

¹⁰⁸ Ioan N. Roman, *Dobrogea și Drepturile Politice ale Locuitorilor ei* (Constanța: Tipografia Ovidiu, 1905), 23.

¹⁰⁹ A.M.A.E., fon Constantinopol, cilt 110, f. f.

¹¹⁰ A.g.y.

Müslümanlar'ın seçtikleri iki kişiden teşkil oluyordu. Fakat hepsi Romanya Adalet Bakanı tarafından Müftü'nün tavsiyesiyle atanıyordu.¹¹¹ Bu kurumun işleyiş şekli değişmiştir ve bu konu çalışmanın ayrı bir bölümünde incelenmiştir.

Bölge mahkemeleri veya kadılıkların kararlarına Tulça ve Köstence'de kurulan temyiz mahkemelerinde itiraz edilebilirdi. Bunlar bir başkan, iki üye, bir yedek, bir baş savcı, bir savcı, bir katip, bir veya daha fazla yardımcı ve dört veya daha fazla kopyalama işiyle ilgilenenlerden oluşuyordu. Hükümetin atadığı personelin yanısıra Müslüman ve gayri müslim halk birer temsilci seçiyordu. Temyz mahkemelerin kararlarına sadece Yargıtay'da itiraz edilebilirdi.¹¹²

Bu kararname 1/13 Eylül 1886 tarihine kadar uygulandı. O tarihte Romanya'nın Resmî Gazetesinde 30 Mart/11 Nisan 1886'da yayımlanan Dobruca'daki yargı sisteminin düzenlemesiyle ilgili kanun (*Legea asupra organizărei judecătorească a Dobrogei*) uygulanmaya başlandı. 12/24 Kasım 1878'deki düzenlemeye göre Romen sistemine geçişini simgeleyen bazı değişiklikler yapılmıştır. Nitekim, köy mahkemelerinde her bir azınlığın temsilcisinin bulundurması hükmü yoktu. Aynı zamanda, muhtar, aza, çorbacı gibi Osmanlı döneminden kalan terimler de çıkarıldı.¹¹³

13 Kasım 1878'de Dobruca'nın idarî yapısını belirleyen düzenleme yayınlanmıştır (Regulamentul pentru împărțirea și organizarea administrativă a Dobrogei). Buna göre Dobruca'da üç eyalet (*judet*) kuruluyordu: Tulça (*Tulça*), Köstence (*Küstengea*) ve Silistra-Noua. Eyaletlerin alt birimleri kazalardı (*plăși*). Herbir kazaya birkaç kasaba ve köy dâhil edilmişti. Eyaletlerin başında Hükümetin temsilcisi olan vali (*prefect*) bulunuyordu.¹¹⁴

Valiye verilen yetkilerden Romen siyasetçilerin amaçlarını anlayabiliriz. Yüksek bir otoriteye sahip olan valinin (örneğin polis ona bağlıydı) aynı zamanda "15 günde bir Bakanlıklara yerli kanunların ülkenin genel hukuk sistemine uygun bir

¹¹¹ A.g.y.

¹¹² A.g.y.

¹¹³ *Monitorul Oficial al României*, 30 Mart/11 Nisan 1886, no. 286, 5746-5751.

¹¹⁴ *Monitorul Oficial al României*, 15/27 Kasım 1878, no. 254, 7147-7149.

hale getirilmesi için yapılması gereken reformları söylemesi” gerekiyordu. Ülkenin genel hukuk sistemine ulaşılması için “ihtiyatlı kararlar alıp yerli halklara yeni reformların yararını anlamak” için zaman tanıması öngörülüyordu. Ülkenin kanunlarını uygulaması gerekiyor olmasına rağmen kanunların “yerli hukuk anlayışıyla çelişkili olduğu durumlarda, bazı kısımlarını uygulanmaması onun tercihinin” bırakılıyordu. Valinin ana amacı ise “herbir dinî topluluğun adetlerine saygı göstererek çeşitli azınlıklar ve kültürler arasında sevginin ve kardeşliğinin korunması”ydı.¹¹⁵

Yerel yönetimde daha fazla kontrolü sağlamak için 13 Kasım 1878'deki kararlar belediye başkanlarının vali tarafından seçimlerde ilk beş sırada yer alan adaylardan seçildiği belirtilmiştir.¹¹⁶

Bu iki düzenlemenin dışında, bölgeye sorunsuz girebilmek için atılan başka adım I. Karol'un iki nutku olmuştur. Birisinde Dobrucalılara, diğesinde ise Romen askerlere hitap etmiştir. İkisinde de Tuna ile Karadeniz arasındaki bölgenin Romen sınırlarına girmesinden sonra halkın adetlerinin ve geleneklerinin korunacağını vaad etmiştir. Dobrucalılara hitabı 14 Kasım 1878'de Türkçe, Yunanca, Bulgarca ve Romence basılmıştır: “Müslüman sakinler, Romanya'nın hukuku etnik veya dinî fark tanımıyor. Sizin dininiz ve aileniz Hristiyanlılarınkı gibi korunacaktır. Sizin dinî ve ailevî sorunlarınız sizlerin aranızdan ve kanunlarınıza göre seçilen müftülere ve yargıçlara bırakılacaktır. Hristiyan ve Müslümanlar Romen yetkilileri güvenle kabul edinîz; onların görevi eskiden yaşadığınız zorluklara son vermek, savaşın yaralarını iyileştirmek, insanları, varlıklarınızı korumak ve maddî ve manevî açıdan iyi bir şekilde gelişmenizdir.”¹¹⁷ Yine bu vesileyle I. Karol Dobruca'yla ilgili özel bir kanunun çıkarılmasına kadar eski vergilerin yerine 1 Ocak 1880'den başlayarak yeni bir vergi uygulanacağını belirtiyordu.¹¹⁸

¹¹⁵ A.g.y.

¹¹⁶ A.g.y.

¹¹⁷ *Monitorul Oficial al României*, 16/28 Kasım 1878, no. 255, 7161.

¹¹⁸ A.g.y.; Dobruca'da vergilerin tutarını belirleyen yönetmenlik 13 Kasım 1878'de çıkarılmıştır. Bkz. *Monitorul Oficial al României*, 17/29 Kasım 1878, no. 256, 7177-7178.

14 Kasım 1878'de, İbrail'de, I. Karol Dobruca'ya girmeye hazırlanan askerlere şu ifadeleri kullanarak hitap etti: "Siz Dobruca'ya fatihler olarak değil, bundan sonra sizin hemşerileriniz olanların kardeşleri olarak giriyorsunuz. Asker! Yeni Romanya'da siz çoğunlukta Romen olan bir halkla karşılaşacaksınız! Fakat başka milletten, başka dinden olan halklarla da karşılaşacaksınız. Hepsinin, Romen devletinin bir parçası olarak, sizin korumanıza ve sevginize hakları vardır. Bunların arasında dinleri, ailevî gelenekleri sizinkinden farklı olan Müslümanlar da var. Ben size saygı göstermenizi özellikle tavsiye ediyorum."¹¹⁹

Bazı görüşlere göre, Dobruca'nın Romen idaresine en kısa zamanda girmesi Osmanlı yetkililerinden de istenmiştir. Savaştan dolayı bölgenin sosyo-ekonomik durumu çok kötüydü. Daha Ekim 1878'de Osmanlı İmparatorluğu'nun bir temsilcisi mültecilerin evlerine dönebilmeleri için I. Karol'a Romen idaresinin yerleşmesine hız vermesine rica etmiştir.¹²⁰

Nitekim, Dobruca nüfusunun bir kısmı da Romen idaresinin gelmesini iyi karşılamıştır. 18 Kasım 1878'de prens I. Karol Tulça'da Romen, Bulgar, Rus, Müslüman, Ermeni ve Yahudi komitelerden bir telgraf kabul etmiş. telgrafı gönderenler "sevgi ve bağlılıkla, uygarlığın sembolü olan, Romen bayrağının yeni vilayete getirilmesini selamlıyoruz."¹²¹ Tabii ki bu telgrafın varlığına şüpheyle bakılmalıdır çünkü Müslümanların büyük bir kısmı bölge Osmanlı yönetiminden çıktığı için göç etmişti. Bu durumda Romen idaresinin gelmesini hemen kabullenemezlerdi.

13 Kasım 1878'de I. Karol'un imzaladığı bir kararla Köstence sancağına Remus Oprenu ilk vali olarak atanmıştır. Aynı tarihte Tulça'da Gheorghe Ghica, Silistra Nouă'da da Tobias Ghergheli vali atanmışlardır. Üçü de Romen siyasî hayatının ve idarî yapısının önemli şahsiyetleriydi. Tobias Ghergheli ve Gheorghe Ghica eski Bakanlardı. Remus Oprenu Bükreş Temyiz Mahkemesi'nin baş

¹¹⁹ *Monitorul Oficial al României*, 16 (28) noiembrie 1878, no. 255, 7165.

¹²⁰ Ekrem, a.g.e., 73.

¹²¹ *Monitorul Oficial al României*, 21 noiembrie/3 decembrie 1878, no. 259, 7250.

savcısıydı. Aynı zamanda, Silistra Nouă sancağında müdür ünlü şair Alexandru Macedonski atanmıştır.¹²²

Romen idaresinin göreve başlamasından hemen sonra Türkler ve Tatarlar da bu yapıya dâhil olmuşlardır. Örneğin, 1878'de Mankalya'nın belediye meclisine Ferhat Emin ve Emir Salih seçilmişlerdir. Daha sonra Ferhat Emir belediye başkanlığına getirilmiştir. 7 Aralık 1878'de Mecidiye'nin belediye meclisine Zekeriya, Kurt-Molla, Kerim, Ştefan Caliş ve Anghel Masinov seçilmişlerdir. Müslümanların yerli idarî sisteminde temsilcileri bulunmasına rağmen, genel nüfus açısından çok düşüktü.¹²³

9 Mart 1880'de Dobruca'yı düzenleme kanunu (*Legea pentru organizarea Dobrogei*) çıkarılmış ve bu şekilde kararnameler dönemi son bulmuştur. Kanun Dobruca'daki idarî, yargı sistemi, malîye ve ordu yapısını düzenliyordu. Dobruca'nın Anayasası olarak adlandırılan kanun Müslüman halkın durumuyla ilgilenen Osmanlı yetkililerle işbirliğinin de bir sonucu olmuştur. Kanunla ilgili Osmanlı diplomatlarının tavsiyeleri Türkleri ve Tatarları ilgilendiren maddelerde olmuştur. Nitekim, 9 Şubat 1880'de Osmanlı'nın Bükreş sefiri Suleyman Bey'in Osmanlı Hariciye Nazırı Yannis Sava Paşa'ya gönderdiği bir raporda, Romanya'nın Dışişler Bakanı Vasile Boerescu'dan Dobruca'yı düzenleme kanununun metnini kabul ettiğini bildirmektedir. Bazı gözlemlerde bulunarak, Yannis Sava Paşa'nın da onayını aldıktan sonra Boerescu'ya da sunmuştur.¹²⁴

Kanun taslağından Süleyman Bey'in değiştirmek istediği maddelerin içerikleri aşağıdaki gibiydi. 11. maddeye göre tapuların veya 20 sene sahipleri olan mülk ve mîrî araziler Osmanlı kanunlarına göre devredilebilir ve güvencedeydiler; 21. maddede Müslümanlar ve Lipovanların medenî sorunlarıyla ilgili ayrı bir idarî karar verileceği; 23. maddeye göre Romen vatandaşı olan Dobruca'nın hiçbir yerlisinin *ipso facto* sivil haklarını kaybederek başka bir devletin vatandaşı

¹²² Stelian Dumitrecu, *Comunitatea Turco-Musulmană din Dobrogea în Cadrul Statului Român (1878-1918)* (Brăila: Editura Istros, Muzeului Brăilei Carol I, 2015), 78.

¹²³ Dumitrescu, a.g.e., 72.

¹²⁴ BOA, fon HR. SYS., dosya 1060/3, lef. 006-007. Bkz. BOA, fon HR. SYS., dosya 1060/3, lef. 001.

olamayacağını belirtliyordu;¹²⁵ 59. maddede temyiz durumunda Dobruca'daki mahkemelerin Fokşani'deki Temyiz Mahkemesine bağlı olduklarını; 73. maddede kırsalda oturup savaş sırasında göç edenlere bir sene içinde geri dönmeleri aksi taktirde sahipleri oldukları toprakların üzerinde bütün haklarını kaybedecekleri; 75. maddede ise ileride çıkarılacak bir kanunla noterlik kurumunun kurulması öngörülüyordu.¹²⁶

Suleyman Bey bu maddelerin düzeltilmesini istemiştir. Bu yönde 11. maddede mülk ve mîrî arazileri arasında gereken ayrımı yapılması ve sürecin 20 seneden 10 seneye indirilmesini istemiştir. 21. maddede istismarlara yol açmamak için kararın genel prensiplerinin ya kanun içinde belirtilmesi ya da aynı zamanda çıkarılması uygun görülmüştür. 23. maddede Osmanlı'nın vatandaşı olanların istisna sayılmaları doğru bulunmuştur çünkü onlar devletin çeşitli bölgelerinde bulunup kanunu bilemiyor olabilirlerdi.¹²⁷ 59. maddede Dobruca'da bir Temyiz Mahkemesinin kurulmaması kabul edilemez sayılmıştır. 73. madde de bazı memnuniyetsizlikler yaratmıştır. Bu maddedeki 1 sene süresinin kısa olduğunu gösterilmiş ve Rusya'ya verilen topraklarda 3 senelik bir süre verildiğini gösterilmiştir. 75. maddeyle ilgili bütün halkın noterlerin tavrından şikâyetçi olduğunu ve doğru bir sistemin oluşumu için gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.¹²⁸

Bükreş'teki Osmanlı sefiri 23 Nisan 1880 tarihli bir raporunda, bütün önerilerin ve şikâyetlerin dikkate alındığını göstermiştir. Romen İçişleri Bakanı'nın Meclisin toplantısında kanunun en kısa zamanda ve Müslümanlara "en olumlu hükümlerin" içereceği vaatleriyle 21. ve 75. maddeler değiştirilmemiştir. 23. madde 24. olup Osmanlı memurlarının yararına bir paragraf eklenmiştir.¹²⁹ 75. madde de değişmemiş fakat Osmanlı sefiri istismarların önlenmesi için gayret

¹²⁵ A.g.y., lef. 002.

¹²⁶ A.g.y., lef. 3.

¹²⁷ A.g.y., lef. 9.

¹²⁸ A.g.y.

¹²⁹ A.g.y., lef. 16.

edileceğini sözü almıştır.¹³⁰ 11. madde 10 veya 20 senelik kullanıma süreci belirtilmemiş sadece mülkiyetin 11 Nisan 1877 (Romanya'nın Osmanlı'ya savaş ilan ettiği tarih) yürürlükte olan Osmanlı yasalarına göre devredilebileceklerini belirtilmiştir. Diğer maddelerde Osmanlı sefirinin önerileri tamamıyla dikkate alınmıştır.¹³¹

Böylece Dobruca'yı düzenleme kanunu bölgenin idarî, siyasî ve ekonomik yapısıyla ilgili genel hükümler içeriyordu. 1. ve 2. maddede "Berlin Antlaşmasıyla ilhak edilen Dobruca, Tuna'nın deltası ve Yılan Adası"nın iki sancağa (*județ*) ayrıldığını¹³² belirtilmiştir. 11 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı vatandaşı olan ve bu bölgede bulunan herkes Romen vatandaşı kabul ediliyordu. Seçme ve seçilme hakları tanınıyordu ve "herkesin kanunun önünde eşit olduğunu ve devlet memurluğuna din veya etnisite ayrımı yapılmadan atanabileceği" belirtiliyordu. Buna rağmen 1909'a kadar Dobrucalılar Romanya Meclisi'ne seçilemediler ve oy kullanmaya hakları olmadı. Bu hakkın tanınmaması Romen siyasetçilerin bölgenin entegrasyonunu sağlamaya yönelik bir strateji olmuştur. Bu şekilde, Dobrucalıların Romen kanunlarıyla alışmaları için bir süre öngörülmüştür. Yerel seçimlerde Romanya'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi sadece vergi ödeyenler oy kullanabiliyorlardı. 15. maddeye göre dinî cemaatlerin özgürlüklerinin garanti altında olduğunu ifade edilse de Ortodoks Hristiyanlık "hakim" din ilan edilmiştir. Yine de 17. maddeye göre Tulça, Köstence, Babadağ, Macin, Mecidiye, Hırşova, İsakça, Sünne ve Mankalya'daki büyük camilerin bakımıyla Romen devleti ilgilenecekti.¹³³

Yönetim yapısına gelince Dobruca merkezî kurumların kontrolünde kalıyordu. Nitekim, prens tarafından İçişleri Bakanı'nın önerisi üzerine atanan vali iki sancakta da en önemli yetkiliydi. Tüm kamu hizmetlerinin takipçisiydi, "açıklayıcı kararlar" alabiliyordu, güvenlikle ilgileniyordu, sancak meclislerinin 12 üyesinden 4'ünü atıyordu (diğerleri yerleşim yerlerinin temsilcileri tarafından seçiliyordu),

¹³⁰ A.g.y.

¹³¹ Bkz. *Lege pentru organizarea Dobrogei*, Imprimeria Statului, București, 1880.

¹³² Köstence ve Tulça.

¹³³ *Lege pentru organizarea Dobrogei*, Imprimeria Statului, București, 1880.

sancak meclisinin çalışmalarını onaylıyordu, köylerin belediye başkanlarını atıyordu (kasabalardaki belediye başkanlarını İşşleri Bakanı atıyordu).¹³⁴

Osmanlı ve Romen tarafların uzun süre tartıştıkları sorun, Müslümanların askerî hizmetleri olmuştur. Nitekim, 13 Şubat 1880 tarihli bir raporunda, Osmanlı sefiri Suleyman Bey Romanya'nın Dışilişkiler Bakanıyla görüşüp Müslümanları zorunlu askerlikten muaf tutmasını talep ettiğini yazmıştır. Ayrıca, bu yönde bazı Romen milletvekilleriyle de görüşmeleri olmuştur.¹³⁵ "Dobruca Anayasası'nın" 67. maddesinde 30 yıl süreyle ana ordu için askerliğe alımlar yapılmayacağını fakat bölgesel bir ordu kurulacağı belirtilmiştir. 68. maddede ise, Müslümanların ayrı birliklerde, ayrı uniformayla, fes ve sarıdan vazgeçmeyerek askerlik görevlerini yerine getirecekleri kararlaştırılmıştır.¹³⁶ Askerlik hizmetinin Hristiyan bir orduda yapılması bu dönemde göçlerin ana sebeplerinden birisi olmuştur.

Buna rağmen, birkaç yılda Türklerin ve Tatarların çoğu Romen ordusuna katılmayı kabul etmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı sırasında birçok Türk ve Tatara madalya bile verilmiştir.¹³⁷

Kanunun son şekli "sembolik dahil edilmenin ve idarî dışlamanın bir diyalektiği idi".¹³⁸ Kanun Dobruca'yı yönetmek için hukukî çerçeveyi sağlıyordu. Hükümlerine göre Dobruca Romen bölgesi sayılıyordu fakat diğer bölgelerdeki kanunlarla yönetilmiyordu ve Dobrucalılar Romen vatandaşları olsa da aynı haklardan yararlanmıyorlardı. Bir çeşit "karantinaydı"¹³⁹ veya Fransız seyyah André Bellesort'un dediği gibi Dobrucalılar "Dobruca'da Romen vatandaşı, fakat

¹³⁴ A.g.y.

¹³⁵ BOA, fon HR. SYS., dosar 1060/3, lef. 2.

¹³⁶ *Lege pentru organizarea Dobrogei*, Imprimeria Statului, Bucureşti, 1880.

¹³⁷ Costin Scurtu, "Turco-Tătarii din Dobrogea în Armata Română (Sfârşitul secolului al XIX-lea începutul secolului XX)," *Minorităţile etnice în România în secolul al XIX-lea*, haz. Venera Achim ve Viorel Achim (Bucureşti: Editura Academiei Române, 2010), 142-143.

¹³⁸ Iordachi, a.g.m., 129.

¹³⁹ A.g.m., 130.

bölgenin dışında olduklarında ne Romen vatandaşı, ne vatandaş, ve bilinen bir tanımlamaya ait değillerdi.”¹⁴⁰

“Dobruca Anayasası” özellikle Romen siyasetçi, o tarihte İçişleri Bakanı Mihail Kogălniceanu’nun eseridir. Kogălniceanu’ya göre Romanya’ya bağlanmasından önce Dobruca’nın bir geçiş sürecine ihtiyacı vardı. Aynı zamanda, uzun vadede yeni ilhak olan bölgedeki halkların asimilasyonunun amaçlandığını ve azınlıkların hakları ve hürriyetleri Romen çıkarlarını tehdit etmedikleri sürece kabul edilebilir olduklarını itiraf etmiştir.¹⁴¹

Kanun Dobruca’da konuşulan dillere tercüme edilip bütün köylere dağıtılmıştır. Aynı zamanda bazı yabancı dillere de tercüme edilmiştir. Mihail Kogălniceanu bu Romanya için bir gurur nedeniydi çünkü daha yeni ilhak olan bir bölgede geniş hürriyetler tanınıyordu.¹⁴² Buna rağmen, Kogălniceanu’nun gurur duyduğu hürriyetler her zaman uygulanmamıştır. Meclis’teki bir konuşmasında Dobruca’yı kastederek aynı Romen siyasetçi şu ifadeleri kullanmıştır: “Besarabya’nın kaybedilmesine sebep olan bu bölge şimdi vergi memurların ve noterlerin uygulamaları altında ağıyor çünkü bunlar yeniçerilerden daha kötüler.”¹⁴³

Bu genel çerçeveyi belirledikten sonra, Romen siyasetçiler bölgeyi Romenleştiren bir dizi karar aldılar. 1880’den sonra alınan kararlarla Romen çıkarların doğrudan uygulanması istenmiştir. Bu yönde üç ana amaç takip edilmiştir: sayısı yüksek olan bir Romen toplumu oluşturmak, ekonomik hayatta Romenleri etkin kılmak ve Romen bir eliti oluşturmak.

Birinci hedefe ulaşmak için merkezdeki yetkililer bir iskân siyaseti uygulamışlardır. Bunun için ilk önce kolonistleri yerleştirebilmek için topraklar bulunması gerekiyordu. Bu yönde bir dizi kanun çıkarılarak Dobruca’daki toprakların öoğu önce devletin sonra kolonistlerin oldu. Tarihçi Constantin

¹⁴⁰ André Bellesort, *La Roumanie Contemporaine*, Perrin, Paris, 1905, 278.

¹⁴¹ Iordachi, a.g.m., 130-132.

¹⁴² Kogălniceanu, *Dobrogea 1879-1909. Drepturi Politice Fără Libertăți*, 124.

¹⁴³ A.g.e., 130.

lordachi bu süreci dörde bölüyor: 1. Osmanlı İmparatorluğun mülkiyet haklarının Romanya'ya geçmesi; 2. Dobrucalıların topraklarının bir kısmını Romanya devleti tarafından alınması; 3. Romen kolonistleri için o zamana kadar ekilmeyen bazı toprakların verilmesi; 4. göç edenlerden kalan toprakların Romenlere verilmesi.¹⁴⁴

Dobruca'daki mülk sisteminin düzenlenmesinde Romen yetkilileri 6 Haziran 1858'de yürürlüğe giren *Kânunnâme-i Arâzî*'yi incelemişlerdir. Bu kanunla Osmanlı devlet adamları İmparatorluktaki mülk sistemini düzenlemek istemişlerdir. O tarihe kadar Osmanlı devletindeki mülk islamî ve Padişahların verdikleri kararlarla düzenlenmiştir. *Kânunnâme-i Arâzî* özel mülkiyete önem vererek onun miras yoluyla devredilmesine izin veriyordu. Aynı zamanda bu kanunla herkese tapu verilerek toprakların sistemleştirmesi sağlamıştır. Bu kanuna göre Osmanlı'da, yani Dobruca'da da beş çeşit arazi vardı: *mülk* (özel, şahsa ait arazi); *mîrî* (şahıslara belli bir vergi karşılığında verilen devlete ait olan arazi); *mevkufe* (satılmayan araziler, bunlara *vakıf*-lar da dâhildi); *metruke* (kamu yararına kullanılan araziler); *mevat* (çoraklıklar).¹⁴⁵

5 Haziran 1880 tarihinde Romanya'nın Resmî Gazetesinde Dobruca'nın kırsalındaki mülkiyet tapularının tespiti ve doğrulaması yönetmeliği (*Regulamentul pentru constatarea și verificarea titlurilor de proprietate și posesiune imobiliară rurală în Dobruca*) yayımlandı. Bazı değişikliklerin yapılmasında sonra 23 Temmuz 1880'de yönetmelik son halini aldı. Bütün tapular merkezî bir komisyon tarafından kontrol edilecekti. Bu komisyon Tarım Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı'nın temsilcilerinden oluşuyordu. Çalışmalarında ise tapu defterlerini getiren Osmanlı devletinin de bir temsilcisi katılıyordu. Başvuru sahiplerin beyanları ve tapuları arşivden bulunan bilgilerle

¹⁴⁴ lordachi, a.g.m., 133.

¹⁴⁵ Bkz. Mehmet Akif Aydın, "Arazi Kanunnâmesi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 3. cilt (Ankara, 1991) 346-347; Ömer Lütfi Barkan, "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi", *Türkiye'de Toprak Meselesi* (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980), 291-375; Huri İslamoğlu, "Property as a Contested Domain: A Reevaluation of the Ottoman Land Code of 1858," *New Perspectives on Property and Land in the Middle East*, ed. Roger Owen (Cambridge: Harvard University Press, 2000), 3-61.

karşılaştırılıyordu. Eğer arşivlerde başvuru sahiplerinin söyledikleri bulunmuyorsa, komisyon istediği kararı verebiliyordu.¹⁴⁶

Tapuların doğrulanmasıyla Romanya devleti bölgedeki mülkiyetin durumunu en net şekilde öğrenmek istiyordu ve bu şekilde olası şikayetleri önlemeyi amaçlıyordu. Bu yönde en önemli mesele Tuna Deltası'nın durumu olmuştur. Romen yetkililer Delta'da özel mülk veya vakıfların toprakları bulunmadığına dâir Defterhane'den bir belge temin etmek istemişlerdir.¹⁴⁷ Muhtemelen, bunun ana sebebi, Romen siyasetçilerin Karadeniz'i ve Tuna'nın Ağızlarını kontrol etmek isteyen Rusya'yla sınırın güvenliğini sağlamaktı.¹⁴⁸

Mülkler konusunda, başvuruları incelemek için Romen yetkililer Osmanlı mevkidaşlarından Dobruca'daki tapuları istemişlerdir.¹⁴⁹ 15/27 Ocak 1880'de, Romanya'nın İstanbul'daki sefiri, D. C. Brătianu, Osmanlı yetkililerin tapuları hazırladığını ve Romen yetkililere vereceklerini haber veriyordu.¹⁵⁰ Tapuların tasnifi için bir Osmanlı memuru olan Hacı Behçet Efendi'nin yardımını da almışlardır. Brătianu'ya göre Hacı Behçet Efendi "iyi bir Müslüman ve Dobruca'daki dindaşlarının kaderiyle ilgili" bir kişiydi.¹⁵¹ Behçet Efendi bazı durumların aydınlatılması için Romen memurlarıyla beraber çalışmıştır. Birçok durumda şikâyet edilmiştir. Örneğin, Dobrucalı bir grup Müslüman, Osmanlı Hükümeti'ne Romen yetkilileri tapularını kabul etmediğini, sadece Romen vatandaşlığını kabul edenlere yardımcı olduklarını, Müslümanları zorla Romanya'ya yerleştirdiklerini şikâyet etmişlerdir.¹⁵² Romen tarafı ise Osmanlı yetkilileri şikâyet etmiştir. 29 Mayıs/10 Haziran 1884 tarihli bir notayla

¹⁴⁶ Bkz. Hamangiu, a.g.e., 2. cilt, 292-295.

¹⁴⁷ A.M.A.E., fon Constantinopol, cilt 110, f. f.

¹⁴⁸ Bkz. Şerban Rădulescu-Zoner, *Dunărea, Marea Neagră și Puterile Centrale 1878-1898*, (Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1982).

¹⁴⁹ A.M.A.E., fon Constantinopol, cilt 417, f. f.

¹⁵⁰ A.g.y.

¹⁵¹ A.g.y.

¹⁵² A.g.y.

Romanya'nın İstanbul'daki sefareti Osmanlı memurlarını sahte tapular çıkarmakla suçlamıştır.¹⁵³

Sonunda, 3 Nisan 1882'de Taşınmaz Mallarla İlgili Kanun (*Legea cu privire la proprietatea imobilă din Dobruca*) yürürlüğe girdi.¹⁵⁴ Bu kanunla Dobruca'daki taşınmaz malların nasıl "edinileceği, korunacağı, iletileceği ve kaybolacağı" düzenlenmiştir. Kanun koyucu mülk sahibi olma hakkını sadece Romen vatandaşlara veriyordu. 9. maddeye göre göç edenler kanunun yürürlüğe girmesinden bir sene içinde mülklerini geri isteyebilirlerdi. Mülklerini satmak isteyenler ise bunu sadece vergilerini ödedikten sonra yapabilirlerdi. Bir sene içinde dönmeyenler otomatik olarak haklarını kaybediyorlardı ve mülkleri devletin oluyordu.¹⁵⁵

Arazilerini geri alabilmek için başvuru sahiplerinin eskiden ödedikleri vergi yerine hektar başı 55 Ley olarak belirlenen bir bedel ödemeleri gerekiyordu.¹⁵⁶ Bu bedelin iki senede ödenmesi isteniyordu aksi takdirde arazi devlete geçiyordu.¹⁵⁷ Halkın büyük bir kısmı göç ettiği, yeni bir devlet ve bilinmeyen kanunlarla karşılaştıkları için bütün bu şartların Müslümanlar tarafından yerine getirilmesi zordu. Aynı kanunun maddelerinde devlete ait olan mülkler de belirlenmiştir: 11 Nisan 1877'ye kadar Osmanlı devlet bina ve toprakları, şahıslara ait olanlar hariç ormanların tümü, madenler, her türlü göl, gölet, kanal Romen devletine aitti.¹⁵⁸ Bu kanunun bazı hükümleri ilerideki senelerde değişmiştir. Nitekim, 1910'da getirilen bir uygulamayla vergilerini ödemeyenlerin arazilerine devlete uyarısız el koyabilme hakkı verilmiştir.¹⁵⁹

Mülklerin sahipliğinin belirlenmesi yerli halk arasında memnuniyetsizlik yaratmış, Osmanlı-Romen ilişkilerinde de bir sorun olmuştur. Küçük araziler de,

¹⁵³ A.g.y.

¹⁵⁴ Bkz. Hamangiu, a.g.e., 2. cilt, 450-456.

¹⁵⁵ A.g.e.

¹⁵⁶ A.g.e.

¹⁵⁷ A.g.e.

¹⁵⁸ Göç edenlerin mülkleri kastediliyordu.

¹⁵⁹ Iordachi, a.g.e., 134.

büyük araziler de sorun yaratmıştır. Bazı durumlarda iki tarafı memnun eden anlaşmalara varılmıştır. Örnek olarak Gazi Ali Paşa'nın Babadağ'daki bir medresenin yardımı için kurduğu vakfı gösterebiliriz. Romen idaresiyle Müslüman toplumu arasında yapılan bir anlaşmayla vakfın arazileri devlete geçmiş, bunun karşılığında Romen devleti medresenin bakımı ve hocaların maaşını ödemeye kabul etmiştir.¹⁶⁰

Yine sorun teşkil eden başka bir arazi Taitza-Balkan ormanı olmuştur. Orman Tulça sancağında bulunup 74.000 hektarlık bir alanı kapsıyordu. Sahipliğini iddia eden Abdullah Efendi Romen makamların istedikleri hukukî presedürü izlemiştir. İlk önce, süreci kolaylaştırmak için, haklarının %60'ını Romen albay Algiu'ya devretikten sonra bu kararından vazgeçip prosedürleri kendisi takip etti. Bütün süreç 1928'de bitti. Abdullah Efendi ve varisleri Türk-Romen Tahkim Mahkemesi'ne başvurular. Usul hataları öne sürülerek kazanan Romen devleti oldu. Türk-Romen Tahkim Mahkemesi'nin 1928'de çalışmalarına son verildiğinde, Kuzey Dobruca'dan arazi iddia eden 100 dava vardı.¹⁶¹

Bütün bu kanunlarla önemli bir toprak "rezervi" edinerek Romen devleti iskân politikasına başlayabilirdi. Nitekim, Mihail Kogălniceanu 27 Şubat 1882'deki Romanya'nın Temsilciler Meclisindeki bir konuşmasında, mülklerin sahipliğinin belirlenmesi konusunda şu ifadeleri kullanmıştır:

Efendiler, bizim ana amacımız nedir? Bizim ana amacımız Romanya'nın bu bölgesini nüfusla doldurmamız, uygarlaştırmamız, Romen hissini, kalbini vererek nüfusla dolduralım; bunları söylediğimde sizler anlıyorsunuz, bizlerin oraya çok Romen yerleştirmemiz gerekiyor; hatta oraya kendileri gelen halkları da ne pahasına olursa olsun Romenleştirmeliyiz. Birkaç senede Müslümanları bile Romen yapmalıyız ve Romenlerle tek farkları birilerin camiye diğerlerin kiliseye gitmeleri olmalı.¹⁶²

Taşınmaz mallarla ilgili kanununun 25. maddesine göre devletin arazileri satılabilirdi ve 26. maddede Tarım Bakanlığı'nın Hükümetin onayıyla

¹⁶⁰ Adriana Cupcea, Manuela Marin ve Metin Omer, *Seminarul Musulman din Medgidia. Documente și memorie* (Mecidiye Müslüman Semineri. Belgeler ve Anılar) (Cluj-Napoca: Institutul pentru Studiarea Minorităților Naționale, 2016), 35.

¹⁶¹ Bkz. *Affaire Taitza-Balkan (Procès des vakoufs) devant le Tribunal Arbitral Mixte Turco-Roumain de Constantinople*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, București, 1934.

¹⁶² Akt. Kogălniceanu, a.g.e., 29.

Dobruca'ya yerleşen köylülere 3 ile 10 hektar arasında araziler verileceğini belirtilmiştir. Dobruca'ya yerleşen kolonistlere yardımcı olmak için üç sene hiç vergi ödememe hakkı verilmiştir.¹⁶³

Aynı amaç için, 2 Nisan 1903'te 1877-78 harbinde savaşanlar için Dobruca'da toprak verme kanunu yürürlüğe girmiştir (*Legea pentru acordarea de pământuri în Dobruca Luptătorilor din războiul 1877-78*). Tabii ki kanun Romen ordusunda savaşanları kastediyordu. Bu kanundan yararlanabilenler bir evin yanısıra 8 hektarlık bir arazi de alabiliyorlardı. Aynı zamanda bazı imtiyazları da vardı: 5 sene vergi ödemiyorlardı, evlerin inşası için bedava odun alıyorlardı, devlet çift öküz, pulluk ve başka tarımsal aletler de veriyordu. Bunların karşılığında 30 sene evlerini ve arazilerini satmama şartı getirilmiştir. Bu şekilde devlet kolonistlerin Dobruca'da kalmalarını sağlamıştır. Diğer kolonistler topraklarını 3 senede ödemeye mecbur olsalar da, 2 Nisan 1903'ye yürürlüğe giren kanundan yaralanlar arazilerini 60 senede ödeyebiliyorlardı.¹⁶⁴ 1904'te bu kanunun hükmüne göre 3.171 aile Dobruca'ya yerleşmek istiyordu. Romen devleti iskânı düzensiz yürütmemiştir. Genelde kolonistlere verilen topraklar sınırdıydı: 1.615 aile Bulgar sınırı, 671 aile Rus sınırı, 885 aile bölgenin diğer kısımlarına yerleştirildiler.¹⁶⁵

Takip edilen bu siyasetin neticesinde Dobruca'daki demografik yapı ve arazilerin sahipliği radikal bir şekilde değişti. Ioan M. Roman'ın özel mülkiyetle ilgili yaptığı çalışmada 1903 senesinde Kuzey Dobruca'da 615.821 hektardan, 431.862 hektar Köstence sancağında, 183.959 hektar Tulça sancağında. Bunların %63'üne Romenler sahipti, ondan sonra en çok özel mülk sahibi olan Bulgarlardı. Müslümanlar ise üçüncü sıradıydı. Milliyete göre özel mülklerin paylaşımı şu şekildeydi.¹⁶⁶

¹⁶³ Bkz. Hamangiu, a.g.e., 2. cilt, 450-456.

¹⁶⁴ Bkz. Hamangiu, a.g.e., 3. cilt, 14-15.

¹⁶⁵ Kogălniceanu, a.g.e., 177.

¹⁶⁶ I. N. Roman, "Proprietatea Imobiliară Rurală din Dobrogea," *Arhiva Dobrogei* 2 (1919): 53-54.

Tablo 1: 1903'te milliyete göre özel mülklerin paylaşımı

Sahiplerin milliyeti	Alan							
	0-10 ha.		10-100 ha.		100 ha üzerinde		Dobruca	%
	Köstence	Tulça	Köstence	Tulça	Köstence	Tulça		
Romen	61.138	42.000	152.672	19.432	115.849	1.696	392.787	63.8
Bulgar	12.979	47.737	15.029	21.515	11.497	1.197	109.954	17.9
Müslüman	24.726	10.253	14.669	4.612	4.724	300	59.284	9.6
Rus (ve Lipovan)	1.818	20.513	908	1.390	200	-	24.828	4.0
Alman	1.771	4.876	2.579	4.160	3.301	131	16.818	2.7
Başka milliyetler	1.772	3.111	1.458	636	5.373	400	12.150	2.0
Toplam	103.603	128.490	187.315	51.745	140.994	3.724	615.821	100

Özel mülklerin bu paylaşımı Müslümanların göçü ve Bükreş'teki yetkililerin iskân politikası sonucuydu. Dobruca'ya 1884-1891, 1893-1897, 1904-1907, 1912-1914 yıllarında gelen kolonistler Valahia (Eflak), Moldova (Boğdan), Romanya'nın sınırlarına 1918'de dâhil edilecek olan Transilvanya ve Besarabya'nın yanısıra Balkanlar'dan gelen Vlahlar da olmuştur. Romenlerin nüfusu arttıktan sonra, Romen yetkililer bu bölgede siyasî açıdan da güçlü olmayı hedeflediler. Bu yönde Romenlerin idarî sisteminin başına getirmeye çalıştılar.

Dobrucalılara ve dolayısıyla Türklere ve Tatarlara siyasî haklar vererek Romanya'nın diğer bölgelerindeki vatandaşlarıyla eşitliği sağlama süreci birkaç sene uzamıştır. Bu süreci destekleyen önde gelen yerli elit olmuştur. Büyük toprak sahipleri, şehirdeki burjuva ve serbest meslekliilerden oluşan bu elit 1880'de yürürlüğe giren "Dobruca Anayasası"nın hükümleri yüzünden siyasette

etkin bir rol oynayamıyordu. Bunlar bu yönde etkili bir lobi faaliyeti yürüttüler. Bröşürler yayımlayarak Kral'dan ve Meclis'ten siyasî haklarını talep ettiler.¹⁶⁷

Sonunda, 19 Nisan 1909'da Köstence ve Tulça'da yaşayanlara siyasî haklar veren kanun yürürlüğe girdi. Böylece Köstence ve Tulça sakinleri de Romenlere Anayasa da tanılan haklardan yararlanabiliyorlardı. İstisna olarak göç edip geri dönmek isteyenler, köydeki Romen kolonistler ve Müslümanlar hariç azınlıklar bu kanunun kapsamına girmiyorlardı.¹⁶⁸ Azınlıklara siyasî haklar vermeme nedeni Romen devletinin o dönemdeki milliyetçi politikalarında aranmalıdır. O dönemde, Dobruca'da azınlıkların çoğu şehirde yaşıyordu ve toplumda çok etkililerdi. Muhtemelen siyasete karışmalarını engellemek için böyle bir karar alınmıştır.¹⁶⁹ Müslümanlara gelince, dışlama siyaseti anlamsızdı çünkü aşağıda göreceğimiz gibi çoğu kırsalda yaşıyordu ve siyasete fazla ilgi göstermediler.

14 Nisan 1910'da kanunda bazı değişiklikler yapıldı,¹⁷⁰ son hali ise 3 Mart 1912'de yürürlüğe girdi.¹⁷¹ Böylece hemen hemen bütün dobrocalıların siyasî hakları tanınıyordu. Kırsalda mülklerin olan azınlıklara siyasî haklar verilse de, şehirde olanlara henüz bu haklar tanınmıyordu. Neticede Kuzey Dobruca'daki 368.189 nüfustan 1912'de 12.872 seçmen vardı. Dobruca'dan Temsilciler Meclisi'ne 8 kişi seçilebiliyordu (Köstence'den 4, Tulça'dan 4). Diğer bölgelerin daha çok temsilcileri vardı: Moldova'da 79, Muntenia'da 75, Oltenia'da 29.¹⁷² Müslüman toplumuna gelince, sayısı yüksek olup Muhafazakâr Parti'de ve Liberal Parti'de üyeleri olsalar da, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki döneme kadar Meclis'te hiçbir temsilcileri olmamıştır.¹⁷³

¹⁶⁷ Iordachi, a.g.e., 141.

¹⁶⁸ Bkz. Hamangiu, a.g.e., 5. cilt, 392.

¹⁶⁹ Milliyetçi politikalar için bkz. Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930* (București: Editura Humanitas, 1998). Kitapta özellikle 1918-1930 yılları ele alınsada önceki döneme de değiniliyor.

¹⁷⁰ *Monitorul Oficial al României*, 14/27 Nisan 1910, no. 12, 521.

¹⁷¹ Hamangiu, a.g.e., 5. cilt, 936-938.

¹⁷² Iordachi, 143-144.

¹⁷³ Müstecip Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, 53.

Bölgenin entegrasyon sürecinin bir kısmı ekonomik ve altyapı yatırımları olmuştur. Nitekim, 1882’de Romen devleti Köstence-Boğazköy (Cernavoda) demiryolunu özel İngiliz şirketi *Barclay*’dan satın almıştır ve Bükreş’i Köstence’ye bağlamak için 1895’te Tuna üzerinden “I. Karol” köprüsünü inşaa etmiştir. O dönemin Avrupa’nın en uzun ve dünyada ikinci olan bu köprü Dobruca’nın ülkenin diğer kısmıyla birleşmesinin simgesi oldu.¹⁷⁴ Yine bu çerçevede 1896’da Köstence limanının inşaaı başladı. 27 Eylül 1909’da açılan liman Romen dış ihracatının en önemli noktası oldu.¹⁷⁵ Şehirlerin mimarisi de bölgenin sembolü olacak binaların yapılmasıyla değişmeye başladı. Örneğin, Köstence’de 1883’te Ortodoks katedralin, 1903’te belediye binasının ve 1910’da Kasino’nun inşaatları başladı.¹⁷⁶

Kuzey Dobruca’da elde edilen deneyimle 1913’te Durostor ve Kaliakra sancaklarıyla Güney Dobruca’nın Romen sınırlarına dâhil edildiğinde Müslümanların entegrasyonu daha kolay olmuştur. Kadriater olarak bilinen Güney Dobruca’da Türk ve Tatar nüfusun daha yoğun olmasına rağmen Romen idarî, siyasî ve sosyal yapıya ayak uyduran Müslüman kurumları mevcuttu. Dahası, Kuzey Dobruca’daki Türkler ve Tatarların Romen yönetimiyle işbirliği yapma konusunda alışmışlardı ve Güney Dobruca’dakilerin entegrasyonuna aracı oldular.

1.3. GÜNEY DOBRUCA’NIN ENTEGRASYONU

1913’te önemli bir Türk Tatar nüfusu Romanya sınırlarına dâhil edilmiştir. O tarihte, İkinci Balkan Savaşına son veren Bükreş Antlaşması’nın sonucunda Güney Dobruca’yı Romanya ilhak etmiştir. Aslında, bu bölgenin bir kısmı üzerine Romen siyasetçiler 1878’de de hak iddia etmişlerdi. Berlin Antlaşmasını kabul etmiş olsa da, Romanya Bulgaristan’la Silistre’yi de içeren bir sınırın çizilmesini istemiştir. 26 Kasım 1878’de Romen-Bulgar sınırını çizen Komisyon

¹⁷⁴ Iordachi, a.g.m., 139.

¹⁷⁵ Adrian Rădulescu ve Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei* (Constanța: Editura Ex Ponto, 1998), 403.

¹⁷⁶ A.g.e., 400.

Silistre'ye 800 metre uzaklıkta bulunan Arap Tabyası'nı Romen sınırlarına dâhil ettiğinde bir nevi başarı elde etmiştir. Sonunda, bazı Rus-Romen sorunlarından dolayı Bükreş'teki siyasetçiler Silistre'den vazgeçmek zorunda kaldılar ve Bulgar-Romen sınırı 25 Temmuz/6 Ağustos 1881 tarihinde, Arab-Tabiya'yı da Romenlere bırakarak sabitlendi.¹⁷⁷

Buna rağmen Romen-Bulgar tartışmalar sona ermemiştir. İki ülke arasında savaşı tetikleyebilecek gerilim anlar yaşanmıştır. Nitekim, 1884 senesinin sonbaharında sınır boyundaki bir anlaşmazlık Romen kralı I. Karol ve Bulgar prensi I. Aleksandır Battenberg'in girişimiyle yatıştırılmıştır. Birkaç ay sonra, Rusya'nın kışkırtmasıyla, Bulgar ordusu, uyarısız Arap Tabyası'nı işgal edip buraya bir gümrük muhafaza ve kontrol noktası teşkil etmiştir. Dahası, Bükreş'in protestosuna rağmen, Bulgarlar çekilmemiş ve Ostrov ile Silistre arasında bulunan stratejik bir yeri de işgal etmişlerdir.¹⁷⁸ Sonunda, Romanya'nın askerî müdahaleye hazırlanması üzerine, 22 Ağustos/3 Eylül 1885'te Bulgar ordusu geri çekilmiştir.¹⁷⁹

Bulgaristan ile Romanya arasında buna benzer bir sorun 1900'da yaşanmıştır. Alüvyon ve Tuna'nın taşımından dolayı Zimniça ve Zıştovi arasında 10-15 hektarlık bir ada oluşmuştu. Bu adayı Romen orduları işgal etti fakat özellikler iki ülkedeki aşırı grupların etkisinden gerilim yükseldiyse de sonunda sorun çıkmadı.¹⁸⁰ Buna benzer sorunların çıkmasını engellemek için 1/14 Ocak 1908'de Tuna nehri üzerinde sınırın çizilmesi sözleşmesi imzalanmıştır. Buna göre sınır Tuna'nın ortasından geçiyordu ve mevcut olan veya ileride ortaya çıkabilen adaların durumu netleştirildi.¹⁸¹

¹⁷⁷ George Ungureanu, *Problema Cadrilaterului în Contextul Relațiilor Româno-Bulgare (1919-1940)* (Brăila: Muzeul Brăilei, Editura Istros, 2009, 36-37; ayrıca bkz. Daniela Bușă, "Relațiile Româno-Bulgare în Perioada 1878-1914," *Români și Bulgari. Provocările Unei Vecinătăți*, haz. Florin Anghel, Mariana Cojoc ve Magdalena Tiță (București: Cartea Universitară, 2007), 62-67.

¹⁷⁸ Bușă, a.g.m., 67.

¹⁷⁹ A.g.m., 68.

¹⁸⁰ A.g.m., 71-72.

¹⁸¹ A.g.m., 72.

Buna rağmen iki ülke arasındaki karadaki sınırın çizilmesi sorunlar yaratmaya devam etmiştir. Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i ilhak etmesi 1878'de Berlin'de kararlaştırılan statükonun sona erdiği anlamına geldi.¹⁸² Bu durumda, Bulgaristan'ın sınırlarını Romanya'nın aleyhine bile sınırlarını değiştirmek istediğini bildikleri için, statükonun devamını isteyen Romen devlet adamları olası sınır değişikliğinde "tazminatlar" konusunu gündeme getirmeye başladılar. Aslında, tazminatlar konusu Romen siyasetçilerin önceden dile getirdikleri konuydu. Örneğin, 1906'da Bükreş'e geldiğinde, Bulgar diplomat Petır Neykov, Romanya'nın Dışişleri Bakanı Jacques Lahovari tarafından kabul edilmiştir. Görüşmede, Lahovari Neykov'a "Dobruca'daki sınırın küçük bir değişimi" Romanya'nın "Güney'deki komşusuna en sıcak şekilde bakmasını sağlar" söylemiştir.¹⁸³

Sonunda, Romanya sorunu kendi lehine Balkan Savaşları sırasında halletmiştir. 29 Şubat/12 Mart 1912 tarihinde Romanya ile de ilgili maddeleri ve gizli bir eki olan Bulgar-Sırp Antlaşmanın imzalanması Romen siyasetçilerin statükonun devamı veya olası bir sınır değişiminde tazminat konusunda daha vokal olmaya başlamışlardır. Bu konuda, Romenlerin istekleri çok netti: Dobruca'nın Güney sınırının düzeltilmesi.¹⁸⁴

Karadağ ile Osmanlı Devleti arasında 9 Ekim 1912'de savaşın başlaması ve 30 Ekim'de Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın Osmanlı'ya karşı savaşa dâhil olmaları Romen-Bulgar ilişkilerini germiştir.¹⁸⁵ Bir ay sonra, 25 Kasım 1912'de Romen ve Bulgar devlet adamları sınırın güvenliği veya düzeltilmesini

¹⁸² A.g.m., 73.

¹⁸³ Peter Neikov, "Diplomat la Bucuresti (I)", *Ziarul Financiar*, <http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/petar-neikov-diplomat-la-bucuresti-i-3003414> (Erişim tarihi 27.11.2017), basılmış şekli 11.08.2006 tarihinde çıkarılmıştır; Balkan Savaşları sırasında Bulgaristan ve Romanya'nın bakış açıları için bkz. Florin Anghel, "Războaiele Galante din vecini. Stereotipuri Ale Istoriei Româno-Bulgare în 1913," *Vocația istoriei. Prinos profesorului Șerban Papacostea*, ed. Ovidius Cristea ve Gheorghe Lazăr (Brăila: Muzeul Brăilei, Editura Istros, 2008), 441-452.

¹⁸⁴ Buşă, a.g.m., p 75.

¹⁸⁵ Her ne kadar Romen kamuoyunun çoğu Romanya'nın Bulgaristan'dan tanzimat almasını gerektiğini düşündüyse de, I. Balkan Savaşı sırasında buna karşı olanlar da olmuştur. Örnek olarak tarihçi Nicolae Iorga'yı gösterebiliriz. Bkz. Georgiana Țăranu, "Nicolae Iorga's Views on the Balkan Wars," *The Centenary of the Balkan Wars (1912-1913). Contested Stances/100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913). İhtilafı Duruşlar*, ed. Mustafa Türkeş (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 407-413.

konuşmaya başlamışlardır. Bükreş, Sofya ve Londra'da devam eden bu konuşmalar, 18/31 Mart-26 Nisan/9 Mayıs 1913 tarihinde Sankt Petersburg'ta bir protokol imzalanmış olsa da hiçbir neticeye ulaşmamışlardır.¹⁸⁶ Romen kamuoyu da bu dönemde daha agresif tutum almaya başlamıştır.¹⁸⁷

Birinci Balkan Savaşına katılmamış olsa da, Bulgaristan'ın 12/30 Haziran 1913 tarihinde eski müttefiklerine savaş ilan etmesinden sonra, 26 Haziran/9 Temmuz 1913'te Romen ordusu savaşa girmiş ve 18 günde Sofya'nın yakınlarına varmıştır.¹⁸⁸ Bu durumda Bulgar ordusu silahı bırakmıştır. Barış konferansı çalışmaları Bükreş'te Romanya, Sırbistan, Yunanistan, Karadağ ve Bulgaristan'ın temsilcilerin katılımıyla 17/30 Temmuz 1913'te başlamıştır. 28 Temmuz/10 Ağustos 1913'te imzalanan Bükreş Barış Antlaşmasının II. maddesine göre Romen-Bulgar sınırı Dobruca'da Turksmil-Ekrene hattında çizilmiştir. Böylece daha önce sadece Tutrakan-Balçık hattını isteyen Romanya fazla toprak elde etmiştir.¹⁸⁹

Romen yetkilileri yeni ilhak ettikleri bölgenin idarî yapısını 7 Ekim 1913 tarihinde değiştirdiler. O tarihte, Hükümetin kararıyla iki sancak kuruldu: Bori. (daha sonra Kaliakra) ve Durostor. Kaliakra'nın merkezî Hacıoğlu Pazarcık Durostor'un ise Silistre'deydi. Alt bölümlerin yapısı Kuzey Dobruca'daki gibiydi. Yerli halkla iletişim kurabilmek için Bulgarca ve Türkçe tercüman da atanmıştır. 23 Kasım 1913'te ilk valiler atanmıştır: Durostor için A. Stavri, Kaliakra için Victor Bilciurescu. Birkaç hafta sonra onların yerine Durostor'a İ. Cămărăşescu, Kaliakra'ya da George Georgescu atanmıştır.¹⁹⁰

Sonunda, 1/14 Nisan 1914'te Romanya'nın Resmî Gazetesinde Yeni Dobruca'nın düzenleme kanunu (Legea pentru organizarea Dobrogei Noi)

¹⁸⁶ Buşă, a.g.m., 76-78.

¹⁸⁷ Bkz. Anghel, *Războaiele Galante din Vecini. Stereotipuri Ale Istoriei Româno-Bulgare în 1913*, 441-452.

¹⁸⁸ Bkz. a.g.m., 441-452.

¹⁸⁹ Ungureanu, a.g.e., 54.

¹⁹⁰ A.g.e., 55.

yayımlanmıştır.¹⁹¹ Kanunun 160 maddesinde Güney Dobruca'nın idarî, hukukî, malî, ekonomik ve askerî yapısı düzenlenmiştir. Birinci madde de Durostor ve Kalyakra sancakların kurulması kararlaştırılmıştır.¹⁹² Kanunun hükümlerine göre 28 Haziran 1913'te Güney Dobruca'da yaşayanlar Romen vatandaşı sayılıyorlardı. Vatandaşlığı kabul etmeyenlerin bu yönde beyanatta bulunarak bir senede kırsaldaki arazilerini satmaları gerekiyordu.¹⁹³ 7. maddede Güney Dobruca'daki Romen vatandaşların tümüne bütün sivil ve siyasî hakların tanındığını belirtilse de 8. maddede bazı kısıtlamalar getiriliyordu. Nitekim, yeni ilhak olan bölgedeki vatandaşları sadece Güney Dobruca'da kırsalda arazi sahibi olabiliyordu. Bu kuralın istisnası sadece etnik Romenlerdi.¹⁹⁴ Aynı zamanda, Kuzey Dobruca'daki duruma benzer bir şekilde valiye daha geniş yetkiler verilmiştir. Nitekim, İçişleri Bakanı'nın tavsiyesiyle Kral tarafından atanan vali, adalet ve ordunun dışında bütün kamu hizmetlerini kontrol edebiliyordu.¹⁹⁵

Müslümanlara gelince, 20. maddeye göre Tutrakan, Silistre, Hacıoğlu Pazarcık, Balçık ve Kavarna'daki birer caminin bakımı ve personelin maaşının devlet tarafından sağlanacağı belirtilmiştir. Yine devlet Silistre ve Hacıoğlu Pazarcık Müftülerin maaşlarını ödemeyi vaat etmiştir. Müftülere sancağın idaresinde de yetki verilmiştir. Nitekim, onlar Valiliğin *danışma konseyine* üye yapılmışlardır. Bu konsey, polis dışında idarî yetkililerin hazırladıkları düzenlemelere, bütçelere, bazı inşaatlara (okul, kilise, belediye, yol gibi), ve valinin istediği herhangi konuda onayını veriyordu.¹⁹⁶ Bu konseye 14 kişinin üye olduğunu göz önünde bulundurursak Müftü'nün yetkisi sınırlı olduğunu söyleyebiliriz.¹⁹⁷

Askerî hizmete gelince, 106. maddeye göre Güney Dobruca'daki sakinlerin tümünün orduya katılmaları belirtilmişse de Müslümanlara gelince 3 senelik bir

¹⁹¹ *Monitorul Oficial al României*, no. 1 bis, 1/14 Nisan 1914, 49-63.

¹⁹² A.g.y., 49.

¹⁹³ A.g.y., 50.

¹⁹⁴ A.g.y.

¹⁹⁵ A.g.y., 51.

¹⁹⁶ A.g.y., 52.

¹⁹⁷ A.g.y.

sürede askerliğe alınmamaları, bu dönemde askerlik için uygun olanların listelerinin hazırlanması ve 1920'den sonra diğer vatandaşlar gibi muamele görmeleri belirtilmiştir.¹⁹⁸ Aynı zamanda Müslümanların mümkün olduğu kadar diğer askerlerden ayrı birliklerde yerleştirilmelerine dikkat edilmesini tavsiye edilmiştir.¹⁹⁹

77.-79. maddeler de Müslümanları ilgilendirmiştir. Bu maddelerde Kadılıkların kurulması kararlaştırılmıştır. Kanunun VI. bölümünde mülkiyet ele alınmıştır. Bu konular göçlerin sebeplerin arasında bulunduğu için bu araştırmada ayrı incelenmiştir.

1/14 Nisan 1914'te yürürlüğe giren kanun uzun bir süre uygulanamamıştır. 13/28 Temmuz 1914'te Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Bir süre tarafsız kalan Romanya, 14/27 Ağustos 1916'ta İtilaf Devletleri tarafında savaşa girdi. Romanya ve İttifak Devletleri'yle savaşa giren Bulgaristan'ın ayrı cephelerde olması Dobruca'nın anlaşmazlık nedeni olmasına yol açtı. Zaten Dobruca savaş başlamadan önce de müzakerelerin konusu olmuştu. Bulgaristan'ın İttifak Devletleri'ni seçmesi Güney Dobruca'nın vaad edilmesine bağlı olmuştur.²⁰⁰ Savaşa katılmaya karar verdikten sonra kısa bir sürede Romen ordusunun yenilmesinden dolayı Romen idaresi Dobruca'dan çekilmiştir.²⁰¹ İttifak Devletleri arasında 24 Ağustos/6 Eylül 1915'te imzalanan bazı gizli antlaşmalara göre Güney Dobruca Bulgaristan'a bağlanmış olsa da, Kuzey Dobruca Bulgaristan, Osmanlı İmparatorluğu ve Almanya arasında tartışma konusu olmaya devam etmiştir. İlk başta Kuzey Dobruca'nın idaresi Bulgaristan'a verilmişse de, üç ay sonra, Almanya kendisi yönetmeye karar vermiş ve sonunda 27 Haziran 1917'de Alman olan valiye bir Bulgar generalin bağlı olması kararlaştırılmıştır. Aynı anlaşmaya göre Bulgarların yaşadığı yerleşim yerlerinde Bulgar belediye başkanları atanması uygun görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu Bulgar bir

¹⁹⁸ A.g.y., 58-59.

¹⁹⁹ A.g.y., 59.

²⁰⁰ Ungureanu, a.g.e, 58-60.

²⁰¹ Bulgaristan Romanya'ya 19 Ağustos/1 Eylül 1916'da savaş ilan etmiştir. İttifak Devletleri Dobruca'yı 5 Ocak 1917'de işgal etmişlerdir.

idareye her zaman karşı çıkmıştır.²⁰² Muhtemelen, bu tutumu eskiden ihtilafta olan bir komşusunu bölgede fazla nüfuzla sahip olmasını engellemek için sergilemiştir. Ayrıca, İstanbul'daki yöneticiler Müslümanların yüksek oranda oldukları bir bölgeyi eskiden Türklere ve Tatarlara karşı çok iyi bir tutum benimsemeyen memurlara bırakamazdı.

Sofya, Dobruca'nın tümünü kendi sınırlarına dâhil edilmesi fikrinden vazgeçmedi. Bu yönde Babadağ'da iki kongre düzenledi. İlki 16-18 Aralık 1917'de 270 delegenin katılımıyla yapıldı. Delegelerin arasında 245 Bulgar, 10 Lipovan ve 15 Türk bulunuyordu. Katılımcılar 16 noktadan oluşan kararlarında Dobruca'nın Bulgaristan'a ait olduğunu ifade ettiler ve Sofya'nın Tuna Ağzılarını'da kendi sınırlarına dâhil etmesini istediler.²⁰³ Tabii ki bu Kongrenin halkın iradesiyle yapıldığı söylenemezdi. O dönemde Bulgar idaresi ve ordusu bölgede yetkiliydi ve bir muhalefetin oluşması neredeyse imkânsızdı. Bu yönde Kongreye katılma oranı da anlamlıdır. Kongre üyeleri çoğunlukla Bulgarlardı ve hiçbir Romen yoktu. Neticede bu Kongre Sofya'nın Dobruca'yı Bulgar sınırlarına dâhil etme teşebbüsünden başka birşey değildi.

Aynı amaçla Babadağ'ında ikinci Kongre de 22-23 Eylül 1918 tarihinde düzenlenmiştir. Bu Kongrenin çalışmaları neticesinde 25 Eylül 1918'de Berlin'de Almanya'yla bir protokol imzalanmış ve Dobruca'nın Bulgaristan'ın topraklarına dâhil edilmesi kabul edilmiştir. Fakat bu adım nafileydi çünkü 29 Eylül 1918'de Bulgaristan savaşta yenildiğini kabul etmiştir.²⁰⁴ İtilaf Devletleri arasında Güney Dobruca'nın Bulgaristan'a bırakılmasıyla ilgili bazı görüşler olmuşsa da,²⁰⁵

²⁰² Ungureanu, a.g.e., 61.

²⁰³ Kongrede alınan kararlar için bkz. İordan İvanoff, *Les Bulgares devant le Congrès de la Paix. Documents Historiques, Ethnographique et Diplomatiques avec quatre cartes en couleurs*, Paul Haupt Librairie Académique, Berne, 1919, 222-225.

²⁰⁴ Cătălin Negoită, *Țara uitată. Cadrilaterul în timpul administrației românești 1913-1940* (Craiova :Editura Fundației Scrisul Românesc, 2008), 219.

²⁰⁵ Bkz. Ungureanu, a.g.e., 65-66. Büyük bir ihtimalle Güney Dobruca'nın Romanya'ya verilmemesiyle ilgili konuşmalar Bükreş'in 24 Nisan/7 Mayıs 1918'de Almanya, Avusturya-Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'yla ayrı barış antlaşması imzalamasından da kaynaklanıyordu. Bu antlaşmayla Romanya Dobruca'dan vazgeçiyordu. Daha sonra, 10 Kasım 1918'de, savaşın bitimine bir gün kala, tekrar İtilaf Devletlerin cephesinde savaş ilan ederek galip devletler arasında bulunmuştur.

sonunda, 27 Kasım/10 Aralık 1919'da imzalanan Neuilly-sur-Seine Antlaşmasında Romanya lehine karar verilmiştir.²⁰⁶

Bariş Antlaşmanın imzalanması Güney Dobruca konusunda anlaşmazlıkların son bulduğu anlamına gelmemiştir. Bu sorun hem Bulgar, hem Romen çevrelerinde tartışılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Romanya'nın muzaffer devletler arasında bulunup millî amaçlarına "Büyük Romanya"yı kurarak ulaşması ve Bulgaristan'ın mağlup devletler arasında bulunup revizyonist bir politika izlemesi Güney Dobruca ile ilgili diplomatik ve siyasî tartışmalara yol açmıştır. Romen ordusu ile Bulgar ordusu arasındaki çatışmalar, İttifak Devletlerinin Dobruca'yı işgal etmeleri, Bükreş ve Sofya arasındaki ilişkileri germiş ve Güney Dobruca üzerindeki talepler etrafında tartışmalara yol açmıştır. Romen ve Bulgar yetkililer, Güney Dobruca'nın "Büyük Romanya" veya "Büyük Bulgaristan"ın bir parçası olduğunu göstermek için çeşitli stratejiler geliştirmişlerdir. Bir yandan siyasî ve tarihî argümanlar getirerek bölgenin Bulgar veya Romen geçmişi ve özelliği taşıdığını iddia ettiler. Diğer yandan ise Romenleştirme veya Bulgarlaştırma teşebbüslerinde bulundular. Bütün bu çatışmada Türkler ve Tatarlar önemli bir rol oynadılar çünkü bölgede çoğunlukta olsalar da onların toprak talepleri yoktu.

Bütün Dobruca'nın Bulgar sınırlarına dâhil edilmesi ve bu şekilde "Büyük Bulgaristan"ın oluşması 1913'ten önce takip edilen bir siyasetti. Örneğin, 1901 yılında, akademisyen olan B. Tzoneff, *Sbornic*'te yayımladığı bir makalesinde Bulgarların Kuzey ve Doğudaki sınırları Tuna ve Karadeniz olduğunu yazmıştır.²⁰⁷ Aynı şekilde, Romanya 1878'deki Berlin Konferansı sırasında stratejik nedenler göstererek Silistre'yi de istemiştir. İkinci Balkan Savaşı'ndan sonra ve Dünya Savaşları arası dönemde, Romen ve Bulgar bilim adamları bölgenin kendi ülkelerine ait olduğunu ispatlamak için bir dizi makale ve kitap yayımlamışlardır. Örneğin, Sofya'nın görüşüne göre, Dobruca Bulgar

²⁰⁶ Bkz. *Treaty of Peace between the Allied and Associated Powers and Bulgaria and Protocol Signed at Neuilly-sur-Seine November 27, 1919*, "Sessional Paper Sayı 42", J. De Labroquerie Tache Printer to the Kings's most excellent Majesty, Ottawa, 1920.

²⁰⁷ Ioan N. Roman, "Propaganda pentru Bulgaria Mare și Dobrogea bulgărească" *Arhiva Dobrogei* 2 (1919): 11.

topraklarının bir devamıydı, en eski zamanlardan beri Bulgar hakimiyetinde olmuştu, Asparuh'un (İsperih) 679'da kurduğu ilk Bulgar Prensiği'nin topraklarıydı, Bizans veya Osmanlı fetihlerine rağmen Bulgarlar burada yaşamaya devam etmiştir ve Osmanlı döneminde birçok okul ve başka kurumlar kurulmuştu.²⁰⁸

Aynı zamanda, coğrafyacı ve etnograf olan Anastas İşirkov Dobruca'yı Bulgar devletinin doğal bir devamı olarak gösteriyordu. Romanya'nın aksine Bulgaristan'ın bölgeye kolonist getirmesine ihtiyaç duymadığını, mevcut olan Bulgarları seferber etmesinin yeterli olacağını ifade etmekteydi.²⁰⁹ Bulgarların kullandıkları başka argümanlar ekonomik ve kültürel idi. Bu yönde, Dobruca Bulgaristan'ın ekonomik gelişmesi için gerekli bir bölge sayılıyordu. Bükreş'teki yetkililerin eylemlerinin bölgedeki Bulgar kültürünün silinmesine yönelik olduğunu iddia edilmekteydi.²¹⁰

Romenler bütün bu argümanlara karşı çıkmışlardır.²¹¹ Coğrafi ve tarihî kanıtların yanısıra, Romen yazar ve bilim adamları temsil ettikleri kültürün ve siyasî modelin daha yüksek olduğunu göstermeye çalıştılar. Onlara göre Romen medeniyeti üstün olduğu için bölgeyi Romanya kontrol etmeliydi. Onların bakış açılarına göre Bulgarlar "kıskançlık ve nefretle zehirlenmiş bir millettir".²¹²

Bulgar propagandasının amaçlarından birisi de Dobruca'daki Bulgarları Romen idaresine karşı tavır koymak için seferber etmektir. Bu yönde bölgede birçok Bulgar dergi ve gazete yayımlanmış ve Bulgar toplumun temsilcileri ulusal ve uluslararası sahnede Romen yetkilileri haklarını çiğnemekle suçlamıştır. Ancak Romen karşıtı faaliyetlerin doruk noktası Bulgar komitacıların eylemleri olmuştur. Bu silahlı gruplar Romen kolonistleri ve Müslümanları bölgeyi terk etmek için köylere ve şehirlere saldırılar düzenliyorlardı. Romen makamları ise

²⁰⁸ A.g.m., 15.

²⁰⁹ Ana-Teodora Kurkina, "Constructing Borderland Identities in Romania and Bulgaria: the Case of interwar Dobruja (1912-1939)", <http://hrcak.srce.hr/177355> (Erişim tarihi: 10.08.2017), 133.

²¹⁰ A.g.y., 135.

²¹¹ Örneğin bkz. *Arhiva Dobrogei*, cilt 2, 1919.

²¹² Ionescu Dobrogeanu, "Invazia Barbară din 1916-1918 în Județul Tulcea", *Arhiva Dobrogei* 2 (1919): 182.

bölgeye ülkenin diğer bölgelerinden etnik Romenler ve Balkanlardan Vlahları yerleştirmeye gayret etmiştir.

Kuzey Dobruca'yla kazanılan deneyimden dolayı, 1913'te Güney Dobruca'nın Durostor ve Kaliakra sancaklarıyla beraber Romen sınırlarına dâhil edilmesi, bu bölgedeki Müslümanların entegrasyonunu kolaylaştırmıştır. Kuzey Dobruca'daki Türklerin ve Tatarların Romen idaresiyle işbirliği daha eskiye dayandığı için bunlar Güney Dobruca'dakilerin entegrasyonuna aracı olmuşlardır.

Güney Dobruca'nın demografik yapısı Romanya ve Bulgaristan için karmaşık bir durum yaratmıştır. Çünkü bu bölgede Türkler ve Tatarlar çoğunluklardı. C. Jirecek'in 1881'deki bir istatistiğine göre Yantra'dan (Bulgaristan'ın merkezî) Karadeniz'e Türkler çoğunlukta idi. Böylece, Osman Pazar'da %85,1 Türk ve %12,5 Bulgar, Kasköy'de (Silistre) %83,9 Türk ve %8,6 Bulgar, Bazaurt'ta %75,2 Türk ve %14 Bulgar, Şumnu'da %69,5 Türk ve %24,3 Bulgar, Eski Cuma'da %73 Türk ve %23,1 Bulgar, Balpınar'da %78 Türk ve %17,8 Bulgar vardı.²¹³ 31 Aralık 1910'da Bulgar yetkililerin Güney Dobruca'da düzenledikleri nüfus sayımına göre şu sayılara ulaşılmıştır: 134.331 Bulgar, 106.830 Türk, 12.192 Çingene, 11.584 Tatar, 6.359 Romen, 4.919 Gagavuz, 1.783 Ermeni ve 4.140 diğerleri. Fakat bu sayılar Romen araştırmacı Simion Mehedinți'nin verdiği bilgileriyle çelişmektedir. Ona göre 1912'de Güney Dobruca'da 121.925 Bulgar, 123.848 Türk, 11.024 Çingene, 12.376 Tatar, 6.602 Romen, 1.910 Ermeni, 595 Alman, 1.171 Yunan, 2.111 Rus, 868 Yahudi, 315 Sırp, 33 milleti bilinmeyen vardı. Gagavuzlar ile ilgili hiçbir sayı vermemiştir.²¹⁴

Romen idaresinde de Türkler ve Tatarlar çoğunlukta olmaya devam ettiler. 1928'de Romen valilerin sunduğu bir istatistiğe göre bölgenin nüfus yapısı şu şekildeydi: 49.983 Romen (%14,75), 133.077 Bulgar (%39,26), 137.439 Türk-Tatar (%40,56). O tarihte nüfusun toplamı ise 338.897'di. Türk, Tatar, Bulgar ve

²¹³ Constantin Brătescu, "Populația Cadrilaterului între anii 1878-1938", *Analele Dobrogei* 19, cilt 2, (1938): 195.

²¹⁴ Alexandru P. Arbore, "Caracterul Etnografic al Dobrogei Sudice (Din Epoca Turcească Până la 1913)", *Analele Dobrogei* XIX, cilt 2, (1938): 118.

Romenlerin yanısıra başka milletler de vardı. Bunların sayısı 18.398 olup toplam sayının %5,43 temsil ediyorlardı.²¹⁵

Kaliakra valisi albay A. Pârvu ve Romanya Millî Bankası'nın Silistre şubesinin müdürü G. C. Ionescu'ya göre 1930-1937 tarihleri arasında Kaliakra'dan 17.794 Türk-Tatar, Durostor'dan da 1936-1938 seneleri arasında 10.470 Müslüman göç etmiştir. 1928-1938 yılları arasında Kaliakra'ya 10.137 Romen kolonist, Durostor'a da 7.864 aile gelmiştir. Durostor'a gelenlerden 3.448'i Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan, ve Arnavutluk'tan gelen Vlah aileleriydi. 3.866 aile de Romanya'nın Muntenia, Oltenia ve Bukovina bölgelerinden yerleşen etnik Romenlerdi.²¹⁶

Bu nüfus hareketlerinin neticesinde bölgenin demografik yapısı değişmiştir. Kaliakra valisi albay A. Pârvu ve Romania Millî Bankası'nın Silistre şubesinin müdürü G. C. Ionescu'ya göre 1938'de bölgenin toplam nüfusu 372.058'di. Toplam nüfusunun %40,52'sini Bulgarlar, %29,14'ünü Romenler, %26,04'ünü Türk-Tatarlar, %4,30'unu başka milletler temsil ediyordu.²¹⁷ Bu verileri karşılaştırdığımızda Romanya'nın demografik siyasetinin pek başarılı olmadığını, Türklerin ve Tatarların göç etmelerine rağmen yeterince Romen nüfusun bölgeye yerleşmediğini ve Bulgarların çoğunlukta olduğunu söyleyebiliriz.

Tuna ve Karadeniz kıyısında bulunan bazı Romen köylerin dışında (Calimoc, Popina, Kavarna gibi)²¹⁸ Güney Dobruca'nın toponimisi de Türk'tü fakat 1878-1913 Bulgar kolonizasyonu ve 1913-1940 yılları arasındaki Romen kolonizasyonu neticesinde değişmiştir. Nitekim, 1878'e kadar yerleşim yerlerin çoğu Türkçe olsa da, Bulgar idaresi Kalyakra'da 26, Durostor'da ise 14 köyün ismini değiştirmiştir. 1913'ten sonra Romen idaresi Kalyakra'da 45, Durostor'da 14 köyün ismini değiştirmiştir. Buna rağmen, Köstence sancağının 215 yerleşim

²¹⁵ Brătescu, a.g.m., 198.

²¹⁶ A.g.m., 199.

²¹⁷ A.g.m.

²¹⁸ A.g.m., 193.

yerinin 193'ünün Romen isimleri vardı, Tulça'da ise 118 yerleşim yerinden 56'sının Romen isimleri vardı. Güney Dobruca'da, aynı tarihte, yerleşim yerlerinin çoğu Türkçeydi. Nitekim Kalyakra'daki 233 yerleşim yerinden 45'inin Romen ismi vardı, Durostor'da ise 194 yerleşim yerinden 14'inin Romen ismi vardı.²¹⁹

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle beraber Romen yetkilileri Güney Dobruca'nın entegrasyonunu sürdürdüler. Nitekim, 26 Temmuz 1921'de "Yeni Dobruca'nın düzenleme kanunu" (*Legea pentru organizarea Dobrogei Noi*) yürürlüğe girmiştir.²²⁰ Aslında bu kanun 1914'tekinin hemen hemen aynısıydı. Kanuna ek olarak, 20 Eylül 1921'de Romen vatandaşlığının alınmasıyla ilgili ek düzenleme getirilmiştir. Buna göre yabancı ordulara "kendi iradelerine karşı" alınanlar, başka bir devlet için çalışanlar veya zorla Romen vatandaşlığından vazgeçenler tekrar Romen vatandaşı olabilirlerdi.²²¹ Muhtemelen bu açıklamalarının yapılması savaş sonrasında duşmanla işbirliği yapma suçlamaların ortaya çıkmasıyla ilgiliydi. Nitekim, Dünya Savaşları Arası dönemde Müslüman toplumunu ilgilendiren bazı görevlere gelebilmek (Müftülük, imam gibi) için adaylar rakiplerini Bulgar ordusu ve idaresiyle işbirliği yapmakla suçlamışlardır. Aşağıda gösterdiğimiz gibi Güney Dobruca'nın düzenlenmesiyle ilgili kanun birkaç kere değişmiştir. Kanunun içeriği her zaman şikayetlere yol açmıştır. Sonunda Romanya Güney Dobruca'da kalamamıştır. Nazi Almanya'nın baskıları neticesinde 7 Eylül 1940'ta Romanya ile Bulgaristan arasında Craiova Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın 3. maddesinde Romen ve Bulgar etnik unsurların mübadelesi kararlaştırılmıştır. Türkler ve Tatarlarla ilgili hiçbir hüküm olmasa da bir kısmı Kuzey Dobruca'ya çekilerek daha sonra Türkiye'ye göç etmişlerdir.

²¹⁹ A.g.m., 200-201.

²²⁰ *Monitorul Oficial al României*, no. 89, 26 Temmuz 1921, 3375-3387.

²²¹ *Monitorul Oficial al României*, no. 136, 20 Eylül 1921, 5370.

2. BÖLÜM

ENTEGRASYON MU, GÖÇ MÜ? “BÜYÜK ROMANYA”DAKİ MÜSLÜMANLAR

2.1.TÜRKLER VE TATARLAR BÜYÜK ROMANYA’NIN PARÇASI

Birinci Dünya Savaşı sonunda Romanya galip devletler tarafında yer almıştı. Bu statüsü itibariyle barış anlaşmalarının müzakereleri sonucunda taleplerinin neredeyse tamamını elde edebilmiştir. Bu çerçevede savaş sonunda Besarabya, Bukovina ve Transilvanya adlı tarihi olarak hak iddia ettiği bölgeleri de sınırlarına dâhil ederek, Romenlerin “Büyük Romanya” olarak adlandırdıkları ülke teşekkül etmiştir. İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde Romanya’da yaşanan gelişmeler ancak bu çerçevede, yani Birinci Dünya Savaşı’nın yarattığı konjonktürde anlaşılabilir. Türklerin ve Tatarların Romanya’dan göç etmeleri Romanya’daki kanaat önderlerinin amacı değil, kesinlikle ülkedeki değişikliklerin sonucu olmuştur. Bu anlamda Romen makamların aldıkları tedbirlerin sonuçları ile Türklerin ve Tatarların verdikleri cevabı anlamak, göç etme kararlarının gerekçelerini incelemek ve anlamak için esastır.

1918 yılında Romanya, yüzölçümünü ve nüfusunu neredeyse ikiye katlamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonunda Romanya topraklarına 156.000 km² ve nüfusuna 8,5 milyon kişi eklenmiş, 296.000 km² ve 16.250.000 nüfusa ulaşmıştır. Ancak Romanya’nın millî idealine ulaşması, ülke sınırlarına birçok etnik azınlık da dâhil etmiştir. 1912 nüfus sayımına göre Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Romanya’daki etnik azınlıkların nüfusun %8’ini teşkil etmesine karşın, 1920 yılında bu oran yaklaşık %30’a ulaşmıştır. En önemli etnik azınlıklar Macarlar (%9,3), Yahudiler (%5,3), Ukraynalılar (%4,7) ve Almanlar (%4,3) olmuştur.²²² Sözkonusu azınlıklar çoğunlukla Romanya topraklarına yeni katılan bölgelerde yaşıyorlardı. “Anavatan ile birleşen” olarak ifade edilen bütün tarihi bölgelerin idarî sistemleri ve mantaliteleri farklı olan imparatorluklardan gelmeleri

²²² Hitchins, a.g.e., 331.

nedeniyle Romen idareciler, söz konusu bölgeleri entegre etmek ve ülke ile uyumlu hale getirmek için çeşitli stratejiler arayışına girmişlerdir.

Bütün bunlara çözümleri gereken genel sorunlar da eklenmiştir: Köylülerin durumunun düzeltilmesi, sanayi sektörünün geliştirilmesi ve okuma yazma oranının yükselmesi. Büyük Romanya bir tarım ülkesiydi. Çoğunlukla şehirlerde yaşayan bazı azınlıklar bunun istisnasıydı. Örneğin Yahudiler Bukovina bölgesindeki şehir nüfusunun %30'unu, Basarabya'da %27'sini ve Moldova'da %23'ünü oluşturuyordu. 1920 yılında Transilvanya'da Macarların %27'si, Saşî'lerin²²³ %23'ü ve Romenlerin %10,1'i şehirde yaşıyordu.²²⁴ Türkler ve Tatarların durumu aynı değildi, Romenlerin çoğu gibi başlıca uğraşları tarımdı..

1930 nüfus sayımının sonuçları bu yönde ipuçları vermektedir. Sözkonusu nüfus sayımı Romanya'daki Türkler ve Tatarlarla ilgili tümverileri içermemektedir. Nüfusun çok büyük bir oranını oluşturmadıkları için, yayınlanan sonuç tablolarında "Çeşitli küçük gruplar" kategorisindedir Sırp, Hırvat, Sloven, Çek-Slovak, Leh, Huşani, Arnavut, Ermeni, Gagavuz ve Çingenelerle birlikte sınıflandırılmışlardır.. Dobruca bölgesinde Tulça, Köstence, Kaliakra ve Durostor vilayetlerinde yoğun yaşadıkları ve nüfusun önemli bir bölümünü oluşturduklarını göz önünde bulundurarak bu toplumun durumu hakkında fikir edinmek mümkündür.. Mesleklerin dağılımına gelince, Romanya'nın toplam 18.057.028 nüfusundan, 13.063.213 kişi toprak işleme, 153.423 yeraltı kaynakların işleme, 309.954 metalurji sanayisi, 249.149 ahşap sanayisi, 181.468 inşaat, 464.387 tekstil ve el işleri sanayisi, 225.340 gıda sanayisi ve tütün, 105.053 kimya sanayisi, kâğıt ve matbaa, 24.710 farklı sanayi işletmeleri, 88.019 kredi, ticarî temsilcilik ve kurumlar, 660.489 ticaret, 508.620 ulaştırma ve iletişim, 863.572 kamu kurumları (idarî, din, eğitim, ordu, asayiş), 1.058.554 toplum yararına yapılan hizmet ve meslekler ve çeşitli hizmet ve meslekler (sağlık, turizm, ev işlerinde çalışan personel vs.) alanlarında istihdâm edilmekteydi, 100.077 ise beyân edilmemiştir. "Çeşitli küçük gruplar"

²²³ Saşîlar Transilvanya'lı Saksonlardır. Romanya'da "Saşî" olarak adlandırdıkları için bu terimi kullanmaya tercih ettik.

²²⁴ A.g.e., 377.

kategorisinde aşağıdakiler yer alıyordu: 51.062 Sırp, Hırvat ve Sloven, 51.842 Çek-Slovak, 48.310 Leh, 12.456 Huşani, 4.670 Arnavut, 15.544 Ermeni, 154.772 Türk, 22.141 Tatar; 105.750 Gagavuz ve 262.501 Çingene.²²⁵

Nüfus verileri bölgelere göre incelenecek olursa Dobruca'nın verileri şu şekildeydi: toplam nüfus 815.475 içinden 360.572 Romen, 2.194 Macar, 12.581 Alman, 27.426 Rus, 185.279 Bulgar, 3.795 Yahudi, 96 Ruten, 9.023 Rum, 198.763 "Çeşitli küçük gruplar", 15.480 "Diğerleri" ve 266 beyan edilmemiştir. "Çeşitli küçük gruplar" kategorisinde aşağıdakiler yer almıştır: 962 Sırp, Hırvat ve Sloven; 165 Çek-Slovak; 240 Leh; 589 Arnavut; 5.370 Ermeni; 150.773 Türk; 22.092 Tatar; 7.126 Gagavuz ve 11.446 Çingene. Dobruca bölgesindeki nüfusa bakılırsa, 588.017 toprak işleme, 2.955 yeraltı kaynakların işleme, 14.090 metalurji sanayisi, 7.936 ahşap sanayisi, 6.412 inşaat, 16.624 tekstil ve el işleri sanayisi, 8.988 gıda sanayisi ve tütün, 1.144 kimya sanayisi, kâğıt ve matbaa, 572 diğer sanayi işler, 2.625 kredi, ticarî temsilcilik ve kurumlar, 32.268 ticaret, 29.524 ulaştırma ve iletişim, 41.186 kamu kurumları (idarî, din, eğitim, ordu, asayiş), 54.592 toplum yararına yapılan hizmet ve meslekler, diğer yandan çeşitli hizmet ve meslekler (sağlık, turizm, ev işlerinde çalışan personel vs.), 4.542 beyân etmemişlerdir.²²⁶

Tatarların ve Türklerin yaklaşık %90'ını oluşturdukları "Çeşitli küçük gruplar" kategorisinde durum aşağıdaki gibiydi: 147.021 toprak işleme, 269 yeraltı kaynakların işleme, 4,709 metalurji sanayisi, 1.828 ahşap sanayisi, 918 inşaat, 3.095 tekstil ve el işleri sanayisi, 2.415 gıda sanayisi ve tütün, 182 kimya sanayisi, kâğıt ve matbaa, 82 diğer sanayi işler, 152 kredi, ticarî temsilcilik ve kurumlar, 7.602 ticaret, 6.227 ulaştırma ve iletişim, 4.442 kamu kurumları (idarî, din, eğitim, ordu, asayiş), 18.599 toplum yararına yapılan hizmet ve meslekler

²²⁵ "Küçük" sayılan bu azınlıkların yanısıra 1.425.507 Macar, 745.421 Alman, 409.150 Rus, 366.384 Bulgar, 782.115 Yahudi, 582.115 Ruten, 26.495 Yunan, "Başkalari" kategorisinde 56.355 kişi, kimliği bildirilmemiş 7.114 kişi, 12.981.324 Romen vardı. Sabin Manuilă, "Recensământul General al Populației României din 29 Decembrie 1930," (29 Aralık 1930 Tarihinde Yapılan Romanya'nın Genel Nüfus Sayımı) *Profesiuni. Populația pe Clase și Grupe de Profesiuni După Sex, Vârsta, Instrucție și Neam; Situația în Profesie a Activilor* (Meslekler. Cinsiyet, Yaş, Eğitim, ve Etnisiteye Göre Nüfus), 7. Cilt (București: Editura Institutului Central de Statistică), X-XVII.

²²⁶ A.g.e., XXXIV-XLI.

ve çeşitli hizmet ve meslekler (sağlık, turizm, ev işlerinde çalışan personel vs.), 1.222 beyan etmemişlerdir.²²⁷

Vilayetlere göre açıklanan veriler incelenirse durum daha da net anlaşılmaktadır. Bu çerçevede Kaliakra'da toplam nüfus 166.911, "Çeşitli küçük gruplar" 55.086 nüfustan 198 Sırp, Hırvat, Sloven; 24 Çek-Slovak; 15 Leh; 31 Arnavut; 1.007 Ermeni; 38.430 Türk; 4.461 Tatar; 6.342 Gagavuz ve 4.578 Çingene. Mesleklere gelince Kaliakra vilayetinde; 121.508 toprak işlemesi, 82 yeraltı kaynakların işlemesi, 2.924 metalurji sanayisi, 1.447 ahşap sanayisi, 1.333 inşaat, 3.982 tekstil ve el işleri sanayisi, 2.125 gıda sanayisi ve tütün, 230 kimya sanayisi, kâğıt ve matbaa, 49 diğer sanayi işler, 458 kredi, ticarî temsilcilik ve kurumlar, 6.883 ticaret, 3.585 ulaştırma ve iletişim, 8.011 kamu kurumları (idarî, din, eğitim, ordu, asayiş), 13.452 toplum yararına yapılan hizmet ve meslekler ve çeşitli hizmet ve meslekler (sağlık, turizm, ev işlerinde çalışan personel vs.), 842 beyan etmemişlerdir.²²⁸

Türkler ve Tatarların da dâhil edildikleri "Çeşitli küçük gruplar" kategorisindeki meslek dağılımı 36.690 toprak işlemesi, 25 yeraltı kaynakların işlemesi, 1.240 metalurji sanayisi, 510 ahşap sanayisi, 276 inşaat, 1.208 tekstil ve el işleri sanayisi, 798 gıda sanayisi ve tütün, 74 kimya sanayisi, kâğıt ve matbaa, 14 diğer sanayi işler, 56 kredi, ticarî temsilcilik ve kurumlar, 2.456 ticaret, 1.585 ulaştırma ve iletişim, 1.303 kamu kurumları (idarî, din, eğitim, ordu, asayiş), 8.479 toplum yararına yapılan hizmet ve meslekler ve çeşitli hizmet ve meslekler (sağlık, turizm, ev işlerinde çalışan personel vs.), 372 beyân etmemişlerdir.²²⁹

Köstence vilayetindeki toplam nüfus 253.093, "Çeşitli küçük gruplar" kategorisinde 39.538 kişiden, 268 Sırp, Hırvat, Sloven; 94 Çek-Slovak; 166 Leh; 471 Arnavut; 3.350 Ermeni; 17.114 Türk; 15.174 Tatar; 752 Gagavuz ve 2.149 Çingene. Köstence vilayetindeki meslek dağılımı ise; 156.306 toprak işlemesi,

²²⁷ A.g.e., XXXIV-XLI.

²²⁸ A.g.e., 98-105.

²²⁹ A.g.e., 98-105.

991 yeraltı kaynakların işlemesi, 5.948 metalurji sanayisi, 2.709 ahşap sanayisi, 3.576 inşaat, 5.982 tekstil ve el işleri sanayisi, 3.484 gıda sanayisi ve tütün, 548 kimya sanayisi, kâğıt ve matbaa, 286 diğer sanayi işler, 1.440 kredi, ticarî temsilcilik ve kurumlar, 14.574 ticaret, 17.084 ulaştırma ve iletişim, 20.575 kamu kurumları (idarî, din, eğitim, ordu, asayiş), 17.840 toplum yararına yapılan hizmet ve meslekler ve çeşitli hizmet ve meslekler (sağlık, turizm, ev işlerinde çalışan personel vs.), 1.750 beyân etmemişlerdir.²³⁰

Türkler ve Tatarların da dâhil edildikleri “Çeşitli küçük gruplar” kategorisindeki meslek dağılımı; 24.347 toprak işlemesi, 85 yeraltı kaynakların işlemesi, 1.322 metalurji sanayisi, 350 ahşap sanayisi, 406 inşaat, 802 tekstil ve el işleri sanayisi, 682 gıda sanayisi ve tütün, 82 kimya sanayisi, kâğıt ve matbaa, 46 diğer sanayi işler, 59 kredi, ticarî temsilcilik ve kurumlar, 2.773 ticaret, 2.366 ulaştırma ve iletişim, 1.419 kamu kurumları (idarî, din, eğitim, ordu, asayiş), 4.412 toplum yararına yapılan hizmet ve meslekler ve çeşitli hizmet ve meslekler (sağlık, turizm, ev işlerinde çalışan personel vs.), 387 beyan etmemişlerdir.²³¹

Durostor vilayetinin toplam nüfusu 211.433, “Çeşitli küçük gruplar” kategorisinde 96.704 kişiden, 163 Sırp, Hırvat, Sloven; 20 Çek-Slovak; 5 Leh; 52 Arnavut; 733 Ermeni; 90.595 Türk; 2.085 Tatar; 14 Gagavuz ve 3.037 Çingene. Durostor vilayetinde meslek dağılımı ise; 173.019 toprak işlemesi, 51 yer altı kaynakların işlemesi, 2.563 metalurji sanayisi, 1.866 ahşap sanayisi, 873 inşaat, 3.096 tekstil ve el işleri sanayisi, 1.784 gıda sanayisi ve tütün, 184 kimya sanayisi, kâğıt ve matbaa, 35 diğer sanayi işler, 369 kredi, ticarî temsilcilik ve kurumlar, 5.308 ticaret, 2.751 ulaştırma ve iletişim, 8.606 kamu kurumları (idarî, din, eğitim, ordu, asayiş), 10.143 toplum yararına yapılan hizmet ve meslekler ve çeşitli hizmet ve meslekler (sağlık, turizm, ev işlerinde çalışan personel vs.), 785 beyân etmemişlerdir.²³²

²³⁰ A.g.e., 154-161.

²³¹ A.g.e., 154-161.

²³² A.g.e., 194-201.

Türkler ve Tatarların da dâhil edildikleri “Çeşitli küçük gruplar” kategorisindeki meslek dağılımı; 82.614 toprak işlemesi, 15 yeraltı kaynakların işlemesi, 1.453 metalurji sanayisi, 734 ahşap sanayisi, 198 inşaat, 873 tekstil ve el işleri sanayisi, 721 gıda sanayisi ve tütün, 21 kimya sanayisi, kağıt ve matbaa, 13 diğer sanayi işler, 33 kredi, ticarî temsilcilik ve kurumlar, 2.059 ticaret, 1.605 ulaştırma ve iletişim, 1.495 kamu kurumları (idarî, din, eğitim, ordu, asayiş), 4.583 toplum yararına yapılan hizmet ve meslekler ve çeşitli hizmet ve meslekler (sağlık, turizm, ev işlerinde çalışan personel vs.), 287 beyân etmemişlerdir.²³³

Tulça vilayetinin toplam nüfusu 184.038, “Çeşitli küçük gruplar” kategorisinde 7.435 kişiden 333 Sırp, Hırvat, Sloven; 27 Çek-Slovak; 54 Leh; 35 Arnavut; 280 Ermeni; 4.634 Türk; 372 Tatar; 18 Gagavuz ve 1.682 Çingene. Tulça vilayetindeki meslek dağılımı; 137.184 toprak işlemesi, 1.831 yeraltı kaynakların işlemesi, 2.655 metalurji sanayisi, 1.914 ahşap sanayisi, 630 inşaat, 3.564 tekstil ve el işleri sanayisi, 1.595 gıda sanayisi ve tütün, 182 kimya sanayisi, kâğıt ve matbaa, 202 diğer sanayi işler, 358 kredi, ticarî temsilcilik ve kurumlar, 5.503 ticaret, 6.104 ulaştırma ve iletişim, 7.994 kamu kurumları (idarî, din, eğitim, ordu, asayiş), 13.157 toplum yararına yapılan hizmet ve meslekler ve çeşitli hizmet ve meslekler (sağlık, turizm, ev işlerinde çalışan personel vs.), 1.165 beyan etmemişlerdir.²³⁴

Türkler ve Tatarların da dâhil edildikleri “Çeşitli küçük gruplar” kategorisindeki meslek dağılımı; 3.370 toprak işlemesi, 144 yeraltı kaynakların işlemesi, 694 metalurji sanayisi, 234 ahşap sanayisi, 38 inşaat, 212 tekstil ve el işleri sanayisi, 214 gıda sanayisi ve tütün, 5 kimya sanayisi, kâğıt ve matbaa, 9 diğer sanayi işler, 4 kredi, ticarî temsilcilik ve kurumlar, 314 ticaret, 671 ulaştırma ve iletişim, 225 kamu kurumları (idarî, din, eğitim, ordu, asayiş), 1.125 toplum yararına

²³³ A.g.e., 194-201.

²³⁴ A.g.e., 522-529.

yapılan hizmet ve meslekler ve çeşitli hizmet ve meslekler (sağlık, turizm, ev işlerinde çalışan personel vs.), 176 beyân etmemişlerdir.²³⁵

Romanya'daki kırsal muhit oldukça kötü durumdaydı. Köylülerin çoğu zor durumdaydı, sahip oldukları toprağı işleyerek zorla geçiniyorlardı. Okuma ve yazması olanların sayısı çok düşüktü. 1930 yılında kırsal bölgelerde yaşayan ve yaşı 7'nin üzerinde olan nüfusun %48,5'i ümmî idi.²³⁶ Yaklaşık %82'si kırsal bölgelerde yaşayan Türkler ve Tatarlar da aynı durumdaydı.

Bu gerçekler karşısında Romen resmi makamları, dış planda Versailles'da elde edilen başarıları sağlamlaştırmak ve iç planda bölgelerin birbirlerine uyumlarını güçlendirmek için bazı tedbirler almışlardır. Bu çerçevede, Romanya'nın dış siyasetini kararlaştıranlar uluslararası statükoyu destekleyerek, revizyonist akıma karşı olmuşlardır.

İç planda ülkenin geri kaldığının farkında olarak, millî özelliklerin yeniden tanımlanmasını gerektiren gerçeklere uyarak, Romen aydınlar üç kategoriye ayrılmışlardır: Avrupacılar, Gelenekçiler ve Köylü eğilimli olanlar. En önemli temsilcileri edebiyat eleştirmeni Eugen Lovinescu ile iktisatçı ve sosyolog Ştefan Zeletin olan Avrupacılar Romanya'yı Batı Avrupa medeniyetinin parçası olarak görerek, Batı Avrupa'nın ekonomik ve sosyal gelişme modelinin uygulamasından yanaydı. Bunlara göre Batı'nın modern Romanya'nın oluşmasında önemli rolü olmuştur. Onlar için şehirlerin sanayiye bağlı medeniyeti ve Avrupa liberalizm prensipleri Romen toplumunu ileriye doğru değiştirebilecek önemli faktörlerdi. Bunlardan farklı olarak Gelenekçiler, Romanya'nın gelişmesi için kullanılacak modelleri ülkenin kendi geçmişinde arıyorlardı. Romen medeniyetinin çoğunlukla kırsal olduğunu düşünerek, şehirleşmiş Batıdan gelen kültürel ithallerin millî özelliklerle uyuşmadıklarını savunmuşlardır. *Gândirea* dergisinin etrafında toplanan Nechifor Crainic gibi aydınlar dikkatleri kırsal dünya üzerine çekmiş, en önemli ilham kaynağının Romen halk kültürü olması gerektiğini savunmuşlardır. İdeoloji açısından

²³⁵ A.g.e., 522-529.

²³⁶ Hitchins, a.g.e., 377-383.

Gelenekçiler'e yakın olan Köylü eğilimli olanlar, köylülerin çıkar ve ihtiyaçlarına cevap verecek politikaların geliştirilmesini savunmuş ancak aynı zamanda tarımcılıktaki kapitalizme geçişe kesinlikle hayır dememiş, hatta sanayinin faydalı olabileceğini belirtmişlerdir. Ekonomist ve sosyolog Virgil Madgearu bu akımın en önemli teorisyenlerinden biri olmuş, Romanya'nın hiçbir zaman bir sanayi ülkesi olmayacağını, "köylü devlet" özelliği olduğunu savunmuştur.²³⁷

İç politika gelişmelerine gelince, savaş sonrasındaki ilk yıllarda yönetim yeni bölgelerin entegrasyonuna önem vermiştir. Entegrasyonun özel yasalarla ve merkezî yönetimin sıkı denetimi altında yapıldığı Kuzey Dobruca ve Güney Dobruca bölgelerinden farklı olarak, 1918 yılında eklenen bölgelerin geçiş dönemi farklı olmuştur. Yeni bölgelerin entegrasyon sürecinde, bölgelerin Romanya ile birleşmeleri konusundaki kraliyet emirleriyle birlikte Romanya Hükümetine Besarabya, Bukovina ve Transilvanya'nın temsilcileri dâhil edilmiştir. 9/22 Nisan 1918 tarihinde Besarabya bölgesinden Ion Inculeț ve Daniel Ciugureanu, 11/24 Aralık 1918 tarihinde Transilvanya bölgesinden Alexandru Vaida-Voievod, Vasile Goldiș ve Ștefan Ciceo Pop, 18/31 Aralık 1918 tarihinde Bukovina bölgesinden Iancu Flondor ve Ion Nistor bakan olarak görevlendirilmişlerdir. Ayrıca eski imparatorluk idarî yapılarına geçişin sağlanması için söz konusu bölgelerde özerk yönetim yapıları kurulmuştur: Transilvanya Yönetim Konseyi (*Consiliul Dirigent în Transilvania*), Bukovina bölgesinde Hizmet Sekreteryalrı (*Secretariate de Serviciu*), Besarabya bölgesinde Bakanlık Müdürlükleri (*Directoratele Ministeriale*) 4 Nisan 1920 tarihine kadar faaliyet göstermişlerdir.²³⁸ Entegrasyon metodlarındaki farklılıklar, bölgelerin ülkeye dâhil olma şekilleri ile bağlantılıdır. Kuzey Dobruca ve Güney Dobruca barış anlaşmaları sonucunda Romanya sınırlarına dâhil edilmişti, 1918 yılında birleşen tarihi bölgelerde ise çoğunlukta olan Romen halkının birleştirici hareketi vardı. Bu çerçevede Besarabya'daki Romenler Ülke Meclisi (*Sfatul*

²³⁷ Hitchins, a.g.e., 333-373.

²³⁸ *Monitorul Oficial al României*, no. 4, 4 Nisan 1920, 225-226; 1918'deki süreç için bkz. Gheorghe Iancu, "The Ruling Council. The Integration of Transylvania into Romania 1918-1920," *Center for Transylvanian Studies* (Cluj-Napoca: The Romanian Cultural Foundation, 1995); Hitchins, a.g.e., 320-332; Octavian Țăcu, *Problema Basarabiei și Relațiile Sovieto-Române în Perioada Interbelică (1919-1939)* (Dünya Savaşları arasında Besarabya Sorunu ve Sovyet-Romen İlişkileri 1918-1939) (Kışinev: Prut Internațional, 2004).

Țării), Transilvanya'dakiler Büyük Romen Millî Meclisi (*Marele Sfat Național Român*), Bukovina'dakiler Romen Ulusal Konseyi (*Consiliul Național Român*) şeklinde toplanmışlardır. Bu organlar birleştirici hareketi koordine etmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Romen siyasetçileri demokratik sistemi kurmayı hedeflemiş ve büyük ölçüde başarmışlardır. Millî Liberal Parti (*Partidul Național Liberal-PNL*) ve Köylü Ulusal Parti (*Partidul Național Țărănesc-PNT*) siyasî hayatta baskın olmuşlardır. PNL bu adıyla 24 Mayıs 1875 tarihinde kurulmuştu. Liberaller (Mart-Kasım 1919 arasında kısa bir dönem hariç) 1914 yılından 1919 yılına kadar ve 1933-1937 yılları arasında iktidarda bulunmuşlardır. Liberallerin başlıca destekçileri modern, Batı metodlarına dayalı bir altyapının oluşturulmasını ve sanayileşmeyi isteyen banka sahipleri ve büyük sanayicilerden gelmiştir. Köylü Ulusal Parti (*Partidul Național Țărănesc-PNT*) 1926 yılında, Eski Krallık'taki Köylü Partisi (*Partidul Țărănesc*) ve Transilvanya'daki Ulusal Partisi'nin (*Partidul Național*) birleşmesi sonucunda kurulmuştur. PNT 1928-1932 ve 1932-1933 arasında iktidarda olmuştur. Liberallerden farklı olarak köylüler iktidarı tarıma öncelik tanımış, izledikleri politikalarla bağımsız küçük çiftçileri güçlendirmeye çalışmışlardır.²³⁹ Hem liberaller hem köylüler demokrasinin destekçileri olmuşlardır. Ancak iki Dünya Savaşı arasındaki dönemde Romanya'da ülkeyi otoritarizme doğru iten kuvvetler olmuştur.

İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde Romanya'nın seçim sistemi, mutlak Parlamenter çoğunluğu oluşturacak şekilde tesis edilmiştir. 1926 yılında onaylanan özel bir yasaya göre seçimleri %40'tan fazla oy ile kazanan parti, Temsilciler Meclisi'nin (*Adunarea Deputaților*) koltuklarının en az %70'ini alıyordu. Aynı çerçevede her seçim öncesinde Kral, anayasadan kaynaklanan yetkilerine dayanarak, ana muhalefet partisinden başbakanı görevlendiriyordu. Başbakan, Parlamento'nun iki Kamerası'nı feshediyordu ve daha sonra yerel icra makamlarının desteğiyle, çoğu zaman İçişleri ve Adalet Bakanlıkları aracılığıyla baskı uygulayarak, neredeyse eğitimsiz seçmenlerin

²³⁹ Hitchins, a.g.e., 414-434.

hassasiyetinden faydalanarak, en az %40'lık oy oranını sağlıyordu.²⁴⁰ Bu şekilde iktidar değişimleri çoğu zaman sunî şekilde yapılmıştır.

Aralık 1937'de sistem kilitlendi. Kral II. Karol Başbakan olarak, dört yıllık iktidar sonrasında oldukça yıpranmış olan liberal Gheorghe Tătărescu'yu destekledi. PNL oyların %35,92'sini almış olsa da yetersizdi. Parlamentoda temsil edilen partilerin – Her Şey Vatan İçin (*Totul Pentru Ţară*) partisi dâhil – 1919'dan itibaren ilk defa koalisyon kurarak iktidara gelme fırsatları oldu. Bunu daha önce hiç denememişlerdi.

İşlerin daha da karışık olmaları için II. Karol Başbakan olarak seçimlerde 4. sırada gelen Millî Hristiyan Parti'nin (*Partidul Național Creștin*) lideri, Erdelli şair Octavin Goga'yı görevlendirdi. Zayıf, iç çalkantılardan etkilenen Goga 10 Şubat 1938'te görevden alındı²⁴¹. Bu şekilde kraliyet diktatörlüğü perspektifi ortaya çıktı.

20 Şubat 1938'de II. Karol, liberal demokratik rejimi garantileyen 1923 Anayasası'nı iptal etmiş, gücü kralın ellerine toplayan yeni bir anayasa ile değiştirmiştir. Ardından partiler lağvedildi, Aralık 1938'de Millî Uyanış Cephesi (*Frontul Renașterii Naționale*) adlı tek devlet partisi kurulmuştur; adı geçen parti 1940'ta isim değiştirerek, Millet Partisi (*Partidul Națiunii*) olmuştur. Karol'un rejimi 1940'ta sona erdi. Avrupa'daki gelişmeler çerçevesinde 1940 yılının yaz aylarında Romanya Sovyetler Birliği ve Nazi Almanya'dan, bazı toprakları vermesi için ultimatolar aldı. Karşı koymadan Romen siyasetçiler Bukovina'nın Kuzey bölgesi, Herta Diyarı ve Besarabya'yı SSCB'ye, Transilvanya'yı Macaristan'a ve Güney Dobruca'yı Bulgaristan'a verdiler. Verilen bölgelerden Romanya yalnızca Transilvanya'yı 1947'de Paris Anlaşması sonucunda geri aldı. Gördüğü baskılar sonucunda II. Karol tahtı 6 Eylül 1940'ta oğlu I. Mihai'a

²⁴⁰ Bkz. Mattei Dogan, "Romania 1919-1938," *Competitive Elections in Developing Countries*, ed. Myron Weiner ve Ergun Özbudun (Durham: Duke University Press, 1987), 381; Sorin Radu, *Electoralul din România în Anii Democrației Parlamentare 1919-1937* (Parlamentar demokrasi yıllarında Romanya'daki seçmenler 1919-1937), (İași : Institutul European, 2004), 214-285.

²⁴¹ Hans-Christian Maner, *Parlamentarismul în România 1930-1940* (Romanya'da Parlamentar Sistem) (Bükreş : Editura Enciclopedică, 2004), 183-195.

devretti.²⁴² Romanya'nın yeni kralı Hükümeti kurma görevini, 1944 yılına kadar Romanya siyasetinin en önemli siması olan Mareşal İon Antonescu'ya verdi.

İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde aşırı partiler Romanya'nın siyasî hayatında önemli rol oynadılar. Sol aşırıların çok fazla taraftarı olmamasına rağmen, 1921 yılında Romanya'daki Komünist Parti (*Partidul Comunist din România*-PCdR) kuruldu. Üyelerine göre “ekonomik açıdan geride bir ülke” olan Romanya'da burjuva-demokratik ihtilâlin işçilerin hegemonisinde ve Komünist Parti'nin yönetiminde yapılacağına inanıyorlardı. Komintern'e bağlı olan PCdR 1924 yılında, Bolşevik ilhamlı silahlı köylü ayaklanması olan Tatarpınarı ayaklanması sonucunda illegal ilan edilmiştir.²⁴³

Aşırı sağcıların etkisi daha büyüktü ve bu etki ekonomik krizin sonucunda 1930'dan sonra daha da arttı. Romanya'da aşırı sağcılarının en önemli partileri Yaş Üniversitesinde profesör olan A.C. Cuza tarafından 1923 yılında kurulmuş olan Millî-Hristiyan Savunma Birliği (*Liga Apărării Național-Creștine*-LANC) ve 1930'da Demir Muhafızları (*Garda de Fier*) adını alan, Cuza'nın müridi Corneliu Zelea Kodreanu'nun kurduğu Başmelek Mikâil Lejyonu (*Legiunea Arhanghelului Mihail*) olmuştur. Adı geçen partilerin en önemli özelliği, Romen milliyetçi Hristiyanlığı ile karışık Yahudi aleyhtarlığıydı. Kodreanu yandaşları yani lejyonerler liberal demokrasiye karşıydı ve liberal demokrasiyi “dış düşmanların” ülkenin iktidarını ele geçirebilecekleri bir tedbir olarak görüyorlardı. Lejyonerler kısa bir süre için, 14 Eylül 1940 ile 14 Şubat 1941 arasında iktidarda bulunmuş olup, o dönemde Romanya “lejyoner ulusal devlet” (*stat național legionar*) sayılmıştır. İon Antonescu'ya rakip oldukları için siyaset hayatından çıkarılmış, bir kısmı tutuklanmıştır.²⁴⁴

²⁴² II. Karol'un rejimi için bkz. Florin Müller, *Metamorfoze ale politicului românesc 1938-1944* (Romanya siyasetinin metamorfozları 1938-1944) (București: Editura Universității din București, 2006), 183-279.

²⁴³ Bkz. Vladimir Tismăneanu, *Stalinism Pentru Eternitate* (Sonsuza kadar stalinizm) (București: Humanitas, 2014), 71-120.

²⁴⁴ Romanya'nın siyasetinde aşırı sağ kesimi için bkz. Armin Heinen, *Legiunea «Arhanghelului Mihail»* (Başmelek Mikâil Lejyonu) (București: Humanitas, 2006); Roland Clark, *Sfântă tinerețe legionară. Activismul Fascist în România Interbelică* (Kutsal Lejyoner Gençlik. Dünya Savaşları Arasında Romanya'da Faşizm Aktivizm) (Iași: Polirom, 2015).

Azınlıkların durumuna gelince, tarih araştırmalarında iki görüş kaydedilmiştir. İlkine göre Romen siyasetçileri iki Dünya Savaşı arasındaki dönemde etnik azınlıkların entegrasyonu için çaba sarfetmiş, haklarını korumuş, geleneklerini ve kültürlerini koruma imkânları tanımişlardır.²⁴⁵ Diğer akıma göre etnik azınlıklara karşı izlenen politikalar antisemit, diğer azınlıklara göre Romen millî kültürünü aşırı şekilde desteklemişlerdir.²⁴⁶ İzlenen politikalar ve alınan tedbirlerle Romen elit sınıfları İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde “etnik-millî” bir devlet kurmaya çalışmışlardır.²⁴⁷

Romenleştirme sürecini savunan genel siyasî düşünce dışında bazı azınlıklara karşı alınan tedbirler, Romanya’dan toprak talepleri olan anavatanlarından gördükleri destekten kaynaklanmıştır. Transilvanya’daki Macarlar ve Dobruca’daki Bulgarlar bu durumdaydı. Almanlar ve Yahudilerin durumunda ise, meslekî ve maddî durumları ile akademik çevrelerde ve özellikle sanayi sektöründe var olmaları Romen toplumunda onlara karşı antipati oluşmasına neden olmuş ve bu antipati siyasî kararlara da yansımıştır. Ancak Türkler ve Tatarlar bu durumda olmamışlardır. Romenler gibi çoğu tarım ile uğraşan, toprak talepleri olmayan Türkler ve Tatarlar, Bükreş makamları için güvenilir bir azınlık gibi görülmüşlerdir. Ayrıca Güney Dobruca’daki demografik çerçevede Tatarlar ve Türkler, hem Romenler hem toprak talepleri konusunda Bulgarlar tarafından istenen müttelik oldular.

Bu erevede 28 Temmuz/10 Ağustos 1913 Bükreş Barış Anlaşması imzalandıktan sonra 21-23 Kasım 1913 tarihlerinde Köstence’de Dobruca Müslümanlarının ilk Kongresi düzenlenmiştir. Kongreye hem Müslüman

²⁴⁵ Bkz. Ioan Scurtu ve Liviu Boar, *Minoritile din România 1918-1925. Documente* (Romanya’daki azınlıklar 1918-1925. Belgeler), Arhivele Statului din România, Bkreş, 1995; Ioan Scurtu ve Ioan Dordea, *Minoritile din România 1925-1931. Documente* (Romanya’daki azınlıklar 1925-1931. Belgeler), Arhivele Statului din România, Bkreş, 1996.

²⁴⁶ Bkz. Irina Livezeanu, *Cultură ři nařionalism în România Mare 1918-1930* (Büyük Romanya’da kültür ve milliyetilik 1918-1930) (Bucureřti: *Humanitas*, 1998); Vladimir Solonari, *Purificarea Nařunii: Dislocri Fortate de Populație ři Epurri Etnice în România lui Ion Antonescu 1940-1944* (Ulusun Saflařtırılması: Antonesku’nun Romanya’sında Zorunlu G ve Etnik Temizlik 1940-1944) (Iași: Polirom, 2015).

²⁴⁷ Victor Neumann, *Ideologie şi Fantasmagorie. Perspective Comparative Asupra Istoriei Gndirii Politice în Europa Est-Central* (Ideoloji ve Fantasmagori. Doğu Avrupa’da Siyasi Düşünce Tarihi zerine Karşılaştırmalı Perspektifler) (Iași: Polirom, 2001), 103-120.

toplumunun liderleri hem siyasetçiler ve yerel makamların temsilcileri katılmışlardır. Kongrenin açılış töreninde Romanya'daki Müslümanların "Vatan ve Taht'a" sadakâtleri yeniden vurgulanmıştır. Bu kapsamda hem Kuzey Dobruca'daki Müslümanlar hem de Romen topraklarına yeni dâhil olanlar; "Artık annemiz Romanya himâyesinde barış zamanında olabildiğince uysal ve savaş zamanında çok cesur ve savaştı olan bir unsurun yaşayacağı için mutluluk duymaktadır"²⁴⁸ şeklinde ifadeler kullanmışlardır. Bu çerçevede Eski Dobruca'daki Türklerin ve Tatarların rolü belirlenmiştir: "Kardeşlerimiz, Dobruca'nın eski Müslüman sakinleri olarak, Yeni Romanya'daki (n.n. Kadrlater) Müslüman kardeşlerimize yol göstermek, onları eğitmek ve medenileştirmek, Romenlerin buldukları düzeye getirmek bizim görevimizdir. Romanya gibi bir ülkede yaşamaktan dolayı gururluyuz."²⁴⁹

Bölgedeki Romen propagandasına uygun bu mesaj ile Kadrlater bölgesinde yaşayan Müslümanlara, 1878'den beri Romen medeniyetini tanımış Eski Dobruca'daki Müslümanların Yeni Dobruca'daki Müslümanlardan üstün oldukları imâ edilmiştir. Örneğin *Dobruca Jună* gazetesinin 18 Mart 1915 sayısında A. A. Hogeia isimli bir şahıs Mecidiye'deki Müslüman Seminerinin mezunlarını "kültürlü şahıslar, Romen vatandaşları" olarak tanıtmış, Kadrlater bölgesindeki Müslümanların liderlerini ise "ahlaksız, kültürsüz, Türkiye'den sürülen ve Kadrlater'e yerleşen unsurlar"²⁵⁰ olarak tanıtmıştır. Bu ifadeler karşısında başka bir Müslüman olan H. A. Kırçali aşağıdaki şekilde cevap vermiştir: "Ben Kadrlaterli değilim. Ancak Kadrlater bölgesini ziyaret ettim ve oradaki Müslümanların Eski Dobruca'daki Müslümanlardan daha kültürlü olduklarını gördüm. Orada her alanda muazzam gelişmeler kaydedilmiştir. Orada okullar mükemmel şekilde düzenlenmiştir. Oradaki gençler yetenekli, eğitime yatkınlar, bizde olduğu gibi yol boyunca oturmuyorlar. Güçlü Müslüman

²⁴⁸ "Congresul Musulmanilor din Dobrogea la Constanța," (Dobruca'daki Müslümanlar'ın Köstence'deki Kongreleri) *Seara*, IV, no. 1316, 23 Kasım 1913, 2.

²⁴⁹ A.g.e., 2.

²⁵⁰ H. A. Cârjali, "În Chestia musulmanilor din Dobrogea. Un răspuns," (Dobruca'daki Müslümanlar'ın konusunda. bir cevap) *Dobrogea Jună*, XI, no. 16, 18 Nisan 1915, 2.

toplumları onları kanatları altına alıyor ve Batı'daki büyük merkezlere eğitim için gönderiyorlar.”²⁵¹

Eski Dobruca'daki Müslümanların ve Yeni Dobruca'daki Müslümanların sadakati konusundaki bu fark, Mecidiye'deki Müslüman Seminerinin Kadrilater'e taşınması ile ilgili başlayan tartışmadan da anlaşılıyor. Birinci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan atılan bu fikir, seminerin karşılaştığı sorunlara çözüm olarak gösterilmiştir. Taşınma fikri Güney Dobruca'daki Müslüman toplumunun liderlerinden gelmiştir. Gösterdikleri en önemli argümanlar Silistre ve Kaliakra'daki Müslüman nüfusun ve buna bağlı olarak cami sayısının daha yüksek olması, Mecidiye'deki Müslüman Semineri'nin binasının kötü durumda olması, Silistre'de daha fazla öğrencisi ve uygun bir binası olan bir özel seminerin bulunması olmuştur.²⁵² Köstence vilayetinin Müftüsü I.C. Muedin tarafından da desteklenen Mecidiye'deki Müslüman Semineri'nin öğretmenleri seminerin taşınmasına karşı çıkmışlardır. Silistre'ye taşınması için getirilen argümanların çürütülmesi dışında seminerin o zamanki “Müslümanların sosyal hayatlarının merkezinde”ki konumunun çok daha iyi olduğunu belirterek, kendilerinin Silistre'ye taşınmayacaklarını çünkü orada hiçbir avantajlarının olmayacağını savunmuşlardır.²⁵³ En sonunda seminer taşınmadı, Mecidiye'de devam etti. Silistre'dekilerin gösterdikleri argümanları inceleyecek olursak, doğru olduklarını görebiliriz. Güney Dobruca'nın Müslüman nüfusu Köstence ve Tulça vilayetlerindeki nüfustan fazlaydı. Seminerin Babadağ'dan Mecidiye'ye bölgenin kuzeyindeki Müslüman nüfusunun azalması üzerine taşındığını göz önünde bulundurursak, aynı mantıkla Mecidiye'den Silistre'ye taşınması gerekirdi. Buna rağmen semineri taşımama kararı her iki tarafça kullanılan bir argümanla ilgilidir: Romen değerlerine sadık insanlar yetiştirmek. Bu millî husus hem seminerin Silistre'ye taşınmasını isteyenler hem de seminerin Mecidiye'de devam etmesini isteyenler tarafından kullanılmıştır. Bu çerçevede Mecidiye'nin Romen yapılarına entegre olmuş avantajı vardı, Yeni Dobruca'daki Müslüman toplumu yeni makamları yeni tanımaya başlıyordu.

²⁵¹ A.g.e., 2.

²⁵² A.N.R., fon M.C.A., dosya 174/1923, 20-23.

²⁵³ A.g.y., 76-77.

Müslümanların Dobruca'nın aidiyeti ile ilgili müdahaleleri Birinci Dünya Savaşı'na yakın daha yoğun olmuştur. Romanya ve Bulgaristan'ın bir bölge (Kadrilater) konusunda anlaşamadıklarını ve söz konusu bölgedeki nüfusun Tatar ve Türk çoğunluklu olmasını düşünürsek, her iki tarafın Türkler ve Tatarların sempatisini kazanmaya çalışmaları normaldi. Bu bağlamda 1914 yılının ilk yarısında, büyük ihtimalle Bulgar makamları tarafından desteklenerek, Romanya Devletinin askerlik yasalarını onaylayarak asker almaya başlayacağına dair söylentiler yayılmaya başlamıştır. Bu söylenti göç akımına neden oldu. Bu ise Romen makamlarını işine gelmiyordu çünkü Müslüman toplumu ve uluslararası kamuoyunda Romen makamlarının azınlıkların haklarına saygı göstermedikleri algısını yaratabilirdi. Bu durum Bulgar siyasetçileri tarafından, Müslümanlara karşı kendi tutumlarının daha iyi olduğunu göstermek için kullanılabilirdi ve doğru bir zamanlama ile Türklerin ve Tatarların Bulgarlara karşı olumlu tutumlarına neden olabilirdi. Böyle bir ihtimalî önlemek için Dobruca'daki Müslümanların liderleri Romanya yanlısı görüşlerini beyan etmişlerdir.

Örneğin Yaş'taki bir okulda öğrenci olan, yani Romen toplumuna çok iyi entegre olmuş bir Müslüman olan Ahmed Meneşi, 1913 yılında Bulgar toprağına giren Romanya ordusunu kurtarıcı olarak göstermiştir. Dahası, Bulgarların sözlerini "kandırıcı" ve Romenlerin sözlerini "samimi" olarak değerlendiren Meneşi Romanya'yı "bizi seven ve hertürlü çıkarımızı koruyan tek ülkedir. Biz kelimenin tam anlamıyla Romen köylüsüyüz ve "Gheorge amca" ve "Niculae ağa" (n.n. tipik Romen isimler) gibi aynı imtiyazlara sahipiz, biz ile yerleşik bir Mihailof veya Şmil (n.n. tipik Bulgar isimler) arasında büyük fark var."²⁵⁴ Askerliklerini Romen ordusunda yapmak için soydaşlarını ikna etmeye çalışan Meneşi "askerlik hizmetini Romanya'da yapma mutluluğu"ndan bahsederek, Romen Ordusunun Bulgar Ordusundan üstün olduğunu savunmuştur. Dahası Meneşi Romen askeri temsilcilerinin "bazı kışlalarda camiler ve hamamlar yapılacak, haysiyetli ve kültürlü din adamları görevlendirilecek"²⁵⁵ diyordu. Orduda bir

²⁵⁴ Ahmed Meneşi, "Emigrările Musulmanilor. Un pas Greşit," (Müslümanların Göçleri. Yanlış Bir adım) *Dobrogea Jună*, X, no. 17, 15 Mayıs 1914, 1-2.

²⁵⁵ A.g.e., 1-2.

imamın bulunması ve İslam kurallarına göre yemek çıkarma gibi bazı imtiyazlar olmasına rağmen, Romen kışlalarında hiçbir zaman cami olmamıştır.

Bulgaristan'daki bazı Müslümanların yükselen sesleri de tıpkı Romanya'daki gibi bu defa Sofya'nın çıkarlarını korumak için kullanılmıştır. - Örneğin 2 Mart 1919 Sobrania toplantısında iki Türk milletvekili, Sidkı Mehmedof ve Zumri Bey "Dobruca'daki Romen makamlarının baskıları nedeniyle adigeçen bölgedeki Müslümanlar soydaşları ile Bulgaristan sınırları içerisinde birleşmek arzusundadırlar"²⁵⁶ şeklinde konuşmuşlardır. Bu tutumun Birinci Dünya Savaşı sonunda olması tesadüf değildir. Bu tablo *Neuilly sur Seine Anlaşmasının* imzalanması öncesiydi ve Kadrilater bölgesinin aidiyeti, bu müzakerelerde görüşülen konular arasındaydı. En sonunda barış anlaşmasının nihai şeklinde Bulgaristan Kadrilater bölgesinin Romanya'ya ait olduğunu kabul etmek zorunda kalmıştır.

Konunun bu kadar hassas bir dönemde kamuoyunda çıkması üzerine Romen vatandaşı olan Müslümanlardan hemen kesin cevaplar yükselmiştir.. Örneğin yaptığı bir açıklamada Kaliakra Vilayetindeki Müslüman Toplumları Merkez Komitesi adı altında toplanan bir grup Romen makamlarının baskı yaptıkları yönündeki ifadelerin tamamen yanlış olduklarını ve aslında "Romanya'nın Müslüman nüfusa karşı her zaman gösterdiği ilgi nedeniyle Balkan Yarımadasında yaşayan tüm dindaşlarımızın Romen idaresi gibi anlayışlı bir yönetim altında bulunmalarının Müslümanlık için bir mutluluk olacağını söyleyebiliriz"²⁵⁷ diyordu. Dahası, bu ifadeleri güçlendirmek için açıklamanın sonunda Romen medeniyetinin "Müslümanları koruyan tek medeniyet"²⁵⁸ olduğu vurgulanmıştır.

Ancak, resmi makamlar ve Romanya'daki Müslümanların liderleri Kadrilater nüfusunu iyi niyetlerine inandırmaya çalışırken sadece cennet gibi bir imaj çizmekle kalmamış, bazı somut sorunlara da çözüm bulunmasına

²⁵⁶ Osman Gafar, "Infamie," (Rezillik) *Dobrogea Jună*, XIII, no. 16, 2 Mart 1919, 1.

²⁵⁷ "Musulmanii din Dobrogea și Bulgarii," (Dobruca'daki Müslümanlar ve Bulgarlar) *Dobrogea Jună*, XIII, no. 16, 2 Mart 1919, 2.

²⁵⁸ A.g.e., 2.

çalışmışlardır.. 1913 Kongresi zamanından itibaren Tutrakan ve Balçık'ta Müslüman mahkemelerinin (Kadılık) kurulması, Müslüman öğretmenler için okulların kurulması, Silistre ve Hacıoğlu Pazarcık'ta Mecidiye'deki Müslüman Seminerine benzer seminerlerin kurulması, Müslüman eğitim müfettişliğinin kurulması, göçlere karşı bazı tedbirlerin alınması, Müslüman öğrencilere burs verilmesi, en az 20 yataklı bir Müslüman hastanesinin açılması, Eski Dobruca'da olduğu gibi yeni vilayetlerdeki okul ve camilere 10'ar hektar arsa tahsis edilmesi, tapuları Bulgarlar tarafından "zorla" alınmış olanların mülkiyetlerini tanık yoluyla tespit edecek bir komisyonun görevlendirilmesi gibi konular tartışılmıştır.²⁵⁹ Ele alınan tüm bu konulardan sadece bir kısmı müteakip yıllarda çözüme ulaşmıştır. Örneğin hiçbir zaman bir Müslüman hastanesi kurulmamış, ancak Romanya devleti Kadrlater bölgesindeki bazı camilerin bakımına üstlenmiştir.

Bu çerçevede Romen makamlarının baş etmeleri gereken en hassas sorun, Türklerin ve Tatarların Dobruca'dan Türkiye'ye göç etmeleri olmuştur. Aslında bu süreç iki Dünya Savaşı arasındaki dönemde başlamamış, 1877-1878 yıllarında başlayan göçün devamı olmuştur. İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde sadece çerçeve değişmiştir. 1918 sonrasında iki göç safhası gözlemlenmiştir. İlki Birinci Dünya Savaşı bittikten hemen sonra başlamış ve Romanya ile Türkiye arasında bir Anlaşma'nın imzalandığı 1936 yılında sona ermiştir. Bu döneme "illegal göç" dönemi diyebiliriz. "İllegal" kelimesini kullanmamızın sebebi, göç koşullarını belirleyen yasanın gerektirdiği prosedürlerin çok ağır olmaları ve bu nedenle göç etmek isteyenlerin sözkonusu prosedürleri atlamış olmalarıdır. Bu şekilde Türk ve Tatarların çoğu Türkiye'deki akrabalarını ziyaret etmek istediklerini söyleyerek pasaport çıkartmış ve Türkiye'den dönmemeyi tercih etmişlerdir. 1936 Anlaşması imzalandıktan sonra göç daha iyi şekilde düzenlenmiş, göçmen sayısı da önemli sayıda artmıştır.

İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde Romanya'dan Türkiye'ye göç edenlerin sayısı ile ilgili kesin bir istatistik yoksa da çeşitli kaynaklara başvurarak fikir

²⁵⁹ "Congresul Musulmanilor din Dobrogea la Constanța," (Dobruca'daki Müslümanlar'ın Köstence'deki Kongreleri) *Seara*, IV, no. 1316, 23 Kasım 1913, 2-3.

edinmek mümkündür. Romanya'daki İskân Ulusal Ofisi (*Oficiului Național al Colonizării din România-ONAC*) müdürüne göre 1923 yılında 46 aile göç etmiş, 1925-1926 yıllarında çok az sayıda ücra vaka kaydedilmiş, 1927-1930 döneminde göç akımı daha belirgin olmuş ve 420 aile göç etmiştir.²⁶⁰ Romanya'nın Ankara Elçiliği tarafından Türklerin göçü konusunda Ocak 1933'te hazırlanmış olan raporda Kaliakra ve Durostor vilayetlerinin valiliklerinde 1927-1932 yılları arasında 2.380 Türk için göç pasaportu düzenlendiği kayıtlıdır.²⁶¹ ONAC Müdürünün verdiği bilgilere göre 1930-1937 döneminde Kadriater'den göç edenlerin toplam sayısı 26.653 aile olmuştur. Kaliakra vilayetinde şehirlerden (Hacıoğlu Pazarcık, Balçık, Kavarna) 4.556 Türk ailesi ve kırsal alandan 13.239 ailesi, Durostor vilayetinde ise şehirlerden (Silistre ve Tutrakan) 167 aile ve kırsal bölgelerden 8.691 aile göç etmiştir.²⁶²

Romanya'daki Türk ve Tatar toplumunun bir lideri olan Müstecib Ülküsal aşağıdaki verileri sunuyor:

Tablo 2: Müstecib Ülküsal'a göre göç edenlerin sayısı²⁶³

Yıl	Sayı
1929-1931	14.762
1932	5.000
1933	10.000
1934	15.321
1935	23.370
1936	15.902
1937	11.372
1938	10.526
1939	3.400

²⁶⁰ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, 274.

²⁶¹ A.g.y., 31.

²⁶² A.g.y., 274.

²⁶³ Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, 195-199.

1939 yılından sonra (Kadrilater bölgesinin Bulgaristan'a geçmesi sonucunda)	4.000
Toplam	110.053

Yukarıdaki verileri gözönünde bulundurarak 1918-1940 yılları arasında Romanya'dan büyük ihtimalle yaklaşık 115.000 Türk ve Tatarın göç ettiğini ileri sürmek gerekir. En büyük göç dalgalarının 1929 sonrasında kaydedildiği gözlemlenebilir. Bunun arkasında büyük ihtimalle iki neden vardır: Öncelikle Romanya'yı da etkileyen 1929 yılı büyük ekonomik krizi ve Bükreş ile Ankara arasında göç konusunda imzalanmış olan antlaşmadır.

1930'lu yıllara kadar Romen makamları Türklerin ve Tatarların göç etmelerini durdurmaya çalıştı, çünkü uluslararası platformda zor durumda kalıyorlardı. Uluslararası makamların desteğini almaya çalışan Bulgar temsilcileri göçleri Bükreş makamlarının izledikleri politikaların sonucu olarak göstermeye çalışmışlardır. Örneğin 13 Şubat 1928 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Sektereri Konsey üyelerine Sofya Üniversitesi öğretim üyesi, *Bulgaristan Barış ve Birleşmiş Milletler Derneği* başkanı Prof. S. Kirov'un, Silistre ve Kaliakra'da yaşayan Bulgarların, Türklerin ve Gagavuzların durumu ile ilgili raporunu ve Romanya Hükümetinin konu ile ilgili cevabını bildirmiştir. Gönderdiği mektupta Kirov "Cuço-vlah (n.n. Vlah) çetelerinin" Bulgar, Türk ve Gagavuz azınlıklara karşı saldırılarından söz etmiştir. Mektupta birçok olaydan bahsedilmiş ve ayrıntıları verilmiştir: Yeri, tarihi, karışan şahıslar. Vlahlar tarafından darp edildikleri ifade edilen şahıslar arasında hiçbir Türk veya Gagavuzun isminin görülmemesi dikkat çekicidir. Başlığında Türklerin ve Gagavuzların durumu ile ilgili olduğu açıklanmasına rağmen, Vlah istilacıların eylemlerinden mağdur olanlar sadece Bulgarlar görünüyor. Ancak mektupta Türklerin göç ettikleri Armanköy veya Atköy gibi Kadrilater bölgesindeki bazı köy adları yer almıştır. Kirov'un görüşüne göre istilacıların suistimalleri sadece devletin göz

yummasıyla mümkün olurdu, bu da Romanya'nın 9 Kasım 1919'te imzaladığı Azınlıklar Anlaşması'nı ihlal ettiği anlamına geliyordu.²⁶⁴

Romen Hükümeti'nin cevabında, aslında S. Kirov'un iddialarının Bulgaristan'ın revizyonist propagandasının bir parçası olduğu gösteriliyordu. Dahası, Romen yetkililer Bulgar devletini Kadrlater'i almak amacıyla *Dobruca Topluluğu*'na destek vermekle suçluyorlardı.²⁶⁵ Bu topluluk 1919 yılında Bulgaristan'da kalmayı tercih eden eski Romen vatandaşları tarafından kurulmuştu. Bunların çoğu Romen mahkemeleri tarafından suçlu bulunmuşlardı. Kuruluşun iki kolu vardı: resmî ve gayriresmî. Resmî olanın merkezî Sofya'da olup Şumnu, Varna ve Tırnovo'da şubeleri vardı. Gayriresmî olan kol, Romen makamları tarafından aynı zamanda "terörist" olarak nitelendiriliyordu. Komitacıların saldırıları gayriresmi kesimden düzenleniyordu ve Dobruca'nın Bulgar sınırları içerisine alınmasını hedefliyordu.²⁶⁶

Dönemin gazetelerinde Romenler ve Türkler arasındaki ilişkilere geniş yer ayrılmıştır. Hem Romen basınında hem iki azınlığın basınında çok sayıda karşılıklı olumlu ifadeler yer almıştır. Tatarların ve Türklerin Romanya'dan gitmeleri üzüntü ile karşılanmıştır. Örneğin Tatarlar ve Türkler "Bugüne kadar vatandaşlarımız olan, onyıllar boyunca hem devletimize hem yurttaşlarına sadakat göstermiş olan..." şahıslar olarak anlatılmışlardır.²⁶⁷ Türklerin ve Tatarların Dobruca'dan gitmeleri ile ilgili üzüntü, milliyetçi çizgisi ile bilinen *Țara lui Mircea* adlı gazetede de 1939 yılında yayınlanmış olan bir makalede ifade edilmiştir: "Dobruca'nın eskiden ve halen barındırdığı tüm azınlıklar arasında Türkler en insaniyetlileri olmuş, bazen dürüst ve doğru karakterleri yerli halkının kini geçmiştir. Şair ruhlu ve hayal kurmayı seven Dobruca'lı Müslümanlar, sahip oldukları vasıfların? Romen ruhuna kattığı mutluluğun değerini farkına varmadıkları güzelliği ve şefkati her yere saçmışlardır. En eski Romen

²⁶⁴ Archives du Ministère des Affaires Étrangères Français, série: Europe 1918-1929, Roumanie, cilt 62, 161-162.

²⁶⁵ A.g.y. , 162-163.

²⁶⁶ A.g.y., 162-172.

²⁶⁷ Constantin N. Sarry, "Tot Emigrarea Turcilor," (Yeniden Türklerin Göçü) *Dobrogea Jună*, no. 164-165, 31 Ağustos 1937, 1.

toprağında Türkler doğruluğun terazisi, dürüstlüğün ve hiç tükenmeyen çalışkanlığın örneği olmuş, her zaman saygı duydukları ülkeye gösterdikleri saygı ve sevginin ifadesi olmuşlardır”. Makalenin sonuç kısmında ise aşağıdaki ifadeler yer almıştır: “... O, Dobruca annemiz binyıllarca evlat edindiği oğullarını kaybediyor, yerlerine başkaları kalıyor ve başkaları getirilecektir. Türklerin doğasını bilmeyenler bu çok üzücü göçten dolayı hissettiğimiz kaybı anlayamaz. Türkler gidiyorlar... Onlarla beraber... Dobruca'nın huzuru ve şiiiri kayboluyor”²⁶⁸.

Türk ve Tatar basınında yer alan yazıların tonu da aynı şekilde olmuştur. Yayınlanan yazılarda uyumlu yaşam ve Romen makamlarıyla iyi ilişkiler vurgulanmıştır. Silistre’de Türkçe çıkan *Hak Söz* gazetesinde yayınlanan bir makalede Romen yönetim çok iyi ve çok doğru yasalarla garantilenmiş²⁶⁹ olarak tanımlanmıştır. Silistre’de Türkçe olarak yayınlanan *Tuna* gazetesinde yer alan makaleler dizisi de yukarıdaki hususları teyid ediyor. Adı geçen gazetenin “Romen Kroniği” adlı köşesinde bazı Romen aydınlar (Al. I. Drăghici – profesör, Dumitru Timiş - profesör, I. Ştefănescu, Dimitrie Batova –*Revista scriitorilor și scriitoarelor români* müdür yardımcısı, E. Melidon – avukat, Vasile Culică – yazar ve gazeteci) tarafından imzalanmış olan birçok makale yayınlanmıştır. Adı geçenler tarafından yazılan makalelerde Türklerin ve Tatarların gitmeleri ile ilgili üzüntü aşağıdaki ifadelerle dile getiriliyordu: “Dobruca ve diğer Romen topraklarındaki Türkler en itaatkâr azınlıktır”²⁷⁰, sadık vatandaşlarımız, (...) Dobruca topraklarının akıllı, ciddi ve becerikli çalışanları²⁷¹, en insaniyetli, bazen dürüstlük ve doğruluk açısından yerlileri geçen”²⁷².

²⁶⁸ “Pleacă Turcii...,” (Türkler gidiyor...) *Țara lui Mircea*, no. 81, 30 Ekim 1939, 4.

²⁶⁹ “În Jurul Schimbării Nomenclaturii Satelor din Durostor,” (Durostor’daki Köylerin Yeniden Adlandırılmasıyla İlgili) *Hak Söz*, no. 213, 17 Ocak 1936, 1.

²⁷⁰ Vasile Culică, “Gânduri Despre Exodul Musulman,” (Müslüman’ların Göç Akımıyla İlgili Düşünceler) *Tuna*, no. 23, 5 Eylül 1937, 2.

²⁷¹ E. Melidon, “Problema Exodului Musulman,” (Müslüman’ların Göç Akımı sorunu) *Tuna*, no. 23, 5 Eylül 1937, 2.

²⁷² Dimitrie Batova, “Pleacă Turcii...,” (Türkler gidiyor...) *Tuna*, no. 22, 22 Ağustos 1937, 2.

Siyasî elitlerin de Müslümanlara karşı sempatisi vardı. Örneğin Kraliçe Maria Karadeniz sahillerinde bulunan iki sarayının adlarını Türkçe koymuştur. Bu şekilde Mamaia tatil beldesindeki sarayın adı “Kara Dalga”, Balçık’taki sarayın adı “Tenha Yuva” olmuştur.

Ancak bu dostluğun duygusal bir bağ dışında daha gerçekçi bir nedeni de vardı. Romanya açısından Türkler ve Tatarlar güvenilir, toprak talepleri olmayan bir azınlıktı ve dolayısıyla Bulgaristan’ın toprak taleplerine karşı kullandıkları bir azınlık olmuşlardır. Bu hedefin farkında olan Türkler ve Tatarlar kendilerini “Romanya’nın Güney sınırının bekçileri”²⁷³ olarak ilan etmişlerdir. Bu rolü yerine getirmek için, gitmeleri sonucunda boşalan yeri Romenlerle doldurma konusunda cesaretlendirilmişlerdir.²⁷⁴

Dobruca’daki Müslümanların Romen yönetimin tarafında yer almalarının iki önemli nedeni vardı: İyi olan Türk-Romen ilişkileri ve Bulgaristan’daki Türk azınlığının durumu. Cumhuriyetin ilanı sonrasında Ankara ve Bükreş arasında bazı gerilimler olmasına rağmen²⁷⁵, jeopolitik ve ekonomik nedenler iki ülkeyi yakınlaştırmıştır. Bu şekilde 1934 yılında Balkan Anlaşması’nı ve ekonomik alanda bazı anlaşmalar imzalamışlardır.

Bulgaristan’daki Türklerin durumu ile ilgili olarak örneğin Romanya’nın Varna’daki Konsolosu Constantin Metta 22 Nisan 1933 tarihli raporunda *Rodna Zaštita* gibi bazı Bulgar milliyetçi cemiyetlerinin Müslüman mezarlıklarını tahrip ettiklerini, camilere domuz soktuklarını vs., resmi makamların bazı aşırı tedbirler aldıklarını yazmıştır. Örneğin Türk okullarında, finansmanın Türk toplumu tarafından sağlanmasına rağmen, sınıf rehber öğretmeni, okullar sekreteri ve ilkokul öğretmenin tek bir zorunluluğu vardı; o da Bulgar asıllı olması gerekliliği²⁷⁶ ve bu şartların yerine getirilmeleri çok zordu. Bu politikalar

²⁷³ “Turcii Dobrogeni Şi Revizionismul,” (Dobruca Türkleri ve Revizyonizm) *Tuna*, no. 20, 29 Haziran 1937, 1.

²⁷⁴ “Romanya Türklerinin Vaziyeti,” *Türk Birliği*, no. 13, 14 Ocak 1935, 1.

²⁷⁵ Bkz. Florin Anghel “Romania Between Istanbul and Ankara: the Beginning of the Alliance in the First Decade of the Kemalist Republic,” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 54, no.1 (2014): 435-450.

²⁷⁶ A.M.A.E., fon Problema 71, vol 47/Bulgaria, 318.

yüzünden Bulgaristan'daki Türk okulların sayısı çok düştü: 1924-1925 eğitim yılında 1.787 okul, 3.097 öğretmen ve 87.080 öğrenci; 1928-1929 eğitim yılında 1.110 okul, 2.708 öğretmen ve 63.025 öğrenci vardı.²⁷⁷

Bulgaristan'da gördükleri baskılar nedeniyle birçok Türk, Romanya'ya göç etmek zorunda kalmıştır geçmişir.²⁷⁸ Bu nedenle Romen tarafındaki Türkler ve Bulgarlar arasında çok olay çıkmıştır. Bulgar basını bu sorunlar için Bükreş'teki gazetelerin propagandasını sorumlu tutuyordu. Hacıoğlu Pazarcık'ta yayınlanan *Novo Edinstvo* adlı Bulgar gazetesinin 9 Eylül 1934 sayısında yayınlanan bir makalede Romen şovinist basın, her ikisinin de kovulmaları için Dobruca'daki Türkler ve Bulgarlar arasına gerçekten nifak sokuyor²⁷⁹ ifadelerini kullanmıştır.

Romen makamları ve Romen toplumu ile Dobruca'daki Türkler ve Tatarlar arasındaki karşılıklı sempatiye rağmen ilişkiler her zaman iyi olmamıştır. Yerel planda yaşanan bazı suiistimaller ve Müslüman toplumu üyelerinin aktif olmamaları nedeniyle, birçoğunun buldukları çözüm göç olmuştur.

Suiistimallere gelince, etnik kökenleri fark etmeksizin herkesin katılması gereken alışıl gelmiş bir uygulama, sınır görevlileri ve jandarmalar gibi bazı sivil ve askeri makamlara sunulması gereken ve angarya olarak bilinen ücretsiz hizmetler olmuştur. Çoğu zaman bu zorunlu hizmetler suiistimallere dönüşüyordu. Bunlar Romen kurumlarınca da farkedilmiştir. Jandarma Genel Müfettişliği'nin 1935 yılındaki bir raporunda Türkler ve Tatarların verdikleri hizmetlerle ilgili aşağıdaki hususlar belirtilmiştir:

a. Sınır bölgesinde bulunan oldukça önemli sayıdaki gümrükçülerin su ikmalî, sınır bölgesinde bulunan köylerin çoğu Türk olan nüfusu tarafından "sucu" sistemiyle sağlanır.

"Sucu" köyde çalışan, her aile tarafından 2-3 ölçü buğday veya arpa ile ödenen, bunun karşılığında gümrükçülere ihtiyaç duydukları her defa, 2 ile 10 km arasında ciddi bir mesafeye su taşımak zorunda olan şahıstır.

Sınır bölgesindeki ormanlar, özellikle Durostor vilayetinde, Müslüman nüfus tarafından ücretsiz olarak, gümrükçüler tarafından talep edilen angaryalar

²⁷⁷ A.g.y., 318.

²⁷⁸ A.g.y., 356.

²⁷⁹ A.N.R., fon Inspectoratele Regionale de Poliție, cilt 39, 17.

çerçevesinde kesilmiş, arsalar aracılar 5 ile 8 yıl arası süreler için kiraya verilmiştir.

b. Gümrükçüler ve jandarmalar Müslüman nüfustan erzak ikmalî yapıyordu ancak ücretini hemen ödemiordu. Erzak için yapılan ödemeler düzensiz, bazen erzak karşılığında fişler verilir, bazen verilmez.

Bazen fişlerin ödenmesi yıllarca gecikiyordu, şimdi aylarca geç kalınıyor.

c. Gümrükçülere gerekli erzak ikmalî bugüne kadar Türkler tarafından angarya kapsamında yapılmıştır.

d. Komitacı ve çeşitli çeteleri takip eden jandarmalar ile çeşitli idarî, bölgesel, malî vs. memur kategorilerinin ulaştırması da angaryalar kapsamında Türkler tarafından sağlanmıştır.

e. Jandarma kışlaları, okul veya kilise yapımı için gerekli inşaat malzemeleri günümüzde de angarya kapsamında taşınmaktadır.²⁸⁰

Aynı rapora göre memurların suiistimleri de göç nedeni olmuştur. Kadri later bölgesindeki memurların çoğu her yola başvurarak bir an önce zengin olmayı istiyorlardı.²⁸¹ Tabii ki bu gerçek sadece Türkleri ve Tatarları etkilemiyordu, tüm nüfusu ilgilendiriyordu. Sadece birkaç yıllık vatandaşları oldukları ülkenin yasalarını çok iyi bilmeyen, çoğu Romence bile bilmeyen bir toplum olan Güney Dobruca'daki Türk ve Tatarlara karşı suiistimler büyük ihtimalle çok daha zor engellenebilirdi.

Romanya'daki Müslümanların yerel yönetimde ve siyasî görevlerde temsilcileri olmasına rağmen suistimallerin engellenmesi güç oldu. 1930 yılına ait istatistiklere göre Güney Dobruca'da İçişleri Bakanlığı'na bağlı 33 Türk memur vardı (20 Kaliakra ve 13 Durostor'da).²⁸² Türklerin ve Tatarların iki nesildir vatandaş oldukları Tulça ve Köstence vilayetlerine ait istatistiklere rastlamadık. Memur sayısının daha yüksek olduğunu tahmin edebiliriz çünkü Mart 1946'ya ait bir istatistiğe göre Romanya'daki kamu kurumlarında 212 Türk ve 22 Tatar çalışıyordu.²⁸³ Kültür ve Kültler Bakanlığı'na gelince, 101'i imam, 7'si öğretim üyesi, 7'si idarî ve hizmet personeli olan toplam 115 Türk çalışıyordu.²⁸⁴ Ancak Müslümanların toplam sayısına oranla, idarî görevlerde bulunanların sayısı çok düşüktü.

²⁸⁰ A.N.R., fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosya 1/1935, 566.

²⁸¹ A.g.y., 566.

²⁸² A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 58, 220.

²⁸³ A.N.R., fon Consiliul de Miniştri, Serviciul Statistic, dosya 1780/1945, 197.

²⁸⁴ A.g.y., 233.

Romen siyaset alanındaki durumları da aynıydı. Romanya vatandaşı olduktan sonra oy kullanma ve Parlamento seçimlerine katılma hakları oldu. Türklerin ve Tatarların bütün Romen meclislerinde temsilcileri olmuştur. Seçim süreci sonrasında hiçbir Müslüman siyasetçinin seçilmediği tek yıl 1937 olmuştur. Ancak diğer etnik azınlıklara göre, örneğin siyasî parti kurmuş olan Macarlara, Almanlara ve Yahudilere kıyasla, Türk ve Tatar toplumlarının temsilcileri Romen siyasî partilerin aday listelerine dâhil oldular. Romanya Parlamentosundaki Türk ve Tatar sayısının düşük olması, siyasî planda aktif olmamalarından kaynaklanmıştır. Hiçbir zaman radikal tutum almamış, siyasî durum ne olursa olsun karşı olmamışlardır.

Bu konuda *Türk Birliği* gazetesi iyi bir örnektir. Adı geçen gazetede Romanya ve Türkiye'nin iç siyasetiyle ilgili makaleler yayınlanmıştır. Romanya konusundaki haberler genellikle hükümet değişiklikleriyle veya yerel idarelerin faaliyetleriyle ilgili olmuştur. Gazetenin herhangi bir siyasî yönü olduğunu söyleyemeyiz. Her fırsatta Türklerin Romanya'ya karşı sadakatları vurgulanmış, onlara gösterdiği adalet için Romen makamlarına teşekkür edilmiştir. Bu çerçevede 1937-1938 döneminde, İki Dünya Savaşı arasındaki dönemin demokrasisi için önemli olan yıllarda çıkan makaleler ilgi çekmektedir. 1933 – 1937 yıllarında Romanya'da Millî Liberal Parti (*Partidul Național Liberal*) iktidarda olmuştur. *Türk Birliği* gazetesinin partiye bakışı aşağıda gösterildiği gibi olmuştur:

Üç buçuk sene evvel eski idarenin sukutile nazik, idare vaziyetin fena, malî ve iktisadi buhranın memleketimiz halkı üzerinde tam manasiyle hüküm sürdüğü bir sırada mevkia gelmesine rağmen, gerek harici, gerekse dâhili siyasetlerle 4 sene mevkide kalan ve ciddi iradelerile umumun takdiri kazanan nasyonal liberal fırkası hükümetinin memleket hesabına gösterdikleri faaliyet herkesçe malumdur.²⁸⁵

II. Karol, 28 Aralık 1937 yılında Başbakan olarak, 1937 seçimlerinde dördüncü sırada gelen partinin (Millî Hristiyan Partisi) üyesi olan şair Octavian Goga'ya

²⁸⁵ "Sancağımız idaresinin faaliyeti," *Türk Birliği*, no. 49, 10 Mayıs 1937, 1.

seçmiştir. İki Dünya Savaşı arasındaki dönemin Romanya'sında demokrasinin bitmesi anlamına gelen bu eylem, aşağıdaki şekilde anlatılmıştır:

Millî Liberal fırkasına İstila eden Tatarescu kabinesi, meclis intihabında yüzde kırkı alamayıp istifaya mecbur kalınca, Kral hazretleri, Millî Hristiyan fırkasını iktidar mevkiine getirdi. Millî Hristiyan fırkası; Cuza ve Goga fırkalarının birleşmesiyle meydana gelmiş mufrî hristiyan ve millîci bir fırkadır. Mamafih, Millî Hristiyan fırkası liderlerinin, Türk ekalliyeti hakkında gayet samimi ve her hususta musaadekâr bir siyaset takip etmekte olduklarını, salahiyet sahibi kimseler teminat vermektedirler.²⁸⁶

Zayıf, iç planda bozuklukları olan Goga Hükümeti, 10 Şubat 1938'de görevden alınmıştır. Bu şekilde kraliyet diktatörlüğü perspektifi açılmıştır. 10 Şubat 1938'de Kral II. Karol, Romen tarih yazıcılığında "Krallık Diktatörlüğü" ismiyle bilinen süreci başlatmıştır. Romanya'daki siyasî rejimin bu yeni değişikliği Türk Birliği gazetesi tarafından farklı görülmemiştir: "Daima milletinin refah ve seadetini düşünen ve yüksek bir idareci olduğunu ispat eden Ulu hükümdarımız Kral Karol hazretlerinin son defa yaptığı bu reform, Romen millî tarihinin en parlak sahifelerini teşkil edecektir"²⁸⁷. Romanya'daki Türk toplumunun çok güçlü olmadığını ve istediklerini elde etmek için her duruma ayak uydurmaya çalıştığını düşünürsek, tüm siyasî parti ve eğilimlere karşı bu pozitif tutumu anlamak zor değildir.

Ancak Müslümanlara bazı ayrıcalıklar verilmiştir. 1923 Anayasasının Madde 72 (d) fıkrasında seçime katılmadan Senato'da temsil edilebileceklerdi: "Devlet tarafından kabul edilen dinlerin liderleri, her din için birer tane olmak üzere, ülkenin yasalarına uygun olarak seçilmiş olmaları ve 200.000'den fazla inananı temsil etmeleri şartıyla; ve Krallık'taki Müslümanların dinî lideri"²⁸⁸. Ancak Müslümanlar bu hükümden hiçbir zaman faydalanamadılar çünkü bir dinî lider seçme konusunda anlaşamamışlardır. Romanya'da dört Müftülük vardı ve Müslümanlar bir Baş-Müftü seçme konusunda anlaşamamışlardır. Romanya Parlamentosu'na seçilen Türkler ve Tatarlarla ilgili aşağıdaki tablodan, merkezî siyasetle ilgili daha net bir fikir edinebiliriz.

²⁸⁶ Ö. Aziz, "Millî Hristiyan Fırkası ve Türkler," *Türk Birliği*, no. 61, 11 Şubat 1938, 1.

²⁸⁷ Aziz, "Yeni Rejimin İlanından Sonra...", *Türk Birliği*, no. 66, 18 Ağustos 1938, 2.

²⁸⁸ http://www.cdes.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=1517 (Erişim tarihi: 08.02.2018).

Tablo 3: Romanya Parlamentosundaki Türklerin ve Tatarların listesi (1919-1937)

Seçimlerin yapıldıkları yıl	Vilayet							
	Temsilciler Meclisi				Senato			
	Tulça	Köstence	Durostor	Kaliakra	Tulça	Köstence	Durostor	Kaliakra
1919 ²⁸⁹	-	-	1.Mehmet Fehmi Mustafa-Cetățenesc (Halk) ve PNL (Millî Liberal Parti) 2. Sıtkı Mahmut-Cetățenesc (Halk) ve PNL (Millî Liberal Parti)	1.Mustafa Rıza Hagi Memet-PNL (Millî Liberal Parti) 2.Kürd Ali Memet-PNL (Millî Liberal Parti)	-	-	-	-
1920 ²⁹⁰	-	-	1.Kürd Ali Memet Hacı Abdula-PNL 2.Hafuz Amet Hacı Selim (Salim)-Partidul Poporului (Halk Partisi)	1.Abdula Hayreddin-Partidul Poporului (Halk Partisi)	-	-	-	1.Dr. İbrahim Temo-Partidul Poporului (Halk Partisi)
1922 ²⁹¹	-	-	1.Süleyman O. H. Checeli-PNL (Millî Liberal Parti)	1.Mustafa Rıza Hacı Mehmet-PNL (Millî Liberal Parti)	-	-	1.Mehmet Fehmi Mustafa-PNL (Millî Liberal Parti)	-

²⁸⁹ *Monitorul Oficial al României*, no. 178, 20 Kasım 1919, 9769-9821.

²⁹⁰ *Monitorul Oficial al României*, no. 48, 03 Haziran 1920, 1463-1477; *Monitorul Oficial al României*, no. 44, 30 Mayıs 1920, 1963-1989; *Monitorul Oficial al României*, no. 45, 31 Mayıs 1920, 1403-1418.

²⁹¹ *Monitorul Oficial al României*, no. 273, 05 Mart 1922, 1901-1918; *Monitorul Oficial al României*, no. 277, 10 Mart 1922, 12059-12079; *Monitorul Oficial al României*, no. 278, 11 Mart 1922, 12146-12171; Ülküsal'a göre 1922 senesinde düzenlenen seçimlerde Selim Abdülhakim Köylü Partisi listelerinden milletvekili seçilmiştir. Bkz. Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, 137.

1926 ²⁹²	-	-	-	-	-	-	Alioğlu Şükrü-Partidul Poporulu i (Halk Partisi)	-
1927 ²⁹³	-	-	-	-	-	-	Kürd Ali Memet-PNL (Millî Liberal Parti)	-
1928 ²⁹⁴	-	-	1.Hafuz Emir Omer Vehbi- PNT (Millî Köylü Partisi)	-	-	-	-	-
1931 ²⁹⁵	-	-	1.Dr. Hamdi Suliman-Uniunea Naşională (Millî Birlik)	-	-	-	-	-
1932 ²⁹⁶	-	-	-	-	-	-	1.Taşçı Mustafa Amet-PNT (Millî Köylü Partisi)	-
1933 ²⁹⁷	-	-	Dr. Suliman Hamdi-PNL-I. G. Duca (Millî Liberal	-	-	-	-	-

²⁹² *Monitorul Oficial al României*, no. 122, 04 Haziran 1926, 8006-8066; *Monitorul Oficial al României*, no. 123, 05 Haziran 1926, 4120-8145.

²⁹³ *Monitorul Oficial al României*, no. 153, 14 Temmuz 1927, 9566-9631; *Monitorul Oficial al României*, no. 155, 16 Temmuz 1927, 9729-9775.

²⁹⁴ *Monitorul Oficial al României*, Partea I-a, no. 283, 19 Aralık 1928, 10663-10730; *Monitorul Oficial al României*, Partea I-a, no. 285, 21 Aralık 1928, 10796-10838.

²⁹⁵ *Monitorul Oficial al României*, Partea I-a, no. 131, 10 Haziran 1931, 5129-5232; *Monitorul Oficial al României*, Partea I-a, no. 134, 13 Haziran 1931, 5318-5379.

²⁹⁶ *Monitorul Oficial al României*, Partea I-a, no. 173, 26 Temmuz 1932, 4470-4599; *Monitorul Oficial al României*, Partea I-a, no. 176, 29 Temmuz 1932, 4654-4714.

²⁹⁷ *Monitorul Oficial al României*, Partea I-a, no. 300, 29 Aralık 1933, 8071-7943; *Monitorul Oficial al României*, Partea I-a, no. 301, 30 decembrie 1933, 8092-8119.

			Parti- I. G. Duca)					
1937 ²⁹⁸	-	-	-	-	-	-	-	-

Bu tabloyu inceleyerek üç önemli sonuca varmak mümkündür: Öncelikle Türkler ve Tatarlar siyasetin merkezî düzeyinde çok aktif olmamış, sayılarına oranla Parlamento'da çok sayıda koltuk alamamışlardır. Ayrıca, pasif olmalarının göstergesi olarak bazı siyasî partilerin aday listelerinde seçimlere katılmış, böyle bir imkânları olmasına rağmen herhangi bir etnik parti kurmamışlardır. İkinci sırada çoğu, daha fazla sayıda oldukları Güney Dobruca'dan seçilmişlerdir. Tek istisna, Köstence vilayetinden seçilen Selim Abdülhakim olmuştur. Romanya'daki Müslümanların ilk senatörü olan Arnavut asıllı İbrahim Temo'nun da, Köstence vilayeti Mecidiye kasabasına yerleşmiş olmasına rağmen Kaliakra'da aday olması da ilginçtir. Büyük ihtimalle bu karar siyasî bir hesap üzerine alınmıştır. Romanya Devletine entegre olmuş olan Temo, Romen siyasetini tanıdığı için, yeni Romen vatandaşı olan ancak sayı olarak çok daha fazla olan dindaşlarından daha kolay oy alabilmiştir. Son olarak, 1926 yılında sonra Parlamento'ya her seçimde sadece bir Müslümanın seçilmesi ve 1937 yılında hiçbir Müslümanın seçilmemesi basit bir tesadüf olamaz. Türkiye'ye doğru göçler '30'lu yıllarda yoğunlaşmış, 1936 yılında Türkiye ve Romanya arasında bu konuda bir anlaşma imzalanmıştır. Sayısı azalmakta olan ve sadece Anadolu'ya doğru giden vapurlarda bir yer alabilmeyi düşünen Müslüman toplumu siyasete neredeyse hiç karışmamıştır. Aynı zamanda Müslümanlar demokratik değerleri koruyan ve tanıtan partilerin listelerinde aday olmuşlardır. 1937 yılında antidemokratik, Yahudi düşmanı ve millîyetçi partiler zemin kazanmışlardır.

Yerel siyasette durum biraz farklı olmuştur. Müslümanlar özellikle nüfusun önemli oranını oluşturdukları yerleşim yerlerinde Belediyelerde ve yerel meclislerde temsil edilmişlerdir. Örneğin 9 Mayıs 1934 seçimlerinden sonra

²⁹⁸ *Monitorul Oficial al României*, Partea I-a, no. 301, 30 Aralık 1937, 9720-9835; *Monitorul Oficial al României*, Partea I-a, no. 04, 05 Ocak 1938, 32-81.

Tutrakan kasabasının Yerel Meclisinde toplam 19 üyeden 4'ü Türk, 4'ü Bulgar ve 11'i Romen olmuştur.²⁹⁹ Ancak burada da bazı sınırlar olmuştur. Türkler ve Tatarlar hiçbir zaman yerel siyasette karar verici mevkilerde olmamışlardır. Yerel düzeyde siyasî görevler alabilenler ya millî partiler tarafından Müslümanların oylarını kazanmak için kullanılmış ya da Romen toplumuna entegre olmayı başararak, soydaşlarının çıkarlarını temsil etmeye çalışmışlardır.

Ekonomik ve bölgesel farklarını yok etmek için çözüm arayan, milliyetçi akının çoğalmakta olan istikrarsız bir siyasî hayatı olan bir ülkede azınlık olan Türklerin ve Tatarların çoğu Türkiye'ye göç etmeyi tercih etmişlerdir. Romen gerçeklerine ayak uydurmakta çekinen, Müslüman dinî ile ilgili bazı sorunlar, mülkiyetlerin kötü yönetimi, Vlahların istilası ve Türk okullarla ilgili çözüm bulunamaması Türkleri ve Tatarları göç etmeye itmiştir.

2.2. MÜSLÜMANLARIN TEŞKİLATLANMALARI

1878 Sonrasında Romen makamları Romanya'daki Müslüman nüfusun bazı özelliklerini göz önünde bulundurarak, en önemli kurumları ile kendine mahsus düzenlenme şeklini korumaya karar vermişlerdir. Bu şekilde *Müftülükler*, *Müslüman mahkemeler* - *Kadıliklar* ve *Müslüman Cemaatleri* kurmuşlardır. *Müftülükler* ve *Kadıliklar* Osmanlı döneminde de vardı; Bükreş yönetimi ise bunları Romen yasalarına uygun bir şekilde yeniden yapılandırmışlardır. Romen makamları *vakıf* yönetimini, *Müslüman Cemaatleri*'ne bırakmayı tercih etmişlerdir. Müslümanların dinsel örgütlenme yapısı, Romanya Anayasası'na uygun şekilde düzenlenmiştir. 1866, 1923 ve 1938 anayasalarına göre Romanya laik bir devlettir. Sonuç itibarıyla Romanya, Ortodoks Kilisesi dahil olmak üzere tüm dinler devlet otoritelerine bağlıdır.

²⁹⁹ Ungureanu, a.g.e., 152.

Başlangıçta Osmanlı İmparatorluğu'nda müftü ve kadıların görevleriyle ilgili ayırım yoktu.³⁰⁰ Kaidelerin uygulanması konusunda fikri alınan şahıs, aynı zamanda kadı ve medresede hocasıydı. İmparatorluğun gelişimine paralel olarak yerleşik ve profesyonel bir bürokrasinin teşekkül etmesiyle birlikte, XVI. yüzyılda bütün bu görevler ayrıldı; İstanbul Müftüsü, Şeyhülislâm olarak diğer bütün dinî görevlilerin başına getirilmiştir.³⁰¹ II. Mahmud (1785-1839) döneminden itibaren Şeyhülislâm, yeni kurulan ve hükümete benzeyen bir yapı olan *Meclis-i Vükela*'nın asıl üyesi olmuştur. XIX. yüzyılın başında Osmanlı İmparatorluğu'nda 210 müftü vardı. Bütün bu müftüler Şeyhülislâm'a bağlıydı. Verdikleri fetvalar, Şeyhülislâmın talimat ve tavsiyelerine uygun olmalıydı.³⁰²

Kadılar da dinî bürokrasinin mensuplarıydı ve Osmanlı Devleti'nin hukuki alanını temsil ediyorlardı. Ancak görevleri sadece hakim olmakla sınırlı kalmamış, idarî konularda da önemli roller üstlenmişlerdir. Her Osmanlı *Kaza*-sının başında bir kadı vardı.³⁰³

³⁰⁰ Müftü ve kadı, kurumsal olmasa bile Müslüman kural ve adetlerin uygulanmasında kilit konumda bulunmuşlardır. Etimolojik açıdan *Muftü*, *fetva*-lar verir. İslamın tüm dönemlerinde *fetva* çok önemli rol oynamıştır. Müslümanlar her zaman dini kuralları çok iyi bilen şahıslara başvurarak, Kuran'da ve hadislerde açık şekilde belirtilmeyen konularla ilgili doğru kararları almaya çalışmışlardır. Bu şahıslara *Müftü* denmektedir. Adetlere göre Hz. Muhammed, İslam dünyasının ilk *Müftü'sü* ve Kadı'sı olarak bilinmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda müftülük kurumu olmamasına rağmen İslam'ın yayıldığı ilk yıllardan beri bölgelerin yönetiminde görevlendirilen şahıslar, *Kadı* ve *Müftü* görevini yapmış, bölgede meydana gelen ve dini kurallara göre çözüm gerektiren konularla ilgili fetvalar vermişlerdir. Bkz., Mehmet Bulut, "Osmanlı'dan Günümüze Müftülerin Seçimleri, Atanmaları ve Seçimlerinde Esas Alınan Eğitim Kriterleri", *Dini Araştırmalar* 15, no.41 (2012): 82. *Şeria*'ın her alanda (yasal, ekonomik, siyasi) önemli rol oynadığı Osmanlı İmparatorluğu'nda dini kurallara göre faaliyet gösteren kurumlar olmuştur.³⁰⁰ Bu kurumlar sadece dini adetlerin uygun şekilde yapılmasını gözetlemekle kalmamış, diğer kurumların da İslam kurallarına uygun şekilde faaliyet yapmalarını da sağlamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu'nda dini bürokrasinin en yüksek makamı, eğitim ve hukuk sistemini kontrol eden *Şeyhülislam* olmuştur. *Şeyhülislâm* müftüleri, kadıları ve medreselerdeki öğretmenleri görevlendiriyordu. *Divan-ı Humayun* üyesi olmamasına rağmen, fikri alınması gerektiğinde toplantılara davet ediliyordu. Ancak Şeyhülislâm'ın imparatorluğun siyasi hayatındaki rolü önemliydi çünkü verdiği *fetva*-lar kanun hükmündeyd. Mehmet Bulut, "Osmanlı Devletinde Dinî Teşkilatlanma ve Yaygın Din Eğitimi", *Diyanet İlmî Dergi* 35, no.2 (1999): 102. Bölgelerde bu görevi müftüler yerine getirmişlerdir.

³⁰¹ Bulut, *Osmanlı'dan Günümüze Müftülerin Seçimleri, Atanmaları ve Seçimlerinde Esas Alınan Eğitim Kriterleri*, 85-86.

³⁰² A.g.m., 86.

³⁰³ Padişahın bölgedeki temsilcisi olarak beylerbeyi idari ve askeri konularla ilgileniyordu. Adli yetkisi dışında kadı diğer resmi makamların faaliyetlerini gözetliyor ve periyodik olarak raporlar sunuyordu. Bkz. İlber Ortaylı, "Osmanlı Devleti'nde Kadı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24. Cilt (Ankara, 2001), 69-73.

1878 Yılına kadar müftü ve kadıların Şeyhülislâm'a bağlı olduğu Osmanlı dinî bürokratik sistemi Dobruca'da da işlemiştir. Bükreş'teki siyasetçilerin de muvafakatiyle bu kurumlar devam etmiş ancak Romen yasalarıyla uyumlu bir sistemin kurulması da hedeflenmiştir. Berlin Anlaşması'nda Romanya'daki Müslümanların dinî yapısıyla ilgili açık hükümler olmayınca, Romen siyasetçilerin hareket alanı oldukça genişleşmiştir. Bükreş ve İstanbul için en önemli husus bu kurumların denetimi olmuştur.

1924 yılında halifeliğe son verildiği tarihe kadar bütün dünyadaki Müslümanların lideri teorik olarak halife olarak bilinmektedir. Son padişah II. Abdülmecid (1922-1924) hariç, bütün padişahlar halife ünvanına sahip oldular. Bağımsızlığını yeni kazanan Romanya, yabancı bir ülkedeki kurumların Bükreş yönetiminin egemenlik sahasına giren topraklarında bulunan kurumları yönetmesini kabul edemezdi. Bununla birlikte oldukça büyük olan ve sadakatini daha geç göstermiş olan bir nüfusu karşısına almak ta istemiyordu. Bu nedenle Romanya ve Osmanlı İmparatorluğu arasında, Müslüman toplumuna ait kurumların faaliyetleriyle ilgili diplomatik diyalog olmuştur.

İlk iki müftü, 1879 yılında Romanya İçişleri Bakanı Mihail Kogălniceanu ve Osmanlı İmparatorluğunun Bükreş'teki diplomatik temsilcisi Süleyman Bey arasında imzalanmış olan anlaşmaya istinaden 1880 yılında doğrudan İstanbul'dan gönderilmiştir. Böylece, Köstence Vilayeti'nin Romanya idaresi altındaki ilk müftüsü Hacı Mustafa Şerif olmuş, Tulça Vilayeti'ne ise Enis Efendi görevlendirilmiştir.³⁰⁴ Bu kişiler İstanbul'dan görevlendirilen ilk müftüler olmuşlardır. 1911 yılında da benzer bir durum yaşanmıştır; başka seçenekleri olmayan Romen makamlar, Tulça Müftüsü'nü görevlendirmesi için İstanbul'daki şeyhülislâma başvurmuşlardır. Bu başvuruya binaen önce Mustafa Efendi görevlendirilmiştir. Ancak "şahsi ve yasal" nedenlerden dolayı istifa etmiş, daha sonra yerine Şâkir Efendi görevlendirilmiştir. Böylece her iki şehirde de Osmanlı İmparatorluğu'nun gönderdiği Müftüler olmuşlardır.³⁰⁵ 1923 Yılına kadar sembolik olarak şeyhülislâmın onayı da alınmasına rağmen sonraki müftüler,

³⁰⁴ A.M.A.E., fon Constantinopol, cilt 110.

³⁰⁵ A.g.y.

Ministerul Cultelor și Artelor (Romanya Kültür ve Sanatlar Bakanlığı - MCA) tarafından görevlendirilen Romen vatandaşları olmuşlardır.

Hem Romen makamları hem de Osmanlı makamları Müftülerin seçilmesi ile ilgili bir Yönerge hazırlanmasını istediler.³⁰⁶ Osmanlı temsilcileri, vermek zorunda kaldıkları topraklarda kalan Müslüman nüfusun dinî konularıyla ilgili bir yönerge hazırlanmasını arzu ettiler. 1886 Yılında Şeyhülislâm; Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve (Berlin Anlaşmasına göre Avusturya-Macaristan yönetiminde olan) Bosna-Hersek'te yaşayan Müslüman toplumlarının dinî faaliyetleriyle ilgili bir yönerge hazırlamıştır. Söz konusu yönergede aşağıdaki açıklamalar yapılmıştır:

Madde 18: Şeyhülislâm ve Müftüler, Halife ile Müslümanlar arasında araçlardır. Sonuç itibarıyla Şeyhülislâm, fetva ve din konularının tamamını koordine ediyor.

Madde 19. Müftüler, Şeyhülislâm ve Müslüman toplulukları arasındaki araçlardır.

Madde 20. Müftüler sadece Şeyhülislâm'ın kararı ile teyid edilirler.³⁰⁷

Romen diplomatlar başka ülkelerin de 1886 Yönergesi'ne istinaden antlaşmalar imzalayıp imzalamadıklarını araştırmış ve sadece Bulgaristan'ın böyle bir antlaşma imzaladığını ancak Parlamento'dan geçirmediğini öğrenmişlerdir.³⁰⁸ Bulgar siyasetçileri Şeyhülislâm'ın Prenslükteki Müslümanların meseleleri üzerindeki etkisini kısıtlamaya çalışmışlardır. Ancak Romanya'dakilerden farklı olarak, Romanya'nın Güney Tuna komşuları radikal tedbirler almış, Müslüman kurumlar üzerindeki kontrolü hızlı şekilde empoze etmeye çalışmışlardır. 1908 Yılına kadar Bulgaristan'da Müslüman dininin düzenlenmesi konusunda iki Yönerge onaylanmıştır. 1880 Yılında onaylanan ilk yönergeye göre Bulgaristan'ın tüm bölgelerinde yerel Müslüman nüfus tarafından seçilen müftüler vardı. Müftü adayları Şeyhülislâm'ın iznini almalıydı. Bu Yönerge 1895

³⁰⁶ Dobruca'nın Romanya sınırlarına girmesinden sonra ilk yıllarda yapılan seçimler için ayrıca bkz. Delia Cornea ve Serin Türkoğlu, "Aspecte ale Vieții Cultural-Religioase a Musulmanilor Dobrogeni la Sfârșitul Secolului al XIX-lea și în Primele Decenii Ale Secolului XX," (XIX. yüzyılın sonunda ve XX. yüzyılın başında Dobruca Müslümanları'nın Kültürel-Dinî Hayatlarından Kesitler) *Turcii și tătarii din Dobrogea* (Dobruca'daki Türkler ve Tatarlar), ed. Adriana Cupcea (Cluj-Napoca: Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, 2015), 51-72.

³⁰⁷ A.M.A.E., fon Constantinopol, cilt 110.

³⁰⁸ A.g.y.

yılına kadar uygulanmıştır. 1895 yılında, Bulgar makamlarına daha çok söz hakkı veren yeni bir yönerge yürürlüğe girmiştir. Yeni yönergeye göre müftüler Müslüman nüfus tarafından seçilmiş ancak atanmaları, Dış İlişkiler ve Din İşleri Bakanı'nın teklifi üzerine Prens tarafından görevlendirilmişlerdir. Dahası seçimler zamanında yapılmadığı zaman Dış İlişkiler ve Din İşleri Bakanı geçici bir müftü görevlendirebiliyordu. Bulgaristan'daki Müslüman Din'in 1878-1908 yılları arasında düzenlenmesi konusundaki tüm bu teşebbüslere rağmen sorun hiçbir zaman çözümedi çünkü Yönergelere rağmen Bulgar makamların istediklerini görevlendirdikleri durumlar da yaşandı. Aynı zamanda Şeyhülislam ile Sofya'daki siyasetçiler arasındaki anlaşmazlık, Osmanlı-Bulgar diplomatik ilişkilerinde devamlı varolan bir husus olmuştur.³⁰⁹

Osmanlı yönetimi tarafından onaylanmamasına rağmen, Şeyhülislâm tarafından 1886 yılında hazırlanmış olan Yönerge Romanya'da kısmen kullanılmıştır. Mecidiye hatip ve imamı olan Hafuz Rifat 15 Haziran 1908'de Müftülerin Dobrucalı Müslümanlar arasından seçtiklerini, görevlendirmelerin 1886 Yönergesine istinaden İstanbul'dan yapıldıklarını kaydetmiştir.³¹⁰ Söz konusu yönergeye istinaden müftüler Şeyhülislâm tarafından, sınav veya aday seçimi sonrasında görevlendiriyorlardı. Müftüye yardım eden *Cemaat Konseyi*, 25 yaşın üzerinde olan nüfus tarafından seçilen önde gelen şahıslardan oluşuyordu. Müslüman nüfus bulunan tüm yerleşim yerlerinde olması gereken konseyin görevleri arasında, vakıf mallarının yönetimi de vardı.³¹¹ Romanya'da bu konseyler Müslüman Cemaatleri'ne dönüşmüştür.

Bazı hükümlerin uygulanmasına rağmen Romen siyasetçiler müftünün görevlendirilmesini sadece Şeyhülislâm'a bırakmadılar. Müftü olarak görevlendirilen Hafuz Rifat bu konuda şu açıklamaları yapmıştır:

(Müftüyü tavsiye edecek Dinî Konsey'in seçilmesine bağlı) Bu Yönerge bizdeki Din İşleri Bakanlığı'nca o kadar az biliniyor ki, günümüzde bile İstanbul'da boş görünen kadro için Dinî Konsey tarafından tavsiye edilmeyen birini görevlendiriyor. Vali bir

³⁰⁹ Bulgaristan Prensiğin'deki Müslüman cemaatinin örgütlenmesi için bkz. Ömer Turan, *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998), 165-210.

³¹⁰ A.M.A.E., fon Constantinopol, cilt 110, s.y.

³¹¹ Düzenlemenin tamamı için bkz. A.M.A.E., fon Constantinopol, cilt 110, s.y.

adayı tavsiye ediyor; Seminer Müdürü başka birini tavsiye ediyor; Dinî Konsey başkasını tavsiye ediyor. Herkes birşeyler biliyor sadece merkezî Hükümet hiçbir şey bilmiyor.³¹²

Aslında çoğu zaman Romanya Kültler ve Kültür Bakanlığı tarafından desteklenen şahıs Müftü olarak görevlendirildi.

Romen siyasetçiler de yönerge hazırlamaya çalışmışlardır. 8/20 Temmuz 1892 tarihinde Romanya Dış İşleri Bakanı Alexandru Lahovari, Romanya'nın İstanbul Büyükelçisi Mihail Mitilineu'e, İstanbul'daki Şeyhülislâm'a Dobruca'daki müftülerin seçilmesi ile ilgili yasa tasarısını sunma görevini vermiştir. Yönerge taslağında aşağıdaki hususlar yer almıştır:

Madde 1. Müftüler Romanya'daki Müslüman halk tarafından oylama ile seçilir.

Madde 2. Herhangi bir yabancı devletin koruması altında olmayan tüm Müslümanlar oy hakkına sahiptirler.

Madde 3. Aşağıdakiler seçim listesinde bulunamazlar: 1. Maaşlı ev çalışanları; 2. Ceza Kanunu gereğince siyâsi, medeni veya aile haklarından men edilenler. 3. İflas eden ve aklanmamış olanlar. 4. Aşağıdaki suçlardan herhangi birisinden hüküm giymiş olanlar: hırsızlık, dolandırıcılık, güven suiistimali, ahlak ile ilgili suçlar veya en az 6 ay hapis cezasına çarptırılmış olanlar.

Madde 4. Seçmen listesi yönetim tarafından her yılın en geç Mayıs ayı sonuna kadar hazırlanır. Listeler bütün köy ve kasabalardaki camilere asılacaktır.

Madde 5. Listeler asıldıktan sonra 10 gün içerisinde herkes yapılan kayıtlar veya ihmalleri ile ilgili olarak Valiliğe itiraz edebilir. Valilik yapılan itirazlar konusunda en fazla 3 gün içerisinde karar verecektir.

Madde 6. 10 günlük süre geçtikten sonra liste kesinleşir, Valilik ve vilayetteki tüm idarelere asılır

Madde 7. Liste daimi olur. Ancak her yıl – 1 Haziran'dan önce – idare tarafından gözden geçirilir, vefat eden veya uygun olmayan seçmenler çıkarılır, şartlara uygun yeni seçmenler eklenir.

Madde 8. Müftü adayları aşağıdaki şartları yerine getireceklerdir: 1. Müslüman Seminerinden mezun olduklarını diploma ile ispatlayacaklardır; 2. Dobruca'da yaşayan Romanya vatandaşı olacaklardır; 3. Mevcut Yönergenin 3. Maddesinde belirtilen uygunsuzluk durumunda bulunmayacaklardır

Madde 9. Müftü seçim prosedürü aşağıdaki şekilde olacaktır: boş kadro durumunda Bakanlık Valiliğe 10 gün içerisinde hazırlanacak listedeki seçmenleri toplama görevini verecektir.

Madde 10. Nahiyelerdeki seçmenler Belediye binalarına, vilayet başşehirindeki seçmenler idarî merkezine toplanır ve konsey oluştururlar, nahiyelerde Belediye Başkanı ile en yaşlı imam ve sekreter olarak noter, vilayet başşehirlerinde idareci ile imam Başkanlık görevini üstlenirler.

Madde 11. Oylama gizli olacak, aksi takdirde oylar geçersiz sayılacaktır. Her seçmen bastırılmış oy pusulası ile birlikte gelir. Oy pusulaların seçim salonunda doldurulması yasaktır. Seçmen oy pusulasını yazısı görülmeyecek şekilde

³¹² A.g.y.

katlayarak içeri girecek ve sandığa koyacaktır. Oy pusulası beyaz kağıt üzerine basılacaktır.

Madde 12. Büro oyların gizliliğini koruyacak ve oylamanın sadece mevcut yönergede gösterildiği şekilde yapılmasına müsaade edecek, mevcut yönergeye göre oy kullanmayan seçmene oy kullanılmayacak ve seçime katılmamış sayılacaktır.

Madde 13. Seçim salonuna sadece davet edilen seçmenler girebilirler. Adaylar seçim işlemleri esnasında hazır bulunabilirler. Devlet, vilayet veya nahiyeden maaş alanlar, aday olmalarına rağmen salonda hazır bulunamazlar.

Madde 14. Büro başkanı seçmenler meclisinin bekçisidir.

Madde 15. Seçim, idareci veya belediye başkanı ile hazır bulunan imam tarafından imzalanacak olan tutanağa kaydedilecektir. Tutanaklar seçimlerin yapıldığı nahiyeye ve belediyelerin arşivinde muhafaza edilecek, tutanakların bir kopyası ile diğer bütün asıl evraklar Vilayet Valiliğine gönderilecektir.

Madde 16. Oy çoğunluğunu alan aday Valilik tarafından açıklanacak, bu konu ile ilgili hazırlanacak olan tutanak ile tüm asıl evraklar (...) teyid için Bakanlığa sunulacaktır.

Madde 17. Kraliyet Emri ile gerekli onay verilmeden önce Bakanlık, seçilen şahsın İstanbul'daki Şeyhülislam'ın onayını aldığını teyid edecektir.

Madde 18. Müftüler Kültler Bakanlığı ve Millî Eğitim Bakanlığı tarafından görevden alınabilirler.³¹³

Şeyhülislam Berlin Anlaşmasının 44. Maddesine aykırı olduğunu savunarak taslağın bazı bölümlerini itiraz etmiştir; adı geçen anlaşmada “çeşitli dinî toplumların hiyerarşik organizasyonuna ve dinî liderlerle ilişkilerine hiçbir engel konulmayacaktır”³¹⁴ ibaresi bulunmaktaydı. İstanbul'daki dinî lider, müftülerin görevden alınmaları konusundaki XVIII. maddesine atıfta bulunuyordu. Onun görüşüne göre müftüler sadece kendi manevî liderleri tarafından görevden alınabilirlerdi.³¹⁵ Bu sorun çözülemedi, sadece ertelendi.

Müftüleri seçme sorunu devam etti. 1908 Yılında Köstence müftü seçimi ile ilgili Dış İlişkiler Bakanı'nın bir raporunda bu sorunun çözüme kavuşması gerektiği ifade edilerek, Müftünün Şeyhülislâm tarafından onaylanma hususu

³¹³ A.g.y.

³¹⁴ Berlin Antlaşması için bkz. Pierre Albin, *Les Grands Traités Politiques: Recueil Des Principaux Textes Diplomatiques Depuis 1815 Jusqu'a Nos Jours Avec Des Notices Historiques Et Des Notes*, Libraire Felix Alcan, Paris, 1911, 204-228.

³¹⁵ A.M.A.E., fon Constantinopol, cilt 110, s.y.

Romanya'nın içişlerine karışmak olarak görülüyordu; çünkü müftü, Romanya Devleti'nden maaş alan bir memurdu.³¹⁶

Müftü adayları da Romanya veya Osmanlı Devleti'nin desteğini almaya çalışıyorlardı. Müftü seçimi hususu, iki devletin etkisi ve çıkarlarına bağlıydı. Romanya Müftüsü Romanya Devleti'nden aldığı maaş dışında Halife'den de maddî destek alıyordu.³¹⁷ Örneğin 1891 yılında Tulça imamı Osmanlı diplomatik temsilcilerine, Romanya Devleti'nin dinî konularına karışması konusunda şikayette bulundu. Bu şikayetlerle ilgili olarak, Tulça'daki Osmanlı Muavin Konsolosu'nun raporuna istinaden Osmanlı İmparatorluğu'nun Bükreş Temsilciliği hazırladığı rapora göre "Romanya Hükümeti, Romanya'daki Müslüman nüfusun dinî konularına karışmamasına ilaveten Dobruca'daki Müslümanların dinî özgürlüklerine ve dinî çıkarlarına saygı göstermekte, kurumlarına özenle bakmaktadır"³¹⁸. Romanya'daki Osmanlı Temsilcileri'ne göre imamın şikayet nedeni müftü atanması konusundaki bazı anlaşmazlıklardı; görevde olan Müftü Reşid Efendi'ye karşı olan taraf, İzzet Efendi için İstanbul'un desteğini elde etmeye çalışıyordu.³¹⁹

Yönetim kadroların siyasî bakımdan İstanbul tarafından onaylanmayan şahıslar getirilince Osmanlı resmi temsilcileri şiddetle karşı çıkmışlardır. Böyle bir olay Haziran 1908'de yaşanmıştır. İstanbul'daki resmi makamlar, Köstence Müftülüğü'nün dinî konseyi mensupları İbrahim Temo ve Ali Rıza tarafından desteklendiğini düşündükleri Mecidiyeli Rıfat Efendi'nin 1908 yılında Müftü olarak seçilmesini onaylamadılar.³²⁰ Bu şekilde müftünün nasıl seçileceği hususunun aydınlatılması hususu yeniden gündeme gelmiştir. O zamana kadar seçilen tüm müftülerin İstanbul'dan onay almış olmaları ve 1908 yılında ilk defa onay verilmemesi üzerine sıkıntı yaşanmış olması muhtemeldir. Adı geçen iki şahıs İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesiydi, hatta Temo kurucu üyelere biriydi.

³¹⁶ A.g.y.

³¹⁷ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 58, 48.

³¹⁸ BOA, fon HR. SYS., dosya 1052/7 lef 4.

³¹⁹ A.g.y., lef 7. Bu sorunun Romen kaynaklarına yansımaları için bkz. Cornea ve Türkoğlu, a.g.e., 55-56.

³²⁰ A.M.A.E., fon Constantinopol, cilt 110, s.y.

Ali Rıza (Kırımîzade), İbrahim Temo'ya en yakın olan şahıslardan biriydi. Hepsı Sultan II.Abdulhamid aleyhine yoğun faaliyetlerde bulunmuş, Dobruca'daki Müslümanlar arasından birçok destekçi toplamayı başarmışlardır. Yönetici konumuna gelmeleri faaliyetleri için avantaj sağlıyordu ve Osmanlı yönetimi bundan memnun değildi. Maalesef incelediğimiz belgelerden adigeçen iki şahsın görevlerine devam edip etmedikleri anlaşılmamaktadır.

Temo bu olayı hatıralarında anlatıyor ve Romanya'daki Osmanlı diplomatlarının bazı raporlarına da yer veriyor. 1908 yılına ait sözkonusu raporlarda Romanya'daki Osmanlı diplomatlar Temo'nun müftülüğün dinî konseyine seçilmesinden şikayetçi olmuşlardır.³²¹ Temo da görevden alınıp alınmadığını belirtmiyor ancak faaliyetlerine devam ettiklerini ve Romen makamların Osmanlı'nın Romanya'daki Müslüman toplumun iç işlerine karışmasını mümkün olduğu kadar kısıtlamaya çalıştıklarını düşünürsek, İstanbul'dan gönderilen diplomatların taleplerinin cevapsız kaldıklarını ileri sürmek mümkündür.

1908 Müftü seçim konusu 1909 yılında Hafız Rifat Bey'in görevlendirilmesiyle çözülmüştür. Romanya Dışişleri Bakanı'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun Bükreş diplomatik temsilcisi Sefa Bey'e gönderdiği bir notada görevlendirmenin 1892 Yönergesi'ne göre yapıldığı belirtilmektedir.³²²

1911 Yılında seçenек olmaması nedeniyle Romen makamları İstanbul'daki Şeyhülislâm'a başvurarak Tulça'ya müftü görevlendirmesini talep etmişlerdir. İlk önce Mustafa Efendi görevlendirildi ve "şahsi ve yasal" nedenlerden dolayı istifa etmesi üzerine yerine Şakir Efendi görevlendirildi. Her ikisi Osmanlı Hükûmetinin gönderdiği şahıslar olmuştur.³²³

Şeyhülislâm'ın bir müftünün seçilmesine onay vermemesi ile ilgili bir olay, 1914 yılında Kaliakra Müftülüğüne aday olan Halil Fehim H. Abdurrahim'in durumu olmuştur. Adigeçenin iyi bir üne sahip olmaması, müftülüğüne onay

³²¹ Bkz. İbrahim Themo, *İttihad ve Terakki Cemiyetinin Teşekkülü ve Hidematı Vataniye ve İnkilabı Milliye Dair Hatıratım* (Romanya-Mecidiye, 1939).

³²² A.M.A.E., fon Constantinopol, cilt 110, s.y.

³²³ A.g.y.

verilmemesine gerekçe olarak gösterilmiştir fakat en sonunda Bükreş'in isteği üzerine görevlendirilmiştir.³²⁴

Şeyhülislâm'ın yukarıda bahsedilen konularda Romanya'daki Müslüman toplumla ilgili meselelere müdâhil olma teşebbüsleri 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte sona ermiştir. Mustafa Kemal yönetimindeki Ankara'da, dinî kurumların yeniden yapılanmasına neden olan devletin laikleşmesi ile ilgili bir süreç başlatmıştır. Sonuç itibariyle 3 Mart 1924 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmuştur. Bu şekilde Şeyhülislâm'ın yerine başka bir bürokrat, Diyanet Başkanı gelmiştir. Diyanet İşleri Başkanı'nın Şeyhülislâm'ın gibi bir himâye otoritesine sahip olmaması nedeniyle yabancı ülkelerdeki Müftülerin seçilmesine müdâhil olma talebi olamazdı. Diyanet İşleri Başkanının Türkiye sınırları dışındaki Müslümanların dinî konularına karışması, Ankara'nın ilgili ülkelerle diplomatik ilişkileri ve farklı Müslüman toplumlarla kültürel bağları kapsamında olmuştur.³²⁵

İlk başta Romanya'da iki müftülük vardı; biri Köstence'de, diğeri Tulça'da idi. 1913 Sonrasında bunlara Kaliakra ve Durostor vilayetlerindeki Müftülükler eklendi. İki Dünya Savaşı arasındaki dönemin sonunda, tüm diğeri Müftülüklerin faaliyetlerini koordine edecek olan bir Baş Müftülük kurulmuştur. 7 Eylül 1940 Craiova Anlaşması sonucunda Kadrilater bölgesinin Bulgaristan'a verilmesinden sonra, merkezî Mecidiye'de olan tek bir Müftülüğün kalması konusu gündeme geldi. Bu teklifin gerekçeleri Romanya'da az sayıda Müslüman kalması ve tasarruf yapma ihtiyacı olmuştur.³²⁶ Baş Müftü Etem Kurtmolla 1941 yılında

³²⁴ A.g.y.

³²⁵ Bu konularda Ankara hükümeti, mütekâbiliyet ilkesi çerçevesinde hareket etmeye çalışacaktır. Kendi sınırları dâhilinde kalan Hristiyanların dinî kurumlarının uluslararası politikanın bir tartışma konusu hâline gelmesini engellemek için çeşitli tedbirler almaya ve bu tedbirleri taraf olduğu uluslararası hukuk metinlerine sokmaya çalışırken, aynı şekilde kendisi de dışarıdaki Müslümanların dinî işlerine müdahale konusunda benzer bir eğilim sergilemeye çalıştı. Dinî kurumlar üzerinden kendi egemenlik haklarına müdahaleyi engellemeye çalışırken, dış politikada da bu argümanına uygun davranmaya çalışmaktaydı. Yani Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan topraklardaki Türk ve Müslüman ahaliye karşı bir ilgisizlikten ziyade burada bir ulus devletin egemenlik hakları konusundaki hassasiyetleri söz konusuydu.

³²⁶ A.N.R., fon MCA, dosya 98/1938, 2.

Dobruca'da 35.250 Müslüman kaldığını³²⁷ açıklamıştır. En sonunda, merkezî Köstence'de olan tek bir Müftülüğün kalmasına karar verilmiştir.

Baş Müftülüğün kurulması dinî liderlerin ajandasında önemli bir yerdedir. Kültler ve Kültür Bakanlığı'na gönderilen bir bilgi notunda 23 Şubat 1937 tarihine kadar Baş Müftü kadrosu olmadığı, sözkonusu kadronun eski Kültler ve Kültür Bakanı Vicotr İamandi'nin 39818/1937 sayılı kararıyla kurulduğu, "Dinlerle ilgili genel rejimin yasasına bağlı yönerge onaylanıncaya kadar dört Müftü arasında en eski olan Tulça vilayetinin Müftüsü Sn. Etem Kurtmolla geçici olarak ülkedeki Müslümanların Baş Müftüsü olarak görevlendirilmiştir"³²⁸ açıklaması yer almaktadır.

1938 Yılındaki bir yazısında Etem Kurtmolla Baş Müftülüğün Bükreş'te olması gerektiğini savunmuştur; Müslümanların en üst temsilcisinin başkentte olduğu Yugoslavya, Yunanistan, Bulgaristan, Polonya gibi ülkeleri örnek göstermiştir.³²⁹ 6 Şubat 1940 tarihinde Baş Müftülüğün merkez adresinin Köstence'de olmasına karar verilmiştir.³³⁰

Kültler ve Kültür Bakanı'nın 1942 yılındaki bir emri ile Müftülüğün bütün yazışmalarının Baş Müftülük aracılığıyla yapılması istenmiş ancak bu emre uyulmamıştır.³³¹

İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde de Müslüman Dinî çalışmalarını düzenleme teşebbüsleri kaydedilmiştir. 23 Mart 1926 tarihinde Durostor vilayeti Müftüsü tarafından Kültler ve Kültür Bakanlığı'na gönderilen bir yazıda, Müslüman dinînin düzenlenmesi ile ilgili bir yönerge sunulduğunu ancak henüz onaylanmadığını, bu durumun "bütün vilayette yaşayan Müslüman toplumlarının çıkarlarına zarar verdiğini" belirtilmiştir. Müftü Durostor vilayeti düzeyinde Müslüman Toplumunun Yönetim Komitesinin kurulmasını, kurulacak Komitenin

³²⁷ A.N.R., fon MCA, cilt 182/1941, 174.

³²⁸ A.N.R., fon MCA, dosya 100/1938, 152.

³²⁹ A.N.R., fon MCA, dosya 101/1939, 66.

³³⁰ A.N.R., fon MCA, dosya 100/1938, 152.

³³¹ A.N.R., fon MCA, dosya 159/1942, 250.

bütün vilayette yaşayan Müslümanların sorunlarıyla ilgilenmesini, kırsal toplumların envanter durumunu incelemesini, Silistre'deki özel Müslüman Seminerin özel okullarla ilgili kanunlara göre idare edilmesini sağlamasını teklif etmiştir.³³²

Aynı yazıda Müftü, “eski yönergeler” üzerinde çalışacak dokuz kişiden oluşan geçici bir yönetim komitesinin kurulduğunu anlatmıştır. Dinler Bakanlığı'ndan alınan 30 Mart 1926 tarihli cevapta Müslüman Dinî işleri ile ilgili bir Yönergenin “en kısa zamanda” yayınlanacağı, o an için her türlü yönerge veya kararın onaylanamayacağı belirtilmektedir.³³³ Aslında iki yıl sonra yayınlanan Dinler Genel Rejimi Kanunu (*Legea pentru regimul general al cultelor*) 54.maddesine göre yasanın onaylandığı tarihten (22 Nisan 1928) itibaren altı ay içerisinde, Müslüman ve Yahudi dinleri ile ilgili düzenleme yönergesi imzalanacağı belirtilmiştir. Söz konusu yönergenin hazırlanmasına bağlı en önemli husus, Müslüman Dinî milletvekili çıkarmasıydı. 1923 Yılına ait Romanya Anayasasına göre devlet tarafından tanınmış dinlerin şefleri, doğrudan senatör oluyorlardı. İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde dört müftülük olunca, Baş-Müftülüğün kurulmasıyla aslında Müslüman Toplumunun Romanya Senatosu'ndaki temsilcisinin kararlaştırılması istenmiştir.

Müslüman Dinî ile ilgili düzenlemeleri hazırlarken, Romanya resmî makamları komşu ülkelerdeki durumu da araştırdılar. Örneğin Romen makamları Yugoslavya'daki Müslüman Dinî yapısını araştırdılar ve konu ile ilgili olarak 1931 veya 1930 yılında bir rapor hazırladılar.³³⁴ Ancak Yugoslavya'da 1931 yılında Müslüman Dinî Tüzüğü'nün onaylandığını biliyoruz. Söz konusu Tüzüğe göre Müslümanlar bir Dinî Konsey tarafından yönetiliyordu ve Belgrad'da bulunan Konsey Başkanı (Re'îsü'l-ulemâ)'na bağlı olarak Yugoslavya Hükümeti tarafından görevlendirilen Müftüler çalışıyordu. Bu şekilde Yugoslav resmi makamları Müslüman Dinî üzerine sıkı bir denetim

³³² A.N.R., fon MCA, dosya 150/1926, 81.

³³³ A.g.y., 81.

³³⁴ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 58, 240. Maalesef raporun bir örneğine ulaşamadık.

kurmuşlardır.³³⁵ Müslüman Dininin Yugoslavya'daki yapısı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan kalmıştır. Müslümanları temsil esden kurum olarak Müftülükleri devam ettirmeyi tercih eden Romanya'dan farklı olarak, Avusturya-Macaristan makamları müftülükleri bir Dinî Konsey'e bağlayarak, Bosna-Hersek'teki Müslüman'ların İstanbul'daki Şeyhülislâm ile olan tüm ilişkilerini kesmeye çalıştılar.³³⁶ Müslüman dinin bu düzenlenme şekli Romanya'da da görüşüldü. 9 Kasım 1923 tarihinde İstanbul'daki *İkdam* gazetesine verdiği mülakatta Kaliakra vilayeti Müftüsü Ali Fehim, Dobruca Müslüman Konseyi" kurulması planları hakkında konuşmuştur; sözkonusu Konseyin temsilcisi Senato üyesi olacaktı.³³⁷ Konsey kurulmadı ve en yüksek yönetim makamı Baş Müftü olmasına karar verildi.

Aynı çerçevede 27 Nisan 1937 tarihinde Romanya'nın Sofya Elçiliği Bulgaristan'daki dinî ve etnik azınlıklar konusunda bir rapor hazırlamıştır. Rapora göre Bulgaristan'daki Türk nüfusu 577.552 (Toplam nüfusun %10,4'u) idi. Yine rapora göre "Bulgaristan'daki İslam dinî kurumları 6 Nisan 1909 tarihli İstanbul Anlaşmasına göre düzenlenmiş, en önemli Müslüman liderler devlet memuru olmuşlardır." Protokol sonucunda 23 Mayıs 1919 tarihinde Kraliyet Kararı ile "Kraliyet'te yaşayan Müslümanların dinî ve idarî Yönergesi" onaylanmıştır. Müslümanların lideri olan Baş Müftü'ye bağlı her vilayetten birer Müftü olmak üzere 16 müftü ve her bölge için birer tane 32 yardımcı Müftülük vardı. Baş Müftü'nün teklifi üzerine ve Kraliyet emri ile görevlendirilen Müftü ve Müftü Yardımcıları Konseyi, Baş Müftü'yü seçiyordu. Bulgaristan Medeni Kanunu'na göre müftüler Müslüman toplumunun boşanma, miras, eşler arasındaki ilişkiler, ebeveynlik, velayet ve çocukların çıkarları ile ilgili konularda karar vermeye yetkiliydi. Müftülerin verdikleri kararlar Sofya, Filibe (Povdiv) ve Rusçuk'ta bulunan üç Dinî Temyiz Mahkemesinde itiraz edilebilirdi. Sofya'daki Yüksek Dinî Mahkeme Şariat kurallarının uygulanmasını denetlemeye yetkiliydi. Üç mahkeme için hakim bulamayınca, Dış İlişkiler ve Dinler Bakanlığı Baş

³³⁵ Fahriye Emigli, *Yeniden Kurulan Hayatlar. Boşnakların Türkiye'ye Göçleri (1878-1934)* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2012), 347.

³³⁶ Bkz. a.g.e., 131-146.

³³⁷ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 58, 56.

Müftü'nün de onayını alarak Yönergenin bu konudaki kısmının uygulanmasını geçici olarak askıya alınmasına, temyizlerin doğrudan Üst Mahkemeye yapılmasına karar vermişlerdir. Dinî cemaatlerin başında, cami mallarını da yöneten bir konsey vardı. Bulgaristan'daki Müslüman nüfusun 1934-35 eğitim ve öğretim yılında 31'i ortaokul ve 10'u dinî okul olmak üzere toplam 619 okulu, 1.223 öğretim üyesi ve 48.758 öğrencisi, 4700 din görevlisi çalıştıran 2.300 camisi vardı. Aynı çerçevede, 8 dergi ve gazete çıkarıyorlardı.³³⁸

Millî Kültür ve Kültler Bakanı İon Petrovici'e 20 Ocak 1942 tarihinde gönderdiği bir yazıda Romanya'nın Baş Müftüsü Etem Kurtmolla "bu dinin idarî yapı normlarını ve denetimini kararlaştıracak bir tüzük"³³⁹ olmadığını belirtmiştir.

Baş Müftü, Dinlerin Genel Rejimi Konusundaki Yasa'nın 54. Maddesine göre 14 Mart 1941 tarihinde yönerge taslağı sunduğunu belirtmiştir. Söz konusu taslağa göre Etem Kurtmolla'nın görüşüne göre Müslüman dininin;

çok iyi belirlenmiş bir yapısı olmalıydı; Müslüman Dinin idaresi ve denetimi Baş Müftülükte olmalı, vilayet Müftülükleri Baş Müftülüğe bağlı olmalıydı". Bu çerçevede, „sözkonusu Tüzüğün 16. Maddesinde göre Müftülüklerin atama, transfer, geçici görevlendirme veya din görevlilerine verilen cezalarla ilgili yazışmalar Baş Müftü ile yapılmalı, hiyerarşiye uygun şekilde Baş Müftülüğe bilgi verilerek, Müftülüklerin ve Müslüman din görevlilerinin faaliyetlerini yakından denetleme imkanı sağlanmalıydı.³⁴⁰

Etem Kurtmolla'nın Baş Müftülüğün düzenlenmesi konusunu İkinci Dünya Savaşı esnasında ele alması büyük ihtimalle tesadüf olmamıştır. Romanya Ordusunun Kırım'a girmeye hazırlandığı dönemde Müslüman Dinin çok düzenli bir yapıya kavuşturma teşebbüsünün iki hedefi olabilirdi: Bir yandan Kırım'daki Kırım Tatar nüfusuyla herhangi bir sorunun ortaya çıkmasını engellemek maksadıyla içinde Kırım Tatarların da bulunduğu Romanya'daki Müslüman nüfusun daha iyi kontrol edilmesi istenmiş olabilir. Aynı çerçevede, Etem Kurtmolla *Emel* dergisi etrafındaki Tatarlara yakındı. *Emel* dergisi etrafındaki Kırım Tatarlar Kırım'ın kurtarılmasını istiyorlardı ve Sovyetler Birliği'ne karşı yoğun faaliyetler yapmışlardır. Kırım Yarımadasının Almanlar tarafından işgal

³³⁸ A.M.A.E., fon Problema 71, cilt 47 Bulgaria, 379-381.

³³⁹ A.N.R., fon MCA, dosya 159/1942, 66.

³⁴⁰ A.g.y., 66.

edileceğini düşünerek Etem Kurtmolla, Baş Müftülüğün etkisini Kırım'daki Kırım Tatarlar üzerine de genişletmek istemiş olabilir. Zaten 6 Mayıs 1942 tarihinde Etem Kurtmolla Baş Müftü olarak Millî Kültür ve Kültler Bakanı İon Petrovici'ten "Transdinyester'deki Müslüman Cemaatlerin düzenlemesine ve teftiş etmesine müsaade etmesini"³⁴¹ talep etmiştir. Talebi red edilmiş, Transdinyester Valisi Baş Müftünün bölgeye gitmesine gerek olmadığını belirtmiştir.³⁴²

Müslüman kurumlarını düzenlemeye çalışan Romanya'daki Türkler ve Tatarlar birkaç Kongre toplamışlardır. Bu çerçevede 21-23 Kasım 1913 tarihleri arasında Köstence'de Dobruca'daki Müslümanların ilk Kongresi düzenlenmiştir. Kongre esnasında Romanya'daki Müslümanlarını temsil eden heyetler dinin düzenlenmesi, eğitimin durumu gibi hususları ve sosyal konuları ele almışlardır. Kongrede görüşülen konular arasında, Müslümanlarla ilgili hususlarla ilgilenecek bölge düzeyinde bir organın kurulması da vardı. Bu teklif reddedilmiş, delegeler müftülöklere dayalı eski yapının devam etmesini tercih etmişlerdir.³⁴³ Bu kongrenin önemli sayıda Müslüman nüfusa sahip Durostor ve Kaliakra vilayetlerinin Romanya topraklarına yeni dahil edildikten sonra yapılması tesadüf değildir. Büyük ihtimalle bu Kadrilater bölgesindeki Müslümanların entegrasyonuna doğru bir adım olmuş, 35 yıldan beri Romanya vatandaşı olan Kuzey Dobruca'daki Müslümanlar aracılığıyla Romanya'nın gerçeklerini öğrenmelerine fırsat olmuştur.

Aynı çerçevede 1921 yılında Hacıoğlu Pazarcık'ta, Müslüman kurumların yapısının kararlaştırılması maksadıyla bir kongre düzenlenmiştir. Kongre sonunda hazırlanan tüzük 71 maddeden oluşuyordu. Tüzük, Kültler Bakanlığına gönderilmiş ancak onaylanmamıştır.³⁴⁴

³⁴¹ A.N.R., fon MCA, dosya 162/1942, 25.

³⁴² A.g.y., 23.

³⁴³ Bkz. Stoica Lascu, "Aspects of Spiritual Life of the Turkish-Tatar Community in Dobrudja (1913-5)," *Contemporary Research in Turkology and Eurasian Studies. A Festschrift in Honour of Professor Tasin Gemil on the Occasion of His 70th Birthday*, ed. Stoica Lascu ve Melek Fetisleam, (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2013), 792-794.

³⁴⁴ Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, 145-146.

Müftülerin seçilmesi ile ilgili onaylanmış bir yönerge olmadığından dolayı müftüler hükümetin iradesine bağlıydı. Bu nedenle müftü iktidarda olan parti ile iyi ilişkiler içerisinde olmak zorunda kalmış, bu nedenle siyasî taraf tutmakla suçlanmıştır. Böyle bir olay Kaliakra Vilayeti Müftüsü Halil Fehim Hacı Abdurahim ile ilgili yaşanmıştır; Müftü Halil Fehim Hacı Abdurahim 1920 yılında “kasabadaki siyasî kavgalara” katılarak, hükümet aleyhinde Türkçe protesto yayınlamakla suçlanmıştır. Romanya Kültür Bakanlığı'nın yaptığı incelemeler sonucunda siyasî propaganda yapmadığı anlaşılmış ve tekrar görevine dönmüştür.³⁴⁵

Bu durum yabancı gazetelere de yansımıştır. 4 Kasım 1933 tarihinde *Vardar* gazetesinde İsmail Aga Kemailovici “Romanya'daki Müslümanlar” adlı makaleyi yayınlamıştır. Söz konusu makalede “Romanya'daki Müslümanlar istisnasız olarak sadık ve vatanseverlerdir. Parlamento seçimlerinde başka partilerin aday listelerinde yer alıyorlar. Dinî kurallarına bağlı bir çeşit dinî özerklikleri var; mallarını, vakıflarını kendileri yönetiyorlar ancak bununla ilgili özel bir yasa yoktur. Şu anda öyle bir yasa üzerinde çalışılıyor”³⁴⁶ ifadeleri yer almıştır. Her vilayette bir müftü ve bir kadı olduğunu da anlatmıştır. Kemailovici'e göre Kadılar daimi devlet memurlarıydı, Müftüler ise siyasî duruma göre değişiyorlardı. Müslümanların müftünün hükümet tarafından seçilmesinden rahatsız olduklarını, halk tarafından seçilmelerini ve daimi memur olmalarını istediklerini de belirtmiştir.³⁴⁷

İmam, hatip ve müezzinlerden oluşan din görevlileri müftüye bağlıydı. 1933 yılında Romanya'da 271 hatip, 290 imam, 250 müezzin vardı. Bütün memurlar arasından 307 kişinin maaşları devlet tarafından ödeniyordu, diğerlerin maaşları ise toplum tarafından ödeniyordu. Devlet Müslümanlara 5.000.000 Ley tahsis ediyordu.³⁴⁸ 3 Mayıs 1941 tarihinde Romanya'da bulunan 125 camide görev

³⁴⁵ A.N.R., fon MCIP-Direcția Contabilități, dosya 153/1920, 43.

³⁴⁶ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 59, 77.

³⁴⁷ A.g.y.

³⁴⁸ A.g.y., 78.

yapan 109 görevlinin maaşı devlet tarafından, 16 görevlinin maaşı ise toplum tarafından ödeniyordu. Camilerin cemaati toplam 27.941 kişiydi.³⁴⁹

1942 yılında Müslüman din adamlarının aşağıdaki tanınmış kademeleri vardı: Baş müftü, müftü, hatip, imam ve müezzin. Diğerlerinin aksine müezzinin askerlik hizmeti zorunluydu.³⁵⁰

Etem Kurtmolla tarafından 14 mart 1941 tarihinde sunulan yönerge taslağının 29. maddesinde, camiler için gerekli personelin imam ve müezzin olduğu belirtilmiştir. Yapılan değişiklik, camilerin eski düzenlemesine göre bir vaiz olması şeklinde açıklanmıştır: “O dönemlerde imamların çoğu Seminer mezunu değildi, hatta bazıları sadece ilkokul okumuştur ve Cuma Namazında gerekli vaazı icrâ edemiyorlardı”. Baş müftünün açıklamasına göre aradan geçen sürede bütün imamlar Mecidiye Müslüman Semineri mezunuydu. Yine taslağa göre hatipleri olan ancak imam kadrosu boş olan veya durum tersine olduğu camilerde adı geçen iki kadro imam-hatip şeklinde tek kadroya birleştirecek ve tek maaş ödenecekti.³⁵¹

Osmanlı hukuk sisteminin Müslümanlara ilişkin cezai olmayan konuları uygulanmaya devam etmiştir. 1880 yılında ilk iki müftü seçildikten sonra kadılıklar kurulmuştur³⁵². 12/24 Kasım 1878 tarihinde yayınlanmış olan “Dobruca’daki yargı kurumunun kamu yönetim Yönergesi”ne (*Regulamentul de administrație publică asupra organizației judecătorești în Dobrogea*) göre ilk başta Müslüman dinî kurumların düzenlenme şekli çok net şekilde belli olmadığı için kadılıklar kurulmamış ancak 31. ve 55. maddelerinde Müslümanlar arasındaki davaların kendi kurallarına göre yargılanacakları belirtilmiştir. Kadılıklar, 1880 Dobruca Düzenleme Kanunu (*Legea de organizare a Dobrogei*) ile ilk defa kurumsallaştırılmış, daha sonra yapıları 30 Mart 1886 Dobruca Hukuk Sistemi Kanunu (*Legea asupra organizării judecătorești în Dobrogea*) ile

³⁴⁹ A.N.R., fon MCA, dosya 159/1942, 254-255.

³⁵⁰ A.N.R., fon MCA, dosya 160/1942, 113.

³⁵¹ A.N.R., fon MCA, cilt159/1942, 67.

³⁵² Bkz. Dan Toma Dulciu, *Statutul juridic al cadiatelor din România* (Romanya’daki Kadılıkların Hukuki Statüleri) (București: Ars Docendi, 2001).

kararlaştırılmıştır. Adı geçen yasanın 30. maddesine göre “aile yapısı, ebeveyn otoritesi, evlilik ve *ab intestat* veraset” konuları ile ilgili Tulça ve Köstence şehirlerinde “Müslüman kanun ve kurallarına göre yargılayacak birer Müslüman mahkeme” kurulmuştur. Söz konusu mahkemeler, müftü tarafından tavsiye edilen ve adalet bakanı tarafından onaylanan bir kadıdan oluşmuştur. Kadılık personeli maaşları, devlet tarafından ödeniyordu.³⁵³

Önemli sayıda Müslüman nüfusu olan Kadılater Bölgesi'nin Romanya sınırlarına dahil edilmesi sonrasında Müslüman mahkemelerin faaliyet yönergesi (*Regulamentul pentru funcționarea tribunalelor mahomedane*) Romanya resmi gazetesinin 1 Mart 1916 tarihli 268. sayısında yayınlanmıştır.³⁵⁴ Yönergenin Romanya'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesinden hemen önce hazırlanması büyük ihtimalle tesadüf olmamıştır. Kendisini bütün dünyadaki Müslümanların koruyucu devleti olarak ilan eden, (padişahın da Halife ünvanına sahip olduğu) Osmanlı İmparatorluğu, İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girmişti. Kendi sınırları içerisinde yaşayan Müslümanlarla ilgili konuları düzenleyerek, Romanya Devleti muhtemel rahatsızlıklarını önlemeye ve dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşa girmesi durumunda onların sadakatlerini kazanmaya çalışmıştır. Söz konusu yönergeye göre Tulça, Köstence, Silistre, Hacıoğlu Pazarcık, Tutrakan ve Balçık şehirlerinde “Müslüman mahkemeler” (Kadıliklar) vardı. Kadılık personeli, kadı ve katip'ten oluşuyordu (madde 1). Kadılar, Adalet Bakanı tarafından, “Romence iyi bilen” Mecidiye Müslüman Semineri mezunları arasından veya “Romence bilmeleri şartıyla” Müslüman kanun ve kurallarla ilgili eğitim veren Osmanlı eğitim kurumlarının Müslüman mezunları arasından görevlendiriliyordu. Aynı çerçevede, kadılar, en az 25 yaşında ve Romanya vatandaşı olmalıydı (madde 4). Yargı görevleri dışında kadılar, Müslüman toplumu için nikah memuru görevindedir bulunuyorlardı (Madde 7). kadının kararlarından memnun olmayan Müslümanlar Romanya Temyiz Mahkemesi'ne başvurabilirlerdi (madde 9). Kadı kurumların katipleri Romanya vatandaşı, en az 25 yaşında, Türkçe ve

³⁵³ Hamangiu, *Codul General al României*, cilt 4, 442.

³⁵⁴ Hamangiu, a.g.e., cilt VIII, 919-929.

Romence, Kaliakra ve Silistre vilayetlerinde ise Bulgarca da bilen şahıslardı. Müslüman mahkemesinde görev alabilmesi için bir katip “bir Temyiz Mahkemesi, Mahkeme veya adliyede en az iki yıl arşiv, kayıt, tercüman, yazıcı veya yazıcı-katip olarak görev yapmış olması” gerekiyordu (madde 12). Kadının tatilde olduğu dönemlerde “acil işler için, tarafların rızasıyla”, katip onları vilayet mahkemesi veya adliyesine gönderebilirdi (madde 19). Madde 23 gereğince “Müslüman mahkemeler, Dobruca’daki Müslümanların aile düzeni, ebeveyn otoritesi, evlilik, boşanma, miras intikal ve sözkonusu mirasın paylaşımı, verilmesi, dağıtımı ve kapatılması konularında Müslüman kural ve yasalarına göre yargılar ve karar verirler”. Vasiyetname ile miras işleri Romen mahkemelerinde kalmıştır. Söz konusu mahkemeler eşler arasındaki anlaşmazlıkları, çeyiz oluşturulması ve intikali, nişan, mehir ve eşlerin ev eşyalarının paylaşımı ve iadesi, nafaka ve Dobruca’daki Müslümanların genel anlamda şahsi statüleri konusundaki hususlar üzerinde karar vermişlerdir.³⁵⁵

Yönerge, kadı kurumunun çalışma şeklini de belirlemiştir. “Müslüman mahkemesi”ne yapılan hertürlü başvuru, kadıya Romence olarak iletilen dilekçe şeklindeydi (madde 24). Dilekçenin ekinde bulunan evraklar da Romence’ye çevrilmeliydi (madde 25). Başvuru kabul edildikten sonra Kadı kaydolmasını emrettikten sonra duruşma tarihine karar veriyordu; duruşma tarihi “mümkün olan en kısa zamanda” ancak mahkemeye ilk davet, “duruşma tarihinden en az 10 boş gün öncesinden” olmalıydı. Romanya dışında olanlar için ise davet tarihi, Resmi Gazeteye yayın tarihi veya elden teslim edildiği tarihten itibaren 30 gündü (madde 26). “Müslüman mahkemelerin” duruşmaları halka açıktı; “Müslüman kanun ve kurallarda farklı bir hüküm olması veya yapılan görüşmenin kamu suküneti veya tarafların huzuruna zarar verdiği” durumlar istisna olarak kabul edilmiştir. Ancak kararlar yine kamuya açık duruşmada açıklanıyordu (madde 33). Kadı kurumları, Cuma ve Pazar günleri hariç, bütün hafta çalışıyorlardı. Romanya yasaları gereğince tatil ilan edilen günlerde ve Müslümanların bayram günlerinde yani Ramazan Bayramı (3 gün) ve Kurban Bayramı (4 gün) kapalıydı. (madde 34). Yargı duruşmaları sabah saat 10:00’da

³⁵⁵ A.g.y.

başlayıp, kadının devam etmelerine karar verdiği durumlar hariç, saat 12:00'ye kadar devam ediyordu (madde 35).³⁵⁶

Yönergenin 36. Maddesi toplantılardaki sıralama konusundaydı: “Toplantıların polisliği Kadı'ya veriliyordu. Taraflar sırayla dinlenecek. Akıllı ve saygılı konuşacaklar. Aksi takdirde Kadı gerekli ikazlarda bulunacak, uymayanlar toplantıdan çıkarılacaklardır; karşı koyanlar için asayiş kuvvetine başvurulabilir, gerekirse resmi makamlara hakaret için tutanak hazırlanacaktır. Hakaretler olağan mahkemeler tarafından ivedilikle ve öncelikli olarak yargılanacaktır.” (Madde 36). Tanıkların ifadeleri alındıktan ve deliller incelendikten sonra kadı en fazla 5 gün içerisinde kararını vermeliydi (madde 42). Aynı zamanda, verilen kararlar açıklandıkları tarih itibarıyla 10 gün içerisinde yazılmalıydı (madde 46). Kadıların kararları Köstence Temyiz Mahkemesine itiraz edilebilirdi (Madde 49). Temyiz Mahkemesi itirazları “esas açıdan Müslüman kanun ve kurallarına göre, prosedür açısından Romanya medeni kanunlarına göre” yargılamalıydı (madde 50). Temyiz süresi iki ay idi (madde 51). Kadı, ebeveynleri vefat eden, reşit yaşta olmayan çocukların velayeti ile de ilgilenmiştir. Aynı zamanda çocuklara kalan mirasın uygun şekilde yönetilmesi de kadının görevleri arasındadır.³⁵⁷

1 Nisan 1926 tarihinde Romanya Parlamentosu kadılıkların çalışmaları ve yetkileri çerçevesinde uygulanacak normlar konusunda yeni bir yönerge onaylamıştır. Yeni yönergeye göre Dobruca'daki her vilayetin baş şehrinde birer adet “Müslüman Mahkemesi” olacağı ibaresine geri dönmüştür.³⁵⁸

Yeni yönerge, kadıların yargı sistemindeki konumlarına da değinmiştir. Bu çerçevede 20. madde gereğince, kadı yargı sisteminde yer almış ve maaşı yardımcı hakimlerin aldığı maaşa eşit olmuştur. Aynı çerçevede;

beş yıllık staj sonrasında Adalet Bakanlığı mahkeme başkanını tavsiyesi üzerine ve mahkemeler müfettişinin uygunluk onayı alınarak Kadılara mahkeme hakimlerinin maaşı verilebilir, beş yıl sonra ve aynı koşullarda Mahkeme Başkanını maaşı

³⁵⁶ A.g.y.

³⁵⁷ A.g.y.

³⁵⁸ A.g.e.,cilt XV-XVI, 248.

verilebilir. Hakim maaşı alan başarılı Kadılar, hakimler yüksek kurumunun olumlu onayı ile daimi olarak teyid edilebileceklerdir.³⁵⁹

Bu değişiklikler dışında yeni yönerge, reşit yaşta olmayan çocukların vekaleti ve miras ile ilgili durumlarla ilgili prosedüre ilişkin maddeler içeriyordu. Bunun dışında büyük değişiklikler yapılmamıştır.³⁶⁰

Kadılıkların gelişmesi de Türkiye'den gelen etki altında kalmıştır. Mustafa Kemal tarafından Türkiye'de başlatılan laiklik süreci sonucunda 3 Nisan 1935 tarihinde Yargı düzenlemesi konusundaki yasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi ve iptal edilmesi Kanunu (Legea pentru modificarea și abrogarea unor articole din legea pentru organizarea judecătorească) onaylanmıştır. Söz konusu kanunun 3. Maddesi ile "Dobruca'daki Romen ve Müslüman nüfusu arasındaki işlerle ilgili uygulanabilen Müslüman kanun ve kuralları, doğan çocukların hukuki statüsü, eşlerin ve doğan çocuğun miras hakkı ile ilgili olanlar hariç"³⁶¹ iptal edilmiştir. Bu çerçevede Müslümanların hukuki sorunları Romen Mahkemeleri'ne götürülmüş ve kadılıklar kaldırılmıştır.

Dobruca'daki Müslümanların yapı sistemlerinin diğer bir özelliği de *Müslüman Cemaatler* olmuştur. Bu kurumlar vakıf mallarını yönetmişlerdir. İbadet yerlerinin ve okulların bakımı ile imam ve öğretmen maaşlarının ödenmesine de katkıda bulunmuşlardır. Büyük ihtimalle bu kurumlar 1886 sonrasında, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Karadağ ve (Berlin Anlaşmasına göre Avusturya-Macaristan yönetiminde olan) Bosna-Hersek'te yaşayan Müslüman toplumların düzenlenmesi konusundaki Yönergede yer alan, Müslüman toplumların mallarını yönetecek Dinî Konseylerin kurulması konusundaki madde sonucunda meydana gelmişlerdir. Müslüman toplumunun faaliyetlerini düzenleyen bir yönerge olmayınca, bu cemaatlerinin faaliyetlerine ilişkin bir düzenleme de olmamıştır. Yönetimi seçme konusunda Romanya Kültler ve Kültür Bakanlığı'nın onayı gerekiyordu, o da siyasî iradeye bağlıydı.

³⁵⁹ A.g.e., 250.

³⁶⁰ Bkz. a.g.e., 250-269.

³⁶¹ A.g.e., cilt XXIII, 247-248.

Söz konusu toplumların yönetiminde önemli bir rol müftülere aitti. Müftülerin nüfûzu Müslüman Cemaatlerinin faaliyetlerini, yapısını ve hatta yönetim yapısını kararlaştırabiliyordu. Örneğin 15 Mart 1934 tarihinde Eğitim, Kültür ve Kültür Bakanı'nın Kaliakra Valisine gönderdiği yazıda Kaliakra Müftüsü Memet Huseyin'in aşağıdaki nedenlerden dolayı Hacıoğlu Pazarcık Müslüman Cemaati'nin yönetiminin değişmesini istiyordu: "denetçilerle yardımcılar seçilmemiş ve envanteri kimse denetlememiş, olağan toplantılar düzenlenmemiş, bütçe toplum tarafından incelenmemiş, kararlar alınırken Müftünün görüşü alınmamış, malî yıl uygulanmamıştır".³⁶² Eğitim, Kültür ve Kültür Bakanı'nın talimatıyla Kaliakra Valilik Müdürü N. N. Gavrilesco da 18 Mart 1934 tarihinde Müslüman Cemaati Komitesi'nin faaliyetleri konusunda bir rapor hazırlamıştır.³⁶³

Bu toplumların çalışmalarını düzenleme konusunda birkaç başarısız teşebbüs kaydedilmiştir. Genel yönerge olmayınca, en önemli şehirlerdeki Müslüman Cemaatleri kendi tüzüklerini hazırlamışlardır. Söz konusu tüzükler Romen kurumları tarafından kabul edilmemiş, sadece toplum içerisinde işlemişlerdir.

Müslüman Cemaatlerin yönetim konseyleri içerisinde kötü yönetim suçlamaları da kaydedilmiştir. Bu çerçevede 1929 yılında Hacıoğlu Pazarcık Kasabası'ndaki Konsey Başkanı Mustafa İsmail "Hacıoğlu Pazarcık'taki medreselerin sıra ihtiyacını karşılamak için kereste ahşabını Hacıoğlu Pazarcık kasabasında bulunan kendi kereste deposundan satın aldı. Hiçbir ihale yapılmadı, sadece komitenin bazı üyelerine sıra yapımı için gerekli ahşap miktarını "taahhüt etme" yetkisi verilmiştir."³⁶⁴ Müslüman Cemaatinin envanter raporuna göre 1927-1928 bütçesinden Hacıoğlu Pazarcık Polis Komiser Yardımcısı'na bir çift bot alındığı kaydedilmiştir.³⁶⁵ Bu suçlamalar sonucunda yapılan incelemeler çoğu zaman müftü koordinasyonunda yapılıyordu. İnceleme sonucuna göre yeni seçimler yapılmasına karar verilebiliyordu.

³⁶² DJANI, fon Prefectura Caliacra, cilt 6/1933, 45.

³⁶³ A.g.y., 46-47.

³⁶⁴ A.N.R., fon MCA, dosya 134/1929, 30.

³⁶⁵ A.N.R., fon MCA, dosya 133/1929, 32.

Bazı durumlarda yerel makamlar, Müslüman Cemaatleri'ne ait gayrimenkulleri almak için suiistimalde bulunmuşlardır. Böyle bir durum 2 Haziran 1927 tarihinde Tutrakan'daki Müslüman Toplumunu Başkanı Osman Keçeli tarafından bildirilmiştir. Kültler ve Kültür Bakanı'na gönderdiği yazıda Osman Checeli Belediye Başkanı'nın

Cămărășescu sokağındaki Müslüman mezarlığına el koydu, kasap olarak çalıştırılan ve camilerin bakımı için Müslüman Cemaatlerine gelir getiren tüm barakaları kapattı; birkaç gün önce "Said Paşa" Camisinin arsasına kum koydurmuş ve cami ile yine Müslüman Toplumuna ait önündeki kahvehanesini yıkmaya hazırlanıyor.³⁶⁶

Protesto cevapsız kalmış ve cami yıkılmıştır. 1934 yılında rapor edilen olayda Romanya Ordusu mensubu Teğmen Marinescu komutasındaki asker timi Tutrakan yakınlarındaki Ahmadlar nahiyesi camisinin odalarından birine zorla girmiş, odayı un deposuna çevirmiş ve binada bulunan tüm camları ve hasırları almıştır.³⁶⁷ Bu suçlamalara cevaben Savunma Bakanlığı Genel Sekreteri odanın aslında zorla alınmadığını, hatibin, Müslüman Cemaati yöneticilerin ve belediyenin razı olduğunu ve odanın boş olduğunu savunmuştur.³⁶⁸

Göçler de Müslüman Cemaatlerini durumunu zorlaştırmıştır. 1 Kasım 1938 tarihinde Kültler ve Kültür Bakanlığı tarafından bütün müftülöklere gönderilen yazı ile, Türklerin ve Tatarların göç ettikleri yerleşim yerlerindeki mal varlıklarının envanter durumu talep edilmiştir. Yapılan bu sayımın maksadı, Türklerin göç ettikleri yerleşim yerlerindeki Müslüman Cemaatin mallarının alınmasıydı.³⁶⁹

Müslüman dinî ile ilgili bir yönergenin hazırlanması, Romanya'daki Türklerin ve Tatarların devamlı arzu ettikleri bir husus olmuştur. Müslümanlara ait dinî kurumların belli bir kanuna istinaden değil, geleneklere istinaden çalışmaları normal şekilde faaliyet göstermelerini engellemiştir. Çoğu zaman kurum yönetimindeki değişiklikler siyasî duruma göre yapılmıştır.

³⁶⁶ A.N.R., fon MCA, dosya 128/1927, 101.

³⁶⁷ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, 33.

³⁶⁸ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, 38.

³⁶⁹ DJANI, fon Pretura Curt-Bunar, cilt 41/1938, 100.

Romanya'daki Müslümanların karşılaştıkları diğer bir sorun, ibadet yerlerin bakımı ve din görevlilerinin maaşları olmuştur. Romanya Devleti Dobruca'yı aldığından beri başlıca ibadet yerlerinin bakımını, hatip, imam ve müezzinlerin bir kısmının maaşlarını üstlenmiştir. 1880 Dobruca Kanunu ile başlangıçta Romanya Devleti Köstence, Mankalya, İsakça, Mecidiye, Maçin, Babadağ, Hırşova, Sünne'deki önemli camilerin bakımını üstlenmişti. Ancak zaman içerisinde sayıları artınca Müslümanların ihtiyaçları karşılanamamıştır. Bu çerçevede, maaşları devlet bütçesinden karşılanan görevlilere ilaveten, Müslüman Cemaatleri hatip, imam veya müezzinlere maaş sağlayabiliyordu. 1893 yılında onaylanmış olan yerli Din Görevlileri Kanunu (*Legea clerului mirean*) yürürlüğe girinceye kadar bu durum sadece Müslüman toplumuna has bir durum olmamıştır. Ortodoks Papazların maaşları da yerli toplumlar tarafından ödeniyordu. 1893 sonrasında durumları düzelmiş, zaman içerisinde tüm Ortodoks din görevlilerinin maaşları devlet tarafından karşılanmıştır.³⁷⁰

Maalesef incelediğimiz dönemde Romanya'daki Müslüman ibadet yerlerinin ve din görevlilerinin tam isim listesine ulaşamadık. Bu konu ile ilgili elimizdeki tek bilgiler Müstecip Ülküsal'dan gelmişse de, Ülküsal bilgilerin kaynağını ve hangi döneme ait olduklarını belirtmemektedir. Bu çerçevede, Müstecip Ülküsal'a göre Romanya'da 419 cami, 243 hatip, 194 imam ve 139 müezzin vardı. Bunlardan 193 hatip, 56 imam ve 17 müezzinin maaşları devlet tarafından ödeniyordu. Vilayetlere göre dağılım aşağıdaki şekilde olmuştur: Köstence Vilayeti'nde 122 cami vardı; 76 hatip, 33 imam, 6 müezzinin maaşları devlet tarafından ödeniyordu; 18 hatip, 30 imam ve 36 müezzinin maaşları Müslüman Cemaatleri tarafından ödeniyordu; Tuça Vilayetinde 29 cami vardı; 2 hatip, 18 imam, 6 müezzinin maaşları devlet tarafından ödeniyordu; 3 hatip ve 7 imamın maaşları Müslüman Cemaatleri tarafından ödeniyordu; Kaliakra Vilayeti'nde 157 cami vardı; 40 hatip, 3 imam, 3 müezzinin maaşları devlet tarafından ödeniyordu; 21 hatip, 69 imam ve 61 müezzinin maaşları Müslüman Cemaatleri tarafından ödeniyordu; Durostor Vilayeti'nde 111 cami vardı; 75 hatip, 2 imam, 3 müezzinin

³⁷⁰ Bkz. Lucian N. Leuştean, "The Romanian Orthodox Church," *Orthodox Christianity and Nationalism in Nineteenth-Century Southeastern Europe*, ed. Lucian N. Leuştean (New York: Fordham University Press, 2014), 101-163.

maaşı devlet tarafından ödeniyordu; 8 hatip, 32 imam ve 24 müezzinin maaşları Müslüman Cemaatleri tarafından ödeniyordu.³⁷¹ Ülküsal'ın verileri büyük ihtimalle doğrudur. Romen arşivlerinde tek tük bulunan verilere yakınlar. 1920 yılında Kaliakra vilayetindeki kasabalarda 41 din görevlisi vardı. Bunların 26'sı Hacıoğlu Pazarcık, 12'si Balçık ve 3'ü Kavarna'da idi. Devlet 11 kişinin maaşını ödüyordu, diğerlerinin maaşları Müslüman Cemaatleri tarafından ödenmiştir. Genelde en önemli camideki din görevlileri hatip, imam, müezzin ve kayyum idi.³⁷² Aynı vilayette, Balçık ve Gelincik'deki köylerde 78 din görevlisi vardı. Bunların 42'si Balçık'teydi. İki bölgeden sadece 13 din görevlisinin maaşı devlet bütçesinden ödeniyordu (6 Gelincik ve 7 Balçık'ta).³⁷³

Müftülüklerin 1933 maaş bordrolarına bakınca din görevlilerin durumu hakkında fikir edinebiliriz. Köstence Vilayeti'ndeki köylerde 85³⁷⁴, Durostor Vilayeti'nde 71³⁷⁵, Kaliakra Vilayeti'nde 37³⁷⁶ din görevlisi vardı. Maalesef Tulça Vilayeti'ndeki maaş bordrolarına ulaşılammıştır. Tulça Vilayeti'ndeki Müslüman nüfusun daha az olduğunu düşünürsek, din görevlisi sayısının da daha düşük olduğunu tahmin edebiliriz. Kıdem ve eğitim durumlarına göre maaşları 549 Lei ile 958 Lei arasında değişiyordu. Maaşlarının devlet veya Müslüman Cemaati tarafından ödendiğinin belirtilmemesine rağmen, Kültler ve Kültür Bakanlığı tarafından talep listelerin maaşlarla ilgili tün ayrıntıları (prim, vergi, vs.) yansıtmaları maaşların büyük ihtimalle devlet bütçesinden karşılandığını gösteriyor. Bu ifadeyi desteklemek için Köstence vilayet Müftüsü Halil Kadır tarafından 14 Mart 1927 tarihinde hazırlanan listeyi gösterebiliriz. Söz konusu liste Köstence vilayetindeki "Bakanlık tarafından onaylanmış hocaları" kapsıyor. Listeye göre 1927 yılında Köstence Vilayeti'ndeki din görevlileri, maaşları devlet veya toplum tarafından karşılanan 182 kişiden oluşuyordu.³⁷⁷ Din görevlisi

³⁷¹ Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, 47. Ülküsal'ın verilerin büyük ihtimalle doğrudur. Romen arşivlerinde nadiren bulduğumuz verilere yakınlar.

³⁷² A.N.R., fon MCA, Direcția Contabilități, dosya 153/1920, 16-15.

³⁷³ A.g.y., 35-36.

³⁷⁴ Bkz. A.N.R., fon MCA, dosya 108 (1)/1933.

³⁷⁵ Bkz. A.N.R., fon MCA, dosya 109/1933.

³⁷⁶ Bkz. A.N.R., fon MCA, dosya 110/1933.

³⁷⁷ A.N.R., fon MCA, dosya 126/1927, 86-92.

sayısının 6 yılda, Müslümanların göç etmelerine rağmen 182'den 85'e düşmüş olması ihtimalî çok azdır. Böyle önemli bir azalma kesinlikle farkedilir ve Romanya'daki Türklerin ve Tatarların tavır göstermelerine neden olurdu. 1926 yılında Köstence vilayetindeki din görevlileri, maaşları devlet tarafından ödenen 98 kişi³⁷⁸, Durostor vilayetinde 71 kişi³⁷⁹, Kaliakra vilayetinde 47 kişi³⁸⁰, Tulça vilayetinde 32 kişi³⁸¹ idi.

Romanya Baş Müftüsü Kurtmolla tarafından 3 Mayıs 1941'de hazırlanmış olan bir tabloya göre Romanya'nın 125 camiiinde görev yapan 125 din görevlisinden 109'un maaşı devlet tarafından ödeniyordu, cemaat sayısı 27.941 idi. Camilerin çoğu Köstence vilayetindeydi (99), Tulça Vilayeti'nde 21 cami vardı, 125'e kadar olanlar ise Ada-Kaleh, Bükreş, Craiova, İbrail (Brăila) ve Kalas (Galați)'da birer cami olarak dağıtılmıştır.³⁸²

Din görevlilerine verilen düşük maaşlar ve görevli sayısının az olması her zaman sorun olmuştur. Bu sorunu çözmek için 1921 Toprak Kanunu ile köylerdeki camilere, cami bakım ihtiyaçları ve din görevlisinin maaşının karşılanması için 10'ar hektar toprak tahsis edilmiştir. Ancak bu karar Müslüman Cemaatin maddî sorunlarını çözmemiş, uygulanmasında bazı aksaklıklar yaşanmıştır. Müslümanların göç ettikleri köylerde tahsis edilen 10 hektarlık arsalar devlet tarafından geri alınarak kiliselere verilmiştir. Aynı çerçevede bazı köylerde camiye tahsis edilen 10 hektarın 5'ini kilise almıştır. Başka bir sorun, vergilerin ödenmemesi nedeniyle bazı arsalara el konulması olmuştur. Yine sorunlardan biri, aynı yerleşim yerinde birden fazla cami olmasına rağmen yine 10 hektar arsa tahsis edilmesi olmuştur.³⁸³

Bazı sorunlar Türk ve Tatar liderlerinin girişimleri sonucunda çözülmüştür. Örneğin 20 Mayıs 1941 tarihinde Baş Müftü Etem Kurtmolla Tuzla Camisi

³⁷⁸ A.N.R., fon MCA, dosya 149/1926, 141.

³⁷⁹ A.N.R., fon MCA, dosya 150/1926, 56-57.

³⁸⁰ A.N.R., fon MCA, dosya 151/1926, 2

³⁸¹ A.N.R., fon MCA, dosya 152/1926, 4.

³⁸² A.N.R., fon MCA, dosya 159/1942, 254-255.

³⁸³ Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, 145-146

imamı Ayedin C. Kadir'a gönderdiği yazı ile Carmen Sylva nahiyesi Ortodoks Kilisesinin, Tuzla Camisine 1884 yılında tahsis edilmiş olan 10 hektarlık arsanın 5 hektarını izinsiz kullandığı bildirilmiştir.³⁸⁴

Camilere tahsis edilen arsalarla ilgili kesin bilgiler yok ancak tahsis edilen arsaların camilerin bakımı ve din görevlilerinin maaşları için yetersiz olduğunu biliyoruz. Tahsis edilen arsaların, personel maaşları ve bakım ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde ayarlanması için bazı çalışmalar olmuştur. Kültür ve Sanat Bakanlığı'nın 4 Kasım 1929 tarihli emrine göre arsalar sadece cami personeli için kullanılmalıydı. 29 Eylül 1938 tarihinde Köstence Vilayet Müftülüğü, 10 hektar arsa tahsis edilen camilerin arsalarından 5 hektarın cami personeli tarafından kullanılması için izin almıştır.³⁸⁵

Köstence Vilayet Müftülüğü tarafından Kültür ve Sanat Bakanlığı'na gönderilen 29 Eylül 1938 tarihli rapora göre vilayetteki camilerin toplam 730 hektar arsaları vardı. "1921-1928 Yeni Toprak Kanunu"na göre tahsis edilmiş olan arsaların işlenmesi ile cami ve okuların bakımı sağlanmış, "bazı yerlerde devlet bütçesinden sağlanmayan imam maaşları da karşılanıyordu". "Eski Toprak Kanunu" ile tahsis edilen arsalar cami personelinin kullanımına verilmiştir.³⁸⁶

Köstence Valiliği tarafından Kültür ve Kültür Bakanlığı'na gönderilen 15 Şubat 1939 tarihli raporuna göre Köstence vilayetinde 10 hektar arsası olan 35 cami ve 8 hektar arsası olan bir cami vardı. Arsalar camilerin bakımı, personel maaşları veya her iki maksat için işletiliyordu.³⁸⁷

Romanya'daki Türklerin ve Tatarların Müslüman dinî kurumların düzenlenmesi konusunda karşılaştıkları tüm sorunlar göç etme kararlarını güçlendirmiştir. *Türk Birliği* gazetesinde çıkan bir makalede göç, Türk cami ve okulların kötü durumuyla, imam ve öğretmenlerin zor durumuyla bağlantılı olarak

³⁸⁴ A.N.R., fon MCA, dosya 99/1938, 104.

³⁸⁵ A.N.R., fon MCA, dosya 101/1939, 72.

³⁸⁶ A.g.y., 79.

³⁸⁷ A.g.y., 71.

gösterilmiştir.³⁸⁸ Ayrıca 27 Ekim 1934 tarihinde Romanya Jandarma Genel Müfettişliği ve İçişleri Bakanlığı Kadrilater bölgesindeki Türklerin göç nedenleri ve bu akımı durdurmak için alınması gereken tedbirlerle ilgili bir rapor hazırlamışlardır. Göç nedenleri arasında Türk medreselerinin yetersiz sayısı, aylık 400 Lei ücret alan hatip ve öğretmenlerin düşük maaşları, müfredatın ve medreselerin çalışma yönergelerinin uygun şekilde hazırlanmaması ve dolayısıyla Müslüman toplumunun, Müftü ve “Müslüman Cemaatini” “Ülke Senatosunda” temsil edecek olan Baş Müftü seçimlerini yapmaları için gerekli altyapının olmaması gösterilmiştir³⁸⁹

Aynı raporda Romen makamlarının göçleri durdurmak için almaları gereken tedbirlere ilişkin net tavsiyeler vardı. Romanya Eğitim Bakanlığı'na aşağıdaki teklifler iletilmiştir: Türklerin yaşadıkları tüm kasaba ve köylerde Müslüman dinî okulların kurulması, her okula atanacak olan Müslüman öğretmenin maaşının devlet tarafından ödenmesi; öğretmen ve hatiplerin maaşlarına zam yapılması.³⁹⁰

Romanya Kültür Bakanlığı'na aşağıdaki teklifler iletilmiştir: Müslüman Dinî düzenlenmesi ve yönetilmesi ile ilgili normların açıklanması ve yönergenin hazırlanması; Müslüman din görevlileri (hatip ve imamlar) ile Türk öğretmenlere Romen din görevlileri ve öğretmenlerle eşit maaş verilmesi.³⁹¹

Resmi makamlar ise rapordaki tavsiyelere aldırılmamışlardır. Din görevlilerin maaşları yetersiz kaldı, daha fazla okul açılmadı ve Müslüman teşkilatlanmalı konusunda Tüzük hazırlanmadı. Bunlar göçlerin tek sebebi olmadıysa da Romanya'daki Tatarların ve Türklerin önemli bir kısmının göç etme kararı almalarına katkıda bulunmuşlardır.

³⁸⁸ “Romanya Türklerinin Vaziyeti,” *Türk Birliği*, no. 13, 14 Ocak 1935, 1.

³⁸⁹ A.N.R., fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosya 1/1935, 567.

³⁹⁰ A.g.y., 571.

³⁹¹ A.g.y., 572.

2.3. MÜLKİYET KONUSU

Dobruca'daki Müslüman nüfusunun başlıca göç nedenlerinden biri de mülkiyet konusu olmuştur. Mülkiyet sorununun iki nedeni vardı: Güney Dobruca'daki tapu belgelerinin kontrol edilmesi ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında Romanya resmi makamları tarafından başlatılan toprak reformu. Tapu belgelerinin kontrol edilmesi konusunun sadece Güney Dobruca'daki Türkleri ve Tatarları etkilemesine rağmen, toprak reformu ile ilgili memnuniyetsizlik Kuzey Dobruca'da da yaşandı.

Gördüğümüz gibi 1878 yılında Kuzey Dobruca Romanya sınırlarına dahil edildiğinde Bükreş makamları mülkiyet sistemi konusunda bir dizi tedbirler aldılar. Güney Dobruca'daki mülkiyet sistemini Romanya'nın diğer bölgeleriyle uyumlu hale getirmek adına 1913 sonrasında devlete ait arsaların belirlenmesi için, mutlak mülkiyet hakkının ve bir şahsın bir arsa konusunda mülkiyet hakkını talep edilme şekillerinin tanımlanması için bazı kanunlar onaylanmıştır. Bu çerçevede 1914, 1921 ve 1924 yıllarında 3 yasa ve onları tamamlayan bazı yönetmelikler onaylanmıştır. Güney Dobruca'daki tapu belgelerinin incelenme sürecine paralel olarak Romen siyasetçileri geniş kapsamlı ancak bazı azınlıklar içinde memnuniyetsizliğe neden olan bir toprak reformu başlatmışlardır.

Her iki yasa memnuniyetsizliklere yol açmış, azınlıklara ait arsaları ele geçirmek için bir yöntem olarak algılanmışlardır. Güney Dobruca'da Tatarlar, Türkler ve Bulgarlar çoğunlukta olunca, onlar en mutsuz oldular. Ancak Türkler ve Tatarlar mülkiyetle ilgili yasaları eleştirirken çok sesli olmadılar, bu konuda en aktif Bulgarlar oldular. Avukat Kemal Hamdi tarafından 1936 yılında yazılan bir makaleye göre "1924 yılında Yeni Dobruca Kanunu onaylandığında mîrîye adlı arsaların 1/3'i devlete verildi ve Türkler sınır ötesinde protesto etmediler çünkü bu şekilde vilayetin Romenleştirilmesine katkıda bulunulduğunu anladılar". Ancak *Universul* adlı ulusal gazetede yayınladığı bir makalede toprak yasasında yer alan kamulaştırma hükümleri ile ilgili memnuniyetsizliğini şu şekilde dile

getirmiştir: “Öncelikle kamulaştırma yasası arsa sahibi olan Türklerden sahip oldukları toplam arsaların bazen yarısını aldı.”³⁹²

Güney Dobruca’daki mülkiyet rejimi konusundaki girişimler 1913 Bükreş Antlaşması imzalandıktan hemen sonra başlatılmıştır. 1878 Sonrasında bu işlem Osmanlı makamları ile işbirliği halinde yapılmıştı ancak bu defa Bükreş makamları, bölgeyi önceden kontrol eden Sofya’daki makamlarla işbirliği yapmaya çalıştılar. Bu çerçevede Romanya Toprak Bakanlığı Sofya’ya Dobruca Devlet Toprakları (Bakanlık bünyesinde Dobruca ile ilgili bölüm) Müdürü’nü gönderdi ve müdür yaptığı ziyaret sonrasında bir rapor hazırladı.³⁹³ Güney Dobruca’daki mülkiyet sistemi ile ilgili hükümler sözkonusu rapora istinaden hazırlanmıştır. Romanya Resmi Gazetesi’nin 1/14 Nisan 1914 tarihli sayısında yayınlanan Yeni Dobruca’yı Düzenleme Kanunu (*Legea pentru organizarea Dobrogei Nouă*)³⁹⁴ mülkiyet ve gayrimenkul konuları 109-132 maddelerinde ele alınmıştır. Maddeleri incelediğimizde Romen makamların bu hususları ivedilikle çözüme kavuşturmak istediklerini anlıyoruz. Mutlak mülkiyet, mîrîye veya “hertürlü gerçek hak” talep edenler konu ile ilgili belgelerini özel oluşturulan komisyona sunmak için bir yıl süre verildi. Tarımcılık ve Topraklar Bakanlığı tarafından kurulan komisyon Temyiz Mahkemesi’nden bir üye, mahkeme başkanı veya hakim olan bir üye, İçişleri, Malîye ve Toprak Bakanlıkları’ndan birer üyeden oluşmuş, bütün üyeler için Bakanlar Kurulu’nun onay müteakip Tarımcılık ve Toprak Bakanı tarafından görevlendirilmiştir. Aynı kapsamda kaza komisyonu (*comisie de plasa*) da vardı. Merkez komisyonun kararları, açıklandıkları tarihten itibaren bir ay içerisinde ilgili Temyiz Mahkemesine itiraz edilebiliyordu. Temyiz Mahkemesinin kararı da bir ay içerisinde, kararı kesin

³⁹² Kemal Hamdi, “În jurul schimării nomenclaturii satelor din Durostor,” (Durostor’daki köy isimlerin değiştirilmesi hakkında) *Hak Söz*, no. 213, 17 İkincikânun 1936, 1.

³⁹³ Bkz. Eugeniu Zamfiroiu, *Evoluția Proprietății Imobiliare Rurale în Bulgaria (1878-1916)* (Bulgaristan’da Mülkiyet Hakkını Gelişimi 1878-1916) (București: Editura Librăriei Stănciulescu, 1919).

³⁹⁴ *Monitorul Oficial al României*, no. 1 bis, 1/14 aprilie 1914, 49-64.

olan Yüksek Mahkeme’de itiraz edilebiliyordu. Hem Temyiz Mahkemesi hem Yüksek Mahkeme davaları acil şekilde görüyorlardı.³⁹⁵

Kanunu hazırlayanlar toprakların alınması ile ilgili her türlü suistimalî önlemeye çalışmışlardır. Bir arsa ile ilgili aidiyeti ispatlamak için çok net bir prosedür belirlenmiştir. Bu çerçevede mutlak mülkiyet ve mîrîye hakkı sadece sunulan belgelerde kayıtlı arsalar için talep edilebilirdi; ayrıca, sunulan belgelerdeki bilgiler, Romen makamlarının kayıtları ile aynı olmalıydı. Bu şartı yerine getirmeyen tapu belgeleri geçersiz sayılıyordu. Kanuna göre belgesiz veya elden yapılmış belgeler - Bulgar yasalarına göre “ev koşullarında satış belgeleri”ne istinaden toprak sahibi olanlar, toprak sahibi olduklarını sadece 18 Aralık 1897 tarihinden en az 10 yıl süresince vergi (*dijma - deseatāk*) ödediklerini makbuzlarla ispatladıkları halde gösterebilirlerdi.³⁹⁶

Mîrîye arsa sahipleri “tanınmış toprağın tümünün” üçte birini devlete devrederek veya “nahiye otlakları için toprak yüksek komisyonu tarafından ilgili köy için belirlenen kategoriye göre toprak değerinin en üst rakamının 1/3’i olarak kararlaştırılan mülkiyet bedelini devlete ödeyerek” tam anlamıyla toprak sahibi olabiliyorlardı. Arsayı geri almak isteyenlere 15 yıl taksit ödeme imkanı tanınmıştır.³⁹⁷

Romen Ordusunun Bulgaristan’a savaş ilan ettiği 28 Haziran 1913 sonrasında yapılan hertürlü satış, mülkiyet hakkı inceleninceye kadar geçersiz sayılmıştır.³⁹⁸ Kanunu hazırlayanlar, köylerdeki toprakların, mutlak mülkiyet veya mîrîye satışlarında devletin öncelik hakkına sahip olmasını sağlamışlardır. Aynı yasaya göre göç etmek isteyenler veya Romanya vatandaşlığından vazgeçenler “topraklarını sadece devlete satabiliyorlardı”.³⁹⁹

³⁹⁵ A.g.y., 59.

³⁹⁶ A.g.y.

³⁹⁷ A.g.y., 59-60.

³⁹⁸ A.g.y., 60.

³⁹⁹ A.g.y.

Devlet mülkiyetine gelince, 28 Haziran 1913 öncesinde Bulgaristan devletine ait olan tüm topraklar Romanya devletine geçecekti; ormanlar - belgeleri incelenen özel şahıslara ait olanlar hariç; tüm otlaklar; okullara ait ekilebilir arsalar, otlaklar, ormanlar ve tüm mülkiyetler; kiliselere ve kamu yararına hayır işleri yapan kültürel organizasyonlara ait topraklar; maden ocakları, taş ocakları ve maden su kaynakları; göller, bataklıklar, kanallar ve balık çiftlikleri.⁴⁰⁰ Yasanın hükümleri uygulanmadı çünkü Romen siyasetçilerinin birkaç ertelemesinden sonra Romanya Birinci Dünya Savaşına girdi ve Dobruca İttifak Devletlerinin orduları tarafından işgal edildi.

Birinci Dünya Savaşından sonra 26 Temmuz 1921 tarihinde Yeni Dobruca'nın Düzenlenmesi konusunda yeni bir Yasa yayınlanmıştır; adıgeçen yasa mülkiyet hakkı konusunda bazı değişiklikler getirmiştir.⁴⁰¹ 1914 hükümlerine göre 1921 Yasası, Güney Dobruca'da toprak sahibi olanlar konusunda daha olumluydu. Bu çerçevede mîrîye topraklarından hiç bahsetmeyen yasada "mülkiyet hakları ile varolan ve 28 Haziran 1913 tarihinde Bulgaristan'da geçerli yasalara istinaden korunan hertürlü gerçek haklar, devam eder ve saygı duyulur".⁴⁰² Mal sahipleri veya kullanıcıları özel komisyonlara tapu belgelerini sunmalıydı; belgeleri olmayanlara 10 yıllık geçici belgeler veriliyordu ve 10 yıllık süre sonunda itiraz olmaması durumunda mülkiyetleri kesinleşiyordu.⁴⁰³ Ancak devletin öncelik hakkı saklıydı.⁴⁰⁴ Büyük ihtimalle 1921 yasası, Sofya'nın baskıları ve talepleri nedeniyle de Güney Dobruca'daki toprak sahipleri için daha uygundu. Birinci Dünya savaşından sonra Bulgaristan Romanya'yı azınlıkların haklarına saygı göstermemekle suçladı; Bulgarların memnun olmadıkları hususlardan biri de mülkiyet konusuydu. Büyük ihtimalle bu çerçevede, Romanya'nın farklı bölgelerinde de – özellikle Transilvanya bölgesinde – sorunlar olması nedeniyle, Romen makamları daha yumuşak bir yasa çıkarmayı tercih etmişlerdir. Sözkonusu yasa, Bulgar makamlarınca da

⁴⁰⁰ A.g.y., 60-61.

⁴⁰¹ *Monitorul Oficial al României*, no. 89, 26 iulie 1921, 3375-3387.

⁴⁰² A.g.y., 3381.

⁴⁰³ A.g.y., 3381.

⁴⁰⁴ A.g.y., 3382.

takdir edilmiştir. Bu husus Romanya'nın Sofya'daki temsilcisi Grigore Bilciurescu'nun 17 Şubat 1927 tarihli raporunda da kaydedilmiştir; adigeçen temsilci Bulgaristan Dışişleri Bakanı Atanas Burov ile konu hakkında bir görüşme yapmıştı.⁴⁰⁵

Ancak mülkiyet ile ilgili hükümler yani Yeni Dobruca'nın düzenlenmesi konusundaki Yasanın VI. Bölümü feshedilmiş, konu ile ilgili değişiklikler Romanya Resmi Gazetesinin 11 Nisan 1922 sayısında yayınlanmıştır. Yapılan tüm işlemler iptal edilmiş, 1914 Yeni Doruca'nın düzenlenmesi konusundaki Yasanın VI Bölümünde yer alan tüm hükümler yeniden uygulamaya konulmuştur.⁴⁰⁶

22 Nisan 1924 tarihinde Romanya Resmi Gazetesinde, Yeni Dobruca'nın Düzenlenmesi konusundaki Yasanın bazı hükümlerini değiştiren Yasa (*Legea pentru modificarea unor dispozițiuni din legea pentru organizarea Dobrogei-Nouă*) yayınlanmıştır.⁴⁰⁷ Yapılan değişiklikler tapu belgelerinin incelenmesi ve mîrîye sahiplerinin mutlak mal sahibi olma şekilleriyle ilgiliydi. Bu çerçevede yasa metninde, Yeni Dobruca bölgesinde bulunan bir arsa veya gayrimenkul üzerinde mutlak mülkiyet sahibi veya mîrîye sahibi olduklarını iddia edenler bağlı buldukları idarî hakime bir beyanname vermeliydi. Verilen beyannamede kendi isimlerini, hukuki sıfatlarını, vatandaşlıklarını, mesleklerini ve adreslerini; her gayrimenkulün adını, çeşidini, yerleşme planını ve bulunduğu yeri; sahip olduğu sıfatı, kimden ve ne şekilde satın aldığını; taleplerine esas olan belgeleri; 23 Nisan 1920 tarihinde barklı biri tarafından işletilip işletilmediğini⁴⁰⁸; gayrimenkulün 23 Haziran 1913 itibariyle hukuki durumu⁴⁰⁹, 15 Ağustos 1916 itibariyle hukuki durumu⁴¹⁰ ve 1924 yılında yasa onaylandığı zamanki hukuki durumu; sözkonusu arsaya yapılan yatırımları; hektar başına

⁴⁰⁵ A.M.A.E., fon Problema 71, cilt 100 Chestiunea Dobrogei, 211-212.

⁴⁰⁶ Bkz. Hamangiu, a.g.e., cilt XIII-XIV, 60.

⁴⁰⁷ A.g.e., 763-768.

⁴⁰⁸ I. Dünya Savaşı sonrasında "Yeni Dobruca'yı Düzenleyen Kanun"un çıkarıldığı tarih.

⁴⁰⁹ II. Balkan Savaşı'na girmek için Romen ordusunun seferberliğinin ilan edildiği tarih.

⁴¹⁰ Romanya'nın I. Dünya Savaşı'na katıldığı ilk gün. Savaşa 16 Ağustos 1916'ta girmiştir.

net geliri; bölgede farklı gayrimenkulleri olup olmadığını; mülkiyet ve kamulaştırma ile ilgili yasal mevzuat gereğince talep ettiği gayrimenkulü, arsayı veya yerleşim yerini; farklı bir vilayette ikamet etmesi durumunda, adresini gayrimenkullerin olduğu vilayete taşınmalıydı.⁴¹¹

Mutlak mülkiyeti ispatlayan belgeleri olmayanlar, sözkonusu arsanın “Mal, mülk ve kullanma kanunu”nun Bulgaristan’da yürürlükte girdiği 1 Eylül 1904’ten en az 10 yıl önce sahibi olduklarını göstermeleri kaydıyla, mîrîye sahipleri sayılmışlardır. Beyannameleri kararlaştırılan sürede vermeyenler veya başvuruları komisyonlar tarafından red edilenler talep ettikleri toprakları kaybetmiş, topraklar devlet tarafından idarî yoldan, ihtar veya mahkeme olmadan devlet tarafından devralınmıştır.⁴¹²

Önceki yasalardan farklı olarak 1924 yılında Romen makamları hazırladıkları yasaya hem Romenleri hem Bulgarları memnun etmeyen bir hüküm koymuşlardır. Bu çerçevede 1924 yılına ait yasanın 117. maddesinde “mîrîye sahipleri, incelenen ve tanınmış arsanın 1/3’ini devlete devretmeli, geriye kalan 2/3’nin sahibi olacaklardır”⁴¹³ ibaresi yerliyordu. Böylece toprağı geri alma imkanı verilmiyordu, devlet toprağın 1/3’ini doğrudan talep ediyordu. Büyük ihtimalle Romen makamları, kolonizasyon süreci kapsamında kullanabilecekleri toprak rezervi oluşturmaya çalışmışlardır.

Ancak toprağın 1/3’inin devlete verilmesi konusunda bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Bir veya birden fazla nahiyede 5 hektar’a kadar toprağı olanlar, Romen vatandaşı olmak, toprağı kendileri işlemiş olmak, kendileri veya yasal mirasçılarının 28 Haziran 1913 ile Romanya’nın Avusturya-Macaristan’a savaş ilan ederek Birinci Dünya Savaşına girdiği 14 Ağustos 1916 tarihine kadar ve 1 Temmuz 1919 ile yasanın onaylandığı 1924 yılına kadar devamlı adresleri aynı köyde olmak şartıyla, toprağın 1/3’ini devlete vermekten muaf tutulmuşlardır.⁴¹⁴

⁴¹¹ Hamangiu, a.g.e., cilt XIII-XIV, 763-764.

⁴¹² Bulgaristan’da “Data la Care în Bulgaria a intrat în Vigoare “Mülkiyet ve Hizmet” yasının yürürlüğe girdiği tarih; bkz. Hamangiu, a.g.e., cilt XIII-XIV, 764.

⁴¹³ A.g.e., 764.

⁴¹⁴ A.g.e., 764.

Sahip oldukları toprak 5 hektardan fazla olması, kendilerinin tarımcı olması ve yasanın uygulanmasıyla sahip oldukları toprak 5 hektarın altına düşmesi durumunda devlete verdikleri toprak azalıyordu ve toprak sahipleri yine 5 hektar toprak ile kalıyorlardı.⁴¹⁵

Madde 125'e göre "şahıs yoksa veya seçilen arsayı teslim almak istemiyorsa, arsa yerli muhtara tutanak karşılığında teslim edilir. Tutanak tarihinden itibaren 3 yıl içerisinde şahıs toprağını teslim almaz ise, mülkiyet hakkını devlet lehine kaybeder..."⁴¹⁶

1914 ve 1924 yasaları, hem hazırlanmalarına esas olan prensipler hem de hükümlerinin uygulanması konusunda eleştirilmiştir. Örneğin Bulgar hukuk adamı Ivan St. Pénakov 1924 Yasası ile ilgili olarak "Avrupa'nın hiçbir ülkesinde bu yasaya benzer bir yasa bulmak mümkün değil"⁴¹⁷ demiştir. 1914 Yasasında mülkiyet ile ilgili hükümlere esas olan prensip ve 1924 yılında yapılan değişiklikler Osmanlı prensipleri olmuştur; sözkonusu prensibe göre köylerin ve şehirlerin dış çizgisi dışındaki toprakların sahibi devletti, özel şahıslar sözkonusu toprakları kullanırlar, özel mülk sahipleri hariç tutulurlar.⁴¹⁸

Romanya makamları yasayı hazırlarken, Güney Dobruca'daki kırsal mülkiyeti, 3 Nisan 1882 Yasasında Kuzey Dobruca'da yaptığı gibi, Osmanlı İmparatorluğu ile aynı düşünmesi eleştirilere konu olmuştur. Bu çerçevede Güney Dobruca'daki toprakların çoğu mîrîye olarak görülmüş, mutlak mülkiyet olarak tanınmamışlardır.⁴¹⁹

Bulgar tarafı bu varsayımın yanlış olduğunu, Bulgaristan yasalarının mutlak mülkiyet konusundaki modern prensipleri kabul ettiğini belirtmiştir. Ayrıca

⁴¹⁵ A.g.e., 764-765.

⁴¹⁶ A.g.e., 767.

⁴¹⁷ Ivan St. Pénacoff, *Le Régime de la Propriété Rurale dans la Dobrudja du Sud* (Sofia: 1929), 5.

⁴¹⁸ A. N. Pineta, *Chestiuni Dobrogene* (Dobruca Meseleleri) (Bazargic: Tipografia Gutenberg), 67-68.

⁴¹⁹ Pénacoff, *Le Régime de la Propriété Rurale dans la Dobrudja du Sud*, 6.

Pénakov'a göre Türkiye'de 1926 yılında kabul edilen Medeni kanu ile mîrîye mülkiyetinin mutlak mülkiyete geliştiğini ifade etmiştir.⁴²⁰

Ivan St. Pénakov Bulgaristan makamlarının mîrîye ve mülk arasındaki farklılıkları ortadan kaldırdığını, sadece mutlak mülkiyeti tanıdığını belirtmiştir. 3 Ocak 1932 tarihinde Bulgaristan'da onaylanan bir yasa ile Türk tapu belgelerini Bulgar tapu belgeleri ile değiştirmiş, yeni belgelerin mutlak mülkiyet hakkı verdiklerini vurgulamıştır. Romanya'daki yasaları eleştirenlere göre iki mülkiyet çeşidi arasındaki farklılıkların ortadan kaldırılması ve sadece mutlak mülkiyet hakkının tanınması, 1 Eylül 1904 tarihinde yürürlüğe giren bir yasa ile de yapılmıştır.⁴²¹

Romen hukukçuları ise Bulgar makamlarının çıkardıkları yönergelere rağmen Güney Dobruca'da Osmanlı mülkiyet sisteminin devam ettiğini ispatlamaya çalışmışlardır. Bu konu ile ilgili olarak yaşanan ilk sorun, Bulgar makamlarının 1878 yılından hemenm sonra Rus-Osmanlı Savaşı esnasında göç eden ve mülkiyetlerine geri dönmek isteyen Müslümanlar konusunda verdikleri karar – *ucaz*'lar olmuştur. Söz konusu *ucaz*-lara göre göç edenler bazı prosedürleri yerine getirerek eski mallarını geri alabiliyorlardı. Ancak sorun Bulgar yasalarında kullanılan “sobstvennost” terimiydi. Bulgar hukukçularına göre “mülkiyet” anlamına gelen bu terimin kullanılmasıyla Bulgar makamları, 1878 öncesinde ister mîrîye ister mülk olan toprak üzerindeki üzerindeki mutlak mülkiyeti otomatik olarak kabul etmişlerdir. Başlarında milletvekili Achile N. Pineta olan Romen hukukçular ise bu ifadeyi çürütmek için Bulgaristan'da “Mal, mülk ve kullanma kanunu”nun onaylandığı 1904 yılına kadar Bulgar uygulamalarında mutlak mülkiyet için “pâlna sobstvennost” teriminin kullanıldığını belirtmişlerdir.⁴²²

Bulgar hukukçularına göre 27 Ocak 1904 tarihinde onaylanan ve 1 Eylül 1904 tarihinde yürürlüğe giren “Mal, mülk ve kullanma kanunu” mîrîye tipi mülkiyetten

⁴²⁰ A.g.e., 7.

⁴²¹ A.g.e., 9.

⁴²² Achile N. Pineta, *Regimul Bunurilor Imobiliare din Dobrogea-Nouă* (Yeni-Dobruca'da mülklerin rejimi) (Bazargic: Tipografia Musulmană Dobrogea, 1922), 26-29.

mutlak mülkiyete kesin geçişi sağlamış, Bulgar hukuk hayatına yenilikler getirmemiş, eski değişiklikleri teyid etmiştir.⁴²³ Romen hukuçularına göre ise 1904 yasası ile varolan mîrîye mülkiyet şekline son verilmiyordu, sadece gelecekte mîrîye tipi mülkiyet verilmesi engelleniyordu.⁴²⁴

Romen hukuçularına göre hem esas mahkemeler hem Adalet Yüksek Mahkemesi Bulgar yasalarını 1877'den 28 Haziran 1913 tarihine kadar inceleyerek, Osmanlı dönemindeki mülkiyet rejiminin Bulgar rejiminde devam ettiğine karar vermişlerdir. Onlara göre 1904 yılında onaylanan "Mal, mülk ve kullanma kanunu" bu durumu kısmen değiştirmiştir. O dönemde mîrîye toprakları eski özelliklerini kaybederek, devletin özel mülkü olmuşlardır. Ancak Romen makamlarına göre 1904 ve 1913 arasında hiçbir özel şahıs için farklı kayıtlar yapılmamış, bu nedenle "bölgedeki gerçek mülkiyet tapu belgeleri incelenerek mülkiyet ve mîrîye haklarının doğru karar verilerek düzene konulmalarına ve mîrîye hakkının mutlak mülkiyet hakkına dönüştürülmesine karar verilmiş (...) bu şekilde bütün ülkedeki toprak rejimi aynı düzene girmiştir."⁴²⁵

Türk tarafı da Romen makamlarının Osmanlı mülkiyet hakkını ele alma şeklini eleştirmiştir. 31 Aralık 1925 tarihinde Türkiye'deki *Halk* gazetesinde "Romanya'daki Türkler göç etmek istiyorlar çünkü azınlıklar artık Romanya'da yaşayamıyorlar" başlıklı makale yayınlanmıştır. Makaleye göre, Romanya topraklarına yeni dahil edilen Deli Orman bölgesinde yaşayan 250.000 Türk özellikle göç etmek istiyordu. Gerekçeleri ise, sahip oldukları topraklar üzerindeki mülkiyet haklarını kaybetmeleriydi. Romanya Dışişleri Bakanlığı'nın hazırladığı bir rapora göre makalede "Romanya Hükümeti nasıl olduysa İslam kurallarına göre mülkiyet hakkının sadece Allah'a ait olduğunu öğrenerek Müslümanlara böyle bir hak tanımıyor ve Mecelle (Medeni Kanun) madde 1664

⁴²³ A.g.e., 105.

⁴²⁴ A.g.e., 143.

⁴²⁵ Pineta, *Chestiuni Dobrogene*, 68-69.

hükümlerine başvurarak, Türklerden sahip oldukların toprakların en az %30'unu almaya çalışıyor"⁴²⁶ denilmektedir.

Bu makale sonucunda Romanya makamları bir rapor hazırlanmasını istemişlerdir. Genel Emniyet tarafından hazırlanan raporda gerçekten bir göç akımı olduğu ve "daha ciddi bir husus, Durostor Valisinin kendisinin bile Türklerin göç etme sebebinin askerler, jandarmalar, birliklerin Türklere yaptıkları muamelenin, onlardan çeşitli angaryalar istemelerinin, tarımcılık faaliyetlerini engellemeleri ve ürettikleri malları yok fiyata almaları.." olduğunu kabul ettiği kaydedilmiştir. Aynı çerçevede Türk nüfusunun durumunun düzeltilmesi için tedbirler alınması talep edilmiştir.⁴²⁷

Tapu belgelerinin incelenmesi ile ilgili eleştiriye neden olan diğer bir husus, toprağın 1/3'ünün devlete verilmesi zorunluluğu olmuştur. Güney Dobruca'da tapu belgelerinin incelenmesi konusundaki yasaları eleştiren Bulgar hukukçuların ele aldıkları ve eleştirdikleri bir husus daha vardı. Romen makamlarının Güney Dobruca'da aynı Kuzey Dobruca'da olduğu gibi hareket edildiğini savunmasına rağmen, 3 Nisan 1882 tarihinde "Dobruca'daki gayrimenkul yasası" (*Legea cu privire la proprietatea imobilă din Dobrogea*) onaylanmıştır. Söz konusu yasaya göre çalıştıkları mîrîye toprakların sahibi olmak isteyenler, vergi (*dijma*) ödemek zorundaydı. 55 lei / hektar olarak kararlaştırılmış olan bu vergi, 3 yılda ödenmeliydi.⁴²⁸ Devlete toprağın 1/3'ünün verilmesi yasa metninde yoktu ancak 8 Haziran 1884 tarihli "Dobruca gayrimenkul yasasını uygulama yönergesi"nde (*Regulamentul pentru aplicarea legii relative la regularea proprietății imobiliare din Dobrogea*) vergiyi ödemek istemeyenlerin arsanın 1/3'ünü vererek, vergiden muaf tutulabilecekleri belirtilmiştir.⁴²⁹ Pénakov'un görüşüne göre 1913 yılında Güney Dobruca'da

⁴²⁶ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 58, 100.

⁴²⁷ A.g.y., 102-103.

⁴²⁸ Bkz. Hamangiu, a.g.e., cilt 2, 450-456.

⁴²⁹ Bkz. a.g.e., 467-473.

mîrîye tipi mülkiyetin olması bile, bu durum Romanya tarafının 1/3'üne el koyarak mutlak mülkiyete dönüştürmesine imkan vermezdi.⁴³⁰

Romanya Parlamentosuna da üye olan Hacıoğlu Pazarcık'taki Bulgar toplumunun temsilcisi Teodor Tocheff konu ile ilgili olarak 1924 yılına ait yasanın, 1923 yılında onaylanmış olan Anayasanın bazı hükümlerine aykırı olduğunu belirtmiştir. Tocheff tarafından belirtilen maddeler 17 – “Hertürlü mülkiyet ve Devletle ilgili alacaklar garantilenmiştir” ve 137 – “Anayasanın onaylandığı tarih itibariyle, Anayasaya aykırı hükümler içeren yasa, karar ve yönergeler iptal edilir”. Ancak Tocheff 1923 Anayasasının 17. Maddesinde “İstimplak gibi kamu yararına olan durumlar için özel bir yasa çıkarılacaktır” şeklinde bir ibare olduğuna değinmiyor; 1924 yılında çıkarılan yasanın Anayasada belirtilen özel yasa olduğunu anlayabiliriz.⁴³¹

Devlete verilmesi gereken 1/3 oran ile ilgili memnuniyetsizlik, Türkiye'nin Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'in 9 Ocak 1936 tarihli raporunda da ifade edilmiştir. Büyükelçinin memnun olmadığı husus sadece toprağın bir kısmının devlete verilmesi değil, uygulama prosedürü ile de alakalıydı: “1924 Dobruca istimplak kanunu Türk çiftçisinin elindeki tarlaların üçte birini almak hakkını hükümete bahşetmiştir. Bu üçte bir nisbeti yalnız kanunun metninde görülür. Tatbikatta ise tarlaların yarısını aldılar ve çok defa işe yarayacak kısmı aldılar, taşlık ve kumluk kısmı Türke bıraktılar.”⁴³² Aynı sorunlar Bulgar siyasetçileri tarafından da dile getirilmiştir. Örneğin 23 Haziran 1927 tarihinde Bulgaristan Dışişleri Bakanı Atanas Burov Romanya'nın Sofya Büyükelçisi Grigore Bilciurescu'ya “Kadrilater bölgesinde tapu belgelerinin incelenmesine devam edildiğini ve bununla birlikte mîrîye topraklarının 1/3'ünün devlet için alındığını öğrendik (...). Bizim makamlarımız (n.a. Romen makamları) her ayrı mülkten 1/3 alımlıyorlar, herhangi bir alandaki toprakları ölçerek, totalde 1/3

⁴³⁰ Pénacoff, *Le Régime de la Propriété Rurale dans la Dobrudja du Sud*, 7.

⁴³¹ Teodor Tocheff, *Propriété Foncière dans la Dobroudja du Sud* (Sofia: Imprimerie Bojinoff), 25; Romanya'nın 1923 Anayasası için bkz. http://www.cdes.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=1517 (Erişim tarihi 31.12.2017).

⁴³² B.C.A, 030.10.00./116.810.13., 8.

alıyorlar.”⁴³³ Burlov’un şikayetçi olduğu diğer bir husus, yasaya göre toprak alımının hasattan önce yapılmamasının öngörülmesine rağmen, çoğu zaman bu hükmün ihlal edilmesiydi.⁴³⁴

1924 yılına ait yasa ile ilgili suiistimal durumları da bildirilmiştir; mülkiyet beyannamelerini alacak olan ofislerin kararlaştırılan saatten önce kapatılmaları ve sözde toprak sahiplerinin belgelerini sunamadıkları için, otomatik olarak haklarından mahrum edilmeleri.⁴³⁵

Bütün bu şikayetler dış plana da yansımış ve Romen-Bulgar ilişkilerini etkilemiştir. 21 Kasım 1927 tarihinde Dışişleri Bakanlığı, Tarımcılık ve Toprak Bakanlığı’ndan Kadrlater bölgesindeki topraklarla ilgili bir rapor talep etmiştir. Raporun “tamamen objektif şekilde, gerçek durumu yansıtarak” hazırlanması istenmiştir. Konunun Milletler Cemiyeti nezdinde görüşülmesi nedeniyle rapora ihtiyaç duyulmuştur.⁴³⁶

Tarımcılık ve Toprak Bakanlığı tarafından hazırlanarak Dışişleri Bakanlığı’na gönderilen 29 Kasım 1927 tarihli raporda istimlak konusundaki yasalara esas olan en önemli fikirler ile yasanın ihlali gibi yorumlanan, Bulgar ve Müslüman nüfusun bildirdikleri suiistimal durumları anlatılmıştır.⁴³⁷ Tarımcılık ve Toprak Bakanlığı tarafından hazırlanmış olan rapor, Bulgaristan Barış ve Birleşmiş Cemiyetler Cemiyeti (*Asociația bulgara pentru pace și Societatea Națiunilor*) Başkanı ve aynı zamanda Sofya Üniversitesi Profesörü S. Kirov’un Kadrlater bölgesindeki Bulgar azınlığının durumu ile ilgili Birleşmiş Cemiyetlere 18 ve 20 Haziran 1928 tarihlerinde göndermiş olduğu yazılarla yapılan suçlamalara cevaben Birleşmiş Cemiyetler’e gönderilmiştir.⁴³⁸

⁴³³ A.M.A.E., fon Problema 71, cilt 100 Chestiunea Dobrogei, 223.

⁴³⁴ A.g.y.

⁴³⁵ Pénacoff, *Le Régime de la Propriété Rurale dans la Dobrudja du Sud*, 16.

⁴³⁶ A.M.A.E., fon Problema 71, cilt 100 Chestiunea Dobrogei, 245-246.

⁴³⁷ A.g.y., 254-269.

⁴³⁸ Bkz. Archives du Ministère des Affaires Étrangères Français, série: Europe 1918-1929, Roumanie, cilt 62, 226-250.

Tarımcılık ve Toprak Bakanlığının raporuna göre 22 Nisan 1924 Yasası gereğince tapu belgelerinin incelenmesi kapsamında 40.275 beyanname sunulduğu ve incelenmeleri için 8 kaza komisyonu, 4 vilayet komisyonu ve itirazlar için Adalet Mahkemesinin (Curții de Casație) daimi mahkemesi kurulmuş, 1925 yılında 15 kaza komisyonu ve 4 vilayet komisyonu daha kurulmuştur. Sunulan 40.275 beyannameden 29 Kasım 1927 tarihine kadar yaklaşık 36.000 incelenmişti. Verilen kararlarla nüfusa mutlak mülkiyet olarak 10.000 hektar ve mîrîye mülkiyet olarak 300.000 hektar tahsis edilmiştir. Bunlardan, mîrîye mülkten 77.000 hektar ve aidiyeti ispatlayamayan topraklardan 152.000 hektar devlete geçmiştir.⁴³⁹

Pénakov'a göre tapu belgelerinin incelenmesi sonucunda Güney Dobruca'daki azınlık mensuplarına ait toprakların %70'ine el konulmuştur.⁴⁴⁰ Maalesef Pénakov söylediklerini desteklemek için herhangi bir kaynak göstermiyor. Azınlıklardan istimlak edilen topraklarla ilgili herhangi bir istatistiğe de rastlayamadık. Bu nedenle bu bilgiyi dikkatle düşünmeliyiz. Ancak yapılan suiistimler inkar edilemez. Fransız hukukçu Albert Geouffre de Lapradelle'ye göre "Bu şekilde Romen yasasının hükümleri Güney Dobruca'da olağanüstü nitelikli bir rejim oluşturuyor, Romanya'nın yabancı – Türk veya Bulgar mülk sahiplerini yok etmesine imkan veriyor."⁴⁴¹

Toprak reformu da mülkiyetle ilgili bazı anlaşmazlıklara neden olmuştur. 1921 yılında yapılan toprak reformu, Romanya sınırlarına dahil edilen her bölge için bazı kanunlara dayanmıştır. Bu çerçevede Besarabya, Bukovina, Transilvanya ve Dobruca'nın da dahil olduğu Eski Krallık (Vechiul Regat) için ayrı kanunlar vardı. Çıkarılan kanun köylülerin toprak sorununu çözmeyi hedefliyordu. Bu yasa, Birinci Dünya Savaşında verilen vaatlerin de sonucuydu. Söz konusu yasadan önce Anayasa değişikliği yapıldı ve bazı kanun hükmünde kararname

⁴³⁹ A.M.A.E., fon Problema 71, cilt 100 Chestiunea Dobrogei, 267-268.

⁴⁴⁰ Pénacoff, *Le Régime de la Propriété Rurale dans la Dobrudja du Sud*, 16.

⁴⁴¹ A. de Lapradelle, *Legislația Relativă la Proprietatea Funciară din Dobrogea Nouă (Dobrogea de Sud) și dreptul internațional* (Yeni Dobruca'daki Toprak Mülkiyeti ve Uluslararası Hukuk) (București: Tipografiile Române Unite, 1930), 69.

çıkarıldı.⁴⁴² Toprak reformu konusundaki ilk girişim Romanya Kralı I. Ferdinand tarafından 23 Mart/5 Nisan 1917 tarihinde savaş alanında bulunan askerlere yaptığı ziyaret vesilesiyle yapılmıştır; ziyaret esnasında Kral askerlere kendilerine toprak vermeye dair söz vermiştir.⁴⁴³

Toprak reformu konusundaki yasal mevzuatın birleştirilmesine yönelik ilk adım 1932 yılında, tarımcılık reformu konusundaki tüm yasaları değiştiren özel bir kanun ile atılmıştır. En önemli yasalar dışında, bazı kategori veya sorunlarla ilgili özel yasalar da olmuştur. Bunların çoğu azınlıklarla ilgili hükümler içeriyordu ve istimlak politikasının bazı azınlıklara yönelik ayrımcılık yaptığını gösteriyordu.⁴⁴⁴

Romanya Kralı I. Ferdinand 14 Temmuz 1921 tarihinde, kısa adıyla “Eski Krallıktaki toprak reformu yasası” (*Legea pentru reforma agrară din Vechiul Regat*) bilinen “Oltenia, Muntenia, Moldova ve Dobruca’daki toprak reformu yasası”nı (*Legea pentru reforma agrară din Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea*) onaylamıştır.⁴⁴⁵ Söz konusu yasa “tarım alanı 100 hektar veya daha fazla olan çiftliklerin” kısmen istimlak edilmelerini ve aşağıdakilerin tamamen istimlak edilmelerini öngörmüştür : “a. Kendileri yabancı olan veya yabancı ile evlilik sonucunda yabancı ülkelerin vatandaşı olanların mülkleri; b. kaçakların mülkleri; c. Kraliyet ailesine, Devlet Topraklarına (...) ait olan ekilebilir topraklar; d. Embatic, besman⁴⁴⁶, aile mirası, otaşniță⁴⁴⁷ adıyla kullanılan topraklar, üzerinde ekin, bitki veya bina olan, kırsal veya şehir bölgelerinde bulunan

⁴⁴² Bkz. Constantin Cristeodorescu, Dem. C. Ștefănescu-Priboi, *Codul Legislațiunei de Expropriere Pentru Utilitate Națională Pentru Úzul Organelor de Aplicare și Părților Interesate la Expropriere* (Kamulaştırma Konusunda İcra Organları ve Paydaşlar için Ulusal Yarar için Kamulaştırma Kanunları) (București: Tipografia România Nouă, 1922).

⁴⁴³ A. Frunzănescu, *Evoluția Chestiunii Agrare în România. Privire Istorică-Aspecte Actuale-Tendințe* (Romanya’da Toprak Sorunun Gelişmesi. Tarihi Bakış-Çağdaş Konular-Eğilimler) (București: Imprimeria Națională, 1939), 75.

⁴⁴⁴ Cornel Micu, *From Peasants to Farmers? Agrarian Reforms and Modernisation in Twentieth Century Romania. A Case Study: Bordei Verde Commune in Braila County*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 2012, 77-84.

⁴⁴⁵ Kanun metni için bkz. *Lege Pentru Reforma Agrară din Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea* (București: Imprimeria Statului, 1921).

⁴⁴⁶ Embatic ve besman eskiden Romanya’dan kullanılan uzun vadeli kiralama şekilleridir.

⁴⁴⁷ Otaşniță para yerine bir arsanın kirasını yetişen ürünlerle ödeme şekliydi.

topraklar. Mevcut yasaya istinaden toprak sahipleri veya başkalarının sözkonusu topraklar üzerindeki hertürlü imtiyazlar iptal edilmektedir. İstimlak uzun vadeli kiracıların lehine yapılacaktır. ; e. Kesintisiz olarak en az 5 yıl köylüler tarafından işlenmek üzere kiralanmış, üzerine ev yaptıkları, üzüm veya bağ ektikleri topraklar (...)"⁴⁴⁸. Kısmi istimlak arsa büyüklüğüne, toprağın bulunduğu bölgeye ve tahsis dilekçelerin sayısına göre yapılmıştır.⁴⁴⁹

İstimlak edilen topraklar için mal sahibine verilen tazminat toprak reformu ile ilgilenen vilayet komisyonu tarafından, mal sahibinin kabul etmemesi durumunda ise Temyiz Mahkemesi tarafından belirleniyordu. Her mülk için ayrı fiyat kararlaştırılıyordu.⁴⁵⁰

İstimlak edilen toprağın tahsis edilmesi konusunda ise, arsalar aşağıdaki sıralamaya göre satılıyordu: "1. 1916-1919 savaşına katılanlara; 2. 1913 seferine katılanlara; 3. Eşleri savaşta vefat eden dul kadınlara çocukları için; 4. Toprak sahibi olmayan küçük çiftçilere; 5. Sahip oldukları topraklar 5 hektardan az olan çiftçilere; 6. Savaş yetimlerine". Eşit şartlarda aynı haklara sahip olanlar ise şu şekilde sıralanmıştır: "a. maluller; b. Geçmiş zamanda o topraklarda çalışanlar; c. Kendilerine ait evleri ve kurulu düzenleri; d. Çok çocukları olanlar; e. Yaşlılar".⁴⁵¹ 88. Maddeye göre "toprak sahibi olmayan veya sahip oldukları topraklar 5 hektardan az olan veya mevcut yasa onaylanıncaya kadar kendilerine toprak tahsis edilmeyen din görevlileri ve öğretmenlere"⁴⁵² toprak verilmesi öngörülüyordu.

Dobruca'da tahsis edilecek toprakların 8, 10 ve 25 hektar olması öngörülüyordu; 25 hektar'lık arsalar kolonizasyon kapsamında gelen çiftçilere verilecekti.⁴⁵³ Toprak reformu konusundaki yasanın uygulanma şekli birçok eleştiriye neden olmuştur. Bulgarlara göre Güney Dobruca'daki mülkiyet konusu, Güney Doğu

⁴⁴⁸ A.g.y., 4-6.

⁴⁴⁹ A.g.y., 9-10.

⁴⁵⁰ A.g.y., 18-20.

⁴⁵¹ A.g.y., 44.

⁴⁵² A.g.y., 47.

⁴⁵³ A.g.y., 50.

Avrupa’da yaşayan bir azınlığın yaşamak zorunda kaldığı “en ağır sorunlardan” biriydi.⁴⁵⁴ Romanya’nın Kadrlater bölgesindeki uygulamalarını en çok eleştiren Bulgarların başında gelen Ivan St. Pénakov’a göre asıl sorun, bazı sosyal haksızlıkları çözmeye çalışan toprak reformu değil, uygulanma şekliydi.⁴⁵⁵

Toprak reformu yasası gereğince Romen vatandaşı olmayanların bütün toprakları kamulaştırılmıydı, kendilerine arsa bedelinin %2’si kadar tazminat verilmeliydi. Güney Dobruca’da Romanya vatandaşlığını red ettikleri için bütün toprakları kamulaştırılan “binlerce aile” vardı.⁴⁵⁶

Toprak reformunun uygulanması konusunda dile getirilen diğer bir sorun, arsa tahsisiydi. Pénakov, yasa metninde istimlak edilen toprakların ihtiyacı olan köylülere dağıtılması gerektiği yazılmasına rağmen, 1929 yılına kadar hiçbir azınlık mensubuna toprak tahsis edilmediğini belirtmiştir. Buna rağmen istimlak edilen topraklar kolonistlere tahsis edilmiştir.⁴⁵⁷ Toprak reformunun uygulanma şeklini eleştirenler ise Güney Dobruca’da istimlak konusundaki hükümlerin hiçbir Romen ile ilgisi olmadığını çünkü 1918’e kadar Romenlerin büyük toprak sahibi olmadıklarını belirtmişlerdir.⁴⁵⁸ Bu çerçevede toprak reformu sosyal adalet olarak görülmesi yerine, azınlıklara karşı bir tedbir olarak algılanmıştır. İstimlak edilen toprakların Romen kolonistlere dağıtılmasıyla, bölgeyi hızlı bir şekilde ve ne pahasına olursa olsun Romenleştirmeyi hedefliyordu.⁴⁵⁹

7.11.1925 tarihinde *Zora* gazetesinde yayınladığı makalede Ivan Penakov, 22 Nisan 1924 tarihli Güney Dobruca İstimlak Yasasını ve toprak reformunu eleştirerek, Romanya Devletinin aslında kolonistleri toprak sahibi yapmak istediğini belirtmiştir. Penakov’a göre toprak reformu, zenginlerin köylülerin topraklarını alarak mülkiyetlerini genişlettikleri Eski Krallıkta anlamlıydı.

⁴⁵⁴ Pénacoff, *Le Régime de la Propriété Rurale dans la Dobrudja du Sud*, 3.

⁴⁵⁵ A.g.e., 3-4.

⁴⁵⁶ A.g.e., 4.

⁴⁵⁷ A.g.e., 4.

⁴⁵⁸ A.g.e., 5.

⁴⁵⁹ A.g.e., 5.

Penakov'a göre "Transilvanya ve Banat bölgelerinde Macar kolonistlere yapılan haksızlık, Güney Dobruca'da yapılan haksızlık yanında hiç önemli değil".⁴⁶⁰

Bu yasaya istinaden Eski Krallık'ta Aralık 1927'a kadar, toplam 1.750.084 hektarlık 5.627 özel mülk kamulaştırılmıştır. Aynı şekilde, yabancıların elinde olan toplam 51.847 hektarlık 38 mülk kamulaştırılmıştır. Katılmayanlardan toplam 67.662 hektarlık 103 mülk kamulaştırılmıştır. Eski Krallık'ta Aralık 1927'ye kadar 2.776.401 hektar toprak kamulaştırılmış, 36.021 hektar için davalar devam ediyordu.

Aralık 1927'de Eski Krallık, Ardeal, Besarabya ve Bukovina'da, toplam 6.000.098 hektarlık 16.509 mülkü kamulaştırmış, 140.744 hektar için mahkeme süreci devam ediyordu.

Kadrilater bölgesinde istimlak konusu, devam etmekte olan tapu belgelerini inceleme süreci ile yakından bağlantılıydı. Buna rağmen Aralık 1927'ye kadar tespit edilen 294.852 hektar toprak, devlet tarafından köylülere ve kolonistlere dağıtılmıştır. Toprak tahsis eden kurum (*Casa împroprietărilor*), 4.500.000.000 lei karşılığında 6.008.098 hektar toprak kamulaştırmıştı. Devlet, kendilerine toprak tahsis ettiği köylülerden 2.776.000 hektar toprak karşılığında 3.311.172.286 lei almıştır.⁴⁶¹

Liberaller iktidardan çıktıktan sonra Köylü Partililer 7 Temmuz 1930 tarihinde "Yeni Dobruca Düzenleme Kanunu'nu tamamlayan yasayı" (*Legea pentru completarea legii pentru organizarea Dobrogei-Nouă*) onaylamışlardır. Yeni yasa mülkiyet hakkı ile ilgili belgeleri sunma miadını uzatıyor, arsaların birleştirilmelerini öngörüyordu. Ancak bu yasa da sorunu çözmedi çünkü ilk başta verilen arsalar kaliteleri daha düşük veya sahiplerinin oturduğu yerden çok uzak bölgelerde bulunan topraklarla değiştirildiler.⁴⁶² Yasa büyük ihtimalle belgelerin sunulması için verilen miadın çok az olması ile ilgili memnuniyetsizlik

⁴⁶⁰ A.M.A.E., fon Problema 71, cilt 100 Chestiunea Dobrogei, 14.

⁴⁶¹ Alexandru Brătianu, *Considerațiuni economice Asupra Reformei Agrare* (Toprak Reformuyla İlgili İktisadî Hususlar) (İași: Viața Românească, 1928), 99.

⁴⁶² Bkz. *Monitorul Oficial al României*, Partea I-a, no. 148, 7 Temmuz 1930, 5138-5141.

nedeniyle de çıkarılmıştır. Bu kapsamda beyannameler, tamamlayıcı yasa yayınlandıktan sonra 30 gün içerisinde sunulabiliyordu.⁴⁶³

Tapu belgelerinin incelenmesi ve toprak reformu sonucunda birçok toprak sahibi ayrı ayrı, bazen birbirlerinden oldukça uzak yerlerde bulunan arsalarla kalınca, arsaların birleştirilmesine karar verilmiştir. Bu çerçevede 20 Ağustos 1930 tarihinde onaylanan Yönerge⁴⁶⁴, 3 Mayıs 1933 tarihinde değiştirilmiştir.⁴⁶⁵

Tapu belgelerinin incelenmesinden kaynaklanan durum ve toprak reformu Müslümanların Romanya'dan Türkiye'ye göç etme nedenlerinden biri olmuştur. Bu sorun Türk makamlarınca da dile getirilmiştir. 24 Aralık 1934 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekaleti'ne Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver tarafından gönderilen raporda, Romanya Kralı II. Karol ile göçler hakkında yaptığı görüşmeden bahsediyor. Tanrıöver göçlerin sebeplerini dile getirdi ve istimlak kanununun suistimal edilmesinden bahsetti.⁴⁶⁶ Cevap olarak II. Karol eski Türk kanunlarının Türk halkının tasarruf işlerinde müşkilata uğramasına sebep olduğunu savunmaya çalıştıysa, Türk elçisi bu argümanı red etti.⁴⁶⁷

Tanrıöver tarafından bildirilen durum Romen makamlarınca biliniyordu. Bükreş Polis Müfettişliği'nin 30'lu yılların başında (ilgili sayfa oldukça kötü durumda olduğu için tam tarih tespit edilememiştir) hazırlanan rapora göre Durostor vilayetinden yapılan göçlerin nedenleri arasında toprak birleştirme komisyonlarının işlemleri tamamlanması kaydedilmiştir. Bu süreç sonucunda Türk aileleri 5-6 hektar toprak ile kalmıştı ki, bu ihtiyaçlarını karşılamak için yetersizdi.⁴⁶⁸

⁴⁶³ Hamangiu, a.g.e., cilt XVIII, 596.

⁴⁶⁴ A.g.e., 855-863.

⁴⁶⁵ A.g.e., cilt XXI, 612-613.

⁴⁶⁶ B.C.A., 030.10.00./ 247-668-13, 2.

⁴⁶⁷ A.g.y., 3.

⁴⁶⁸ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 59, 16-17.

27 Ekim 1934 tarihinde Romanya Jandarma Genel Müfettişliği ve İçişleri Bakanlığı, Türklerin Kadrlater bölgesinden göç etme nedenleri ve bu durumu önlemek için alınması teklif edilen tedbirler konusunda bir rapor hazırlanmıştır. Rapora göre Türk nüfusun %80'inin sadece 1-3 hektar toprağı vardı, geri kalan %20'sinin 5,7-10 hektar arası toprağı vardı. 4-17 üyeden oluşan aileler için topraklar yetersizdi.⁴⁶⁹

Birinci Dünya Savaşı'nda Romanya ordusunda savaşan birçok Müslümana toprak verilmemişti. Kadrlater bölgesindeki iki vilayette yaşayan Müslümanlar, savaşa katılmamalarına rağmen 10-15 hektar toprak verilen Makedon kolonistlere göre haksızlığa uğradıklarını düşünüyorlardı.⁴⁷⁰ Savaşa katılmış olan Türklere ve Tatarlara toprak verilmesi sorunu Kuzey Dobruca'dakiler için de geçerliydi. Bir gazetede yayınlanan makalere bu konu aşağıdaki şekilde anlatılmıştır: "Düşmanı yeninceye kadar savaştık. Romen silah arkadaşlarımızla birlikte savaştık, kan döktük ve Büyük Romanya'nın sınırlarının çizilmesine yardımcı olduktan sonra biz de – diğerleri gibi evlerimize döndük ancak düşmanlar tarafından bozulduklarını gördük. Toprak veren komisyonları duyunca çok sevindik ancak – haksız sebeplerden dolayı – bize toprak verilmediğini görünce yüreğimiz sızladı."⁴⁷¹

Ekilebilen arsaları birleştirme operasyonu sonucunda Müslüman nüfusun bir kısmı haksızlığa uğradığını düşünüyordu çünkü kelimenin tam anlamıyla sahip oldukları toprakların yerine kendilerine evlerine çok uzak yerlerden orman, kanal, kayalıklar olan arsalar verilmiştir. Sözonusu arsalar üzerine hemen ekin ekemedikleri için, toprak sahipleri geçimlerini sağlayamaz duruma gelmişlerdir. Orman ile kaplı toprak alanlara bir yıl ağaç kesme izni verilmemiş, ormancılık müdürlükleri hemen buldukları yerleri boşaltmamışlardır.⁴⁷²

⁴⁶⁹ A.N.R., fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosya 1/1935, 563.

⁴⁷⁰ A.g.y., 563.

⁴⁷¹ Murat, "Un Glas Necăjit.. Nedreptatea Demobilizaților" (Üzgün bir ses, Terhis Edilenlerin Haksızlığı), *Revista Musulmanilor Dobrogeni*, no. 3, 23 Kasım 1928, 3.

⁴⁷² A.N.R., fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosya 1/1935, 564.

Aynı rapora göre Yeni Dobruca'daki istimlak yasasına istinaden tapu belgeleri incelendikten sonra Müslümanlardan sahip oldukları toprakların 1/3'ü alınmış ancak vergilerde orantılı bir indirim yapılmamış, mülkiyetin küçülmesine rağmen aynı vergiler alınmıştır. Bu konuda yapılan şikayetlerin çoğu çözüme kavuşturulmamıştır.⁴⁷³

Romanya Jandarma Genel Müfettişliğinin raporunda Türklerine ve tatarların göç etmelerinin durdurmak için Romen makamlarınca alınması gereken tedbirler de kaydedilmiştir. Bu çerçevede Tarımcılık ve Topraklar Bakanlığı'nın alması gereken tedbirler aşağıdaki şekilde kaydedilmiştir:

- a. Romanya Ordusunda hizmet verenlere ve çiftçilerin, yetimlerin, savaş malulleri ve dul kalan eşlerinin minimum ihtiyaçlarını karşılamak için en az 5 hektar tarım toprağı verilmeli.
- b. Toprakları birleştirme işlemi derhal tamamlanmalı, henüz toprak sahibi olmayanlara hemen toprak tahsis edilmeli, tahsis edilen topraklar üzerinde bulunan ormanlar için ağaç kesme izni verilmeli ki toprak sahipleri ağaçların köklerini bir an önce sökerek topraklarını ekebilsinler.
- c. Durostor ve Kaliakra vilayetlerindeki toprak organları ilgili malîye organlarına derhal mülkiyetlerin 1/3 ile azaldıklarını bildirmeli ki malîye organları gerekli kayıtları yaparak gerçek mülkiyet için alınan vergi düşürülsün, devlet tarafından alınan 1/3 için vergi ödemek zorunda kalmassınlar.⁴⁷⁴

Romanya Malîye Bakanlığı, 1/3'i alınan tarım arsaların durumunda verginin gerçek mülkiyete düşürülmesini teklif etmiştir.⁴⁷⁵

Farklı ancak yine mülkiyetle ilgili bir durum, Bulgaristan ve Romanya arasındaki sınırın çizilmesiyle ortaya çıkmıştır. Örneğin 1913 yılında Romanya-Bulgaristan sınırı çizilince Durostor vilayeti Turksmil köyünde yaşayanlara ait 137 hektar toprak Bulgar tarafında kalmış ve kullanamamışlardır. Bu nedenle bu köy ahalisini, ısrarla göç etmek istemekteydi.⁴⁷⁶

Türklerin ve Tatarların çoğunun köylerde yaşayarak tarımcılıkla uğraştıklarını gözönünde bulundurursak, mülkiyet konusu onları doğrudan etkilemiştir. Bulgar makamlarının suistimallerine maruz kaldıktan sonra, Romanya topraklarına

⁴⁷³ A.g.y.

⁴⁷⁴ A.g.y., 569.

⁴⁷⁵ A.g.y., 571.

⁴⁷⁶ DJANI, fon Prefectura Durostor, cilt 2/1933, 29.

dahil edildikleri 1878 sonrasında arsaların büyük bir kısmını kaybetmişlerdi. Güney Dobruca Romanya'nın sınırlarına dahil edildikten sonra yeni yönetim eski suistimallerin çözülmesiyle uğraşmamış, Bulgarların yeni topraklarda ekonomik hayatı kontrol etmemelerini sağlamaya çalışmıştır. Asıl hedefleri nüfus oranının değiştirilmesi olmuştur. Başlattıkları geniş kapsamlı kolonizasyon programı için Romen makamlarının toprağa ihtiyaçları vardı. Bunun sonucunda birçok Türk ve Tatar kendi sorunları için çözümü göç etmekte görmüştür.

2.4. ROMEN KOLONİZASYONLAR VE GÖÇ

Güney Dobruca'daki demografik gerçek Romen makamlarını durumla ilgilenmeye mecbur etti. En önemli sorun Romen nüfusun az olmasıydı; Bulgarların taleplerine karşı koymak için Romen makamlarının kullandıkları koz, çoğunlukta olan Türk ve Tatar nüfusuydu. Kuzey Dobruca'nın da tecrübesini düşünerek, buldukları çözüm kolonizasyon olmuştur. General Ioan Vlădescu tarafından 1920 yılında hazırlanan "Kadrilater bölgesinin tarihî, siyasî ve kültürel araştırması"nda "Mutlu kader hakimiyetini farklı topraklar üzerine de genişletmesine izin verdiğinde, bir devletin alması gereken ilk tedbir kolonizasyondur."⁴⁷⁷ ifadelerini kullanmıştır. Yaptığı araştırmada General Vlădescu Bulgarlara olan nefretini ve Türkleri tercih ettiğini açıkça göstermiştir. Kadrilater bölgesindeki yer adlarının aynı Dobruca'da olduğu gibi Türkçe olduğunu vurgulayarak her iki bölgenin Türk / Osmanlı toprağı olduğu sonucuna varan general bunu Bulgarların taleplerine karşı kullanmıştır.⁴⁷⁸ Profesör Constantin Brătescu da "Romanya Kadrilater'de bir Romen devleti kurmalıdır; alojen unsurlara dayanarak buradaki geleceğini kuramaz"⁴⁷⁹ şeklinde düşüncelerini belirtmiştir. Gösterilen çözüm kolonizasyondur: "Unutmayalım! Kolonizasyoncu olalım! Bu ülkenin vatanseverleri ve alimleri bunu haykırıyor,

⁴⁷⁷ A.N.R., fon Consiliul de Miniştri, dosya 2/1920, 100.

⁴⁷⁸ A.g.y., 103.

⁴⁷⁹ Constantin Brătescu, *Dobrogea Regelui Carol I și Colonizările Dobrogeane* (Kral I. Karol'un Dobrucası ve Dobruca İskânı), Tiparul "Glasul Bucovinei", Cernăuți, 1939, 16.

Soyunun şanını artırmak için bize miras bıraktığı büyük Kral I. Karol'un ruhu mezarının ötesinden bunu emrediyor."⁴⁸⁰

Önceki tecrübelerle rağmen kolonizasyon süreci bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Vlahların yerleştirilmesini savunanlardan biri olan milletvekili Constantin Noe Eski Dobruca'daki kolonizasyonun, yerleşik Romen nüfusunun bölgede varolması ve halka ilk başta sadece kısmî siyasî hakların verilmesi nedeniyle başarılı olduğunu ifade etmiştir. Bu çerçevede otuz yıla yakın bir süre bölge "partilerin siyasî kargaşasından uzak olmuş, hükümetler ve yönetim faydalı gördükleri tüm tedbirleri alabilmiş, herhangi bir direniş veya seçim nedenleriyle karşılaşmamıştır."⁴⁸¹ Kadrilater bölgesinde de, özellikle Tuna boyunda eski bir Romen nüfus vardı ancak bu nüfus Kuzey Dobruca'daki nüfusa göre çok daha azdı. 1914 yılında Kadrilater bölgesinin Romanya sınırlarına dahil edilmesinden hemen sonra Birinci Dünya Savaşının başlaması ve ardından Romanya'nın savaşa girmesi (1916) ile Dobruca'nın İttifak Kuvvetleri tarafından işgal edilmesi (1916-1918) gibi bölgedeki jeopolitik gelişmeler, 1919 yılına kadar Romen makamlarının kolonizasyon konusundaki tüm girişimleri engellemişlerdir.⁴⁸²

Yaşanan zorluklara rağmen Güney Dobruca'nın kolonizasyonu Romen makamlarının devamlı hedefiydi. Bu çerçevede Kadrilater bölgesi ile ilgili yasa girişimleri kolonizasyon ile ilgili hükümler içermiştir. 1 Nisan 1914 tarihli *Yeni Dobruca'nın düzenlenme Kanunu (Legea pentru organizarea Dobrogei Noi)*'nda kolonizasyona ilk atıfta bulunulmuştur. Söz konusu yasanın 8. Maddesinde "Vatandaşlıkları tanınmamış olmalarına rağmen Romen asıllı olan şahıslar bu bölgede toprak edinebilirler" ibaresi yer alıyordu. Birinci Dünya Savaşının başlaması nedeniyle yasa uygulanmamıştır.⁴⁸³

Savaşın bitmesi ve Kadrilater bölgesinin Romanya sınırlarına geri dönmesi ile birlikte 1921 yılında yapılan toprak reformu Dobruca'nın kolonizasyonuna katkıda

⁴⁸⁰ A.g.e., 19.

⁴⁸¹ Constantin Noe, "Colonizarea Cadrilaterului" (Kadrilater'de İskân), *Sociologie Românească* 31, no. 4-6, Nisan-Haziran (1938): 119.

⁴⁸² A.g.e., 120.

⁴⁸³ A.g.e., 121.

bulunmuştur; kolonizasyon için yeni topraklar oluşmuş ve ayrıca Eski Krallıkta kolonizasyon hakkı olanlar, toprak sahibi olmak için bu bölgeye yönlendiriliyorlardı.⁴⁸⁴ Ancak yeterli toprak olmaması nedeniyle, bu yasa ile çok geniş kapsamlı bir kolonizasyon süreci yapılamamıştır. Toprak bulmak için devlet, tapu belgelerinin incelenmesi ve Romanya Devletinin öncelik hakkını belirleyen, 1914 yılında onaylanmış olan Yeni Dobruca'nın düzenlenme Yasasını 1924 yılında uygulamaya koymuştur.⁴⁸⁵

Bakanlar Kurulu'nun 3456/3 Kasım 1922 sayı ve tarihli kararıyla kolonizasyon konusunda somut adımlar atılmıştır. Söz konusu karar ile Hükümet askeri kolonilerin kurulmasına karar vermiştir. 1916-1918 yıllarında Dobruca cephesinde savaşmış olan eski askerlerden 13 koloni oluşturulmuştur. Her koloniste 25 hektar toprak tahsis edilmiş, emekli subaylardan seçilen koloni şefine ise 75 hektar verilmiştir. Bu karara istinaden Eski Krallıktan 458 kişi yerleştirilmiş ve 12500 hektar toprak verilmiştir. Söz konusu koloniler Kaliakra vilayetinin Batı bölgesinde kurulmuştur.⁴⁸⁶

Kolonizasyonu düzenleyen ilk yasa ise daha geç, 1930 yılında çıkarılmıştır. 17 Temmuz 1930 tarihinde Romanya Resmi Gazetesine "Kolonizasyon konusundaki yasa"⁴⁸⁷ (*Legea asupra colonizării*) yayınlanmıştır. Yasanın 1. Maddesinde kolonizasyona "nüfusu seyrek olan bölgelere yeni merkezlerin oluşturulmasını kolaylaştırmak ve ekonomik hayatın canlandırılması"⁴⁸⁸ için başvurulduğu anlatılmıştır. Yasa gereğince toprak reformu konusundaki yasaların uygulanması ile sahipsiz kalan topraklardan, toprak birleştirme işlemlerinden kazanılan ve devlet topraklarını kullanarak "Kolonizasyon Özel Fonu" oluşturulması öngörülmüştür. Tahsis edilebilecek arsalar, devlete ait ormanların kesilmesi veya toprak alımı ile çoğaltılabiliyordu.⁴⁸⁹ Aynı yasaya

⁴⁸⁴ A.g.e., 122.

⁴⁸⁵ A.g.e., 123.

⁴⁸⁶ A.g.e.

⁴⁸⁷ Hamangiu, a.g.e., cilt XVIII, 768-778.

⁴⁸⁸ A.g.e., cilt XVIII, 768.

⁴⁸⁹ A.g.e., 768-769.

istinaden kurulan “Kolonizasyon Millî Ofisi” (*Oficiul Național al Colonizării*), “kolonizasyon operasyonu ve onunla ilgili tüm işlemlerle”⁴⁹⁰ ilgilenecekti. Kolonizasyon Millî Ofisi, Tarımcılık ve Toprak Bakanlığı bünyesindeydi.⁴⁹¹

Yasaya göre en fazla 45 yaşında olanlar, siyasî hak sahibi olan ve askerlik hizmetlerini yapmış olanlar, evli veya çocuk sahibi dul olanlar, tarım işleri yapan ve sundukları sağlık raporlarıyla tuberküloz veya sifilis hastası olmadıklarını ispatlayanlar kolonizasyon sürecinde yer alabiliyorlardı. Ancak yurtdışında yaşayan Romenler, tarım işçisi olarak kolonize edilebildikleri için, yasada belirtilen koşullardan muaf tutulabiliyorlardı.⁴⁹² Kolonistler kendilerine verilen toprak bedelinin yarısını ödemek zorunda olmakla birlikte, yerleştikten sonra üç yıl vergilerden muaf tutuluyorlardı.⁴⁹³

7 Nisan 1936 tarihli Resmi Gazetede “Kolonizasyon rejimi konusunda” (*Lege privitoare la regimul colonizării*) yeni bir Yasa yayınlanmıştır.⁴⁹⁴ 1930 yasasına göre yeni metnin 18. Maddesinde “öncelik hakkını kullanan devletten satın alınan veya alınacak toprakların tümü kolonizasyona tahsis edilecektir ” ifadesi yer alıyordu ve müteakip maddede “önceki maddede belirtilmiş olan topraklardan yapılan parsellerin değerlendirilmesi, alım-satım veya anlaşma belgelerinde yer alan fiyat gözönünde bulundurularak yapılacaktır” kelimesinin kullanılması kolonizasyon konusunda yeni bir yasanın çıkarılma nedeni ile ilgili bir ipucu olabilir. Romanyanın aynı yıl (1936 yılında) göç konusunda bir Anlaşma imzalayacağı ve sözkonusu anlaşmanın önemli bir konusunun, göç eden Müslümanlara ait toprakların devlete devredilmesi olduğunu gözönünde bulundurursak, yasayı hazırlayanların tedbirli davrandıklarını ve bu şekilde elde edilen toprakların kolonizasyon sürecinde kullanılacaklarından emin olmak istediğini anlayabiliriz.

⁴⁹⁰ A.g.e., 769.

⁴⁹¹ A.g.e., 770.

⁴⁹² A.g.e., 774.

⁴⁹³ A.g.e., 775-776.

⁴⁹⁴ A.g.e., cilt XXIV/I, 532-536.

Müteakip “Kolonizasyonlar konusundaki Yasa” (*Lege asupra colonizărilor*) 25 Nisan 1940 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanmıştır.⁴⁹⁵ Yasa metnine göre “Kolonizasyon işlemi, kolonistlerin kolonizasyon için tahsis edilen topraklara yerleştirilmeleri, kolonizasyon merkezlerine uygun şekilde yerleştirilmeleri ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan organize edilmeleridir. Kolonizasyon merkezî, eski bir köye yerleşmiş veya yeni bir yerleşim yeri oluşturmuş kolonistlerin evleri ve topraklarıdır.”⁴⁹⁶ Önceki yasalar devletin daha yüksek oranda yardım etmesini öngörüyordu ancak 1940 yılına ait yasaya göre “alım fiyatının çok yüksek olması durumunda, Bakanlar Kurulunun onayı ile devlet alım fiyatının en fazla %50’sini karşılayacaktır”.⁴⁹⁷ Bu çerçevede, kolonistlerin entegrasyonu ile yakından ilgilenmesine rağmen, büyük ihtimalle İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasından da kaynaklanan maddî sıkıntılar nedeniyle, devlet yeni topraklara yerleşenlere çok fazla yardım edememiştir.

Kolonizasyonun malî konularına gösterilen ilgi, Millî Kolonizasyon Ofisi’nin, 11 Haziran 1940 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan “Kolonizasyonlarla ilgili yasanın uygulama yönergesi”nde belirtilmiş olan Kolonizasyon Ticarî Şubesi (*Serviciul Comercial al Colonizării*) ile değiştirilmesinden anlaşılmaktadır.⁴⁹⁸

Konu ile ilgili yönetmeliklerin oldukça geç çıkarılmalarının ve kolonizasyon konusunda kesin bir çözüm bulunamamasının iki nedeni vardı: kolonist kaynakları ile ilgili müzakereler ve maddî kaynakların yetersizliği. 1878 yılında Romanya topraklarına sadece bir bölge dahil edilmişti; 1918 sonrasında ise Bükreş makamları Besarabya, Bukovina ve Transilvanya bölgelerinin yeniden entegre edilmeleri için çözümler bulmak zorunda kalmıştır. Ayrıca Kadrilater bölgesindeki Romen nüfusun Bulgar nüfusundan az olması da yeni çözüm arayışlarına neden olmuştur. Vlahların getirilmesi kurtarıcı çözüm gibi görülmüştür.

⁴⁹⁵ A.g.e., cilt XXVIII/I, 673-683.

⁴⁹⁶ A.g.e., 673

⁴⁹⁷ A.g.e., 676-677.

⁴⁹⁸ A.g.e., 950-969.

Vlahlar Balkarın tamamına yayılmış olup, çoğunlukla Yunanistan'da bulunuyorlardı. Romen makamları Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya ve Arnavutluk'taki Vlahların sayısını 350.000 olarak tahmin etmişlerdir.⁴⁹⁹ Güney Dobruca'ya yerleşmek isteyenler, Yunanistan'daki Vlahlar olmuştur. Bunun nedeni, Birinci Dünya Savaşı sonunda yapılan anlaşmalar olmuştur. 27 Kasım 1919 tarihli Neuilly sur Seine Anlaşması ile Bulgaristan ve Yunanistan, Yunan topraklarında bulunan Bulgarların ve Bulgaristan topraklarında bulunan Rumların göç etmelerini kolaylaştırma konusunda mutabakata varmışlardır. Benzer şekilde 30 Ocak 1923 tarihinde Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan Lozan Anlaşması ile iki ülke arasındaki nüfus değişimi öngörülmüştür. Bu şekilde Yunanistan'a önemli sayıda göçmen toplanmış ve bunlar Vlahların yaşadıkları Makedonya ve Trakya bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Bu süreçle paralel olarak Yunan makamları geniş kapsamlı toprak reformu başlatmış ve yapılan istimlâk özellikle Vlahları etkilemiştir. Ancak Vlah toprak sahibi değildi, yapılan istimlâk Türklere ait topraklara yönelikti. Hayvancılıkla uğraşan Vlahlar otlakları Türk sahiplerinden kiraliyorlardı. Bu şekilde, yapılan değişiklikler Vlahları göç etme kararını almaya itmiştir.⁵⁰⁰

Bu bağlamda Vlahlar Romen makamlarına başvurarak, Romanya topraklarına yerleşmelerine müsaade edilmesini talep etmişlerdir. Örneğin 1923 yılında Yunanistan'daki bir grup Vlah, Hükümete, Meclis başkanlarına, Makedon-Romen Kültür Cemiyeti, Makedon-Romen Üniversiteliler Cemiyeti, "Graiul Românesc" Cemiyeti ile Bükreş, Kaliakra ve Durostor'daki Vlah liderlerine hitaben yazdıkları mektupla, Romanya'ya yerleşmek istediklerini belirtmişlerdir.⁵⁰¹

Ancak çağın kamuoyu Vlahların Kadrilater bölgesine yerleşmelerini oy birliği ile onaylamamıştır. Örneğin Güney Dobruca'daki birçok önemli şahsiyet tarafından 1926 yılında imzalanmış olan, "Hükümete ve bütün karar veren makamlara"

⁴⁹⁹ I. Max Popovici, *Situația românilor macedoneni din Iugoslavia, Grecia și Bulgaria și chestia colonizărilor în România* (İugoslavya, Yunanistan ve Bulgaristan'daki Vlah'ların durumu ve Romanya'ya iskân meselesi) (București: Institutul de Arte Grafice "Bucovina", 1930), 5.

⁵⁰⁰ Constantin Noe, a.g.e., 124-125.

⁵⁰¹ A.g.e., 127.

hitaben yazılan mektupta Vlahların “Krallıkta bulunan, eğitim, kültür, beceri ve dürüstlük açısından onlardan çok üstün olan Romenlere kötü davranarak ve onları uzaklaştırarak”⁵⁰² tüm idarî pozisyonları “kaptıklarını” belirtmişlerdir. Vlahların yerleştirilmelerine karşı olanlar gerekçe olarak Güney Dobruca'nın tarımcılığa uygun olduğunu, hayvancılıkla uğraşan Vlahlar için uygun olmadığını da savunmuşlardır. “Tamamıyla çoban” olan Vlahlar bu bölge için uygun olamazlardı.⁵⁰³

Ancak Vlahların Romanya'ya yerleştirilmeleri fikrinden vazgeçilmiyordu. Yerleştirilmeleri için farklı bölgeler taklif ediliyordu: “çoban olan ve halen aynı işi yapabilecek olanlar, koyunlarını besleyecekleri yerler olan dağlık bölgelere yerleştirilmelidirler. Yahudi çobanları olan Maramureş bölgesini örnek alalım... Ticaret yapanlar şehirlere yerleştirilir ve büyük ticarete girmek için desteklenirlerse bize mümkün olan en büyük hizmeti verir ve kısa sürede ülkemizin ticaretini çeşitli yabancıların elinden alırlar.”⁵⁰⁴

En sonunda karışık bir kolonizasyon yapılmasına karar verilmiş, bölgeye hem Vlahlar hem de Eski Krallıktan kolonistler yerleştirilmişlerdir. İlk Vlah kolonistler 1925 ve 1926 yıllarında Kadriater'e gelmişlerdir. Veria Vodena ve Meglenia bölgelerinden gelen bu kolonistlerin sayısı 1365 aile olmuştur. 1927 yılında gelen ailelerin sayısı 88'e düşmüştür; gelen ailelerin çoğu Veria bölgesinden, birkaç aile ise Vodina, Meglenia ve Serez'ten gelmiştir. 1928 yılında Vlah göçmenlerin sayısı 656 aileye çıkmış, kolonistler Meglenia ve Horopani bölgelerinden gelmişlerdir. 1925-1928 yılları arasında şahsi pasaport alarak, Yunanistan'daki 157 Vlah ailesi göç etmiştir.⁵⁰⁵

⁵⁰² *Memoriu adresat Guvernului și tuturor factorilor răspunzători* (Hükümete ve tüm söz sahiplerine beyanname), Tipografia Ion S. Davidescu, Silistra, 1926, 7.

⁵⁰³ Ion Neicu, *O infiltrare românească în Dobrogea Veche. Colonizarea Dobrogeii Noi cu macedo-români* (Eki Dobruca'ya Romen bir Sızma. Yeni Dobruca'ya Vlahlar'ın İskânı), Atelierele grafice Socec & Co., Bükreş, 1924, 10.

⁵⁰⁴ A.g.e., 11.

⁵⁰⁵ I. Max Popovici, a.g.e., 14.

1930 yılında yaklaşık 2157 Vlah ailesi Romanya'ya göç etmiş, 2547 aile göç etmeye hazırlanmıştır.⁵⁰⁶ 1925-1934 yılları arasında Yeni Dobruca'ya bölgeye yerleştirilen kolonistlerin toplamının %73'ünü oluşturan 12.900 Vlah yerleştirilmiştir.⁵⁰⁷

Maddî kaynaklarla ilgili olarak aslında en önemli çalışma, kolonistlere tahsis edilecek arsalar için toprak rezervi oluşturulması olmuştur. Bu çerçevede Romen makamları beş stratejiye başvurmuşlardır: tapu belgelerinin incelenmesi, toprak reformu, toprak satışlarında devletin öncelik hakkını kullanması, Dobruca'dan göç eden Türklerin topraklarını devlete bırakmaları ile ilgili Anayasaya bir madde dahil edilmesi, toprak alımları.

Tapu belgelerinin incelenmesi ve toprak reformu önceki bölümlerde anlatılmıştır; aynı o durumlarda olduğu gibi, devletin satınalma konusunda öncelik hakkını kullanması da Bulgarlar tarafından protesto edilmiş, kendi haklarının kısıtlanması gibi görülmüştür. Bulgar basınında bu konu ile ilgili birçok makale çıkmış, Sofya'ya yakın tutumu ile bilinen Bulgar asıllı Romen milletvekili Ivan Angelov ise Romanya Parlamentosu'nda bu konuda bir konuşma yapmıştır.⁵⁰⁸ Devletin satınalma konusundaki öncelik hakkı, Güney Dobruca'nın düzenlenmesi konusundaki bütün yasalarda belirtilmiştir. Ancak bu konu, 7 Temmuz 1930 tarihli Yenş Dobruca'yı Düzenleme Yasası'nın 18. Maddesinin değiştirilmesi ile ilgili müzakereler kapsamında 1934 yılında da yoğun şekilde tartışılmıştır. Değişiklik 15 Aralık 1934 tarihinde yapılmış, Romanya Devleti'nin Kadriater bölgesinde satışa sunulan toprakları alma konusundaki öncelik hakkının süresi iki aydan bir yıla uzatılmıştır.⁵⁰⁹

Devletin öncelik hakkını kullanma süresinin bir yıla uzatılması etkili olmuştur. Bu çerçevede satışa çıkarılan toprakların alınması için bu hüküm ancak 1934 sonrasında kullanılmıştır. Böylece 1930-1938 yılları arasında Tarım Bakanlığı

⁵⁰⁶ A.g.e., 21.

⁵⁰⁷ Ernest Grințescu, *Colonizarea. Principii și Realizări* (İskân. Prensipler ve Başarılar) (București: Tipografia "Universul", 1944), 20.

⁵⁰⁸ A.M.A.E., fon Problema 71, vol 283/1 Bulgaria, 6-7.

⁵⁰⁹ A.g.y., 27.

satış bildirimleri almış ve aşağıdakiler için öncelik hakkını kullanmıştır (tablolarda bütün etnik gruplar yer almaktadır):

Tablo 4: 1930-1938 arasında devletin öncelik hakkını kullandığı topraklar⁵¹⁰

Vilayet	Yıl	Hektar için satış bildiri ve ilanları alınmıştır	Hektar için yerli halk veya devlet lehine öncelik hakkı kullanılmıştır
Kaliakra	1930	4921	-
	1931	4179	-
	1932	5816	-
	1933	5617	-
	1934	8118	511
	1935	14018	1163
	1936	11245	1097
	1937	5925	441
	1938	5443	122
Kaliakra toplam		63282	3354
Durostor	1930	566	-
	1931	794	-
	1932	585	-
	1933	942	-
	1934	8109	16
	1935	15473	1398
	1936	6614	1511
	1937	5550	34
	1938	1351	34
Durostor toplam		39984	2993
Kaliakra+Durostor		103266	6347

⁵¹⁰ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, 276.

toplam			
--------	--	--	--

Romen makamları, Bulgar kökenli Romanya vatandaşların göç eden Türklerin topraklarını satın almaya devam etmelerinden dolayı endişeliydi. Bazı durumlarda toprakları normal şartlarda maddî güçleri olmayan şahıslar tarafından satın alınmıştı ki, onların bu konuda destek almalarından şüphe duyuluyordu.⁵¹¹ Örneğin Jandarma teşkilatı tarafından hazırlanan bir raporda 22 Haziran 1935 tarihinde Hacıoğlu Pazarcık şehrinde yaşayan Bulgar asıllı Nikola Jelev'in Kaliakra vilayeti Bairam Bunar köyünü ziyaret ettiği ve Türkleri toplayarak Bükreş'teki bir şahıs için 1500 hektar toprak satın almak istediğini, hektar başına 3000 Lei ödeyeceğini anlattığı belirtilmiştir.⁵¹² Bu sözler sonucunda köydeki Türk nüfus tahıllarını ve büyükbaş hayvanlarını satmaya ve Ekim 1935'te göç etmeye karar vermiştir.⁵¹³

Öncelik hakkının olmasına rağmen devletin kararını beklemek istemeyenler bu hükümden kaçmanın yollarını bulmuşlardır. Özel şahıslardan alınan topraklarla ilgili gizli genişletme yöntemler de vardı: ipotek belgeleri, uzun süreli kiralama, tasdikli işletme, kullanma ve karar verme vekaletnemeleri.⁵¹⁴

Türklerin ve Tatarların göç etme akımı arttıkça, toprak alımı ve kolonizasyon sorunu büyümüştür. Göç etmek isteyen Müslümanlar gayrimenkullerini satarak Türkiye'den toprak satın almak istiyorlardı. Mümkün olduğu kadar iyi bir fiyata satmak ve özellikle bir an önce satmak, devletin öncelik hakkını kullanmasını beklemek istemiyorlardı.

Romanya Devleti'nin resmi kurumları konu ile ilgili endişelenmişlerdir. Örneğin Millî Savunma Bakanlığının 1933 yılında Türklerin ve Tatarların göç etmeleri ve göç sonuçları konusunda hazırladığı raporda, göç eden Türklerin yerine "derhal"

⁵¹¹ A.N.R., fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, vol 22/1935, 97.

⁵¹² Durostor ve Kaliakra bölgelerinde, 1930-1938 yılları arasında toprakların fiyatı hektar başı 2000 Ley ile 8500 Ley arasındaydı (Bkz. A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, 278).

⁵¹³ A.N.R., fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, vol 18/1933, 196.

⁵¹⁴ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, 277.

Eski Krallık veya Erdel bölgelerinden Romen kolonistlerin getirilmesi, “yeni yerlerine kalıcı ve sağlam yerleşmeleri için tüm imkanların sağlanması” tavsiye ediliyordu. Raporda düzenli bir kolonizasyonun tek yolu olarak düşünülen öncelik hakkının önemi vurgulanıyordu: “Türlere ait malların Bulgarların eline geçmesi için tek çözüm, Bulgarların ekonomik ve sayısal açıdan güçlenmelerini ve gerçek bir millî tehdit olmalarını önlemek için tek çözümdür.”⁵¹⁵ Aynı raporda kolonizasyonun stratejik önemi de vurgulanıyordu: “stratejik açıdan büyük önem arzeden Hacıoğlu Pazarcık şehri ve sınır bölgesindeki Romen unsurunun güçlenmesini sağlamak.”⁵¹⁶

Bu sorunu çözmeye çalışması kapsamında Millî Kolonizasyon Ofisi (*Oficiul Naşional al Colonizării* - ONAC)’nin 14 Ocak 1933 tarihli toplantısında Bakanlar Kurulu Başkanlığı, Tarımcılık Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı nezdinde gerekli girişimlerde bulunularak Kolonizasyon Millî Ofisi’ne göç etmek isteyen herkesin gayrimenkullerini ve topraklarını alacak fonların sağlanması, yerlerine Romen kolonistlerin yerleştirilmeleri “bu şekilde bölgedeki millî unsurun sağlamlaştırılması” kararlaştırılmıştır.”⁵¹⁷

Bununla birlikte sorun çözümedi ve bu nedenle 24 Nisan 1934 tarihinde Kaliakra Valisi Tarım ve Toprak Bakanlığı’na gönderdiği rapor ile göç eden Türklerin malları konusunda çözümler teklif etmiştir. Vali sorunun Müslümanların göç etmesi değil, mallarının Romenler tarafından devralınmaması olduğunu ifade etmiştir. Malların Romen olmayanlara geçmelerini önlemek için o an için herhangi bir yasal tedbir alınmadığını belirtmiştir. Vali illegal bir tedbir olarak pasaportun verilmemesini göstermişti ancak göç etmek isteyenlere bu karar önceden bildirilmeliydi, çünkü pasaport için başvurdukları zaman mallarını satmış oluyorlardı. Valinin teklif ettiği diğer bir tedbir, Yeni Dobruca Kanunu’nda belirtilmiş olan öncelik hakkının devlet tarafından kullanılmasıydı. Sözkonusu yasaya göre satışa çıkarılan toprakları satın alması için devlete 60 gün müddet veriliyordu. Valiye göre devlet 3-4 yıl

⁵¹⁵ A.g.y., 45-47.

⁵¹⁶ A.g.y.

⁵¹⁷ A.g.y., 23.

süresince yıllık 8 milyon lei tahsis etmeliydi. Valiye göre “yabancı” biri Yeni Dobruca’da toprak almak istediği her defa devlet müdahale etmeliydi.⁵¹⁸

Millî Kolonizasyon Ofisi (ONAC) Müdürünün bir raporuna göre 1938 yılına kadar satışa çıkarılan toprakların %80’inden fazlası Bulgarlar tarafından satın alınmıştır ve Romanya makamları durumdan daha çok endişelenmişlerdir.⁵¹⁹

Türkiye’ye göç eden Türklerin ve Tatarların topraklarını almalarından emin olmak için Romen makamları 4 Eylül 1936 tarihinde imzalanan *Göç Mukavelenamesi*’ne da özel bir hüküm dahil etmişlerdir. 3. maddede göç edecek olanlara ait kırsal gayrimenkuller devletin eline geçeceği, şehirlerdeki mallar sahiplerinin kararına bağlı kalacağı belirtilmiştir.⁵²⁰

Bu gayretler sonucunda 1937 yılına kadar Romanya Krallığında kolonizasyona 338.584 hektar tahsis edilmiş olup, 212.000 Yeni Dobruca, 75.000 Eski Krallık, 40.000 Transilvanya, Bukovina ve Besarabya’da olmuştur. 36.500 kişi yerleştirilmiş, Yeni Dobruca’da 10-25 hektar, Eski Dobruca’da 5-10 hektar ve diğer bölgelerde 5 hektar tahsis edilmiştir. 1937 sonrasında kolonizasyonlar için yaklaşık 4.000 hektar daha tahsis edilmiştir.⁵²¹ Türklerin Dobruca’dan göç etmeleri konusundaki Anlaşma kapsamında 1937 yılına kadar yaklaşık 26.660 Türk ailesi yaklaşık 100.000 hektar toprak satarak Romanya’yı terketmişlerdir. Gerekli bütçesi olmadığı için devlet sadece 6350 hektar satın almış, geri kalan kısım farklı alıcıların eline geçmiştir.⁵²²

Devlet tarafından kolonizasyon için edinilen toprak müteakip yıllarda da çok fazla artmamıştır. Tarımcılık ve Toprak Bakanlığı’nın 15 Mart 1940 tarihli istatistiğine göre Dobruca’da kolonizasyon için tahsis edilen arsaların durumu aşağıdaki şekildedir:

⁵¹⁸ DJANI, fon Prefectura Caliacra, cilt 6/1933, 65-66.

⁵¹⁹ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, 277.

⁵²⁰ *Monitorul Oficial al României*, Partea I-a, no. 10, 14 Ocak 1937, 295.

⁵²¹ Grințescu, a.g.e., 20.

⁵²² A.g.e., 20.

Tablo 5: 15 Mart 1940 itibariyle kolonizasyon için tahsis edilen toprakların durumu⁵²³

Vilayet	Tarımcılığa uygun Hektar mk.	Otlak Hektar mk.	Köy ocağı Hektar mk.	Tarımcılığa uygun olmayan Hektar mk.	Toplam Hektar mk.	Kolonizasyon merkezleri sayısı
Tulça	8769,3577	-	225,6446	392,0020	9387,0043	51
Köstence	30637,1589	136,8534	1730,8161	786,7835	33291,6119	146
Durostor	69255,2187	7744,7245	2017,5296	55,8300	79073,3028	125
Kaliakra	108567,7729	16554,4022	4684,5352	645,4779	130452,1882	165
Toplam	217229,5082	24435,9801	8658,5255	1880,0934	252204,1072	487

Aynı kaynağa göre kolonistlere tahsis edilmiş olan toprakların durumu aşağıda gösterildiği gibiydi:

Tablo 6: Kolonistlere verilen toprakların 15 Mart 1940 itibariyle durumu⁵²⁴

Vilayet	Kolonist sayısı			Tarımcılığa uygun Hektar mk.	Otlak Hektar mk.	Köy ocağı Hektar mk.	Tarımcılığa uygun olmayan Hektar mk.	Toplam Hektar mk.
	Tapulu	Tapusuz	Toplam					
Tulça	478	714	1192	6785,8288	-	175,5205	307,4400	7268,7893
Köstence	3786	354	4140	30599,7083	135,8534	926,5910	685,2735	32348,4262
Durostor	5777	987	6764	64436,6243	7739,7245	1647,8489	-	73824,1977
Kaliakra	8633	1673	10306	105215,6193	16554,4022	3384,4658	434,9247	125589,412
Toplam	18674	3728	22402	211037,7807	24440,9801	6134,4261	1427,6382	243040,8251

⁵²³ Verilerin alındığı kaynak: Victor Jinga, *Migrațiunile Demografice și Problema Colonizărilor în România* (Romanya'da göç ve iskân meselesi) (Braşov: Institutul de Arte Grafice "Astra", 1941), 40. Veriler sadece Vlahları kapsamıyor. Eski Krallık'tan gelen Romenleri de içeriyor.

⁵²⁴ Verilerin alındığı kaynak: Jinga, a.g.e., 40. Veriler sadece Vlahları kapsamıyor. Eski Krallık'tan gelen Romenleri de içeriyor.

Tarım ve Toprak Bakanlığı tarafından sağlanan ve Victor Jinga tarafından atıfta bulunulan bilgilere göre 1 Ocak 1940 tarihine kadar kolonistler için Kaliakra vilayetinde 4.552, Durostor vilayetinde 2.202, Köstence vilayesinde 1.349, Tulça vilayetinde 241 en yapılmıştır.⁵²⁵ **Dobrucadaki Türk ahalinin muhaceretini tanzim eden Mukavelename'**ye istinaden, kolonizasyon için devlet tarafından satın alınan toprakların 15 Mart 1940 itibariyle durumları aşağıda gösterildiği gibiydi:

Tablo 7: Dobrucadaki Türk ahalinin muhaceretini tanzim eden Mukavelename'ye istinaden devlet tarafından satın alınan toprakların 15 Mart 1940 itibariyle durumları⁵²⁶

Vilayet	Satın alınan Hektar mk.	Anlaşma Hektar mk.	Toplam Hektar mk.	Tahsis edilen arsa Hektar mk.	Kolonist sayısı	Müsait arsa Hektar mk.
Durostor	2599,6079	8027,4156	10627,0235	10282,0884	975	344,9351
Kaliakra	2291,8387	-	2291,8387	2291,8387	272	-
Tulça	260,-	-	260,-	260,-	38	-

Kolonizasyon Güney Dobruca'da çoğunlukta olan Bulgar, Türk ve Tatarları hiç memnun etmemiştir. Özellikle Vlahların bölgeye yerleştirilmeleri nedeniyle Türkler ve Tatarlar göç etmeyi tercih etmişlerdir. Vlahları Kadrilater bölgesine gelmeleriyle ilgili şikayetler ilk yıllardan itibaren dile getirilmiştir. 3 Haziran 1926 tarihinde Dobrogea (Dobruca – büyük ihtimalle Bulgar gazetesi) gazetesinde yayınlanan ve Boris lakabıyla imzalanmış olan bir makalede Vlahlarla yapılan kolonizasyon sonucunda Kadrilater bölgesindeki Tatarların hayatının çekilmez olduğu ifade edilerek, Tatar Atmaca köyü örnek verilmiştir.⁵²⁷

Türkiye makamları ve kamuoyu kolonizasyonu göç nedeni olarak göstermişlerdir. Genç Türkiye Cumhuriyetinin resmi makamları Romen

⁵²⁵ Jinga, a.g.e., 45.

⁵²⁶ A.g.e., 46.

⁵²⁷ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 58, 109.

bölgesindeki gelişmeleri dikkatle izliyorlardır. 30 Eylül 1926 tarihinde Fransa'nın Bükreş Büyükelçisi Aristide Briand, Türkiye'nin Bükreş Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur ile yaptığı bir görüşmeyi anlatıyordu. Görüşme esnasında Ragıp Bey Fransız muhatabına Müslümanların Karadeniz'e yakın boş topraklara Vlahların yerleştirilmesinden dolayı kötü durumda olduklarını anlatmıştır. Romanya Hükümetinin niyetinin aslında bu olmadığını, Müslüman unsuru muhafaza ederek “*şiddetli olan Bulgar unsuru*” yok etmek istediğini belirtmiştir. Ragıp Bey'e göre sorun Bulgarlara yardım eden Romen memurlardı çünkü bunlar, onlara rüşvet verebilecek güçleri olmayan Müslümanlara karşı “küçük maddî fedakarlıklar yapabiliyorlardı”.⁵²⁸

Bu şikayetler Türk diplomatları tarafından Romen makamlarıyla yaptıkları görüşmelerde de dile getirilmiştir. 12 Aralık 1932 tarihli raporunda, Hamdullah Suphi Romen Başvekili İuliu Maniu ve Dahiliye Nazırı İon Mihalache ile görüştüğünü söylüyordu. Görüşmelerin sırasında Maniu Türk muhaceretine mani olmak için Hükümetin elinde ne kadar tedbir varsa hepsinin kullanılacağını belirtip Dahiliye Nazırı Mihalache'yi de Hamdullah Suphi'yle görüşmesini istemiş. Tanrıöver-Mihalache görüşmesi neticesinde, göçlerin bir sebebi olan Romen muhacirlerin (Makedon-Vlahların) Türklerin evlerine yerleştirilmesine yerli makamlardan son verilmesini istedi. Aynı zamanda, Mihalache Hamdullah Suphi'ye “Türk ahaliyi mutlaka tutmak fikrindeyim” dedi ve “Türkiye ve Rumanya arasında en ufak bir ihtilaf mevzuu peyda olmaması bizim samimî emelimizdir” ifadelerini kullandı.⁵²⁹

Vlahların kolonizasyon sorunu Tanrıöver tarafından Ankara'ya gönderilen birçok raporda ele alınmıştır. Göç konusunda 25 Kasım 1935 tarihinde Türkiye Hükümetinden alınan cevap yazısında Türklerin Anadolu'ya doğru göç etmelerinin sebeplerini saydıktan sonra Türk Elçisi, Vlah kolonistler için şu ifadeleri kullanmıştır: “Türkleri kaçırmak için hiçbir vahşetten, hiçbir rezaletten çekinmediler. Bunlar Türklerin evlerinin bir odasına yerleştirilse de kısa bir

⁵²⁸ A.g.e., Archives du Ministère des Affaires Étrangères Français, Paris, série: Europe 1918-1929, Roumanie, cilt 59, 13.

⁵²⁹ B.C.A., 030.10.00./ 246-667-10.

zamanda bütün evi işgal ediyorlardı, çeşmelere pislik sürüyorlardı ve camileri kirletiyorlardı.”⁵³⁰

Bütün bu iddialarda gerçeklik payı şüphesiz vardı. Romen makamları, Vlah kolonistler ile Türk veya Tatarlar arasında birçok çatışma kaydetmişlerdir. Büyük ihtimalle Türkiye'nin Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'in bildirisi sonucunda Romen makamları, yerleşik Türk veya Tatar halk ile Vlah kolonistler arasındaki ilişkiler konusunda bilgi edinmeye çalışmışlardır. Bu çerçevede, adigeçenler arasındaki gerginlikleri bildiren birçok raporlar hazırlanmıştır. Örneğin Mayıs 1926'da Kaliakra vilayeti Seidali (Sidalı) köyünde Ayşe adında bir kadın, bir Vlah tarafından tecavüze uğraması nedeniyle şikayette bulunmuştur. Resmi makamlar suçluyu bulamamış çünkü tanık olmamıştır.⁵³¹ Kasım 1933'te yerli bir Müslüman ile Vlah kolonistler arasında yaşanan bir çatışma konusunda Romanya İçişleri Bakanlığı 21 Haziran 1934 tarihinde açıklama talep etmiştir. Nafiz Halil kendi arsasında yakaladığı bir Vlah çobanı, resmi makamlara götürme yerine dövmüştür. İntikam almak için başka Vlahlar Türkü dövmüşlerdir. Olay sonucunda Nafiz Halil Vultureşti nahiyesi Kuyuköy'den ayrılarak, Hacıoğlu Pazarcık'a yerleşmek zorunda kalmıştır.⁵³²

Vlah kolonistlerin cezalandırılmayan bazı suiistimalleri de göç etme kararını güçlendirmiştir. Kolonistlerin kendilerine tahsis edilen arsaları olmasına rağmen çoğu zaman Türklerin topraklarına girerek, hasatlarını yapıyorlardı. Örneğin Sungurlar köyünde Vlah kolonistler Türklere ait ormanları kesmişlerdir. Mağdur tarafına şikayeti sonucunda Orman Müdürlüğü suçlulara, ormanı yasada belirtilen miaddan önce kestikleri için sadece para cezası vermişlerdir.⁵³³ Ayrıca yerli Müslüman nüfusun dinine de dokunmuşlardır. Kolonistler Müslümanlara ait kuyulara, İslam dininde haram olan domuz yağı atmış veya kendi bahçelerinde çıplak dolaştıkları için Türklerin eşleri evden çıkıp işlerini yapamamışlardır.⁵³⁴

⁵³⁰ B.C.A., 030.10.00./116.810.13., 7.

⁵³¹ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 58, 165.

⁵³² DJANI, fon Prefectura Caliacra, cilt 6/1933, 96-109.

⁵³³ A.g.y.

⁵³⁴ A.g.y.

Şiddete dönüşen anlaşmazlıklar sayı olarak azdı ancak göç nedenleri arasında kolonizasyon sürecinin kötü yönetilmesi ilk sıralarda yerliyordu. Yerel makamlar kolonistlere söz verdikleri evleri zamanında yapamayınca, kolonistleri geçici olarak yerli halkın evlerine yerleştirme çözümünü bulmuştur. Bu durum Müslümanları hiç memnun etmemiş ve geçici durum oldukça uzun sürmüştür. 23 Şubat 1933 tarihinde Durostor vilayeti Söneç köyünden Şerif Halil Valiye gönderdiği mektupta, evinde sekiz yıldan beri Makedon kolonist ağırlamasına rağmen Belediye Başkanının evine zorla bir kolonist daha yerleştirdiğinden şikayetçi olmuştur. Şikayette bulunan yerli yeni kolonistin polis şefinin önünde kendisini dövdüğünü bile anlatmıştır.⁵³⁵ Durostor Valisi'ne yazdıkları bir mektupla lalâ-Ceatalgea köyündeki Türkler Vlah kolonistlerle olan ilişkilerinden şikayetçi olmuşlardır. Göç nedeni ile ilgili şu ifadeleri kullanmışlardır:

Çalışanlarınız aracılığıyla bize “neden gidiyorsunuz?!” diye sordunuz... Size ve herkese üzülerek ve yüreğimiz ağlayarak cevap veriyoruz: “Gidiyoruz ve kutsal topraklarımızı terk ediyoruz, çocukluğumuzun beşiğini terk ediyoruz, güneşin ilk ışınlarını gördüğümüz yeri, sevgili akrabalarımızın ve atalarımızın mezarlarını terk ediyoruz, bilmediğimiz, belki dost olmayan yerlere gidiyoruz ve oraya kaçımızın varacağını bilmiyoruz, hepsi de nahiyemize gelen, 7-8 yıldır bize eziyet eden ve her fırsatta bizi aşağılayan, bizi Türkiye'ye kovan Makedon kolonistler.”⁵³⁶

Güney Dobruca'daki Müslümanların kolonizasyon sürecinden dolayı göç ettiklerini yalanlayanlar da olmuştur. Örneğin, ONAC müdürünün 1938 yılında hazırladığı bir raporda, Türklerin göç etmelerine sebep olan etkenler arasında, Türk nüfusunu illegal ve onur kırıcı angaryalara zorlayan idarecilerin ve Jandarmanın suistimalleri ile Yunanistan, Bulgaristan ve Arnavutluktan gelen Vlah kolonistlerin Türklerin evlerine yerleştirilmeleri gösterilmiştir. Rapora göre bazı suistimallerin olmasına rağmen bu olaylar “Türklerin göç etme nedenleri sayılamaz”. Söylediklerini desteklemek amacıyla ONAC müdürü göçlerin, zorunlu hizmet ve angaryaların iptal edildikleri ve Makedonyalı kolonistlerin çoğunun kendi evlerine yerleştiği 1932 yılından sonra hızlandığını belirtmiştir.⁵³⁷

Ancak ONAC müdürü 18.000 Romen kolonist ailesinin getirilmesiyle “yerleşik Türk ve Bulgar nüfusu tarafından işletilen Kaliakra ve Silistre vilayetlerindeki

⁵³⁵ DJANI, fon Prefectura Durostor, cilt 17/1933, 177-178.

⁵³⁶ A.g.y., 459.

⁵³⁷ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, 275.

arsaların neredeyse tamamı kolonistlere verilince, yerli halkın gelir imkanlarının azaldığını⁵³⁸ kabul etmiştir. Ancak müdürün görüşüne göre “Romen kolonistlerinin bu bölgelere yerleştirilmeleri bölgedeki iş gücünün sayı ve kalite açısından artmasına, yerleşik halkın ve özellikle daha zayıf ve düşük verimli olarak bilinen Türklerin istihdamına yönelik yeni zorluklara neden olmuştur.”⁵³⁹ Kolonizasyon ile Müslümanlara karşı yapılan suiistimalleri yalanlayan Millî Kolonizasyon Ofisi müdürünün görüşü inandırıcı değildir. Yönettiği kurum öncelikle kolonistleri yerleştirme sürecinin iyi şekilde yürütmesinden sorumluydu. Bu çerçevede, kolonizasyon sürecinde yapılan suiistimallere yönelik eleştiriler aslında durumu yönetemeyen Millî Kolonizasyon Ofisi’ne yönelik bir eleştiriydi. Bu koşullarda hazırladığı rapor, sadece kendisini savunma teşebbüsü olarak yorumlanabilir.

Başka kurumlar da kolonizasyon ile ilgili sorunlar rapor etmişlerdir. Örneğin Romanya Jandarma Genel Müfettişliği ve İçişleri Bakanlığı’nın 27 Ekim 1934 tarihli bir raporunda Millî Kolonizasyon Ofisi’nin Makedonlar için ev yapma taleplerine cevap veremeyince, yerleşik Türklerin ve Bulgarların evlerine yerleştirmeyi tercih ettiği kaydedilmiştir. Başlangıçta bu durum az sürecekti ancak birçok defa 2, 3 hatta 4 yıl bile sürdü. 1934 yılında Silistre vilayetinde, Makedon kolonistlerin yerleştirildikleri 25 Türk köyü vardı. Türkler ve Makedon kolonistlerin dinî farklılıkları nedeniyle, (bazen kanlı) çatışmalar sıkça yaşanmıştır. Romanya Jandarma Genel Müfettişliği hazırladığı bir raporda Silistre vilayeti Rahman Aşıklar köyü ve Kaliakra vilayeti Baraklar-Hasköseler nahiyesinde hayatın “Türk nüfusunu çaresizliğin zirvesine getirerek, hiç tereddüt etmeden göç etmeyi düşündürecek hale”⁵⁴⁰ getirecek kadar kötü olduğu kaydedilmiştir. Türklerin ve Tatarların göç dalgalarını durdurmak için Romanya Jandarma Genel Müfettişliğinin raporunda kolonizasyona yönelik bazı tedbirler teklif edilmiştir: kolonistler için evler yapılması ve “2, 3 hatta 4 yıldır kaldıkları Müslümanların evlerinden çıkarılmaları, Müslümanların mülkiyet haklarına gerçek anlamda, evlerine ve avlularına saygı duyulması”, göç eden Türklerin

⁵³⁸ A.g.y.

⁵³⁹ A.g.y.

⁵⁴⁰ A.N.R., fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosya 1/1935, 565.

sattıkları arsaların satın alınması konusunda kalan Türklere de öncelik hakkı tanınması ancak bu hakkın 2-3 hektardan fazla olmaması, göç etmek isteyen Türklere ait arsalar konusunda devletin 60 gün öncelik hakkı olması ve böylece arsaların “Bulgarların eline”⁵⁴¹ geçmesinin önlenmesi.

Bu girişimlerin çoğu hayata geçirilememiş, niyet düzeyinde kalmıştır. Kolonizasyon hem yerleşik nüfus hem kolonistlerin aleyhine yapılmaya devam etmiştir. Yerleşik nüfus kolonistleri kendi evlerinde ağırlayarak, yerleşmelerine katkıda bulunmak zorunda olmuştur. Kolonistler ise, vaad edilen malları alıncaya kadar uzun süre beklemek zorunda kalmışlardır. Bu durum nüfus içerisinde bir gerginliğe neden olmuş, bazen şiddet olayları yaşanmıştır. Durum böyle olunca, göç etme kararını almak daha kolay olmuştur. Kolonizasyon Güney Dobruca’yı Romenleştirmek için kullanılan bir yöntem olunca, bazı Türklerin tercih ettikleri seçenek, kendi kimliklerini yansıtan Türkiye Cumhuriyeti’ne göç etmek olmuştur.

2.5. EĞİTİM SİSTEMİ VE GÖÇLER

2.5.1. Eğitim Durumu Hakkında Genel Bakış

Romanya’daki Müslüman nüfusun göç etme nedenleri arasında Romanya’daki eğitim sistemi ile ilgili memnun olmadıkları hususlar da yer almıştır. Sorun, Romanya Devletinin Türk ve Tatar toplumu aleyhine bariz bir politikası olmamıştır. Romen kültüründen etkilenen bir eğitim sistemi olmasına rağmen, en azından teorik düzeyde her etnik azınlık kendi okullarını açarak anadilini öğrenebiliyordu ve Romanya Devleti bunun için gerekli yasal çerçeveyi oluşturmuştur. Yasalarda yer alan hükümlerin uygulanmaması ve özellikle yerel düzeyde yapılan bazı suistimaller şikayetlere neden olmuştur.

1918 sonrasında, geldikleri ülkelerinde çeşitli eğitim sistemleri olan ve etnik gruplara ait birçok özel okul olan azınlıklar için Romanya Devleti geniş kapsamlı reformlar başlatmıştır. Başlatılan reformların en önemli fikri, eğitimin “bütün Romen asıllı olanların ruh birliğini” oluşturabilecek ve “milleti güçlendirecek ” bir

⁵⁴¹ A.g.y., 558-569.

yöntem olmasıydı. Azınlıklarla ilgili olarak, 1922-1928 ve 1933-1937 dönemlerinde Millî Eğitim Bakanı olan Constantin Angelescu etnik azınlıkların “ülkenin kültürel gelişmesine” katkıda bulunmaları gerektiğini ve bu şekilde “bu devletin güçlenmesi”ni sağlayacaklarını düşünüyordu. Angelescu’nun görüşüne göre devlet etnik azınlıklara kendi dillerini, geleneklerini ve dinlerini muhafaza etme imkanını sağlamalıydı .⁵⁴²

Yasalar açısından iki Dünya Savaşı arasındaki dönemde Romanya’daki eğitim sistemi konusunda aşağıdaki yasalar uygulanmıştır: *Devletin ilkokul yasası (Legea pentru învățământul primar al statului)* (1924), *Özel eğitim yasası (Legea pentru învățământul particular)* (1925), *Ortaokul yasası (Legea pentru învățământul secundar)* (1928), *Üniversite eğitimi yasası (Legea pentru organizarea învățământului universitar)* (1932) ve *İlkokul ve normal eğitimin düzenlenme ve çalışma yasası (Legea pentru organizarea și funcționarea învățământului primar și normal)* (1939). Üniversite eğitimi düzenleyen yasa dışında, tüm diğer yasalar etnik azınlıkları doğrudan ilgilendiren hükümler içeriyordu.

26 Temmuz 1924 tarihinde Resmi Gazetede *Devletin ilkokul yasası (Legea pentru învățământul primar al statului)* yayınlanmıştır. Yasaya göre 7 yıl olarak kararlaştırılan ilkokul eğitimi zorunlu ve ücretsizdi. Yasayı hazırlayanlar ilkokul eğitimi aşağıdakilerden oluşuyordu: küçük çocukların okulları (anaokulları) (5-7 yaş), ilkokul (7-16 yaş), yetişkinleri için okullar ve kurslar (16-18 yaş), engelli ve anormal çocuklar için okullar ve özel sınıflar. 1918 yılından sonra Romanya’daki birçok yerleşim yerinde nüfusun tamamı veya çoğunluğunun azınlıklardan oluştuğunu gözönünde bulundurursak, yasaya göre Millî Eğitim Bakanlığı sözkonusu etnik azınlığın dilinde eğitim veren ilkokullar kurmuş ancak müfredatta zorunlu Romence dersleri de vardı. Dinî eğitim zorunluydu ve bir okulda farklı dinlerden öğrenciler olması durumunda sözkonusu dinlerin temsilcileri (Müslümanlar için imamlar) din derslerini ücretsiz veriyorlardı. Yasa gereğince din görevlileri kendi bölgelerinde öğretmenlik yapabiliyolardır. Bu

⁵⁴² Constantin Angelescu, *Activitatea Ministerului Instrucțiunii 1922-1926* (Eğitim Bakanlığı’nın faaliyetleri 1922-1926) (București: Cartea Românească, 1926), 43.

nedenle Türkçe eğitim veren okullarda imamlar aynı zamanda öğretmendi.⁵⁴³ 1932 yılında yasaya yapılan bir değişiklik ile Bakanlık din derslerine girmeyen din görevlilerinin cezalandırılmalarını talep etmiştir.⁵⁴⁴

Bir yıl sonra *Özel eğitim yasası (Legea pentru învățământul particular)* yayınlanmıştır. Aslında bu yasa etnik azınlıklara ait okulların çalışmalarını düzenliyordu. Transilvanya, Besarabya veya Bukovina gibi bölgelerde azınlıklara ait birçok okul vardı ve Bakanlık 1925 yılına kadar bu okullarla ilgili bazı yönetmelikler çıkarmaya çalışmıştır. 1925 yılında özel eğitim konusundaki yasa onaylanmış ancak ondan önce birkaç adım atılmıştır. Bu çerçevede 1922 yılında Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde *İlkokullar Müdürlüğü (Direcțiunea învățământului primar)* kurulmuştur. Söz konusu müdürlük azınlıkların okullarını denetliyordu. Müdürlük özellikle Transilvanya, Bukovina ve Besarabya gibi yeni eklenen bölgelerdeki okulları denetliyordu. Bu girişimin uygulanma nedeni, adigeçen bölgelerde halen 1918 önceki yasalara ve müfredata göre faaliyet gösteren özel okulların olmasıydı. Romen dilinin öğretilmesi önemli bir konuydu. Birçok dinî okulda Romence dersi hiç yoktu veya çok düşük düzeydeydi. Böylece 1922-1923 eğitim ve öğretim yılından itibaren bütün azınlık okullarında Romence dersi zorunlu olmuştur.⁵⁴⁵

Yeni bölgelerdeki azınlık eğitimini Romen eğitim sistemine dahil etmek amacıyla bazı tedbirler alınmıştır. Bu çerçevede “Romenlerin millîyetlerini kaybetmelerini durdurmak için” azınlık okullarına farklı etnik gruplardan çocukların kaydedilmeleri yasaklanmıştı. Öğretmenler Romanya vatandaşlığını almak, Kral’a sadakat yemini yapmak, Romence bilmek zorundaydı. Ayrıca 1924 ve 1925 yıllarında azınlık okullarındaki öğretmenler Romen dili, Romanya coğrafyası ve Anayasasından sınava tabi tutulmuşlardır. Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanan ders kitapları kullanılmaya başlamış, azınlık okullarındaki

⁵⁴³ Kanun metni için bkz. Monitorul Oficial al Romaniei, no. 161, 26 Temmuz 1924, 8602-8629.

⁵⁴⁴ Monitorul Oficial al Romaniei, no. 96, 22 Nisan 1932, 2735.

⁵⁴⁵ Angelescu, a.g.e., 44-45.

ilkokul mezuniyet sınavına Bakanlığın bir temsilcisinin katılması zorunlu olmuştur.⁵⁴⁶

22 Aralık 1925 tarihinde Resmi Gazetede *Özel eğitim yasası (Legea pentru învățământul particular)* yayınlanmıştır. Yasanın gerekçesi olarak “gelecekte aynı hedefe yönelik tek bir millî ruhun oluşturulması için”⁵⁴⁷ eğitimin düzenlenmesinin gerekli olduğu vurgulanmıştır. Yasayı hazırlayanlar azınlıklara ait okullarını Romen eğitim sistemine entegre etmeyi hedeflemişlerdir. Bu çerçevede, özel eğitimin yapısı devlet eğitimin yapısı ile aynıydı. Buna rağmen, Romen dilini ve kültürünü tanıtacak bazı hükümler de dahil edilmiştir. Böylece özel okullar sadece Romen vatandaşları tarafından, Millî Eğitim Bakanlığı’ndan alınan izine istinaden açılabilirdi. Eğitim dili etnik azınlığın dili olabiliyordu ancak Romen dili, Romenlerin tarihi ve Romanya’nın coğrafyası Romence verilmek zorundaydı, kullanılan müfredat ise devlet okulları ile aynıydı.⁵⁴⁸ Yasanın 75-80 maddeleri “Yahudi ve Müslüman huzurevleri ” ile ilgiliydi. 5-7 yaşlarında olan Müslüman ve Yahudi çocukların din eğitimi için “Yahudi ve Müslüman dinlerinin yapısına uygun dinî huzurevleri” kurulabiliyordu. Sözkonusu eğitim kurumların müfredatı tek olmalıydı, dinlerin temsilcileri tarafından kararlaştırılmış, Dinler Bakanlığı ve Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmalıydı. Eğitim dili duruma göre Romence, İbranice veya Türkçe olabilir ancak dinî huzurevlerinin öğrencileri yarım gün devletin küçük çocuklar okuluna (anaokulu) gitmek zorundaydı. Yerleşim yerinde devlete ait anaokulu olmaması durumunda, günde bir saat “Romence konuşma ve düşünmeye” ayrılmalıydı.⁵⁴⁹

Bir sonraki adım 1928 yılında atılmıştır. 15 Mayıs tarihinde Resmi Gazetede *Ortaokul yasası (Legea pentru învățământul secundar)* yayınlanmıştır. Sözkonusu yasa Romanya’daki resmi veya özel ortaokul ve liselerin çalışmaları ile ilgiliydi. 7 yıllık olan ilkokul eğitiminden farklı olarak, ortaokul eğitimi üç yıllık

⁵⁴⁶ A.g.e., 47-49.

⁵⁴⁷ *Lege asupra învățământului particular* (Özel eğitim için kanun), Ministerul Instrucțiunii, Cartea Românească, Bükreş, 1926, 3.

⁵⁴⁸ Kanun metni için bkz. Monitorul Oficial al României, no. 283, 22 Aralık 1925, 14410-14419.

⁵⁴⁹ A.g.y., 14415-14416.

alt eğitim ve 4 yıllık liselere ayrılmıştır.⁵⁵⁰ Azınlıkların dilleri ile ilgili olarak yasaya göre “önemli sayıda azınlık” olan okulların müfredatına “seçmeli ders olarak obiect de studiu facultativ” sözkonusu azınlığın dili de dahil edilebiliyordu. Azınlık nüfusu “çoğunlukta” olan bölgelerde “devlet liseleri bünyesinde sözkonusu azınlığın dilinde eğitim veren bölümler” açılabilirdi. Adıgeçen bölümlerin açılabilmesi için ortaokulda 30 öğrenci ve üst sınıflarda 25 öğrenci kayıtlı olmalıydı. Azınlık bölümde bile Romen dili, Romenlerin tarihi, Romanya'nın coğrafyası ve yurttaşlık eğitimi Romence verilecekti.⁵⁵¹ Din dersi zorunlu olmaya devam ediyordu, azınlık dinleri bu hükümden faydalanmaya devam ediyordu.⁵⁵²

Yasalar açısından bu olumlu durum aynı ölçüde gerçeğe de uygulanmamıştır. İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde Romanya'da Türkçe eğitim ve Müslüman din okulları vardı. Hem Türkler hem Tatarlar özel okullar açabilmiş, çocukları anadillerinde eğitim alabilmiş⁵⁵³ ve İslam din derslerine katılabilmişlerdir. Ancak bazı yerel özellikler ve Müslüman toplumuna has durumlar birtakım şikayetlere neden olmuştur.

İki Dünya Savaşı arasındaki dönemle ilgili dikkatli bir inceleme yapmadan önce Türk-Müslüman eğitimin Dobruca'da derin köklü olduğunu vurgulamalıyız. Meşhur Osmanlı gezgini Evliya Çelebi Dobruca'daki bazı okul ve medreseleri şöyle anlatmaktadır: Silistre'de bir medrese, küçük çocuklar için kırk okul vardı ve her camide halka açık dersler veriliyordu,⁵⁵⁴ Hacıoğlu Pazarcık'te çocuklar için onbir okul vardı,⁵⁵⁵ Babadag'da üç medrese ve çocuklar için yirmi okul faaliyet gösteriyordu.⁵⁵⁶ Dobruca'daki medrese ve okulların sayısı zaman

⁵⁵⁰ Monitorul Oficial al României, Partea I-a, no. 105, 15 Mayıs 1928, 4247-4267. 1932'de kanunda bazı değişiklikler yapıldı fakat azınlıkları ilgilendiren maddeler değiş-işmedi, bkz. Monitorul Oficial al României, no. 96, 22 Nisan 1932, 2732-2734.

⁵⁵¹ Monitorul Oficial al României, Partea I-a, no. 105, 15 Mayıs 1928, 4248.

⁵⁵² A.g.y., 4250.

⁵⁵³ Kömünizm dönemine kadar Romanya'da Tatarca eğitim olmadı.

⁵⁵⁴ Evlia Celebi, “Seyahatname,” *Călători Străini Despre Țările Române*, 6. cilt, 2. Kısım, haz. Mustafa Ali Mehmet (București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1976), 370.

⁵⁵⁵ A.g.e., 377.

⁵⁵⁶ A.g.e., 392.

içerisinde değişti ve sayım yapmak çok zor. XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası olan Tuna ve Karadeniz arasındaki bu bölge imparatorluktaki gelişmelerden ve verilen kararlardan hemen etkilenmiştir.

Dobruca'nın Romen yönetimine geçtiği dönemde birkaç medrese vardı ve uzun bir süre faaliyetlerine devam etmişlerdir. Sözkonusu eğitim kurumlarının bazılarının isimlerini Mustecip Ülküsal'ın verdiği bilgilerden öğrendik. Bu çerçevede Hacı Abduşşah Efendi 1877-1878 savaşından önce Toprakhisar köyünde bir medrese açmıştı, Hasańça köyünde Kurt-Seyit Efendi 1886 yılına kadar bir medresenin başında bulunmuş ve sonra Kirpi Huseyin Efendi'ye devretmiş, Hacı Fazıl Efendi önce Kızıl Murad'da bir medresenin başındaydı ve sonra medresesi Azaplar köyüne taşımıştır. Yine Ülküsal'dan aldığımız bilgiye göre Köstence'de bir medrese vardı ve yerine daha şehrin hamamı açılmıştır.⁵⁵⁷

Bütün bu medreseler Romanya eğitim sistemine hiçbir şekilde entegre olmadan çalışmıştır. Kendi finansmanlarını sağlayan bu okulların müfredatları yoktu, verilen dersler tamamen öğretmenin arsuzuna bağlıydı.

İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde, Romanya'daki Müslümanlara ait okullar konusu Türk diplomatları tarafından gösterilen bir göç nedeniydi. Türkiye'nin Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver tarafından 19 Mart 1935 tarihinde Trakya Genel Müfettişliği'ne gönderilen bir raporda göç nedenleri arasında eğitim sisteminin durumu da gösterilmiştir. Tanrıöver'e göre "Mektep meselesi de bir göç sebebi olarak telakkisi kabildir. Dobruca'daki Türklerin maarifsizliği büyük bir yaradır. Okuma çağındaki çocuklar için esasen pek az olan birkaç mektep, mualimsizlik ve vesaitsizlik yüzünden atıl bir haldedir. Romanya hükümet bütçesinden maaş alan mualimlerin adedi bütçe darlığından her sene azalmaktadır. Türk mekteplerinde Romence tedrisat yapılması büyük harpten sonra mecburi tutulduğundan, Romanya hükümetinin bilhassa son zamanlarda pek ziyade ehemiyet verdiği bir tedbir, kendilerini Romen kültürünün tahdidi altında gören soydaşlarımızın hoşuna gitmemektedir".⁵⁵⁸

⁵⁵⁷ Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, 124-125.

⁵⁵⁸ B.C.A., 030.10.00./116.810.13., 20.

Bu dönemde Hacıoğlu Pazarcık, Silistre, Köstence şehirlerinde Müslüman Topluları tarafından desteklenen okullar vardı ancak Romence dilinde ders veren öğretmenlerin maaşları devlet tarafından ödeniyordu. Diğer yerleşim yerlerinde Türk ve Tatar çocuklar camilerde verilen Türkçe ve din derslerine devam ediyorlardı. Öğretmen sayısı olarak 1938 yılında Durostor, Kaliakra, Köstence ve Tulça vilayetlerinde maaşları devlet tarafından ödenen 168 Türk öğretmen ve maaşları Müslüman Toplumu tarafından ödenen 37 öğretmen vardı. Söz konusu 205 öğretmen Romen öğretmen sayısının %10'unu oluşturmuş, Türk ve Tatar nüfus ise bölge nüfusunun yaklaşık %26'sını oluşturmuştur.⁵⁵⁹

Özel okulların sayısı ile ilgili olarak, 20-li yılların başına ait istatistiklere göre durum çok iyi değildi. Bu çerçevede 1923-1924 eğitim yılında Romanya'da Türkçe eğitim veren 52 Türk özel okulu vardı. Okulların dağılımı ise: Silistre'de 1, Kaliakra vilayetinde 18, Hacıoğlu Pazarcık 4, Kavarna 1, Balçık 2, Köstence vilayeti 24, Köstence şehrinde 1, Tulça vilayetinde 1.⁵⁶⁰ Büyük ihtimalle müetakip yıllarda, yasal hükümlere uyum sağlayamamaları, okulların bakımı ve öğretmenlerin maaşları için gerekli maddî kaynaklar bulunamaması ve göçler nedeniyle özel Türk okullarının sayısı azalmıştır.

Müslüman toplumun anadilinde eğitim sistemi geliştirememesi basit bir kıyaslamadan anlaşılmaktadır. 1930 yılında Romanya'da milliyet olarak 48.310 Leh ve dil olarak 38.265 Leh vardı. Eğitim durumu ise aşağıdaki gibiydi: Leh dilinde 34 ilkokul, 1795 öğrenci ve 75 öğretmen; Cernăuți şehrinde 1 lise. Bukovina, Transilvanya, Besarabya, Prahova Vadisi ve Bükreş'teki 75 okulda Leh dilinde eğitim veren sınıflar vardı.⁵⁶¹ Farklı bir deyişle, yaklaşık dört kat küçük olan bir toplumun, nüfus sayısına oranla daha çok okulları vardı.

Öğretmenlerin düşük maaşları ve Müslüman dinî okulların yetersiz sayısı Romen kurumlarınca kabul edilen bir gerçek olmuştur. Örneğin Jandarma

⁵⁵⁹ Ülküsal, Dobruca ve Türkler, 129-133.

⁵⁶⁰ *Lege asupra învățământului particular* (Özel eğitim için kanun), 85.

⁵⁶¹ Bkz. Florin Anghel, "Polskie Społeczności w Wielkiej Rumunii (1918-1940)" (Büyük Romanya'da Leh toplumu 1918-1940), *Studia Polonijne*, no. 17 (1996): 97-106.

Genel Müfettişliği tarafından 1935 yılında hazırlanan bir raporda okul sayısının yetersiz olması göç nedeni olarak gösterilmiştir.⁵⁶² Bu olayı durdurmak için Romanya Millî Eğitim Bakanlığına aşağıdaki teklifler iletilmiştir: Türklerin yaşadıkları bütün nahiye ve köylerde Müslüman din okullarının kurulması, her okula maaşı devlet tarafından ödenen bir Müslüman öğretmen atanması, öğretmen ve hatiplerin maaşlarına zam yapılması.⁵⁶³

Özel durumlardan kaynaklanan şikayetler arasında, Türkçe ve din dersi verilen okullardaki bir kadronun kapatılması ve böylece okulların öğretmensiz kalmalarıydı. Silistre vilayeti Kadıköy köyü böyle bir örnektir. 1931 yılında köy sakinleri Silistre il eğitim müdürüne dilekçe göndererek, maaşı devlet tarafından ödenen Türkçe ve din dersi öğretmen kadrosunun tekrar açılmasını talep etmişlerdir. Başvuru red edilmiş, maaşı toplum tarafından ödenecek bir kadronun açılması onaylanmıştır.⁵⁶⁴

Eğitim konusu ile ilgili olarak, Romence derslerine karşı koyan Türkler de olmuştur. Böyle bir durum 1921 yılında Tutrakan'da kaydedilmiştir. O zaman, Türklere çocuklarını Romen anaokulu ve okullarına göndermemeyi söyleyen birçok Müslüman polis tarafından sorgulanmışlardır. Söz konusu şahısların Müslüman Toplumundan polise şikayet edilmiş olmaları da ilginçtir.⁵⁶⁵

Türk okullarındaki eğitim konusundaki diğer bir sorun öğretim çyelerinin kalitesi olmuştur. Bu sorunun çözülmesi için 1-20 Eylül 1934 arasında Silistre vilayetindeki Müftülük ve Müslüman Toplumundan, din dersi ve Türkçe öğretmenleri için hazırlık kursları vermeyi kararlaştırmışlardır. Uzmanlık kursuna sadece en az üç yıl ortaokul eğitimi almış olanlar kabul edilmiş, kurslara “pedagoji pratiği ile Latin harfleriyle okuma ve yazmanın öğretilmesinde uzmanlaşmaya ihtiyaçları olan” Mecidiye'deki Müslüman Seminerinin mezunları da katılmak zorundaydı. Kursu katılanlara aşağıdaki dersler verilmiştir: “Romen dili,

⁵⁶² A.N.R., fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosya 1/1935, 567.

⁵⁶³ A.g.y., 571.

⁵⁶⁴ DJANI, fon Inspectoratul Şcolar al Judeţului Durostor, cilt 59/1931, s.y.

⁵⁶⁵ DJANI, fon Prefectura Durostor, cilt 13/1921, 17-23.

Romanya'nın tarihi ve coğrafyası, temel idaki hukuk, Türk dili, İslam dinî ve her gün birer uygulama dersi yapacaklardır.”⁵⁶⁶

Yukarıdaki hususlara eğitim malzemelerinin olmaması da eklenmiştir. Özel Türk okullarında kullanılmaları tavsiye edilen kitaplar I.sınıf için İbrahim Temo ve O. Ciocănel'e ait “Elifba”, II.sınıf için M.H. Abdurahman'ın “Türkçe Kıraat” idi. III. ve IV sınıflar için öğretmen Romen ders kitaplarını Türkçe'ye çevirmek zorundaydı.⁵⁶⁷

Resmi otoritelerin veya resmi makamların suistimal yapma durumları da kaydedilmiştir. Örneğin 1933 yılında Abdot köyündeki (Kaliakra vilayeti, Hardali nahiyesi) öğretmen, 1927 yılında Türk toplumu tarafından Türk çocukları için yapılan okula, Romen okuluna çevirmek için zorla girmiştir.⁵⁶⁸ Ancak bunlar münferit olaylar olmuş, yaygın bir olay hâle gelmemiştir.

Sorunların asıl nedeni Türklerin ve Tatarların maddî sıkıntılarıydı. Bununla ilgili birkaç istatistik aydınlatıcıdır. 4 Mayıs 1934 tarihinde Durostor vilayeti Tutrakan Özel Müslüman Okulunda I-III sınıflarında 140 öğrenci kayıtlıydı.⁵⁶⁹ 1934-1935 eğitim ve öğretim yılında Durostor vilayeti Silistre'deki Özel Müslüman Okulunda görev yapan 13 öğretmenden 5'inin maaşı Müslüman Toplumu tarafından, diğerlerin maaşları devlet tarafından ödeniyordu. Maaşları toplum tarafından ödenenlerin hepsi Müslümandı, devlet tarafından ödenenler ise Romendi.⁵⁷⁰ 1863 yılında kurulmuş olan sözkonusu okulda 1934-1935 eğitim ve öğretim yılında 4 sınıf (I.sınıf, II.sınıf, III.sınıf, IV.sınıf) vardı. Dört sınıfa 202 erkek ve 159 kız öğrenci kayıtlıydı. Yerleşim yerinde bulunan okul çağındaki 971 Türk çocuğun çoğu devlet okullarını tercih etmiş veya okulu terketmişlerdir. Romen yasalarına göre faaliyet gösteren okuldaki dersler Türkçe ve Romence veriliyordu. Öğrencilerden hiçbiri okul ücreti ödemiş, bütün masraflar

⁵⁶⁶ DJANI, fon Inspectoratul Şcolar al Judeţului Durostor, cilt 133/1934, s.y.

⁵⁶⁷ A.g.y.

⁵⁶⁸ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, 34.

⁵⁶⁹ DJANI, fon Inspectoratul Şcolar al Judeţului Durostor, cilt 133/1934, s.y.

⁵⁷⁰ A.g.y.

Müslüman Toplumu tarafından karşılanıyordu.⁵⁷¹ 1934-1935 eğitim ve öğretim yılında Durostor vilayeti Tutrakan Özel Türk Okulu'nun 5 sınıfına (I A sınıfı, I B sınıfı, II.sınıf, III.sınıf, IV.sınıf) 40 erkek ve 19 kız öğrenci kayıtlıydı. Yerleşim yerinde okul çağında olan 666 Türk çocuğu vardı ancak çoğu devlet okulunu tercih etmiş veya hiçbir okula gitmiyorlardı. Adıgeçen okuldaki 10 öğrenci bursluydu, diğer öğrenciler ise 50 ile 200 lei arasında ücret ödüyorlardı.⁵⁷²

Bu bilgiler okula gitmeme nedeninin büyük ihtimalle maddî olduğunu göstermektedir. Eğitimin bazı durumlarda ücretsiz olmasına rağmen birçok aile çocuklarını çalıştırmak zorunda oldukları için okula gönderemiyorlardı. Dobruca'daki Müslümanların çoğu tarımla uğraştıkları için, tarım işlerine bütün ailenin katılması gerekiyordu.⁵⁷³ Bu durum, Romen üniversitelerde eğitim gören Türk ve Tatar öğrenci sayısına bakıldığında çok net anlaşılmaktadır. İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde üniversite eğitimi, 22 Nisan 1932 tarihli Resmi Gazetede yayınlanmış olan *Universite eğitimi yasası (Legea pentru organizarea învățământului universitar)* ile düzenlenmiştir. Üniversiteden mezun olmak için etnik veya dinî şartlar yoktu. Dört üniversite vardı ve hepsi devlet üniversitesiydi: Cernăuți, Yaş, Cluj-Napoca ve Bükreş.⁵⁷⁴ Diğer üniversitelerdeki durumu bilmiyoruz ancak 1933 yılında Bükreş Üniversitesinde 23 Müslüman öğrenci olduğunu biliyoruz.⁵⁷⁵

Romanya'daki etnik azınlıkların eğitim durumu 27 Mayıs 1939 tarihinde Resmi Gazeteye İlkokul ve normal eğitimin düzenlenme ve çalışma yasası'nın (Legea pentru organizarea și funcționarea învățământului primar și normal)⁵⁷⁶ yayınlanmasıyla karışmıştır. Romanya'da siyasî düzeyde yapılan değişiklikler çerçevesinde onaylanan yasaya göre yaşları 5 ile 14 arasında olan tüm Romen

⁵⁷¹ A.g.y.

⁵⁷² A.g.y.

⁵⁷³ Bu sonuç, aynı zamanda Romanya'daki Türk ve Tatar toplumunun üyeleriyle yapılan grup görüşmelerinin sonucu olarak da ortaya çıktı.

⁵⁷⁴ Kanun metni için bkz. Monitorul Oficial al Romaniei, no. 96, 22 Nisan 1932, 2715-2731.

⁵⁷⁵ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 59, 78.

⁵⁷⁶ Kanun metni için bkz. Monitorul Oficial al Romaniei, Partea I-a, no. 121, 27 Mayıs 1939, 3377-3393.

vatandaşları için okula gitmek zorunluydu. 5-7 yaşları arasında anaokulu zorunluydu, 7-14 yaşları arasında ilkokul zorunluydu.⁵⁷⁷ Azınlıkların eğitimi konusunda ise, etnik azınlıkların kendi okullarını açma veya Romen okulları bünyesinde bölümler açma imkanları devam ediyordu. Getirilen şart 20 çocuktan oluşan grupların toplanması, Romen dili, Romanya'nın tarihi ve coğrafyası, yurttaşlık derslerinin mutlaka Romence verilmesiydi.⁵⁷⁸ Dinî azınlıklar açısından en önemli değişiklik, din derlerinin verilmesi / anlatılması konusunda olmuştur. 33. Madde'de "ilkokulda din eğitimine önem verilecektir" ifadesi yer almıştır. "Dinleri ayırt etmeksizin" tüm çocukların "din eğitimi" almaları öngörülmesine rağmen, Ortodoks dinî haricindeki din eğitimi "aile içinde" verilecekti.⁵⁷⁹

Anadillerinde eğitim verecek bir sistemin oluşturulamaması, (Romen üniversitelerindeki düşük öğrenci sayısından anlaşılan) Romanya eğitim sistemindeki başarısızlıkları ve üniversitelerde bir öğretim üyeleri bile olmaması, toplumla ilgili tüm konuları etkilemiştir. Bu nedenle bir siyasî partinin kurulmasını veya en azından bazı siyasî liderlerin devamlı desteklerini almalarını sağlayacak siyasî kültürleri yoktu. Bu nedenle Dobruca'da çok sayıda bulunmalarına rağmen Romanya'daki Türkler ve Tatarlar mülkiyetin tanınması gibi, onları doğrudan ilgilendiren bazı sorunlar için çözümler teklif edememişlerdir. Rus ve Bulgar yönetimlerinin yaptıkları suiistimaller Türk ve Tatarlar üzerinde derin izler bırakmıştı ve pasif olmaları bu şekilde anlaşılabilir. Buna rağmen Anayasada kendi senatörlerini çıkarmaları ile ilgili bir hükmün olması, kendi okullarını açmalarına yönelik yasaların yürürlükte olmaları ve bu imkanlardan faydalanmamaları yeni gerçeklere ayak uyduramadıklarının göstergesidir. Göç ise bu durumun hem nedeni hem sonucu olmuştur. Göç etmeyi tercih edenler arasında, eğitim görmek için Türkiye'ye giden ve mezun olduktan sonra Türkiye'de kalmayı tercih eden birçok genç vardı. Dobruca'ya dönselerdi bu gençler toplumun liderleri olabilir ve belki toplumun karşılaştığı

⁵⁷⁷ A.g.y., 3383.

⁵⁷⁸ A.g.y., 3377.

⁵⁷⁹ A.g.y., 3379.

sorunlara çözüm bulabilirlerdi. Aynı zamanda nüfusun çoğu göç etmeye karar vermişken, eğitimin meselesi ikinci plana düşmüştür.

Romanya'daki Türk ve Tatar basını da eğitim meselesini yansıtmaktaydı. İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde birçok gazete çıkmasına rağmen, kısa ömürlü olmuş, çoğu sadece birkaç sayı neşretmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, *Tan* ve *Dobruca Sözü* gazeteleri 1921 yılında kısa bir süre çıkmışlardır. Yine kısa ömürlü gazetelerden 1933'te çıkan *Aydınlık* ve 20 Temmuz 1937'de Silistre'de neşredilmeye başlayan *Deli Orman* gazetelerini sayabiliriz.

Romanya'daki Türklerin en başarılı yayınlarından biri *Dobruca Gazetesi* olmuştur. Gazete 1919 ile 1924 yılları arasında çıkmıştır. Osmanlı Türkçesi ve Romence yayın yapmıştır.

Romanya'da çıkan bir başka Türk gazetesi, *Haber* gazetesidir. 19 Ağustos 1922'de yayınlanan gazete birkaç sayıdan sonra kapanmıştır.⁵⁸⁰ *Bizim Sözü* gazetesi, 15 Haziran 1929 tarihinde Hacıoğlu Pazarcık'ta basılmaya başlamıştır ancak, 20 sayıdan sonra kapanmıştır.⁵⁸¹ 1921-1932 yılları arasında Romanya'da yayınlanan diğer bir Türk gazetesi *Romanya* olmuştur.

Kırım Tatarlarının tarihinde önemli bir rol oynayan *Emel Mecmuası*, Müstecib Hacı Fazıl (Ülküsal) idaresi ve mesül müdürlüğü altında, Hacıoğlu Pazarcık'ta 1 Ocak 1930 tarihinde neşredilmeye başladı. İkinci Dünya Savaşı sırasında, Müstecib Ülküsal'ın Türkiye'ye göçmesi sebebi ile dergi kapanmıştır. *Emel* dergisi Kasım 1961'de İstanbul'da tekrar çıkmaya başlamıştır.⁵⁸²

20 Şubat 1936 tarihinde avukat Hamdi Nusret koordinatörlüğünde *Halk* gazetesi çıkmaya başlamıştır. Osmanlıca ve Romence olarak yayınlanan gazetenin hedefi, "*Dobruca'daki Türk-Tatar halkının kültürel ve dinî taleplerinin ilgili*

⁵⁸⁰ Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, 174.

⁵⁸¹ A.g.e., 175.

⁵⁸² A.g.e., 175.

makamara duyurulması"⁵⁸³ olmuştur. *Çardak* gazetesi "*Türk köylülerin gazetesi*"⁵⁸⁴ olarak tanıtılmış ve sosyo-siyasî konuları ele almıştır. Gazete, Kasım 1937'den Haziran 1940'a kadar çıkmıştır. En çok beğeni toplayan ve 11 yıl yayınlanan gazete ise *Hak Söz* olmuştur. 1929-1940 yılları arasında çıkmıştır.

Dobruca'daki Türklerin yayınlarından biri olan *Tuna* gazetesi 1925-1938 yılları arasında çıkmış, 4 Mayıs 1933 ile 2 Şubat 1936 tarihleri arasında ara vermiştir. İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde Romanya'da bir başka Türk gazetesi 03 Mayıs 1932-01 Mayıs 1938 tarihleri arasında haftalık çıkan, *Yıldırım* olmuştur.

Romanya'daki Tatarların önemli dergilerden birisi *Bora*'dır. Dergi, Bükreş Teknik Üniversite öğrencisi İrfan Fevzi tarafından, Türkçe ve Romence, Silistre'de, 1 Mart 1938 tarihinde çıkarılmaya başlanmıştır. Sadece 9 sayı çıkabilmiştir.⁵⁸⁵

Dobruca'daki Türk basının tarihçesi sözkonusu olunca, Romenlerin girişimi sonucunda Türklerle ilgili çıkarılan gazeteleri de hatırlatmamız gerekir. Mecidiye Müslüman Semineri'nin 1903-1904, 1915-1916 ve 1928-1933 yılları arasında yıllığı çıkarılmıştır. Oldukça kısa bir dönem çıkmasına rağmen (9 Kasım-14 Aralık 1928), *Revista Musulmanilor Dobrogeni* (Dobruca Müslümanların Dergisi) de önemli bir dergi olmuştur. Makaleler özellikle köy halkına yönelikti, Tatarca yayınlanan bir şiir ("Kıymetli dostum Asan'ga"⁵⁸⁶) ve kısa haberler dışında Romence olarak basılmıştır. Gazetenin ele aldığı konular, 1928 yılında iktidarda olan PNȚ (Partidul Național Țărănist = Köylüler Ulusal Partisi) partisinin etkisi altında kalmıştır. Sayfalarında Dobruca'daki Türk ve Tatarlara yer veren diğer bir gazete 1928'de yayınlanan *Coasta de Argint* (Gümüş Sahil) olmuştur. Derginin 8, 9, 10 ve 11 sayılarında birer sayfa Türkçe hazırlanmıştır.⁵⁸⁷

⁵⁸³ *Halk*, no. 1, 20 Şubat 1936, 1.

⁵⁸⁴ *Çardak*, no. 1, 5 Kasım 1937, 1.

⁵⁸⁵ *Bora*, no. 1, Mart 1938, 1.

⁵⁸⁶ *Revista Musulmanilor Dobrogeni*, no. 6, 14 Aralık 1928, s. 2.

⁵⁸⁷ Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, 174.

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Romanya'da hiçbir Türk gazetesi çıkmamıştır.

2.5.2. Durum İncelemesi: Müslüman Semineri

Mecidiye'deki Müslüman Semineri Romanya'daki Müslümanların en önemli eğitim kurumu olmuştur. Romanya sınırları içerisindeki faaliyeti süresince, 1889 yılından 1967 yılına kadar Seminer sadece din görevlisi ve öğretmen yetiştirmekle kalmamış, Romanya'daki Türk ve Tatar entellektüellerin çoğunun yetiştikleri yer olmuştur.

Seminerin Türk-Tatar toplumu içerisindeki önemi ve yeri nedeniyle, Romanya'daki Müslümanların tarihi, yaşadıkları gelişmeler ve değişiklikler okulun durumunu doğrudan etkilemiş ve aynı zamanda Seminerdeki değişiklikler Dobruca'daki Türkler ve Tatarlar üzerinde kalıcı etkilere neden olmuştur. Bu çerçevede, Türkiye'ye göç etme olayı Semineri doğrudan etkilemiş, öğrenci sayısında ciddi azalmalara neden olmuştur.

Buna karşılık olarak, Seminer Müslüman toplumunun fikir "laboratuvarı" olmuştur. Din görevlileri ve Türkçe öğretmenlerini, yani farklı bir deyişle fikirlerin toplum içine yayılması için en önemli unsurlarını yetiştirme fonksiyonu nedeniyle Seminer, Romen değerlerinin Müslümanlara tanıtıldıkları en önemli yerlerden biri, Atatürk'ün reformlarının Romanya'da uygulanmaya başlandıkları ilk yer olmuştur. Bütün bunlar, Dobruca'daki Müslüman toplumun içerisinde müzakere edilen, kalıcı sonuçlar doğuran fikirler, eğilimler ve değerler olmuştur. Bu hususları aşağıdaki paragraflarda açarak, Seminerde ve Tuna ile Karadeniz arasındaki bölgede bulunan toplum içerisinde kaydedilen değişiklikler açısından incelemeye çalışacağız.

Mecidiye'deki Müslüman Semineri Dobruca'daki Türklerin ve Tatarların temsilî eğitim kurumu olarak hatıralarda kalmıştır. Bu ifade 19. ve 20. yüzyıllar için doğru olmasına rağmen, ondan önceki dönem için – kaynak yetersizliğinden dolayı – ispatlamamız zor bir ifadedir. Mecidiye'deki Müslüman Seminerin ünü büyük ihtimalle statüsünden de kaynaklanmıştır: Romen yasalarına göre

toplumun Türkçe öğretmenlerini ve imamlarını hazırlama hakkına sahip olan tek eğitim kurumuydu.

Müslüman Semineri, Dobruca'nın 1880 yılına yasasının 21. maddesine istinaden, Müslüman topluma yönelik din görevlileri ve öğretmenlerin yetiştirilmeleri maksadıyla kurulmuştur. Dobruca'nın bu Anayasası'nda Dobruca'da Hristiyan olmayan başka bir seminerin olmasını öngörmemesi ilginçtir. Seminer 1889 yılında Babadağ kasabasında faaliyete geçmiştir. Babadağ'ın seçilmesi hiç tesadüfi olmamıştır. Babadağ'da 1610 yılından itibaren Gazi Ali Paşa'nın kurduğu medrese vardı. Babadağ'daki seminer iki dersane ve yurt için iki odadan oluşuyordu.⁵⁸⁸ Dobruca'da faaliyet gösteren diğer medreselerle kıyaslayacak olursak, Müslüman Semineri binasının daha küçük olduğunu görüyoruz. Örneğin Hasaça köyünde bulunan Kurt-Seyit Efendi'nin medresesinde 7-8 oda vardı.⁵⁸⁹

1901 yılında Müslüman Semineri Babadağ kasabasından Mecidiye'ye taşınmıştır. Taşınma nedeni olarak, Kuzey Dobruca'daki Müslüman nüfusun 1899 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na yapılan göç sonucunda azalması ifade etmiştir.⁵⁹⁰ Mecidiye'nin taşınma yeri olarak tercih edilmesi sadece Müslüman nüfusun yüksek sayıda olması değildir. Mecidiye'de İslâm Efendi'nin yönettiği bir özel seminer vardı ancak okulun ilgili resmi makamlardan alınmış gerekli izinleri yoktu ve Romanya'daki eğitim sistemine dahil değildi. Bu kapsamda, özel seminerin öğrencileri bir sınava tabi tutularak, devletin onayladığı seminere kabul edileceklerd.⁵⁹¹ Dinler Bakanlığına gönderdikleri bir dilekçe ile Mecidiye'liler Babadağ'daki Müslüman Seminerinin Mecidiye'ye, özel seminerin çalıştığı binaya taşınmasını talep etmişlerdir. Mecidiye'deki Müslüman Toplumu tarafından yaptırılmış olan ve 14 odası olan sözkonusu bina yeterli büyüklükteydi.⁵⁹²

⁵⁸⁸ A.g.e.

⁵⁸⁹ A.g.e., 124.

⁵⁹⁰ A.N.R., fon MCA, dosya 245/1904, 37.

⁵⁹¹ A.N.R., fon MCA, dosya 326/1901, 6.

⁵⁹² A.g.y., 10.

Müslüman Seminerinin eskiden okul olan bir binaya taşınmasına rağmen, görünüşe göre bazı değişiklikler yapılmıştır. Seminerin taşınma sonrası yıllardaki durumu ile ilgili hazırlanan bir rapora göre yurttan 7 yatakhane ve 35 demir yatak vardı.⁵⁹³ Bilginin ait olduğu yılda (1903/1904) 73 öğrencinin kayıtlı olduğunu düşünürsek, yatak sayısının yetersiz olduğu sonucuna varabiliriz. Aynı yıl bazı işler yapılarak şartların iyileştirilmesi çalışılmıştır: Seminere bağlı caminin yeniden yapılanması, bir eczane açılması, Chamberland-Pasteur su arıtma filtresi konulması.⁵⁹⁴ Seminerin sadece 3 yıl önce taşındığını gözönünde bulundurarak, 1904 yılında ihtiyaç duydukları belirtilen işleri düşünürsek, Babadağ'dan Mecidiye'ye taşınmasının acele yapıldığını tahmin edebiliriz.

Taşındıktan sonraki yılda, 1902'de Müslüman Seminerin müdürü Kültür Bakanlığı'ndan binanın tamirat işlerinin hızlandırılmasını talep ediyordu. Faaliyetlerin iyi şekilde devam etmeleri için ihtiyaç duyulan en acil tamirat işleri çatının yapılması, duvarların boyanması, bir sınıfın düzenlenmesi ve bir avlu kapısının yapılmasıydı.⁵⁹⁵ Yine 1902 yılında ele alınan diğer bir hususu, Müslüman Seminerinin etrafındaki arazinin düzenlenmesi olmuştur. Müslüman Seminerin Müdürü Alexandru Alecu okulun yanındaki boş araziye ağaç dikmek istemiştir. Arsanın sahibi olan Müslüman Toplumuna ise, bir han ve bir kahvehane yapmayı düşünüyordu. Söz konusu arsanın Seminerin yanındaki (Seminer öğrencilerinin de pratik yaptıkları) caminin (Veli Bey Camisi) ve şehirdeki diğer dört caminin bakım işleri ve Müslüman okullarda görev yapan personelin maaşları için gerekli fonları sağlamak maksadıyla Müslüman Toplumuna kasabanın zenginlerinden Hacı Ebu Zahit ve Hacı Fetisleam tarafından miras bırakıldığını savunmalarına rağmen, Seminerin Müdürü ve Millî Eğitim Bakanı Dimitrie A. Sturdza Müslüman Toplumunun teklifini kesin dille red etmişlerdir.⁵⁹⁶ Arsanın kullanım konusu küçük bir şantaj ile çözülmüştür. Arsa üzerinde yapılan işlerin durdurulmaması halinde Müdür, Bakanlığın desteğiyle, Seminerin

⁵⁹³ A.N.R., fon MCA, dosya 245/1904, 37.

⁵⁹⁴ A.g.y., 38.

⁵⁹⁵ A.N.R., fon MCA, dosya 789/1902, 23.

⁵⁹⁶ A.g.y., 33.

yeniden Bakanlığa taşınmasını teklif etmiştir.⁵⁹⁷ Bu vesile ile Alexandru Alecu Seminer binasının tapu işlerini de çözmeye çalışmıştır. Bina Müslüman Toplumundan yapılmıştı ve Seminer'in Müdürü Bakanlığa binanın hibe edilmesini talep etmesini teklif ediyordu.⁵⁹⁸ Müdüre göre bu şekilde binanın kullanım maksadının değişmeyeceği garantileniyordu. 1933 yılında hazırladığı bir rapor ile Seminerin Müdürü binanın tamamının Kültür ve Kültür Bakanlığı'na ait olduğunu ifade etti. Mülkiyet transferinin bu şekilde gerçekleştirildiği sonucunu çıkarabiliriz.⁵⁹⁹

Bu noktada bir açıklama yapmamız gerekiyor. Osmanlı döneminde Babadağ'daki Seminer *vakıf* sistemiyle kendi maddî ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu sisteme istinaden seminerin kurucusu Gazi Ali Paşa medresenin bakımı ve ihtiyaçları için Zebil, Babadağ civarındaki toprakları ve Babadağ gölünü, yani bazı bilgilere göre yaklaşık 8.000 hektar bırakmıştır.⁶⁰⁰ Dobruca'nın Romen idaresine geçmesi sonrasında Babadağ'daki Müslüman Seminerinin Romanya'daki Müslüman toplumunun imamlarını ve öğretmenlerini yetiştiren okul olarak kurulmasına karar verilmiştir; bu çerçevede *vakıf* malları Müslüman toplumun liderleri tarafından devlete devredilmiş, devlet ise seminerin bakımını üstlenmeye ve öğretmenlerin maaşlarını karşılamaya söz vermiştir.

Seminerin Babadağ'dan Mecidiye'ye taşınması Türk-Tatar nüfusun isteğine karşı yapılmamıştır. Aksine, Türk-Tatar toplumu taşınma kararını iyi karşılamış, hatta – aşağıda göstereceğimiz gibi – bazı dönemlerde Mecidiye'de kalması için ısrar etmiştir. Buna rağmen (Arapça veya Kuran dersleri gibi) özel dersleri veren öğretmenlerin düşük maaşları ve binanın kötü durumu sorun yaratmıştır. Seminerin öğretmenleri ve toplumun temsilcileri sözkonusu sorunların, *vakıf* mallarının devredilmesi karşılığında okulla ilgili tüm masrafları üstlenme sözünü veren devlet tarafından çözümlerini talep etmişlerdir. Maalesef bu talepler çoğu zaman karşılanmamıştır.

⁵⁹⁷ A.g.y., 44.

⁵⁹⁸ A.g.y.

⁵⁹⁹ A.N.R., fon MCA, dosya 111/1933, fs. 144-145.

⁶⁰⁰ Mehmet Vani Yurtsever, *Dobruca'nın Dawuşu*, Editura Ceconi, Köstence, 2013, 48.

Seminer Mecidiye'ye taşındıktan sonra, Romanya'nın savaşa girdiği 1916 yılına kadar kesintisiz faaliyet göstermiştir. Savaş başladıktan sonra okul faaliyetlerini durdurmuştur. Romanya idaresinin Dobruca'dan çekilmesi sonrasında öğretmenlerin ve öğrencilerin durumları konusunda bilgi sahibi değiliz. Sözkonusu dönemde Osmanlı İmparatorluğuna sığınmış ancak barış anlaşması imzalandıktan sonra geri dönerek eğitimlerine devam etmek istediklerini ifade eden öğrenci örnekleri vardır.

Birinci Dünya Savaşı zamanında Dobruca'nın İttifak Kuvvetleri tarafından işgal edildiği tarihe kadar Seminer binasında Kızıl Haç hastanesi çalışmıştır. Dobruca'nın tahliye edilmesi sırasında, Ekim 1916'da seminerdeki bazı eşyalar (nevresim, battaniye, çatal, vs.) Kızıl Haç tarafından alınmıştır.⁶⁰¹ Yine işgal sırasında Seminerin arşivi yok edilmişti.⁶⁰² Savaştan sonra Mecidiye'deki Müslüman Semineri 1919 yılında tekrar faaliyete geçmiştir.

Savaş esnasında seminer binası hasar görmüş, yurt kısmı tamamen yıkılmıştır. Bu nedenle yöneticiler yurt için farklı bir bina kiralamak zorunda kalmışlardır. Bu durum uzadı, yurt için kiralanmış bina ile ilgili bulabildiğimiz en eski belge 1993 yılına aittir.

Yurt binasının iki yatakhane 1923 yılında tamir edilmiş, öğrencilerin yarısı, gerekli malzemeleri kendileri getirmesi kaydıyla yurda kabul edilmişler⁶⁰³ ancak bu uygulama sorunu tamamen çözmemiştir.

Yurdun olmaması Mecidiye Müslüman Semineri yöneticilerini üzmüş çünkü yurdun olmaması öğrencilerin eğitim sisteminde bir eksiklik olarak hissedilmiştir:

Öğrenciler, ne Romenler ne de Türkler tarafından – kadınların dinî adetleri nedeniyle – evlerine kiracı olarak kabul edilmemişlerdir. Bu nedenle öğrenciler hanlarda ve izole evlerde kalmak, çok çeşitli insanlar ve ahlak düzeyleri zayıf olan kadınlarla temas etmek zorunda kalmışlardır. Bu nedenle öğrencilerin eğitimi ve okulun ünü çok kötü şekilde etkilenmektedir; özellikle din konularında eğitim veren bu okulun yurt kısmı da olması gereklidir.⁶⁰⁴

⁶⁰¹ A.N.R., fon MCA, dosya 107/1922, 76.

⁶⁰² A.N.R., fon MCA, dosya 104 vol 1/1939, 5.

⁶⁰³ Yurtsever, a.g.e., 75.

⁶⁰⁴ A.N.R., fon MCA, dosya 107/1922, 158-159.

Seminerin maddî sıkıntısı iki Dünya Savaşı arandaki dönemin tamamında devam etmiştir. Yurdun olmaması ile ilgili sıkıntı dışında Mecidiye'deki Müslüman Semineri her kurum gibi temel altyapı konusunda yatırımlara ihtiyacı vardı. Okulun gerçek anlamda fonksiyonel bir banyosu yoktu. 1929 yılında hazırladığı bir raporda Müdür Andrei Avram kullanılmakta olan banyonun "sağlığa zararlı" olduğunu ve abdest almak için uygun olmadığını belirtmiştir. Aynı raporda sıcak su sağlayacak bir sistemin olmadığı da belirtilmiştir.⁶⁰⁵

Mobilya da yetersizdi: "Geçtiğimiz yıl birçok öğrenci ahşap bazalı yataklar kullandılar, çok az öğrencinin demir yatağı olmuştur. Gardrop için bir vestiyere, elbise dolaplarına, nevresim ve kitaplara ihtiyacımız var."⁶⁰⁶ 129 yılındaki ihtiyaç listesi ise "85 aynı yatak, 130 battaniye, 130 yatak örtüsü, 520 nevresim, 260 yastık kılıfı, 70 küçük dolap, 260 derin tabak, 30 bükük kase, 130 iyi bıçak, 130 kahve kaşığı, 40 litre kapasiteli 3 büyük tencere, 5 fıçı su, 5 turşu fıçısı, 10 çinko kova, kaşıkların yıkanması için 3 çinko kap, 3 çamaşır yıkama kabı, erzak deposu için bir büyük dolap, revir için 1 dolap ve 2 yatak ile revir malzemeleri"⁶⁰⁷ şeklindeydi.

Bu maddî sıkıntıyı çözmek amacıyla Seminerin yöneticileri üç yöntem başvurmuşlardır. İlk yöntem, devlet desteğinin talep edilmesiydi. Yıllık raporlarında veya özel anılarında Müslüman Seminerinin müdürü, somut sorunlar için resmi makamların desteğini talep ediyordu. Bu kapsamda mobilya veya odun alımı veya çeşitli inşaat işleri için harcama dekontları düzenlenmiştir. Bu sistem diğer teoloji okulları tarafından da kullanılıyordu. Resmî makamlar sorunları ellerindeki imkanlara göre çözmeye çalışıyorlardı. Yurt binası ve uygun olmayan banyo sorununun iki Dünya Savaşı arasındaki dönemde devamlı dile getirilen sorunlar olduklarını gözönünde bulundurarak, Seminer tarafından gelen taleplerin tümünün karşılanamadıklarını söyleyebiliriz. Savaştan hemen sonra, Seminer yönetiminin talebi üzerine, Dobruca'dan çekilme esnasında Kızıl Haç tarafından alınan (yukarıda belirttiğimiz gibi

⁶⁰⁵ A.N.R., fon MCA, dosya 129/1937, 176-177.

⁶⁰⁶ A.g.y.

⁶⁰⁷ A.g.y.

Mecidiye Müslüman Seminerinin binasında bir hastane vardı) malzemelerin iadesi için Dinler Bakanlığı aracılığıyla girişimler yapılmış ancak başarısız olmuşlardır. İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde yaşanan kötü ekonomik durumu gözönünde bulundurursak, resmi makamların kötü niyetli olduklarından şüphelenmek güçtür.

İslam Dinî eğitim kurumunun çalışmaları için gerekli fonların toplanması için kullanılan ikinci yöntem, Müslüman toplumundan para toplanması olmuştur. 1922 yılında Ali H. Mustafa ve Sadık H. Bakı isimli öğretmenler Dobruca'yı dolaşarak, Müslümanların seminerin bütçesine katkıda bulunmalarını talep etmişlerdir.⁶⁰⁸ Bu tür uygulamalar Romanya'daki Türklerde ve Tatarlarda oldukça yaygındı. 1878 yılından sonra Romanya Devleti'nin Müslümanlara ait camilerin ve okulların bakımını üstlenmeyi ve imam ve öğretmenlerin maaşlarını karşılamayı vaad etmiş olmasına rağmen, Müslüman toplumlar devletin verdiği bütçeyi özel katkılarla destekliyorlardı. Bu şekilde, maaşı devlet tarafından ödenen imam dışında, maaşı toplum tarafından ödenen bir imam daha çalıştırılabiliyordu. Camilerin ve okulların da tamirat ve yapı işleri aynı şekilde yapılabiliyordu.

Seminerin maddî sıkıntılarının çözülmesine yönelik son yöntem öğrencilerin katkısıydı. Burslu olmayan öğrencilerin ödedikleri miktar dışında duruma göre kendi ihtiyaç malzemelerini getirmeleri talep edilebiliyordu: nevresim, tabak, gıda malzemeleri, vs.

Romanya'daki Müslüman toplumunun bir kısmı, Mecidiye'deki Müslüman Seminerinin Birinci Dünya Savaşından sonra karşılaştığı sıkıntılardan kurtulması için Silistre'ye taşınmasını teklif etmiştir.⁶⁰⁹ Taşınma fikri Güney Dobruca'daki Müslüman liderlerinden gelmiştir. Taşınma fikrini desteklemek amacıyla getirdikleri argümanlar Silistre ve Kaliakra'daki Müslüman ve bununla bağlantılı olarak cami sayısının daha yüksek olması, Mecidiye'deki

⁶⁰⁸ A.N.R., fon MCA, dosya 107/1922, 172.

⁶⁰⁹ Bu konu için bkz. Manuela Marin, "After the «Great War»: The Muslim Seminary in Medgidia in Greater Romania," *World War I, A Historical and Historiographical Perspective*, Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, haz. Iona Bolovan, Gheorghe Cojocaru ve Oana Mihaela Tămaş (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2015), 569-580.

Müslüman Semineri binasının kötü durumda olması, Silistre’de çok sayıda öğrencisi ve uygun bir binası olan bir özel seminerin olması olmuştur.⁶¹⁰ Köstence vilayetinin Müftüsü İ.C. Muedin tarafından desteklenen Mecidiye’deki Müslüman Seminerinin öğretmenleri Seminerin taşınmasına karşı çıkmışlardır. Seminerin Silistre’ye taşınmasını isteyenler tarafından getirilen argümanları çürütmekle beraber öğretmenler seminerin mevcut konumunun – “Müslümanların sosyal hayatlarının merkezinde” daha iyi olduğunu, okulun Silistre’ye taşınmasının avantajlı olmayacağını savunmuşlardır.⁶¹¹ En sonunda Seminer taşınmadı, Mecidiye’de devam etti. Ancak Silistre’dekilerin gösterdikleri gerekçeleri incelersek doğru olduklarını anlayabiliriz. Güney Dobruca’daki Müslüman nüfusu, Köstence ve Tulça vilayetlerine göre daha çoktu. Seminerin – Müslüman nüfusun azalması nedeniyle – Babadağ’dan Mecidiye’ye taşındığını gözönünde bulundurarak, aynı mantıkla Mecidiye’den Silistre’ye taşınması gerekirdi. Buna rağmen Semineri taşımama nedeni her iki tarafça kullanılan farklı bir argümanla ilgilidir: Romen değerlerine sadık insanların yetiştirilmesi. Bu millî konu hem Silistre’ye taşınmasını isteyenler tarafından hem de seminerin Mecidiye’de devam etmesini savunanlar tarafından kullanılmıştır. Bu çerçevede, Kuzey Dobruca’nın parçası olan Mecidiye’deki Müslüman toplumu Romen yapılarına entegre olmuş olma avantajına sahipti ve buna kıyasla Güney Dobruca’dakiler yeni makamlarla yeni tanışmaya başlıyordu.

İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra özellikle maddî olan⁶¹² bazı eksikliklere rağmen Seminer faaliyetlerine normal şekilde devam etmiş, her yıl belli sayıda mezun vermiştir.⁶¹³

Hem Babadağ’da çalıştığı sürece hem de Mecidiye’ye taşındıktan sonra Seminerin en kalıcı sorunlarından biri öğrenci sayısıydı. 1891 yılından 1904

⁶¹⁰ A.N.R., fon MCA, dosya 174/1923, 20-23.

⁶¹¹ A.g.y., 76-77.

⁶¹² A.g.y., 144.

⁶¹³ Mecidiye Müslüman Semineri mezunlar listesi için bkz. A.C.N.S.A.S., fon Documentar, 14718.

yılna kadar Seminerin 148 öğrencisi olmuştur.⁶¹⁴ 1892/1893 eğitim yılında Seminerin 3 sınıfı, toplam 18 öğrencisi vardı.⁶¹⁵ 1893/1894 eğitim yılında yine 3 sınıf, ancak 14 öğrencisi vardı.⁶¹⁶ 1921/1922 eğitim yılında 8 sınıfı, toplam 108 öğrencisi vardı.⁶¹⁷ 1924/1925 eğitim yılında öğrenci yetersizliği nedeniyle I.sınıf açılmamıştır: giriş sınavına sadece 4 öğrenci katılmıştır.⁶¹⁸

Seminerin I.sınıfı maddî sıkıntılar nedeniyle 1931/1932 yılında da açılmamıştır. 1932/1933 eğitim yılı başlamadan önce Müslüman toplumun liderleri ve Mecidiye'deki Müslüman Seminerinin öğretmenleri, Millî Eğitim, Dinler ve sanatlar Bakanı Dimitrie Gusti'ye gönderdikleri açık mektupla devletin vakıf malları karşılığında seminerin ihtiyaçlarını karşılamayı vaad ettiğini hatırlatarak, sınıfın açılmamasını engellemesini talep etmişlerdir.⁶¹⁹

Müdür Cătălin Arsenescu bu durumu birçok etkene bağlamıştır: O yılki hasadın kötü geçmesinden dolayı Müslüman ailelerinin maddî durumlarının kötü olması; Seminer mezunlarının yerlerini alacaklarından korkan İstanbul'daki hocaların propagandası; Türkiye'ye göç etme akımı; dört vilayetteki müftünün karşı propaganda yapmamaları.⁶²⁰ Cătălin Arsenescu'nun saydığı nedenlere birini daha ekleyebiliriz: mezun olduktan sonra iş bulmanın zor olması.

Öğrenci sayısının düşük olmasının başlıca nedeni Müslüman toplumunun genel anlamda kötü maddî durumuydu. Bu durum defalarca Mecidiye Müslüman Seminerinin müdürleri tarafından gözlemlenmiştir. Örneğin 18 Mayıs 1904 tarihinde Müdür Alexandru Alecu öğrencilerinin maddî sıkıntıları nedeniyle yaz boyunca çalışmak zorunda oldukları için 2 Temmuz etkinliğinden muaf tutulmalarını talep etmiştir.⁶²¹ Ancak bu talebin Alexandru Alecu'nun da

⁶¹⁴ A.N.R., fon MCA, dosya 245/1904, 73.

⁶¹⁵ A.N.R., fon MCA, dosya 428/1893, 7.

⁶¹⁶ A.N.R., fon MCA, dosya 450/1894, 5.

⁶¹⁷ A.N.R., fon MCA, dosya 107/1922, 158-159.

⁶¹⁸ A.N.R., fon MCA, dosya 177/1924, 39-40.

⁶¹⁹ A.N.R., fon MCA, dosya 84/1932, 28-29.

⁶²⁰ A.N.R., fon MCA, dosya 177/1924, 39-40.

⁶²¹ A.N.R., fon MCA, dosya 245/1904, 23.

bahsettiği bir nedeni daha vardı. 2 Temmuz tarihinde Büyük Ştefan anılıyordu ve “Osmanlının kibrini defalarca yenen Kahramanın coşku ile kutlanması Müslüman çocukları için biraz kırıncı olabilir” denilmişti.⁶²²

Maddî sorunu çözmek için okul yönetiminin bulduğu çözüm, burs tahsis etmek olmuştur. Seminerin gerekli fonları olmadığından dolayı, alternatif çözümler aranmıştır. Çözümlerden biri Belediyelerden destek almaya çalışmak olmuştur. Bu çerçevede Mart 1906’da Mecidiye Müslüman Seminerinin Müdürü Alexandru Alecu teoloji seminerlerinden sorumlu Kilise İdaresi (*Administrația Casei Bisericești*)’ne başvurarak, Babadağ, Sulina, Mahmudiye, Tulça, İsakça ve Maçın belediyelerinin bütçelerinden yıllık 400 Ley tahsis edilerek birer öğrencinin desteklenmesi için İçişleri Bakanlığı nezdinde girişimde bulunması talep edilmiştir.⁶²³ Talebin Tulça vilayetindeki belediyelerle ilgili olması tesadüf değildir. 1905/1906 eğitim yılında Tulça vilayetinden sadece 2 öğrenci Seminere kayıtlıydı. Bu durumun nedeni “ailelerinin kelimenin tam anlamıyla fakir” şeklinde ifade edilmiştir.⁶²⁴ Deneme çok başarılı olmamış çünkü bütün belediyeler arasından sadece Babadağ Belediyesi talep edilen miktarı tahsis etmiş ancak paralar kullanılamamış çünkü kasabadan hiçbir öğrenci seminere kaydolmamıştır.⁶²⁵

Öğrencilerin maddî sıkıntılarını çözmek için seminer temsilcilerinin buldukları diğer bir çözüm burs tahsis edilmesi olmuştur. Mecidiye’deki Müslüman Semineri Müdürünün bir raporuna göre “Öğrencilerin ödedikleri okul ücretleri iki şekildedir: devam ve durum ücretleri; ilk ücretler, ebeveynlerin durumuna göre yıllık 750-3000 Ley arasında değişiyordu, ikinci ücret ise, dersler devam ettiği sürece her öğrenci için aylık 400 Ley idi.”⁶²⁶ Ücretlerden muaf tutulanlara burs tahsis ediliyordu. Örneğin 1910 yılına ait burs sınavına ilişkin şartlar aşağıda gösterildiği gibi olmuştur: “Romanya vatandaşı olmak, 12-16 yaşları arasında

⁶²² A.g.y.

⁶²³ A.N.R., fon MCA, dosya 128/1907, 9.

⁶²⁴ A.g.y.

⁶²⁵ A.g.y.

⁶²⁶ A.N.R., fon MCA, dosya 111/1933, 144-145.

olmak, Kuran okumayı bilmek ve iri yapılı olmak”.⁶²⁷ Bursların verilmesine esas temel kriterlerden anlaşılacağı üzere, Romanya’da devam ederek buradaki Müslüman toplumuna yardımcı olma şansı en yüksek olan öğrencilere verilmişlerdir. Bu şekilde, Romanya vatandaşı olma şartı eğitim kurumunun Romanya devletine bağlı olması nedeniyle konulmuştur. Yayınlanan belgelerden anlaşıldığı üzere Seminerde Arnavut bursulu öğrenciler de olmuştur. Romanya vatandaşlığı, Dobruca’daki Müslümanların Osmanlı İmparatorluğu’na göç akını ve Dobruca’nın Romanya Krallığı’na entegrasyon politikası kapsamında istenmiştir. 1877-1878 Rus-Osmanlı savaşı döneminden itibaren Dobruca’daki Türklerin ve Tatarların büyük bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu’na göç etmeye başlamıştır. Tuna ve Karadeniz arasındaki bölgenin özel bir statüsü olmuş, buradaki nüfus ancak 1909 yılı itibariyle Romanya vatandaşlığını alabilmişlerdir. Bu gerçekleri gözönünde bulundurarak, 1910 yılında Romanya vatandaşı olan birinin göç etmek istememesi muhtemeldi.

Yaş ve “iri yapılı olma” kriterleri de mümkün olduğu kadar uzun bir süre topluma hizmet verebilecek bir şahsa “yatırım yapma” arzusu kapsamındaydı. Bu çerçevede çok genç yaşta mezun olabilecek, uzun süre mesleklerini icra edebilecek gençlere ve hastalanmama ihtimalleri daha yüksek olanlara burs veriliyordu; eski dönemlerde hastalık veya vefat nedeniyle okuldan vazgeçen Seminer öğrencileri olmuştur.

İmam olarak kadro bulma sıkıntısı da maddî güçlükler arasındadır. Mezunların çoğunun bu kariyeri seçmemelerinin iki nedeni vardı: imam maaşının cazip olmaması ve mezunun evine yakın iş bulunamaması. Romanya yasalarına uygun olarak din görevlilerinin maaşları devlet bütçesinden karşılanıyordu. Ancak resmi makamlar hiçbir zaman ihtiyaç duyulan personelin tamamına maaş vermemişlerdir. İmam veya müezzin ihtiyacını karşılamak için Müslüman toplumları gerekli maaşları kendi fonlarından karşılamışlardır. Örneğin 1929

⁶²⁷ A.N.R., fon MCA, dosya 2372/1911, 9.

yılında Durostor vilayetinde, her birinde birer cami olan toplam 135 köyden sadece 74 din görevlisinin maaşı devlet tarafından ödeniyordu.⁶²⁸

Maaşı devlet tarafından ödenen imam kadrosuna alınacak kadar şanslı olan mezunlar kısa süre içerisinde maaşın yetersiz olduğunu anlayarak, daha iyi gelir getiren meslekler seçiyorlardı. Endişe verici olmaya başlayan bu durumu çözmek için burslar verilirken öğrencilere imzalatılan taahhüname ile mezun olduklarında imam kariyerini seçmeleri garantileniyordu.⁶²⁹

İş konusunda çözüm bulma çalışması kapsamında Köstence vilayetinin müftüsü Nuri Resul 9 Eylül 1929 tarihinde Dinler ve Sanatlar Bakanı Aurel Vlad'a 60 yaşın üzerinde olan imamların emekli edilmelerini teklif etmiş ancak olumlu cevap almamış, Bakan yasalara uygun şekilde çalıştırılanların emekli edilemeyeceklerini açıklamıştır.⁶³⁰

Göç hareketi Seminerin öğrenci sayısını doğrudan etkilemiştir. Yukarıda gösterilen öğrenci sayılarının gelişmesini incelediğimizde göç yoğun olunca öğrenci sayısının da düşük olduğunu görüyoruz. Buna karşılık olarak Güney Dobruca'nın Romanya sınırlarına dahil edilmesiyle birlikte öğrenci sayısının önemli derecede arttığını görüyoruz.

Öğrencilerin seçtikleri kariyerlere gelince, hepsi imam veya Türkçe öğretmeni olmayı tercih etmemişlerdir. Çoğu yurt içindeki üniversitelerde devam etmiş, bazıları askeri okulları tercih etmiş, bazıları ise siyasete atılmışlardır.

1929 yılında Seminerin idarî personeli bir müdür, bir manevî müdür yardımcısı, bir sekreter, iki belletmen (pedagog) ve bir muhasebeci ile, bir aşçı ve yedi hizmetliden oluşan hizmetli personelden oluşuyordu.⁶³¹

Seminerin kurulduğu dönemde idarî yapısı böyle olmamıştır. İlk yıllarında Müslüman seminerin sadece iki öğretmeni vardı: Demircan Efendi ve Hacı Ali

⁶²⁸ A.N.R., fon MCA, dosya 133/1929, 107.

⁶²⁹ A.N.R., fon MCA, dosya 174/1923, 17.

⁶³⁰ A.N.R., fon MCA, dosya 132/1929, 78.

⁶³¹ A.N.R., fon MCA, dosya 129/1937, 176-177.

Mustafa. Seminerin belli bir müfredat ve onaylanmış kurallara istinaden çalışmadığı dönem de buydu. Demircan Efendi Arapça öğretmeni ve aynı zamanda Seminerin Müdürüydü, Hagi Ali Mustafa ise Şeriat ve Kuran öğretmeni idi.

Daha sonra öğretmen sayısı öncelikle öğrenci sayısının artması, öte yandan da Arapça ve Türkçe dersleri dışında Romence derslerinin de ilave edilmesiyle artırılmıştır. Bu çerçevede 1903/1904 eğitim yılında dört öğretmene rastlıyoruz: Alexandru Alecu – Romence öğretmeni ve idarî müdür, Demircan Efendi – Arapça öğretmeni, Enan Yaya – Arapça öğretmeni, Ali Hagi Mustafa – Kuran ve Şeriat dersleri öğretmeni ve eğitim müdürü.⁶³²

Verilen derslerin çeşitlendirilmesini engelleyen en önemli sorun maaş bitçesinin yetersizliği idi. Söylediklerimizi destekleyen bir örnek, Babadağ'daki bir okulda öğretmen olan D. D. Nişescu'nun 1896 yılında ücretsiz olarak müzik dersi vermeyi teklif etmesidir.⁶³³ Tabii ki bir neden daha eklenebilir. Romanya devleti için tamamen yeni bir durum olunca, sayısı oldukça fazla olan Müslüman azınlığının okulu sözkonusu olduğunda değişiklikler adım adım yapılmıştır. Romanya'daki Müslümanları temsil eden kurumlar (Müftülükler), sosyal veya dinî hayatlarını ilgilendiren diğer hususlarda (kadı kurumlarının devam etmesi, Müslüman toplumunun yapısının muhafaza edilmesi) olduğu gibi Bükreş makamları büyük ihtimalle Mecidiye'deki Müslüman Seminerini Romen eğitim sistemine yavaş yavaş entegre etmeyi tercih etmişlerdir. Bu nedenle diğer okullarda verilen dersler zaman içerisinde başlamıştır. Klasik medreselerin müfredatına göre farklı olan ilk dersin Romen Dili olması tesadüf değildir. Çok farklı bir kültürden gelmelerine rağmen yeni vatandaşlar Romen değerlerini ve kültürünü tanımalıydı.

Romen dil ve kültürünü tanıyan gençlerin Seminerden mezun olmalarının önemi adigeçen eğitim kurumunun hedefinden anlaşılmaktadır: Romanya'daki Müslümanların imamlarını ve Türkçe öğretmenlerini yetiştirmek. Farklı bir

⁶³² A.N.R., fon MCA, dosya 245/1904, 38.

⁶³³ A.N.R., fon MCA, dosya 303/1896, 5.

ifadeyle, Müslüman toplumu ile devletin resmi makamları arasında aracı olacakları için Seminerin mezunları Romence bilmeliydi.

Seminerin düzenlenmesi başlangıç olarak 1880 yılı Dobruca Anayasası ve sonra, daha geniş kapsamlı olarak, 17 Ağustos 1904 yılında yapılmıştır. 1904 yılında hazırlanan “Dobruca’daki Müslüman Seminerini düzenleme Yönergesi (*Regulamentul pentru organizarea seminarului musulman din Dobrogea*)”nde seminerin yapı şekli de açıklanmıştır. Bu çerçevede, Seminerin Müdürü Romanya vatandaşı, Romence’yi iyi bilen biri olmalıydı “*okulun öğretmenler kadrosuna dahildi ve Kraliyet Kararı ile görevlendiriliyordu.*”⁶³⁴ Müslüman Seminerinin ilk müdürü olan Demircan Efendi’den sonraki hiçbir müdür Müslüman olmamıştır. Manevî müdür yardımcısı, Müftünün tavsiyesi üzerine ve Müdürün onayı ile Bakanlık tarafından Müslüman öğretmenler arasından seçilmiştir. Müdür Yardımcısı Türkçe ve Arapça derslerinden, öğrencilerin Kuran ve dinî kurallara uygun olarak yetiştirilmelerinden sorumluydu, öğrencilerin Seminere bağlı camide yaptıkları ibadetlere katılıyordu ve manevî liderleriydi. Müdür yardımcısı Müdürün onay olmadan karar veremiyordu, Türkçe ve İslam din dersi öğretmenlerini de control etmek zorundaydı.⁶³⁵

Yine 1904 yılında onaylanan Yönerge ile öğretmenlerin atanma prosedürü de kararlaştırılıyordu. Söz konusu yönergeye göre Arapça ve Türkçe dersleri Müslüman olan Romanya vatandaşı öğretmenler tarafından verilecek, diğer dersler laik Romen öğretmenler tarafından verilecekti. Müslüman öğretmenler Müftünün onayından sonra atanırken, Romen öğretmenler için Müdürün onayı gerekliydi.⁶³⁶

Yönergeye göre Türk Dili ve İslam teoloji öğretmenleri Seminer mezunları arasından görevlendirilecekti. Seminerdeki öğretmenlerin eğitimi için Romanya Devleti başarılı öğrencilere İstanbul’da okumak için burs vermiştir. Böyle bir

⁶³⁴ Hamangiu, a.g.e., cilt XXIII, 953-954.

⁶³⁵ A.g.e.

⁶³⁶ A.g.e.

örnek, Mecidiye Müslüman Semineri mezunu, Romanya Devletinin İstanbul'da burslu öğrencisi⁶³⁷ ve sonra Seminer'de öğretmen olan Sabri Refi Vuap'tır.

Öğretmen olmak için Seminerden mezun olmak yeterliydi, bu nedenle Mecidiye'deki Müslüman Seminerindeki Müslüman öğretmenler bazı sorunlarla karşılaşmışlardır. 1922 yılının başında Dinler ve Sanatlar Bakanı'na gönderdikleri mektupla öğretmenler temel maaşlarının aylık 1.000 Ley'den, Romen ortaokullarındaki öğretmenlerin aldıkları 1.600 Ley'e artırılmasını talep etmişlerdir. Talepleri red edilmiş, gerekçe olarak Romen ortaokulu öğretmenlerinin üniversite mezunu oldukları, seminerdeki öğretmenlerin ise sadece Mecidiye Müslüman Seminerinden mezun oldukları ifade edilmiştir. Ancak "öğretmenlerin itibarını sarsmamak için" maaşlarına 200 Ley zam yapılmasına karar verilmiştir.⁶³⁸ En sonunda maaşlar 1923 yılında ortaokul öğretmenlerinin maaşlarıyla eşitlenmiş ancak kıdem primleri 1.000 Ley olan eski maaşa göre hesaplanmaya devam etmiştir.⁶³⁹

Müslüman Semineri kalıcı bir yönergeye göre çalışmaya başladıktan sonra bile öğretmen sayısında değişiklikler kaydedilmiştir. Örneğin Müslüman Semineri Müdürü tarafından 1921/1922 eğitim yılı konusunda hazırlanan raporda "Seminerin öğretmen kadrosu, biri Kaliakra Müftüsü olarak görevlendirilen toplam 6 kadrolu öğretmen, 7 yedek öğretmen ve uygulama okulunda 2 öğretmenden oluşmaktadır"⁶⁴⁰ belirtilmiştir. 1932 yılındaki raporunda müdür öğretmen sayısının arttığını ifade etmiştir: "Okulun öğretmen kadrosu, uygulama okulundaki iki öğretmen dahil olmak üzere 15 öğretmen ve üstaddan oluşmaktadır. Toplam 15 öğretmenin 7'si Hristiyan ve 8'i Müslüman, kadro durumları ise şu şekildedir: kadrolu 5, geçici 2, yedek 6, kasabadaki iki ilkokulda 2 kadrolu öğretmen."⁶⁴¹

⁶³⁷ A.N.R., fon MCA, dosya 2372/1911, 5.

⁶³⁸ A.N.R., fon MCA, dosya 107/1922, 187.

⁶³⁹ A.N.R., fon MCA, dosya 174/1923, 94.

⁶⁴⁰ A.N.R., fon MCA, dosya 107/1922, 158-159.

⁶⁴¹ A.N.R., fon MCA, dosya 84/1932, 33-34.

Öğretmenler arasındaki ilişkiler genelde iyiydi, sadece atamalar veya kıdem alma sırasında bazı sorunlar yaşanmıştır. Bu uyumlu ilişkide bir defa, 1908 yılında pürüz yaşanmıştır. 1908 yılında birçok öğretmen ve öğrenci velileri Müdür Alexandru Alecu'yu İslam dinine hakaret etmekle suçlamış, bu nedenle birçok öğrencinin seminerden çekildikleri ifade edilmiştir.⁶⁴² Bu şikayetler sonucunda Müdür Alecu bazı tedbirler almıştır: Seminerin adı olan tabela okulun duvarına asılmış, Romence kelimelerle birlikte Türkçe kelimeler de kullanılmış, Cuma günü tatil günü olmuş, askerlik eğitimi zorunlu olmaktan çıkmış, "Krallık" marşı ve Romen dilinin öğrenilmesi gerekli olmaya devam etmiştir.⁶⁴³ Bu baskılar sonucunda Alexandru Alecu'nun yerine müdür olarak Constantin Th. Mălinescu atanmıştır. Kısa bir süre sonra Alexandru Alecu yeniden müdür olmuştur. Yazdığı anılarında Mustecip Ülküsal aynı milliyetçi tavır ile hatırlıyor, müdürün aşağıdaki ifadelerle hitap ettiğini zikreder: "Sen burada milliyetçilik yapmaya başladın. Burası Türkiye değil, Romanya; aklını başına topla yoksa seni okuldan atarım."⁶⁴⁴

Seminerin hayatında sıradışı bir olay 1922 yılında yaşanmıştır; Türkçe öğretmeni olan meşhur şair Mehmet Niyazi, askerlik hizmetini yapmaması ve Türkçe eğitim diploması olmaması nedeniyle işten çıkarılmıştır. Dinler ve Sanatlar Bakanlığına gönderdiği dilekçede Tatar şair diplomasını savaş sırasında kaybettiğini belirterek, İstanbul'dan ispatlayıcı bir belge getirmek için mühlet istemiştir. Mehmet Niyazi'nin durumu, Bakanlık nezdinde baskı yapan toplumun dinî ve siyasî liderlerinin mühadaleleri sonucunda da çözüme kavuşturulmuştur.⁶⁴⁵

17 Ağustos 1904 tarihinde yayınlanan "Dobruca'daki Müslüman Seminerinin düzenlenmesi konusundaki Yönerge" öncesinde verilen dersler ve içerikleri öğretmenlerin isteğine bağlı olmuştur. Başlangıçta belirttiğimiz gibi sadece Müslüman Seminerine has müfredatı; İslam Dinî, Arapça, Osmanlı Türkçesi ve

⁶⁴² A.N.R., fon MCA, dosya 1175/1908, 11.

⁶⁴³ A.g.y., 20.

⁶⁴⁴ Müstecip Ülküsal, *Kırım Yolunda Bir Ömür* (Ankara: Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkez Yayınları, 1999), 50.

⁶⁴⁵ A.N.R., fon MCA, dosya 107/1922, 37-38.

Farsça'yı kapsayan iki öğretmen vardı. Seminerin ilk yıllarında öğrenciler Romence öğretmenden ders almak için Babadağ'daki okula gidiyorlardı. Bu çerçevede, medreseye has olmayan dersler arasında verilen ilk ders Romen Dili olmuştur. Ancak 1904 yılına ait Yönergenin yayınlandığı tarihe kadar Seminerin müfredatı konusunda bilgilere sahip değiliz. Büyük ihtimalle o zamana kadar verilen dersler de 1904 Yönergesinde yer alan derslerdi. Bu iddiamızı destekleyen bir argüman Romanya'da Müslüman din eğitimi konusunda çok fazla uzmanın olmamasıdır; büyük ihtimalle Yönergenin hazırlanmasına Müslüman Seminerinin öğretmenleri bizzat katılmışlardır.

Müslüman Seminerinin müfredatına laik derslerin girmesi 17 Ağustos 1904'ten önce başlamışsa da derslerin laik ve dinî olarak ayrılmaları sözkonusu tarihte kesinleşmiştir. Bu çerçevede seminerde bir yandan bütün Romen okullarında verilen dersler verilecekti, öte yandan da dinî okullara has dersler vardı.

1904 yılına ait yönergeye göre laik dersler aşağıdakiler olacaktır:

Romen Dili (günlük konuşma, yazma, okuma ve basit kompozisyonlar); Romenlerin tarihi; Romanya'nın ve Romenlerin yaşadıkları ülkelerin coğrafyası ve beş kıtanın genel coğrafyası; Aritmetik ve geometri ile toprak ölçü bilgileri; Fizik ve doğa bilimleri; Pedagoji konuları, bütün ilkokul derslerine uygulamaları; Medeni hukuk konuları; Hijyen ve halk sağlığı / tıp konuları; Ağaç ve sebze ekimi; Resim; Güzel yazma sanatı; Şarkı.⁶⁴⁶

Bütün bu dersler, iki Dünya Savaşı dönemin sonuna kadar Seminerde verilmiştir. Bazı durumlarda bazı derslerin adları değiştirilmiştir. Örneğin "Ağaç ve sebze ekimi" 1921 yılından sonra "Tarım Bilimleri" olmuş, "Medenî hukuk konuları" ise "Hukuk" olmuştur. İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde sadece iki ders eklenmiştir, Jimnastik ve Fransız Dili. Jimnastik dersinin girdiği zamanı tam olarak belirleyemedik. İncelediğimiz kayıtlarda ilk defa 1933/1934 eğitim yılında görünüyor.⁶⁴⁷ Fransız Dili dersi ise, Müslüman Semineri'nin 5 Kasım 1935 tarihli Yönergesinin 3. ve 4. maddelerinin değiştirilmesi konusundaki Kararnamede belirtilmiştir.

⁶⁴⁶ Hamangiu, a.g.e., cilt 3, 132.

⁶⁴⁷ A.N.R., fon MCA, dosya 111/1933, 148.

Din derslerinin durumu oldukça karmaşık olmuştur. Birinci Dünya Savaşının sonuna kadar veya daha spesifik olarak Osmanlı İmparatorluğunun yok olması ve Türkiye Cumhuriyetinin ilanına kadar özel derslerle ilgili müfredat din derslerine odaklanmıştır. Aşağıdaki dersler Osmanlıca ve Arapça veriliyordu: “Türk Dili; Arapça Dili; Kuran okunması; Şeriat; Yazı-İmla”.⁶⁴⁸ Aynı tüzükte ilahiyat bölümünde incelenecek en önemli konular belirtilmiştir. İlk sınıfta verilen Türkçe derslerinde “Kuran okuma genel tekrarı, Türk gramerine giriş, yazı ve imla alıştırmaları”⁶⁴⁹ yapılacaktı. Türkçe derslerinin Arap alfabesiyle verildiğini belirtmeliyiz.

Kuran dersleri I.sınıftan başlıyordu:

I.sınıfta Kuran Kıraatı ve Tecvidi; II.sınıfta Mukaleme; III.sınıfta Halebi'nin kitabının ilk cildi; IV.sınıfta Halebi'nin kitabının ikinci cildi; V.sınıfta Multeka kitabının ilk cildi; VI.sınıf Multeka kitabının ikinci cildi; VII.sınıfta Vaazler; VIII.sınıfta Fıkh.⁶⁵⁰

Bu şekilde birinci sınıfta Kuran'ın doğru şekilde okunması öğretiliyordu, II.sınıfta konuşma / vaaz dersleri veriliyordu, III.sınıftan VI.sınıfa kadar Hanefi mezhebi alimlerinden İbrahim b. Muhammed-el-Halebi (?-956)'nin kitapları okunuyordu, VII.sınıfta imamların verdikleri vaazlerle ilgili bilgiler veriliyordu, son sınıfta ise fıkıh konuları öğretiliyordu.

Arapça dersleri II. Sınıfta başlıyordu: “II.sınıf Sarf (Emrile, Bina, Izi); III.sınıf Nehif (Avamil, Izhar); IV.sınıf Nehif (cami-cilt-evvel); V.sınıf Cami, cild-sani; VI.sınıf Mantık; VII.sınıf Maani ve Ali acâ; VIII.sınıf Akait”.⁶⁵¹ Bu çerçevede II.sınıfta Osmanlı İmparatorluğundaki ders kitapları *Emsile*, *Bina*, *Izi* kullanılarak Arapça fiil çekimi öğretiliyordu; III.sınıfta Arapça grameri *Nahiv* ders kitabı kullanılarak öğretiliyordu; IV. ve V. sınıflarda Arapça gramer derslerine devam ediliyordu; VI.sınıfta mantık konuları, Esirüddin el-Mufaddal b. Ömer es-Semerikandi el-Ebheri (1200-1265) ud tarafından yazılmış olan *Îsâgôcî* veya uzun adıyla *er-Risaletü'l-Esiriyye fi'l-Mantık* kitabı kullanılarak anlatılıyordu; VII.sınıfta kelimelerin farklı anlamları ayrıntılı şekilde öğretiliyordu ve son sınıfta

⁶⁴⁸ Hamangiu, a.g.e., cilt 3, 133.

⁶⁴⁹ A.g.e.

⁶⁵⁰ A.g.e.

⁶⁵¹ A.g.e.

din konusunda bir kitab öğretiliyordu. Şeriat dersleri sadece VII. ve VIII. sınıflarında veriliyordu ve özellikle miras konuları inceleniyordu.

Türkçe ve Arapça dersleri sekiz sınıfa eşit olarak dağıtılacaktı. Romence verilen dersler “şehirlerdeki ilkokulların müfredatına göre, I.sınıftan IV.sınıfa kadar verilecektir; son 2 sınıfta çeşitli yazarların eserleri, en yaygın çalışmalar, 1821 yılından bu yana en gelişmiş ülkenin tarihi, pratik uygulamalı pedagoji dersleri, ağaç ve sebze ekimi, medeni kanun, hijyen ve halk sağlığı”.⁶⁵²

1904 yılında onaylanan yönergede yer alan müfredatta Farsça Dili bulunmuyordu. Bu husus ilginçtir çünkü 26 Şubat 1908 tarihinde yaptıkları bir toplantıda verilen karar ile Mecidiye Müslüman seminerindeki öğretmenler Farsçanın müfredattan çıkarılmasına karar vermişlerdir.⁶⁵³

Müslüman Seminerinde verilen özel dersleri inceleyince, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki medreselerde verilen derslerle uyumlu olduklarını görüyoruz. Örneğin Esirüddin el-Mufaddal b. Ömer es-Semerhandi el-Ebheri (1200-1265)’ye ait *er-Risaletü’l-Esiriyye fi’l-Mantık* kitabı, İslam dünyasındaki medreselerde okutulan ilk mantık kitabı olmuştur. Laik derslerden farklı olarak, İslam teolojisi ile ilgili dersler iki Dünya Savaşı arasındaki dönemde bazı değişiklikler kaydetmiştir.

Müslüman Semineri Yönergesinin 3. ve 4. Maddelerinin değiştirilmesi konusunda 5 Kasım 1935 tarihinde onaylanan Karar ile, Romence verilen dersler dışında aşağıdaki özel derslerin müfredatta yer almaları kararlaştırılmıştır: “Din bilimleri ile Arapça gramer ve cümle yapısı; Din tarihi; Ahlak ve sosyoloji; İlahi ve Kuran okuma; Türk Dili (alt sınıflar); Türk Dili ve edebiyatı (üst sınıflar)” ve çok önemli bir husus, dersler “yeni Latin alfabesiyle Türk dilinde”verilecekti.⁶⁵⁴

⁶⁵² A.g.e.

⁶⁵³ A.N.R., fon MCA, dosya 1175/1908, 34.

⁶⁵⁴ Hamangiu, a.g.e., cilt XXIII, 954.

Bütün bu değişiklikler tesadüf değildi, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki değişimlerin sonucuydu. Atatürk'ün reformları Romanya'daki Müslüman toplumuna hem resmi yollarla, Türk diplomatların ısrar ve gayretleriyle, hem gayriresmi olarak toplumun normal iç gelişmesi sonucunda girmiştir.

Kemalist reformların Seminer üzerindeki etkisi, öğrencilerin kullandıkları uniformalar gibi hususlarda da hissedilmiştir. İlk başta, 1904 yılına ait Yönergeye göre üniforma şu şekildeydi: "Siyah kumaştan yapılmış, boynunda tek düğmesi ve düz yakası olan, üzerinde – sağ ve sol tarafında metalden yapılmış, içinde S.ve M. harfleri (seminarul musulman=Müslüman Semineri) bir yarım-ay olan cubbe veya uzun ceket; dizüstüne kadar uzanan kısa mont; siyah pantolon; beyaz sarık; mesli (bot); kundura (deri mest)"⁶⁵⁵. Uniformalara yapılan ilk değişiklik Jön Türklerin etkisiyle, fes kullanılması olmuştur.⁶⁵⁶ Atatürk'ün reformları sonucunda, Türkiye Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'in ısrarı üzerine Seminer öğrencileri üzerinde "S.M.M. (Seminarul Musulman Medgidia=Mecidiye Müslüman Semineri) harfleri olan Batı ilhamlı şapkalar kullanmaya başlamışlardır."⁶⁵⁷ Tanrıöver yaptığı yardımlarla Seminerin maddî durumunu da iyileştirmiştir. Romen siyaset adamları ve hatta Kral II. Karol ile iyi ilişkilerinden faydalanarak Türk Elçisi, öğretmen maaşlarına zam yapılması ve gerekli personelin alınması için yeterli fonlar toplamayı başarmıştır.⁶⁵⁸

Yine Atatürk'ün reformları sonucunda Müslüman Seminerinde verilen özel dersler için Türkiye'den getirilen ders kitapları kullanılmaya başlamıştır. O döneme kadar öğretmenler Osmanlı İmparatorluğundan gelen kitapları kullanmış veya kendi bilgilerini aktarıyorlardı.⁶⁵⁹

Ders programına gelince, öğrenciler (Müslümanlar için istirahat günü sayılan) Cuma günleri hariç, Pazartesi gününden Pazar gününe kadar derslere

⁶⁵⁵ Hamangiu, a.g.e., cilt 3, 133.

⁶⁵⁶ Karpat, *Dağı Delen İrmak*, 83.

⁶⁵⁷ A.g.e., 84.

⁶⁵⁸ Bu bilgiler, Mecidiye Müslüman Semineri mezunu olan Prof. Dr. Kemal Karpat tarafından aktarılmıştır. Ayrıca Kemal H. Karpat, *Bir Ömrün İnsanları. Türkiye'den ve Dünyadan Portreler* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2015) kitabından Mircea Dragomirescu bölümüne bkz.

⁶⁵⁹ Yurtsever, a.g.e., 49-54.

katılıyorlardı. Dersler sabah periyodunda 8 ile 11 arasında, öğleden sonra 14-16 arasında yapılıyordu ve namaz saatlerinde ara veriliyordu.

Diğer okulların tatilleri dışında, Seminer öğrencilerine özel günlerde de izin veriliyordu. Böylece *Kurban Bayram*'ında 10 gün, *Ramazan Bayram*'ında 40 gün tatil veriliyordu.⁶⁶⁰ 1928 yılında Müslüman öğrencilere verilen tatil günlerin sayısı 5'e inmiştir.⁶⁶¹ Ancak Müslüman Seminerin müdürleri her yıl *Ramazan Bayramı* vesilesiyle verilen tatil günlerinin sayısını artırmaya çalışmışlardır; gösterdikleri gerekçeler arasında öğrencileri oruç tutmaları ve her öğrencinin Ramazan ayında bir camide staj yapma zorunluluğu yer almıştır. Tespit ettiğimiz belgelere göre Dinler Bakanlığı'nın temsilcileri bu taleplere her defa olumlu yanıt vermişlerdir.

Sekiz yıllık eğitimin sonunda mezunlar genel bir sınavdan geçiyorlardı. 1904 yılına kadar sınav sistemi konusunda bir düzenleme yoktu ve öğretmenler sınavları idtedikleri gibi yapmışlardır. 1904 yılı yönergesine göre:

Seminer mezuniyet sınavları aşağıdakilerden oluşan bir komisyon huzurunda verilecektir: okulun öğretmenleri, müftülerden biri (Bakanlık tarafından görevlendirilen), Bakanlığın özel temsilcisi. 1 Haziran ile 15 Haziran arasında düzenlenecek olan sınav aşağıdaki şekilde olacaktır: a) İki yazılı sınav, biri Romence – tarih veya edebiyat içerikli, diğeri de Arapça – din konularında veya Şeriyat ve b) Öğrencilerin 8 yıllık eğitim süresince kazandıkları bilgilerle ilgili sözlü sınav.⁶⁶²

Yasada belirtilmiş olan dersler dışında seminerde okul dışı faaliyetler de düzenleniyordu. Öğrenciler oluşturdukları futbol takımıyla çeşitli yarışmalara katılmışlardır⁶⁶³. Tiyatro ekibi Dobruca'nın her yerinde gösterilere katılmış⁶⁶⁴ hatta Romen, Türk ve Kırım Tatar şarkıları söyleyen bir koro vardı. Seminerin korusu 1935 yılında Bükreş'te Devlet Radyosunda bir gösteri yapmıştır.⁶⁶⁵

⁶⁶⁰ Karpat, *Bir Ömrün İnsanları. Türkiye'den ve Dünyadan Portreler*, 132.

⁶⁶¹ Monitorul oficial, No. 65 din 21 martie 1928, 2236.

⁶⁶² Hamangiu, a.g.e. *Legi uzuale*, cilt 3, 133.

⁶⁶³ Yurtsever, a.g.e., 64.

⁶⁶⁴ Karpat, *Dağı Delen İrmak*, 96-98.

⁶⁶⁵ A.N.R., fon MCA., dosya 102/1938, 219.

Mecidiye'deki Müslüman Seminerinin gelişmesini inceleyince, aslında Dobruca'daki Müslüman toplumu içerisindeki başlıca eğilimleri görüyoruz. Gördükleri dersler, öğrenci sayıları, Seminer binasının durumu; bütün bunlar toplum içerisinde cereyan eden fikirler veya gelişmesini etkileyen olaylarla ilgiliydi. Bu çerçevede, ilk yıllarında Osmanlı eğitim sisteminin güçlü etkisi altında olmasına rağmen, zaman içerisinde verilen dersler Romen kültürü ve Kemalist reformların etkisiyle değişmiştir. Aynı çerçevede öğrenci sayısı da göç dalgaları nedeniyle azalmıştır.

3. BÖLÜM

ROMEN-TÜRK İLİŞKİLERİ VE GÖÇLER

3.1. ROMANYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE GÖÇ PERSPEKTİFİ

Türklerin ve Tatarların göçleri Romanya ve Türkiye'nin diplomatik ilişkilerin ajandasında önemli bir yeri olmuştur. Buna rağmen, göç konusu iki ülke temsilcilerin üzerinde konuştukları en önemli konular arasında bulunmamıştır. Bu konuya ilgisizlikten dolayı değil başka iki sebepten olmuştur: Birincisi iki devlette sınırların korunması ve güvenliğin sağlanmasına öncülük vermişlerdir. İkincisi, göç sebeplerin belirlenmesinde tartışmalar yaşanmışsa da iki ülkenin siyasetçileri süreci en iyi şartlarda devam etmesine çaba göstermeye anlaşılmıştır. Romanya'daki Türk Tatar toplumunun sayısı çok yüksek olmaması da iki ülkenin yakınlaşmasına yardımcı olmuştur. Toprak talebinde bulunmayarak sorun yaratmayan bir azınlık oldukları için Türkler ve Tatarlar Romanya için bir sorun olmamışlardı ve böylece iki ülke arasında bir tartışma sebebi de yaratmamışlardır.

Dünya Savaşları Arasındaki dönemde Romanya-Türkiye ilişkilerinde üç etap tespit edilebilir. Birincisi Millî Mücadele dönemidir, ikincisi 17 Ekim 1933 tarihinde *Türkiye Cumhuriyeti ile Romanya Kırallığı arasında Dostluk, Ademi tecavüz, Hakem ve Uzlaşma Muahedesi*'nin⁶⁶⁶ imzalanmasıyla sonuçlanmıştır, üçüncüsü ise ilişkilerin mükemmel seviyede olan dönemdir ve İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla sona ermiştir.

Dünya Savaşları arası dönemin başlangıcından beri Kemalist Türkiye ile Romanya arasında bir yakınlaşma için ön koşullar mevcuttu. Romanya basınında Türk Millî Mücadele'siyle ilgili olumlu haberler çıkmıştır.⁶⁶⁷ Romen

⁶⁶⁶ Bkz. *Türkiye Cumhuriyeti ile Romanya Kırallığı arasında Dostluk, Ademi Tecavüz, Hakem ve Uzlaşma Muahedesi*, Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekâleti, Protokol Umum Müdürlüğü, Ankara, t.y.

⁶⁶⁷ Mircea N. Popa. "Quelques aspects des relations roumano-turques durant la période comprise entre les Deux Guerres Mondiales", *Revue Roumaine d'Histoire*, XX, no. 4, 1981, 754.

siyasetçileri de İngilizlerin baskılarına dayanarak 1922'de İstanbul'a askerlerini göndermeyi reddetmişlerdir.⁶⁶⁸ Dahası iki ülkenin dış politikadaki amaçları da benzemektedir: sınırların korunması ve Büyük Güçlerle eşitlik.⁶⁶⁹ Romanya ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkilerin Romanya'nın Birinci Dünya Savaşına katılmasıyla 20 Ağustos 1916'da kesildikten sonra, 20 Temmuz 1922'de tekrar kurulmuştur. O tarihte, Nicolae Simionescu İstanbul'da, Cevat Bey (Ezine) ise Bükreş'te Elçi olarak atanmışlardır.⁶⁷⁰ Cumhuriyet'in kurulmasından sonra, Mustafa Kemal ile I. Ferdinand arasındaki yazışmayla 19 Mart 1924'te Cevat Bey (Ezine) Bükreş'te, 24 Mart 1924'te de George Filality İstanbul'da Elçi atanmışlardır.⁶⁷¹

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda galipler cephesinde bulunduğu için Paris Barış Konferansı'nda Romanya kendi sınırlarına bütün tarihî bölgelerini dâhil etmiştir. Fakat bu ülkenin rahatlığını getirmemiş, aksine etrafında baş etmesi gereken bazı sorunlarla karşılaşmıştır. Batı sınırını Macaristan kabul etmiyordu, Doğu sınırına da Sovyetler itiraz ederek 1812'deki duruma dönülmesini talep ediyorlardı, Kuzeyde Polonya Rusya ve Ukrayna savaştaydı, Güneyde ise, I. Dünya Savaşında mağlup olan Bulgaristan'ın toprak talepleri vardı.⁶⁷² Kemalist Türkiye Osmanlı'nın savaştaki mağlubiyetini Millî Mücadele'yle zafere

⁶⁶⁸ A.g.m., 754-755.

⁶⁶⁹ Bkz. Eliza Campus, *Din Politica Externă a României 1913-1947* (Bucureşti: Editura Politică, 1980); A. Haluk Ülman, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler 1923-1968", *S.B.F. Dergisi* 23, no. 3 (Ankara, 1968): 241-273; A. Haluk Ülman ve Oral Sander, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler 1923-1938 II", *S.B.F. Dergisi* 27, no. 1 (Ankara, 1972): 1-24.

⁶⁷⁰ Mehmet Ali Ekrem, *Relațiile Româno-Turce între cele Două Războaie Mondiale 1919-1944* (Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1993), 27. Ion Bulei farklı bilgiler veriyor. Ona göre Osmanlı-Romen ilişkileri 17/30 Ağustos 1916'da kesilmiş ve 15 Kasım 1919 tekrar kurulup, 20 Temmuz 1919'da Romanya'nın İstanbul'daki diplomatik temsilciliği Elçiliğe dönüştürülmüştür. Bkz. Ion Bulei, "Relațiile Diplomatice ale României," *Statele Lumii. Mică Enciclopedie*, haz. Horia C. Matei, Silviu Neagu, Ion Nicolae ve Nicolae Şteflea (Bucureşti: Editura Meronia, 1995), 448. Ömer Metin'e göre Cevat Bey Türk diplomatik mümessili olarak Bükreş'e Mayıs 1923'te gönderilmiştir. Bkz. Ömer Metin, *Atatürk dönemi Türkiye-Romanya İlişkileri 1923-1938*, 40.

⁶⁷¹ Metin, a.g.e., 40-43.

⁶⁷² Viorica Moisuc, *Premisele Izolării Politice a României 1919-1940* (Bucureşti: Editura Humanitas, 1991), 53.

dönüştürmeyi başarmış ve dış siyasette bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumayı ana prensip edinmiştir.⁶⁷³

İki ülkenin de dış siyasette benzer amaçları olmasına rağmen, yakınlaşmalarını engelleyen seçtikleri stratejiler olmuştur. Romen Hükümetleri Fransa ve İngiltere'yi Versailles'da kararlaştırılan barış sisteminin ve dolayısıyla Romen sınırların da ana garantörleri olarak görmüşlerdir. Romen politika belirleyiciler, güvenliği sağlama amaçlı toplu girişimleri desteklediler. Bu bağlamda, Milletler Cemiyeti'ni etkili bir araç haline getirmek için çaba harcadılar ve Küçük İtilaf gibi bölgesel ittifaklar kurdular.⁶⁷⁴ Romen diplomatlarının en büyük endişesi, Romen çıkarlarını olumsuz yönde etkileyebileceklerini düşündükleri Rus-Alman yakınlaşmasıydı.⁶⁷⁵ Türkiye ise, Milletler Cemiyeti'nin bir üyesi değildi, Birleşik Krallık'la ve Fransa ile anlaşmazlıkları vardı ve Güneydoğu Avrupa'da Sovyetler Birliği ile samimi ilişkilere sahip olan tek devlettir.⁶⁷⁶

Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra ilk yıllarda Türk dış politikasını yönetenler Batı'dan korku duymuşlardır.⁶⁷⁷ Ankara, Romen diplomasisi için en önemli desteği temsil eden Büyük Britanya ve Fransa ile önemli sorunları olmuştur. Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkilerin normalleşmesinin en büyük engeli Musul olmuştur. Zengin petrol bölgesi, Türklerin ve İngilizlerin gözünde hem ekonomik hem de stratejik öneme sahipti. Musul sorunu Lozan (11 Kasım 1922–24 Temmuz 1923) konferansında çözülememişti. Daha sonra, 16 Aralık 1925'te toplanan Milletler Cemiyeti Genel Kurulu, Musul ili topraklarının Irak'a, dolayısıyla İngiliz Mandasına bırakılmasına karar verdi. Musul sorunu, İngiltere, Irak ve Türkiye arasında 5 Haziran 1926'da imzalanan *Türk-İrak Sınırı ve İyi*

⁶⁷³ Ülman, *Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler 1923-1968*, 244.

⁶⁷⁴ Hitchens, a.g.e., 497; Romanya'nın *Cemiyet-ı Akvam*'daki faaliyetleri için bkz. Petre Bărbulescu, *România la Societatea Națiunilor. 1929-1939: Momente și Semnificații* (București: Editura Politică, 1975); Mihai Iacobescu, *România și Societatea Națiunilor 1919-1929* (București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1988; Romanya ve *Küçük İtilaf* için bkz. Eliza Campus, *Mica Înțelegere* (București: Editura Academiei Române, 1997).

⁶⁷⁵ Moisuc, a.g.e., 67.

⁶⁷⁶ Constantin Iordan-Sima, "La Turquie Kémaliste et l'idée du Pacte Balkanique dans les Années 1925-1926", *Revue des Études Sud-Est Européennes* 19, no. 2 (1981): 312.

⁶⁷⁷ Ülman, *Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler 1923-1968*, 245.

Komşuluk Antlaşması'yla çözüldü. Antlaşmaya göre Musul kesin olarak Irak'a bırakıldı. Bu antlaşma gereğince Irak'ın Musul petrollerinden sağlayacağı kârın %10'u 25 yıl süreyle Türkiye'ye verilecekti. Bu antlaşmaya ek olarak Türkiye isterse bu %10'luk hissesini 12 ay içerisinde paraya dönüştürebilecekti ve bunu bildirdikten sonra Irak Hükümeti 30 ay içerisinde Türkiye'ye 500.000 İngiliz sterlini ödeyecekti.⁶⁷⁸

Fransa ile ilişkiler de gerilimli olmuştur. En önemli sorunu Osmanlı İmparatorluğu'nun borçlarının ödenmesi teşkil etmiştir. Lozan antlaşması gereğince Osmanlı'nın borçlarının halef devletleri arasında paylaşılması öngörülmüştür. 13 Haziran 1928'de yapılan bir anlaşmayla Türkiye 1912 öncesi borçların %62'sini, 1912 sonrası borçların ise %73'ünü ödemeye kabul etmiştir. Fransa Osmanlı'ya en çok borç veren ülke olduğu için, borçların ödenmesinde de en çok ısrar eden devlet olmuş ve Türk siyasetçileri üzerine sürekli baskı yapmıştır. Sonunda, Türkiye'nin lehine yapılan bazı düzenlemelerle Ankara son taksiti 25 Mayıs 1954'te ödemiştir.⁶⁷⁹ 2 Ağustos 1926'da Türk bayraklı *Bozkurt* ve Fransız bayraklı *Lotus* gemilerin çarpışması ve *Hatay* sorunu da iki ülke arasında anlaşmazlık sebebi yaratmıştır. *Bozkurt-Lotus* Uluslararası Sürekli Adalet Divanının 7 Eylül 1927'de Ankara lehine bir kararıyla çözülmüştü⁶⁸⁰, Hatay sorunu ise Hatay Meclisi'nin 29 Haziran 1939 tarihinde Türkiye'ye bağlanma kararıyla son bulmuştur.⁶⁸¹

Romen diplomatların Kemalist Türkiye'ye güvensizlikle yaklaşmalarının başlıca nedeni, SSCB ile olan ilişkiydi. Ankara rejimi ile Bolşevikler arasında Millî Mücadele döneminden itibaren tedirgin bir yakınlaşma söz konusu olmuştur. Moskova Kemalist güçlerine muhimmat ve para yardımında bulunmuştu. Bu

⁶⁷⁸ İlhan Uzgel ve Ömer Kürkçüoğlu, "İngiltere'yle İlişkiler," *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 1. cilt, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 259-271.

⁶⁷⁹ İlhan Uzgel, "Osmanlı Borçları Sorunu," *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 1. cilt, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 279.

⁶⁸⁰ İlhan Uzgel, *Bozkurt-Lotus Davası Kutusu*, a.g.e., 278.

⁶⁸¹ Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "Sancak (Hatay) Sorunu," *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 1. cilt, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 279-292.

yakınlaşmanın neticesinde Ankara ve Moskova 16 Mart 1921’de *Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Andlaşması* (Moskova Andlaşması) imzalamışlardır. Yine bu iyi ilişkiler çerçevesinde 13 Ekim 1921’de *Türkiye ile Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan Arasında Dostluk Andlaşması* (Kars Andlaşması) imzalanmıştır. Müteakip senelerde Batılı Büyük Güçlerle yaşadığı sorunlar, Karadeniz ve Doğuda güvenliğini sağlamak için Türkiye Rusya ile iyi ilişkiler kurmuştur. İki ülke arasında soğuma Montrö Konferansında (22 Haziran-21 Temmuz 1936) Boğazlar konusunda farklı görüşe sahip oldukları için yaşanmıştır.⁶⁸² SSCB ile iyi ve İngiltere ve Fransa ile kötü ilişkiler Türkiye’nin Cemiyet-i Akvam’a girmesini geciktirmiştir. Ankara 1932’de üye olmuş fakat Sovyetler Birliği konusunda Cemiyet-i Akvam’ın kararlarına uymama seçeneğini şart koymuştur.⁶⁸³

Bu durumda, çatışmayan benzer amaçlara sahip olmalarına rağmen, farklı ittifaklar sisteminin yüzünden, Dünya Savaşları Arasındaki dönemin ilk yıllarında Romen-Türk ikili ilişkileri gerilimli olmasa da, mükemmel olamamışlardır.

İki ülke arasındaki farklı görüşler daha Lozan Konferansı sırasında ortaya çıkmıştır. 11 Kasım 1922–24 Temmuz 1923 tarihleri arasında düzenlenen bu konferansın amacı *Sevr Andlaşması*’nın (10 Ağustos 1920) değiştirilmesi olmuştur. 24 Temmuz 1923’te imzalanan Lozan Antlaşması Türkiye’nin sınırlarını çizmiş ve bağımsızlığının şartlarını belirtmiştir.⁶⁸⁴ Konferans sırasında, Romanya ve Türkiye Boğazların serbestliği sorunu, Karadeniz ve Ege Denizi arasındaki bir bölgenin askersizleştirilmesi, Ada Kale’nin durumu, gelecekteki ticaret sözleşmeleriyle ilgili farklı görüşlere sahip olmuşlardır. Buna rağmen, her iki taraf da ılımlılık gösterdi ve uzlaştırıcı bir tutum sergilemiştir.⁶⁸⁵

⁶⁸² Bkz. Kâmuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010).

⁶⁸³ İlhan Uzgel, “Türkiye’nin Milletler Cemiyetine (MC) Girişi,” *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 1. cilt, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 309-313.

⁶⁸⁴ William Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000* (İstanbul: Mozaik Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003), 45-48.

⁶⁸⁵ Popa, a.g.m., 756.

Aynı zamanda, çatışmasız ilişkilerin bir işareti olarak, İsmet Paşa, Romanya ve Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'na, Türkiye ile Büyük Güçler arasında malî konularında aracı olmalarını istemiştir.⁶⁸⁶ Dahası, Konferansa ara verildiğinde, Lozan'dan Türkiye'ye dönüş yolunda İsmet Paşa Bükreş'e uğramış ve 13-14 Şubat 1923 tarihlerinde Romanya Başbakanı İ. İ. C. Brătianu ve Dışişleri Bakanı İ. G. Duca ile görüşmüştür. Üçü de, sorunların benzer şekilde çözüm bulma yaklaşımının bir ifadesi olarak barışın sağlanmasının gereği üzerine mutabık kalmışlardır.⁶⁸⁷ Aynı zamanda, Romen siyasetçiler Bulgar Başbakan Aleksandır Stamboliyski'nin muhtemel bir Sovyet saldırısı durumunda Bulgaristan'ın tarafsızlığı karşılığında Sofya'nın Ege'ye çıkma teşebbüslerini desteklemeyi red etmişlerdir.⁶⁸⁸ Sonunda, Lozan Antlaşmasını hem Romen, hem Türk diplomasisi iyi karşılamıştır. 24 Temmuz 1923'te Romanya'nın İstanbul'daki diplomatik temsilcisi George P. S. Aurelian, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) başkan yardımcısı ve Dışişleri Bakanlığı'nın İstanbul temsilcisi olan Abdülhak Adnan Adıvar'ı ziyaret etmiştir. Ziyaret sırasında, Aurelian Adnan Bey'i Lozan Barış Antlaşmasının imzalanması vesilesiyle tebrik etmiş ve ikili ilişkilere değinmiştir: "iki ülkemizin coğrafi konumu, yakınlıkları ve mükemmel bir iletişim yolu olan Karadeniz, Romanya ve Türkiye arasındaki ticaretin yeniden başlamasını, gelişmesini ve iki ülkenin iktisadî iyileşmenin ve dostluk ilişkilerin yeniden kurulmasını sağlayabilir."⁶⁸⁹ Adnan Bey'de Romen diplomatik temsilciye "artık dostuz" ifadelerini kullanarak iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin kurulmasını istediğini belirtmiştir.⁶⁹⁰

⁶⁸⁶ A.g.y., 756.

⁶⁸⁷ Constantin Iordan, "La place de la Roumanie dans les Relations Internationales de la Turquie Républicaine Jusqu'en 1925", *Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol"*, XXXI (1994): 124-125.

⁶⁸⁸ A.g.y., 124.

⁶⁸⁹ Dumitru Preda ve diğerleri, *România-Turcia. Relații diplomatice*, 1.cilt, 1923-1938 (București: Cavallioti, 2011), 4.

⁶⁹⁰ A.g.y., 4. Romanya'nın Lozan Konferansı'ndaki tutumu için bkz. İ. Seftiuc, "Momente din activitatea diplomatică a României la Conferința de la Lausanne 1922-1923," (Romanya'nın Lozan Konferansı'ndaki tutumundan kesitler 1922-1923) *Revista Arhivelor*, cilt XXXII, no. 1, (1970): 147-163.

Aslında, Türkiye Cumhuriyeti tüm komşularıyla dostane ilişkiler kurmak istemiştir. Bunun için Balkanlar'da barış, güven ve güvenlik ortamı oluşturmayı amaçlayan tüm girişimleri desteklemiştir. Nitekim, Yunan Dışişleri Bakanı Konstantinos Rentis'in 19 Temmuz 1925 tarihinde Balkan ülkelerin tümünün aralarındaki anlaşmazlıkların çözümünde zorunlu tahkim ilkesinin kabul edilmesini teklifini desteklemiştir. Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığının buna karşı çıkması ve sadece Romanya, Yunanistan ve Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı için tasarlanmış olmasından bu teklif başarılı olamamıştır.⁶⁹¹

Bu dönemde Ankara bir Balkan Paktın kurulmasına yönelik girişimlerde bulunmuştur. 1923-1926 yılları arasında Türk diplomasisinin ana ilgisi Musul sorunu üzerinde olmuştur.⁶⁹² Bazı diplomatik ortamlarında Türkiye'nin askerî harekâtla Musul'a girme durumunda İtalya ile Büyük Britanya arasında varılan bir anlaşma neticesinde İtalya'nın Anadolu'ya asker gönderebileceği yönünde yer alan söylentiler⁶⁹³ ve Lozan hükümlerine göre Trakya sınırı ile Boğazların silahsızlandırılması Türk yetkililer arasında endişe yaratmıştır. İtalya'nın desteği ile Bulgaristan ve Yunanistan'ın muhtemel bir saldırısı Türkiye'nin güvenlik endişelerindendi.⁶⁹⁴

Bu sebepten dolayı Türk siyasetçileri Balkanlar'da barışı ve işbirliği teşvik etmişlerdir. Batı Avrupa'daki sınırların değişmezliğini teyit ederken, Doğu Avrupa'daki sınırların revizyona tâbi tutulmasına imkân tanıyan, 1 Aralık 1925 tarihinde imzalanan *Locarno Antlaşması*, Romanya ve Türkiye'yi bir "Balkan Locarno'su" kurmaya teşvik etti.⁶⁹⁵ Bu yönde Tefik Rüştü Aras'ın da bir projesi olmuştur. Türkiye'nin Bükreş Elçisi Hüseyin Ragıp Baydur, 12 Şubat 1926'da Romanya Dışişleri Bakanı İ. G. Duca ile görüşerek projesi tanıtmıştır. Genel olarak Aras'ın görüşüne göre, Balkan Paktı'na ulaşma koşulları şunlardı:

⁶⁹¹ Jordan-Sima, *La Turquie Kémaliste et l'idée du Pacte Balkanique dans les Années 1925-1926*, 313.

⁶⁹² Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, 50.

⁶⁹³ Jordan-Sima, *La Turquie Kémaliste et l'idée du Pacte Balkanique dans les Années 1925-1926*, 318-320.

⁶⁹⁴ Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, 53.

⁶⁹⁵ Ekrem, *Relațiile Româno-Turce între cele Două Războaie Mondiale 1919-1944*, 28-30.

Müzakereleri hızlandırmamak, inisiyatifi Yugoslavya'ya bırakmak (çünkü onun en büyük sorunları vardı), hiçbir Balkan devletini dışlamamak, belli bir devlete yönelik olmamasını sağlamak ve hegemonya ihtimalini ortadan kaldırmak. Duca bu koşulları kabul ettiyse de ilk önce kamuoyunun hazırlanması gerektiğini söylemiştir. Aynı zamanda, Romen Dışişleri Bakanı Türkiye'nin Yunanistan ve Bulgaristan ile olan anlaşmazlıklarını dile getirmiş fakat bunların çözümlenebileceğini belirtmiştir.⁶⁹⁶

İ. G. Duca Türkiye'nin diğer Balkan devletleriyle yaşadığı sorunları tesadüfen dile getirmemiştir. Yarımadanın yaklaşık dört asırlık hâkimi Osmanlı İmparatorluğunun varisi olarak olumsuz bir imajı⁶⁹⁷ olan Ankara'nın Yunanistan, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı ve Bulgaristan'la bir dizi sorunu çözmesi gerekmiştir. Atina ve Belgrad ile Romanya sadece iyi ilişkiler değil Kraliyet Aileleri arasında akrabalık ilişkiler de kurulmuştur. 1921-1922 yılları arasında, Kraliçe Maria'nın becerisi ile Romanya şahsî ilişkilerin yanı sıra, aynı zamanda devletin dış politikasında da etkili olan evlilik politikası uygulamıştır. Nitekim Romen prenses Elisabeta, Yunan prensi II. Georgios, Romen prens II. Karol, Yunan prensesi Elena ile, ve Romen prenses Mărioara, Sırp prensi I. Aleksandır ile evlenmişlerdir. Daha sonra, Elisabeta ve Mărioara kraliçe olmuşlardır.⁶⁹⁸ Dahası, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı ile, Çekoslovakya'nın da dâhil olduğu 1920-1921 tarihlerinde Küçük İtilâf'ı kurmuşlardır.⁶⁹⁹ Sofya'nın Güney Dobruca üzerinde hak iddia eden revizyonist tutumundan dolayı Bulgaristan ile sorunlar yaşansa bile, özellikle 1930'a kadar ilişkileri normale döndürmek için çaba gösterildi. Bu çabaların ifadesi Romanya ve Bulgaristan Kraliyet Aileleri arasında yapılmasını planlanan bazı evlilikler olmuştur. Farklı

⁶⁹⁶ Iordan-Sima, *La Turquie Kémaliste et l'idée du Pacte Balkanique dans les Années 1925-1926*, 322-323.

⁶⁹⁷ Dilek Barlas, "Turkish Diplomacy in the Balkans and the Mediterranean. Opportunities and Limits for Middle-Power Activism in the 1930s", *Journal of Contemporary History* 40, no. 3 (2005): 443.

⁶⁹⁸ Daniel Citirigă, *Diplomația Coroanei. Casa Regală a României în Europa Centrală și de Sud-Est în perioada interbelică* (Cluj-Napoca: Editura Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2015), 28.

⁶⁹⁹ Bkz. Campus, *Mica Înțelegere*. Milan Vanku, *Mica Înțelegere și Politica Externă a Iugoslaviei 1920-1938. Momente și semnificații* (București: Editura Politică, 1979).

siyasî görüşler ve Bulgar Kralı III. Boris'in prenses Giovanna de Savoia ile 25 Ekim 1930'da evlenmesi bütün bu çabaları sonuçsuz bırakmıştır.⁷⁰⁰

Romanya'nın bu Balkan ilişkiler sistemine ek olarak Türk siyasîlerin hoşnutsuzluğuna neden olan iki konu eklenmiştir. Birincisi Romen diplomatların Romen Elçiliği'nin İstanbul'dan Ankara'ya taşımalarını kabul etmemeleridir. Bunun Kemalist yetkililer için sembolik anlamda ayrı bir önemi vardı. Gerekçe olarak Romen Hükümeti Ankara'da asgari şartların olmamasını göstermiştir: Elektrik, kanalizasyon sistemi, telefon, telgraf, radyo, demiryolu, modern yollar bu koşullar arasında gösterilmiştir. Sonunda, Romen Elçiliği 1929'da Türkiye Cumhuriyeti'nin başkentine taşınmıştır.⁷⁰¹ İkinci sorun ise Lozan Antlaşması gereğince kurulan Boğazlar Komisyonun faaliyetleriyle ilgili olmuştur. Nitekim, Türk siyasetçileri, Komisyonun ayrı bir bayrağı olmasını öneren Romanya'nın bu girişiminden rahatsız olmuşlardır. Bu durum Türk tarafınca ülkenin egemenliğine yönelik bir tecavüz ve kapitülasyon rejiminin bir kalıntısı olarak algılanmıştır. Öte yandan Romen yetkilileri Tefik Rüştü Aras'ın bazı özel görüşmelerde yaptığı açıklamalarından rahatsız olmuşlardır. Aras, uluslararası anlaşmalara rağmen Türkiye'nin Boğazlar hakkında nihai kararı alacağını ve onun iyi niyetinden sadece dostlarının yararlanabileceğini söyleyerek Bükreş'in Ankara'ya daha dostane tavır sergilemesi gerektiğini imâ etmiştir. Sonunda, Romanya Boğazlar Komisyonun ayrı bir bayrağını kurma teklifinden vazgeçmiş ve Tefik Rüştü Aras'ın ifadeleri dostane bir tonda kalmıştır.⁷⁰²

Romanya-Türkiye yakınlaşmasının bütün bu engelleri 30'lu yılların başında ortadan kalkmıştır. Aslında, Ankara Lozan Antlaşmasının imzalanmasından hemen sonra Balkan komşularıyla iyi ilişkiler kurmaya yönelik adımlar atmıştır. İlk önce Yunanistan'la sorunların çözülmesine yönelik girişimde bulunmuştur. Mübadillerin bıraktıkları mülklerin elden çıkarılması konusunda çıkan bazı

⁷⁰⁰ Bkz. Citirigă, a.g.e., 51-67.

⁷⁰¹ Bkz. Florin Anghel, "Romania Between Istanbul and Ankara: The Beginning of the Alliance in the First Decade of the Kemalist Republic," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, no. 54 (2014): 435-450.

⁷⁰² Bkz. Emanuel Plopeanu, "Romania-Turkish Relations in the Interwar Period: Issues, Perceptions and Solutions. The Case of the Black Sea Straits' Regime and Turkish-Tatar Emigration," *Revista istorică* 23, no. 5-6 (2012): 433-447.

sorunlar ve 1924'te Fener Ekumenik Patriği Konstantin'in Türk makamları tarafından sınır dışı edilmesi iki devlet arasındaki ilişkileri gerginleştirmiştir. Mayıs 1925'te Patrik Basil Georgiadis Patrik Konstantin'in yerine gelmesi ve 1930'da Yunanistan'da yeniden Başbakan olan Eleuthérios Venizélos'un Yunan Parlamentosunda Türkiye'nin barışsever bir ülke olduğunu söylemesi iki ülkeyi yakınlaştırdı.⁷⁰³ Neticede 30 Ekim 1930'da *Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan Cumhuriyeti Arasında Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Andlaşması* imzalandı.⁷⁰⁴

Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı ile ilişkiler daha erken normalleşti. Osmanlı borçlarının ödenmesiyle ilgili bazı anlaşmazlıklardan dolayı Belgrad Lozan Antlaşmasını imzalamaya kabul etmemiştir. Ayrıca, iki ülke arasında Krallıktaki Müslüman azınlığının kötü durumundan dolayı da sorunlar yaşanmıştır. Sonunda, 28 Ekim 1925'te Ankara ve Belgrad *Barış ve Dostluk Andlaşması*'nı imzalayarak ilişkilerini düzeltmişlerdir.⁷⁰⁵ Bulgaristan'a gelince, 18 Ekim 1925'te bir *Dostluk Andlaşması*'nin⁷⁰⁶ imzalanmasına rağmen, Türk azınlığını yaşadığı sorunlar ve Sofya'nın revizyonist politikalarından dolayı iki ülke arasındaki ilişkiler çok iyi olmamıştır.⁷⁰⁷

1929'daki ekonomik buhran Balkan ülkeleri arasındaki işbirliğinin bir dönüm noktası olmuştur. Liberal sistemlerin krizi, onları karşılaştıkları ekonomik zorlukları geçebilmek için ekonomik çözümler aramaya itmiştir. Neticede 1930-1933 yılları arasında bir dizi bölgesel konferans düzenlenmiştir.⁷⁰⁸ Ayrıca,

⁷⁰³ Hale, *Türk Dış Politikası 1774-2000*, 51-52.

⁷⁰⁴ Bkz. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları 1920-1945*, 1. Cilt (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000), 401-404.

⁷⁰⁵ Bkz. Gülşah Kurt Güveloğlu, "SHS ve Yugoslavya Krallığı'nın Türkiye ile diplomatik ilişkileri," *Türkiye-Sırbistan İlişkileri*, ed. Yeliz Okay ve Tuncay Babalı (İstanbul: Doğu Kitabevi, 2012), 143-190.

⁷⁰⁶ Soysal, a.g.e., 263-267.

⁷⁰⁷ Yüksel Kaştan, "Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri", <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-72/ataturk-donemi-turkiye-bulgaristan-iliskileri> (Erişim: 17.04.2018).

⁷⁰⁸ Dilek Barlas, *Turkey and the Balkans: Co-Operation in the Interwar and Post-Cold War Eras*, Off-Print, *Turkish Review of Balkan Studies*, 1998/99, 4, (İstanbul: Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı-OBİV, ISIS), 70.

ekonomik kriz bağlamında 11 Haziran 1929'da Romanya ile Türkiye arasında ilk ikili anlaşma imzalanmıştır: *Oturma, Ticaret ve Deniz Ulaşımı Sözleşmesi*.⁷⁰⁹ Yine bu dönemde, 6 Temmuz 1932'de Türkiye Cemiyet-i Akvam'a üye oldu.⁷¹⁰ Böylece, iki ülke, Romen diplomasisi için çatışmaları önlemek ve statükoyu korumak için bir platform olan uluslararası örgütün, parçalarıydı. Bu koşullar altında, ikisinin farklı bir yönelime sahip oldukları tek nokta Sovyetler Birliği ile ilişkilereydi. Türk diplomasisi Romen-Sovyet ilişkilerin normalleşmesi için her zaman çaba sarf etmişti. Aslında, Ankara Doğu Avrupa'daki Sovyet Birliği ile sorunları olan bütün ülkelerin ilişkilerini düzeltmek için girişimlerde bulunmuştur.⁷¹¹ Moskova'nın Besarabya Romen sınırları içerisinde olduğunu kabul etmemesinden dolayı Romanya diplomatik ilişkilerin kurulmasını istememiştir. Sonunda, 3 Temmuz 1933 tarihinde, Romanya, Türkiye ve Sovyet Birliği'nin katılımıyla beraber *Saldırının Tanımı Andlaşması*'nin⁷¹² imzalanmasıyla Bükreş ve Moskova arasındaki ilişkiler düzelmeye başlamıştır. Romen siyasetçiler, Sovyet katılımını Besarabya'nın aidiyetinin zımnen tanınması olarak yorumlamışlardır.⁷¹³

Fazla zaman geçmeden, 17 Ekim 1933'te, Romen Dışişleri Bakanı Nicolae Titulescu'nun Ankara ziyareti sırasında *Türkiye ile Romanya Arasında Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaştırma Andlaşması* imzalandı. Andlaşmaya göre iki ülke arasında içtenlikle bir dostluk kuruluyor, birbirlerine karşı saldırıya geçmemek yükümü getiriliyor ve aralarında çıkacak uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümünün bulunmasını öngörülüyordu.⁷¹⁴

Bu anlaşmanın Romanya ile Türkiye arasındaki mükemmel ilişkilerin sembolik başlangıcını temsil ettiği söylenebilir. Bununla ilgili iki nokta vardır: Balkan Paketi ve Boğazların statüsünün değişmesi.

⁷⁰⁹ Bkz. Preda ve diğerleri, a.g.e., 75-80.

⁷¹⁰ Bkz. Uzgel, *Türkiye'nin Milletler Cemiyetine Girişi*, 309-313.

⁷¹¹ Jordan-Sima, *La Turquie Kémaliste et l'idée du Pacte Balkanique dans les Années 1925-1926*, 320-321.

⁷¹² Bkz. Soysal, a.g.e., 438-440.

⁷¹³ Hitchins, a.g.e., 506.

⁷¹⁴ Bkz. Soysal, a.g.e., 445-448.

9 Şubat 1934'te Yugoslavya, Yunanistan, Türkiye ve Romanya'nın Dışişleri Bakanları tarafından imzalanan Balkan Paketi, Avrupa'nın revizyonist akımına ve özellikle Mart 1933'te Dörtlü Paktın imzalanmasını öneren İtalya'nın giderek artan saldırgan eylemlerine yanıt olan bir girişim olmuştur. Bu Pakt ile İtalya, Almanya, İngiltere ve Fransa'nın Avrupa'daki barış şartlarını belirlemesi önerilmiştir.⁷¹⁵ Teşebbüs sonuçsuz kalmış olsa da, Balkan ülkelerinin endişeleri artmış ve barış için işbirliği yapmak tek seçenek olarak görüşmüştür. Revizyonist tutumuyla diğer Balkan ülkeleriyle işbirliğini imkânsız kılan Bulgaristan ve İtalya'nın etkisi altında olan Arnavutluk bu Pakt'a katılmamışlardır. Bu ve anlaşmanın, ortak sınırları garanti etmenin yanı sıra, İtalya, Almanya ya da SSCB tarafından yapılan bir saldırı durumunda destek verme konusunda hükümler bulunmaması, Pakt'ın başarısını sınırlandırmıştır.⁷¹⁶

Balkan Paketi'nin kurulmasından sonra, Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüşdü Aras, üye ülkelerini Boğazlar Sözleşmesinin değiştirilmesi gerektiğini iknâ ederek, desteklerini açık bir şekilde kazanmaya başarmıştır.⁷¹⁷ Romen Dışişleri Bakanı Nicolae Titulescu, Türkiye'nin Boğazlar statüsünün değiştirme girişimini desteklemiş ve bir nutkunda şu ifadeleri kullanmıştır: "Ben, Boğazlar'ın Türkiye'nin kalbi olduğunu söyleyeceğim. Fakat onlar aynı zamanda Romanya'nın akciğerleridir. Bir bölge, coğrafi konumu ile, bir milletin kalbi ve ötekini akciğeriye, en temel bilgelik, iki ulusun birleşmesini emreder."⁷¹⁸ Türkiye'nin geliştirdiği uluslararası iyi ilişkilerin yanısıra, muhtemelen Ankara'nın İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı'nın statüsünü değiştirmek için seçtiği yöntem de önemli olmuştur. Japonya, İtalya ve Almanya tek taraflı, silahlı girişimlerle revizyonist bir tutum sergilerlerken, Türkiye ise diplomatik yollardan memnuniyetsizliğini gidermeyi tercih etmiştir.

⁷¹⁵ Barlas, *Turkish Diplomacy in the Balkans and the Mediterranean. Opportunities and Limits for Middle-power Activism in the 1930s*, 444-445.

⁷¹⁶ Bkz. Eliza Campus, *Înţelegerea Balcanică* (Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972); Soysal, a.g.e., 455-471.

⁷¹⁷ *Akşam*, no. 5952, 16 Mayıs 1935, 4.

⁷¹⁸ Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice* (Bucureşti: Editura Politică, 1967), 781.

Habeşistan'a saldırısından dolayı uygulanan yaptırımdan kaynaklanan sorunlar çözüldükten sonra müzakerelere başlamak isteyen İtalya'nın protestolarına rağmen, konferans 22 Haziran 1936'da başlamıştır. Montrö Sözleşmesi'nin imzalandığı 20 Temmuz 1936 gününe kadar, tüm katılımcı ülkeler çıkarlarına göre projeler sunmuşlardır, fakat son versiyon Türk teklifine çok yakın olmuştur.⁷¹⁹ Yeni hükümlerle Boğazlar Türkiye egemenliğine girmiştir. Möntrö'de değiştirilen en önemli maddeler şunlardır: Boğazlar Komisyonu'nun feshi ve Türk devleti tarafından görevlerinin devralınması, Türk ordusu tarafından bölgenin askerîleştirilmesi, ticarî gemilerin geçişinin serbest olması fakat savaş sırasında düşman gemilerinin geçişinin yasaklanması, Ankara'nın savaşa girme durumunda istediği gibi Boğazlar'ın kapatılması.⁷²⁰

Romanya ve Türkiye arasındaki mükemmel ilişkiler Balkan Antantı ve Boğazlar'ın statüsünün değiştirilmesiyle sınırlı kalmamıştır. İki devlet askerî ve ekonomik alanlarında da işbirliği yapmışlardır. Bu yaklaşım, Dışişleri Bakanları düzeyinde bir dizi resmi ziyaretle ya da 1937'de Romanya'nın Başbakanı Gheorghe Tatarescu'nun Ankara ziyaretlerinde gösterilebilir. Bu görüşmeler sırasında dostane bir tavır sergilenmiş, iki taraf da ana meseleler üzerinde anlaşmış, Balkanlar'da barışı sağlamak için birlikte çalışmayı benimsemişlerdir.⁷²¹

Bu bağlamda en iyi örnek, Romanya Kralı II. Karol ile Türkiye Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk arasında 19 Haziran 1938'de gerçekleşen görüşmedir.

⁷¹⁹ Möntrö Konferansına katılan devletlerin bakış açılarına bkz. Selma Yel, *Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009, 94-129; Möntrö Sözleşmesi için bkz. Soysal, a.g.e., 509-526.

⁷²⁰ Bkz. Soysal, a.g.e., 501-529.

⁷²¹ Bkz. Nicolae Ciachir "Contributions à l'histoire des Relations Roumano-Turques (1923-1938)", *XI. Türk Tarih Kongresi. Kongreye Sunulan Bildiriler*, 6. cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, 2503-2514; Nicolae Ciachir, "Contributions à l'histoire des relations roumano-turques fonées sur les documents existants dans les archives roumaines (1938-1940)", *XII. Türk Tarih Kongresi. Kongreye Sunulan Bildiriler*, 4. cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1999, 1470-1479; Ionuț Cojocaru *România și Turcia actori importanți în sistemul de relații interbelice (1918-1940)*, (Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2014); Mehmet Ali Ekrem *Relațiile româno-turce între cele Două Războaie Mondiale (1919-1944)* (București: Editura Științifică, 1993); Constantin Iordan, "La Roumanie la Turquie Kemaliste et les Balkans (1921-1925): interferences politique et diplomatiques", *XI. Türk Tarih Kongresi. Kongreye Sunulan Bildiriler*, 6. cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1994, 2523-2533; Ömer Metin a.g.e.; D. Preda ve diğerleri, a.g.e.; Selman Yaşar "Türkiye-Romanya İlişkileri (1930-1938)", *Turkish Studies* 7, no. 4, (2012): 3199-3213.

Atatürk Romen Kralını Boğaz'da, *Savarona* yatında kabul etmiştir. Görüşülen konuların arasında Çekoslovakya'nın durumu, Bulgaristan'ın Balkan Pakti'na dâhil etme imkânları, Romanya'nın Sovyetler Birliği ile ilişkilerin iyileşmesi, iki ülke arasındaki diplomatik temsilciliklerinin büyükelçiliğe yükseltilmesi yer almıştır. Aynı zamanda, yaklaşık bir saat süren görüşmede Türklerin göçü de ele alınmıştır. Bu noktada, Atatürk'ün göçün aceleye getirilmemesi isteği, Romen kralı tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.⁷²² Bu yakın ilişkiye dayanarak, İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin Bükreş elçisi Romen siyasetçileri uyararak dünyanın nüfûz alanlarına ayırıldığını ve ülkelerinin Sovyetlere bırakıldığını söylemiştir.⁷²³ Romanya'dan Türkiye'ye Türk ve Tatarların göçleri üzerindeki tartışmalar ikili ilişkilerin düzeyine göre gelişmiştir. İki devletin diplomatik ilişkilerinde göç gerilim sebebi olmamıştır. Buna rağmen göçlerin sebepleri konusunda farklı görüşler olmuştur.

Türk basını bu konuda daha agresif bir tavır almıştır. Örneğin, 31 Aralık 1925 tarihinde *Halk* gazetesinde çıkan bir makalede Romanya'da azınlıkların yaşamasının imkânsız olduğu öne sürülerek, Deliorman'daki 250.000 Türk'ün tümünün göç etmek istedikleri yazılmıştır.⁷²⁴ Aynı makalede Romen siyasetçilerin Türklere karşı Romenleştirme politikaları izledikleri iddiasına da yer verilmiştir.⁷²⁵ Ancak bu ifadeler eleştirel bir yaklaşımla bakılması gerekmektedir. Romanya, 1878'den sonra Kuzey Dobruca'yı ve 1913'ten sonra Güney Dobruca'yı Romenleştirmek için çaba sarf etmiştir. Bu siyaset ekonomik, idarî, siyasî ve demografik önlemlerle uygulanmıştır. Buna rağmen, Türkleri ve Tatarları Romenleştirmek için bir girişim olmamıştır. Dinlerini değiştirmek için baskılar yapılmamış, örf ve adetlerini yaşatabilmişlerdir. Okullar konusunda da,

⁷²² Bkz. Citirigă, a.g.e., 146-147; Carol II, rege al României, *Însemnări zilnice. 1937-1951*, volumul I 11 martie 1937- 4 septembrie 1938, Editura Scripta, Bucureşti, 2001, 177-180.

⁷²³ Bu bilgi tarihçi Şerban Papacostea tarafından verilmektedir. 1947'ye kadar Romanya'nın siyasetinde etkin olan bir aileden gelen Papacostea'ya göre, Tanrıöver Romen siyasetçileriyle Papacostea ailesinin evinde birçok görüşme gerçekleştirmiştir. Bkz. "Monarhia moare odată cu regele. Interviu cu academicianul Şerban Papacostea" (Monarşi Kral ile beraber ölüyor. Akademisiyen Şerban Papacostea ile mülakat), interviu realizat de Sabina Fati (Sabina Fati tarafından hazırlanan mülakat), *Revista* 22, no. 45 (2017): 7.

⁷²⁴ Bulgarisyan'ın Kuzey-Doğu tarafında bulunan, Güney Dobruca'yı da kapsayan bölge.

⁷²⁵ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 58, f. 100.

Romence'nin dersler arasında bulunması yükümlülüğün dışında özel okul açabilmişlerdir.

Cumhuriyet gazetesinin Fransızca versiyonu *La République* gazetesinde 1927'de gazeteci ve milletvekili Yunus Nadi'nin bir makalesinde Romanya'daki Türklerin durumu ele alınmıştır. Yazara göre, eskiden Dobruca'daki Türklere karşı iyi tutumuyla bilinen Romanya da, I. Dünya Savaşı sonrasında bu tavrını değiştirmiş ve özellikle Tutrakan-Balçık hattında yaşayan Türkler üzerinde baskı yapmaya başlamıştır. Baskıların nedeni ise Romanya'nın Balkanlardan getirip bu bölgeye yerleştirmek istediği Vlahlar olarak gösterilmiştir.⁷²⁶

Bu iddialar karşısında Romen makamları iki önlem almışlardır. Her şeyden önce, göç sebeplerini öğrenmeye ve bu sürecin boyutlarını görmeye çalışmışlardır. Böylece Polis ve Jandarma teşkilatlarına konuyla ilgili raporlar hazırlanması talimat verildi. Hazırlanan raporlarda göçlerin gerçek sebepleri tespit edilse de Ankara'dan yürütülen propaganda ve Bulgar komitacıların baskılarına daha çok önem verilmiştir. Örneğin, 1930'ların başında Bükreş Polis Teşkilatının bir raporunda, Silistre sancağından göçlerin sebepleri şöyle tespit edilmiştir: Toplumun bazı liderleri tarafından yürütülen propaganda, yüksek vergiler, çoğu Müslümanların evlerinde ikâmet eden Vlahların kolonizasyonu, tarım arazilerinin taksimi sonucunda Türk ailelerin ellerindeki toprağın 5-6 hektarla sınırlı kalması, icrâ memurlarının borçları toplamak için Türklerin tüm varlıklarını almaları ve zorunlu olan angaryalar.⁷²⁷

Aynı zamanda, Türkiye'nin Romen diplomatlarının aracılığıyla Türk basınında Romanya'nın lehine makaleler yayımlanmasını sağlanmıştır. Böylece, Romanya'nın İstanbul Başkonsolosluğu'nun 14 Ocak 1934 tarihli bir raporunda Türk basınında Romanya'nın aleyhine makaleler çıktığını gösterilmiştir. Bu durumu düzeltmek için, basın ataşesi olan V. Atanasi, *Les Annales de Turquie* dergisinin müdürü ve aynı zamanda *La République* ve *L'Akcham* gazetelerinde de yazan Antoine Langas ile görüşmüş ve "Romanya'daki Türklerin gerçek

⁷²⁶ A.g.y., f. 131-132.

⁷²⁷ A.M.A.E., cilt 59, f. 16-17.

durumunu gösteren makaleler” yazılmasını rica etmiştir. Neticede, *L’Akcham*’da, 13 Ocak 1934’te “Les Turcs de Roumanie” başlığı altında bir makale çıkmıştır.⁷²⁸ Makalede Romanya lehine ifadeler yer almış ve Müslümanların Romanya’da sahip oldukları ayrıcalıklar sunulmuştur: camilerin bakımı, ibadet personelinin ödenmesi, Mecidiye Müslüman Seminerin kurulması.⁷²⁹

Ancak, 1934’ün başında Türk basınında Romanya’daki Müslümanların durumuyla ilgili olumlu bir makalenin çıkması tesadüf olmayabilir. 10 Şubat 1934’te Balkan Paktın kurulmasına yakın bir tarihi ve ikili ilişkiler mukemmel bir seviyedeydi. Aynı zamanda, 1929’dan önce Romanya’daki Türk ve Tatarlarla ilgili çıkan olumsuz haberler daha çok Ankara-Bükreş ilişkilerindeki güvensizlikten kaynaklanmış olabilir.

Romen diplomatlara göre Türk basınındaki olumsuz haberler aslında Türk yetkililerin göç süreci kapsamında bazı avantajlar kazanmak istediklerinden kaynaklanmıştır. Nitekim, Ankara’daki Romen Elçiliği’nde maslahatgüzâr olan George P. S. Aurelian’ın 12 Ağustos 1932 tarihli bir raporunda Türkiye’nin geniş toprakları (762.000 kilometre kare) fakat düşük bir nüfusun (14.000.000) olmasından dolayı Balkanlardan göçleri desteklediğini yazmıştır. Türk Devletinin göçmenlerin iskânı için yeterli kaynaklara sahip olmadığından bahseden Romen diplomatına göre Ankara’daki siyasetçiler Türklerin göç ettikleri devletlerden bazı avantajlar elde etmek istemişlerdir. Aurelian bu avantajları şu şekilde sıralamıştır: “Bırakılan araziler için tazminat almak, tarım aletlerini ve hayvanlarını alabilmek, ücretsiz ulaşım”.⁷³⁰ Aurelian’ının raporunda Türk basınının Romanya’ya karşı bir kampanya başlatmaya hazırlanarak, göçmenlerin taşınır ve taşınmaz mallarını bıraktıkları için çok kötü durumda oldukları gösterilerek, aslında Bükreş’ten bazı avantajlar elde etmek istendiğini ileri sürülmüştür.⁷³¹

⁷²⁸ A.M.A.E., cilt 65, f. 28.

⁷²⁹ A.g.y., f. 30.

⁷³⁰ A.g.y., f. 6.

⁷³¹ A.g.y., f. 7.

Türk diplomatları da Bükreş'teki siyasetçilerin Güney Dobruca'daki hedeflerini anlamışlardı. 26 Mayıs 1932 tarihli bir raporunda, Türkiye'nin Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver Dobruca'nın Vlahlarla kolonizasyonu istendiğini yazmıştır. Tanrıöver'e göre, Vlahların iskânında kullanılan göçmenlerin arazilerine karşılık Ankara kereste, petrol ve petrol ürünleri isteyebilirdi.⁷³²

Aslında, iki ülkenin yetkilileri arasındaki göç konusunda görüşmeler daha erken bir tarihte başlamıştı. Nitekim, İstanbul'daki Romen Elçiliği'nin 25 Ocak 1927 tarihli bir raporunda Başbakan İsmet İnönü ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Romanya'dan Türklerin göçünü kolaylaştırmasını istemişlerdir. Romanya'nın Elçisi Gheorghe Filality ise bu isteğe karşı çıkmış ve hazırladığı raporda şu ifadeleri kullanmıştır: "her açıdan yararlı olan bu çalışkan insanları tutmalıyız".⁷³³ Filality'e göre Romanya'da sorun yaratmayan tek azınlık olan Türklerin "fikirlerini değiştirmek için elimizden geleni yapmalıyız."⁷³⁴

Elbette Türklerin Dobruca'dan göç etmesinin lehine tutumun pratik gerekçeleri vardı. Güney Dobruca'da Romen nüfusun oranı, Türk ve Bulgar nüfusun gerisindeydi. Bulgarların aksine Türklerin toprak talepleri olmadıkları için göçlerden dolayı Romen idaresi önemli bir "müttefik" kaybedebilirdi. Nitekim, Romanya'nın Ankara Elçiliği tarafından hazırlanan bir raporda, göç eden Müslümanların yerine Vlah kolonistlerin yerleştirilmesinin gerekli olduğu gösterilmiştir: "Hükümet, Müslüman unsurun Dobruca'daki göçünü teşvik etse, her zamanki Bulgar tezini desteklemiş olur. Nitekim Bulgarlar her zaman Milletler Cemiyeti'ne şikâyette bulunarak Romen Devletinin Güney Dobruca'dan azınlıkları göç ettirip yerlerine Vlah kolonistleri iskân ettiğini söylemektedirler. Eğer bizim yetkililer Müslümanların göçüyle beraber Dobruca'da bir iskân siyasetine uygulamak isterlerse, sadece Vlah kolonistleri getirebilirler. Fakat bu şekilde, barışçıl bir nüfusa karşılık, Bulgar azınlığı ile ilişkilerinin sadece sorunlu olan bir unsur getirmiş oluruz ve bu şekilde bir sürü tartışma yaratarak yine

⁷³² B.C.A., 030.10.00./116.809.3., ff. 3-4.

⁷³³ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 58, f. 115.

⁷³⁴ A.g.e.

Bulgarların Milletler Cemiyetine yaptıkları şikâyetlere maruz kalmış olunuz.”⁷³⁵ Sonunda, Romen siyasetçileri arasında Vlah kolonistleri göç eden Türk ve Tatarların yerine iskân etme projesi kazanmıştır.

Bu durumda, Ankara ve Bükreş arasında göç üzerine yapılan görüşmeler bazı zorlukların kaldırılmasına yönelmiştir. Türk diplomatları Romen yetkilileriyle görüştüklerinde göçmenlerin karşılaştıkları bazı sorunları dile getirmişlerdir. Örneğin 16 Ocak 1933 tarihinde Türkiye'nin Bükreş elçisi Hamdullah Suphi, Romanya Başvekili Alexandru Vaida-Voevod ile görüşmesinde Türkleri göçe zorlayan nedenleri dile getirerek buna karşı önlemler alınmasını istemiştir. Vaida-Voevod, Hamdullah Suphi'ye Romanya Hükümeti tarafından Türklerin muhaceretine sebep olan ne varsa ortadan kaldırılması için gayret edileceğini tekrarlamıştır.⁷³⁶ Türk diplomatların Romen siyasetçileriyle görüşmelerinde sadece göç sebeplerin ortadan kaldırılması istenmiştir. Birçok Türk'ün Türkiye'ye göç etmeye kararlı olduğunun farkında oldukları için en azından durumlarını kolaylaştırmak için bazı girişimlerde bulundular. Örneğin 24 Aralık 1934 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekaleti'ne Hamdullah Suphi tarafından gönderilen raporda, Romanya Kralı II. Karol ile göçler hakkında yaptığı görüşmeden bahsetmiştir. Görüşme sırasında Tanrıöver pasaport suistimalinden de bahsetti. Bu konuda üç-dört yüz leye toprağını satan “Türk'ün cebinde kalan son paranın da pasaport vermek vesilesiyle elinden alındığını” göstermiştir.⁷³⁷ Bu girişimlerinin neticesinde pasaport vergisi, belediye rusumu, “Köstence'ye ayak bastı parası”, Köstence liman sendikasına mensup hamal ücreti gibi vergiler kaldırılmıştır.⁷³⁸

Göçmenlerin sorunlarını çözmek üzere 20 Aralık 1934 tarihinde Tanrıöver Romanya'nın İçişleri Bakanı ile görüştü. Görüşmede ikisi de Romanya Başvekilin'in riyasetinde, Ziraat Nazırının da üye olduğu bir komisyon halinde

⁷³⁵ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, f. 32.

⁷³⁶ B.C.A., 030.10.00./ 246.667.12, 4.

⁷³⁷ B.C.A., 030.10.00./ 247.668.13, 3.

⁷³⁸ B.C.A., 030.10.00./116.810.13., 4.

toplanmalarına karar verdiler. Görüşmeler neticesinde Tanrıöver “muafık cevaplar” aldı.⁷³⁹

Her iki taraf da göçün iyi şartlarda, iç zorluklar yaşanmadan gerçekleşmesi için işbirliğinde bulundu. Bu yönde sadece Romanya’dan değil, diğer Balkan ülkelerinden gelen göç akımlarıyla başa çıkmaya çalışan Türk yetkilileri bazen Romen yetkililerden göçlerin durdurulmasını istemişlerdir. Örneğin, 3 Ekim 1935’te Romen Elçisi Eugen Filotti, Türkiye’nin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile görüşmüştür. Görüşmede Kaya Romanya, Bulgaristan ve Yugoslavya’dan gelen son göçmen kabilelerin “encombement” (aşırı kalabalık) yarattığını, ve Türk Hükümeti’nin zorlandığını söyleyerek, Türk Hükümetinin Balkanlardaki Türkleri yurda “geri almak” istediğini fakat bunun iyi koşullarda gerçekleşmesi gerektiğini ve 1935 yılı için ayrılan fonların harcandığını göstermiştir.⁷⁴⁰ Bundan dolayı Şükrü Kaya, Romanya’dan “önümüzdeki ilkbahara kadar” göçmen kabilelerini durdurmasını rica etmiştir. Filotti bu isteği iyi karşılamış hatta Romen kolonizasyonu için de maddî kaynakların bulunmasına zaman kazanıldığı için bu gecikmenin yararlı olacağını düşünmüştür.⁷⁴¹

Göç konusunda iki ülkenin yetkilileri arasında gerçekleşen görüşmeler yapıcı olmasına rağmen, daha iyi bir organizasyon için iki taraf da bir sözleşmenin imzalanmasına karar vermiştir. Neticede, göçlerle ilgili kazanılan deneyimin sonucu olan, 4 Eylül 1936’da *Türkiye ile Romanya arasında münakid Dobruca’daki Türk ahalinin muhaceretini tanzim eden Mükavelename* imzalanmıştır.

3.2. GÖÇ MÜKAVELENAMENİN İMZALANMASI

Göç sürecinin düzenlenmesi için bir antlaşmanın imzalanması ihtiyacı hem Romen, hem Türk yetkilileri tarafından hissedilmiştir. Dobruca’yı terk etmek isteyenlerin sayısı arttıkça göçün bir sistematiğe bağlanması daha da gerekli

⁷³⁹ A.g.y., 21-22.

⁷⁴⁰ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, f. 82.

⁷⁴¹ A.g.y., f. 84.

olmuştur. Mükavelenamenin imzalanması iki devletin de uyguladıkları demografik siyasetin de bir neticesi olmuştur. Türk yetkilileri modern bir ulusun inşası sürecindeydiler ve Balkanlardaki Türklerin getirilmesi bu hedefin bir kısmını temsil etmiştir. Romen idaresi ise Bulgar toprak taleplerini engellemek için Güney Dobruca'da Romen çoğunluğunu sağlamk istemiştir. İki devletin siyasetçileri bir mukavelenamienin imzalamasına mutabık kalmışlarsa da ve ikili ilişkilerin mükemmel bir seviyede olmasına rağmen, içerik konusunda bazı tartışmalar yaşanmıştır. Her iki tarafın önerileri, mukâvelenâmenin hükümlerinden mümkün olduğu kadar avantaj kazanmak ve iyi bir konumda bulunmayı amaçlamıştır.

Böylece, Romanya'nın Elçisi Eugen Filotti'yle bir görüşmesi sırasında Türkiye'nin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya göç sürecinin düzenlenmesi için en iyi çözümün bir antlaşmanın imzalanması olduğunu söylemiştir. Kaya'ya göre bu antlaşmaya göre göç sürecinin bir kaç seneye uzanması gerekiyordu.⁷⁴² Göçlerle ilgili Romanya-Türkiye arasında bir antlaşmanın imzalanmasının mümkün olduğu, 1932'de Türkiye'nin Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver tarafından da gösterilmiştir.⁷⁴³

Romen makamları da yaptıkları analizleri takiben göçün devletler arasındaki bir anlaşma ile yönetilmesi gerektiği sonucuna varmışlardır. Örneğin Romanya Savunma Bakanlığı 1933'te göçlerin neticeleriyle ilgili bir rapor hazırlamıştır. Raporda göçlerin durdurulması, Türklerin memnuniyetsizliklerinin incelenmesi ve göç propagandasının durdurulması için önlemler alınması için öneriler sunulmuştur. Eğer Hükümet göçlerin devam etmesini onaylarsa teklif edilenler şunlardı:

-Göç süreci uzun vadeli düşünülmesi gerekir (10-15 sene) çünkü 4-5 sene içinde toplu göç ordunun toplam sayısı üzerinde bazı yankıları olabilir ve ordunun örgütlenmesinde önemli değişiklikler getirebilir;

-Güney sınırının etnik olarak sağlamlaştırılması amacıyla, göç aşamalar halinde düzenlenmeli ve bu amaçla, Dobruca'daki Türklerin yaşadıkları topraklar, aşağıdaki sıraya göre göç eden dört bölgeye ayrılmalıdır:

⁷⁴² A.g.y., f. 83.

⁷⁴³ B.C.A., 030.10.00./116.809.3., 3-4.

- sınır boyunca 7-8 km'lik bir şerit
- Hacıoğlu Pazarcık, Ezibey ve Kurtpınar yerleşim yerleri
- Akkadınlar ve Tutrakan bölgesi
- Silistre ve Dobruca'nın kalan kısmı

Bu önlem, düzenli bir kolonizasyonun yapılmasını mümkün kılacak ve aynı zamanda devlet çıkarlarını da tatmin edecektir.

-Asker olan ve göç etmek isteyen Türk gençleri, göç etmek istediklerini beyan ederek ve ailelerin tüm formaliteleri yerine getirdikten sonra bırakılabilirler.⁷⁴⁴

Raporda Gagavuzların göçüne de yer verilmiştir. Onlarla ilgili “okul, kilise ve dinî kimlik aracılığıyla, çalışkan ve sadık” bir halk oldukları için asimile olmaları teklif edilmiştir.⁷⁴⁵ Sonunda bu çalışmanın ayrı bir bölümünde gösterildiği gibi, Gagavuzlar göç etmemişlerdir. Asimilasyon konusunda ise Dünya Savaşları arasında bu yönde bir siyaset uygulanmamıştır. Daha sonra uygulanması planlanmış olsa da Besarabya'nın 1940'ta SSCB'nin sınırları içine girmesiyle mümkün olmamıştır.

Romen diplomatları için göç konusunda bir antlaşmanın imzalanması “iki ülke arasındaki bazı sorunların çözümlenmesine” bağlı olmalıydı.⁷⁴⁶ 14 Mart 1937 tarihli Romanya'nın Ankara Elçiliği'nde hazırlanan bir rapora göre bu sorunlar aslında yedi Yunan, Ermeni ve Vlah ailelerinin mülkleriyle ilgiliydi. Osmanlı'dan ayrılarak Romanya'ya geçip Romen vatandaşlığını alan bu aileler Türk Devletinin mallarına el konduğunu iddia etmişlerdir. Sonunda bu mesele Göç Mukâvelenâmesinin imzalanmasında tartışma konusu olmamıştır. Romen Elçiliğinin girişimi neticesinde bazı ailelerin lehine kararlar alınmış, diğerlerin iddiaları ise red edilmiştir.⁷⁴⁷

Romen makamlarını 13 Haziran 1935'te *Ulus* gazetesinde yayınlanan bir makale endişelendirmiştir. Bükreş'ten alınan bir telgrafa gönderme yapılan makalede, Romanya'nın Başbakanı, Tarım Bakanı, İçişleri Bakanı ve Türkiye Elçisi'nin toplantıları neticesinde göçler hakkında bir antlaşmaya varılmış ve

⁷⁴⁴ A.M.A.E., fond 71/Turcia, cilt 65, f. 45-47.

⁷⁴⁵ A.g.y., f. 47.

⁷⁴⁶ A.g.y., f. 51, 74.

⁷⁴⁷ A.g.y., ff. 283-314.

Türk Hükümetinin 9 teklifinin hepsinin kabul edilmiş olduğu yazılmaktaydı. Öneriler şunlardı:

1. Müslüman Türklerin göçü üç en çok dört yıl içinde bitecektir.
2. Müslüman Türklerin oturduğu topraklar 4 bölgeye ayrılacak Türk ve Romen üyelerden kurulacak komisyonlar bu toprakları değerliyecektir.
3. Romanya hükümetinin satın alacağı taşısız mallarına tutarının bir kısmı para, bir kısmı petrol ve tahta gibi mallarla ödenecektir. Bunlar 5 yıl içinde hükümetimize ödenecektir.
4. Vakıflar ve cemiyetlerin taşısız malları için Romanya hükümeti tarafından ayrı bir para verilecektir.
5. Romanya hükümet hizmetinde bulunan Türklerin emeklik olarak devlet kasalarına bırakmış oldukları paralar hareketlerinden önce kendilerine ödenecektir.
6. Askerde bulunan Türk delikanları özgür bırakılacaktır.
7. Türklerin hazneye olan borçları aranmayacaktır.
8. Türk halkının beraber götürecekleri taşısız her türlü para eşya ve mal özgür çıkacaktır.
9. Limanlarda göçmenlerin eşyası vapurlara yüklenirken gümrük hamalları karışmayacak ve bunun için hiç bir vergi alınmayacaktır.⁷⁴⁸

Aynı habere göre Köstence'ye "gelen Türk vapurları bu ay içinde yola çıkabilecek olan sekiz bin göçmeni" beklemekteydi.⁷⁴⁹

Romen yetkililer *Ulus* gazetesinde verilen bilgilerin doğru olmadığını belirtmişlerdir. 9 Temmuz 1935 tarihinde bu konuda Romanya Tarım Bakanlığı'nda müsteşar olan Mircea Cancicov'un Romanya Dışişleri Bakanlığı'na verilen cevabında, Türkiye'nin Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Romanya Başbakanı'yla görüştüğü, görüşmeye İçişleri Bakanı ve kendisinin de katıldığını yazılmıştır.⁷⁵⁰ Görüşme sırasında Tanrıöver Romen Hükümeti'nin göçleri kolaylaştırmasına ve göçmenlerin kırsaldaki mülklerin satın almasına nasıl baktığını merak etmiştir. Romanya Başbakanı ise "konuyu en büyük iyi niyetle incelemeye istekli" olduğunu söylemekle yetinmiştir.⁷⁵¹

⁷⁴⁸ A.g.y., f. 48-49; "Dost Romanya göçmenlerimiz hakkındaki bütün istediklerimizi kabul etti", *Ulus*, 13 Haziran 1935, no. 4984, 1-2.

⁷⁴⁹ A.g.y.

⁷⁵⁰ A.M.A.E., fond 71/Turcia, cilt 65, f. 52.

⁷⁵¹ A.g.y., f. 53.

Aynı görüşmede, Türkiye'nin Elçisi "mülklerini şimdiye kadar kendileri satan ve göç pasaportlarının temini için sadece bürokratik prosedürlerini bekleyenlere limandaki işlemlere ve vapura binme konusunda bazı yardımların yapılmasını" istemiştir. Romen yetkilileri bu istekleri kabul etmişlerdir.⁷⁵²

Müsteşar Mircea Cancicov, göç konusunu Tanrıöver'le görüşmek üzere birkaç kere görevlendirilmiştir. Göçmenler tarafından bırakılan arazilerin durumuyla ilgili görüş ayrılıklarından dolayı bir sonuca varamamışlardır. Türk Elçisi bu konuda arazilerin Romanya Devletine bırakılmasını, buna karşılık Romanya Devletinin beş sene içerisinde taksitlerle Türk Hükümetine değerleri önceden belirlenen arazileri ödemesini teklif edilmiştir. Daha sonra, Türk Devleti göçmenlere Türkiye'de bıraktıkları mülklerin karşılığını verecekti. Romen tarafı bu teklifi prensip olarak kabul etmişse de, hektar başı fiyat, taksit sayısı, ödeme zamanı gibi konularda bir anlaşmaya varılmamıştır.⁷⁵³

Mülklerle ilgili sorunların çözülmesine kadar Tanrıöver arazilerini satıp pasaportların alınmasında güçlük çekenlere yardım edilmesini istemiştir. Bu durumda olanlara yardım etmek için Romen İçişleri Bakanlığı ücretsiz toplu pasaport temini ile Köstence girişinde normalde istenilen ücreti almadan girmelerine izin vermiştir.⁷⁵⁴

Bir ay sonra Romen diplomasisinde endişe yaratan yeni bilgiler ortaya çıkmıştır. 14 Temmuz 1935 tarihindeki *Ulus* gazetesinde "göçmen işleriyle yakından ilgili olan yetkili bir zat"ın verdiği bilgilere yer verilmiştir.⁷⁵⁵ Daha sonra, Tanrıöver gazetede çıkan bilgilerin kendisi verdiğini Romanya'nın Ankara Elçisi Eugen Filotti'ye söylemiştir. Bu konuyla ilgili hazırladığı raporunda Filotti haberde çıkan 9 maddelik sözde anlaşmaya karşı çıkmış ve bazı maddelerde itirazlarını belirtmiştir. Böylece 5. maddede Tanrıöver "Romanya Devletinin Dobruca'da toprağın sahibi tarafından bir başkasına satılmadan önce kendi müsaadesi

⁷⁵² A.g.y.

⁷⁵³ A.g.y., ff. 53-54.

⁷⁵⁴ A.g.y.

⁷⁵⁵ "Romanya'dan gelecek Türk göçmenler. Ne şartlar içinde, ne kadar zamanda getirilecekler?", *Ulus*, 14 Temmuz 1935, no. 5015, 1, 5.

alınması için bir kanunla elde ettiği “hakk-ı hıyarı” Türk halkına kolaylık olmak için” terkettiğini belirtmiştir. Filotti bunun kesinlikle doğru olmadığını, Romen Devletinin en önemli isteklerin birisinin göç edenlerin mülklerinin Bulgarlara değil Vlah kolonistlere geçmesi olduğunu söylemiştir. 8. Madde de sorun yaşatmıştır. Tanrıöver’e göre “Göçmen kendisinin olan parayı, malı, hayvanı, zorluk çekmeksizin beraber anayurda getirebilir. Başkaları için bu hususta çok ağır kayıtlar vardır. Türk göçmeni bu kayıtlardan kurtarılmıştır”. Romen Elçisi bu maddede yer alan hükümlerin yasadışı olduğunu, Romanya Millî Bankası’nın Ley’lerin ülkeden çıkmasına izin veremeyeceğini belirtmiştir.⁷⁵⁶ Bu konuda Filotti’nin önerisi göçmenlerin almak istedikleri paraların Türkiye ve Romanya’nın Millî Bankaları’ndaki kliring hesabının aracılığıyla yapılması olmuştur. Ayrıca Romen Elçisi bu konuda anlaşmaya varılması için Romanya’nın Türkiye’yle ticaretinde bazı avantajlar kazanmasını şart koymasını önermiştir. Ona göre göçmenlerin sadece birkaç gün için yetecek parayla Romanya’dan çıkmalarına izin verilmesi gerekiyordu.⁷⁵⁷

Gazetede çıkan makalede en önemli mesele 9. madde olarak belirlenmiştir. Tanrıöver’e göre bu maddenin içeriği şu şekildeydi: “Romanya’da Müslüman Türklerin sahip olduğu toprak miktarı büyüktür. Her ailenin kendi toprağına alıcı bulması zordur, tesadüfe bağlıdır. Bu iş bir düzen altında olmadığı için nasıl olacağı ve nasıl bir sonuç vereceği de tabii ki kestirilemezdi. Hükümetimiz, Romanya Devleti ile, Türk topraklarının, Türk mülklerinin, Türk evkafının, Türk cemiyetine aid mülklerin satın alınması için anlaşmıştır. Devlet bütçesine her yıl konacak bir para ile bu toprak ve mülklerin karşılığı ödenecektir. Ödeme tarzı şöyledir: Yarı para ve yarı devlet almakta fayda göreceği petrol, tahta, benzin, mazot, tohumluk ve saire gibi şeyler”.⁷⁵⁸

Eugen Filotti bu maddeye de itiraz etmiştir. Ona göre, 9. madde de yer alan hükümlerin iki sorunu vardı: Ödeme tarzı ve paraların transferi. Nitekim,

⁷⁵⁶ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, f. 61.

⁷⁵⁷ A.g.y., f. 62.

⁷⁵⁸ “Romanya’dan gelecek Türk göçmenler. Ne şartlar içinde, ne kadar zamanda getirilecekler?”, *Ulus*, 14 Temmuz 1935, no. 5015, 5.

Filotti'ye göre 5 senelik bir süre Romanya bütçesi için çok büyük bir yükü ve aslında o kadar kısa bir süre içinde mülklerin ödenmesi sadece Türkiye'nin çıkarına yarayacaktı. Neticede Romen Elçisi, bu konuda daha uzun vadeli bir antlaşmaya varılmasını teklif etmiştir. Para transferleri konusunda ise, mülklerin değerinin sadece mallar ile ödenmesinin daha uygun görülüyordu.⁷⁵⁹

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in söylediklerinden memnuniyetsizlik yaratan başka bir konu da, emeklilik maaşları olmuştur. Ona göre: "Romanya hükümetinin hizmetinde bulunan Türk aslından işyolar (memurlar) devlet sandıklarına emeklilik (tekaüdiye) hakkı olarak neyi bırakmışlarsa bu paralar kendilerine yola çıkmadan geri verilir."⁷⁶⁰ Bu ifadeleri de asılsız bulan Filotti şu ifadeleri kullanmıştır: "Türk memurların, özellikle devlet tarafından ödenen imam sayısının oldukça önemli olduğunu unutmamalıyız. Göç, gönüllüdür ve neticede bir istifadır. Ancak yasaya göre istifa eden memurların ödedikleri vergilerin iadesine hakkı yoktur. Devlete gönüllü olarak sırtını çeviren göçmenler için ülkemizin bir istisna yapma konusunda bir ilgisi olmadığını düşünüyorum."⁷⁶¹

Romen yetkililerle bir antlaşmaya varıldığını gösteren bu haberlerin, Romen siyasetçi ve diplomatların aslında konudan haberdar olmadıkları, bunun Türk yetkililerin antlaşmaya varmak için kullandıkları bir strateji olduğunu düşünebiliriz. Nitekim 10 Temmuz 1935'te İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın başkanlığı altında Dışişleri Bakanlığı genel sekreteri Numan Rifat Menemencioğlu, her iki bakanlıktan danışmanlar ve Hamdullah Suphi Tanrıöver'in de bulunduğu bir komisyon toplanmıştır. Haberde komisyonun birkaç günün devamında toplanacağı belirtilmiştir.⁷⁶² Böylelikle, Ankara'daki yetkililerin, Türklerin Romanya'dan göçünü örgütleme çabalarını yoğunlaştırdıklarını söyleyebiliriz.

⁷⁵⁹ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, f. 63.

⁷⁶⁰ "Romanya'dan gelecek Türk göçmenler. Ne şartlar içinde, ne kadar zamanda getirilecekler?", *Ulus*, 14 Temmuz 1935, no. 5015, 5.

⁷⁶¹ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, f. 63.

⁷⁶² "Romanya'dan gelecek göçmenler", *Ulus*, 11 Temmuz 1935, no. 5012, 1.

Bununla birlikte Romen ve Türk arşivlerinde bulunan bazı belgeler, Türk makamlarının Romanya tarafıyla bir anlaşma imzalanması konusundaki müzakerelerde koordineli ve bir stratejiye dayalı çalıştıkları düşüncesinde şüphe uyandırmaktadır. Nitekim bazı Türk siyasetçilerine göre, Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver göçleri teşvik etmiştir. 22 Temmuz 1935'teki raporunda, Romanya'nın Ankara Elçisi Eugen Filotti'de Tanrıöver Türk Hükümetini Romanya'nın Bulgaristan'ın aksine bazı ayrıcalıkların tanıyabileceğini söyleyerek göçleri desteklemek için ittiğini söylemiştir.⁷⁶³

25 Kasım 1935 tarihinde Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'e Türkiye Hükümeti'nden göçlerle ilgili bir mektup gönderilmiştir. Mektupta Romanya devleti ile göçlerle ilgili hazırlanan antlaşmayla ilgili birkaç öneri yer almıştır. Tanrıöver'in özetiyle bu öneriler şunlardı: "1. Göç iki hükümet arasında müzakereler imza edildikten sonra başlayacaktır. 2. Hükümet haberi ve hazırlığı olmadan bir göçmen akını karşısında kalmıştır. 3. Bu büyük akın belki fazla bir gayretkeşlikten doğmuştur. 4. Dost Romanya hükümeti bu akını durdurmak için müessir tedbirler almalıdır."⁷⁶⁴ Bu maddelerden başlayarak Türkiye'nin Bükreş Elçisi kendi görüşlerini bildiriyordu. Böylece Tanrıöver "Göçün iki devlet arasında müzakerelerin bitmesinden sonra başlayacağı fikri varit"⁷⁶⁵ olmadığını söylemiştir. Haklı olarak Tanrıöver Bulgaristan'dan, Romanya'dan, Yugoslavya'dan gerçekleşen göçün bu hükümetlerle Türkiye'nin anlaşması olmadan cereyan ettiğini göstermiştir. Ayrıca cevabında, Dahiliye Vekilinin Meclis'te yaptığı açıklamaya dayanarak 1935 senesine kadar sadece Trakya bölgesinde Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya'dan 65.000 göçmen yerleştirildiğini açıklamıştır. Ayrıca Tanrıöver Romanya ve Türkiye arasında göçlerle ilgili bir anlaşma olmamasına rağmen Trakya Müfettiş Ümumiliğinin kendisine iki tezkere aracılığıyla 1935 senesi için 50.000 muhacir kabul etmeye hazır olduğunu bildirdiğini göstermiştir.⁷⁶⁶

⁷⁶³ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, f. 58.

⁷⁶⁴ B.C.A., 030.10.00./116.810.13., 3.

⁷⁶⁵ A.g.y., 3.

⁷⁶⁶ A.g.y., 3.

Hükümetin haberi ve hazırlığı olmadan bir göçmen akını karşısında kalması ve gayretkeşlik konusunda da Tanrıöver aynı fikirde olmadığını göstermiştir. Göçün uzun senelerden beri sürdüğünü göstererek kendisinin bu konuda gayretkeş olmadığını belirtmiştir. Savunmasında, Trakya Umumi Müfettişliğinin 1935 senesinde 50.000 göçmen kabul etmeye hazır olduğunu söylemesine rağmen, Tanrıöver sahada yaptığı incelemelerin sonucunda aslında bölgede sadece 15-20.000 göçmen iskân edilebileceğini ifade etmiştir.⁷⁶⁷

Türk Elçisi'nin savunmasına rağmen, onu göçün ana destekleyicisi olarak konumlandıran bir unsur daha var. Nitekim Romanya'nın 26 Ağustos 1935 tarihli Resmî Gazetesinde Malîye Bakanlığı'nın bir kararı yayımlanmıştır. Bu karara göre Köstence limanından vapura binen Dobruçalı Müslüman göçmenler "tüm vergilerin ödenmesinden" ve Romanya Millî Bankası tarafından yerine getirilmesi istenilen bütün prosedürlerden muaftı. Bu şekilde, almak istedikleri tarım aletleri ve evin yanında bulunan büyük ve küçük baş hayvanlar için vergi ödemeyecklerdi. Hayvan sürüleri için ise vergi ödemeleri gerekiyordu.⁷⁶⁸

Metnin girişinde "İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Tarım Bakanlığı ve Türk Elçiliği arasındaki anlaşma sonucunda" kararın alındığı belirtilmiştir.⁷⁶⁹ Aynı şekilde, 17 Ağustos 1935'te İçişleri Bakanlığında Jandarma Teşkilatına verilen bir emirde Hükümetinin bir toplantısı sonucunda Güney Dobruca'daki Türklerin göç etmesine izin verildiğini belirtilmiştir. Adı geçen emirde bu isteğin Bükreş'teki Türk elçinin aracılığıyla Türk Devleti tarafından desteklendiğini gösterilmiştir. Emire göre Türkler pasaportsuz, Türk elçiliğinin onayıyla göç edebileceklerdi.⁷⁷⁰

Romanya ve Türkiye arasında göçlerle ilgili bir anlaşmaya varıldığı bilgisi Romen diplomatları arasında panik yaratmıştır. Romen diplomatların endişe etmelerinin nedeni Türkiye'nin Hristiyan olan Gagavuzları da alma ihtimaliydi.

⁷⁶⁷ A.g.y., 5.

⁷⁶⁸ *Monitorul Oficial al României*, Partea I-a, 26 Ağustos 1935, no. 194, 5988.

⁷⁶⁹ A.g.y.

⁷⁷⁰ A.N.R., fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, vol 18/1933, f. 246.

Bu durum daha çok Atina'yı rahatsız edebilirdi çünkü Yunanistan Hristiyan olsalar da Gagavuzların heterodoks olmalarından memnun değildi. Bu konuda Romen Dışişleri Bakanlığı açıklamalar istemiştir. Başbakanlıktan verilen cevapta böyle bir anlaşmanın söz konusu olmadığı ve muhtemelen Malîye Bakanlığı'ndan karar acele yazıldığı için bir yanlılık yapıldığı belirtilmiştir.⁷⁷¹

Ancak bu dönemde göç devam etmiş ve Romen makamları bu sürecin organizasyonu ile ilgilenmişlerdir. Bu konuyu bir gensoruya cevap vererek Şükrü Kaya aydınlatmıştır. 18 Kasım 1935 tarihindeki TBMM'nin bir toplantısında milletvekili Hüsnü Kitabcı İskân Kanunuyla ilgili İçişleri Bakanlığı'na bir gensoru yöneltmiştir. Kitabcı, vapurların yeterli olmamaları ve bürokrasiden dolayı göçmenlerin Köstence'de zor şartlarda beklediklerini göstermiştir. Aynı zamanda milletvekili "Atatürk ve anayurd hasretiyle yanan, bunun için de toprağını ve mülkünü satarak gelmiye hazırlanan yurddaşların hayatiyet ve enerjilerini muhafaza ederek getirilmelerini diledi."⁷⁷² Cevabında, Şükrü Kaya 1935 senesi için Romanya'dan Türkiye'ye göçmenler "şifahen anlaşılan (vurgu bize ait) bir takım ahkâm" ile geldiklerini söylemiştir. Açıklamalarında, İçişleri Bakanı, Romanya ile Bulgaristan'dan yapılan göçler arasındaki farkı vurgulamıştır. Ona göre birincisi, Romanya Hükümeti'nin dostça ve adil desteğiyle, Bulgaristan'daki göç ise zorla ve mülklerden vazgeçmekle gerçekleşiyordu.⁷⁷³

Dolayısıyla, Romen ve Türk hükümetlerinin göçü düzenleyen bir anlaşma üzerinde müzakerelere başladıkları açıktır. Ancak Tanrıöver'e Ankara'dan göç sürecinin hızlandırdığı için yöneltilecek eleştiriler ve Romen diplomatların göçlerle ilgili bir anlaşmaya varıldığını şaşkınlıkla öğrenmeleri, büyük olasılıkla Bükreş'teki Türk elçinin, Türk Hükümeti'nden aldığı emirleri aşan bazı girişimlerde bulunduğu inanmamıza yol açıyor. Romen yetkilileriyle doğrudan müzakere etmesi ve göç sürecini imzalı bir resmi belge olmaksızın "yalnızca

⁷⁷¹ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, ff. 85-86.

⁷⁷² A.g.y., f. 139; "Kamutay iskân kanununu kabul etti", *Ulus*, 19 Senteşrin 1935 (19 Kasım 1935), no. 5143, 1, 6.

⁷⁷³ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, f. 139; Kamutay iskân kanununu kabul etti", *Ulus*, 19 Senteşrin 1935 (19 Kasım 1935), no. 5143, 1, 6.

şifahen anlaşılan bir takım ahkâm” ile düzenlenmesine iknâ etmelerini başarması Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Romen siyasetçileriyle olan çok iyi kişisel ilişkilerinin kanıtıdır ve aynı zamanda Romen-Türk ilişkilerin mükemmel bir seviyede olduklarının bir göstergesidir.

Tanrıöver’in bu girişimleri sonucunda, Romen diplomatlar ülkelerine yönelik dezavantajlı bir anlaşmayı imzalamaktan kaçınmak için önlemler almışlardır. Nitekim, 14 Ağustos 1935 tarihli bir yazıyla, Romen Dışişleri Bakanlığı Türk Elçiliğiyle diğer Bakanlıkların sadece Dışişleri Bakanlığın aracılığıyla müzakerelerde bulunmasını istemiştir. Yazıda gösterilen en büyük sorun, göçmenlerin mülklerini Bulgarlar tarafından satın alınması tehlikesi olarak gösterilmiştir.⁷⁷⁴

1935 senesinin sonunda Türk ve Romen temsilcileri göçlerle ilgili anlaşma taslakların etrafında görüşmeye başlamışlardır. Nitekim ilk proje taslağı Hamdullah Suphi Tanrıöver tarafından Romen Dışişleri Bakanlığı’na 7 Eylül 1935 tarihinde gönderildi.⁷⁷⁵ Bakanlıktaki çeşitli birimler taslağı analiz etmiş ve Romen uzmanlar hükümlerinden memnun olmadıklarını belirtmişlerdir.⁷⁷⁶ Romen tarafının memnuniyetsizliğini yaratan ana hükümler ve itirazlar, Ankara’daki Romen Elçisi Eugen Filotti tarafından ortaya konulmuştur. Ona göre Türk Elçiliği’nin antlaşma taslağı kabul edilemezdi, çünkü “meseleyi yanlış bir şekilde sunuyor (...) Türk Elçiliği göçlerin sorumluluğunu bizim devletimize yıkıyor ve Türk halkına dayanılmaz şartlar yarattığı için göçe zorlamakla suçluyor.”⁷⁷⁷ Türk tarafının antlaşma taslağında, göçün son yıllarda gerçek bir toplu göçe dönüştüğünü ve göçmenlerin çektiği acıları sona erdirmeye yönelik düzenleme önerdiği belirtilmekteydi. Filotti “göçü teşvik eden propagandadan” ve “modern Türkiye’nin cazibesinden” bahsedilmemesinden şikâyetçi olmuştur.⁷⁷⁸ Filotti Türk projesinin müzakere temeli olarak kabul edilmesinin,

⁷⁷⁴ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, ff. 88-89.

⁷⁷⁵ A.g.y., ff. 91-98.

⁷⁷⁶ Bkz. a.g.y., ff. 99-138.

⁷⁷⁷ A.g.y., f. 75.

⁷⁷⁸ A.g.y.

Dobruca'daki Müslümanların Romen siyasetinin mağdurları olduğu ve sözleşmenin sonuçlarının bu mağdurların acısını ve acısını hafifletmek için yalnızca bir tür onarıcı eylem olduğunu kabul etmesi anlamına geldiğini düşünmekteydi.⁷⁷⁹ Ona göre eğer Romanya Türklerin göçüne izin verirse, sadece iyi bir müttefike olarak dostluğunu göstermek için bu karara varabileceğini belirtmiştir.⁷⁸⁰ Yine onun görüşüne göre, Göç Sözleşmesi, aşağıdaki husuları açıkça belirtmelidir: “1. Göç Türk Hükümeti tarafından istenmektedir ve onun çıkarlarına uygundur. 2. Türk Hükümeti bu isteği dostane bir şekilde yerine getirmek istemekte fakat kendi daimî çıkarlarını da göz önünde bulundurmaktadır. 3. Göçmenler kendi istekleri doğrultusunda göç etmektedir. 4. Göç Sözleşmesinin hükümleri göçmenlerin Romanya'dan gidişlerinde ve Türkiye'ye yerleştiklerinde çıkarlarını korumaktadır.”⁷⁸¹

Ayrıca, her bir maddeyi inceleyen Filotti'nin düzeltme teklifleri olmuştur. Düzeltme önerilerinin iki ana hedefi olmuştur: Birincisi, Sözleşmenin metninden Romanya'nın göçleri teşvik etmediğini anlaşılmasını istemiştir, ikincisi ise ülkesinin ekonomik çıkarlarını korumak olmuştur. Nitekim birinci maddedeki “Romanya'daki Müslümanların tümü Türkiye'ye yönlendirilecek” ifadesi, “Türkiye'ye göç etmek isteyen Romanya'daki Müslüman halk bu ülkeye yönlendirilecek” şeklinde değiştirilmesini teklif etmiştir.⁷⁸² Aynı zamanda, göç süreciyle de ilgili itirazı olmuştur. Türk tarafının taslağına göre göçün “en fazla” beş sene içinde sona ermesi gerekiyordu. Filotti ise sürecin “5-10 sene” içinde sonuçlanmasını istemiştir.⁷⁸³

Antlaşmanın ekonomik yönleriyle ilgili olarak Filotti, göçmenlerin onlarla birlikte taşınmaz mallarını alabilmelerine ve vergiden muaf tutulmalarına karşı çıkmıştır. Aynı zamanda, Türk taslağının beşinci maddesinde Romanya Hükümeti'nin ortak bir komisyonun belirlediği fiyatlarla göçmenlerin mülklerini satın almasında

⁷⁷⁹ A.g.y.

⁷⁸⁰ A.g.y. , f. 77.

⁷⁸¹ A.g.y.

⁷⁸² A.g.y., f. 78.

⁷⁸³ A.g.y.

öncülüğü tanınsa da, göçmenlerin daha iyi teklifler bulmaları halinde çıkarlarına göre satabilecekleri açıklanmıştır. Filotti'ye göre bu hüküm kabul edilemezdi. Hatta ona göre Romen Devleti göçmenlerin mülklerinin değerlerini hemen ve önceden değil, uzun vadede ödemeliydi.⁷⁸⁴

Romen bakanı, Romen Devleti'nin satın aldığı toprakların değerlendirilmesinde Türk Hükümeti temsilcisinin kabulüne de karşı çıkmıştır: "Satış zamanında, göçmenler Romen vatandaşlarıdır, işlem Romen topraklarında yapılıyor, Romen kanunlar kullanılıyor. Dolayısıyla, Türk Hükümetinin bir temsilcisini kabul etmek, egemenliğimizin ihlâli ve tehlikeli bir ilk olur. Malların adil bir şekilde değerlendirilmesine yönelik garantiler verilmesi gerekirse, tarım reformu sırasında değerlendirmeleri yapan benzer yerel komisyonlar kurmak mümkün olacaktır. Bu koşullar altında, doğrudan göçmen temsilcileri seçilebilir."⁷⁸⁵

Aynı zamanda, Türkiye'ye vardktan sonra göçmenlerin geri dönüşünü önlemek için Filotti pasaportların göçmenlerin Türk topraklarına gelmesiyle geçerliliğini kaybedeceklerini ve ondan sonra göçmenlerin Romanya'ya ancak sıradan bir Türk vatandaşı gibi girebileceklerini belirtilmesini istemiştir.⁷⁸⁶

Son olarak, Romanya'nın Elçisi, aşağıdaki ifadeleri sözleşmeye dahil edilmesini önermiştir:

1. Taşımacılık gerçekleştirildiği sürece, Türk Hükümeti'nin topraklarında, göçmen listesine girecek tüm Türkleri almayı taahhüt ettiğine dair bir fıkra ilâve edilmelidir.
2. Türk Hükümeti göçmenlere alıstıkları yaşam koşullarına benzer şartlar sağlayacağına dair bir bildiri ve aynı zamanda kesin ve uygun bir iskân çözümü sağlamak için tüm önlemleri almalıdır. Bu şekilde, bu insanların kaderleri hakkında ilgisiz olduğumuza dair hiç kimse hiçbir zaman şikayette bulunamayacak ve yükümlükler iki taraflı olacaktır.
3. Romen Hükümeti'nin Köstence'den İstanbul'a ulaşım konusunda, vapura binene kadar göçmenlerin bakımıyla hiçbir yükümlüğünün olmadığı, bütün bunlar Türk Hükümeti'ne ait olduğunu gösteren bir ifade yer almalıdır. Göçmenlerin nakillerin zamanında yapılmamasından doğacak herhangi bir eksiklikten, Romanya sorumlu olmayacaktır. Türk basınının, Romen makamlarını bu sıkıntılar dolayısıyla suçlamaması ve Köstence'de binişte bekleyen göçmenlerin çektiği sıkıntılar hakkında yeni yazılar ve fotoğraflar yayınladığı için bu açıklamaların yapılması gerekiyor.

⁷⁸⁴ A.g.y.

⁷⁸⁵ A.g.y., f. 79.

⁷⁸⁶ A.g.y.

4. Türk gemi sahiplerine göçmenlerin taşınması ve mallarını nakledilmesine verilmesi gereken kiranın, genel Türk-Romen kliring hesabı yoluyla yapılacağını öngören bir hüküm ekonomik açıdan önemlidir. Bu şekilde Türkiye'den yaptığımız ithalat değerini azaltabilir ve ticaret oranını dengeleyebiliriz.⁷⁸⁷

Romen yetkililerin ilk göç sözleşmesi taslağı üzerinde yapılan önerilerini dikkate alarak, 18 Mart 1936'da Hamdullah Suphi Tanrıöver yeni bir öneri sunmuştur. Böylece göç nedenlerine hiçbir atıfta bulunulmamış, Romanya Devleti'nin mülkleri hektar başına 6.000 Ley ile satın alma önceliği belirlenmiş, göçmenlerin Romanya vatandaşlığından otomatik olarak vazgeçtikleri belirtilmiştir.⁷⁸⁸ Ancak kalan maddeler değişmemiş ve azami beş yıllık süre maksimum dört yıl ile sınırlı kalmıştır..⁷⁸⁹

İkinci gün, 19 Mart 1936'da, Tarım, Adalet, Ticaret ve Sanayi, İçişleri, Malîye, Dışişleri Bakanlıkların ve Genelkurmay'ın temsilcilerinden oluşan bir komisyon Türk elçiliğinin sunduğu sözleşme taslağını görüşmek için toplanmıştır.⁷⁹⁰ Toplantının tutanaklarından, görüşmeye katılan temsilcilerin iki ülkenin üst düzey yetkilileri tarafından daha önce varılan anlaşmaları dikkate almaları gerektiğini görebiliriz. Örneğin Tarım Bakanlığı'nın temsilcisi Mircea Cancicov, Romen Devleti tarafından göçmenlerin bıraktıkları arazileri hektar başı 4.500 Ley ile satın alınmasını teklif etmişse de Romanya Başbakanı Gheorghe Tătărescu, bu konuda Tanrıöver'e söz verdiği için bu miktar hektar başına 6.000 Ley'de kalmıştır.⁷⁹¹ İçişleri Bakanı Ion Inculeț'in komisyondaki temsilcisi göçlere izin verilmemesini istemişse de yine Gheorghe Tătărescu'nun Tefvik Rüştü Aras'a 1935'teki Romanya ziyareti sırasında verdiği sözden dolayı Türklerin göçüne izin verilmiştir.⁷⁹²

Bu komisyonun çalışmaları neticesinde, 24 Mart 1936'da Türk Elçiliği'ne yeni bir taslak gönderilmiştir. Türk taslağının aksine önemli değişiklikler yapılmıştır. İlk olarak giriş kısmında göç sürecini "Romanya Hükümeti en dostane şekilde

⁷⁸⁷ A.g.y., ff. 79-80.

⁷⁸⁸ A.g.y., ff. 156-163.

⁷⁸⁹ A.g.y., f. 156.

⁷⁹⁰ A.g.y., ff. 183-188.

⁷⁹¹ A.g.y., f. 183.

⁷⁹² A.g.y., f. 184.

kolaylaştırmak” istediğini, bu sürecin aslında Türkiye’nin kendi sınırları dışında kalan Türkleri geri alma politikasıyla uyumlu olduğunu belirtmiştir. Döneme ilişkin olarak Türk önerisi kabul edildi ve dört yıllık bir dönemde göçün gerçekleşmesi ile her yıla Dobruca’nın bir bölgesi tahsis edildi. Aynı zamanda, Romen devletinin göçmenlerin mülklerini satın alma konusunda öncülüğü belirtilmiş, göçmenlerin taşınabilir mallarını almalarına izin verilmiş, askerlikte olan gençlerle ilgi hükümler getirilmiştir.⁷⁹³

Küçük değişiklikler yapılarak bu taslağı iki taraf da kabul etmiştir ve 4 Eylül 1936’da “Dobrucadaki Türk ahalinin muhaceretini tanzim eden Mukavelename” imzalanmıştır. İlk iki maddede göç alanları ve aşamaları belirtilmiştir. Böylece Silistre, Kaliakra, Köstence ve Tulça eyaletlerinde oturan Müslüman Türkler mukavelenameden istifade edebileceklerdi. Göçün beş senede bitmesi gerekiyor ve aşağıdaki sırayla yapılması gerekiyordu: “15 nisan 1936 dan itibaren, mallarını zaten tasfiye etmiş bulunan kimselerden mürekkep 15 bin kişilik bir kabile; ikinci sene, Romen – Bulgar hududu boyunca 8 kilometrelik bir mıntaka; üçüncü sene, Hacıoğlu Pazarcık⁷⁹⁴ şehri ve Ezibeyi⁷⁹⁵, Kurdpınar⁷⁹⁶ sancakları; dördüncü sene, Akkadınlar⁷⁹⁷, Tutrakan⁷⁹⁸ sancakları; beşinci sene, Silistre şehri ve sancağı ve Dobruca topraklarının mütebâki kısmı.”⁷⁹⁹

Ayrıca göçmenlere ait olan kırsaldaki mülkler, Türk Hükümetine hektar başına 6.000 Ley ödeyerek Romen Hükümeti tarafından satın alınması öngörülmüştür. Para Türk Devleti adına açılan Romanya Millî Bankası’ndaki bir hesaba

⁷⁹³ A.g.y., ff. 189-196.

⁷⁹⁴ Bugün Dobrici, Bulgaristan.

⁷⁹⁵ Bugün Paskalevo, Bulgaristan.

⁷⁹⁶ Bugün Tervel, Bulgaristan.

⁷⁹⁷ Bugün Dulovo, Bulgaristan.

⁷⁹⁸ Bugün Tutrakan, Bulgaristan.

⁷⁹⁹ Mukavelename Romanya’da 11 Kasım 1936 Kralın 2.560 no.lu kararıyla yürürlüğe girmiştir. İlk önce Romen Resmî Gazetesinde Fransızca daha sonra Romence yayımlanmıştır. TBMM’de ise 25 Ocak 1937 oylanmıştır. Bkz. *Monitorul Oficial*, Partea I-a, 12 Kasım 1936, no. 264, 9453-9456; *Monitorul Oficial*, Partea I-a, 14 Ocak 1937, no. 10, 295-297; *Resmi Gazete*, 2 Şubat 1937, no. 3523, 7615-7618.

yatırılacak, Türkiye Hükümeti bu hesaptaki para ile Romanya'dan ürün alabilecekti. Göçmenler taşınır mallarını alabilirlerdi.⁸⁰⁰

Mukavelenâmede yer almayan bazı teknik kısımlar diplomatik temsilciler arasında yapılan bir mektup değişiminde belirtilmiştir. İlk önce Romanya'nın Resmî Gazetesinde, Fransızca ve Romence basılan Mukavelename'nin yanısıra sadece iki mektup basıldıysa, Türkiye'nin Resmî Gazetesinde dört mektup basılmıştır. İlk iki mektupta Romen tarafı göçmenlerin alabileceği nakit miktarları, Romen Devleti'nin göçmenlerin taşınması için ödeme yapmadığı ve malların nakliyesinin ithalatçıya ait olduğu belirtilmiştir. Daha sonra yayımlanan Türkçe versiyonda Romence yayımlanan mektupların yanısıra gelecekteki göçmenlerin sahip oldukları malların satışlarından elde ettikleri paralar için izlenecek işlem ve prosedürlerin esas alındığı döviz kuru belirlenmiştir.⁸⁰¹

Birinci Dünya Savaşları Arası dönemde iki ülkenin göçlerle ilgili imzaladıkları tek sözleşme olmamıştır. 30 Ocak 1923'te Türkiye *Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol*⁸⁰², ve 18 Ekim 1925 *Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan Krallığı Arasında Dostluk Andlaşması*'ni⁸⁰³ imzalamıştır. Yunanistan ile antlaşma bir savaş sonucunda imzalanmış ise Bulgaristan'la yapılan antlaşma I. Dünya Savaşı'nın bitiminden birkaç sene sonra yapılmıştır. Buna rağmen Bulgaristan'daki Türklerin göç edebilmelerine izin verildiğinin dışında hiçbir hüküm yer almamıştır. Göç süreci örgütlenmemiş ve göçmenlere hiçbir teminat sağlanmamıştır.

Romanya'da bu dönemde iki benzer antlaşma imzalamıştır. 7 Eylül 1940'ta, Craiova'da Romen ve Bulgar Nüfuslarının Değişimi (Acord privitor la schimbul de populațiune română și bulgară) konusunda bir protokol de içeren Romanya ile Bulgaristan Arasındaki Antlaşma'yı (Tratatul între România și Bulgaria)⁸⁰⁴ ve 22 Ekim 1940'ta Romen Hükümeti ile Alman Reich Hükümeti arasında, Güney

⁸⁰⁰ A.g.y.

⁸⁰¹ A.g.y.

⁸⁰² Metin için bkz. Soysal, a.g.e., 185-191.

⁸⁰³ Metin için bkz. a.g.e., 263-267.

⁸⁰⁴ *Monitorul Oficial al României*, Partea I-a, 12 septembrie 1940, no. 212, 5351-5368.

Bukovina ve Dobruca'dan Almanya'ya Alman halkının geri dönüşüne ilişkin Sözleşme⁸⁰⁵ imzalamıştır. Bulgaristan ile anlaşma özel şartlar altında imzalanmıştır. Romanya Güney Dobruca'yı Nazi Almanyası'nın baskıları sonucunda vermek zorunda kalmıştır. Böylece nüfus değişimi zorunluydu ve hızlı bir şekilde yapılmıştır. Aksine Almanya ile imzalanan Sözleşmeye göre, sadece göç etmek isteyen Almanlar göç edebilirdi. Ancak bu sözleşme, II. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği Nazi Almanyası'nın sınırları dışında kalan Alman topluluklarına geri getirme politikasını uyguladığı ve Mareşal İon Antonescu liderliğindeki Romanya'nın da sadık bir müttefiki olduğu zaman imzalanmıştır.⁸⁰⁶

Romanya ile Türkiye arasında imzalanan Göç Mukavelenâmesi ile ilgili hükümlerin uygulanmasına ilişkin olarak herhangi bir sorun yaşanmamıştır. Yine de, önceden aydınlatılmamış bazı meseleleri her ülke lehine çözülmek istenmiştir. Aynı zamanda, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber Mukavelenâmenin uygulanması zorlaşmıştır.

Göç sürecinin daha iyi organize edilmesi için, 6 Nisan 1937'de, Türkiye'nin Bükreş Elçisi Romen makamlarından Dobruca'daki Türk halkıyla ilgili istatistikleri istemiştir.⁸⁰⁷ Romanya'nın İstatistik Kurumu Dışişleri Bakanlığı'na Dobruca'daki Türk halkıyla ilgili bazı tabloları göndermiş olsa da Türk Elçiliği'ne verilmemiştir.⁸⁰⁸

Mukavelenâme'de belirtildiği gibi göçlerin bölgeye göre yapılmasına önem verilmiştir. Nitekim bazı aileler daha çabuk göç etmek istiyorlardı, fakat o sene göç edilen sancağın dışında yaşadıkları için ancak serbest göçmen olarak

⁸⁰⁵ *Monitorul Oficial al României*, Partea I-a, 30 Ekim 1940, no. 254, 6178-6222.

⁸⁰⁶ Bkz. Alberto Basciani, "Il Trattato di Craiova del 7 settembre 1940 e gli Scambi di Popolazione tra la Romania e la Bulgaria (1940-1943)," *Geschicchte und Region/Storia e regione* 28, no. 2, (2009): 155-176; Andreas Hilbruger, *Hitler, Regele Carol și Mareşalul Antonescu. Relașiile Germano-Române 1938-1944* (București: Editura Humanitas, 1994); Cristian Andrei Leonte, "From Cataloi to Leipzig: in a Horse-Drawn Wagon, Just With a Handful of Belongings. Why did the Germans Leave Dobrogea?," *Intelectualii Politicii și Politica intelectualilor*, haz. Daniel Citirigă, Georgiana Țăranu ve Adrian-Alexandru (Târgoviște: Herța Editura Cetatea de Scaun, 2016), 212-229.

⁸⁰⁷ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, f. 267.

⁸⁰⁸ A.g.y., f. 249.

Türkiye'ye yerleşebiliyorlardı. Örnek olarak İsmail Rifat'ı gösterebiliriz. 22 Haziran 1938'de T.C. Köstence Başkonsolosluğu'na gönderdiği mektupta İsakçı'lı olduğunu, annesinin ısrarlarından dolayı en kısa zamanda Türkiye'ye yerleşmek istediğini belirtmişti. 6 Temmuz 1938 tarihinde Başkonsolosluk'tan yazılan cevapta "Romanya Hükümetiyle Türkiye arasında yapılan anlaşma mucibince Tulça sancağından 1940 yılında hicret" edeceği kaydediliyor fakat Romanya Hükümetinden pasaportu alma suretiyle Türkiye Hükümetinden yardım almadan "istediği yerde" kalabileceğini belirtiliyordu.⁸⁰⁹ Yaş şehrinde ikamet eden Abdurrahman Mukdede'de bu duruma bir örnektir. 24 Nisan 1936 tarihindeki dilekçesinde, Yaş şehrinde yaşayan Mukdede "dindaş ve öz milletimizden ayrı kalmış olduğumuz halde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün Türklere kucağını açmış olarak, onları öz yurduna alması haberi bizi de göç niyetine koymuştur" şeklinde göçmen olarak kabul olmasını ifade etmiştir. Dilekçeyi aldıktan sonra, 10 Şubat 1938 tarihinde hazırlanan cevapta Başkonsolosluk aynı cevabı vermiştir.⁸¹⁰

Romen Devletinin Romanya Millî Bankasına Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti adına açtığı hesapta göçmenlerin bıraktığı arazi ödemesini yatırması birkaç yıl sürmüştür. Bu konuda bir sorun da Türkiye'nin bu hesaptaki para ile sadece belli malları satın alabilmesinden kaynaklanmıştır. Örneğin 20 Temmuz 1940'ta, Türkiye Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı'nın isteği üzerine, Tanrıöver bu hesaptaki paralarla topların taşınması için hayvan satın alınamadığını belirtmiştir. Türk Elçisi, kalan 20 milyon Ley ile sadece 1936'da imzalanan Mukavelenâme'de belirtilen ürünlerin satın alınabileceğini göstermiştir.⁸¹¹ Türkiye'nin hesabına yatırılan para miktarıyla ilgili net bir bilgi mevcut değildir. Buna rağmen bazı belgelerden fikir edinebiliriz. Nitekim, Mukavelenâmenin imzalanmasından sonra, 28 Mart 1938'de Romen devleti Türkiye'nin hesabına, göçmenlerin bıraktıkları mülklere karşılık, 16.805.892 Ley yatırmıştır.⁸¹²

⁸⁰⁹ T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi, Fasıl 1, Karton 7-a, Dosya 7, tasnif edilmemiş belge.

⁸¹⁰ T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi, Fasıl 1, Karton 7-a, Dosya 7, tasnif edilmemiş belge.

⁸¹¹ B.C.A., 030.10.00./52.338.16., 2.

⁸¹² B.C.A., 030.10.00./123.880.2., 1.

Türkiye'nin hesabına yatırılan paralarla yapılabilecek harcamalara gelince Mükavelenâme'ye göre belirli oranlarda satın alınabilecek belirli ürünler vardı. Buna rağmen 31 Ekim 1940'da Türkiye'nin Bükreş Elçisi, Romanya'nın Dışişleri Bakanı Mihail R. Sturdza'dan Türkiye'nin adına Romanya Millî Bankası'nda bulunan 25 milyon Ley'i sadece Türkiye'ye yerleşen göçmen evlerinin inşaatında kullanmak üzere tahta satın alınmasına izin istemiştir. Romanya Ekonomi Bakanlığı'na sunulan bu teklif incelenmeye alınmıştır.⁸¹³ Muhtemelen cevap olumlu olmuştur. Nitekim, 7 Nisan 1941'de Türkiye Cumhuriyeti Başvekaletin aldığı bir kararla 4 Eylül 1936 tarihli mukavele mucibince Romanya'dan gelen göçmenlerin terk ettikleri (şehir harici) gayri menkullerine mukâbil Romanya Hükümeti tarafından Romanya Millî Bankasına yatırılan 25 milyon Leyin Türkiye'ye transferini teminen Romanya'dan mübayaa edilecek olan 8.650 metre mikap kerestenin Türkiye'de Türk parası olarak tediyesi icap eden 73.092 Lira 50 kuruş nakliye ücretinin, 1941 malî yılı bütçesine iskân işleri için konulacak tahsisattan karşılamak üzere Romanya'dan gelen göçmenlerin terkettikleri gayrimenkullerine karşılık Romanya Millî Bankası'na yatırılan paranın transferini teminen satın alınacak keresteye ait taahhüdün gelecek yıla aktarılmasına karar verilmiştir.⁸¹⁴ Elimizde kesin bilgi olmasa da muhtemelen takib eden yıllarda Romanya'dan alınması gereken kereste Türkiye'ye getirilmiştir. Nitekim İsmet İnönü'nün 1947 senesinin başlarında verdiği bir kararla "Türk-Romen mukavelenâmesi gereğince Romanya Millî Bankasına yatırılan paraların transferini teminen alınan ve İskân Dairesince Diyarbakır'da depo edilen keresteden" 955 metre mikabın zelzeleden zarar görmüş bölgedeki halka dağıtılmış ve resmî binaların inşaatında kullanılmıştır.⁸¹⁵

1936'da imzalanan Mükavelenâmenin bazı hükümlerinden memnun olmayan Türk topluluğu üyeleri de olmuştur. Örneğin 6 Ocak 1939'da, Hacıoğlu Pazarcıklı doktor Nuri'nin önderliğinde bir toplantı gerçekleşmiş ve Mükavelenâmenin bazı hükümlerin değiştirilmesi istenmiştir. Toplantıya katılanlar göç eden aydınlar, büyük tüccarlar ve büyük çiftçiler devlet tarafından

⁸¹³ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, f. 282.

⁸¹⁴ B.C.A., 030.18.001.002/ 94.29.8.

⁸¹⁵ B.C.A., 030.18.001.002/ 112.88.15.

belirlenen fiyatı dikkate alınmaksızın tarım arazilerini serbest satmalarını istemişlerdir. Ayrıca kadınların altınlarını, malların, hayvanların, tarımsal aletlerin taşınmasını kolaylaştırılmasını da talep etmişlerdir. Onlara göre, “Mevcut mukavelename küçük çiftçiler ve küçük tüccarlar” içindi.⁸¹⁶ Onların inisiyatifi sonuçsuz kalmış Mükavelenâmede hiçbir değişiklik yapılmamıştır.

Mukavelenâme hükümlerinde vakıf mülklerin ödenme şekli belirtilmemiştir. 4. maddeye göre cemaate ve evkafa ait mülkler ayrı bir antlaşmaya göre tasfiye edilmeleri belirtilmiştir. Bu yönde, 23 Eylül 1938 tarihinde, Romanya Tarım Bakanlığı'nda Müslüman cemaatinin ve Evkaf'ın mülklerin meselesini görüşmek üzere Bakanlıklar arası bir komisyon toplanmıştır. Katılanlar Romanya'nın çıkarına bu mülklerin uzun bir süre tutulmasını ve böylece göç etmeyen Müslümanlara yardım edilmesinin uygun olduğunu belirtmişlerdir. Türkiye ise aksine, göçmenlere yardım edebilmek için bu mülklerin en kısa zamanda tasfiyesini ve Romanya Devleti tarafından ödemelerin yapılmasını istemiştir.⁸¹⁷ Görüşme sırasında, N. Rădulescu Dobrogea, Dobruca'yı da kapsayan Marea bölgesinin genel sekreteri, sadece 10 Türk aileden az kalan yerleşim yerlerinde Müslüman Cemaatlerin mülklerinin tasfiyesini teklif etmiştir.⁸¹⁸ Kültür ve Kültler Bakanlığı'nın temsilcisi ise bu mülklerin Müftülüklere verilmesini teklif etmiştir.⁸¹⁹ İlerideki görüşmeler için aşağıdaki prenspler belirlenmiştir:

1. Dobruca'nın dört eyaletindeki Müslüman Cemaatleri bir raporda isteklerini belirtsinler.
2. Köy noteri, Müslüman Cemaatinin temsilcisi, Valilikten bir memurun başkanlığında kurulan ortak bir komisyonun Müslüman Cemaatlerinin mallarını belirlemesi.
3. 10 aileden az kalan yerleşim yerlerin belirlenmesi.⁸²⁰

Sadece tüm bu raporların hazırlanmasından sonra Türk yetkilileri konuşulmasına karar verilmiştir.⁸²¹ Türkiye'nin Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver

⁸¹⁶ A.N.R., fon Direcția Generală a Poliției, dosar 6/1939, ff. 171-172.

⁸¹⁷ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, f. 272.

⁸¹⁸ A.g.y., f. 272.

⁸¹⁹ A.g.y., f. 273.

⁸²⁰ A.g.y., f. 273.

⁸²¹ A.g.y., f. 273.

Romen makamlarından 13 Ocak 1939'da Müslüman Cemaatlerin müklerin tasfiyesi hakkında görüşülmesini istemiştir.⁸²²

Romen-Türk ikili ilişkileriyle hiçbir bağlantısı olmayan bir olay, Müslüman Cemaatlerin mallarının tasfiyesiyle ilgili görüşmeleri gereksiz hale getirmiştir. 7 Eylül 1940'ta Romanya ve Bulgaristan arasında imzalanan antlaşma gereğince Güney Dobruca Bulgar sınırlarına girmiştir.⁸²³ Böylece, Silistre ve Kalyakra, yani o tarihe kadar göç edilen bölgeler, Romen hakimiyeti altından çıkmış oluyor ve Romanya Müslüman Cemaatlerin mülklerin tasfiyesine karar veremiyordu. Bu sebepten dolayı, bu konuda Türk ve Romen Hükümetlerinin müzakere konuları kalmamıştır. Neticede Ankara göçmenlerin iskânında harcanması planladığı önemli bir gelir kaynağını kaybetmiştir.

Bundan başka 7 Eylül 1940'taki Craiova'da imzalanan antlaşmayla Güney Dobruca'nın Bulgaristan'a bırakılması neticesinde Göç Mukâvelenâmesi tamamıyla uygulanmamıştır. 2. Maddeye göre beş sene içerisinde, her sene belli bir bölgeden göç edilmesi gerekiyordu. Böylece 15 Nisan 1936'da başlayan göç süreci, 1940'ta "Silistre şehri ve sancağı ve Dobruca topraklarının mütebaki kısmı"ndan göç edilerek sona erecekti.⁸²⁴ Ancak Güney Dobruca'nın Bulgaristan'ın idaresine girmesi beklenmedik bir durum yaratmıştır.

Craiova'da imzalanan antlaşmaya göre Güney Dobruca'daki etnik Romen unsurlar ile Tulça ve Köstence eyaletlerinde yaşayan etnik Bulgar unsurlar arasında mübadele yapılacaktı. Ancak, Dobruca'nın Romanya'da kalan kısmına Romenlerle beraber Güney Dobruca'dan Türkler de sığındılar. Romen yetkilileri sığınan Türkler'in göçünü kolaylaştırmışlardır.⁸²⁵ Buna, İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle, 1940 yılının başlarında, Bulgaristan'dan bir çok Türk'ün

⁸²² Liliانا Boşcan, *The Emigration of the Turko-Tatar Population of Dobrujda to Turkey (1918-1945)*, 315.

⁸²³ Bkz. Basciani, a.g.m., 155-176.

⁸²⁴ *Resmi Gazete*, 2 Şubat 1937, no. 3523, 7615.

⁸²⁵ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, f. 282.

Romanya'ya kaçması ve Romen makamlarının Türkiye'ye göç etmelerini kolaylaştırması da eklenmiştir.⁸²⁶

Bu durumda, 1940'ta Mukavelenâmede belirlenen göç süreci sona ulaşmamıştır ve muteakip yıllara ertelenmiştir. Buna rağmen serbest göçmen olarak Türkiye'ye yerleşmek isteyenler olmuştur.⁸²⁷ 22 Aralık 1940 tarihinde, Romanya İçişleri Bakanlığı Ankara'daki Romen Elçiliği'nin aracılığıyla, Türk Hükümeti'nin Mukavelenamede belirtilen 5. göç bölgesinden de, yani Kuzey Dobruca'dan, kalan göçmenlerin almasını istemiştir. 22 Mart 1941 tarihinde verilen cevapta, Türk Hükümeti "mevcut durumdan" ve taşımada yaşanan sıkıntılardan dolayı bu son göçmen alımını başka bir zamana ertelemeye mecbur olduğunu belirtmiştir.⁸²⁸ Nitekim, İsmail Kemal (Hamdi Zandallı), Hacıoğlu Pazarcık'ta Türk Hükümeti'nin yardımıyla çıkan *Romanya* gazetesinin sahibi, 6 Şubat 1941'de göç vizesi almıştır.⁸²⁹ Onun, 1936'da imzalanan Göç Mukavelenamesi'nin hükümlerine göre kurulan hususî komisyonun üyesi de olduğunu⁸³⁰ göz önünde bulundurursak Romanya'dan Türkiye'ye Komünist rejimin iktidara gelmesinden önce göç eden son Türklerden olduğunu söyleyebiliriz.

İki ülkenin temsilcileri Göç Mukavelenâme'yi farklı tasarlamaşlardır. Buna rağmen sonunda kabul edilen metin gerilim yaratmamış ve Romen-Türk ilişkilerin mükemmel bir seviyede olduğunu göstermiştir. Nitekim, iki ülke arasındaki iyi ilişkiler göç sürecinin büyük sorunlar yaşanmadan devam etmesini sağlamıştır. Elbette Mukavelenâmenin hükümlerini yerine getirmekte bazı zorluklar ve yetersizlikler olmuştur fakat bunlar dostane bir şekilde çözülmüş ya da Türk veya Romen siyasetçilerin iradesinden bağımsız olarak jeopolitik olayların sonucunda gerçekleşmiştir.

⁸²⁶ A.g.y., f. 282.

⁸²⁷ 1924 (resmî kayıtlara göre 1927) Romanya Köstence Defçe köyü doğumlu, S. B. ile yapılan mülakat. S. B. 31 Aralık 1940'ta serbest göçmen olarak İstanbul'a gelmiştir. Eylül 2015, İstanbul.

⁸²⁸ ANIC, fon DGP, cilt 11/1940, ff. 55-57

⁸²⁹ B.C.A., 030.10.00./117.812.2.

⁸³⁰ B.C.A., 030.18.001.002/77-68-6; A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, ff. 269-270.

3.3 HAMDULLAH SUPHİ TANRIÖVER VE GAGAVUZLARIN GÖÇÜ

Hamdullah Suphi Tanrıöver, yazıları ve faaliyetleriyle Türk etnik kimliğinin sadece Anadolu'da değil, Türk halklarının yaşadıkları diğer bölgelerde de oluşmasına/yeniden keşfedilmesine katkıda bulunan hatip, yazar, diplomat ve siyasetçidir. Tanrıöver, son yüzyıllarda savunmada kalan ve Büyük Güçler karşısında kaybettiği toprakları geri kazanmak için çözüm arayışında olan Osmanlı İmparatorluğu'nda doğmuş bir aydın olarak yetişmiş, ancak, ideallerini ve arzularını, bir ulus-devlet kimliği inşâ etme iddiasındaki genç Türkiye Cumhuriyeti'nde uygulama fırsatına sahip olmuştur.

Tanrıöver'i sıradan bir teorisyen olarak nitelemek mümkün değildir. XX. Yüzyılın ilk yarısında Türk toplumunda cereyan eden birbirinden farklı düşünsel akım ve eğilimlere rağmen Hamdullah Suphi, özgün fikirlerine sadakatle bağlı kalmaya hassasiyet göstermiştir. Bir siyasetçi ve devlet adamı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına katkıda bulunmuş ve Mustafa Kemal Atatürk'ün en büyük destekçilerinden olmuştur. Bu yakın ilişkiye rağmen siyasî görüş ve söylemleri, rejim için gittikçe hassas bir hâl alınca, Bükreş'teki diplomatik misyonda görevlendirilmiş ve bu görev, bir çeşit sürgün sayılmıştır. Nitekim Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı siyasî pratiklerinden devralıp dönüştürdüğü bir uygulama vardı: "Kalemi kırılan" devlet adamları, siyasetin ve bürokrasinin merkezînden uzaklaştırılmak için çevreye, uzak vilayetlere görevlendirilirdi ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu görev, genelde ülke dışında bir diplomatik misyona gönderilmek şeklinde olurdu. Hamdullah Suphi'nin "sürgün" yeri olarak seçilen Romanya'da yaptığı en büyük "keşif"lerden biri Gagavuzlar yani "Hristiyan Türkler"⁸³¹ olmuştur. Bu araştırma, Tanrıöver'in bu keşfi üzerine eğilme gayesindedir. Bu cümleden hareketle konu, Gagavuzların Türk dünyası araştırmalarına "kazandırılmasında" Tanrıöver'in rolünü tespit etmek ve Türkçe konuşan Hristiyan bir toplumu keşfetmesinin Türklük hakkındaki düşüncesini ne

⁸³¹. Gagavuzlar için Hamdullah Suphi'nin diplomatik raporlarında tercih ettiği tanımlama, "Hristiyan Türkler" şeklindedir.

şekilde etkilediğini ortaya koymak üzere iki problematik etrafında tartışılacaktır.⁸³²

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarındaki birçok aydın gibi Tanrıöver de Osmanlı İmparatorluğu'nun öndegelen yönetici ailelerinden birinin çocuğuydu. 1885'te İstanbul'da doğdu.⁸³³ Dedesi, Sâmi Paşa (1795-1878) Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ilk Maarif Nazırı olmuştur. Babası Abdullâtif Subhi Paşa (1818-1886) da daha sonra altıncı Maarif Nazırı olarak görev yapmıştır.⁸³⁴ 4 Mart 1925 tarihinde Tanrıöver, dedesi ve babasının bir dönem işgal ettiği makama ikinci defa atandığında Mustafa Kemal, "Hamdullah doğuştan Eğitim Bakanı!"⁸³⁵ diyecektir.

Hamdullah Suphi'nin annesinin aile geçmişi hakkında elimizde çok fazla bilgi yoktur. Annesi, Ülfet Hanım, İstanbul konaklarında hizmet etmesi için Kafkasya'dan getirilen Çerkes kökenli köle kadınlardan biriydi.⁸³⁶ Ailenin en küçük evladı olan Hamdullah'ın (doğumda ölen kardeşleri hariç tutulursa) 12 kız, 11 erkek kardeşi olmuştu.⁸³⁷

⁸³² Tanrıöver'in Gagavuzlarla ilişkisi birok çalışmaya konu olmuştur: Kemal Karpat, "The Emigration of Turks from Romania to Turkey and Hamdullah Suphi Tanrıöver," *Contemporary Research in Turkology and Eurasian Studies. A festschrift in honour of professor Tasin Gemil on the occasion of his 70th birthday*, ed. Stoica Lascu ve Melek Fetisleam (Clujeană: Presa Universitară, 2013), 529-548; Nuri Yavuz, "Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Gagavuzlar", *Gazi Akademik Bakış* 4, no. 7 (2010); Yonca Anzerlioğlu, "Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi ve Gagavuz Türkleri", *Bilgi*, no. 39, (2006); Ömer Metin, "İki Savaş Arası Döneminde Dobruca ve Besarabya'daki Hristiyan Türkler," *Moştenirea istorică a tătarilor II (Tatarların Tarihi Mirası II)*, ed. Tasin Gemil ve Nagy Pienaru (Bucureşti: Editura Academiei Române, 2012), 333-348.

⁸³³ Fethî Tevetoğlu, *Hamdullah Subhî Tanrıöver Hayatı ve Eserleri* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986), 11.

⁸³⁴ A.g.e., 12.

⁸³⁵ A.g.e., 15. 14 Aralık 1920-20 Kasım 1921 arasında Ankara'da kurulan Hükümette ikinci Eğitim Bakanı olmuştu.

⁸³⁶ Çerkes kadın kölelerin İstanbul başta olmak üzere imparatorluk coğrafyasındaki konaklarda işgücü ve cariye olarak hizmet vermek amacıyla kaçırılarak veyahut bizzat aileleri İstanbul köle pazarlarına satılması, önemli bir ticarî faaliyetti. Karadeniz limanlarından başlayıp İstanbul konaklarında son bulan bu hayat hikâyeleri, 19.yüzyılın ortasında Sultanın art arda gelen fermanlarıyla köleliğin kaldırılmasından sonra dahi devam etti. Irwin Cemil Schick'in ifadesiyle "19.yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Osmanlı topraklarında alınıp satılan kölelerin herhalde çoğunluğu Çerkes'ti." Bunlar genelde ev işleri ile ilgilendiklerinden Batı oryantalizminin de dikkatini çekti. Irwin Cemil Schick, *Çerkes Güzeli: Bir Şarkiyatçı İmgenin Serüveni*, çev. Ayşen Anadol (İstanbul: Oğlak Güzel Kitaplar, 2004), 11.

⁸³⁷ Tevetoğlu, a.g.e., 13-14.

20.Yüzyılın şafağında gittikçe çökmekte olan imparatorluğun yaşadığı toprak kayıplarıyla iç bölgelere doğru akın akın gelen Müslüman göçleri ve kaybedilen topraklarda kalan Müslümanların yaşadığı trajediler, otokratik idealler peşindeki Sultan Abdülhamid'in modern mekteplerinde yetişen çocukların ve gençlerin henüz hayatlarının erken dönemlerinde zihinlerinde adeta bir "yaralı bilinç" yaratmıştı. Böyle bir kuşağın ferdi olarak Hamdullah Suphi'nin de zihninde bu "yaralı bilincin" hayatının çocukluk yıllarında oluştuğuna dâir izler vardır. İmparatorluk sınırlarının dışında kalan Türk ve/veya Müslümanların geleceğine ilişkin endişelerin çocukluk yıllarından itibaren görüldüğünü ileri sürmek mümkündür. Nitekim Yunan İsyanı esnasında (1821-1830) dedesi Sâmi Paşa Mora'yı terketmek zorunda kalmıştır, çünkü babası (Hamdullah Suphi'nin büyük dedesi) Hacı Ahmed Necib Efendi öldürülmüştü.⁸³⁸ Daha sonra Tanrıöver'in kendisi de Balkanlardan birçok Türk'ü Anadolu'ya getirmeye çalışacaktır; çünkü Balkanlardaki Müslüman ve/veya Türklerin (ki Balkanların tarihsel sosyolojisi sözkonusu olduğunda Müslüman ve Türk kimliği adeta ikizleşmekteydi) hâmilini üstlenen Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda rol oynamıştır.

Osmanlı toplumunun seçkin ailelerinden birine mensup olan Hamdullah Suphi Tanrıöver, seçkin bir Osmanlı gencinin alabileceği ölçüde iyi bir eğitim almıştır. Dedesi ve babasının Maarif Nazırı olmalarının, aldığı eğitimde katkısı şüphesiz paha biçilemezdi. Türk edebiyatında realizmin temsilcilerinden biri olan amcası Samipaşazade Sezai (1859-1936) gibi meşhur yazarlarla henüz çocukluğu ve gençliğinde tanıştığını ileri sürmek mümkündür. Hamdullah'ın intisap ettiği ilk mektebin, dedesi ve babasının konaklarında devrin münevverlerinin iştirakiyle oluşan mahfiller olduğu görülür; bunlar, bir tür "Bilim Akademileri"⁸³⁹ gibi ifade edilebilir.

Kayıtlı olduğu ilk okullar - Kısıklı, Altunizade, Nümune-i Terakki – Osmanlı eğitiminin tipik okullarıydı. Tüm dersler sadece bir öğretmen tarafından veriliyordu. Önceden hazırlanan bir ders müfredatı, kitapları veya benzer unsurlar yoktu. Hamdullah Suphi anılarında, okumayı öğrendiği yer olan Kısıklı

⁸³⁸ A.g.e., 15-16.

⁸³⁹ Tevetoğlu, a.g.e., 26.

okulunu anlatıyor.⁸⁴⁰ Bir aydın olarak yetişmesindeki en önemli eğitim kurumu, 1894/5-1904⁸⁴¹ yılları arasında devam ettiği Galatasaray Lisesi (*Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi*) olmuştur. Sözkonusu eğitim kurumuna kaydı, dedesinin yakınlarının tavassutuyla mümkün olmuştur. Bu aracılık sonucunda, II. Abdulhamid'in onayı ile Hamdullah Suphi harç ödemedi lise mezunu olmuştur.⁸⁴²

Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi, *Tanzimat* dönemindeki reform sürecinde Fransız eğitim sistemine göre kurulan bir liseydi.⁸⁴³ Dersler Fransızca ve Türkçe veriliyordu. Mezun olanlar her iki dilden sınav oluyordu. İki sınavı geçenler mezun oluyordu, kendilerine bunu gösteren *Şahadetnâme* (Diploma) veriliyordu. Kayıtlara göre Hamdullah Suphi sadece Türkçe sınavını geçmiş, kendisine dil ehliyet belgesi (*Ehliyetnâme*) verilmiştir. Yönergeye göre başlangıçta sadece ehliyet belgesini alanlar daha sonra ikinci sınavı da vererek, diploma sahibi olabiliyorlardı. Hamdullah Suphi öyle yapmamıştır.⁸⁴⁴ Nedenleri bilinmiyor ancak Fransızca dil sınavını vermemiştir. Fransızca bilmediğine veya anlamakta zorluk çektiğine inanmak güçtür. Lise döneminde bile *Le Temps* gibi Fransız gazeteleri ve Lamartine gibi yazarların orijinal eserlerini okuyordu.⁸⁴⁵ Tanrıöver'in bu dile ilgi duymaması da sözkonusu olamaz çünkü Romen yetkililerle yaptığı görüşmeler sonrasında Mecidiye'deki Müslüman seminerinin müfredatına Fransızca'nın dahil edilmesini isteyecekti.⁸⁴⁶ Büyük ihtimalle öngördüğü kariyerinde işine yaramayacak bir diplomayı alma ihtiyacını hissetmemiştir.

⁸⁴⁰ Halim Seraslan, *Hamdullah Subhi Tanrıöver* (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1995), 24-26.

⁸⁴¹ Tevetoğlu, a.g.e., 27-28.

⁸⁴² Bu bilgiyi Tanrıöver'in eşi Saide Tanrıöver vermiş ve Mustafa Baydar, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve anıları*'nda yer almıştır (Menteş Kitabevi, İstanbul, 1968, 38).

⁸⁴³ Ayrıntılı bilgi için Vahdettin Engin, *Mekteb-i Sultani* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016).

⁸⁴⁴ Halim Seraslan, a.g.e., 27-28.

⁸⁴⁵ Seniha Sâmi Morali, "Hamdullah Subhi ve Türk Ocakları," *Hayat Tarih Mecmuası*, no. 2, Mart (1969): 71.

⁸⁴⁶ B.C.A., 030.10.00.00.247.668.14, 2. Bkz. Cupcea, Marin ve Omer, *Seminarul Musulman din Medgidia. Documente și memorie*, 45.

Galatasaray'da geçirdiği yıllar, yazar Tanrıöver'in ilk denemelerini yazdığı yıllardı. Henüz 15 yaşındayken ilk şiirini kaleme aldı. Eserleriyle Türk millîyetçilerine ilham kaynağı olan Namık Kemal'e karşı hayranlığı yine o zaman başladı. Ailesinden bazı fertler II. Abdulhamid döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî elitlerinden olmasına karşın Hamdullah Suphi kendisini Osmanlı Devleti'ndeki muhalif reformcu harekete daha yakın hissetti. Bu çerçevede, padişahın despotluğunu eleştiren ve Midhat Paşa gibi bazı şahsiyetlerin liberal reform girişimlerini öven şiirler yazıyordu.⁸⁴⁷

Mezun olduktan sonra Galatasaray Lisesindeki bazı arkadaşlarıyla birlikte *Fecr-i Âtî*⁸⁴⁸ hareketini kurdu. Türkiye'nin tarihinde ilk defa bu derginin kurucuları şiir dilinde bir manifesto imzalamışlardır. Manifestoyu imzalayanlar "temiz bir Türkçe"⁸⁴⁹ kullanmayı hedeflemişlerdir.

Hamdullah Suphi, edebî açıdan Osmanlı toplumunun eskimiş zihniyetini eleştiren hikâyelerle dikkat çekti. Tercih ettiği konulardan biri kadınların statüsü olmuş, kadınların daha özgür olmalarını savunmuştur.

Galatasaray Lisesinden mezun olduktan sonra nevrasteni⁸⁵⁰ yüzünden bir yıl çalışmadı. İyileştikten sonra Tütün Rejisinin⁸⁵¹ tercüme bölümünde çalışmış, 1907 yılında Tapu Bakanlığı'nda stajyer olarak başlamıştır (*Defter-i Hakani Nezareti Mektubi Kalemi Mülazimliği*). Bürokrasi alanında kariyer yapma fikri ona hiç cazip gelmemiştir. Aslında o dönemde yabancı dil bilen bir Osmanlı vatandaşı için tercümanlık oldukça saygın bir meslekti. Hamdullah Suphi, Tütün Rejisi'ne, yine orada çalışan,⁸⁵² Hâlid Ziyâ⁸⁵³ tavsiye etmiştir. Ancak

⁸⁴⁷ Baydar, a.g.e., 38.

⁸⁴⁸ Osmanlı İmparatorluğu'nda edebi hareket. 1908-1912 arasında aktif olarak, "sanat için sanat" prensibini desteklemiştir.

⁸⁴⁹ Tevetoğlu, a.g.e., 60.

⁸⁵⁰ Bu bilgi soru işaretleriyle Fethi Tevetoğlu tarafından paylaşılmış, Şevket Rado, "Abdülhâk Şinâsi Hisar'ın Dağınık Notlarında Hamdullah Subhi Tanrıöver"den alınmıştır, *Hayat Tarih Mecmuası*, Ağustos (1966): 7.

⁸⁵¹ Memalik-i Şahane Duhanları Müşterekül Menfaa Reji Şirketi, 1883 yılında Osmanlı İmparatorluğunun borçlarının ödenmesini kolaylaştırmak için kurulan birim.

⁸⁵² Tevetoğlu, a.g.e., 71-72.

Hamdullah Suphi'nin de itiraf ettiği gibi "ilk mesleği"⁸⁵⁴ öğretmenlik olmuştur. Bu alandaki kariyerine ilk olarak *Ayasofya Rüşdiyesinde* başlamış, daha sonra *Darülmualimin, Bahriye Mektebi, Darülbedayi ve Darülfünunda* muallim olarak atanmıştır. Hamdullah Suphi orada Fransızca, *Kitabet* ve *Malumat-ı Medeniye* dersleri verdi. Kitâbet dersi hariç diğer dersler, Batılılaşmanın etkisiyle Osmanlı eğitim müfredatına dahil edilmiştir. Sözkonusu derslerin müfredata dahil edilmesi, Osmanlı toplumunu modernleştirme çabaları ve Osmanlı Devleti'nin Batı'ya göre geride kalmasını telafi edebilecek genç nesiller yetiştirme kapsamında yapılmıştır.

Darülfünun'da Hamdullah Bey, Estetik dersleri verdi (*Hikmet-i Bedayi*). Dersin genel olmasına rağmen Tanrıöver muhtevasını yeniden düzenleyerek derse millî bir karakter vermiş, ilk dersinde öğrencilere hedefinin millî sanatı İslami bir çerçevede sunmak olduğunu itiraf etmiştir⁸⁵⁵. Üniversitede ders vermeye başladığında henüz 24 yaşındaydı. Birçok öğrenci ondan daha büyüktü. Buna rağmen Hamdullah Bey'den çok daha meşhur olan selefi Hâlid Ziya (Uşaklıgil)'nin müfredatını tamamen değiştirmeye cesaret etti. Bu dönemde, Osmanlı anıtlarını ararken ziyaret ettiği Romanya ile ilk teması gerçekleşti.⁸⁵⁶

Akademik kariyerinde giderek daha başarılı olması ve verdiği kurslara birçok öğrencinin katılmasına rağmen Hamdullah Subhi, gerçek hedefini 1912 yılında, yeni kurulan *Türk Ocağı*'nin başkanı seçilmesiyle keşfetti. 25 Mart 1912 tarihinde kurulmuş bu dernek, etrafına Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türkçülük akımının başlıca temsilcilerini toplamıştı. Hedefleri, Osmanlı İmparatorluğu'nu kuruluş prensiplerinden çok daha farklı prensipler üzerine yerleştirmektir. Onlar devletin kurtuluşunun Osmanlı değil, Türk kimliğinin tanıtılması ve ön plana çıkarılmasıyla mümkün olabileceğine inanıyorlardı. Hamdullah Suphi Tanrıöver

⁸⁵³ Hâlid Ziya Uşaklıgil (1866-1945), Türk modern düzyazının kurucularından biri sayılır. En önemli romanları: *Bir ölünün defteri, Aşk-ı Memnu, Kırık Hayatlar*.

⁸⁵⁴ Hamdullah Subhi Tanrıöver, "Reşad Nuri Güntekin", *Türk Yurdu*, no. 264 (Ocak 1957): 483 *akt.* Halim Seraslan, a.g.e., 34.

⁸⁵⁵ Baydar, a.g.e., 40.

⁸⁵⁶ Morali, a.g.e., 72.

kurucular arasında yer almadığı derneğin 776. üyesi olmuştur.⁸⁵⁷ Ancak çok kısa süre içerisinde *Türk Ocağı*'nin başkanı seçildi. Bu göreve seçilmesi şahsi bir girişimin sonucu olmadı. Dernek başkanı olmayı hiçbir zaman düşünmemişti. Tanrıöver'e yeni kurulan derneğin başkanlığı 1913 yılında, derneğin karşılaştığı maddî sorunlar nedeniyle teklif edilmişti.⁸⁵⁸ Büyük ihtimalle *Türk Ocağı* üyeleri Hamdullah Suphi'nin yönetici kesim ile bağlantılarından faydalanmak istediler ve stratejilerinde yanılmadılar. İlk başkanlığı döneminde, yani 1913-1931 yılları arasında, Tanrıöver *Türk Ocağı*'nin 250 şubelerini kurmuş ve ocağa önemli bir bütçe sağlamıştır. Dernek başkanı olarak Hamdullah Suphi Tanrıöver hayatını, Türk etnik ve kültürel kimliğinin tanıtılmasına adanmıştır. Eşi Saide hanımı da yine burada tanıdı. İlk karşılaştıkları 1915 yılında Saide hanım 15-16 yaşındaydı. İki yıl sonra da evlendiler.⁸⁵⁹

Türk Ocağı Derneği, birçok aydın tarafından Türkçülüğün Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtarılması için tek çözüm olarak görüldüğü bir zamanda kuruldu. Bu nedenle siyasî destek de aldı. Yeni başkanı siyasî çevrelerde de saygı görüyordu. 1913 yılında, Birinci Balkan Savaşı esnasında "Bulgarların yaptıkları katliamı"⁸⁶⁰ tüm dünyaya tanıtma görevi olan bir heyete dâhil edilmişti. Hamdullah Suphi daha sonra Almanya'ya gönderildi. Gidiş nedeni hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Biyografisini yazan sekreteri Mustafa Baydar'ın anlattıklarına göre Tanrıöver'in Almanya'ya solcu akımının Türk gençlerine girmesini önlemek için gönderildiğini ifade eden bazı söylentiler olmuştur.⁸⁶¹

Başlangıçta Osmanlı Devleti'nin reformlar yoluyla varlığını devam ettirebileceğine inanmasına karşın Birinci Dünya Savaşı sonunda İstanbul işgal altındayken Hamdullah Suphi, Mustafa Kemal'in başını çektiği harekete katılmaya karar verdi. İlk görüşmeleri 8 Nisan 1920'de Türkiye Cumhuriyeti'nin gelecekteki başkentinde, Ankara'da gerçekleşti. Aralarında yakın bir işbirliği

⁸⁵⁷ Seraslan, a.g.e., 43.

⁸⁵⁸ Ahmed Mazhar Âkifoğlu, "Çok Aziz Örnek İnsan, Ağabeyim Hamdullah Subhi," *Türk Yurdu*, no. 336, Haziran (1967): 5-7.

⁸⁵⁹ Baydar, a.g.e., 42.

⁸⁶⁰ Seraslan, a.g.e., 40.

⁸⁶¹ Baydar, a.g.e., 42.

gelişti ancak anlaşmadıkları bazı anlar da yaşandı. Buna rağmen Tanrıöver hiçbir zaman Atatürk'e karşı açıkça muhalif olmadı ve onun girişimlerini her zaman beğenmemesine rağmen yine de onu hep destekledi. Bu ilişki Hamdullah Suphi'nin "Tanrıöver" soyadını alma kararından da açıkça anlaşılmaktadır. 1934 yılında soyadı kanunu onaylandıktan sonra Hamdullah Suphi büyük dedelerinden birinin anısına "Kocamemi" soyadını seçti. Ancak Atatürk bir yemekte kendisine "Memi"nin "Muhammed"den geldiğini ve Arap kökenli olduğunu söylemiş ve ona Türkçe bir soyisim vermeye karar verdi: "Hamdullah"ın Türkçe karşılığı olan "Tanrıöver" (Allah'ı / Tanrıyı öven).⁸⁶²

Ankara'ya geldikten sonra yeni başkentte kurulan Meclis'in üyesi oldu ve Meclis'te çeşitli görevlerde bulundu. Ancak Hamdullah Suphi'nin politik karakteristiğini yansıtan en önemli husus *Türk Ocağı'nı* Cumhuriyetin ilk yıllarında ulus-devlet kimliğinin bir aracı hâline getirmesidir. Tanrıöver'in *Türk Ocağı*'nda yaptığı birçok konuşmayı biraraya getiren *Günebakan* kitabı, Eğitim Bakanlığı'nın desteği ile bastırıldı ve 1930 yılında Türkiye'deki okullara dağıtıldı. Derneğin çıkardığı *Türk Yurdu* dergisi de aynı şekilde basılıp dağıtıldı.⁸⁶³

Ancak Hamdullah Suphi'nin başında bulunduğu derneğin, Mustafa Kemal'in başında bulunduğu Cumhuriyet Halk Partisi ile olan bu "ittifakı" uzun sürmedi. 10-18 Mayıs 1931 tarihli Kongresi sonrasında *Türk Ocağı* kendinî lağv etmeye karar verdi. Aslında karar birkaç ay öncesinde Atatürk tarafından alınmıştı.⁸⁶⁴ Mustafa Kemal'in aldığı karar konusunda iki görüş var: İlkine göre Atatürk *Türk Ocağı*'nın gücünün giderek arttığını ve gelecekte Cumhuriyet Halk Partisi'nin ciddi bir rakibi olabileceğini anlamış ve bu nedenle *Türk Ocağı*'nın kapatılmasına ve yerine *Halk Evleri*'nin kurulmasına karar vermişti. Diğer görüşe göre SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Yakov Zaharoviç Surits, Sovyet sınırlarında yaşayan Türk halklarını siyasî açıdan etkileyebileceğini düşündüğü

⁸⁶² A.g.e., 284.

⁸⁶³ Ömer Özcan, "Hamdullah Suphi Tanrıöver," *Türk Yurdu*, no. 281, (Ocak 2011).

⁸⁶⁴ Yusuf Sarınoy, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931* (İstanbul: Ötüken, 1994), 325.

Türk Ocağı'nin kapatılmasını Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'tan talep etmişti.⁸⁶⁵

Türk Ocağı lağvedildikten hemen sonra, 25 Mayıs 1931'de Hamdullah Suphi Bükreş'e elçi olarak gönderildi. Romanya'yı rastgele tercih etmemişti. Belgrad, Kahire veya Bükreş'e gitme fırsatı sunulmuştu. Hamdullah Suphi önemli bir nüfusa sahip bir Türk toplumu bulunduğunu bildiği için Romanya'yı tercih etti.⁸⁶⁶ Romanya'ya ilk ziyareti 1910'da gerçekleşmiş ve bu ülke onda olumlu izler bırakmıştı. O tarihteki ziyaretinde Romanya'nın önemli siyasetçileriyle görüşmüştü.⁸⁶⁷ Tanrıöver, projelerine sürgünde de devam etmek istiyordu. Nitekim bu görevinde geçireceği zaman, tercihinde hiç yanılmadığını gösterecektir. Birkaç ay önce Romanya'da nüfus sayımı yapılmıştı ve sonuçlara göre 150,773 Türk ve 22,092 Tatar vardı.⁸⁶⁸ Nüfus sayımının resmi verileri 1938 yılında yayınlandı. Bununla birlikte 12 Temmuz Cuma sabahı *Principesa Maria* yolcu gemisinden Köstence'ye indiği zaman Tanrıöver, Dobruca ve Besarabya'da çeşitli sorunlarıyla ilgilenebileceği 350,000'den fazla Müslüman ve Hristiyan Türk olduğu bilgisini almıştı⁸⁶⁹. Bu Türk nüfusla ilgili başlıca projesi, onları kimliklerini muhafaza edebilecekleri Türkiye'ye yerleştirmektir.

Gagavuzlar hakkında⁸⁷⁰ Türk halkı olduklarına dair 1915 yılından beri Dobruca basınında yazılar yer almaktaydı.⁸⁷¹ Gagavuzların yaşadıkları bölgelerdeki Türk diplomatlar da "Hristiyan Türk" nüfusunun olduğunu bildirmişlerdi. Türkiye'nin Köstence'deki Başkonsolosu Mehmet Ragıp Bey (İlseven), Tanrıöver gelmeden önce Gagavuzların varlığını "keşfetmişti". 14 Ekim 1930 tarihinde gönderdiği bir

⁸⁶⁵ A.g.e., 320-329.

⁸⁶⁶ Baydar, a.g.e., 156.

⁸⁶⁷ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 63, f. 216.

⁸⁶⁸ Sabin Manuilă, *Recensământul General al Populației României din 20 Decembrie 1930 (20 Aralık 1930 Romanya Nüfusunun Genel Sayımı), Volumul II: Neam, Limbă maternă, Religie (Cilt 2: Millet, Anadil, Din)*, Monitorul Oficial (Romanya Resmi Gazetesi). Imprimeria Națională, Bükreş, 1938, 33.

⁸⁶⁹ Baydar, a.g.e., 153.

⁸⁷⁰ Gagavuzların tarihi için bakınız Kemal Karpat, "Gagauzlar", *İslam Ansiklopedisi*, cilt 13, 1996, 288-291.

⁸⁷¹ Örneğin bakınız *Mektep ve Aile*, "Tarih: Gagauzlar", no. 10, Ağustos 1915.

raporda aşağıdaki hususları vurgulamıştı: “Romanya’nın Besarabya ve Dobruca kıtalarında, Bulgaristan’ın Varna sancağında (Gagauz) denilen küçük bir kısım halk vardır ki ana dili Türkçe, mezhebi de Hıristiyan ortodokstur”⁸⁷².

1909 yılında Varna’da yayınlanan *İzvestiya* adlı dergiyi ve çeşitli çalışmalarını kaynak olarak kullanan raporun devamında Ragıb Bey, Gagavuzların tarihini ve geleneklerini ayrıntılı olarak anlatmıştı. Ragıb Bey’e göre sorun “Besarabyadakiler dahi kendilerini İslav gibi tanımakta ve Türk Devleti’nin bu kıt’ayı teshiri üzerine kendi İslav dilini bırakarak Türk dilini almış olduklarını zannetmektedirler”⁸⁷³

Türkiye’nin Varna’daki Konsolosu da benzer ilgiyi göstermişti. 12 Mart 1932 tarihli raporunda Konsolos, bulunduğı bölgede Türkçe konuşan ancak Hristiyan-Ortodoks olan insanların yaşadığını ifade ederek, sözkonusu milletin kökeni hakkında araştırmayı kendine bir borç bilmişti.⁸⁷⁴

Gagavuzların tarihini anlatmak ve Türklüklerini ispatlamak için Varna’daki Konsolos Ragıb Bey ile aynı kaynaklara başvurarak, aşağıdaki sonuca varmıştı: “Bunlar şimdiye kadar Türkler tarafından lâıkiyle benimsenmediğı ve kendi aralarında da âlim, muharrir, siyasî, memur ve muallim yetişmediğı için Türklerle ve Türkiye’ye karşı alâka-i hissiyeleri neşvünema buldurulmamıştır”⁸⁷⁵. Konsolos Gagavuzların kendilerini Romenlere yakın görmediklerini, ancak Bulgarların onları kendi taraflarına çekmek için büyük çaba sarfettiklerini belirtmişti. Metnin devamında “İhtiyar gagauzlar hiç bulgarca bilmedikleri halde gençler arasında bulgarcaı bilmiyen yoktur”⁸⁷⁶ ifadesi yer alıyor.

Diplomatik raporun sonunda:

“...bu Hıristiyan Türkler memleketimize celbedildikleri ve aynı nesilden olan Anadolu Türkleriyle ihtilâtları temin olunabildiğı takdirde oguz nesilden bir kütlenin

⁸⁷² B.C.A., 030.0.010.000./246.666.30, 2.

⁸⁷³ A.g.y., 7.

⁸⁷⁴ A.g.y., 8.

⁸⁷⁵ A.g.y., 14.

⁸⁷⁶ A.g.y.

bulgarlaştırılmasının önüne geçilmiş olmakla beraber neslimize dolayısı ile tarihimize pek büyük bir hizmet ifa edilmiş olunur mütealasında bulunduğumu ehemiyetle arzeylerim Efendim.”⁸⁷⁷

Türk kimliğini kaybeden bir toplumun yaşadığı bir ülkede diplomat olan Tanrıöver, sözkonusu toplumun kimliğini keşfetmeye yardımcı olmayı ve aynı zamanda Türkiye’de tanıtmayı hedeflemekteydi. Hamdullah Suphi, aktif bir elçi oldu; Gagavuzların yaşadıkları Dobruca ve Besarabya’ya defalarca gitti. Önemli bir avantajı olan belagatinden de faydalanarak, Gagavuz toplumuyla toplantılar düzenleyip, Türk Devleti’nin destek sözünü verdi ve onları Türklükleri hakkında ikna etmeye çalıştı.. Aynı çerçevede Ankara’daki siyasetçileri Gagavuzların Türk dünyasına (yeniden) kazandırılması gereken bir toplum olduklarına ve Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisine getirilmelerinin, Türkiye Cumhuriyeti için faydalı olacağına ikna etmeye çalıştı..

Eleştirilere rağmen Hamdullah Suphi Tanrıöver projesinden vazgeçmedi. Ankara’daki siyasetçileri Gagavuzların Türkiye’ye yerleştirilmeleri konusunda ikna etmek için, eski özelliklerini muhafaza eden Türkler oldukları yönünde saf bir görüntü yaratmaya çalıştı.

Türkiye’nin Bükreş Elçisi hazırladığı raporlarda öncelikle Gagavuzları Anadolu’daki Türkler’den farklı olmadıklarını göstermeye çalıştı. Bu çerçevede, Dobruca’daki Türkler’in görüşlerini hatırlattı. Mankalya imamı İsmail Gagavuzlar için şöyle diyordu: “... bizim köylü amcalardır. Vaktile dinlerini vermişler dillerini vermemişler.”⁸⁷⁸ Söylediklerini desteklemek maksadıyla Tanrıöver kendi tecrübelerinden bazı örnekler verdi. Genç bir Gagavuz ile Tekfürgöl’de yaptığı diyalog böyle bir örnektir:

- Sen nesen? dedim.
- Gagavuzum.
- Nece konuşuyorsun?
- Gagavuzca.
- Ben nece konuşuyorum?
- Sen de Gagavuzca konuşuyorsun.

⁸⁷⁷ A.g.y.

⁸⁷⁸ B.C.A., 030.0.010.000/.246.666.30, 17.

-Türkiye'de (14.000.000) adam var. Onlar da bizim gibi konuşuyorlar.

-Türkiye'de bu kadar Gagavuzca konuşan adam olduğunu bilmiyordum.

Bunu üzerine dedim ki:

-Oğlum, Sen de, ben de, Türkiye'de onlar da, hepimiz Türkçe konuşuyoruz.

-Evet hakkın var, bizim dilimize Gagavuzca da derler, Türkçe de derler.

Hislerini yoklamak istedim. Sana birşey soracağım, doğru cevap ver:

-Eğer Türkiye kapılarını açarsa ve sizi içeri almak isterse gider misin?

-Bir şey soracağım dedin sanki bu da lâf mı? Devlet bizi çağırırsa biz burada niçin sürüneceğiz.⁸⁷⁹

Besarabya'ya yaptığı seyahat esnasında, bölgedeki köylere yaptığı ziyaretleri anlatırken Hamdullah Suphi "her yerde Edirne, Bursa ve Sivas'ta"⁸⁸⁰ olduğu gibi Türkçe konuşulduğunu görmüştü.

Tanrıöver Gagavuzlarda Türk özellikler keşfetmeye devam etmişti: "Bu fırsatla kendisinden habersiz kaldığımız bu eski Türk kütlesinin hala ne güzel at yetiştirdikleri ve eski binlerce senelik binicilik vasıflarını kaybetmemiş olduklarını gördük"⁸⁸¹

Türkiye'nin Bükreş Elçisi devamında Gagavuzları sadık, Türk Devleti'ne yakın bir toplum olarak gösterdi. Komrat ziyareti esnasında şehrin Gagavuz belediye başkanı tarafından karşılanan Tanrıöver, belediye başkanı Türkiye için "baba" kelimesini kullandığını anlattı.⁸⁸²

Gagavuzlarla buluşması Hamdullah Suphi'nin Türklük hakkındaki görüşünü de değiştirdi. 1923 yılında Ankara Erkek Pedagoji Lisesinin açılışında yaptığı bir konuşmada Türk kimliğini şu şekilde tanımladı: "Türkçe konuşan, **Müslüman olan** ve Türklük sevgisini taşıyan Türk'tür. Biz onda dil birliği, din birliği ve dilek birliği arıyoruz."⁸⁸³ (vurgulama bize aittir).

⁸⁷⁹ A.g.y., 18.

⁸⁸⁰ B.C.A., 030.10.00.00./247.668.14, 8.

⁸⁸¹ A.g.y., 9.

⁸⁸² A.g.y., 7.

⁸⁸³ Hamdullah Suphi Tanrıöver, *Dağ Yolu*, 1. cilt, Fethi Tevetoğlu tarafından hazırlanan kitap, (Ankara: Kültür ve Turizm Yayınları, 1987), 154.

Gagavuzları tanıdıktan sonra Tanrıöver için din Türk kimliğinin bağlayıcı bir unsuru olmaktan çıktı. Aksine, onun için Hristiyan Türkler Türk toplumunun modernleştirilmesi için bir çözüm olmaya başladı:

Besarabyanın Hristiyan Türkleri Dobrucanın ve Deliormanın müslüman Türklerinden çok daha uyanık, daha zengin, daha tahsilli, daha yetişmiş bir haldedir. Müslüman Türk çok çekingen ve çok yılgın olduğu için hislerini coşkunlukla göstermekten çekiniyor. Ve bilhassa kadına musallat olan islamiyetin tesiri altında ekseriyetle oturduğu köyler ve kasabalar sessiz ve ıssızdır. Doğan yeni Romanya'nın her sahadaki büyük inkişafından hiç bir nasib almamıştır. İmparatorluk zamanında daha geri ve daha fakirdir. Besarabyada hayat ihtirası içinde, kadını hür, çocuğu tahsilli, tek bir dilencisi bulunmayan bir Hristiyan Türk kütlesi vardır. Bunun papazı, imamın, hocanın yaptığıının tamamen zıttı olarak kendi cemaatini hayata, neşeye ve milliyete doğru çekiyor.⁸⁸⁴

Aynı çerçevede Tanrıöver için Hristiyan Türkler:

İssız Anadolumuzun kos koca bir parçasına neşe, hayat, refah ve umran getirecek bir kıymet ve ehliyettedir”, Müslüman Türkler ise “büyük Avrupa fuhatını yapan babalarının ekseriyetle bedenî vasıflarını taşıyorlar. Hakikaten bunlar garp muelliflerinin “la Race Imperiale” dedikleri fatih ve hakim unsurunun soyundan geldiklerini gösterecek bir tavurda ve heybetedirler. Fakat İslam terbiyesi onlarda bütün hevesleri öldürmüş gözleri geride gündelik hayatın endişesi içinde kaybolmuş gayesiz bir millet haline düşmüşlerdir. Kendi gözümle gördüğüm üzere hristiyan Türk balkanlarda kaybettiğimiz bütün topraklarda fıskıran yeni hayatın cereyanlarına katılmış dipdiri ruhu istekle mücadele kuvvetile dolu bir unsurdur.⁸⁸⁵

Ankara'daki liderleri Gagavuzları Türk dünyasına (yeniden) kazandırmak için bir politika başlatmaları gerektiği konusunda ikna etmek için Hamdullah Suphi sayılarını biraz abarttı. Bir diplomatik raporda Romanya'da 200-250,000 Gagavuz yaşadığını ifade ediyordu.⁸⁸⁶ 1930 yılında Ragıb Bey aşağıdaki verileri sunmuştur: Dobruca'da 20.000, Besarabya'da 30.000 ve Varna bölgesinde 7.000⁸⁸⁷, Romanya Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanmış 11 Şubat 1936 tarihli bir yazıda Gagavuz nüfusu 165.268 can olarak tahmin ediliyordu.⁸⁸⁸

Hamdullah Suphi'nin görüşüne göre Gagavuzları kurtarmak Türkiye Cumhuriyeti'nin görevidi. Gagavuzlar için “Anadolu'nun kapılarının açılmasını” teklif eden Tanrıöver, “boş olan Anadolu kendisine sadakatla ve merbut

⁸⁸⁴ B.C.A., 030.10.00.00./247.668.14, 11.

⁸⁸⁵ A.g.y., 13.

⁸⁸⁶ B.C.A., 030.0.010.000.000./246.666.30, 16.

⁸⁸⁷ A.g.y., 6.

⁸⁸⁸ A.M.A.E., fon 71/Turcia, vol/ 65, f. 154.

kalacağı muhakkak olan yep yeni bir kuvvet kazanır”⁸⁸⁹ demiştir. Türkçe konuşan halkların Türk kimliğinin korunmasına katkıda bulunmanın devletin borcu olarak görüyordu. Bu girişiminde Bulgarca konuşan ancak Müslüman olan ve buna rağmen Bulgarlar tarafından dışlanmayan Pomaklar ile Müslüman olan ve olmayan, Fransızlara karşı savaşan Arapları örnek gösterdi.⁸⁹⁰

Türk siyasetçilerini Gagavuzları Türkiye’de kabul ederek korumaya ikna etmek için Hamdullah Suphi bazı şahsi örnekler de verdi: “Kastamonu havalisinde pek çok tesadüf edilen kırmızı saçlı, kırmızı bıyıklı Türkleri hatırlatır bir adam” olan Dimitri adlı Gagavuzun taleplerini anlattı; Romen makamların tavırından şikayetçi olan Dimitri Tanrıöver’e “Bereket bizim orda devletimiz var, babamız var, siz olmasanız bunlar bizi ayak altında ezerler, ne vakit bizi toplayıp kaldıracaksınız?”⁸⁹¹ diye sormuştu.

Hamdullah Suphi Tanrıöver Bükreş’teki görevine başlarken “kimliklerinin farkında olan” Gagavuzlar azdı ve Türk olduğunu kabul edecek birini bulmak zordu. Bu nedenle Tanrıöver, Gagavuzların Türk kökenli olduklarına hem Ankara’daki resmi makamları hem de Gagavuzların kendilerini ikna etmek zorunda kalmıştır.

Bu hedeflerine ulaşmak maksadıyla Gagavuz elitlerinin temsilcileriyle işbirliği yapmaya çalıştı. Bu konuda belki en önemli müttefiki Gagavuz din adamı Mihail Ciachir (Çakır) oldu. Tanrıöver’i tanıdığı zaman İncil’i Türkçe’ye tercüme etmişti ve bu husus, diplomata göre Gagavuzların Türk kimliklerinin muhafaza edilmesi açısından önemliydi.⁸⁹² Hamdullah Suphi 1934 yılında hazırladığı bir raporla anlattığı Besarabya ziyaretini “en yaşlı Hristiyan Türk” olan Ciachir’i (Çakır) ziyaret ederek başlamıştı. Tanrıöver’in Ciachir’a (Çakır) duyduğu büyük saygı, Ciachir’in (Çakır) Gagavuzların Türk kökenli olduklarını ispatlamak, Ruslaştırma, Bulgarlaştırma ve Romenleştirme’den korumak gayretlerinden

⁸⁸⁹ B.C.A., 030.0.010.000.000./246.666.30, 28.

⁸⁹⁰ A.g.y., 29.

⁸⁹¹ A.g.y., 19.

⁸⁹² B.C.A., 030.10.00.00.247.668.14, 6.

kaynaklanıyordu.⁸⁹³ Büyük ihtimalle Tanrıöver'in de desteği ile Ciachir (Çakır) 1934 yılında Gagavuzların tarihini yazdı (*Besarabiyalı gagavuzların istoriyası*). Söz konusu tarih kitabının bir nüshası, özel yazı ile Mustafa Kemal Atatürk'e de gönderildi.⁸⁹⁴

Hamdullah Suphi Gagavuz yerel makamlarıyla da işbirliği yaptı. Bu konudaki en iyi örnek Komrat Belediye Başkanı Gheorghe Caică'dır. Söz konusu ilişki Belediye Başkanının oğuluğunun Tanrıöver'in yardımıyla eğitim için Türkiye'ye giderek Galatasaray Lisesine kaydedilmesiyle güçlendi.⁸⁹⁵

Aslında genç Gagavuzların eğitim maksadıyla Türkiye'ye gönderilmeleri, Tanrıöver'in üzerinde en fazla durduğu girişimdir. Bu husus Gagavuzların göç etmelerinde ve Trakya bölgesine yerleşmelerinde ilk adım olarak görülmüştü. Türk Elçisi eğitim bursları sağlamak için gittiği her yerde Gagavuzların çocuklarının Türkiye'de eğitim almaları konusunda kendisinden yardım talebinde bulduklarını ve halihazırdak vaziyetlerinden şikayetçi olduklarını belirtti: "Bizi Türküz diye hor tutuyorlar, çocuklarımıza iş vermiyorlar. Mekteplerimizde çocuklarımız bizim onlara öğrettiğimiz dilde okutulmuyor."⁸⁹⁶

Ancak Romen tarafının görüşlerine göre genç Gagavuzların Türkiye'ye gitme nedenleri çok farklıydı: "Türk Elçiliğinin, göç fikrini benimsetmek maksadıyla toplayarak Türkiye'deki okullara gönderdiği öğrenciler sadece Romence biliyorlar. Dilini bile bilmedikleri bir ülkeye duydukları sevgiden değil, sunulan maddî avantajlardan dolayı Türkiye'ye gidiyorlar."⁸⁹⁷

Eğitim için Türkiye'ye giden Gagavuzların sayısı konusunda elimizdeki şimdilik kesin bir veri yok. Türk Ortodoks Kilisesi eski Patriği Selçuk Erenoğlu'na göre

⁸⁹³ A.g.y., 6.

⁸⁹⁴ Todur Zanet, "Gagauz İstoriyasında Mustafa Kemal Atatürk (Gökoğuz Tarihinde Mustafa Kemak Atatürk)," *Ana Sözü*, no. 19-20 (590-591) (Kişinev, 31 Ekim 2013), 5.

⁸⁹⁵ Ali Kaygı, (Gheorghe Caica), "Göçetmedään Komratı bir Kerecik Taa Görmäk pek İstiyorum. Moldova Türkiye Büyükelçisinä Oğuz ÖZGEya bir Mektub." (Ölmeden önce Komrad'ı bir Kerecik Daha Görmek İstiyorum. Türkiye'nin Moldova Büyükelçisi Öğuz Özge'ye bir mektup), *Ana Sözü*, no. 1-2 (388-399) (Kişinev, 23 Eylül 2000): 4.

⁸⁹⁶ B.C.A., 030.10.00.00./247.668.14, 10.

⁸⁹⁷ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, f. 155.

⁸⁹⁸, 30'lu yıllarda Türkiye'ye 123 öğrenci gelmiştir. Eğitime gelen Gagavuzlardan biri olan Cem Tezel 1930-1940 yıllarda Türkiye'ye 200 öğrencinin geldiğini ifade etmiştir.⁸⁹⁹ Farklı kaynaklar ise Türkiye'ye eğitim maksadıyla gelen 300 Gagavuz olduğu ileri sürmektedir.⁹⁰⁰ Eğitim için Türkiye'de bulunan Gagavuz öğrenciler Türk Ortodoks Patriği bünyesinde biraraya geliyorlardı. Türkiye'de eğitim alanların tamamı hakkında fazla bilgi yok. Bir kısmı Besarabya'ya dönmüş ancak çoğu onlara kapılarını açan ülkeye yerleştiler. Bazıları Türkiye'ye o kadar iyi entegre oldular ki başarılı kariyer yaptılar. Hamdullah Suphi Bükreş'teki görevini tamamladıktan sonra da çoğu ile irtibatını devam ettirdi.⁹⁰¹

Gagavuz gençlerinin eğitim için Türkiye'ye göndermesine paralel olarak Tanrıöver Türkçe dil derslerinin Gagavuzların yaşadıkları bölgelerdeki okullarda verilmesi konusunda Romen makamları nezdinde girişimlerde bulundu. Bu girişimin arkasında yatan neden Gagavuzların Romen ve Bulgar okullarında devam etmeleri ve karma evlilikler nedeniyle Türk kimliklerini kaybetmeleriydi.⁹⁰²

17 Aralık 1934 tarihinde Hamdullah Suphi Romanya Eğitim, Kültür ve Sanat Bakanı Dr. Constantin Angelescu ile görüştü.⁹⁰³ Tanrıöver Romen temsilcisine Besarabya seyahatini anlattı ve Gagavuzların sadece bir konudan rahatsız olduklarını söyledi: "kendi okullarında kendi dillerini okuyamamaları"⁹⁰⁴. Türk Elçinin görüşüne göre anadillerini öğrenebildikleri okulları olan Bulgar, Macar ve Almanlardan farklı olarak "Hristiyan Türkler" "Müslüman Türkler" kadar bile

⁸⁹⁸ Türk Ortodoks Patrikhanesi Milli Mücadele esnasında, Anadolu'nun Yozgat bölgesindeki Ortodoks papazı Pavlos Karahisaridis tarafından kurulmuştur. 21 Eylül 1922 tarihinde Türk Ortodoks Patrikhanesi, Rum Ortodoks Patrikhanesi'ne karşı bağımsızlığını ilan etmiştir. Pavlos Karahisaridis adını Zeki Erenol olarak değiştirmiş ve sonra Patrik I.Eftim olmuştur. Zeki Erenol'un çocukları ve torunları, Türk Ortodoks Kilisesinin müteakip patrikleri olmuştur. Türk Ortodoks Kilisesi, Rum Ortodoks Patrikhanesi tarafından tanınmıyor.

⁸⁹⁹ Stepan Bulgar, "Türkiyeye Gelen 1934-1940-cı Yıllarda Gagavuz Öğrencileri," *Sabaa Yıldızı*, no. 13 (2000): Komrat, 19.

⁹⁰⁰ Todur Zaneta, a.g.m., 5.

⁹⁰¹ Türkiye'deki Gökoğuz öğrencilerin listesi için bakınız Necip Hablemitoğlu, "Kemal'ın Öğretmenleri", *Kırım*, no. 21 (Ekim-Kasım-Aralık 1997): 7; Bulgar, a.g.m., 16-34.

⁹⁰² B.C.A., 030.0.010.000./246.666.30, 17.

⁹⁰³ B.C.A., 030.10.00.00./247.668.14, 2.

⁹⁰⁴ A.g.y.

haklara sahip değillerdi.⁹⁰⁵ Önemli bir hususu vurgulamamız gerekiyor: Hamdullah Suphi okullara Gagavuzca öğretilmesi için değil, Anadolu'da konuşulan Türkçe'nin öğretilmesi için girişimde bulundu.

Angelescu "Hristiyan Türklerin" yaşadıkları köyle ve kasabalarda Türkçe dersleri verilmesine karşı olmadığını ifade ederek, Türkçe öğretmenler ile ders kitaplarının bulunmalarının bir sorun olarak gördüğünü belirtti. Türk Elçisi sorunun Tutrakan gibi "Müslüman Türklerin" yaşadıkları bölgelerden eğitimli şahısların getirilmesiyle ve ders kitaplarının Türkiye'den sağlanarak çözülebileceğini ifade ettikten sonra, 2-3 yıl içerisinde Türkçe öğretmenlerinin yetiştirilmeleri için Komrat kasabesindeki lisede iki Türkçe sınıfı açılması konusunda anlaşılardı.⁹⁰⁶

Hamdullah Suphi çok uzun düşünmedi ve görüşmeden hemen sonra Bakan Angelescu ile kararlaştırılan hususların uygulanması için girişimleri başlattı. Ertesi gün, 250.000 kişilik nüfusun millî uyanması için Romen Devleti tarafından sağlanan uygun çerçeveden faydalanılması gerektiğini savunarak, Ankara'daki resmi makamlardan gerekli ders kitapların gönderilmesini ve Türkçe öğretmenlere maddî destek verilmesini istedi.⁹⁰⁷

Öğretmenlerin geldikleri yer konusunda - Romanya'daki Türk veya Türkiye Cumhuriyeti'nden gelen öğretmenler – bilgiler çok net değil. Bazı kaynaklara göre Türkiye'den geliyorlardı, bazıları ise Romen vatandaşı olan Türkler arasından seçiliyorlardı. Örneğin *Yıldırım* gazetesinin bir sayısında "Türk muallimlerinin Türkiyeden Maarif Vekâletinden gelmiş olmasını iddia etmek pek asılsızdır. Çünkü bu muallimler hepsi Dobrucalı Romen tebaasından Türk gençleridir"⁹⁰⁸ diye belirtiliyor. Ancak kayıtlara göre hem Mecidiye Müslüman Seminerinin mezunları hem Türkiye'den öğretmenler gönderildi.⁹⁰⁹

⁹⁰⁵ A.g.y., 2-3.

⁹⁰⁶ A.g.y., 3.

⁹⁰⁷ A.g.y.

⁹⁰⁸ "Gagauzlar," *Yıldırım*, no. 146, 14 Şubat 1936, 2.

⁹⁰⁹ Bulgar, a.g.m., 16.

Besarabya eğitim genel müfettişi C. Holban tarafından 21 Ekim 1936 tarihinde Türkçe dersleri konusunda imzalanmış olan anlaşmada aşağıdaki hususlar yer aldı: Türkçe sadece Komrat'taki erkek ve karma okullarda, Türkçe dersleri haftada iki saat ve ders programı dışında verilecekti, ebeveynlerin etnik kökeni belediye başkanı ve papaz tarafından teyid edilmeliydi.⁹¹⁰ 1936 yılında Komrat bölgesindeki okullarda verilen Türkçe derslerine bütün sınıflardan toplam 110 öğrenci kayıtlıydı.⁹¹¹

Türkçe öğretmenlerin çalışmaları Romen makamların dikkatini çekti. Jandarma Bölge Müfettişliğinin 28 Temmuz 1937 tarihli bir raporunda, Komrat'ta Türkçe sınıflarının kurulması anlatıldı: "Talimatlara göre seçim sadece Türk kökenli çocuklar arasından yapılmalıydı." Ancak ilkokul öğretmeni Zahit M. Boztuna bu talimatlara uymamış ve "kurslarına Moldovan ve Bulgar çocuklarını da çekmişti".⁹¹² Türkçe derslerine Gagavuz olmayanların da gelme nedeninin, masraflar Türkiye Devleti tarafından karşılanmak suretiyle Türkiye'ye eğitim için gönderilecekleri ve daha sonra orada onlara iş imkanı sağlanacağı konusundaki taahhüt olduğu düşünülmekteydi.⁹¹³

Bu konu basının da dikkatinden kaçmadı. *Curentul* isimli Romen gazetesinin 20 Eylül 1937 sayısında, Romen Devleti'yle Türkçe dersleri konusundaki anlaşmaya uyulmadığı, öğrencilerin çoğunun Romen, Rus ve Bulgar oldukları belirtiliyordu. Makaleyi yazan Gheorghe Ababei'e göre Gagavuzların Türkiye'ye gitmeleri konusundaki propaganda, Türkiye'nin Bükreş Elçiliği tarafından finanse edilmekteydi.⁹¹⁴

Tanrıöver'in Gagavuzlara karşı tavrı eleştirilere de neden oldu. Örneğin o dönemin Madrid Elçisi Tevfik Kamil Koperler, Gagavuzları Tanrıöver'den çok farklı şekilde algılıyordu. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü'ye gönderdiği 31 Ocak 1936 tarihli bir raporda, Bulgar basınından esinlenerek haber yapan

⁹¹⁰ A.N.R., fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosya 28/1937, 27.

⁹¹¹ A.g.y., 26.

⁹¹² A.g.y., 25.

⁹¹³ A.g.y.

⁹¹⁴ A.g.y., 269.

Elefteron Vima adlı Yunan gazetesinde yer alan haberi anlatan Koperler, Gagavuzların Türkiye'ye getirilmelerine karşı muhalif bir tutum sergiledi. Koperler'in görüşüne göre üç yıldır Gagavuzları Türkiye'ye getirme ısrarı tehlikeli ve yanlış bir teoriye dayalıydı⁹¹⁵.

Türkiye'nin Madrid Elçisi argümanlarında, Türkiye ve Yunanistan arasında 1923 yılında yapılan nüfus mübadelesine değinerek savunmaktaydı.. Gagavuzların o zamanın Türkiye'sinde yaşamaları durumunda, İstanbul Ortodoks Kilisesine bağlı olmaları nedeniyle tıpkı Karamanlı Türkler gibi Yunanistan'a gönderilmiş olacaklarını ifade etmekteydi. Ayrıca Koperler, Gagavuzların İstanbul'a yerleşmelerinin Türk nüfusunun artmasına neden olmayacağını, giden "Rum kardeşlerinin yerlerini doldurmaya" yarayacağını vurguladı..⁹¹⁶

Tevfik Kamil Koperler'e göre bir halkın Türkçe konuşması onu Türk saymak için yeterli değildir. Bu çerçevede Türk diplomatı Ankara ve Bursa'da bulunan, Türkçe konuşan ve Türk sayılmayan Ermenileri örnek göstererek, Gagavuzların Türk olmalarına imkân olmadığını açıkça ileri sürüyordu: "Eski Karaman Rumları ne kadar Türkse Gagavuzlar'da o kadar Türk olabilir".⁹¹⁷

Koperler, Gagavuzları Türk sayan başlıca kaynakları da eleştiriyordu: Mihail Ciachir ve Atanas Manoff tarafından yazılmış olan Gagavuz tarihleri, bunların başında gelmekteydi. Türk diplomata göre Gagavuzlara Türk sıfatı verilmesi, isimleriyle ilgili yanlış bir eşleştirmeden kaynaklanıyordu. "Gagavuz" ve "gök oğuz" arasında benzerlik olduğunu iddia edenlere karşı olduğunu ifade eden Koperler, bu konunun hiçbir bilimsel dayanağı olmadığını ileri sürmekteydi. Ayrıca Koperler hazırladığı raporda Gagavuzların konuştukları Türkçe'nin de

⁹¹⁵ B.C.A., 030.10.00.00./116.810.12., 1.

⁹¹⁶ A.g.y.

⁹¹⁷ A.g.y., 2.

“Ermenilerin durumunda olduğu gibi”⁹¹⁸ sonradan alınmış bir dil olduğunu iddia ediyordu.⁹¹⁹

Sonuç olarak raporunda Tevfik Kamil Koperler şöyle diyordu: “Türkiyeyi Gagavuz kolonisi yapmayalım. Mübadele ve ona tekaddüm eden millî hareket sayesinde millî birliği teessüs eder gibi olan memleketimize yeniden bir ortodoks cemaati getirmek kendi yaptığımızı yine kendimiz yıkmak, gelecek asırlarda fitne ve şuriş unsurlarını biriktirmek olur.”⁹²⁰

Romen makamlarından gelen bazı sesler de Gagavuzların Türkiye’ye göçe ikna edilmeleri niyetine karşı çıkmaktaydılar. Bu tutumun iki nedeni vardı. Öncelikle Bükreş’teki makamlar, İstanbul Ortodoks Patriğinin otoritesinin zayıflayacağı endişesini taşımaktaydılar:

Tabii ki Türk Hükümeti bu Hrisityanların Konstantinopol Patriğinin manevî otoritesine geçmelerine müsaade etmeyecek ve “Laik-Hristiyan Türk Toplumunu” şeklinde varolan millî Ortodoks kiliseye bağlamaya çalışacaktır. Afaroz edilmiş Ortodoks papaz Papa Eftimie tarafından yönetilen bir topluluk şu an önemsiz, tek üyeleri afaroz edilmiş birkaç Rumdur. Ancak Romanya’dan getirilen 300.000 Gagavuz (tahmin Bükreş Büyükelçine aittir) Türk Ortodoks kilisesinin himayesine geçince, 70.000 nüfusuyla Konstantinopol Patriği kendisini ikinci plana atılmış bulacaktır.⁹²¹

Aynı çerçevede Romen resmi makamları Gagavuzların asimilasyon ihtimalini de görmüşlerdi: “Türk Hükümeti’nin Gagavuzları ülkeye getirmeye gayret ederken bizim barışçı, sadık ve çalışan bir nüfusu Romenleştirmek yerine Türkleşmelerini kolaylaştırmamız anlaşılması güçtür.”⁹²²

Gagavuzların Türk olarak sayılmamalarına karşı eleştirel görüşler, yerel Türk veya Gagavuz toplumunun temsilcilerinden de gelmişti. Örneğin Gagavuz avukatı Kario Amira, Gagavuzların Hristiyan ve Türklerin Müslüman olmaları dolayısıyla Gagavuzların Türk olamayacakları, Gagavuzların tarih içinde Hristiyanlık adına Türklere karşı savaştıkları ile ilgili bazı iddiaları çürütmeye

⁹¹⁸ A.g.y., 3-4.

⁹¹⁹ A.g.y.

⁹²⁰ A.g.y., 4.

⁹²¹ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, f. 155.

⁹²² A.g.y.

çalıştı. Kario Amira bu suçlamalara cevaben Gagavuzların Hristiyanlık adına Türklerle savaştıkları dönemlerin geçtiğini ve şu an geleneklerin, müziğin, dansın ve ortak düşünme şeklinin dinden daha önemli olduklarını savunuyordu.⁹²³

Bu eleştirilerden öte, Tanrıöver'in gayreti sonucunda Gagavuzlara karşı ilgi arttı. Tarihleri ve kültürleri konusunda makaleler ve bilimsel çalışmalar yayınlanmaya başladı. Sözkonusu çalışmalar Romanya'daki Türk basınında yayınlandı. Örneğin *Türk Birliği* gazetesinde Gagavuzların Türk dünyasına ait olduklarını anlatan makaleler yayınlanmaya başlamıştı. Böyle bir makalede yapılan açıklama şu şekildedir:

Bugün dünya yüzünde Türk oldukları su götürmez bir hakikat olan bir çok topluluklar var ki, uzun zaman ana kütle ile teması kaybetmeleri yüzünden benliklerini unutmuş bir halde bulunmaktadır. Bu kardeşlerimizi Türk milletine tanıtmak ve onları hakiki hüviyet ve milletleri hakkında tenvir ederek büyük Türk çerçevesi içerisine almağa çalışmak lazımdır. Bunu dünyanın hangi köşesinde olursa olsun, her münevver Türk kendine millî ve mukaddes bir borç bilmelidir.⁹²⁴

Yine *Türk Birliği*'nde Türkçe öğretmeni Ali Rıza Yalçın, nihayet Türk kökenlerini keşfeden Gagavuzların arzularını şiire döktü: "Şimdiye kadar bize Bulgar demişler/Bazıları Yunan bilmem ne demişler/Artık bildik, öğrendik Türklüğümüzü/Ötekiler ise yalan söylemişler". Diğer dörtülerinde öğretmen Gagavuzların Türk dünyasına kabul edilme arzularını dile getiriyordu.⁹²⁵

O dönemde yapılan gayretlerin diğer bir etkisi, gençlerin Gagavuzların tarihine olan ilgilerinin artması oldu. Bu konudaki en güzel örnek, "Tarih Işığında Gagavuzlar (Găgăuzii în lumina istoriei)" adlı doktora tezini hazırlayan tarihçi Mihail Guboglu'dur.⁹²⁶ Sözkonusu çalışmanın bazı bölümleri *Türk Birliği*⁹²⁷ gazetesinde de yayınlandı.

⁹²³ Kario Amira, "Gagauzlara aid bir izah," *Türk Birliği*, Pazarcık, no. 13, 22 Nisan 1939, 2.

⁹²⁴ M. K., "Gagauzlar," *Türk Birliği*, Pazarcık, 18 Kasım 1938, no. 5, 2.

⁹²⁵ Ali Rıza Yalçın, "Gagauz kardeşlerimizin dilekçesi," *Türk Birliği*, Pazarcık, 17 Aralık 1938, no. 7, 2.

⁹²⁶ Z. Boztuna, "Gagauz münevverleri münakaşa sahasında...", *Türk Birliği*, Pazarcık, no. 19, 6 Eylül 1939, 2.

⁹²⁷ *Türk Birliği*, no. 19, 6 Eylül 1939, 2.

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Gagavuzların Türk kimliklerinin (yeniden) keşfedilmesindeki rolü, yukarıda bahsi geçen isimler tarafından da takdir edildi. Bir Gagavuz, Tanrıöver'i onlara Türk olduklarını göstererek "diğer milletler tarafından yok edilmekten" kurtaran "bir güneş"e benzetmiştir: "Türkiye'deki ve başka yerlerdeki Türklerle can ve kan kardeşi olduğumuzu işitmek bizim için genel acunda eşsiz bir bahtiyarlık oldu"⁹²⁸ Gayretleri günümüze kadar Gagavuzların hafızasında kaldı. 2011 yılında yayınlanan "*Gagauzya Benim Topraam*"⁹²⁹ adlı belgesel için mülakat yapılan Gagauzya⁹³⁰ vatandaşları Türkiye'den Tanrıöver döneminde gönderilen öğretmenleri⁹³¹ anlattılar.

Gagavuzlara karşı bağlılığı o kadar güçlü oldu ki Romanya'daki Polis Genel Müdürlüğü'nün 10 Kasım 1938 tarihli bir raporunda, Türkiye'nin Bükreş Elçisi'nin temsilciliğin alt seviye personelinin – hizmetliler – sadece Gagavuzlar arasından seçilmesini emrettiği anlatılmaktadır.⁹³²

Tanrıöver'in Gagavuzlara karşı ilgisi kesinlikle geçici, sadece Bükreş'teki göreviyle sınırlı olmadı. 1944 yılında Elçi görevini tamamlayarak Türkiye'ye döndüğü zaman Gagavuzlarla ilgilenmeye devam etti. Tarihçi Kemal Karpat 1946 yılında Hamdullah Suphi ile olan görüşmesini anlatırken sözkonusu görüşmede Tanrıöver'in ona Gagavuz toplumunu araştırmasına "ön ayak olduğunu" ve hatta onların tarihlerini yazmasını teklif ettiğini belirtmektedir.⁹³³

Hamdullah Suphi Tanrıöver'in entellektüel değişimi, Osmanlı İmparatorluğu zamanında yetişen ancak Cumhuriyetin kurulmasına katılmak zorunda olan aydınların tipik değişimi olmuştur. Kimliğini tanıtmaya sürecinde olan Türk toplumunun değişmesine aktif şekilde katılanlar arasında olmuştur. Bir milletin

⁹²⁷ Mihail Guboglu, "Tarih Karşısında Gagavuzlar," *Türk Birliği*, Pazarcık, no. 19, 6 Eylül 1939, 3.

⁹²⁸ "Besarabyadaki Hristiyan Türkler," *Yıldırım*, no. 150, 25 Nisan 1936, 1.

⁹²⁹ *Gagauzya Benim Topraam*, T.C. Kültür Bakanlığı'nın desteğiyle hazırlanan TV belgeseli, 2011.

⁹³⁰ Gagavuz Yeri Özerk Bölgesi, Moldova Cumhuriyeti sınırları içerisinde özerk bölge.

⁹³¹ Todur Zanet, a.g.m., 5.

⁹³² A.N.R., fon Direcția Generală a Poliției, dosya 112/1938, 1.

⁹³³ Karpat, "The Emigration of Turks from Romania to Turkey and Hamdullah Suphi Tanrıöver", 547-548.

kimliğinin tanıtılmasında dinin rolü ile ilgili tartışmalarda o, müşterek dil ve kültüre öncelik vermiştir. Hristiyan Türk olan Gagavuzları Türkiye'ye yerleştirmeye çalışmasının nedeni de buydu. Projesi başarılı olmadı çünkü Ankara'daki siyasî liderlerin çoğu, millî kimliğin parçası olarak dine önem vermeye devam ettiler.

Vefat ettiği 10 Haziran 1966 tarihine kadar Türklüğü destekleyen liderler arasında olmaya devam etti. Türkiye'ye döndükten hemen sonra 1950 yılına kadar Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili seçildi, 1954 yılına kadar bağımsız ve 1954 sonrasında Demokrat Partisinden seçildi. *Türk Ocağı*'ni tekrar kurmaya çalıştı ve 1949 yılında başardı ancak 1931 yılındaki etkisi olmadı.

Gagavuzların Türk dünyasına “yerleştirilmeleri” ve kabul edilmeleri de ona borçludur. Hayatın sonuna kadar “keşfettiği” milletle ilgilenmeye devam etti. Bir yandan jeopolitik gerçekler⁹³⁴, öte yandan Ankara'dan desteklenen, sadece Müslüman nüfusları yerleştirmeyi tercih eden farklı vizyon, Tanrıöver'in Gagavuzlar konusundaki projesinin başarısız olmasına neden oldu. Ancak, birçok entellektüel ve siyasî çevrede uyandırmayı başardığı ilgi ile, bir toplumu yok olmaktan kurtarmıştır.

3.4 ADA KALE. TUNA'DAKİ BİR ADANIN KADERİ

Bu çalışmada incelenen dönemde Romanya sınırları içinde bulunan ve sayıları açısından değil ancak ilginç tarihlerinden ve sahip oldukları ayrıcalıklardan dolayı ilgi uyandıran bir Türk toplumu da Adakale Türkleridir. Yukarıda görüldüğü gibi Dünya Savaşları arası dönemde Türkiye'ye kitlesel göç, Dobruca'daki Türk ve Tatarlar arasında yaşanmıştır. Aynı zamanda Gagavuzların göçüyle ilgili bir proje olmuşsa da hayata geçirilememiştir. Tuna'da bulunan adadaki Türk toplumu göç etmemişse de bu yönde bir girişim olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde kısaca Adakale'nin tarihine değinerek

⁹³⁴ 1944 yılında Romanya'daki Tatarların liderleri Müstecip Ülküsal'ı ziyaret ettiğinde Tanrıöver Besarabya'nın Sovyetler Birliği tarafından ilhak edilmesi sonrasında “onlar için tüm hayallerim yıkıldı” itirafında bulunmuştur; bakınız: Müstecip Ülküsal, “Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Dobruca Türkleri”, *Emel*, no. 35 (Temmuz-Ağustos 1996): 37.

1930'larda bazı ada sakinlerinin göç etme teşebbüsünün sebepleri üzerine durulacaktır.

1.750-2.250 metrelik uzunluğu ve Tuna'nın su seviyesine göre 500 metreye varan genişliği ile⁹³⁵, Tuna nehrinin Transilvanya Alpleri ile Balkan dağları arasında açtığı Demirkapı Geçidi'nin 4 km. yukarısında bulunan Adakale⁹³⁶, küçük yüzölçümüne rağmen kontrol için birçok imparatorluğun savaştığı önemli bir stratejik noktaydı.

Tarih boyunca Adakale'nin çeşitli isimleri olmuştur. Antik çağlarda Erythia, Continusa, Yernis ve Cyraunis olarak tanılmıştır. Daha sonra Macaristan Kralı Sigismund tarafından Tuna'daki kaleleri güçlendirmek amacıyla getirilmiş Töton Şövalyeleri'nin kumandanı tarafından 1430'da hazırlanan bir raporda Adakale'nin ismi, Saan Adası olarak geçiyor. 1718-1783 yılları arasında Ada'yı ele geçirdikten sonra Avusturyalılar Carolina adını vermişlerdir. Ortaçağ'da Ada başka isimlerle de tanımlanmıştır: Ada-i Kebir, Fortareata Adakale, İnsula Orşovei, Orşova Nouă.⁹³⁷

Türklerin ne zaman yerleştiği konusunda kesin bir bilgi yoktur. Farklı kaynaklarda karşılaşılan yetersiz bilgiye göre adanın ilk sakinlerinin karışık bir etnik yapıya sahip olduğu belirtilmektedir.⁹³⁸ Adanın Osmanlı hakimiyetine girmesinin ilk adımı 1390 senesinde atılmıştır. O tarihte Sultan I. Murat'ın emirlerinden birisi olan Firuz Bey, Vidin ve Orşova'yı kısa bir süre için işgal etmiştir. 1402'deki Ankara Savaşından sonra ada Sırp despotu Stefan Lazarević'in hakimiyeti altına girmiştir. 1471'de Mehmet Çelebi Severin kalesini fethettikten sonra, Ada Kale uzun bir zaman için Osmanlı'nın hakimiyetine

⁹³⁵ Raul Călinescu, *Insula Ada-Kaleh. Schiță monografică* (București: Tipografia ziarului "Universul", 1940), 6.

⁹³⁶ Coşkun Alptekin, "Adakale", *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1. cilt (İstanbul, 1998), 340.

⁹³⁷ H. Yıldırım Ağanoğlu, *Tuna Nehrinde bir Yitik Vatan. Adakale* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 22-23.

⁹³⁸ Eugenia Popescu-Judetz, "Adakale: Geçmişteki Bir Türk Adası," *Türkler*, 12. cilt, (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 926.

girmiştir.⁹³⁹ Buna rağmen müteakip dönemlerde ada sık sık Avusturyalıların, Macarların, Sırpaların ve Türklerin hakimiyetine girmiştir. Kısa bir süre için Hünyadi Yanoş (1406-1456) adayı işgal etmiş, 1444 yıllarında bir dizi Osmanlı karşıtı askeri tahkimat yapmıştır. Hünyadi'nin ölümünden sonra Osmanlılar adayı tekrar fethetmişler ve Sırbistan, Macaristan ve Avusturya'ya karşı düzenlenen fetihlerde önemli bir stratejik noktaya dönüştürmüşlerdir.⁹⁴⁰

1683 Viyana bozgunundan sonra Adakale, Avusturya İmparatorluğu'nun ilgisini uyandırmış, adanın işgali ve tahkimi Osmanlıların yenilmesinde bir adım olarak görülmüştür. Nitekim, Osmanlı-Avusturya savaşlarında Adakale'nin kontrolü iki ordunun da hedefleri arasında bulunmuştur. 1699-1791 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya İmparatorluğu arasında imzalanan barış antlaşmalarının herbirinde Adakale konu olmuştur. Stratejik öneminden dolayı her iki taraf savaş sırasında Ada'yı kontrol etmek istemiş fakat barış antlaşmalarında Pasarofça Antlaşması dışında (1718), Belgrad (1739) ve Zıştov (1791) Antlaşmaları sonucunda Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır.⁹⁴¹

1791-1878 yılları arasında Osmanlı Adakale'yi elinde tutmuş olsa da bölgedeki isyanlar ve ithilalci hareketlerden etkilenmiştir. Vidinli Osman Pazvandoğlu Paşa'nın büyük isyan sırasında adalılar kuzey kıyıdaki bölgelere büyük akınlar düzenliyordu. Pazvandoğlu Paşa sık sık Eflâk bölgesindeki köylere akınlar yapıyor ve adalılar bu akınların bir parçası olarak görev alıyorlardı.⁹⁴² Bu nedenle 1801'de III. Selim Eflak Prensi Mihail Şuţu ile Adakale ve Kladova'da muhafız olan Köse Mustafa'nın Pazvandoğlu'na karşı önlemler almalarını emretmiştir.⁹⁴³ Bu dönemde Osmanlı hakimiyetinde olan Adakale'de gerçekleşen başka önemli bir olay 1848 İhtilali'yle bağlantılıdır. Avusturya İmparatorluğu'ndan ayrılmak isteyen Macar ihtilalcilerinin lideri Kossuth Lajos

⁹³⁹ Mihail Guboglu, "Arhiva insulei Ada Kaleh şî importanţa ei", *Revista Arhivelor* 5, no. 1, (1962): 118.

⁹⁴⁰ Constantin Juan-Petroi, *Ada-Kaleh. Monografia unei insule scufundate şî a comunităţii care a locuit-o* (Editura Elvan, 2005), 14.

⁹⁴¹ Bkz. Ağanoğlu, *Tuna Nehrinde bir Yitik Vatan. Adakale*, 24-33.

⁹⁴² Popescu-Judet, a.g.m., 935.

⁹⁴³ Juan-Petroi, a.g.e., 57.

mağlup edildikten sonra buraya sığınmıştır. Sultan I. Abdülmecid Avusturya ve Rusya'nın Kossuth'un kendilerine teslimini isteyen tekliflerini geri çevirdi ve Macar ihtilalciyi Kütahya'ya getirdi. Bütün bu süreçte Lajos Kossuth'a Bego lakaplı Ali bin Mustafa eşlik etti.⁹⁴⁴

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı Adakale'de yeni değişiklikler getirmiştir. Savaşın sonunda imzalanan Ayastefanos Antlaşmasına göre Ada'nın Osmanlılar tarafından boşatılması kararlaştırılmış olsa da kime bırakılacağını belirtilmediği için karar yerine getirilemedi.⁹⁴⁵ 1878 Yılında Berlin Kongresi'nin hemen öncesinde Avusturya birlikleri tarafında işgal edildi. Buna rağmen, Ayastefanos Antlaşması yerine imzalanan Berlin Antlaşması'nda, Adakale unutuldu ve durumuyla ilgili hiçbir karar verilmedi. Neticede Adakale Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun müşterek denetimine bırakıldı. Adakale Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Hükümetinin koruması altına alındı fakat ada sözde Osmanlı bölgesi ilan edildi ve Müslüman halk sultanın tebaası kabul edildi. Yönetimde de bazı değişiklikler yapıldı. Adakale, sivil bir idareci olan müdür tarafından yönetilen nahiye konumuna getirildi. Müdür İstanbul'dan atanıyordu. Müdüre çalışmalarında, köylü nüfus tarafından seçilen ve dört kişiden oluşan bir komisyon (meclis-i idare) yardım ediyordu. İmam, müezzin, hoca ve muallim de Osmanlı hükümeti tarafından atanıyordu ve maaşları karşılanıyordu. Ada, Avusturyalı nöbetçiler tarafından korunuyordu.⁹⁴⁶

Adakale'nin Romanya'ya bağlanması I. Dünya Savaşı'nın neticelerinden birisi olmuştur. 12 Mayıs 1913'te, Balkan Savaşları sırasında, Ada Kale'yi Avusturya-Macaristan güçleri işgal etmiştir. Osmanlı Hükümeti işgali hiçbir zaman kabul etmemiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra 1919'da, Romanya ada üzerindeki hakimiyetini ilan etmiştir. Daha sonra, 1920'de imzalanan Trianon Antlaşması'yla Ada Kale'nin Romanya'ya bırakılması kararlaştırılmıştır. 24 Temmuz 1924'te imzalanan Lozan Antlaşmasının 25. ve 26. maddelerinde Trianon Antlaşmasını kabul ederek, Türkiye adanın Romanya'da kalmasını

⁹⁴⁴ Ağanoğlu, *Tuna Nehrinde bir Yitik Vatan. Adakale*, 34-35.

⁹⁴⁵ A.g.e., 39.

⁹⁴⁶ Popescu-Judet, a.g.m., 937-938.

onaylamıştır. Romen kaynaklarına göre Ada Kale'nin Romanya'ya geçmesi ada sakinlerinin isteği üzerine olmuştur. Bu yönde iki rivayet bulunmaktadır: Birincisine göre Kale'deki Türkleri temsil eden bir ihtiyar ile Tuna kıyısında bulunan bir Romen sınır muhafızı arasında bir kağıt üzerinde Adakale'nin Romanya'ya geçmesini kararlaştıran bir antlaşma imzalanmıştır. İkincisine göre Ada'nın belediye başkanı Bükreş'e bütün adalılarının imzasını taşıyan bir dilekçeyle gitmiş ve Romanya'ya bağlanmalarını istemiştir.⁹⁴⁷ Bu rivayetlerin gerçekliği, çok düşük bir ihtimal olarak değerlendirilmektedir. Nitekim böyle bir belge hiçbir arşivde bulunmamıştır. Aslında Ada Kale'nin Romanya'nın sınırlarına girmesi daha çok dönemin ve bölgenin jeopolitiğine bağlıdır. Romanya savaş sonunda galip devletler arasında yer almış ve bölgedeki diğer devletlerin aksine Müslümanlara karşı daha iyimser bir politika izlemiştir.

Lozan Antlaşması'nda karar verildikten sonra kararın uygulanması yönünde Türk ve Romen tarafları arasında diplomatik mübadele görüşmelerine doğrudan devam edildi. 24 Temmuz 1925 tarihinde Başbakan İsmet İnönü Lozan Antlaşması gereği Adakale'nin Romanya'ya verilmesi kararına imza attı. Yeni hükümet ada yaşamına büyük değişiklik getirmedi. Türk nüfusu adada kalmaya devam etti ve Romen makamları da Tuna'nın iki kıyısını kontrol eden bir subay komutasındaki sınır muhafaza birlikleri tarafından temsil ediliyordu.⁹⁴⁸

Dünya Savaşları arasındaki dönemde Ada Kaleli'lerin göç etme konusu ilk Lozan Konferansı sırasında konuşulmuştur. O zaman İsmet İnönü Ada sakinlerinin Yalova'ya yerleştirmelerini teklif etmiştir fakat bu proje hayata geçirilememiştir.⁹⁴⁹

Ada Kale'den göç konusu ikinci kez, sahip olduğu ekonomik ayrıcalıklarıyla bağlantılıdır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında çok kötü bir vaziyette oldukları için Ada Kale sakinleri Romen makamlarının yardımını istemişlerdi. Neticede 1921 senesinde, Romanya'nın Başbakanı general Alexandru Averescu ve

⁹⁴⁷ Călinescu, a.g.e., 17.

⁹⁴⁸ Popescu-Judet, a.g.m., 941-942.

⁹⁴⁹ Ahmet Ali, *Monografia insulei Ada-Kaleh*, Artele Grafice "Datina", Turnu-Severin, (1937), 71.

milletvekili Tilică Ioanid adayı ziyaret etmişlerdir. Ziyaret sonrasında 1925'te bir halı atölyesi ve meslek okulu, 1927'de ise 120 işçinin çalıştığı bir sigara fabrikası açılmıştır.⁹⁵⁰

Adanın ekonomik durumunda önemli değişimler 1931'de gerçekleşmiştir. 4 Mayıs 1931'de Yugoslavya kralı Aleksandar Karacorceviç ile yapılan bir görüşmeden sonra, Romen kralı II. Karol ve Romanya'nın Başbakanı, ünlü tarihçi Nicolae İorga adayı ziyaret etmişlerdi.⁹⁵¹ Bu vesileyle İorga'nın anılarında anlattığı gibi sigara fabrikasını, beş sınıflı meslek okulu ve İorga'nın eski bir talebesi olan Romence ve Tarih öğretmenini görmüşlerdir. Adadaki siyasete gelince; İorga'nın aktardıklarına göre 160 seçmen Averesku, liberaller ve Köylü Partisi taraftarlarıydı. Ünlü tarihçinin belirttiklerine göre sigara fabrikasında çalışanlar "mareşal beyin" taraftarlarıydı çünkü fabrikayı kuran Alexabdrü Averesvu idi.⁹⁵² Bu ziyareti takiben, II. Karol halka vergi muafetleri tanımaya vaat etti.

Bu vaatlerin sonunda aynı senede, Ada Kale'de "Societatea Musulmană" anonim şirket kurulmuştur. Hisse sermayesi her biri bin Ley olmak üzere iki yüz bin hisseye bölünmüş iki yüz bin Ley'den oluşuyordu. 4 Mayıs 1931'de Ada Kale'de yaşayan Müslüman sakinlerin dışında hiçbir hisse yabancılaştırılmazdı. Şirket yönetimi, başından bir başkan olan yedi üyelik bir yönetim kurulundan oluşuyordu. Yönetim Kurulu şirketi tüm meselelerde temsil ediyordu. Başkan daha geniş yetkileri vardı. O Yönetim Kurulu'nu topluyor, Genel Kurulu'un başkanlığını yapıyor ve devlet kurumlarının nezdinde şirketi temsil ediyordu. Başkan ve Yönetim Kurulu, oy çokluğuyla Yönetim Kurulu üyelerine, hissedarlara verilecek ve idare masrafları düşüldükten sonra bir rezerv fonu oluşturacak tutarı belirliyorlardı.⁹⁵³

⁹⁵⁰ A.g.e., 72.

⁹⁵¹ Marian Țuțui, *Ada-Kaleh sau Orientul scufundat* (Noi Media Print, 2010), 34.

⁹⁵² Nicolae İorga, *Memorii. Încercarea guvernării peste partide 1931-1932*, 6. cilt (București, 1939), 97.

⁹⁵³ A.N.R., fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 77/1939, ff. 43-45.

II. Karol sözünü tutarak 5 Haziran 1931'de Romanya Hükümeti kararıyla, Adakale sakinlerine bir dizi ayrıcalık tanımıştır. Böylece aşağıdaki vergi muafiyetleri tanınmıştır: “10 yerli üretimli şeker vagonu, bir buçuk vagon yerli alkollü içecekler, bir buçuk vagon yabancı alkollü içecekler, 2 vagon yabancı kahve, 1 vagon yabancı tutun, 13.900.000 adet yabancı sigara tüpü, 1.000 kg. puro, 1.500 adet fes, 1.500 kilo herhangi ülkeden ithal edilen hatıra ürünleri (tabaklar, kibritleri tutma ürünü, saksılar, kül tablaları, sahte mücevherler, çubuklar, çay kaşığı, çerçeveler vb. kumaşlar, döşemeler ve halılar dışındaki benzer nesnelere)”.⁹⁵⁴ Her ziyaretçi sınırlı miktarda ürün satın alabilirdi: üretilmiş şeklinde (lokum, reçel gibi) 500 gram şeker, ve kavrulmuş veya öğütülmüş kahve, 250 gram alkollü içki, kutuda 25 sigara, 10 puro, bir veya iki Türk hatıra ürünü.”⁹⁵⁵

Kaçakçılığa karşı önlemler alınmıştır. Böylece malların boşaltılması ve yüklenmesi, bir gümrükçünün kontrolünde yapılıyordu ve adanın etrafında birkaç kontrol noktası oluşturulmuştur.⁹⁵⁶ Bu ayrıcalıkların verilmesini Romen Malîye Bakanı Constantin Argetoianu, aşağıdaki ifadelerle savunmuştur: “çoğunlukla Türk olan Adakale sakinleri, adanın Romen sınırlarına dâhil edilmesinden önce Avusturya-Macaristan monarşisinin tanıdığı bazı ayrıcalıklardan faydalanmışlardır. Bu ayrıcalıkların arasında ithal edilen malların vergiden muaf tutulması ve tek el ürünleriyle ticaretin serbestliği bulunmuştur. Bu nüfusun fakir olduğu ve coğrafi durumdan ötürü, başka yaşam kaynaklarının olmadığı için, onlara yardım etmek, geçmişte sahip oldukları ayrıcalıklardan, devletin çok fazla fedakârlık yapmadan verilebileceğini düşünüyorum.”⁹⁵⁷ Adanın gelişimine, 1932'de turizm tesisi olarak tanınması ve turizmin gelişmesi de katkıda bulunmuştur.⁹⁵⁸

⁹⁵⁴ *Monitorul Oficial al României*, Partea I-a, no. 135, 15 Haziran 1931, 5398.

⁹⁵⁵ A.g.y.

⁹⁵⁶ A.g.y., 5398-5399.

⁹⁵⁷ A.g.y., 5399.

⁹⁵⁸ Țuțui, a.g.e., 35.

Ada sakinlerin arasından bu gelişmelerden en çok yararlanan Ali Kadri olmuştur. 1931'de kral II. Karol'un kabulüyle ilgilenmiş ve "Societatea Musulmana"nın başkanı seçilmiştir.⁹⁵⁹ Sürekli gelişen şirket, bu dönemde 13 adet sigara markası (Bafra, Samson, România Mare, Smirna, Enige, Elljaka, Harem, Sultan, 4 mai, Ali Kadri Elegant, Dunărea ve Paşa) ve birkaç tütün çeşidi (Popular, Heneh, Yaka, Pektemiz vs.) satıyordu.⁹⁶⁰ Ada sakinlerin bir kısmı, tüm kazançları kendisi ve akrabaları arasında paylaştığını ve Romen devletinin sağladığı vergi muafiyetlerinden onun dışında kimsenin yararlanmadığını ileri sürmüşler ve Romen makamlarına Ali Kadri'yi şikâyet ederek Türkiye'ye göç edebilmek için Türk Elçiliği'ne başvurmuşlardır.

24 Şubat 1939 tarihinde Mehedinți Jandarma Teşkilatı bu konuyla ilgili bir rapor hazırlamıştır. Rapora göre, 13 Şubat 1939 akşamı, Ada Kale garında yapılan bir kontrolde ada sakini Mustafa Şahin'in üzerinde Bükreş'teki Türk Elçiliği'ne ulaşması planlanan "Societatea Musulmana" ile ilgili bazı evraklar ve notlar bulunmuştur.⁹⁶¹ Üzerinde bulunan belgeler şunlardı: Türkiye'ye göç için kayıt yaptırmış olanların isimleri, Romanya Kralı'na yapılan bir talep, Malîye Bakanlığı'na yapılan bir talep, "Societatea Musulmana"nın statüsü, Mustafa Şahin'in kardeşi İlyas İbrahim'e listede bulunanları Bükreş'te çıkarlarını savunmak için verilen yetki.⁹⁶² Listedeki bulunanlar "Societatea Musulmana" ile ilgili memnuniyetsizliklerini belirtiyor ve ortak bir komisyonun adil bir soruşturma yapmasını, maddî ve manevî taleplerinin incelenmesini istemişlerdir. Aksi takdirde Romanya'yı terk edip Türkiye'ye yerleşmeği tercih ettiklerini belirtmişlerdir.⁹⁶³ "Ortak komisyon"la kast ettikleri Türkiye'nin Bükreş Elçiliği veya Köstence Konsolosluğu, Romanya Adalet Bakanlığı, Romanya Jandarma

⁹⁵⁹ Ali, a.g.e., 73-74.

⁹⁶⁰ Tuțui, a.g.e., 35.

⁹⁶¹ A.N.R., fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 77/1939, f. 36.

⁹⁶² A.g.y., 36.

⁹⁶³ A.g.y.

Teşkilatı ve Romanya Malîye Bakanlığı'nın birer temsilcilerinden oluşan bir komisyondur.⁹⁶⁴

Mehedinți Jandarma Teşkilatı'nın raporuna göre memnuniyetsizliklerin kaynağı Ali Kadri'ydi. Şikâyetle bulunanlara göre, "Societatea Musulmana"nın başkanı ve hisselerin %75'ni sahibi olan Ali Kadri Yönetim Kurulu'na sadece akrabalarını almış ve yasadışı bir şekilde para kazanmıştır.⁹⁶⁵ Ada sakinlerin bir kısmı, 4 Mayıs 1931'de Kral II. Karol'un adaya bazı avantajlar verdiği zaman, Ali Kadri'nin "diğer Türkler kadar fakir" olduğu fakat şimdi "milyonluk adam" yetiştirdiğini söylemişlerdir.⁹⁶⁶

14 Nisan 1937'de Romanya kralı II. Karol'a gönderilen mektupta "Societatea Musulmana"ya verilen ayrıcalıklardan sadece birkaç kişi yararlandığını ve Romen makamlarına gönderilen onlarca taleplere rağmen hiçbirşey yapılmadığını gösterilmiştir.⁹⁶⁷

Malîye Bakanlığı'na gönderilen tarihsiz yazıda, Ali Kadri'yle ilgili aynı şikâyetler sıralandıktan sonra, 27 Ocak 1935 tarihinde "Regele Carol II" (Kral II. Karol) kooperatifini kurduklarını göstermişlerdir. Mektubu gönderenler "Societatea Musulmana"dan bazı ayrıcalıkları "Regele Carol II" kooperatifine transfer edilmesini istemişlerdir. Böylece kooperatif üyeleri tütün, sigara ve sigara tütüne verilen muafiyetlerden vazgeçmeye razı olduklarını belirtmişlerdi.⁹⁶⁸

Türkiye'ye göç etmek isteyenleri içeren liste Türk Elçiliği'ne 16 Ocak 1939'da ulaşmış⁹⁶⁹, 3 Mart 1939'da bu konuyla ilgili bir rapor Romanya İçişleri Bakanı Armand Călinescu'ya da sunulmuştur.⁹⁷⁰ Romen Dışişleri Bakanlığı Türk Elçiliği'ne Ada Kale'dekilerin göç etme isteklerinin *de plano* red edileceğini

⁹⁶⁴ A.g.y.

⁹⁶⁵ A.g.y.

⁹⁶⁶ A.g.y.

⁹⁶⁷ A.g.y., f. 41.

⁹⁶⁸ A.g.y., f. 42.

⁹⁶⁹ A.g.y., ff. 38-40.

⁹⁷⁰ A.g.y., f. 34

bildirmiştir.⁹⁷¹ Yasal olarak Romen diplomatlar Ada Kale'den göç etme girişimlerini reddetmek konusunda haklıydılar çünkü 1936'da imzalanan Göç Mukavelenamesi sadece Dobruca'dan göç etmeye izin veriyordu. Ancak, Romen siyasetçilerin Romanya'daki Türklerin göç etmesine Mukavelename'nin imzalanmasından önce izin verdikleri halde Ada Kale'dekilerin göçüne karşı çıkma nedeninin başka olduğunu düşünebiliriz. Resmî bir gerekçe gösterilmediği için iki ihtimal üzerinde durulabilir: Romen yetkililer ya adayı boşaltarak etnik Romen iskân etmekle suçlanmak istememiş olabilirlerdi ya da adadaki ekonomik faaliyet iyi olduğu için bu durumun değişmesini istememiş olabilirlerdi.

Bu şikâyetler neticesinde Romen siyasetçilerin vergi ayrıcalıklarının verildiği şekli birkaç kez değiştirerek bazı tedbirler aldıkları kesin. Bu yönde ilk karar Romen Hükümeti 26 Şubat 1937 tarihindeki toplantısında alarak 2 Mart 1937'de çıkan Romanya'nın Resmî Gazetesinde yayınlanmıştır.⁹⁷² Tüm ayrıcalıklar aynı şekilde kalmış fakat bir buçuk vagon yabancı alkollü içecekler ve 1.000 kilo püro yerine "Societatea Musulmana"nın vergisiz yerli şeker getirebileceği belirtilmiştir. Aynı zamanda şirket devlete ödenmesi gereken vergiden de muaf tutulmuştur. Tüm bu muafiyetler sadece "Societatea Musulmana"ya verilmiştir. Adayı ziyaret eden her şahıs "Societatea Musulmana"nın ürettiği 2.500 adet sigara veya 2.500 kilo tütün veya ikisinden de 15 kilo şeker, 1 kilo kahve, 1 kilo alkollü içecekler, 500 gram hatıra ürünü ve 1 fes alabiliyordu.⁹⁷³

Şirket kazançların paylaşımıyla ilgili kesin açıklamalar yapılmıştır. Nitekim karara göre, harcamaların hesaplanmasından sonra kalan kısmın %25'i hissedarlara %8'i ise Yönetim Kurulu'na veriliyordu. Kalan paraların %50'si adadaki çeşitli onarım, caminin bakımı, çeşitli modernizasyonlar, kamu yararına inşaatlar ve bir doktorun ödenmesi için kullanılacaktı. Diğer %50 ise 2 Mart

⁹⁷¹ Boşcan, *The Emigration of the Turko-Tatar Population of Dobrujda to Turkey (1918-1945)*, 312.

⁹⁷² *Monitorul Oficial al României*, Partea I-a, no. 50, 2 Mart 1937, 1860.

⁹⁷³ A.g.y., 1860.

1937'de adada yaşayan ve Romen vatandaşı olan Müslümanlar arasında eşit bir şekilde paylaşılacaktı.⁹⁷⁴

Bu önlemler durumu düzeltmemiştir. Neticede 30 Aralık 1940'ta Romen Hükümeti yeni düzenlemeler yapmıştır.⁹⁷⁵ Yeni karara göre vergi muafiyetleri aşağıdaki ürünlere uygulanacaktı: “10 vagon yerli üretimli şeker, 7.000 kilo yerli alkollü içecekler, 4.500 kilo yabancı alkollü içecekler, 14.000 kilo yabancı kahve, 1 vagon yabancı tütün, 13.900.000 adet yabancı sigara tüpü, 1.000 kilo puro, 1,500 adet fes, 700 kilo herhangi ülkeden ithal edilen hatıra ürünleri (tabaklar, kibritleri tutma ürünü, saksılar, kül tablaları, sahte mücevherler, çubuklar, çay kaşığı, çerçeveler vb. kumaşlar, döşemeler ve halılar dışındaki benzer nesnelere)”.⁹⁷⁶

Şirket kazançlarının paylaşımı ise aşağıdaki gibi yapılması gerekiyordu: Harcamaların hesaplanmasından sonra kalan kısmın %25'i hissedarlara, %8'i ise Yönetim Kurulu'na veriliyordu. Kalan kısımdan %27'si adadaki çeşitli onarım, caminin bakımı, çeşitli modernizasyonlar, kamu yararına inşaatlar ve bir doktorun ödenmesi için kullanılacaktı ve %40'ı adada yaşayan, Romen vatandaşı olan Müslümanlar arasında eşit bir şekilde paylaşılacaktı.⁹⁷⁷

Sonunda 22 Kasım 1941'de “Societatea Musulmana”ya verilen tüm ayrıcalıklar kaldırılmıştır.⁹⁷⁸ Muafiyetler Romanya Krallığı'nın Tekel Şirketi'ne (*Casa Autonomă a Monopolurilor Regatului României-C.A.M.*) bağlı olan Çalışan Tüketici Kooperatifi'ne (*Cooperativa de consum a angajaților*) transfer edilmiştir. Kararın alınmasının nedeni tanınan ayrıcalıkların aslında adadaki fakir halka yardım etmek olduğunu, ancak gerçekte bunun “küçük bir azınlığın zenginleşmesine ve çoğunluğun köleleşmesine” yol açması olarak gösterilmiştir.⁹⁷⁹ Adanın tüm Müslüman sakinleri C.A.M.'a üye olabilirlerdi. Tekel

⁹⁷⁴ A.g.y., 1860.

⁹⁷⁵ *Monitorul Oficial al României*, Partea I-a, no. 109, 14 Ocak 1941, 162-163.

⁹⁷⁶ A.g.y., 162.

⁹⁷⁷ A.g.y., 163.

⁹⁷⁸ *Monitorul Oficial al României*, Partea I-a, no. 279, 24 Kasım 1941, 7320-7321.

⁹⁷⁹ A.g.y., 7321.

Şirketi'nin kazançlarına gelince; bunların “sosyal yardım ve adanın güzelleştirilmesi” için kullanılması gerekiyordu. Kalan kısım ise “eşit haklara tüm ada sakinlerin üye oldukları” Çalışan Tüketici Kooperatifi'ne veriliyordu.⁹⁸⁰

Kooperatife tanılan vergi muafiyetlerine gelince azaldıkları görülmektedir: “10 vagon yerli üretimli şeker, 7.000 kilo yerli alkollü içecekler, 4.700 kilo yabancı alkollü içecekler, 14.000 kilo yabancı kahve, 1,500 adet fes, 700 kilo herhangi ülkeden ithal edilen Türk hatıra ürünleri”.⁹⁸¹

Ali Kadri'ye getirilen suçlamalar konusunda, kendisini savunan sesler de olmuştur. Örneğin adanın imamı olan Ahmet Ali, Ali Kadri'yi adanın iyiliği ile meşgul olan girişimci bir şahıs olduğunu söylemekteydi.⁹⁸² Ayrıca, İkinci Dünya Savaşı başladığında “Societatea Musulmana”nın kapatılması ve yerine bir devlet kooperatifin kurulması, devlet bütçesine daha fazla gelir elde edip ülkenin askeri gücünü arttırmak için bir yol olarak da yorumlanabilir. Ancak göç etmek isteyenlerin yanı sıra Ali Kadri'ye karşı başka suçlamalar da getirilmiştir. Örneğin, *Acțiunea* gazetesinde yayımlanan bir makalede, Ali Kadri “gangster” kelimesiyle tanıtılmıştır.⁹⁸³

Bütün bu ayrıcalıklar 1947 senesinde Romanya'da Komünizm rejminin iktidara gelmesiyle son buldu. Hatta bütün fabrika ve atölyeler kamulaştırıldı. En sonunda, 7 Mayıs 1963'te Ada Kale'nin imamı Recep Ali, Ada sakinlerine yaşadıkları yerin yakın bir zamanda sular altında kalacağını söylemeye mecbur kaldı. Bunun nedeni Romanya ve Yugoslavya'nın ortaklaşa Tuna nehri üzerinde inşa etmeye planladıkları barajdı. 1967'de inşası başlayan barajın 1972'de tamamlanması ile Ada Kale sular altında kaldı. 13 Eylül 1967'de devrin Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel Romanya'yı ziyaret etti ve ada halkının

⁹⁸⁰ A.g.y., 7321.

⁹⁸¹ A.g.y., 7320.

⁹⁸² Ali, a.g.e., 73-74.

⁹⁸³ “Gangsterul Ali Kadri spoliatorul coreligionarilor săi”, *Acțiunea*, 24 Şubat 1935.

Türkiye'ye gelmesine öncülük etti. Adada yaşayan Türklerin büyük bir kısmı Türkiye'ye az bir kısmı ise Köstence ve Bükreş'e göç etti.⁹⁸⁴

⁹⁸⁴ Tuşui, a.g.e., 35-39.

4. BÖLÜM

İSKÂN SÜRECİ

4.1. KİMLİK ALANI ARAYIŞINDA

Göç konusu, Romanya'daki Müslüman topluluk arasındaki tartışmalara neden oldu. Her zaman Osmanlı İmparatorluğu, daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Tatarların durumunda, en baştan göç ettikleri yer, Kırım'ın etkisi altında olan bu topluluk içinde göçlerle ilgili tartışmaların odak noktası kimlik alanının tespiti olmuştur. Böylece, 1878'den 1923'e kadar göç konusundaki tartışmaların ana kaynağı dindi. Bu dönemde, Romanya'daki Müslümanların endişesi Hristiyan bir ülkede dinlerini koruyabilmektir. 1923'ten sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber tartışmalar kimliğin değerlerinin korunması üzerine yoğunlaşmış, dine etnik bileşen de eklenmiştir. İki dönemde de Türk ve Tatar elitleri Osmanlı İmparatorluğu ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nden gelen akımlardan etkilenmiş, fikirlerini basın aracılığıyla savunmuşlardır.

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşından sonra Dobruca'nın nüfusu göçlerden dolayı azalmış olsa da, müteakip yıllarda Müslümanların bir kısmı geri dönmüştür. Göçün durdurulmasında önemli bir rolü elitler oynamıştır. Dobruca'daki Müslümanların aydınları *Tanzimat* döneminde oluşmuş ve Osmanlı'nın geleceğiyle ilgili formüle edilmiş *Osmanlıcılık*, *İslamcılık*, *Türkçülük*, *Garbcılık* fikir akımlarının tesiri altında olmuşlardır.⁹⁸⁵ *Osmanlıcılık* 1878'den sonra Dobruca'da tartışma alanı bulmamışsa da diğer fikir hareketleri göçlerle ilgili tartışmaları etkilemişlerdir.

İdeolojik etki sadece İstanbul'dan gelmemiştir. 1883'te Kırım'ın Bahçesaray şehrinde *Tercüman* gazetesinin basılması Dobruca'daki Türk ve Tatarlar

⁹⁸⁵ Bkz. Ahmet Hamdi Tanpınar, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyat Tarihi*, Dergâh Yayınları, Ankara, 2012; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008; Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi* (İstanbul: İletişim, 2011).

arasında yankılar uyandırmıştır.⁹⁸⁶ Tercüman'ın çıkmasından sadece beş sene sonra Romanya'da ilk Türk gazetesi, *Dobruca Gazetesi* basılmıştır. Gazetenin ilk sayısı 1 Eylül 1888'de çıkmış fakat uzun ömürlü olmamıştır. Maalesef bugüne hiçbir nüshası ulaşmamıştır.⁹⁸⁷

Tanzimat döneminin etkileri Dobruca'da da hissedilmiştir. 1860'da İbrahim Şinasi'nin çıkardığı *Tercüman-ı Ahval*, daha sonra Agâh Efendi ile İbrahim Şinasi'nin 1862'de çıkardıkları *Tasvir-i Efkâr*, veya Ahmet Mithat Efendi'nin çıkardığı 1872'de *Devir* ve 1878'de *Tercüman-ı Hakikat* gibi gazeteler İstanbul'daki medreselerde okuyan Dobrucalı gençleri etkilemiştir.⁹⁸⁸

Gazete yanında eğitimdeki gelişmelerin de Dobrucalı Müslümanlar arasında önemli bir rolü olmuştur. Dobrucalı Türk ve Tatar gençlerin çoğu İstanbul'da okumuşlardır. Aralarından en bilineni, *Darülmualim* mezunu olan Kırım Tatar millî şairi Mehmet Niyazi'dir. Romen eğitim sisteminin de tesirleri olmuştur. Türk okulları, Mecidiye Müslüman Semineri veya Romen okul ve üniversitelerin Romanya'daki Müslüman aydınların oluşumunda katkı sağlamışlardır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti üyelerinin bu bölgeye sığınmaları Türk Tatar siyasî ve kültürel hayatını etkilemiştir. Aralarından en iyi bilinen, İbrahim Temo, 1895 yılında ömür boyu hapse mahkûm edildikten sonra *Meteor* gemisiyle Köstence'ye kaçmıştır.⁹⁸⁹ Sığınma yerine gelen İbrahim Temo ve yakınları, Dobruca'daki Müslüman cemaatindeki reformları teşvik etmişlerdir. İstanbul'daki Padişaha karşı olan bu grup daha sonra Kemalist rejimin destekçisi olacaktır.⁹⁹⁰

⁹⁸⁶ "İsmail Gaspıralı", *İsmail Bey Gaspıralı İçin*, haz. Hakan Kırımlı (Ankara: Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, 2004).

⁹⁸⁷ Romulus Seişanu, *Dobrigea. Gurile Dunării și Insula Șerpilor. Schiță monografică. Studii și documente* (București: Tipografia Ziarului Universul, 1928), 264.

⁹⁸⁸ Dönemin basını ve fikir hayatı için bkz. Tanpınar, a.g.e.

⁹⁸⁹ İbrahim Temo, *İttihad ve Terakki Cemiyetinin Teşekkülü ve Hidematı Vataniye ve İnkılabı Milliye Dair Hatıratım*, (Romanya-Mecidiye, 1939), 58-59.

⁹⁹⁰ Bkz. İbrahim Temo, *Atatürk'ü Niçin Severim* (Ankara, 1939).

Zamanla gelişen bir aydın sınıfı ve basının yarattığı kamuoyu, Dobruca'daki Türk ve Tatarlar arasında göçler konusunda canlı bir tartışmayı yaratmıştır.⁹⁹¹ Kimliğin korunması meselesi, tartışmaların odak noktası olmuştur. 1878'den hemen sonra tartışmalar din etrafında yoğunlaşmıştır. Göç kararının alınmasında neden olarak bir Müslüman'ın Hristiyan bir ülkede yaşayamaması olarak gösterilmiştir. Bundan yola çıkarak, Hristiyan bir orduda askerî görevlerini yapmamak için birçok Müslüman genç göç etmeyi tercih etmiştir. *Şark* gazetesinde, Osmanlı Sultanı II. Abdülhamid tarafından İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerini kötülemek için gönderilen Kemal Ebulmukbil tarafından kaleme alınan makalelerde bu görüşe karşı çıkılmıştır. Bu gazetede yer alan yazılar, dinî açıdan göçün uygun olması için Müslümanların dinî veya dünyevî hayatta zorluklarla ve adaletsizlikle karşılaşmak zorunda olduklarını gösterilmiştir. Gazetede yer alan makalelere göre Bulgaristan'ın aksine Romanya Müslümanlara her zaman daha iyi davranmıştır. Bu argümana örnek olarak makalelerde orduda Müslümanlar için ayrı yemek verildiği, imamların ve mescitlerin bulunduğu yazılmıştır. Gazetede çıkan haberlerden anlaşıldığına göre Dobruca'da kalmayı tercih edenler önemsiz bir azınlık haline gelmiş durumdadır.⁹⁹² Padişah tarafından görevlendirilen birisinin göçe karşı çıkması o dönemde İstanbul'dan desteklenen siyaset açısından da incelenmelidir. XVIII. Yüzyılın sonlarında ve XIX. yüzyıl boyunca Büyük Güçlerin Osmanlı'nın içişlerine karışmanın nedenlerinden birisi Hristiyan toplumların himâye edilmesi gerekçesi olmuştur. Buna karşılık, II. Abdulhamid benzer bir siyaset takip ederek Müslümanların korunmasını öne sürmüştür. Bu siyasetin başarılı olabilmesi için, Osmanlı'nın çekildiği topraklarda Müslüman toplumların kalması lâzımdı. Bütün Balkan yarımadasında bu prensip uygulanmıştır. Osmanlı Devleti bir bölgeden çekildiğinde Müslüman halkın çekilmesini teşvik etmemiştir. Hatta Müslümanların göç etme kararı bölgedeki yeni yetkililerin onlara yönelik baskıları yüzünden alınmış ve bu karar, Osmanlı yetkililerini zor durumda bırakmıştır. Bu siyaset II. Abdülhamid'ten sonra da takip edilmiş, hatta Balkan

⁹⁹¹ Romanya'daki Türk basını ve göçlerle ilgili tartışmalar için bkz. Hüseyin Ağuışenoğlu, "Ak Toprak'la Dobruca Arasında. Dobruca Müslüman Türk Basınında Hicret konusunda yapılan tartışmalar", *Osmanlı Araştırmaları* 21 (İstanbul, 2003), 61-75.

⁹⁹² "Hicret Hakkında Birkaç Söz", *Şark* no. 12, 3 Şaban 1315 (28 Aralık 1897), 1-2.

Savaşları sırasında Bulgaristan'dan göç edenlere geri dönmeleri için destek verilmiştir.⁹⁹³

Jön Türklerin fikirlerine yakın olan Mehmet Niyazi veya İbrahim Temo gibi aydınlar da göçe karşı çıkmışlardır. Mehmet Niyazi'nin çıkardığı *Teşvik* gazetesinde yayımlanan bir makalede, göç yıkımdan başka birşey getirmeyen bir süreç olarak gösterilmiştir.⁹⁹⁴ Mecidiye'de çıkan, yine Mehmet Niyazi tarafından yönetilen *Işık* gazetesinde göçlerin yüzünden birçok bölgenin Müslüman kimliğinin kaybolduğu belirtilmiş ve bu felaketin durdurulması için çağrı yapılmıştır. Böyle bir makalede Kırım örnek verilerek, yarımadanın nüfusu 3.000.000'dan 250.000'ne düştüğünü ve ileride Dobruca ve Bulgaristan'daki Müslüman toplumunun da yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu gösterilmiştir.⁹⁹⁵

Mehmet Niyazi en çok eğitilmiş gençlerin göçüne karşı çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nde ve başka yerlerde okuyan gençleri Dobruca'ya dönmeleri için iknâ etmeye çalışmıştır. Ona göre göçleri durdurmak her bir vatanseverin görevidir.⁹⁹⁶

Mehmet Niyazi'nin bu tutumu bir tesadüf değildir. Kendi hayat öyküsü, Kırım'la ve gençlerle ilgilenmesini sağlamıştır. Niyazi 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Dobruca'nın Avcılar köyünde Kırım'dan göç eden bir ailede doğmuştur. İlk yıllarda köydeki mektepte okuduktan sonra 11 yaşında İstanbul'a gitmiş ve *Darülmualim*'e yazılmıştır. Buna rağmen şair Dobruca'ya geri dönmüş ve *Işık*, *Teşvik* ve *Mektep ve Aile* gazetelerini çıkarmıştır. Şiirlerinde "Yeşil

⁹⁹³ Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995), 128-132.

⁹⁹⁴ "Dobruca'da Hicret Müşevvikleri", *Teşvik*, no. 14, 8 Eylül 1326 (21 Eylül 1910), 2.

⁹⁹⁵ "Hâlâ mı Derd-i Hicret?", *Işık*, no. 4, 9 Şubat 1329 (22 Şubat 1914), 1.

⁹⁹⁶ Mehmet Niyazi, "Türkiye ve Hariçte Bulunan Dobruca Gençlerine Bir Hitab-ı Samimane", *Teşvik*, no. 3, 23 Haziran 1326 (6 Temmuz 1910), 1.

Ada”dan yani Kırım’dan bahseden Niyazi, Dobruca’daki Türk-Tatar toplumunun siyasî ve kültürel hayatının önemli derecede etkilemiştir.⁹⁹⁷

Doktor İbrahim Temo da göçlere karşı çıkmıştır. Ona göre göç halk için büyük bir trajedi idi ve bu süreçten yararlananlar sadece göçmenlerin topraklarını ucuz satın alan tefeci ve memurlardı.⁹⁹⁸ Mehmet Niyazi ve İbrahim Temo’ya yakın olan imam ve öğretmen Abdullah Hilmi ise dinî açıdan Müslümanların göç etmemeleri, yaşadıkları topraklarda kalanların İslam kültürünü Hristiyan komşularına tanıtmalarının daha yararlı olduğunu savunmuştur.⁹⁹⁹

Göçe karşı çıkanlar arasında, kendilerini örnek olarak göstererek, Müslüman toplumun en iyi seçeneği Romanya’da daha iyi entegre olmak, Romen kurumlarıyla daha sık bağlantılar kurmak olduğunu söyleyenler de olmuştur. Bu yönde en iyi örnek Bükreş’teki Kraliyet Alayı’nda teğmen olan İsmail Sabri Bey’dir.¹⁰⁰⁰ 1908’de İstanbul’da çıkan *İkdam* gazetesine gönderdiği bir mektupta İsmail Sabri, Müslümanların sadece “cehalet ve bağnazlık yüzünden” göç ettikleri ve aslında Romanya’da hiçbir eksiklikleri olmadığını yazmıştır. Mektubun devamında, Romen devletinin Müslümanlara sağladığı imkânları sıraladıktan sonra İsmail Sabri, kabahati bütün bu avantajlardan yararlanmayan ve entegre olmayı red eden Müslümanlara bulmuştur.¹⁰⁰¹ Tabii ki Romen ordusunda görev yapan birisinin görüşleri bütün Müslüman toplumu için geçerli değildir. O daha çok Bükreş’teki yetkililerin sunmak istedikleri imajı gösteriyor.

⁹⁹⁷ Mehmet Niyazi’nin hayatı ve eserleri için bkz. Hüseyin Durgut, “Romanyalı Türk Şair Mehmet Niyazi’nin Sağış adlı şiir kitabının söz varlığı üzerine yorumlar”, *Karadeniz Araştırmaları*, no. 6, (2005): 108-119; Erol Ülgen, “Dobruçalı Şair Mehmet Niyazi ve İthâfât Adlı Eseri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, no. 50, (2015): 137-150.

⁹⁹⁸ İbrahim Temo, “Tahribat: Ak Toprağa Doğru”, *Mektep ve Aile*, no. 10 (15 Ağustos 1915): 4.

⁹⁹⁹ A. Hilmi, “Hicret”, *Teşvik*, no. 14, 8 Eylül 1326 (21 Eylül 1910), 2-3.

¹⁰⁰⁰ Ali İsmail Sabri 22 Nisan/4 Mayıs 1883’te İsakça’da doğmuştur. 1 Temmuz 1907’de 4. Roşiori Alayı’nda teğmen, 1 Temmuz 1910’da da subay olmuştur. 1/14 Nisan 1916’da yüzbaşı rütbesine terfi edilmişse de, birkaç ay sonra 1/14 Ağustos 1914’te ordudan istifa etmiştir. 27 Ağustos 1916’da Romanya’nın savaşa girmesiyle beraber orduya geri çağırılmış ve Transilvanya cephesine gönderilmiştir. Çatışmaların sırasında, 1917’de cepheden kaybolur ve Romen Askerî Mahkemesi onu firar ettiği gerekçesiyle mahkum eder. Sonunda İstanbul’a varan Ali Sabri, 1920’de Romen eşi Anișoara ile beraber Mustafa Kemal’e destek vermek için Ankara’ya kaçar. Cumhuriyet’in kuruluşundan sonra 1957’deki ölümüne kadar İstanbul’da yaşamıştır. Bkz. Florin Țurcanu, Enis Tulça, *Dragoste și revoluție. Amintirile unei românce în Turcia lui Kemal Atatürk*, Editura Corint, București, 2016.

¹⁰⁰¹ A.M.A.E., Fon Constantinopol, cilt 110, f.f.

Gerçekten de Romen yetkilileri, Türk ve Tatarların bazı duyarlılıklarını dikkate alarak, Müslüman mahkemeleri gibi bazı kurumları korumaya özen göstermişlerdir, ancak aynı zamanda, meselâ imamların ve Türk öğretmenlerinin maaşı konusunu çözmek için tatmin edici formüller bulamamışlardır.

Birinci Dünya Savaşı'na kadar Romanya'daki Müslüman aydınlar arasında göçü destekleyenler görülmemiş olsa da özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra göç konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Ayrıca, 1917'de Kırım Tatarları'nın modern anlamda ilk devleti Kırım Ahâli Cumhuriyeti'nin kurulması, Romanya'daki Tatarlar arasında güçlü bir Kırım Tatar Millî Mücadelesinin ortaya çıkmasına ve göçlerle ilgili farklı bir tutumun sergilenmesine yol açmıştır.

Romanya'daki Türkler ve Tatarlar Türkiye'deki değişimleri her zaman takip etmişlerdir. Bunun en iyi örneği 1923'teki Romanyalı bir heyetin Türkiye'ye ziyaretidir. *Tevhid-i Efkiar* gazetesinin 18 Haziran 1923'teki sayısında Romanya'daki Müslümanların Türkiye'ye gelerek "Majesteleri Halife'ye itaat ve Büyük Millet Meclisi Hükümeti ile samimi dostluk"larını sunmak istedikleri yazılmıştır.¹⁰⁰² Heyette Romanya'nın Senato üyesi Ali Fehmi ve Dobruca'daki dört Müftü vardı.¹⁰⁰³ Bunlar Romanya'nın Kültler ve Kültür Bakanlığı'ndan da 100.000 Ley destek almışlardır.¹⁰⁰⁴

Heyetin ulaşımı açısından sorunlar olmamış ve Kasım 1923'te Hacıoğlu Pazarcık Müftüsü Ali Fehim, Köstence Müftüsü, İbrahim, Silistre Müftüsü, Hacı Sadık, ve Tulça Müftüsü Halil Edhem, İstanbul'a varmışlardır. *Servet* gazetesine verdiği mülakatta Hacıoğlu Pazarcık Müftüsü Ali Fehim Hilafeye Dobruca'daki Müslümanların hürmet ve saygılarını göstermek ve Ankara'ya gidip "Gazi-Paşa"yı da ziyaret etmek istediklerinin belirtmiştir.¹⁰⁰⁵ Aynı mülakatta Ali Fehim,

¹⁰⁰² A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 58, f. 17.

¹⁰⁰³ A.g.y., f. 25.

¹⁰⁰⁴ A.g.y., f. 26.

¹⁰⁰⁵ A.g.y., f. 54.

Bükreş Hükümetinin Romanya'daki Müslümanlara iyi davrandığını belirtmiştir.¹⁰⁰⁶

Romanya'daki Türk Tatar toplumun yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkileri Ankara'daki siyasetçilerin de gündemine gelmiştir. Bunun sebebi, Dobruca'nın Osmanlı döneminde bile merkeze karşı muhalefetin sığındığı bir mahfil olmasından kaynaklanmıştır. Bunun en bilinen örneği, daha önce de belirtildiği gibi Jön Türklerin liderlerinden İbrahim Temo'dur ve daha eski dönemlere bakarsak XV. yüzyıldaki Şeyh Bedreddin'in ayaklanmasını gösterebiliriz. Bu anlamda 1923'ten sonra da bir endişe duyulmuştur. Nitekim, 8 Ağustos 1936'da, İstanbul'da yayımlanan *La République* gazetesinde Çerkes Ethem'in kardeşi Çerkes Reşit'in Dobruca'nın Hacıoğlu Pazarcık şehrinde bulunduğu yönde bir haber çıkmıştır. Habere göre burada Çerkez Reşit Ankara'ya karşı bir muhalefet hareketi hazırlamaya planlıyordu.¹⁰⁰⁷ Romen diplomatları bu bilginin acilen teyit edilmesini istemişlerdir ve haberin doğrulanması durumunda Çerkes Reşit'in sınırdışı edilmesini talep etmişlerdir.¹⁰⁰⁸ Sonunda haberin doğru olmadığı ortaya çıkmıştır. Aslında yasadışı bir şekilde Köstence'ye, Varna'da yaşayan Çerkes Reşit'in oğlu, Aslan tarafından bir bröşür getirilmiştir.¹⁰⁰⁹ Haberin gerçek olmamasıyla birlikte bölgede Ankara'ya karşı bir muhalefetin potansiyelini gösteren iyi bir örnektir.

Kemalist yetkililerin başka bir amacı da göçmenlerin yani gelecekteki Türk vatandaşların siyasî görüşleri olmuştur. Romanya'dan Türkiye'ye göç dalgalarının devam ettiğini farkında oldukları için Ankara'daki yetkililer göçmenlerin siyasî açıdan rejime yakın olduklarından emin olmak istemişlerdir. Bu sebepten dolayı Türkiye'ye yerleşmek isteyenlerin bazıları "Türklüğü tahkir etmek" sebebiyle izin alamıyorlardı.¹⁰¹⁰ Neticede kemalist reformlar Romanya'daki Türk Tatar toplumunda da tanıtılmıştır. Bu yönde Türkiye'nin diplomatik temsilcilerin önemli

¹⁰⁰⁶ A.g.y., f. 55.

¹⁰⁰⁷ A.M.A.E., fon 71 /Turcia 1920-1944, cilt 34, f. 151.

¹⁰⁰⁸ A.g.y., f. 148-150.

¹⁰⁰⁹ A.g.y., f. 153-154.

¹⁰¹⁰ Bir örnek için bkz. B.C.A., 030.10.00./43.274.11., 3.

katkıları olmuştur. Türkiye’den gelen diplomatlar yerli Türk ve Tatar aydınlarıyla görüşmüş, gazetelerde bazı makalelerin yayımlanmasını teşvik etmiş ve Romen yetkilileriyle görüşerek Türkiye’den gönderilen okul kitaplarının Türk okullarında kullanılmasına izin almışlardır. Neticede, en önemli değişiklikler Romanya’daki Kadınlıkların kaldırılması ve Türkler ile Tatarlar arasında Latin alfabesinin kullanması olmuştur. Bu adımları Hamdullah Suphi Tanrıöver atmıştır.¹⁰¹¹ Tanrıöver’in teşebbüsleri engellenmese de bu tarz girişimler Romanya’nın kurumları tarafından takip edilmiştir. Örneğin, Köstence Jandarma Teşkilatı’nın hazırladığı bir rapora göre, 18 Haziran 1935’te Türkiye’den gelen Talat Bey ve Hulusi Bey, Türkiye Cumhuriyeti Köstence Başkonsolosluğu’nun genel sekreteri Apti Bey’le beraber bazı yerli Türk aydınlarıyla görüşmüşlerdir. Bu aydınların arasında öğretmen Mustafa Emin, Sali Zandalı, Köstence Müftüsü Efraim Cemil, Kaliakra Müslüman Cemaatin başkanı Mustafa Rıza, sancak konseyin üyeleri Aptula Nureddin ve Ruşit Amet, yerel meclis üyesi Memet Amet ve Hacıoğlu Pazarcık okul müdürü Sali Hacı Karaibrahim bulunmuştur. Görüşmede okullarda sadece Latin alfabesinin ve Ankara’dan gönderilen tarih ve coğrafya okul kitaplarının kullanılması konuşulmuştur.¹⁰¹²

Türkiye Cumhuriyeti’ndeki gelişmeler göçleri destekleyenler için birer gerekçeydi. Örneğin İttihad ve Terakki üyesi olan ve daha sonra Türkiye’nin Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver’e yakınlığıyla bilinen Feridun Necati’nin kurduğu “Türk Gençler Derneği”nin yayın organı olan *Türk Birliği* gazetesinde çıkan “Göç Aleyhdarları” makalede şu ifadeler kullanılmıştır “Dobruca Türklüğü , Anadolu ufuklarında parlayan medeniyet şulelerine derin bir hasretle bakarken, ölüme mahkûm varlığının günden güne eridiğini ve millî duygularının yavaş yavaş körlendiğini görmekle müteelimidir. Kültürel, iktisadî ve içtimaî sahada hiç bir varlık gösteremeyen Dobruca Türklüğünün, daha fazla buralarda kalması, eîm neticeler verecek ve belki de millîyetini kaybedecektir.”¹⁰¹³

¹⁰¹¹ Bkz. *Yıldırım*, no. 138, 21 Eylül 1935, 1.

¹⁰¹² ANIC, fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, cilt 18/1933, f. 196.

¹⁰¹³ “Göç Aleyhdarları,” *Türk Birliği* no. 54, 28 Temmuz 1937, 1.

Göç sürecini destekleyenler, Türk basınında yer alan makalelere de başvurmuşlardır. Böyle bir makalede Ankara'da çıkarılan *Ulus* gazetesinde şu satırlar aktarılmıştır: “Ulusal bir dava olarak göçmen işini ele alan hükümetimiz, ana yurda kavuşanların kendilerine ve vatana faydalı bir unsur olmalarını temin etmek için hiç bir fedakârlıktan geri kalmamıştır. (...) Evler için güzel bir tip kabul edilmiştir. Evler her bakımdan medeni Türk köylüsünün bu günkü ihtiyaçlarını karşılayacak birer yuva olacaktır.”¹⁰¹⁴

Başka makalelerde ise Türkiye'ye yerleşmiş olan göçmenlerin durumu hakkında bilgiler verilmiştir: “Çorlu mıntakasına yerleştirilen muhacirlerin adedi 10.000 dir. Bunlar hükümetin yardımına ve tahsisatına ihtiyaç hasıl olmadan köyler teşkil edilmiş ve yalnız arazi verilerek istirahat ve muhafazaları temin olunmuştur. Esasen Romanya'dan gelen muhacirlerin ekserisi oradaki ev eşyasını satarak geldikleri cihetle vakıt ve halleri yerindedir. Bu sebeple hükümetten ancak ev ve toprak hususunda yardım beklemektedirler.”¹⁰¹⁵

Silistreli öğretmen Hakkı İbrahim'in çıkardığı *Deliorman* gazetesinde göç şu şekilde değerlendirilmiştir “Büyük akınlardan sonra, tarihin cilvesile, millî hudutlar dışında kalan muhtelif Balkan hükümetlerinin sınırları içinde kalan Türk azınlıkları, hayat şartlarının ellerinden alınması, kültürel ve sosyal alanlarda hiç bir varlık ve diriklik gösterememeleri, yüzünden gerçekten acıklı durumlara düşmüşler, mahkûmiyetinin acısını tam manasile datmışlar ve nihayet Ulu Türk Cumhuriyeti Hükümetinden istimdada muhtaç kalınca bu yardım eli kendilerinden esirgenmemiş böylelikle -zaten mukarrer olan- bu günkü geniş mikyastaki göç, ulusal bir siyasa şekline girerek ona gerek olan önem ve hız verilmiştir.”¹⁰¹⁶

¹⁰¹⁴ “Her göçmen bir ev sahibi olacak,” *Türk Birliği*, no. 31, 8 Şubat 1936, 1.

¹⁰¹⁵“Muhacir İskânı,” *Türk Birliği*, no. 10, 17 Kasım 1934,1.

¹⁰¹⁶ “Göç ve Aksi Propagandacılar,” *Deliorman*, no. 5, 18 Eylül 1937, 1.

Bazı makalelerde göçlerin Türkiye için faydaları üzerinde durulmuştur. Örneğin, Mecidiye Müslüman Semineri'nde hoca olan İbrahim Kadri Efendi'nin çıkardığı *Tuna* gazetesinde göç "bir millî mudafaa siyaseti" olarak değerlendirilmiştir.¹⁰¹⁷

Göçleri destekleyen aydınlar bu sürecin daha pratik kısımlarıyla da ilgilenmişler ve bazı sorunların çözülmesini istemişlerdir. Örneğin, öğretmen Mehmet Muzekka'nın çıkardığı ve "Türk köylüsünün haklarını koruyucu köylü gazetesi" olarak kendisini tanıtan *Çardak* gazetesinin sayfalarında Türkiye'de Romanya'da bırakılan arazilerin değerindeki arazi verilmesiyle ilgili hiçbir anlaşma olmadığını şikâyet edilmiştir.¹⁰¹⁸ Başka bir memnuniyetsizlik nedeni de göçmenlere Türkiye'de iş bulma konusunda kesin bir taahüt olmadığından kaynaklanmıştır.¹⁰¹⁹

Bu dönemde göçlere karşı çıkanlar da olmuştur. Bunlar Dobruca'nın Türklerin ve Tatarların asırlardır yaşadıkları bir yer olarak görüyor ve burada yaşamaya devam etmeleri gerektiğini düşünüyorlardı. Onlara göre Romanya gibi Türklerle iyi davranan bir ülkeyi terk etmek mantıksızdı ve göç yanlış bir düşüncenin neticesiydi.¹⁰²⁰

Ayrıca, Tatarlar arasında aslında göç edilmesi gereken yerin Anadolu değil, "Yeşil Ada" Kırım olduğunu savunanlar olmuştur. Dönemin jeopolitik durumunu, Kırım'ın herhangi bir millîyetçi faaliyete karşı çıkan Sovyet Birliği'nin sınırları içinde olduğunu göz önünde bulundurursak, Romanya'dan Kırım'a göçün hemen hemen imkânsız bir girişim olarak değerlendirilmesi yerinde olur. Bu göç yolunu destekleyenler, hayatlarını tek bir hedefe adayan bir grup idealistti. Onlar Kırım'da bir Kırım Tatar devletinin kurulmasını istiyorlardı. Bu akımın temsilcileri, 1856'dan sonra Dobruca'ya yerleşmiş olan ve kendi topraklarının imajıyla yaşayan ailelerden geliyorlardı. Mehmet Niyazi'nin şiirleri ve 1917'de Kırım

¹⁰¹⁷ "Münakasa ediyoruz. Göç politikası memlekete neler kazandıracaktır?", *Tuna*, no. 12, 17 Ekim 1936, 1.

¹⁰¹⁸ "Millet sesi hak sesidir", *Ceardak*, no. 2, 18 Ekim 1937, 1.

¹⁰¹⁹ "Göçmen Türk mualimleri ne olacak?", *Türk Birliği*, no. 53, 12 Temmuz 1937, 1.

¹⁰²⁰ Ahmed Hamdi Zandalı, "Hicret Etmeyelim," *Romanya*, no. 274, 18 Cemazi I 1341 (6 Ocak 1923), 1.

Ahâli Cumhuriyeti'nin kurulması Romanya'daki Tatarlar arasında millî hislerin ve Millî Mücadelenin gelişmesine yol açmıştır. Nitekim Mehmet Niyazi, Hacıoğlu Pazarcık Müftüsü Hacı Halil Fehim gibi şahsiyetleri 1917-1918 tıllarında yarımada da bulunmuş ve aktif rol oynamışlardır.¹⁰²¹ Fakat bu yönde en etkili avukat Müstecib Hacı Fazıl (Ülküsal) ve çıkardığı *Emel* dergisi etrafında toplanan grup olmuştur.

Bu noktada şunu vurgulamak gerekir ki Müstecib Ülküsal'ın ve etrafındakilerin Türkiye'ye yapılan göçlere karşı çıkmaları Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı yapılan faaliyetler olarak algılanmamalıdır. Aksine, Ülküsal'ın hatıratında belirttiği gibi Türk Tatar toplumunun sorunlarını çözmek için Türkiye'nin Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver ile birçok kez görüşmüştü. Romanya'da Komünist iktidarın gelmesiyle Kırım Tatar Millî Mücadelesinin yürütülmesinin imkânsız olmasıyla birlikte Müstecib Hacı Fazıl'da İstanbul'a yerleşmiştir.

1 Ocak 1930'da Hacıoğlu Pazarcık'ta Avukat Müstecib Hacı Fazıl (Ülküsal) tarafından basılmaya başlanan *Emel* dergisinin dışında, bu grup birkaç dernek kurdu. Örneğin, 1934 yılında kurulan Dobruca Türk Kültür Birliği, Dobruca'daki Tatarlar arasında daha büyük bir etkiye sahipti. Derneğin başkanı Müstecib Hacı Fazıl seçilmişti. Derneğin en önemli anma faaliyetleri karakterini ortaya koyuyor: 23 Şubat (Kırım Halk Cumhuriyeti'nin ilk Başkanı, Numan Celebicihan'ın ölüm yıldönümü), 23 Nisan (1783'te Kırım Hanlığı'nın Rusya tarafından ilhakı, İsmail Gaspıralı tarafından 1883'te *Tercüman* gazetesinin çıkarılması), 11 Kasım (1920'de Bolşeviklerin Kırım'a son kez girmeleri), 9 Aralık (1917'de Hansaray'da Kurultay tarafından Kırım Halk Cumhuriyeti'nin ilanı).¹⁰²² Hepsi Kırım Yarımadası'yla alakalıydı ve Kırım Tatarları için millî tarihlerinin en önemli noktalarını temsil ediyorlardı. Ayrıca, çoğu Kırım Halk Cumhuriyeti'nin varlığıyla ve Bolşevikler tarafından ilhak edilmesiyle alakalıydı.

¹⁰²¹ Ülküsal, *Dobruca ve Türkler*, 213-214.

¹⁰²² A.g.e., 277-231.

Emel dergisinin etrafında toplanan bu grubun amacına gelince, 2 Mart 1944'te Köstence Bölge Polis Müfettişliği tarafından hazırlanan bir raporda şu şekilde özetleniyor:

Bağımsız Kırım'ın yönetiminde kullanılacak kadronun oluşturulması, Romanya'daki Tatarlar arasında millî duyguların canlanması ve iyi Romen vatandaşı olmanın gerektiren görevlerini yerine getirmek için gayret etmeleri için çaba göstermek, Rus komünizme karşı mücadele, Rus rejimi olan bolşevizmin niyetlerini açığa vurarak, asıl hedefi, SSCB'deki halklar arasında millî ruhu geliştirme maskesi altında aslında bu halkların ruslaştırılması ve asimilasyonu istendiğini göstermek.¹⁰²³

Bu grubun zihniyetini anlamak için bu noktada bir örnek vermek yeterli olacaktır: Alexandru Arbore *Dobruca'nın etnografyasından. Tatarların ve Türklerin Dobruca'ya yerleşmesine katkılar* başlıklı makalesinde, Tatarların köylerinde hiç yeşilliyeye rastlanmamasının sebebini Tatarların bozkırlarda yaşadıklarını ve görüş alanlarında engelleyici hiçbir şey olmamasına alışık olduklarına atfediyor.¹⁰²⁴ Bu makaleye cevaben, *Bora* edebiyat dergisinin müdürü İrfan Feuzi, Romen etnologun gerekçesi yanlış olduğunu, aslında Tatarların Dobruca'ya yerleşmek için gelmediklerini, zor şartlar içinde, Rus baskıları yüzünden bu topraklara sığındıklarını ve en kısa zamanda, mümkün olduğunda anavatanlarına, Kırım'a dönmek istediklerini belirtiyordu. Feuzi, ağaç dikmenin o yere yerleşmek isteyen insanların yaptığı bir iş olduğunu göstererek, Tatarların bu bölgede yerleşmek istemedikleri için ağaç dikmediklerini vurguluyordu.¹⁰²⁵ İkisinin de getirdikleri argümanlar gerçekçi değil. Arbore'nin bahsettiği köylerdeki vejetasyon eksikliği, daha çok Dobruca'nın kurak olması ve bu köylerin izole bölgelerde bulunmalarından kaynaklanıyordu. İrfan Feuzi de duygusal argümanlar kullanmaktaydı. Her ne kadar Kırım'dan gelenlerin ilk nesilleri anavatanlarıyla ilgili bir imaj saklamışlarsa da, Tatar köylerinin ve evlerin görünümünün çok iyi olmaması daha çok kötü maddî durumlarından kaynaklanıyordu.

Romanya'nın Moskova'ya karşı tutumu da Dobruca'daki Kırım Tatarlar'ın SSCB aleyhindeki yoğun faaliyetlerini mümkün kılmaktaydı. Sovyetler Birliği tarafından

¹⁰²³ A.N.R., fond İRP, vol 565, f. 34.

¹⁰²⁴ Alexandru P. Arbore, *Din etnografia Dobrogei. Contribuțiuni la așezările tătarilor și turcilor din Dobrogea*. Tipografia Cărții Regale, București, 1920.

¹⁰²⁵ İrfan Feuzi, "Sfaturi și părerii", *Bora*, no. 3, Mayıs 1938, 2.

talep edilen Basarabya iki ülke arasında bir sorundu. Romen diplomatları ülkelerinin çıkarlarını korumak için çeşitli ittifak formüllerini denedi. Nitekim, 1934 yılına kadar iki ülke arasında diplomatik ilişkiler dahi yoktu. Sonunda, Molotov-Ribbentrop anlaşmasının neticesinde, 1940'da Bükreş Basarabya'yı SSCB'ye bırakmak zorunda kaldı.¹⁰²⁶ Bunları göz önünde bulundurursak, Dünya Savaşları arasında Moskova'yı eleştiren ve aynı zamanda toprak talebinde bulunan bir grup, Romen makamlarıyla sadece ittifakta bulunabilirdi.

Göç süreciyle ilgili tartışmalar Türk Tatar toplumunun gündeminde olan en önemli konulardan birisi olmuştur. Tartışmaların ana noktası kimlik alanının tespiti; göçe karşı çıkanların da destekleyenlerin de hedefi toplumun geleceğini teminat altına alınması olmuştur.

4.2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN NÜFUS SİYASETİ VE ROMANYA'DAN GÖÇLER

Türkiye Cumhuriyeti'nin göçlerin karşısında izlediği siyaset iki ana olguya cevaben belirlenmiştir: Ankara'daki yetkililerin isteğine bağlı olmadan bu sürecin devam etmesi ve Birinci Dünya Savaşı sonucunda karşılaştıkları demografik sorun.

İki Dünya Savaşı arasındaki dönemde göç, Türk yetkililerin sürekli karşılaştıkları bir sorun olmuştur. Yaşadıkları ülkelere entegre olamayan Türk ve Müslüman halklar, eskiden Osmanlı İmparatorluğu'un bir parçası oldukları için, Türkiye Cumhuriyeti'ni tek koruyucu olarak görüyorlardı. Neticede, sadece 1923-1933 yılları arasında Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'dan Türkiye'ye 627.538 göçmen gelmiştir.¹⁰²⁷ Başka bir kaynağa göre, 1923-1937 seneleri arasında Türkiye'ye 196.266 hanede 771.611 nüfus gelmiştir.¹⁰²⁸ Senelere göre Türkiye'ye gelenlerin sayısı şu şekildedir: 1923-1934 yılları

¹⁰²⁶ Dünya Savaşları arasında Romanya-SSCB ilişkileri için bkz. Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia: 1918-1940* (Basarabya için diplomatik savaş: 1918-1940) (Iaş: Editura Junimea, 1991).

¹⁰²⁷ Cevat Geray, *Türkiye'den ve Türkiye'ye göçler (1923-1961)* (Ankara: Türk İktisadî Gelişmesi Araştırma Projesi, 1962), 11.

¹⁰²⁸ Cumhuriyet Halk Partisi, *On beşinci yıl kitabı* (İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1938), 395.

arasında 99.709 haneden 380.243 mübadil, 1923-1934 yılları arasında 58.027 haneden 247.295 mûhacir ve mülteci, 1934-1937 yılları arasında 38.530 haneden 144.073 muhacir ve mülteci.¹⁰²⁹ Bunlardan, 1934-1937 yılları arasında, 2510 sayılı kanun hükümlerine göre 17.644 haneden 68.973 Romanya'dan, 18.046 haneden 64.795 Bulgaristan'dan, 2.217 haneden 8.538 Yugoslavya'dan, 623 haneden 1.767 kişi diğer ecnebi memleketlerden gelmiştir.¹⁰³⁰ Nitekim, 1927 yılında yapılan ilk resmî nüfus sayımıyla 13.648.987 olarak belirlenen nüfus, 1935'te 16.158.018, 1940'da 17.821.543'e yükselmiştir.¹⁰³¹

İkinci bölümde incelenen göçlerin siyasî, sosyal, kültürel sebepleri arasında yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin çekiciliği de eklenebilir. Mustafa Kemal'in kurduğu devlet, Romanya'daki Müslümanlar arasında pastoral bir imaja sahipti. Bu yönde kendisi de Romanya'daki Türk toplumun üyesi olan tarihçi Kemal H. Karpat'ın sözleri araştırmacıya bir fikir verebilir: "(Müslümanlar)...Türkiye'yi kültürel yakınlıkları ve tarihsel bağları bulunan ve toplumsal ilerleme ve maddî refah vaat eden dünyadaki tek ülke olarak görüyordu. Hiçbir sınıftan Müslüman, Atatürk'ün sekülerizmi ve İslamiyet karşıtı politikaları hakkında anlatılanları ciddiye almadı, çünkü ülkenin temel İslamî kimliğinden vazgeçilmeyeceği ve kısmen onun reformlarına atfedilen maddî gelişme ve artan refah sayesinde de dinî şevk kaybını yeniden kazanılacağı umuluyordu."¹⁰³²

Romen yetkililerin Dobruca'daki Türklerin arasında Türkiye Cumhuriyeti'nin pastoral bir imajı olduğu bilmelerine rağmen, göçü Ankara'dan koordine olan bir siyasete atfettiler. Nitekim, bazı raporlarda göçün "Türk temsilcilerin propagandası"ndan kaynaklandığını ileri sürülmüştür.¹⁰³³ Dönemin Romen istihbarat teşkilatı Devlet Güvenliği'nin (*Siguranța Statului*) 26 Haziran 1933

¹⁰²⁹ A.g.y., 395.

¹⁰³⁰ A.g.y., 396.

¹⁰³¹ İstatistik göstergeler. *Statistical indicators 1923-2009*, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara, 2010, 8.

¹⁰³² Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, 351.

¹⁰³³ Örneğin bkz. A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, f. 275; A.N.R., fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosya 1/1935, f. 567.

tarihli bir raporuna göre Türkiye Cumhuriyeti'nin Romanya'daki gizli örgütünden (*Organizație secretă a Republicii Turcești din România*) bahsediliyor. Rapora göre örgütün ana amacı Romanya'daki Türklerin göçünü teşvik etmektir.¹⁰³⁴ Örgütün 1928'de Türkiye'nin Bükreş elçisi Hüseyin Ragıp Baydur ve Köstence Konsolosu Agah Bey (Aksel) tarafından kurulduğunu belirtiliyordu. Merkezî Köstence'de olan örgüte Türkiye Cumhuriyeti senede 80.000 liralık bütçe sağlıyordu. Ayrıca, Dobruca'da üç şubesi vardı: Hacıoğlu Pazarcık, Silistre ve Tutrakan'da. Her şubenin bir başı, iki üyesi ve "maaşlı propagandacıları" vardı. Rapora göre örgütün başında Türkiye'nin Bükreş elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver bulunuyordu. Tanrıöver ise "örgütün varlığı ortaya çıkıp diplomatik bir sorunun çıkmaması için Romen devletiyle dostane bir tutum sergiliyordu".¹⁰³⁵

Örgütün çalışma şekline gelince, rapora göre, üyeleri göç etmeye kabul eden ailelerle listeler hazırlıyordu, listeler Köstence Konsolosluğu tarafından kontrol ediliyordu ve sonra Ankara'ya gönderiliyordu. Ankara'da ise iskân yerleri hazırlandıktan sonra, Köstence'ye haber veriliyor ve toplu pasaportlar hazırlanıyordu.¹⁰³⁶ Aynı raporda örgüt içinde çalışan bazı şahısların isimleri de verilmiştir. Örneğin, Hacı Feizi Bey maaşlı çalışıyordu ve "sadece Türkler tarafından aranan kaş boyaları, boncuklar, kemalist kitap ve dergiler gibi ürünler" satan bir dükkanı vardı.¹⁰³⁷ Bu faaliyetler Romen kurumları tarafından dikkatlice takip edilmiştir. Örneğin, 1935'te Jandarma teşkilatı Güney Dobruca'da göçü teşvik eden propagandacılar tespit etmiştir. Hazırlanan rapora göre, bunlar göçmen listeleri hazırlıyorlardı.¹⁰³⁸

Böylece Türk yetkililerin faaliyetleri mercek altına alındı. Jandarma teşkilatının hazırladığı bir rapora göre, 17 Haziran 1935 tarihinde "saat 18:30'da, Türkiye Cumhuriyeti'nin Konsolosu ve Türkiye'den delege olarak gelen Talat Bey, Silistre'de doktor olan Suliman Amdi, ve Silistre sakini Apuz Amet'in eşliğinde

¹⁰³⁴ A.C.N.S.A.S., fon documentar D10775, ff. 1-4.

¹⁰³⁵ A.g.y., f. 2.

¹⁰³⁶ A.g.y., ff. 2-3.

¹⁰³⁷ A.g.y., f. 3.

¹⁰³⁸ A.N.R., fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, vol 18/1933, f. 197. Göç propagandası yapmakla suçlanan şahıslar için bkz. DJANI, fon Prefectura Durostor, cilt 4/1933.

Kay-Pınar köyüne giderek kahvehanede köylülerle görüşüp şunları söylemişlerdir:

- Aileleri olanlara Türkiye’de 4-5 hektar, evli olmayanlara 1-2 hektar verilecektir.
- Pasaportlar Türk Konsolosluğu’nda çıkartılacaktır, kimseye para verilmesin.
- Gittiklerinde danaları-bütün hayvanları ve kuşları satmasınlar, Türkiye’ye getirsinler.
- Gümrükte, 2-3 atlı araba ve içindekiler için 1.500 Ley ödeyecekler.
- Topraklarını hektara 2.000 Ley ile kimseye satmasınlar. Sadece 5.000 Ley alabilseler o zaman satsınlar. Alıcı bulamazlarsa öyle bıraksınlar çünkü Romen devleti hektarı 5.000 Ley ile satın alıcak.
- Evlatları askerlikte olanlar hiç endişe etmesin çünkü askerî hizmetleri bittikten sonra Türk devleti onları getirecektir.
- Türkiye’deki ev konusunu düşünmesinler çünkü orada devlet inşaat malzemesi verecektir.
- Göç etmek için acele etmesinler çünkü sonbahara kadar zaman var, birinci grupla gitmek isteyenler 20 günde hazırlansınlar.
- İkinci grup hububatını sattıktan sonra sonbaharda göç edecektir.
- Ayrıca, diğer köylülere de aynı şeylerin söylenmesini rica ettiler.¹⁰³⁹

Tabii ki bütün bu raporlara eleştirel bir tutumla yaklaşmamız lâzımdır. O dönemin Romen istihbarat teşkilatının göçleri teşvik eden gizli bir örgütün olma iddiası çok gerçekçi değildir. Zaten böyle bir örgütten bahseden sadece bir rapor tespit edilmiştir. “Propagandacılar” konusu ise, özellikler yukarıda aktarılan Kay-Pınar köyünün kahvehanesinde geçen görüşmedeki konuları göz önünde bulundurursak, aslında bilgilendirme amaçlı bir görüşme olduğu düşünülebilir. Ayrıca, göçün sebebini “propagandacılar” atmak, Romen Devletinin de kendisini sorumluluktan kurtarmak için başvurduğu bir yöntem olduğunu diyebiliriz. Nitekim, 7 Şubat-11 Mart 1927 arasında Romen Hükümeti’nin isteği üzerine toplanan bir komisyon göçlerin sebeplerini incelemiştir. Komisyona göre göçler 3-4 yıldan beri devam ediyordu ve İstanbul’dan gelen temsilcilerin ile göçmenlerin toprakların ucuz satın almak isteyen Bulgarlar’ın propagandasından kaynaklanıyordu. Rapora göre, göç Romanya’nın Müslümanlar üzerindeki baskılarına atfedilemezdi.¹⁰⁴⁰ 11 Şubat 1933’te Jandarma teşkilatının Durostor valisine gönderdiği bir raporda bazı şahıslar Turksmil ve Kovancılar’daki köylüleri Türkiye’ye göç etmek için teşvik

¹⁰³⁹ A.N.R., fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, vol 18/1933, f. 145.

¹⁰⁴⁰ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 58, f. 128.

ettikleri, 300 aile göçmen listelerine yazıldığını belirtilmiştir. Raporu da “propagandacıların” nereden geldiklerini belirtilmemiş fakat iki amaçları olduğu gösterilmiştir: Buralarda Türklerin yaşamının imkânsız olduğunu göstererek Romanya’yı karalamak ve göçmenlerin arazilerinin Bulgarlara satmak. Buna karşı çıkmak için göçleri ve azınlıkların toprak satma veya satın alma haklarının kaldırılması teklif edilmiştir.¹⁰⁴¹

Bu iki raporu da göz önünde bulundurursak Romen yetkililerin kendilerini aklamak istediklerini görebiliriz. Bunun nedeni basittir: Macarlar veya Bulgarlar gibi azınlıkların haklarını çiğnemekle suçlanan Romen siyasetçiler, yeni eleştirilere maruz kalmak istemiyorlardı. Aynı zamanda, propagandacılar arasında göçmelerin topraklarını ucuz fiyata satın almak isteyen Bulgarların da adının geçmesi ilginçtir. Muhtemelen Müslümanların göçünden yararlanmak isteyen Bulgarlardı. Göçe karşı çıkmak ve Bulgarların Güney Dobruca’da çoğunluğu elde etmelerini önlemek için Romen yetkililer, Müslüman liderlerine de başvurmuşlardır. Örneğin 1933’te, Cümhuriyeti’nin 10. yılı kutlamalarına Silistre sancağından Türkiye’ye yaklaşık 125 Türk katılmıştır. Bunların çoğu Eskişehir ve İstanbul’da bulunan akrabalarında kalmışlar, fakat grupta bulunan Romanya Senato üyesi Ahmet Taşçı Rifat ve Müftü Hafuz Rifat Ankara’ya gelip askerî geçiş törenine katılmışlardır. Ayrıca Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve Tarım Bakanı Reşat Muhlis Erkmen ile görüşmüşlerdir. Romanya’nın Ankara Elçisi senatör Taşçı ile görüşmüş ve hazırladığı raporda şunları kaydetmiştir: “Bu gezinin ana amacı, katılanlara Türkiye’deki yaşamın bizim ülkeyle kıyaslayınca daha zor, Dobruca’ya göre toprağın daha az verimli olduğunu, bundan dolayı da bizdeki Müslüman halkın Bulgaristan’dan yönetilen propagandaya inanarak ve topraklarını Bulgarlara bırakarak göç etmekte hiçbir kazancı olmayacağını göstermek olmuştur.”¹⁰⁴²

Romen basını da aynı tavrı sergilemiştir. Örneğin, 3 Eylül 1937 tarihinde Millî Liberal Partinin Gheorghe Brătianu kanadının gazetesi *Micareea*’da “Kalmayı tercih eden Türklerin istekleri” başlığıyla bir makale yayımlanmıştır. Makalede

¹⁰⁴¹ DJANI, fon Prefectura Durostor, cilt 2/1933, f. 17.

¹⁰⁴² A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 59, f. 71.

göçü teşvik eden propagandadan bahsediliyordu: “Ankara Hükümetinin temsilcilerine gösterdiğimiz hoşgörü o kadar ileri gidiyor ki Romanya’daki Türk aydınları arasından seçilenler, göçmen listelere ismini yazdırmayanlar artık Türk sayılmayacaklar diyerek âdetâ Müslüman nüfusu terörize ediyorlar.” Aynı makalede bir grup Türk’ün propaganda karşıtı faaliyetlere başlamak istediği, fakat Romen makamlarının buna izin vermedikleri de belirtilmiştir.¹⁰⁴³

Aynı zamanda Romen makamları tarafından “propaganda” olarak algılanan faaliyetler, aslında sadece bilgilendirme amaçlı görüşmeler olabilirdi. Türk makamları Dobruca’daki Müslümanlara göç şartlarını tanıtmış olabilirler. Sadece Romanya’dan değil başka ülkelerden de göç edildiği göz önünde bulundurulursa Türk makamların zor durumda kaldığını düşünebiliriz. Nitekim 13 Nisan 1938’de, Balkan Antlaşmasının bir toplantısı sırasında Tevfik Rüştü Aras Romen tarafına göçleri bir süre için maddî imkânsızlıklardan dolayı durdurması gerektiğini ve bu yönde Cemiyet-i Akvam’dan borç almak için başvurmayı düşündüğünü söylemiştir.¹⁰⁴⁴

Bütün bunlara karşın Cumhuriyet yöneticilerinin Müslüman Türkleri Romanya’dan Türkiye’ye getirmek istedikleri inkâr edilemez. Nitekim 1923’lerin başında İzmit’teki bir konuşmasında ülkenin nüfusunun artması gerektiğini söyleyen ve bunun için dışarıda kalan Türklerin getirilmesini teklif eden Gazi Mustafa Kemal Paşa şu ifadeleri kullanmıştır: “Eğer Rusya’dan da getirmek mümkün olursa oradan da getireceğiz. Fakat bence Garbî Trakya’dan kâmilan Türkleri nakletmek lazımdır.”¹⁰⁴⁵ Aynı şekilde, 24 Nisan 1932 tarihinde T.C. Hariciye Vekâleti’nden Bükreş Elçiliği’ne gönderilen bir yazıda göçler karşısında izlenecek tutum şu şekilde belirtilmiştir: “Hudutlarımız hâricinde kalan ırkdaşlarımızın memleketimize celbi ve burada refah ve saadetlerinin temini için

¹⁰⁴³ A.N.R., fon Ministerul de Interne-Diverse, vol 7/1931, f. 38.

¹⁰⁴⁴ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, f. 271.

¹⁰⁴⁵ Arı İnan, *Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmalar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1982), 54. Ayrıca bkz. Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler* (Trabzon: Serander Yayınları, 2006), 360.

bütçemizin müsaadesi nisbetinde kendilerine muâvenet ve müzâherette bulunulması nüfus siyasetimizin başlıca prensiplerinden biridir.”¹⁰⁴⁶

Bu politikanın gerekçelerinin ne olduğu sorusuna cevap ararken göç politikalarının belirlenmesindeki ikinci unsura yani demografik soruna geliyoruz. Bu unsur da iki perspektiften incelenebilir: Nüfus azlığı ve millî kimlik inşasıyla bağlantılı olan iç sorunlar.

Balkan Savaşı, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele sonunda Anadolu'nun nüfusu 17,5 milyondan 12 milyona düşmüştür.¹⁰⁴⁷ Bu bağlamda Müslüman Türklerin Türkiye'ye getirilmeleri bu sorunun bir çözümü olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'nin nüfus yoğunluğu da çok düşüktü. Nitekim, 1935 yılında bile kilometrekareye 21.2 kişi düşüyordu. Diğer Balkan ülkelerine göre bu oran çok düşüktü. Aynı tarihte kilometrekareye Bulgaristan'da 57.7, Yunanistan'da 49.1, Yugoslavya'da 55.7, Romanya'da 61.7 kişi düşüyordu.¹⁰⁴⁸ Bu durumdan memnun olmayan Türk yetkilileri nüfusun artırılması için, “daha radikal tedbirler” alınmasını gerektiğini düşünüyorlardı.¹⁰⁴⁹

Nüfusun artırılmasıyla, Türk yetkilileri ülkenin uluslararası sahnede konumunu güçlendirmeyi, maddî ve eğitim seviyeleri yüksek olan göçmenleri yerleştirerek ülkenin gelişmesine katkı sağlamayı istemişlerdir. Benito Mussolini gibi bazı liderlerin veya Yunan araştırmacıların Anadolu'da Türk etnik unsurunun oranının diğerlerinin aksine çok düşük olduğunu ileri sürmeleri, iki savaş arası dönemde uluslararası politikadaki gelişmeler dikkate alındığında Türk yetkililer arasında endişeyle karşılanmıştır.¹⁰⁵⁰

¹⁰⁴⁶ T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi, 24 Nisan 1932 tarihinde Hariciye Vekaleti'nden Bükreş Elçiliği'ne gönderilen yazı, tasnif edilmemiş belge.

¹⁰⁴⁷ İlhan Tekeli, *Göç ve Ötesi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013), 155.

¹⁰⁴⁸ Cumhuriyet Halk Partisi, *On beşinci yıl kitabı*, 57.

¹⁰⁴⁹ A.g.e., 57.

¹⁰⁵⁰ Bkz. Duman, *Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri (1923-1938)*, 25-26; Kemal Arı “Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar”, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-23/cumhuriyet-donemi-nufus-politikasini-belirleyen-temel-unsurlar> (Erişim tarihi: 30.03.2018)

Anadolu nüfusunun azalmasına neden olan olaylar, Cumhuriyetin ilk yıllarında bir kimlik oluşturma ideolojisinin kristalleşmesine de yol açmıştır. XIX. Yüzyıl boyunca İmparatorluğun'un karşılaştığı sorunlara çözüm arayan Osmanlı elitlerinin tartışmalarının ana konuları arasında, Batı karşısında tutum ve gayrimüslimlerle ilişkiler vardı.¹⁰⁵¹ Millî devletleri oluşmaya başlayan Avrupa karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nda üç ana kimlik formülleri şekillenmişti: *Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük*.¹⁰⁵² Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ve ardından Türk Millî Mücadelesi'nin gelişmesiyle *Osmanlıcılık* kendiliğinden elenmiştir. İmparatorluğun bir parçası olan Hıristiyan nüfus tarafından formüle edilen millîyetçi ideolojiye dayanan toprak iddiaları karşısında uygulanabilir seçenekler *İslamcılık ve Türkçülük* olarak görülmüştür.¹⁰⁵³ Sonunda, bir modern Türk ulusu inşâ etmek isteyen Mustafa Kemal laik bir devlet kurmayı hedeflemiştir.¹⁰⁵⁴ Bu iç duruma, Birinci Dünya Savaşı sonrasında, en azından deklarasyon düzeyinde, kendi kaderini tayin etme ve ulus devletlerin yaratılması ilkesinin uygulandığı gerçeği de eklenmiştir.¹⁰⁵⁵

Bütün bu gerçekleri göz önünde bulundurarak Mustafa Kemal bir ülkenin dayanabilmesi için güçlü ve kaynaşmış bir millete ihtiyacı olduğunu düşünmekteydi.¹⁰⁵⁶ Millîyetçilik, Kemalist döneminin ana prensipleri olmuş ve 1927'de CHP'nin ideolojisini temsil eden Altı Ok'un arasında yerini almıştır.¹⁰⁵⁷ Nitekim, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk kimliğini destekleyen bir dernek olan

¹⁰⁵¹ Erik J. Z. Zürcher, *The Young Turk Legacy and Nation Building from the Ottoman Empire to Atatürk's Turkey* (London-New York: I. B. Tauris, 2014), 147-148.

¹⁰⁵² Bkz. Ahmet Hamdi Tanpınar, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyat Tarihi* (Ankara: Dergâh Yayınları, 2012); Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008); Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi* (İstanbul: İletişim: 2011).

¹⁰⁵³ Bkz. Yahya Kemal Taştan, *Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, Ötüken, İstanbul, 2017; Zürcher'e göre aslında İttihat ve Terakkî Cemiyeti "Osmanlı Müslüman" bir kimlik yaratmayı hedefliyordu; kemalistler de ilk önce "İslam milliyetçiliğinin" seçmiş daha sonra "Türk milliyetçiliği"ne yönelmişlerdir. Bkz. Zürcher, *The Young Turk Legacy and Nation Building from the Ottoman Empire to Atatürk's Turkey*, 213-235.

¹⁰⁵⁴ Bkz. Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Elitler ve Din* (İstanbul :Timaş Yayınları, 2010), 263-282.

¹⁰⁵⁵ Bkz. John Maynard Keynes, *The Economic Consequences of the Peace*, Harcourt, Brace and Howe (New York, 1920); Ian Kershaw, *To Hell and Back: Europe, 1914-1949* (New York: Penguin Books, 2016).

¹⁰⁵⁶ Karpat, *Osmanlı'dan günümüze elitler ve din*, 265.

¹⁰⁵⁷ François Georgeon, *Osmanlı-Türk modernleşmesi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013), 20.

Türk Ocakları Ankara'daki yönetimin dayanaklarından birisi olmuştur. *Türk Ocakları* 1931'de siyasî sebeplerden dolayı kapatılmış yerini Kemalist ideolojiyi destekleyen *Halkevleri* almıştır.¹⁰⁵⁸ Cumhuriyetçi elitler için millîyetçilik devletin bütünleşmesini sağlayan bir araç da olmuştur.¹⁰⁵⁹ Atatürk etnik bir millîyetçilik istememiştir. 1933'te söylenen ünlü cümlesi, "Ne mutlu Türk'üm diyene", aslında "kucaklayıcı", etnisiteye değil araziye dayanan bir millîyetçilik anlayışıdır. Cumhuriyet'in sınırları içinde bulunan herkes vatanseverlik anlamıyla "Türk"tü.¹⁰⁶⁰ Etnik Türk millîyetçiliğini teşvik eden akımlar da olmuştur.¹⁰⁶¹ Göçmenlerin iskânında bütün bu fikirler önemli bir rol oynamışlardır. Ana amaç modern, bağları güçlü olan bir devletin kurulması olmuş olsa da iç ve dış etkenlerden dolayı bazı değişimler olmuştur. Bunları Meclis'in çıkardığı iskân kanunlarını inceleyerek tespit etmek mümkündür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin birinci iskân kanunu, Yunanistan ile yapılan nüfus mübadelesi sırasında çıkarılmıştır.¹⁰⁶² 20 Kasım 1922-24 Temmuz 1923 tarihleri arasında düzenlenen Lozan Konferansı sırasında, 30 Ocak 1923'te *Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol* imzalanmıştır.¹⁰⁶³ Sözleşmenin ilk iki maddesinde kapsamı belirtilmiştir. Nitekim "Türk topraklarında yerleşmiş Rum Ortodoks dinînden Türk uyrukları ile, Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dinînden Yunan uyruklarının", İstanbul'da oturan Rumları ve Batı Trakya'da oturan Müslümanları kapsamayacak bir şekilde, "1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak, zorunlu mübadelesine"

¹⁰⁵⁸ Bkz. a.g.e., 39-76.

¹⁰⁵⁹ A.g.e., 20.

¹⁰⁶⁰ Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014), 94.

¹⁰⁶¹ Bkz. François Georgeon, *Osmanlı-Türk modernleşmesi*, 1-22, 77-90.

¹⁰⁶² Bu konu için bkz. Kemal Arı, *Büyük Mübadele. Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012); Kemal Arı, *Suyun iki yanı: "Mübadele" (Yazılar)* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016); Renée Hirschon, der., *Ege'yi geçerken. 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007); Elçin Macar, "Yunanistan'dan Anadolu'ya Göç: Nüfus Mübadelesi," *Türkiye'nin Göç Tarihi. 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*, ed. M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015), 173-190.

¹⁰⁶³ Metin için bkz. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, 1. cilt, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000), 185-191.

girişilmesine karar verilmiştir.¹⁰⁶⁴ Diğer maddelerde mübadillerin mülkleriyle ve sözleşmenin uygulanmasıyla ilgili hükümler getirilmiştir.

Nüfus mübadelesinin neticesinde, çoğu araştırmacının kabul ettiği görüşlere göre Türkiye'den 1,2 milyon Ortodoks Hristiyan Yunanistan'a, Yunanistan'dan da 350.000 Müslüman Türkiye'ye yerleşmiştir.¹⁰⁶⁵ Ankara'daki siyasetçiler için mübadele bir fırsat olduğu gibi, aynı zamanda demografik politikalar konusunda bir test de olmuştur. Ankara'daki hükümet yetkilileri, iskânı düzenlemek ve çok sayıda insanın entegrasyonunu sağlamak zorundaydılar; ama aynı zamanda ideal ulusal devlet oluşumu üzerine fikirlerini uygulama fırsatı buldular. Bu sürecin önemi, koordinasyonunun kararlaştırıldığı seviyeyi göz önünde bulundurduğumuzda açıktır. Nitekim, 13 Ekim 1923 tarihinde *Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti* kuruldu.¹⁰⁶⁶ Böyle bir vekâlet kurularak, o tarihe kadar iskân işleriyle ilgilenen *Sıhhiye ve Muâveneti İçtimâiye Vekâletine* bağlı olan *İskân Müdiriyeti* ilgâ edilmiştir.¹⁰⁶⁷

8 Teşrinisani 1339 (8 Kasım 1923) tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 368 sayılı *Mübadele, İmar ve İskân Kanunu* kabul edildi.¹⁰⁶⁸ Yirmi maddeden oluşan kanun, iskân sürecini düzenlemeyi amaçlamıştır. Her ne kadar kanun mübadele döneminde çıkarılmış olsa da 1912 senesinden sonra iskân edilmemiş muhacir ve mültecileri kapsıyordu. Nitekim, ilk madde de yeni kurulan *Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin* görevi belirtilmiştir:

“mübâdele-i ahâli mukâvelesine tevfikân ahâlinin nakil, ibâte ve iskânlarına ve bunlardan ihtiyacı tahakkûk edenlerin iskele ve yollarda ve iskânlarından itibaren âzami iki ay olmak üzere mahallerinde iâşelerine ve 1328 senesinden beri iskân muamelesi görmemiş olan muhâcir ve mültecilerle aşâirin ve bademâ Hükümetçe kabul edilecek muhâcirînin ve tahrip edilmiş mahaller ahâlisinden meskenleri ihrâk ve hedmedilmiş olanların iskân ve terfihlerine ve iskân mıntakalarının tayinine ve memleketin harap olan mahallerinin imârı vesaitini ihzâr ve temine memûrdur.”¹⁰⁶⁹

¹⁰⁶⁴ A.g.e., 185.

¹⁰⁶⁵ Renée Hirschon, “Lozan Sözleşmesi'nin Sonuçları: Genel bir Bakış,” *Ege'yi geçerken. 1923 Türk-Yunan zorunlu nüfus mübadelesi*, der. Renée Hirschon, 19.

¹⁰⁶⁶ Bkz. *Resmî Ceride*, 07 Teşrinisani 1339 (18 Kasım 1923), no. 41, 1-3.

¹⁰⁶⁷ A.g.y., 18 Teşrinisani 1339 (18 Kasım 1923), no. 43, 1.

¹⁰⁶⁸ A.g.y., 18 Teşrinisani 1339 (18 Kasım 1923), no. 43, 1-2.

¹⁰⁶⁹ A.g.y., 18 Teşrinisani 1339 (18 Kasım 1923), no. 43, 1.

Kanuna ek olarak karşılaşılan sorunları çözmek ve mübadillere yardım etmek için çeşitli talimatnameler de verilmiştir.¹⁰⁷⁰

Kanuna göre iskânın gelişigüzel ve rastgele yapılmaması gerekiyordu. Nitekim, onuncu maddeye göre *Mübadele, İmâr ve İskân Vekâleti* 1912'den sonra yerleştirilmiş olan muhacirleri “iki sene zarfında hal ve sanatlarına göre icap eden manâtika” iskân etmeye yetkili görülmüştür.¹⁰⁷¹

1923'teki nüfus mübadelesi etnik değil dinî özellikler üzerinden yapılmıştır. Büyük bir ihtimalle bu durum yeni Cumhuriyetin yurttaşlık anlayışının henüz oturmamış olması ve sosyal yapının devamlılığına bağlı olarak, dinî kimliğe dayalı Osmanlı Millet sistemi anlayışının geçerliliği yansıtılmaktaydı.¹⁰⁷²

31 Mayıs 1926 tarihinde TBMM tarafından 885 sayılı, yeni bir *İskân Kanunu* kabul edildi.¹⁰⁷³ Muhtemelen, yeni bir iskân kanununun hazırlanmasının üç ana sebebi vardı: Birincisi mübadeleyle ilgili çalışmaların sona ermesi ve bu bağlamda yapılan örgütsel değişiklikler olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim, kanunun maddelerinde mübadiller hakkında hiçbir söz edilmemiştir. Bu bağlamda örgütsel değişiklikleri de göz önünde bulundurarak birinci maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin topraklarında yerleşmek isteyenlerin “kabulleri ve iskân mahallerinin tayini ve bu mahallere sevki Dahiliye vekâletine” tarafından yapıldığını belirtilmiştir.¹⁰⁷⁴ İkincisi Türkiye'ye doğru göçlerin devam etmesi olmuştur. Bu sebepten dolayı Türk yetkilileri kabul edilecek göçmenler hususunda daha seçmeci davranmışlardır ve bazı şartların yerine getirilmesini istemişlerdir. Hedefleri hastalıkların yaygınlaşmasını engellemek, “Türk harsına dahil” olan göçmenleri kabul etmek, “dahil memleketteki seyyar aşiretlerle

¹⁰⁷⁰ Bkz. Kürşat Kurtulgan, *Balkan Muhacirlerinin Konya Vilayetine İskanı (1923-1933)* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2010), 24-43.

¹⁰⁷¹ *Resmî Ceride*, 18 Teşrinisani 1339 (18 Kasım 1923), no. 43, 1.

¹⁰⁷² Fahriye Emgili, “Mübadeleden Kurtulma Çabası Olarak: İhtidâ”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi* 38, no. 45 (2009): 225.

¹⁰⁷³ *Resmî Ceride*, 1 Temmuz 1926, no. 409, 1725-1726.

¹⁰⁷⁴ A.g.y., 1 Temmuz 1926, no. 409, 1725. Ayrıca bkz. Canan Emek İnan, “Türkiye’de İskan Siyaseti: İskana Yönelik Örgütsel Yapı Üzerinden bir İnceleme”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, no.122 (2014): 88.

alelumûm göçebelerin” iskânları olmuştur.¹⁰⁷⁵ Üçüncüsü, muhacir ve mültecilere yapılacak yardımlar konusunda çok daha detaylı ayrıntılar eklenmiştir. Nitekim kanunun beş maddesi (altıncıdan onuncusuna kadar) yapılacak yardımlar ve vergi muafiyetleriyle ilgilidir. Bu maddelere göre ihtiyacı olanlara hane, arsa, dükkan vs. verilmesi, iskân yerine kadar nakliye masraflarının karşılanması ve iaşelerinin sağlanması, yurtdışından gelen muhacir ve mültecilere “beraberlerinde getirecekleri emval-i menkuleleri ve tohumluk ve çift hayvanları ve alât ve edevatı zirraiye ve sınıyeleriyle mevaddı iptidaiyeleri kâmilen ve mevaşi sürülerile mamulât-ı sınıye ve eşyayı ticarîyelerinden beş bin liralık miktarı” vergiden muaf tutulduğunu belirtilmiştir.¹⁰⁷⁶

31 Mayıs 1926’da çıkarılan kanunla göçmenlerle ilgili bütün hükümleri toplayarak açıklamalar getirilmiştir.¹⁰⁷⁷ Aynı zamanda, kanunun amaçları arasında kabileleri yerleştirmek ve Anadolu’da güvenliği sağlamak olmuştur. 1927 nüfus sayımına göre, toplam nüfusunun %80’ini temsil eden köy nüfusunun yarısı göçebeydi. Bu durum çağdaş bir devletin kurulmasına bir engeldi ve ekonomik sorunlar yaratıyordu.¹⁰⁷⁸ Casusluk veya eşkıyalık gibi sorunlar karşısında Ankara Hükümeti bazı grupları iskân etmiştir.¹⁰⁷⁹ İskân siyasetini Ankara’nın göndemine getiren Şubat-Nisan 1925’te Güney Doğu Anadolu’da merkezî yönetime karşı girişilen geniş çaplı Kürt ve Zaza aşiretlerin destek verdiği Hilâfet taraftarı Şeyh Said isyanı olmuştur. Ankara Hükümeti isyanı sert bir şekilde bastırdı fakat Doğuda Kürt çetelerin direnişi devam etti. Nitekim 1924-1938 yılları arasında Türkiye’de gerçekleşen on sekiz isyandan on altısı doğudaki Kürt isyanları olmuştur.¹⁰⁸⁰

¹⁰⁷⁵ *Resmî Ceride*, 1 Temmuz 1926, no. 409, 1725.

¹⁰⁷⁶ A.g.y., 1 Temmuz 1926, no. 409, 1725-1726.

¹⁰⁷⁷ *İskân tarihçesi*, Hamit Matbaası, İstanbul, 1932, 76.

¹⁰⁷⁸ Muhammed Sarı, “Atatürk Dönemi İskân Politikasında iç İskâna Yönelik Çalışmalar (1923-1938)”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, no. 14 (2011): 90-91.

¹⁰⁷⁹ Bkz. a.g.m., 95-102.

¹⁰⁸⁰ Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi. İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 251.

Bu ayaklanmaların karşısında “sorun çıkaracağı düşünülen birtakım kişiler ve topluluklar başka bölgelere zorla göçürülmüş” ve yerlerine Türk göçmenler yerleştirilmiştir.¹⁰⁸¹ Nitekim bu durum Romen yetkililer tarafından da anlaşılmiştir. Romen Polis Teşkilatının ‘30ların başında hazırladığı bir rapora göre Türk Hükümeti’nin arazilerin daha verimli olduğunu söyleyerek göçmenleri Irak sınırına yerleşmeye teşvik ettiğini fakat aslında amacının “Kürt çetelere karşı bir güvenlik duvarı” oluşturmak olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁸² Aynı şekilde, Ankara’daki Romen Elçiliği’nin 22 Temmuz 1935 tarihli bir raporuna göre Türk yetkilileri “eski Osmanlı topraklarındaki ve ötesinde yaşayan hiçbir Türk’ü kaybetmek istemiyorlar” ve bu siyasetle “yeni rejim, nerede olursa olsunlar Türk azınlıkların millî bilinçliklerini, iyiliklerini, gelişmelerini ve daha sonra ülkeye çekmelerini” istediklerini belirtilmiş ve “uyguladığı reformlarla yeni rejimin kazandığı prestij, propaganda ve örgütsel tedbirler bu amaçların gerçekleştirme” yöntemi olduğunu ifade edilmiştir.¹⁰⁸³ Aynı rapora göre bu siyasetin sebebi Anadolu’daki boşlukları doldurmaktır. İlk adım Türk-Yunan nüfus mübadelesi olmuş “Romanya’daki Türklerin göçü ikinci adım olması gerekiyor. Bundan sonra başkaları gelecektir: Bulgaristan’daki Türklerin geri dönüşü, Yugoslavya’daki Müslümanların getirilmesi...”¹⁰⁸⁴

Yeni bir iskân kanunu Meclis tarafından 14 Haziran 1934’te (2510 sayılı İskan Kanunu) kabul edilmiştir.¹⁰⁸⁵ Bu, Kemalist yetkililerin kabul ettikleri en kapsamlı iskân kanunu olmuştur.¹⁰⁸⁶ Aynı zamanda idealize edilmiş bir ulusun inşâsının bir ifadesidir.¹⁰⁸⁷ Kanunu elli maddesinde iskânın amacı, kanunun kapsamı,

¹⁰⁸¹ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), 178.

¹⁰⁸² A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 59, ff. 16-17.

¹⁰⁸³ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, f. 56.

¹⁰⁸⁴ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, f. 56.

¹⁰⁸⁵ Kanun metni için bkz. *Resmî Gazete*, 21 Haziran 1934, no. 2733, 4003-4009.

¹⁰⁸⁶ Bkz. Muhammed Sarı, “Atatürk dönemi iskân politikası’nda 2510 sayılı kanunun yeri ve önemi”, *Tarihin Peşinde. Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, no. 4, 2010, 163-184, Fikret Babuş, *Osmanlı’dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskan Siyaseti Ve Uygulamaları*, (Ozan Yayıncılık, 2006), 171-293.

¹⁰⁸⁷ Sibel Yardımcı, Şükrü Aslan, “1930’ların Biyopolitik Paradigması: Dil, Etnisite, İskân Ve Ulusun İnşası”, *Doğu Batı*, no. 44 (Ankara, Nisan 2008): 138.

iskân edileceklerin ulaşımı, iskân yerinin seçiminde göz önünde bulundurulması gereken hususlar, iskân edileceklere yapılacak yardımlar ele alınmıştır.

Uygulamada karşılaşılan bazı sorunlardan dolayı veya idarî nitelikteki değişikliklerin dışında, kanunun genel ilkeleri değişmemiştir. Nitekim, birinci maddeye göre iskân “Türk kültürüne bağlılık dolayısıyla” yapılması gerekiyordu.¹⁰⁸⁸ “Türk kültürü” kavramının tanımı belirtilmemiş olsa da CHP’nin 1935 yılı kongresi bazı ipuçlar veriyor. Kongredeki çalışmaların sonunda ulusu tanımlamak için “dil, kültür ve ölkü birliği” kavramları kullanılmıştır. Daha sonra, 1937 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile bu ilkelere, 1961 yılına kadar devletin ilkeleri de olmuştur.¹⁰⁸⁹

Nitekim, iskân bakımından üç nevi mıntaka belirlenmiştir: “1 numaralı mıntakalar: Türk kültürlü nüfusunun tekâsüfü istenilen yerlerdir. 2 numaralı mıntakalar: Türk kültürüne temsili istenilen nüfusun nakil ve iskânına ayrılan yerlerdir. 3 numaralı mıntakalar: Yer, sıhhat iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve inzibât sebepleriyle boşaltılması istenilen ve iskân ve ikâmete yasak edilen yerlerdir.”¹⁰⁹⁰ Kanun metninde ne mıntakaların sınırları ne de “Türk kültürünün” net bir açıklaması verilmemiştir. Bu meseleler “İcra Vekillerince yapılacak bir programa göre, düzeltilmesi Dahiliye Vekilliğine verilmiştir”.¹⁰⁹¹ Daha sonra, 18 Kasım 1935 tarihinde 1. madde değiştirilerek Sıhhat ve İçtimaî Muâvenet Vekâleti de eklenmiştir.¹⁰⁹²

İskân işlerinin ana hedeflerini, 21 Temmuz 1938’de Sıhhat ve İçtimaî Muâvenet Vekâletine gönderilen bir yazıda, Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya tarafından şu şekilde belirtilmiştir: “A. Hariçten gelecek tecavüzlere karşı yurdun mudafaa kudretini arttırmak; B. Yurdun muhtelif mıntakalarındaki Kürt, Çerkes, Arap, İlâh... gibi Türkten gayri toplulukların kesâfetini kı(...)cak şekilde aralarına Türk

¹⁰⁸⁸ *Resmî Gazete*, 21 Haziran 1934, no. 2733, 4003.

¹⁰⁸⁹ Cemil Koçak, “Kemalist Milliyetçiliğin Bulanık Suları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, 4. cilt Milliyetçilik, (İstanbul:İletişim Yayınları, 2002), 38. Ayrıca bkz. Soner Çağaptay, *İslam, Secularism, and Nationalism in Modern Turkey* (New York: Routledge, 2006), 93.

¹⁰⁹⁰ *Resmî Gazete*, 21 Haziran 1934, no. 2733, 4003.

¹⁰⁹¹ *Resmî Gazete*, 21 Haziran 1934, no. 2733, 4003.

¹⁰⁹² *Resmî Gazete*, 21 Teşrinisani 1935, no. 3162, 5791-5792.

unsuru yerleştirmek ve bu suretle Kültür Birliğini ve dahil emniyet maksatlarını tahakkk ettirmek”¹⁰⁹³.

Romanya'nın Ankara Elçisi Eugen Filotti, 22 Temmuz 1935 tarihili bir raporunda, Romanya'daki Türklerin Ankara'nın gç siyasetindeki önemini vurgulamıştır. Filotti'ye göre Romanya'daki Türklerin Trakya'ya iskân edilmeleri uygun görülmüştür çünkü “etnik açıdan Türkiye için stratejik önemi yüksek ve sınırda olan bu bölgeyi gçlendirebiliyorlardı.”¹⁰⁹⁴

Romanya'dan gelen göçmenler konusunda kanunun amacı ve işleyişini anlamak için iki örnek üzerinde durmak istiyorum. Birincisi bugün Ankara'nın bir iliesi olan, 1938'de Romanya'dan gelen göçmenleri yerleştirmek için bir “numune köy” olarak Sincan'ın kurulmasıdır. 22 Ağustos 1938 tarihinde Sıhht ve İtimi Muâvenet Vekâleti'nden Köstence Konsolosluğu'na gönderilen bir yazıda köyün “Ankara Vilayetine tabi şimendifer güzergahı üzerinde” bulunan göçmen köyün evlerin inşasına başlandığına belirtilmiştir. İnşaat Eylül sonunda bitirilmesi planlanmıştı. Aynı yazıda, Sincan'a 100 hane Romanya göçmenlerinin iskânı kararlaştırıldığını hatırlatarak, yerleştirilecek göçmenlerin seçiminde göz önünde bulundurulması hususlar sıralanmıştır:

1. Halis Türk ve ötedenberi eyi ziraatle meşgul olanlar,
2. Mümkün merteye en varlıklı ve bilhassa çift hayvanatı ve alatı ziraiyesi ve makineleri bulunanlar,
3. İçtimai vaziyetleri en msaid olanlar,
4. Bir köy halkının aynen Sincana nakli matlub ise de bir köy halkından bu 100 hanenin tamamen tefrikine imkan görülmediği takdirde seçimin pek dağınık bir vaziyette olmıyarak mümkün merteye bir kaç köy halkına inhisar ettirilmesi,
5. Seçilecek olan bu 100 hane içinde Nalband, Saraç, Demirci, Bakkallık gibi sanatlarla meşgul olanlardan dahi hiç olmazsa birer hane bulunması,
6. Sevkiyatın yapılacağı zaman ayrıca bildirilecekse de şimdiden bu husus göz önüne alınarak gelecekler içinden bu esaslara göre namzedlerin tesbiti ve bu hususta ayrıca bir mtaleaları varsa bildirilmesi rica olunur.¹⁰⁹⁵

Sincan köyüne yerleştirilmesi kararlaştırılan göçmenlerin sevkiyat işlerine de ayrı bir önem verilmiştir. Sıhht ve İçtimai Muavenet vekili Hulusi Alataş'ın 6

¹⁰⁹³ B.C.A., 030.10.00./81.531.16., 4.

¹⁰⁹⁴ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, f. 59.

¹⁰⁹⁵ T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi, Fasil 1, Karton 7-a, Dosya 5, tasnif edilmemiş belge.

Ekim 1938 tarihinde Tokat Milletvekili Nazım Poroy ve Köstence Konsolosluğu'na gönderilen bir yazıda Sincan'a yerleştirilecek olan 100 hanelik kafilenin son parti olarak gönderilmesi ve sevk esnasında aşağıdaki hususlara dikkat edilmesini rica ediyordu:

1. Ayrılacak olanlar hususi bir sevk jurnalına kaydolunacak ve bu sevk jurnalıyla gönderileceklerdir.
2. Sincan'a müretteb olanları trenle Sincan'a gönderilebilmeleri için bu 100 hanelik kafileyi hamil olan vapurun sıhhi muamelesi Kavak'ta yapılmıyarak Tuzla'da yapılacak ve Tuzla'ya bu 100 hane çıkarıldıktan sonra vapur geriye kalanlarla Marmara Ereğlisine gönderilecektir. Bu itibarla lazım gelen tertibatın burada alınabilmesi zımında Sincan'a müretteb bulunan kafileyi hamil olan vapurun hareketinden bir kaç gün evvel telle bildirilmesi icab eder.
3. Sincan'a müretteb olan bu kafiye diğer göçmenlerden ayrı olarak çıkacaklarından tahliye işinin hem karışmaması ve hem de teshili için eşyalarının ve hayvanlarının mümkün olduğu kadar ayrı bir yere konması lazımdır.
4. Tuzla'da bir kargaşalığa mahal kalmamak için Sincan'a müretteb olan aile reislerinin ellerine isim ve aile efradı yazılı birer fiş verilmesi faideli görülmüştür.¹⁰⁹⁶

Bütün bu hususlara dikkat edilmiştir. Sincan'a yerleştirilmesi öngörülen göçmenlerin listesi hazırlanarak vapurun Köstence'den kalkmasından önce Türkiye'deki yetkililere bildirilmiştir. 100 hanenin seçilmesine Tokat milletvekili Nazım Poroy Silistre'ye gelip bizzat katılmıştır. 21 Ekim 1938 tarihinde Köstence Başkonsolosluğu'na gönderdiği bir yazıda, Nazım Poroy Sincan köyüne sevk edilecek yüz hane göçmenle ilgili yaptığı çalışmaları anlatmıştır:

1. İşbu göçmenler son kafiye meyânında bulunan ve en kuvvetli ve zengin köylerden biri olup 300 haneden fazla olan (Köse-Apti) köyünden ve köyün vakti hali en iyi olanlar arasından ayrılmıştır.
2. Malûm olan sebeplerden dolayı keyfiyet köy halkından tamamıyla mahrem tutulmuş ve yalnız köyün delegeesi olan mualim bay Mahmud'a açılmış ve bu zat hakikatı anlayarak kendisi de Sincan'a gitmeyi kabul ettiği gibi arzu ettiğimiz şekilde göçmenleri ayırmak için bize pek büyük hizmetler ifa etmiştir.
3. Mahremiyet son zamana kadar muhafaza edilmek muvafık olacağı için Sincan'a ayrılmış olan aileleri Köstence'de vapura bindirilirken diğerlerinden tefrik edebilmek üzere bunların tabiiyet kağıtlarının arkasına ve aşâ tarafa kendilerinin anlamayacağı şekilde kırmızı kalem ile (Poroy) parafı konulmuş ve kağıtları bütün köy ile beraber kendilerine tevzi edilmek üzere delegelerine verilmiştir. Köy öbür gün Köstence'ye müteveccihen hareket edecektir.
4. Köse-Aptiden ayrılanlardan maadâ geçen vapurla gitmeleri lazım gelirken yetişememiş olan ve teba kağıtları size gönderilmiş olunan (Kanara Mahalle) köyüne mensup 7 aileden üçü de Sincan için talep edilen evsafı haiz olmaları hasebile oraya gitmek üzere tarafımızdan tefrik edilmiştir. Bu üç aile reislerinin

¹⁰⁹⁶ T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi, Fasıl 1, Karton 7-a, Dosya 5, tasnif edilmemiş belge.

isimleri şunlardır: 1. Tefik Yusuf, 2. Osman Tefik, 3. İbrahim Emin. Bunların da büyük kafiye tarafınızdan ilhaki lazım gelmektedir.

5. Sıhhiye vekaletinden aldığım talimatta Sincan göçmenlerinin hususi bir sevk jurnalına kaydı bildirilmektedir. Bunun en muvafık bir surette icrası için sevk memurlarına lazım gelen tebligatın icrasını rica ederim.

6. İşbu göçmenlerin Sincan'a kolaylıkla sevki için kendilerini götürecek olan vapurun sıhhi muayenesinin Tuzla'da yapılması mukarrer olduğu cihetle bunların vapurdan kolaylıkla ve en evvel ve ayrı bir şekilde ihracını temin maksadıyla, şifahen de görüştüğümüz üzere, eşyalarının vapura en münasip sir surette yükletilmesi lazımdır.

7. Tuzla'da bir karışıklığa mahal kalmamak için Sincan'a mürettep olan aile reislerinin ellerine isim ve aile efradı yazılı birer fiş verilmesi sıhhiye vekaletinden tarafıma bildirilmekte ise de yukarda beyan ettiğim mahremiyet keyfiyeti böyle ayrı bir fiş vermeye müsait değildir. Mamafî zaten usul vechile her aile reisinin elinde bulunan ve ailesi efradının isimlerini de havi olan taba kağıtları bu maksadı tamamıyla temine kafidir. Diğer taraftan delege bay Mahmud kendileriyle beraber bulunacağından Tuzla'da biraz ihtimam ile hiç bir karışıklığa meydan verilmemek tabiidir.

8. Delege bay Mahmud'u zatıalilerine tanıtmak için kendisine hususi bir mektup verdim. Köy Köstence'ye indiği zaman gelip takdim edecektir. Kendisine her türlü evamîrî ve talimatı ita buyurmanızı rica eylerim.

9. Sincan'a ayrılmış olan aile reislerinin esamisini havi cedveli leffen gönderiyorum. Bu cedvelde her ne kadar aile adedi 110 görülmekte ise de bunlar arasında çocuklarıyla beraber oturacak servet sahibi bir kaç kadın ve aile teşkil ettikleri halde babalarından ayrılmayacak olan bazı gençler de vardır.¹⁰⁹⁷

İkinci örnek ise çingenelerin iskânı olmuştur. Nitekim, 14 Haziran 1934 tarihinde kabul olan İskân Kanununun 4. maddesinde "Türk kültürüne bağlı olmıyanlar, anarşistler, casuslar, göçebe çingeneler, memleket dışına çıkarılmış olanlar" muhacir olarak alınmadıklarını belirtilmiştir. Buna rağmen, yaşadıkları zor şartlardan kurtulmak için birçok çingene Türkiye'ye yerleşmek istemiştir. Bununla birlikte bu mesele Türk yetkililer için bir sorun teşkil etmiştir. T.C. Bükreş Elçiliği'nden Köstence Başkonsolosluğu'na 21 Temmuz 1937 tarihinde gönderilen bir yazıda "çingenelerin memleketimize muhâcereti hakkında kati bir karar ittihâz edilebilmesi için bunların ötedenberi bir toprak ve meskene bağlı olup olmadıklarının ve Türk kültürünün temessül edip etmediklerinin tayinine Sıhhat ve İctimâi Muâvenet Vekâletince lüzum gösterilmekte olduğundan gerek bu hususun gerekse bu vaziyette bulunanların kaç hane ve nüfustan ibaret olduklarının tahkikiyle bildirilmesini ve kati neticeye kadar bu zümreden hiç bir ferdin gönderilmemesini" istendiğini belirtilmiştir.¹⁰⁹⁸ Elçilik tarafından verilen

¹⁰⁹⁷ T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi, Fasil 1, Karton 7-a, Dosya 5, tasnif edilmemiş belge.

¹⁰⁹⁸ T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi, Fasil 1, Karton 7-a, Dosya 5, tasnif edilmemiş belge.

talimatlara uyarak Köstence'ye göç etmek için gelen çingeneler geri gönderilmiştir.¹⁰⁹⁹

Yukarıdakine ek olarak çingenelerin Türkiye'ye girmelerine "meydan verilmemesi için" 12 Ağustos 1938 tarihinde Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti'nden Köstence Başkonsolosluğu'na gönderilen yazıda şu hususlara dikkat edilmesi istenmiştir:

1. Kafile halinde ve müretteb dahilinde yapılan sevkiyatta kafilerle arasına çingene girmemesine dikkat edilmesi ve her köy halkından seçilecek mümesiller vasıtasıyla kafilerle arasında çingene olup olmadığını soruşturulması ve köyü harekete müheyya olan kafile içinde çingene varsa bildirmeleri hususunun köylüye münasib bir surette telkini ve bu hususta sevk memur olan iskân memurlarının bizzat meşgul olmalarının temini
2. Münferid bir surette gelmek isteyenlere ait müracaatların resmi mevkie konmasından evvel kendi nesillerinin çok dikkatle incelenmesi.
3. Kaçak olarak Edirne, Kırklareli kapularından ve yahud gezi pasaportu ile hudutlarımızdan içeri giripte bilahara göçmen olarak kabulleri için müracaat edenler hakkında bir muamele resmiyeye girişimden evvel kendilerinin soy ve nesillerinin eyice tetkiki ve bu hususta indel iktiza hemşehrilerinden soruşturma yapılması ve umumi vaz ve etvarı üzerinde incelemede bulunması ve hakikaten Türk olduklarına kanaat hasıl edildikten sonra resmi muamele ve muhabereye girişilmesi.
4. Bu mevzu üzerinde çok hassas bulunulması ve muktazi tedbirlerin...¹¹⁰⁰

Bütün bu önlemlere rağmen birçok Romanya'lı Çingene Türkiye'ye yerleşebilmiştir. Elimizde yeterince kaynak olmadığı için sayılarını bilemiyoruz. Şunu da kaydetmemiz gerekir, dönemin Avrupa'sında Çingenelere karşı dışlayıcı tutumlar bir istisna değil, her yerde mevcut olan bir tutumdur.

Göç, Dünya Savaşları Arasındaki dönemde Türk yetkililerin karşılaştıkları bir süreç olmuştur. Bir yandan yönetmeleri gereken bir gerçeklikti, ama aynı zamanda demografik problemleri çözmek için kullanmaya çalıştıkları kontrollü bir politikaydı. Bu dönemde hazırlanan üç iskân kanunu göçe yönelen politikanın zaman içinde kristalleştiğini göstermektedir. Birinci kânun acil bir ihtiyaca, nüfus mübadelesinin iyi bir şekilde gerçekleşmesi için bir çözüm olmuş, ikincisi bazı iç sorunların neticesinde ve aynı zamanda birinci kanunun yetersizliklerini gidermek için çıkarılmış, sonuncusu ise birikmiş deneyimin ve net bir vizyonun ürünü olmuştur. Nitekim, 1934'te hazırlanan kanun en çok

¹⁰⁹⁹ T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi, Fasil 1, Karton 7-a, Dosya 5, tasnif edilmemiş belge.

¹¹⁰⁰ T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi, Fasil 1, Karton 7-a, Dosya 5, tasnif edilmemiş belge.

yürürlükte kalmıştır. Ancak tüm bu yasal önlemlerin yanı sıra, Kemalist yetkililerin sürekli endişeleri göçmenlere ve dolayısıyla gelecekteki Türk vatandaşlara iyi yaşam koşulları yaratmaktı.

4.3. GÖÇMENLERE YAPILAN YARDIMLAR

Göç sürecini düzenlerken, Türk yetkilileri bütün detaylara önem vermişlerdir. Sürekli endişeleri, göçmenlerin Türkiye'ye en iyi şartlar altında ulaşması ve mümkün olan en kısa sürede adapte olabilmeleriydi. İçinde bulunduğu uzun savaşların ardından geniş çaplı ekonomik yeniden yapılanma sürecine girmiş olan Ankara için göçmenlerin iskânı kayda değer bir çaba olmuştur. Bu nedenle, Türk yetkililer, gelecekteki göçmenlerin iyi bir maddî duruma veya nitelikli bir işgücüne sahip olmalarını ve bu şekilde ülkenin kalkınmasına katkıda bulunmalarını istemişlerdir. Tabii ki çoğu insanın daha iyi bir yaşam umuduyla Romanya'yı terk etmeyi tercih ettiği gerçeği, bu desideratumu insanî yardım çabalarının karşısında ikincil olmuştur.

Türk-Yunan nüfus mübadelesi sonucunda gelen Müslümanların ve diğer Balkan ülkelerinden göç edenlerin iskânıyla ilgilenen Ankara, aynı zamanda Türkiye'ye yerleşmek arzusunda bulunanları engellemek istemeyerek, göç sürecini vize politikasıyla kontrol etmek istemiştir. Neticede, göçmenlerle ilgili kanunlara uyanların ve Türkiye'nin diğer ülkelerle imzaladığı özel antlaşmaların hükümlerine göre göç edenlerin dışında Türkiye Cumhuriyeti diğerlerini serbest göçmen olarak kabul etmiştir. Bunlar göç etmek için vize alabiliyorlardı fakat devlet onlara hiçbir yardımda bulunmuyordu.

Romanya'dan Türkiye'ye gelen serbest göçmenlerin sayısını tam olarak tespit etmek, istatistiklerin yokluğundan pek mümkün değil. 1936'da Bükreş ve Ankara arasında imzalanan *Dobrucadaki Türk Ahâlinin Muhâceretini Tanzim Eden Mukâvelenâme*'nin imzalanmasına kadar göç edenlerin çoğu kendi imkânlarıyla Türkiye'ye yerleşmişlerdir. Mukâvelenamede Romanya'dan göç edilecek bölgeler, göçmen sayısı ve Türkiye'nin göçmenlere karşı yükümlülükleri belirtilmiştir. Böylece, bu mukâvelenameye göre göçmenler, Türk Devletinin

yardımlarından yararlanmışlardır. 1923'ten sonra Türk yetkililerinin daha çok mübâdillerin ve iç iskânlarla ilgilenmesi gerektiğini göz önünde bulundurursak, İskân Kanunlarının göçmenlere yardım etme olasılığı ile ilgili hükümler içeriyor olsalar da büyük bir ihtimalle 1936'ya kadar Romanya'dan Türkiye'ye gelenler serbest göçmen oldukları söylenebilir.

Tabii ki bu göçmenlerin maddî durumlarının iyi olduğu anlamına gelmiyordu. Daha önce de vurgulandığı üzere, göçmenlerden birçoğu Türkiye'de daha iyi bir yaşam umuduyla, Romanya'daki olumsuz ekonomik koşullardan dolayı ya da kimliklerin korunmasının tehlikede olduğunu düşünerek, Türk topraklarında yaşamla ilgili herhangi bir güvence dahi olmaksızın göç etmeyi seçmiştir. Bu nedenle Türk yetkilileri zor durumda kalmışlardır. Türkiye'ye yerleşmek isteyenlerin sayısı günden güne arttığı için ve birçok kişi göçmen vizesi almadan yolcu pasaportu ile iskân edilme talebinde bulunduğu için, Türk makamları bazı önlemlerin alınmasını kararlaştırmışlardır. Bu yönde, Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekaleti'nden 25 Ekim 1935 tarihinde Bükreş Elçiliği'ne gönderilen bir yazıda "Romanya, Bulgaristan ve Yugoslavya'dan Türkiye'ye yolcu sıfatıyla gelmek isteyen ve bu suretle vize almak için başvuran Türk ve Müslümanlara vize verilmeden evvel kendilerinden Türkiye'ye iskânlarını istemeyecekleri ve Devletten hiç bir muavenet talebinde bulunmayacakları hakkında ellerinden birer teahütnâme alınmasını ve bu vaziyetin pasaportlarına yazılmasını" istenmiştir.¹¹⁰¹

Bu sorunların devam ettiği için, serbest göçmenlerle ilgili yeni uygulamalar getirilmiştir. T.C. Bükreş Elçiliği'nden 28 Mart 1938 tarihinde Köstence Başkonsolosluğu'na gönderilen bir yazıda serbest göçmen olarak Türkiye'ye yerleşmek isteyenlere vize verilmeden önce Dahiliye Vekaletinin onayı istenmesini gerektiğinin belirtilmiştir. Aynı yazıda serbest göçmenlerin bazı şartlara uymaları lazım geldiği gösterilmiştir: Beraberlerinde getirecekleri eşyaya karşı yapılacak muamele ve verilecek muafiyetler hakkında 2510 sayılı kanunun 31 ve 32 inci maddeleri hükümlerinin tamamıyla göz önünde

¹¹⁰¹ T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi, 25 Ekim 1935 tarihinde Hariciye Vekaleti'nden Bükreş Elçiliği'ne gönderilen yazı, tasnif edilmemiş belge.

tutulması¹¹⁰², “mütekâsif bir vaziyette kalmaları yasak” olduğu, göçmen defterlerine kayıtları yapılmak üzere verilen müsaadelerin mufassal adres ve tarihleriyle bildirilmesi,¹¹⁰³ bunlar arasındadır.

Aynı yazıda Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın serbest göçmenlerin hangi şartlarda kabul edilecekleri konusunda bazı açıklamaları da yer almıştır. Bu açıklamalara göre:

1. Bu yoldaki müracaatlar iki suretle vaki olmaktadır:

A: Dış memleketlerden ya Elçilik veya Konsolosluk vasıtasıyla veyahut doğrudan vekaletimize ve çok defalar da aledderecat bir çok makamat ve vekaletlere müracaat suretiyle.

B: Türkiye dahilinde bulunan eşhasın dış memleketlerde bulunan akraba, yakınlarının kendileri tarafından ihtiyaçlarının temin edileceğinden ve nezdlerinde kalacağından bahsile serbest olarak memlekete müsaade edilmesi suretiyledir.

2. Memleketimiz dahilinde yapılacak bu gibi müracaatlarda; müracaat eden şahısdan medari ihticac olacak vesaik aranması, müracaat eden şahsın malî vaziyeti, yakınlık ve akrabalık derecelerinin tahkik ve tespiti ve ancak bu yolda müracaat edenlerin malî vaziyetlerinin müsaide olduğundan kanaat hasil edildikten sonra dış memleketlerdeki bu şahısların gelmesine müsaade edilmesi esas itibariyle kabul edilmiş ve alakadar makamat ve Vilayetlerde lazım gelen tebligatta bulunmuştur.

3. Dış memleketlerden Elçilik ve Konsolosluklarımıza bu yolda müracaat vukuunda dahi; aynı suretle müracaat eden bu şahısların malî vaziyetlerinin Türkiye dahilinde Hükümet yardımına muhtaç olmadan kendilerini geçindirmeğe müsaide olup olmadıklarını hakkında imkan nisbetinde tahkik ve tetkik edilmesi ve yalnız verecekleri bir taahütname veya şahsi ifadeleriyle iktifa edilmesi ve yapılacak tahkikat neticesinde hakikatten malî vaziyetlerinin müsait olduğu takdirde alelusul serbest göçmen vizesi verilmesinin usul ittihazı.

4. Bu yolda yapılacak müracaatlar üzerine vekaletimize vaki olacak işarlarınızda bu cihetin tasrihi ve keyfiyetin Konsolosluklara tebliğini ehemiyetle rica ederim.¹¹⁰⁴

Tüm bu düzenlemeler, Türk yetkililerin serbest göçmenlerin geçim kaynakları olmadan Türk topraklarına varmaları gibi bir ihtimalden kaçınmaları konusunda açık bir kaygısını göstermektedir. Bu bağlamda, bir yandan göçmek isteyenler koşullar hakkında bilgilendirilmişlerdir, diğer yandan ise finansal imkânları olmayanların vizeyi alamamaları için kurallar oluşturulmuştur.

¹¹⁰² Kanunun bu maddelerinde muhacirlerin hangi eşyaları getirebileceklerini ve hangi şartlarda vergiden muaf olduklarını belirtilmiştir. Bkz. *Resmî Gazete*, 21 Haziran 1934, no. 2733, 4006-4007.

¹¹⁰³ T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi, Fasil 1, Karton 7-a, Dosya 6, tasnif edilmemiş belge.

¹¹⁰⁴ T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi, Fasil 1, Karton 7-a, Dosya 6, tasnif edilmemiş belge.

1936'da Romanya ile Türkiye arasında imzalanan Göç Mukavelenamesinin hükümlerine göre göç edenlerin refahı ile ilgili de endişeler gösterilmiştir. Bu nedenle, Türk yetkilileri Romen makamların bazı suistimallerini engellemek, göçmenlerin iyi koşullarda seyahat etmelerini ve Türkiye'ye mümkün olan en iyi maddî durumda varmalarını sağlamak için çaba sarfetmişlerdir.

Göç etmek için hazırlanması gereken evraklar konusunda suistimler ortaya çıkmıştır. Bazı şahıslar, göç dalgalarından istifade ederek maddî kazançlar elde etmeyi istemişlerdir. Bunlar Romen Polis veya Jandarma teşkilarından takip edilmişlerdir. Örneğin, Durostor sancağındaki Senova köyünün belediye başkanı, Sali Karabacak 17 Müslüman ailesinden aile başı 1.200 Ley toplu göç pasaportlarını temin etmek için istemiştir. Pasaportlar hazırlanana kadar Romen İçişleri Bakanlığı bu uygulamayı kaldırmış ve toplu göç pasaportların verilmesi yasaklanmıştır. Aileler paralarını geri istemişlerse de alamamışlardır.¹¹⁰⁵ Başka durumlarda olmayan vergiler istenmiştir. Örneğin, Durostor Jandarma Teşkilatının 11 Ekim 1935'teki bir raporunda göçmenlerden istenilen yasadışı vergiler şunlardı:

- a. Hatip Amet Tairdin Damgias'ın aracılığıyla her aile 150-200 Ley ödemiştir. Hatip bu paraların göçmen listesine dahil edilebilmek için valiliğin isteği üzerine toplandığını söylemiştir.
- b. Akkadınlar Ormancılık Kurumu'ndan aile başı 20 Ley istenmiştir. Bu vergi Ormancılık Kurumuna borçları olmadıklarını teyit etmek için istenmiştir. Paralar kurumun bir temsilcisi tarafından alınıyor. Verdikleri dilekçe üzerinde "X şahsın bu kuruma hiçbir borcu yoktur" yazılıyor.
- c. Doğrular belediyesinde, diğer vergilerin yanısıra her aile 40 Ley ödüyor.¹¹⁰⁶

Bazen zorluk çıkarıcılar Romen yetkilileriydi. Bunun bir örneği, bir takım bahanelerle göçmenlerden para toplayan Durutlar köyü Jandarma Şefi Ioniță R. Ion'dur. Bu durum karşısında Başkonsolosluk Durostor Valiliği'nden önlemler alınmasını talep etmiştir.¹¹⁰⁷

¹¹⁰⁵ A.N.R., fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, vol 18/1933, f. 197.

¹¹⁰⁶ A.N.R., fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, vol 22/1935, f. 126.

¹¹⁰⁷ T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi, Fasil 1, Karton 7-a, Dosya 5, tasnif edilmemiş belge.

Göçmen listelerini hazırlayanlar tarafından 1937’de istenilen para 210-250 Ley arasındaydı. Bunlar pul, sendika, avukat parası vs. için lâzımdı.¹¹⁰⁸ Aslında göçmen listesine ismini yazdırmak için göçmek isteyen herkesin sadece bir dilekçe vermesi gerekiyordu. Bundan sonra belediyeden adres doğrulanması, vergi borcu olmadığını gösteren ve ordudan askerî hizmetin tamamlanmış olmasına ilişkin belgelerin alınması gerekiyordu. Bütün bu belgelerle dilekçe Valiliğe teslim ediliyordu. Aileler için toplu pasaportlar veriliyordu. Vize için hiçbir ücret istenmiyordu.¹¹⁰⁹ Borçlu olanların dilekçeleri redediliyordu. Daha sonra, iki devlet arasında bu konuda bir anlaşmaya varılmış ve borçlu olanların da göç etmelerine müsaade verilmiş ve borçların Romanya’da bıraktıkları mülklerin değerinden ödenmesi kararlaştırılmıştır.¹¹¹⁰ Pasaportun özel bir kısmında, Romanya Millî Bankası’nın şubeleri tarafından göçmenin Türkiye’ye getirdiği para miktarı yazılıyordu. Böylece, ek ücret ödemedi Romanya’dan nakit para çıkarabiliyorlardı.¹¹¹¹ Pasaportun verilmesi ücretsiz olsa da, birçok şahıs prosedürleri takip etmek için bir avukat veya aracı olan başkalarına çeşitli ücretler ödemişlerdir.¹¹¹²

Göçmen listelerinde bir yer vaat etmek suretiyle insanları aldatarak mülklerini satmalarına ikna edenler daha ciddi sorunlar yaratmışlardır. Evlerini ve arazilerini sattıktan sonra aldatılanlar ne göç edebiliyor ne de evlerini geri alabiliyorlardı.¹¹¹³ Arazilerin fiyatı da bir sorun olmuştur. Göç dalgaları ve arazilerin satılması neticesinde fiyatlarda önemli bir düşüş yaşanmıştır. Örneğin, Durostor sancağında bulunan Tatar Atmaca köyünde 1926’da bir hektar 10.000 Ley ise, 1932’de 4.000 Ley’e kadar düşmüştür.¹¹¹⁴

Bazı durumlarda göçmenler bütün mülklerini sattıktan sonra bürokratik işlemlerin gecikmesinden dolayı göç edememekte ve bunun yanında bir de

¹¹⁰⁸ A.N.R., fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, vol 41/1936, f. 129.

¹¹⁰⁹ “Göç Haberleri,” *Türk Birliği*, 6 Temmuz 1934, 2.

¹¹¹⁰ “Göç işleri,” *Yıldırım*, 1 Mart 1932, 1.

¹¹¹¹ “Döviz meselesi,” *Türk Birliği*, 8 Haziran 1936, 2.

¹¹¹² A.N.R., fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, vol 22/1935, f. 72.

¹¹¹³ “Göçmen tarlaları,” *Türk Birliği*, 24 Nisan 1936, 2.

¹¹¹⁴ DJANI, fon Prefectura Durostor, cilt 2/1933, f. 88.

bütün paralarını harcamak zorunda kalmaktaydılar. Durostor sancağındaki Pıtraklı köyü buna bir örnektir. 1 Nisan 1936 bütün mülklerini sattıktan sonra göç etmek isteyen köy sakinleri ayrılmalarını ertelemek zorunda kaldılar.¹¹¹⁵ Bazen bu durumda olanlar, göçmenleri taşıyan bir vapura binebilmek için zorla Köstence'ye gitmeye çalışıyorlardı. Durumlarını zorlaştırmamak ve Köstence sokaklarında kalmalarını engellemek için Romen makamları vapura binme emri gelene kadar köyden çıkılmalarını engelliyordu.¹¹¹⁶

Bu durumlarda Türk Devleti özel yardımlar sağlamıştır. Örneğin, Romen Polis teşkilatının 28 Mayıs 1938 tarihli bir raporunda Pazacıklı iki Türk'ün, Sali Hacı ve Kara İbrahim, mülklerini satarak göçedemeyenlere yardımda bulunan Kızılay'dan 250.000 lira aldıklarını gösterilmiştir.¹¹¹⁷

Sorunlar sadece göç pasaportunun temininde yaşanmıyordu. Formalitelerin tamamlanması ile vapura binme arasında geçen süre de zorluklar yaratmıştır. Pasaportun alınmasından sonra, Romanya ile hiçbir bağlantı kalmadığında, önceden kararlaştırılan tarihlerde göçmenler vapura binmek üzere Köstence'ye doğru hareket ediyorlardı. Kalkış tarihi önceden belirlenmiş olmasına rağmen, çoğu zaman, gemi sayısı yetersiz kaldığından kalkış erteleniyordu. Bu sebeple göçmenler, günler boyunca barınak, yiyecek ya da kullanılabilir su olmadan Köstence'de kalmak zorundaydılar. Bekledikleri ağır şartlardan dolayı günde ortalama iki ölüm olayı olmaktaydı.¹¹¹⁸ Nihayet, bazı işadamları tarafından yapılan bağışlar sonucunda durumları iyileştirildi.¹¹¹⁹

Türkiye Cumhuriyeti Köstence Başkonsolosluğu da bu durumda olan göçmenlere yardım etmiştir. Nitekim, Köstence'ye gelen muhacir kabileleri Türk kabristanının yanında bulunan meydanda vapura binme gününü bekliyorlardı. Bu yönde T.C. Köstence Başkonsolosluğu Romen yerel makamlarından su

¹¹¹⁵ A.N.R., fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, vol 22/1935, f. 215.

¹¹¹⁶ A.g.y., f. 486.

¹¹¹⁷ A.C.N.S.A.S., fon dcumentar D10775, f. 8.

¹¹¹⁸ "Göçmenler meselesi," *Yıldırım*, 12 Mayıs 1938, 1.

¹¹¹⁹ "Multecilere yardım," *Türk Birliği*, 24 Mayıs 1938, 2.

tesisatı ve sair sıhhi tertibatın alınmasını istemiştir.¹¹²⁰ Ayrıca, para yardımları da yapılmıştır. Örneğin Köstence'den getirilen göçmenlerin orada kaldıkları müddet zarfında insanların iâşe ve ibâdeleri ve hayvanların iâşeleri için Türkiye'nin Köstence Konsolosluğu tarafından yapılan masrafların ödenmesi için 630 liralık döviz müsaadesi 18 Mart 1938 tarihinde Başvekâlet kararıyla verilmiştir.¹¹²¹ 7 Ocak 1938 tarihinde de, Köstence'de toplanmış olan göçmenleri almaya gidecek vapurun on gün gecikmesi yüzünden göçmenlerin barındırılması için Köstence Konsolosluğu tarafından tutulan han kirası ile iâşelerin 1400 Lira olduğu için, Türkiye Cumhuriyeti Başvekâlet'i bu paranın döviz karşılığını vermeye karar vermiştir.¹¹²² Hanların dışında göçmenler camilerde de barındırılıyordu.¹¹²³

Göçmenleri Türkiye'ye sevk etmesi gereken vapurlar her zaman kararlaştırılan günlerde kalkamıyorlardı. Bu gecikmelerin başlıca sebepleri 29 Ağustos 1938 tarihinde sebepleri Köstence Başkonsolosluğu tarafından Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaletine gönderilen bir yazıda şu şekilde izah edilmiştir:

1. Sevke hazırlanan göçmenlerin tayin olunan günde Köstence'de bulunmak üzere yola çıkarılmaları vaktü zamanda ait olduğu Romen makamlarına telgrafla haber verilmekte ve bunlar da hemen göçmenlere tebliğ etmekte iseler de yanlarında hiç bir inzibat kuvveti olmadan kendi başlarına hareket eden bu kimseler Köstence'de liman yakınlarında muhacir durak mahalline gelmiyerek hayvanlarının iâşelerini kolaylıkla temin etmek maksadıyla Köstence'ye 5-10 kilometre bir mesafede kırlarda konaklamakta ve vapurun limana geldiğini gözleriyle görmedikçe Köstence'ye gelmemektedirler.

2. Bunların hemen ekserisi buraya muvasalatlarından ve ellerine vapura binme kağıtlarını aldıktan sonra eşyalarının en altta kalarak kırılmasını ve mürettep mahallerine muvasalatlarında en evvel çıkmasını düşünerek, eşyalarını en üste koymak kastıyla, memurlarımızın arkalarında dolaşarak icbar etmelerine rağmen eşyalarını vapura indirmekte çok müşkilat çekilmekte...¹¹²⁴

Romen makamları da göçmenlerin yola çok erken çıkmalarını önlemeye çalışmışlardır. Örneğin Köstence Valiliği'nden 18 Nisan 1938 tarihinde T.C. Köstence Konsolosluğu'na gönderilen bir yazıda göçmenlerin vapurun

¹¹²⁰ T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi, Fasil 1, Karton 7-a, Dosya 5, tasnif edilmemiş belge.

¹¹²¹ B.C.A., 030.18.001.002/ 82-18-3.

¹¹²² B.C.A., 030.18.001.002/ 82-1-17.

¹¹²³ B.C.A., 030.10.00./116.810.11., 1.

¹¹²⁴ T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi, Fasil 1, Karton 7-a, Dosya 5, tasnif edilmemiş belge.

hareketinden üç günden daha evvel Köstence'ye gelmemelerinin temini hususunda gereken tedbirlerin alınmasını istenmiştir. Bu tedbirin alınması isteği şehri izdiham ve sirâyeti muhtemel her hangi hastalıktan korunmasıydı.¹¹²⁵ Maalesef bütün bu çabalar sonuçsuz kalmıştır.

Başka bir sorun gemilerin yük taşıma kapasitelerinin sınırlı olmasından kaynaklanmıştır. Bazı durumlarda göçmenlerin tüm malları yüklenemiyordu. Örneğin, T. C. Köstence Başkonsolosu Fuat Aktan tarafından 22 Kasım 1938 tarihinde Köstence Gümrük Müfettişi'ne gönderdiği bir yazıda şunları kaydetmiştir: "Vatan vapurunun hamulesinin fazlalığı dolayısıyla burada kaldığı bildirilen 141 manda, 24 malak, 643 koyundan 44 manda, 9 malak ve 643 koyununun dün gece hareket eden İtalyan bandıralı Quirinale vapuruyla sevk edildiği ve geriye kalan 97 manda ile 15 malağının da 28 Sontesrin pazartesi gidecek olarak İtalyan bandıralı Fenicia vapuruna tahmil edileceğini" belirterek göçmenlerin zorluklarla karşılaşmaması için tedbirler alınmasını rica etmiştir.¹¹²⁶

Sevkiyat işlerin geçikmesi, göçmenlerin günlerce Köstence'de beklemeleri vapurların azlığından da kaynaklanıyordu. Bu sorunu çözmek için sürekli yeni vapurlar kiralanmıştır. Örneğin 21 Kasım 1935 tarihinde Başvekâlet müsteşarı Kemal Gedeleş'e gönderdiği bir raporda, Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver şunları kaydediyordu: "Sefer yapan vapurlar evvelce beş iken ikiye indi." Bu iki vapurdan, Bursa vapuru sadece 500-600 kişi alabiliyordu ve kış mevsiminde Karadeniz seferlerine müsait değildi. "İkincisi ise çok sıkışık olarak 1.700-1.800 kişi" alıyordu. "Bugün yarın Ankara'dan alacağım malumata göre aynı şeraitle sefer yapabilecek Romen vapurları tutacak ve onlarla Sağlık Bakanlığının son verdiği emirde kabul edilebileceği bildirilen sekiz bin göçmenin bâkiyesini yola çıkaracağım."¹¹²⁷ Neticede, farklı dönemlerde sadece Türk veya

¹¹²⁵ T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi, Fasil 1, Karton 7-a, Dosya 5, tasnif edilmemiş belge.

¹¹²⁶ T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi, Fasil 1, Karton 7-a, Dosya 5, tasnif edilmemiş belge.

¹¹²⁷ B.C.A., 030.10.00./116.810.11., 1.

Romen vapurları değil, Fenicia, Quirinale gibi İtalyan vapurları da tutulmuştur.¹¹²⁸

Göçmenleri taşıyan her vapurda bir sevk memuru bulunuyordu. Mesela, 12 Kasım 1938 tarihinde, T.C. Köstence Başkonsolosluğu'ndan Sıhhiye Vekaletine gönderilen bir yazıda, 10 Kasım 1938 tarihinde Basarabya vapuruyla sevk olan göçmenlere sevk memurlarından Recai Vaida'nın eşlik ettiğini belirtiliyordu. Aynı belgede, Köstence'de kalan hayvan ve insalara "nazaret etmek ve bunların diğer bir vapurla irkaplarına hazır bulunmak üzere" sevk memuru Şevket Parer'in hazır bulunduğunu belirtiliyordu.¹¹²⁹

Göçmenlerin sağlık durumları sıkı bir kontrole tâbî tutulmuştur. Hastalıkların yayılmaması için çeşitli önlemler alınmıştır. Mesela, T.C. Köstence Konsolosluğu'ndan Sıhhiye Vekaletine 17 Mayıs 1938 tarihinde gönderilen bir yazıda Romanya'nın Besarabya bölgesinde lekeli humma vakaları zuhur ettiği belirtilmiştir. Dobruca bölgesinde hastalık görülmemiş olsa da "sevk olunacak muhacir kafilesindeki efrâd Romanya Hükümeti tarafından muâyene edilerek kendilerine birer sıhhat şahadetnâmesi tevzî edileceği ve sıhhât vesikası alamayanların sevkine Romanya Hükümetince müsaade edilmeyeceği"ne karar verilmiştir.¹¹³⁰ Aynı sebepten dolayı E. A.'nın hatırladığı gibi Türkiye'ye geldiklerinde göçmenler ilk önce "hamama" gönderilmişlerdir.¹¹³¹

Romanya ve Bulgaristan'dan gelen göçmenler Köstence ve Varna limanlarına gönderilen vapurlarla Kavak, Tuzla ve Marmara Ereğlisi iskelerine çıkarılıp, buralardaki tahaffuzhânelerde sıhhî muamelere tabi tutulduktan sonra trenlerle iskân yerlerine sevk ediliyorlardı.¹¹³² Kara yoluyla gelenlerin kabul muameleleri Edirne'de yapılıyordu.¹¹³³ Hastalıkların yayılmasını önlemek için getirilen

¹¹²⁸ T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi, Fasil 1, Karton 7-a, Dosya 5, tasnif edilmemiş belge.

¹¹²⁹ T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi, Fasil 1, Karton 7-a, Dosya 5, tasnif edilmemiş belge.

¹¹³⁰ T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi, Fasil 1, Karton 7-a, Dosya 5, tasnif edilmemiş belge.

¹¹³¹ 1927 (resmî kayıtlara göre 1929) Köstence Şahman köyü doğumlu E. A. ile yapılan mülakat. E. A. 1935 yılında anlaşmalı göçmen olarak Yalova Subaşı Beldesine gelmiştir. Eylül 2015, Sübaşı, Yalova.

¹¹³² Cumhuriyet Halk Partisi, *On beşinci yıl kitabı*, 395.

¹¹³³ A.g.y., 395.

hayvanlar da muayene edilmiştir. Örneğin İktisat vekili Celal Bayar'ın Başvekil İsmet İnönü'ye 4 Eylül 1936 tarihinde Bulgaristan ve Romanya göçmenlerinin hayvanlarının veteriner kontrolü altında bulundurulmaları kararlaştırıldığını belirtmiştir.¹¹³⁴

Sihhî muameler yapıldıktan sonra göçmenler kararlaştırılan iskân yerlerine gönderiliyorlardı. Romanya'dan göç edenlerin hemen hemen Türkiye'nin bütün bölgelerine iskân edildiklerini söyleyebiliriz.¹¹³⁵ Örneğin 1 Haziran 1934 tarihinden 1 Ocak 1935 tarihine kadar Köstence Konsolosluğu'ndan 1.001 kişi Kalyakra, 2.962 Durostor, 69 Tulça, 140 Köstence'den göçmen vizesi almıştır.¹¹³⁶ Türkiye'ye göç ettikleri mıntakalara göre pasaportların taksimine gelince aşağıdaki tabloda gösterilen şekilde olmuştur:¹¹³⁷

Tablo 8: 1 Haziran 1934 - 1 Ocak 1935 tarihleri arasında Romanya'dan Türkiye'ye göç edenlerin mıntakalara/yerleşim yerlerine göre pasaportların taksimi

Bandırma	89
Elazığ	564
Çatalca	213
Çorlu	243
Edirne	399
Eskişehir	363
Havsa	82
İstanbul	336
Silivri	356
Tekirdağı	1206
Yalova	41
Muhtelif	180

¹¹³⁴ B.C.A., 030.10.00./116.811.6., 1.

¹¹³⁵ Bkz. Duman, *Romanya'dan Kocaeli Vilayetine Göç ve İskan (1935-1939)*; Kırımlı, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*.

¹¹³⁶ T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi, Fasil 1, Karton 7-a, Dosya 5, tasnif edilmemiş belge.

¹¹³⁷ T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi, Fasil 1, Karton 7-a, Dosya 5, tasnif edilmemiş belge.

Toplam	4.172
--------	-------

Romanyalı göçmenlerin iskân edildikleri yerler Türk makamların hazırladıkları bazı belgelerden de tespit edilebilmektedir. Örneğin, 21 Ocak 1936 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin Başvekalet'i yayınladığı bir kararnamede Ankara, Yozgat, Kayseri, Niğde, Konya ve Adana vilayetlerinde yerleştirilmesi kararlaştırılan Romanya ve Bulgaristan'dan 1936 yılı içerisinde gelecek 25.000 muhacirlerden yalnız 11.000 kişinin Konya, Yozgat, Niğde ve Kayseri vilayetleri dâhilinde iskânları mümkün olduğu ve geriye kalan 14.000 kişinin Çorum, Tokat, Bolu ve Bilecik vilayetlerinden ancak 3.500 muhacir için toprak bulunabileceği anlaşıldığından ikinci partide olan bu 14.000 muhacirin Tokat, Çorum, Bilecik, İçel Aydın, Muğla, Isparta, Burdur, Manisa, Denizli, Antalya, Balıkesir, İzmir, Elazığ, Van, Muş, Diyarbakir, Ağrı, Kars ve Sivas vilayetlerinde iskân edilmeleri uygun görülmüştür.¹¹³⁸

Aynı şekilde, 21 Temmuz 1938'de Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâletine gönderilen bir yazıda, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, 1938 senesi için göçmenleri yerleştirmek için birkaç bölge teklif ediyordu. 1935, 1936 ve 1937 senelerinde göçmen kafileleri kabul eden Çorum, Niğde ve Yozgat vilayetleri artık göçmen kabul edecek vaziyette olmadıklarını gösterilerek, ikinci derece iskân mıntakası Ankara'nın yüz kilometre kutrundaki muhit gösteriliyordu: "Çubuk ve Hatip Çayları kenarlarına ve Murtad ovasına, Sakarya ve Porsuk vâdilerine çok nüfus yerleştirilmelidir ki; Ankara çöl ortasına kurulmuş bir çadır olmaktan kurtulsun. Bahusus buraya yerleştirilecek göçmenlerin Ankara gibi bir de kuvvetli istihlâk merkezleri olacaktır". Ankara'dan sonra Fevzipaşa – Malatya demiryollarının iki tarafı, Muğla, Antalya, İçel ve Adana vilayetleri iskân yerleri olarak düşünülüyordu. Şükrü Kaya'ya göre, iskâna en az müsait bölge, Ankara muhiti istisna olmak üzere, Orta Anadolu havalisiydi: "Buraya yerleştirilecek olan Rumeli halkı arazinin bereketsizliğine inziman eden iklimin sertliğinden ve kuraklığından istisnas edemeyerek ilk zamanlarda yüksek zayıat verecekler ve

¹¹³⁸ B.C.A., 030.18.001.002/ 65-50-14.

kalabilenler de dağılacaklardır. Binnetice masraf ve külfet ve nüfus heder olacaktır.”¹¹³⁹ İskân için uygun görünen bölgelerde “hem toprak boldur, hem hava müsait ve hem de sıhhî ve iktisadî şerait gayet muvafıktır”.¹¹⁴⁰

Göçmenleri kabul etme şartlarına gelince, Türk makamları yeni bir hayat başlamaları için bütün şartları sağlamaya çalıştılar. Fakat buna rağmen iskân süreci her zaman en iyi şartlarda gerçekleşmemiştir.

Örneğin, 13 Aralık 1934 tarihinde, Elazığ Valiliği, bir yazıda, Kasım-Aralık aylarında vilayete yerleşen göçmenlerle ilgili bilgiler veriyordu. Rapora göre, son ayda, Romanya’dan göçmenler üç posta halinde gelmişlerdi. Sayıya gelince bunlar 643 evde 2458 kişiydi. Yerleştirme prosedüre gelince vilayete geldikten sonra muhacirler: “vagonlarından çıkarılarak eşyalarının beraber olmasına veya kendilerinden birkaç gün sonra gelmesine göre şehirde hazırlanmış olan ev ve hanlarda misafir edilmişler ve eşyaları tamam olanlar kendi vasıtaları ve kira ile tutulan araba ve kamyonlarla iskân” sahasına gönderiliyorlardı. Ayrıca, kış ayı olduğu için bir liradan üç liraya kadar mahrukat parası verildiğini raporda belirtiliyordu. Yiyecek konusuna gelince, her nüfusa günde bir kilo itibariyle ikişer aylık buğday verildi. Muhacirler ayrı evde, evin bir katında veya başka ailelerde misafir ediliyordu. Muhacirlerin ihtiyaçların (yemek, gaz, mahrukat vs.) bir seneye kadar karşılanabilmek için mahalli yardımlar temin edilmeye gayret gösteriliyordu. Bütün tedbirlere rağmen bazen muhacirler arasında çeşitli hastalıklar ortaya çıkıyordu. Mesela, Elazığ’da, 1934 senesinin sonunda uyuz hastalığı tespit edilmiştir.¹¹⁴¹

Göç dalgalarıyla baş edebilmek ve göçmen iskânı açısından çalışmalarını kolaylaştırmak için, Türk yönetiminin bir çözümü, göçmenlerin yerleşimlerin yapımında kullanabilecek malzemelerle gelmelerini sağlamak olmuştur. Bu çözüm çoğunlukla Romanya’dan gelen göçmenlerin iskân edildiği bölgelerden birisi olan Trakya’da ortaya çıkmaktadır. Nitekim, Türk yetkililerin Romanya’dan

¹¹³⁹ B.C.A., 030.10.00./81.531.16., 5.

¹¹⁴⁰ A.g.y., 6.

¹¹⁴¹ B.C.A., 030.10.00./116.810.7., 4.

gelen göçmenlerin Trakya'ya iskân etme isteklerini Romen diplomatları da anlamıştır. 22 Temmuz 1935 tarihili Romanya'nın Ankara Elçiliği'nin hazırladığı bir raporda Romanya'dan gelen göçmenlerin özellikler Trakya'nın Çanakkale, Tekirdağ, Edirne ve Kırklareli bölgelerinde iskân edildikleri gösterilmiştir. Rapora göre bunun nedeni stratejikti çünkü Türk yetkilileri bölgedeki nüfus yoğunluğunu arttırmak istiyorlardı. Dolayısıyla, 1915 yılında bu bölgenin nüfusu 22.865 km'lik bir alana yayılmış 652.636 nüfusa denk geliyordu yani km. başına 28.5 nüfus yoğunluğuna karşılık geliyordu. Nüfusu 1.300.000'e yükseltmek için en az 650.000 göçmen getirilip yoğunluk kilometrekarede 55,8 kişiye ulaşılması planlanıyordu. Bu, Batı Trakya'da (Yunan) nüfus yoğunluğu km. başına 105 kişi olduğu için gerekli görülmüştür.¹¹⁴²

Bu bölgenin önemi 19 Şubat 1934 tarihinde *Trakya Umumi Müfettişliği*'nin kurulmasından da anlaşılıyor.¹¹⁴³ Trakya Umumi Müfettişi Tali Öngören, 20 Mart 1935 tarihinde Bükreş Elçiliğine gönderdiği bir yazıda Trakya bölgesinde göçmenlere hazırlanan evlerin yapılmasında inşaât ustası bulmakta zorluk çekildiği için göçmen gruplarını daha Romanya'da oluştururken usta ve işçileri tespit edip belli bölgelere gönderilmelerine dikkat edilmesini talep ediliyordu.¹¹⁴⁴ Aynı yazıda Öngören, Romanya'dan getirilen atlar içinde boyu 1,45 ve ondan yüksek olanların 4-8 yaşındakileri, göğü genişlikleri boynundan 15 santim geniş olanlar ordu tarafından "yüksek değerlerle" satın alındığını belirtiyordu.¹¹⁴⁵ Nitekim, bu durum Romen makamlarınca da anlaşılmıştır. Jandarmanın bir raporunda göç etmek isteyen Türklerinin sadece yüksek boy, süvari atların satın aldıkları belirtilmiştir.¹¹⁴⁶

Tali Öngören talebi sonuçsuz kalmamıştır. Nitekim 29 Temmuz 1937 tarihli bir yazıyla T.C. Bükreş Elçiliği T.C. Köstence Başkonsolosluğu'ndan Tulça,

¹¹⁴² A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, f. 59.

¹¹⁴³ Bkz. Murat Burgaç, *Türkiye'de Umumi Müfettişliklerin Kurulması ve Trakya Umumi Müfettişliği* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, , 2013); Murat Burgaç, *Trakya Raporu (1934). Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey'in Gözünden 1030'lu Yıllarda Trakya* (Ankara: Kaynak Yayınları, 2017.

¹¹⁴⁴ B.C.A., 030.10.00./116.810.13., 11.

¹¹⁴⁵ A.g.y., 11.

¹¹⁴⁶ A.N.R., fon Inspectoratul General al Jandarmeriei, vol 18/1933, f. 197.

Köstence, Kalyakra ve Silistre sancaklarındaki Türk esnafların miktarı tespit edilmesini istemiştir. Esnafların ve zanaatkarların isim listeleri hazırlanmıştır ve şu sonuca varılmıştır:¹¹⁴⁷

Tablo 9: 1937'de Dobruca'daki Türk esnafların sayısı

Sancak ismi:	Silistre	Kalyakra	Köstence	Tulça	Toplam
Zahire, deri ve yumurta tüccar ve komisyoncuları	11	7	5	1	24
Manifaturacı	15	5	2	1	23
Bakkal	50	32	10	-	92
Keresteci	2	5	2	3	12
Değirmen sahibi	4	-	1	-	5
Fırıncı	7	2	1	3	13
Kasap	15	10	8	-	33
Kahveci	85	45	12	-	142
Pastacı ve bozacı	5	13	6	-	24
Meyhaneci	2	-	1	-	3
Araba ustası	3	11	2	8	24
Nalbant ve demirci	6	15	8	5	34
Tenekici	2	3	4	-	9
Terzi ve kürkçü	11	8	6	-	25
Kunduracı	12	5	4	2	23
Saraç, tabbak ve çarkıcı	10	26	4	2	42
Berber	12	11	16	3	42
Saatçi ve kuyumcu	5	4	4	-	13

¹¹⁴⁷ T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi, Fasil 1, Karton 7-a, Dosya 6, tasnif edilmemiş belge.

Doğramacı ve divarcı	12	9	16	4	41
Makinist ve şöför	5	7	11	2	25
Muhtelif	27	-	-	-	27

İnşaat malzemelerin temini de bir sorun olmuştur. Bunun için inşaat malzemelerin göçmenler tarafından getirilmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Örneğin, 27 Haziran 1935 tarihinde Başvekâlet'in kararıyla Romanya'dan gelecek her göçmen ailesinin beraberlerinde getirecekleri beşer metre mikâbı kadar kerestelerin gümrük resimlerinin üç ay tecili olması ve kontejana bakmadan memlekete sokulması onaylandı. Bu kararın alınması sebebi Dahiliye Vekilliği'nin 19 Haziran 1935 tarihinde Trakya Umumi Müfettişliği mintakasındaki vilayetlere yerleştirilecek Romanya'dan gelen göçmenlerin beraberlerinde getirecekleri kerestelerin resimsiz olarak gümrükten geçirilmesini hazırlanan kanun layıhası idi. Kanunu beklemeden Başvekâlet'in bu konuda bir karar alması, kanun kabulü beklendiği takdirde inşaat mevsimi geçmiş olacağı "kışın muhacirlerin evsizlik yüzünden perişan olmamaları düşünülerek" alındı. Bu şekilde, Türkiye'de piyasada bulunmayan kereste her göçmen ailesi tarafından getirilerek daha ucuza temin edilebildi.¹¹⁴⁸

Ev ve arazilerin verilmesinin yanısıra, göçmenlerin iskân edildikleri bölgelerin gelişmesini sağlamak için Türk yetkilileri bazı mesleklere ayrı destek vermişlerdir. Örneğin 23 Mart 1936 tarihinde Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Refik Saydam, tarafından Başvekâlete gönderilen bir yazıda Trakya'da yerleştirilen arıcılıkla uğraşan Romanya ve Bulgaristan göçmenlerinden 100 arıcıya 600 Lira tahsisat verildiğini bildirmiştir.¹¹⁴⁹ Bütün bu yardımların amacını dönemin Dahiliye Vekili'nin ifadeleriyle özetleyebiliriz. Başvekalete gönderilen 11 Temmuz 1932 tarihli bir yazısında, Romanya'dan gelmek isteyen göçmenler

¹¹⁴⁸ B.C.A., 030.18.001.002/56.56.18.

¹¹⁴⁹ B.C.A., 030.10.00./116.810.14., 2; ayrıca bkz. B.C.A., 030.10.00./116.810.14., 4; Cumhuriyet Halk Partisi, 396-406.

için hazırlıklar yapılması, göçmenler Türkiye'ye gelince yaşadıkları ülkeden daha zor şartlarda yerleştirilmemeleri için önlemler alınmasını talep etmiştir.¹¹⁵⁰

Göçmenlerin entegrasyonunu kolaylaştırmaya yönelik çabalara rağmen, talihsizlikler de yaşanmıştır. Örneğin, *Dobrogea Jună* gazetesinde çıkan bir habere göre Türkiye'de göçmenler sadece "fakirlik, hastalık ve kitle ölüm"¹¹⁵¹ ile karşılaşılıyorlar ve Constantin N. Sarry bir örnekte veriyor: "Kaliakra sancağında bulunan Koçimar'dan göç eden 300 aileden 200'ü şimdiye kadar ölmüştür".¹¹⁵² Ancak, Romen basınında çıkan bu sözlerin bazı çekinceler ile görülmesi gerekiyor. Tarihçi Kemal H. Karpat'a göre 1934-1938 yılları arasında göç edenlerden Dobruca'ya sadece 2-3 aile geri gelmiştir.¹¹⁵³ Ayrıca, genel bir bakışta, karşılaşılan zorluklara rağmen Türk yetkililerin göçmen dalgasıyla başa çıkmayı başardıklarını söyleyebiliriz. Göçmenlerin nasıl taşınacağını ve iskânları en küçük ayrıntılara kadar planladılar. Gemiler kiralandı, biniş tarihleri belirtildi, karantina yerleri ve yerleşim alanları kuruldu. Ancak, gemilerin yük taşıma kapasitesinin düşük olması gibi öngörülmemiş koşullardan dolayı vapurların kalkma tarihleri ertelenmiş ve göçmenler zor koşullarda beklemeye mecbur kalmışlardır. Ayrıca, Türkiye'nin karşılaştığı zor ekonomik koşullar göçmen evlerinin inşâsını zorlaştırmıştır. Bunlara rağmen Türk yetkilileri çözümler bulmaya başarmışlardır.

¹¹⁵⁰ B.C.A., 030.10.00./116.809.3., 2.

¹¹⁵¹ Ion Neicu, "Emigrarea turcilor", *Dobrogea Jună*, no. 173, 11 Eylül 1937, 1.

¹¹⁵² Constantin N. Sarry, "Tot emigrarea turcilor", *Dobrogea Jună*, no. 164 – 165, 31 Ağustos 1937, 1.

¹¹⁵³ Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, 353.

SONUÇ

1918-1941 yılları arasında Romanya'dan Türkiye'ye yapılan göçlerin dört ana boyutu olmuştur: Romanya'daki Türk-Tatar toplumu, Romanya devleti, Türk devleti ve Romanya-Türkiye ilişkileri. Göçlerin sebepleri ve neticeleri bu boyutlar ekseninde gelişmiştir.

Romanya'dan Türkiye'ye göçlerin neticesinde, asırlardır Türklerin ve Tatarların yoğunlukla yaşadıkları bir bölge olan Dobruca'nın nüfus yapısı değişmiştir. Bu bölgenin Romen sınırlarına dâhil edilmesi iki aşamada gerçekleşmiştir. Öncelikle 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonrasında Köstence ve Tulça vilayetleriyle birlikte Kuzey Dobruca da Romanya'ya bağlanmıştır. İkinci aşamada ise Kalyakra ve Silistre vilayetleri yani Güney Dobruca, 1913'te II. Balkan Savaşı sonrasında Romanya'ya eklenmiştir. Dobruca'nın iki kısmında da nüfus çoğunluğunu Türkler ve Kırım Tatarları oluşturuyorlardı fakat bu durum kısa bir zamanda, göçlerden dolayı değişmiştir. Türk-Tatar toplumu açısından göç etme kararı kimliğin korunmasına yönelik bir tercih olmuştur. Balkanlar'da yeni oluşan Hristiyan millî devletlerin Müslümanlara karşı yürüttükleri politikalar, Kırım Tatarların Rusya İmparatorluğu'nda yaşadıkları zorluklar karşısında edindikleri tecrübeler karşısında Kırım Tatarlar ve Türkler Romanya'ya, yani bir millî Hristiyan devlete tabi olmayı endişeyle karşılamışlardır. Bu sebepten dolayı toplum arasında Türkiye'ye göç etme kararıyla ilgili önemli tartışmalar yaşanmıştır. Tartışmalar üç ana görüş etrafında gelişmiştir. Birinci görüşün temsilcileri çoğunlukta olup Türkiye'ye göçleri desteklemişlerdir. Onlara göre, Türk-Tatar toplumun kimliğini koruyabilmesi için tek seçenek Türkiye Cumhuriyeti'ne yerleşmektir. İkinci grup Dobruca'da kalmaktan yanaydı. Bu görüşü savunanlara göre Romanya devletinin Türk-Tatar toplumuna sağladığı ayrıcalıklardan ve gösterdiği hoşgörüden yararlanarak kimliklerini koruyabilirlerdi. Ayrıca onlara göre, Dobruca'dan göç edenlere kalanları zor durumda bırakıyorlardı. Onlara göre, bölgedeki Türk-Tatar nüfus azaldıkça, haklarını korumak da zorlaşıyordu. Son görüşün temsilcileri ise Kırım Tatarlar'ın bir kısmından oluşuyordu. Bunlar genelde bir veya iki kuşak önce Kırım'dan

göçedenlerin çocukları veya torunlarıydı. Onlara göre göç istikameti Anadolu değil, Kırım olmalıydı. Elbette dönemin jeopolitik durumunu göz önünde bulundursak bu akımın daha çok bir ideal olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca o dönemde her ne kadar bu gruptakiler Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı bir tutum sergilemekle suçlandılarsa da aslında Ankara'nın siyasetçileri ve Romanya'daki diplomatlarıyla yakın ilişki içinde olmuşlardır.

Romanya devletinin genellikle Türk-Tatar toplumuna ve özellikle göçler konusunda tutarlı bir siyaseti olmamıştır. 1878'de Kuzey Dobruca'nın Romen sınırlarına dâhil edilmesiyle Bükreş'teki siyasetçiler ilk defa Müslüman bir azınlığı yönetme durumunda kalmışlardı. Her ne kadar Türk-Tatarlara yönelik dışlayıcı, göçlerini teşvik eden kararlar alınmasını talep eden kesimler olmuşsa da bunlar belirleyici değildi ve çoğunluğu teşkil etmemişlerdir. Nitekim Romen yetkilileri Müslümanların kurumlarını devamını sağlamış ve eğitim kurumlarını kapatmamıştır. Böylece Romanya'da Müftülük, kadılıklar (islamî mahkemeler) açık kalmış ve Türk okulları eğitim vermeye devam etmiştir. Bununla birlikte Romanya'daki Müslüman kurumların işleyişine bazı kısıtlamalar da getirilmiştir. Romen devlet adamlarının Müftülük veya kadılık gibi kurumların çalışmalarına devam etmelerine izin vermelerine rağmen, bağımsızlıkları kısıtlanmış ve devlet bürokrasisine dâhil edilmişlerdir. Böylece her ne kadar bu kurumlar kendilerine özgü bir biçimde işleseler de getirilen bazı hükümlerle aslında Romen makamlarına bağlanmışlardır. Örneğin Müftü Romanya'nın Kültler ve Kültür Bakanı tarafında görevinden alınabiliyordu veya kadılar Şeriat'a göre karar verseler de bu kararlardan memnun olmayanlar Romen mahkemelerine başvurabiliyorlardı. Bu durum Türkler ve Kırım Tatarları arasında memnuniyetsizliklere yol açmış ve göç etme kararına almalarında etkili olmuştur.

Bu çalışmada incelenen dönemde Bükreş'teki siyasetçilerin Türk-Tatar toplumuna yönelik tutumları Romanya'da yaşanan bazı gelişmelerden de kaynaklanmıştır. Nitekim, 1913'te Güney Dobruca'nın Romanya tarafından işgal edilmesi Dobruca'nın tümünü Romen sınırları içersinde bulunmasını sağlamıştır. Bu bölgede Bulgar ve Müslüman nüfusun Romen nüfustan fazla

olması Romen siyasetçileri zor durumda bırakmıştır. Revizyonist Bulgaristan'ın sınırında bulunan ve Sofya'nın üzerinde hak iddia eden bu bölgenin kontrolünü sağlamak için Bükreş'teki siyasetçiler Türk ve Tatarlardan yararlanmak istemişlerdir. Hiçbir toprak talepleri olmadıkları için Müslümanlar Romenlerin bir nevi müttefikleri olmuştur. Aslında, çoğunlukta olan Müslümanların yerini bir Bulgar çoğunluğun almasını engellemek için Romen siyasetçiler ellerinden geleni yapmışlardır. Ama Türk ve Tatar göçlerini engellemek ve bunların göçlerini teşvik edip yerlerine Romen kolonistleri yerleştirme niyetleri arasında bocalayan Romen siyasetçiler, sonunda ikinci seçeneğe öncelik vermişlerdir. Neticede, Müslümanların göçünden faydalanarak yerlerine Balkanlar'da kalan Vlah olarak bilinen Romenlerin kolonizasyonuna karar verilmiştir. Kolonizasyon sürecinin kötü yönetilmesi, Vlahların uyum sağlama konusunda zorluklar çıkarmaları da Türklerin ve Tatarların göç sebeplerinden olmuştur. Her ne kadar göç eden Türk ve Tatarların yerine Vlah kolonistlerin yerleşmesi desteklenmiş olsa da maddi imkânların kıtlığından dolayı bu siyaset başarılı olmamış ve Güney Dobruca'da Bulgarlar çoğunluklarını korumuşlardır. Nitekim 1940'ta Almanya'nın baskıları sonucunda Romanya Güney Dobruca'yı Bulgaristan'a bırakmak zorunda kalmıştır.

Ayrıca Romanya'nın Birinci Dünya Savaşı sonucunda galip devletler arasında yer alması, üzerinde hak iddia ettiği tarihî Romen bölgelerini kendi sınırlarına katmasını sağlamış ve bu şekilde "Büyük Romanya" kurulmuştur. Milli idealine ulaşmasına rağmen sınırlarının genişlemesi nedeniyle Romanya için azınlıklar sorunu ortaya çıkmıştır. Romanya sınırlarının içerisinde kültürel ve ekonomik hayatta etkin olan çeşitli azınlıkların bulunması, milliyetçi akımın tesiri altında bulunan Romen makamları bazı önlemler almaya itmiştir. Türklerin ve Tatarların "sorunlu" bir azınlık olmadığı halde alınan kararlar ve çıkarılan kanunlar onları da etkilemiştir. Nitekim uygulanan toprak politikaları, eğitim alanında yapılan reformlar, dinî azınlıklarla ilgili alınan kararlar doğrudukları neticeler yüzünden Türklerin ve Tatarların göçlerine sebep olmuştur. Böylece Türkler ve Tatarlar yaşadıkları toprakların bir kısmını veya hepsini kaybetmiş, okulların ve camilerin açık tutulmasında zorluk çekmişler ve kimliklerini tehlikede hisetmişlerdir. Romen makamlarına karşı tavır koyan başka azınlıkların aksine Müslümanlar

haklarını kazanmak veya korumak için mücadele etmemiş, göç etmeyi tercih etmişlerdir.

1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması Romanya Müslümanları açısından bir cazibe faktörü olmuştur. Zaten asırlardan beri Osmanlı'yı koruyucu devlet olarak gören Dobruca'daki Müslüman halkı, 1918'den sonra milliyetçi akımların yükseldiği bir dünyada kendisiyle özdeşleşen bir devletin sınırları içerisinde yaşamayı tercih etmiştir. Ayrıca Ankara'daki yetkililerin de karşılaştıkları nüfus sorununa buldukları çözümlerden birisi Balkanlar'daki Müslüman-Türkleri Türkiye'ye iskân etmek olmuştur. Bu bağlamda Romen yetkilileri göçlerin ana sebebi olarak Ankara'dan yönetilen propagandayı göstermişlerdir. Onlara göre Türk yetkilileri Romanya'daki Müslümanları göç ettirmek için çaba sarf etmişlerdir. Hatta bu yönde tespit edilen ve bu çalışmada tanıtılan bazı belgelere göre Romen yetkilileri Türkiye'yi bir gizli örgüt kurmakla suçlamışlardır. Tezin dördüncü bölümünde gösterildiği gibi bu suçlamalar asılsızdır ve sadece Romen makamlarının göç konusunda sorumlu olmadıklarını kanıtlamayı amaçlamışlardır.

Göç süreci önemine rağmen, Türk-Romen ikili ilişkilerinde en çok müzakere edilen konulardan birisi değildir. Bunun muhtemel sebebi, göçlerin sebebini tespit konusunda bazı fikir ayrılıklarının dışında, göç sürecini düzenlemeye ve göçmenlere yardım etmeye iki devletin de olumlu yaklaşmasıdır. Sürecin daha iyi yönetilebilmesi için 1936'da Romanya ve Türkiye arasında Dobrucadaki Türk ahalinin muhaceretini tanzim eden Mukavelename imzalanmıştır. Bu Mukavelenameye göre göçün 5 senede bitmesi gerekiyordu fakat jeopolitik gelişmelerden dolayı bu hüküm yerine getirilemedi. Böylece 1940'ta Almanya'nın baskıları neticesinde Güney Dobruca'nın Bulgaristan'a bırakılması, son göçmen kafilenin gitmesini engellemiştir. Ayrıca yine bu sebepten dolayı Türkiye, iskân sürecinde kullanmayı öngördüğü maddî kaynaklara tam anlamıyla ulaşamamıştır. Nitekim mukavelenamenin maddelerine göre Romanya'daki Müslümanların vakıflarını Romen devleti Türkiye'den daha sonra imzalanması öngörülen bir antlaşma çerçevesinde satın alacaktı. Fakat 1940'ta Güney Dobruca'nın Bulgar sınırlarına dâhil edilmesiyle böyle bir

anlaşma anlamsız kaldı ve bu şekilde Ankara iskân sürecinde önemli bir katkı sağlayabilecek maddî bir katkıdan yoksun bırakılmış oldu. Buna rağmen iki devlet benzer antlaşmaları başka ülkelerle de imzaladığı halde bu antlaşma ikisi için en kazançlısı olmuştur.

Çalışmada incelenen dönemde iki istisna da vardır: Gagavuzlar ve Ada-Kale'deki Türkler. Göç teşebbüslerinin olmasına rağmen bu dönemde ne Gagavuzlar ne de Ada-Kale'deki Türkler arasında kitlesel göç yaşanmıştır. Gagavuzlar konusunda Türkiye'nin Romanya Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver önemli çabalar sarf etmiştir. Tanrıöver, Ankara'daki yetkilileri Gagavuzların göçüne destek vermek için ikna etmeye çalışmış ama başarılı olamamıştır. Buna rağmen Tanrıöver'in çalışmaları sayesinde Gagavuzlar Türk kimliklerini korumaya başarmışlardır. Ada-Kale'de yaşayan Türkler ise Dünya Savaşları arasındaki dönemde faydalandıkları ekonomik ayrıcalıklara karşın bunların bir kısmı memnuniyetsizliklerini ifade ederek göç etmek istemişlerdir. Romen makamlarına ve Türk Elçiliği'ne başvurdukları halde bunların göç etmelerine izin verilmemiş fakat bazı sorunlarının çözülmesi için adımlar atılmıştır.

Bu çalışmada Romanya'dan Türkiye'ye 1918-1941 yılları arasında yapılan göçlerin teknik boyutlarına da yer verilmiştir. Bunları üç ana kesime ayırabiliriz: Göçmenlerin sayısı, göç sürecinin işleyişi ve iskân süreci. Göçmenlerin sayısını tespit etmek hemen hemen imkânsızdır. Bunun nedenini göçmenlerin seçtikleri göç metotlarında aramak lâzım. Nitekim incelenen tarihlerde 1936'da imzalanan Mukavelename çerçevesinde ve bu anlaşmanın dışında göç edenler olmuştur. Mukavelename hükümlerine göre göç edenlerin kayıtları tutulmuş, göç süreci düzenli bir şekilde yürütülmüştür. Özellikle 1936'ya kadar göç edenler ise Romanya'dan çıkabilmek için yasadışı yöntemlere başvurmuşlardır. Nitekim vizeyi alabilmek için Türkiye'deki akrabalarını ziyaret edeceklerini öne sürerek geri dönmeyi tercih etmişlerdir. Bundan dolayı göçmenlerin sayısını tam olarak tespit edilemez. Ancak ulaşılan verileri göz önünde bulundurarak 1918-1941 yılları arasında Romanya'dan Türkiye'ye 115.000 civarında Türk ve Kırım Tatarının göç ettiğini söyleyebiliriz.

Göç sürecinin işleyişinde de bazı sıkıntıların yaşandığını görülmüştür. En büyük sorunlar göç etmek isteyenlerin göç prosedürlerini tam olarak bilmemelerinden veya anlamamalarından kaynaklanmıştır. Nitekim bu durumdan yararlanmak için bazı şahıslar göçmek isteyenlerin bir kısmını dolandırmışlardır. Bu duruma hem Romen makamları hem de Türk yetkilileri müdahale etmeye çalışmıştır. Ayrıca Romen-Türk müzakerelerinin neticesinde göç prosedürleri kolaylaştırılmış ve göçle ilgili birçok ücret kaldırılmıştır.

İskân sürecine gelince, Türk yetkililerin başlıca hedefi göçmenlerin en iyi şekilde yerleşmelerini sağlamak olmuştur. Bu yönde ulaşımdan iskâna kadar Türk yetkilileri tarafından önlemler alınmıştır. Nitekim göçmenlerin uygun bir şekilde Türkiye'ye nakledilmesi için vapurlar kiralanmış ve her bir göçmen kafilesine bir yetkili eşlik etmiştir. Ayrıca iskân süresinde kolaylık sağlanması için Ankara'daki siyasetçiler göçmenlerin mümkün olduğu kadar iyi bir maddî durumda gelmelerini istemişlerdir. Bu yönde göçmenlerin taşınır mülklerini beraberlerinde getirmeleri için gerekli girişimlerde bulunulmuştur. Bunun ana sebebi göçmenlerin en kısa zamanda yerleşerek üretici hale gelmelerini sağlamak olmuştur. Aynı amaçla devlet tarafından da yardımlar yapılmış ve göçmenleri yerleştikleri bölgelerin kalkınması için önlemler alınmıştır. Bununla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti'nin yaşadığı ekonomik zorluklar göç süresini de etkilemiştir. Nitekim, göçmen dalgalarının yoğunluklarından dolayı zor durumda kalan Türk siyasetçileri Romen mevkidaşlarından göçmen akımını belli bir süre için durdurmalarını istemişlerdir. Bükreş'teki siyasetçiler bu konuda Ankara'dakilerle işbirliğinde bulunarak, göçmen kabilelerin hareket zamanını Türk yetkililerle beraber kararlaştırmıştır. İskân yerlerine gelince, Romanya'dan gelenler özellikle Trakya, Bursa, İzmir, Eskişehir ve Ankara bölgelerine yerleştirilmişlerdir.

Göçlerin en belirgin sonucu Dobruca'nın yapısının değişmesi olmuştur. Gerek Kuzey Dobruca'da, gerekse Güney Dobruca'da Romanya sınırlarına dâhil olduğu esnada çoğunlukta olan Türk-Tatar toplumunun nüfusu zamanla önemli ölçüde azalmış ve Müslümanlar azınlığa düşmüştür. Ayrıca, bu nüfus

azalması Dobruca bölgesinde Türkler ve Kırım Tatarları tarafından asırlar boyunca geliştirilen maddi kültürün de silinmesine yol açmıştır.

KAYNAKÇA

1. Basılmamış Belgeler*

Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității
(A.C.N.S.A.S.)

-fon documentar D10775

Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (A.M.A.E.)

-fon Constantinopol

-fon Problema 71

-fon 71/Turcia

Arhivele Naționale ale României (A.N.R.)

-fon Consiliul de Miniștri

-fon Consiliul de Miniștri, Serviciul Statistic

-fon Inspectoratul General al Jandarmeriei

-fon Inspectoratele Regionale de Poliție

-fon Ministerul Cultelor și Artelor (MCA)

-fon Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice (MCIP)-Direcția
Contabilități

Archives du Ministère des Affaires Étrangères Français, Paris

-série : Europe 1918-1929, Roumanie

T. C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri (B.C.A.)

-030.10.00. (Başbakanlık Muamelât Genel Müdürlüğü Evrakı Kataloğu)

-030.18.001.002. (Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu)

-030.0.010.000. (Başbakanlık Özel Kalem Müdürlüğü Evrakı Kataloğu)

-272.00.00. (Toprak İskân Genel Müdürlüğü Kataloğu)

Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)

-fon Hariciye Siyasî (HR. SYS.)

Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Ilfov (DJANI)

-fon Inspectoratul Școlar al Județului Durostor

-fon Prefectura Kaliakra

-fon Prefectura Durostor

-fon Pretura Curt-Bunar

T.C. Dışişleri Bakanlığı Arşivi

T.C. Köstence Başkonsolosluğu Arşivi

* Belgelerin numaraları dipnotlarda veilmıştır.

2. Yayımlanmış belgeler

Affaire Taitza-Balkan (Procès des vakoufs) devant le Tribunal Arbitral Mixte Turco-Roumain de Constantinople. București: Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, 1934.

Albin, Pierre, *Les Grands Traités Politiques: Recueil Des Principaux Textes Diplomatiques Depuis 1815 Jusqu'a Nos Jours Avec Des Notices Historiques Et Des Notes*. Paris: Libraire Felix Alcan, 1911.

Hamangiu, Constantin, *Codul General al României* (Romanya'nın kanunları). București: Leon Alcalay & Viața Românească, 1900-1942.

Manuilă, Sabin, *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930* (29 Aralık 1930 tarihinde yapılan Romanya'nın genel nüfus sayımı), Cilt VII: *Profesiuni. Populația pe clase și grupe de profesioni după sexe, vârstă, instrucție și neam; situația în profesie a activilor* (Meslekler. Cinsiyet, yaş, eğitim, ve etnisiteye göre nüfus). București: Editura Institutului Central de Statistică, 1938.

Lege pentru reforma agrară din Oltenia, Muntenia, Moldova și Dobrogea. București: Imprimeria Statului, 1921.

Lege asupra învățământului particular (Özel eğitim için kanun). București: Ministerul Instrucțiunii, Cartea Românească, 1926.

Memoriu adresat Guvernului și tuturor factorilor răspunzători (Hükümete ve tüm tüm söz sahiplere beyanname). Silistra: Tipografia Ion S. Davidescu, 1926.

Scurtu, Ioan, Boar, Liviu, *Minoritățile din România 1918-1925. Documente* (Romanya'daki azınlıklar 1918-1925. Belgeler). București: Arhivele Statului din România, 1995.

Scurtu, Ioan, Dordea, Ioan, *Minoritățile din România 1925-1931. Documente* (Romanya'daki azınlıklar 1925-1931. Belgeler), București: Arhivele Statului din România, 1996.

3. Gazeteler ve Dergiler

Analele Dobrogei

Arhiva Dobrogei

Ceardak

Deliorman

Dobrogea Jună

Emel, Constanța

Hakimiyeti Millîye (Ulus)

Hak Söz

La République

Monitorul Oficial al României

Neamul Românesc

Resmî Gazete (*Resmî Ceride*)

Tuna

Türk Birliği

Țara lui Mircea

Universul

Vakit

Yıldırım

4. Hatırat

*** *Călători străini despre Țările Române* (Yabancı Seyyahlar Romen Prenslikleri Hakkında). cilt 1, București: Editura Științifică, 1968.

Carol II, rege al României, *Însemnări zilnice. 1937-1951*. volumul I 11 martie 1937- 4 septembrie 1938, București: Editura Scripta, 2001.

Îorga, Nicolae, *Memorii. Încercarea guvernării peste partide 1931-1932*. vol VI, Vălenii de Munte: Editura Datina Românească, 1939.

Temo, İbrahim, *İttihad ve Terakki Cemiyetinin Teşekkülü ve Hidematı Vataniye ve İnkılabı Millîye Dair Hatıratım*. Romanya-Mecidiye, 1939.

5. Kitaplar, Kitap Bölümleri, Makaleler, Bildiriler ve Tezler

Abdula, İrsel, *Türkiye ve Romanya arasında göç ve göçmen meselesi (1878-1940)*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, 2005.

Ağanoğlu, H. Yıldırım, *Tuna Nehrinde bir Yitik Vatan. Adakale*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.

Ağuiçenoğlu, Hüseyin, "Ak Toprak'la Dobruca Arasında. Dobruca Müslüman Türk Basınında Hicret konusunda yapılan tartışmalar". *Osmanlı Araştırmaları*, 2003, sayı XXII: 61-75.

Ahmad, Feroz, *Bir kimlik peşinde Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.

Akalın, Şükrü Haluk, "Sarı Saltuk'un Türbe ve Makamları Üzerine". *I. Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri*, Ankara: Anadolu Erenleri Kültür ve Sanat Vakfı, 2008.

Âkifoğlu, Ahmed Mazhar, "Çok Aziz Örnek İnsan, Ağabeyim Hamdullah Subhi". *Türk Yurdu*, 1967, sayı 336: 5-7.

Ali, Ahmet, *Monografia insulei Ada-Kaleh*. Turnu-Severin: Artele Grafice „Datina", 1937.

- Allard, Camille, *Mission médicale dans la Tatarie-Dobrutcha*. Paris: Typographie Félix Malteste et Cie, 1857.
- Alptekin, Coşkun, "Adakale". *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1998, cilt 1: 340-341 .
- Amira, Kario, "Gagauzlara aid bir izah". *Türk Birliği*, Hacıoğlu Pazarcık, 22 Nisan 1939, sayı 13: 2.
- Hilbruger, Andreas, *Hitler Regele Carol și Mareşalul Antonescu. Relațiile germano-române 1938-1944*, București: Editura Humanitas, 1994.
- Angelescu, Constantin, *Activitatea Ministerului Instrucțiunii 1922-1926* (Eğitim Bakanlığı'nın faaliyetleri 1922-1926). București: Cartea Românească, 1926.
- Anghel, Florin, "Războaiele galante din vecini. Stereotipuri ale istoriei româno-bulgare în 1913". *Vocația istoriei. Prinos profesorului Șerban Papacostea*. ed. Ovidius Cristea, Gheorghe Lazăr, 441-452. Brăila: Muzeul Brăilei Editura Istros, 2008.
- Anghel, Florin, "Romania Between Istanbul and Ankara: the Beginning of the Alliance in the First Decade of the Kemalist Republic". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2014, sayı 54: 435-450.
- Anzerlioğlu, Yonca, "Bükreş Büyükelçisi Hamdullah Suphi ve Gagauz Türkleri". *Bilgi*, 2006, sayı 39: 31-51.
- Arbore, Alexandru P., "Caracerul etnografic al Dobrogei sudice (Din epoca turcească până la 1913)". *Analele Dobrogei*, 1938, cilt II: 77-120.
- Arbore, Alexandru P., "Contribuțiuni la studiul așezărilor tătarilor și turcilor în Dobrogea" (Dobruca'daki Tatar ve Türk yerleşimlerinin incelenmesine katkılar), *Arhiva Dobrogei*. 1919 cilt II: 213-260.
- Arbore, Alexandru P., *Din etnografia Dobrogei. Contribuțiuni la așezările tătarilor și turcilor din Dobrogea*. București: Tipografia Cărții Regale, 1920.
- Arı, Kemal, "Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar", <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-23/cumhuriyet-donemi-nufus-politikasini-belirleyen-temel-unsurlar> (Erişim tarihi: 30.03.2018).

- Arı, Kemal, *Büyük Mübadele. Türkiye'ye zorunlu göç (1923-1925)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
- Arı, Kemal, *Suyun iki yanı: "Mübadele" (Yazılar)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.
- Aydın, Mehmet Akif, "Arazi Kanunnâmesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1991, cilt 3: 346-347.
- Aziz, Ö., "Millî Hıristiyan fırkası ve Türkler", *Türk Birliği*, 11 Şubat 1938, sayı 61: 1.
- Aziz, Ö., "Yeni rejimin ilanından sonra...", *Türk Birliği*, 18 Ağustos 1938, sayı 66: 2.
- Babuş, Fikret, *Osmanlı'dan günümüze etnik-sosyal politikalar çerçevesinde göç ve iskân siyaseti ve uygulamaları*. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2006.
- Bărbulescu, Petre, *România la Societatea Naşunilor. 1929-1939: momente și semnificații*. București: Editura Politică, 1975.
- Barkan, Ömer Lutfi, "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi". *Türkiye'de Toprak Meselesi*, İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980, 291-375.
- Barlas, Dilek, "Turkish Diplomacy in the Balkans and the Mediterranean. Opportunities and Limits for Middle-power Activism in the 1930s". *Journal of Contemporary History* 40, sayı 3 (2005): 441-464.
- Barlas, Dilek, "Turkey and the Balkans: co-operation in the interwar and post-Cold War eras". off-print, İstanbul: (Turkish Review of Balkan Studies, 1998/99, 4, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı-OBİV), ISIS.
- Basciani, Alberto, "Il Trattato di Craiova del 7 settembre 1940 e gli scambi di popolazione tra la Romania e la Bulgaria (1940-1943)". *Geschicchte und Region/Storia e regione* XVIII, sayı 2 (2009): 155-176.
- Batca, Maria, "Romanya-Dobroudja Türk Topluluğun Toplumsal Hafızasında Sarı Saltık Baba Babadağ Şehrinin Kuruluş Efsanesi". *I. Uluslararası Türk*

- Dünyası Eren ve Evliyaları Kongresi Bildirileri*, Ankara: Ervak Yayınları, 2008, 75-84.
- Batova, Dimitrie, "Pleacă Turcii..." (Türkler gidiyor...). *Tuna*, 22 Ağustos 1937, sayı 22: s. 2.
- Baydar, Mustafa, *Hamdullah Suphi Tanrıöver ve anıları*. İstanbul: Menteş Kitabevi, 1968.
- Bellesort, André, *La Roumanie Contemporaine*. Paris: Perrin, 1905.
- Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Boşcan, Liliana, "The Emigration of the Turko-Tatar Population of Dobrujda to Turkey (1918-1945)". *Geçmişten Günümüze Göç*, ed. Osman Köse, 307-318, cilt I, Samsun, 2017.
- Brătescu, Constantin, "Populația Cadrilaterului între anii 1878-1938". *Analele Dobrogei XIX*, (1938) cilt II: 189-202.
- Brătescu, Constantin, *Dobrogea Regelui Carol I și colonizările dobrogene* (Kral I. Karol'un Dobruçası ve Dobruca iskânı). Cernăuți: Tiparul „Glasul Bucovinei”, 1939.
- Brătianu, Alexandru, *Considerațiuni economice asupra reformei agrare* (Toprak reformuyla ilgili iktisadî hususlar) laşi: Viața Românească, 1928.
- Buşă, Daniela, "Relațiile româno-bulgare în perioada 1878-1914", *Români și bulgari. Provocările unei vecinătăți*, haz. Florin Anghel, Mariana Cojoc, Magdalena Tiță, București: Cartea Universitară, 2007.
- Bulei, Ion, "Relațiile diplomatice ale României", *Statele Lumii. Mică enciclopedie*, haz. Horia C. Matei, Silviu Neguț, Ion Nicolae, Nicolae Șteflea, București: Editura Meronia, 1995.
- Bulgar, Stepan, "Türkiyeye Gelen 1934-1940-cı Yıllarda Gagauz Üyrencileri". 2000 *Sabaa Yıldızı*, sayı 13.
- Bulut, Mehmet, "Osmanlı Devletinde Dinî Teşkilatlanma ve Yaygın Din Eğitimi". *Diyanet İlimi Dergi* 35, sayı 2 (1999): 101-116.

- Bulut, Mehmet, "Osmanlı'dan Günümüze Müftülerin Seçimleri, Atanmaları ve Seçimlerinde Esas Alınan Eğitim Kriterleri". *Dinî Araştırmalar* 15, sayı 41 (2012): 80-98.
- Burgaç, Murat, *Trakya Raporu (1934). Umumi Müfettiş İbrahim Tali Bey'in Gözünden 1030'lu Yıllarda Trakya*. Ankara: Kaynak Yayınları, 2017.
- Burgaç, Murat, *Türkiye'de Umumi Müfettişliklerin Kurulması ve Trakya Umumi Müfettişliği*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezî, 2013.
- Cagaptay, Soner, *İslam, secularism, and nationalism in modern Turkey*. New York: Routledge, 2006.
- Campus, Eliza, *Din politica externă a României 1913-1947*. Bucureşti: Editura Politică, 1980.
- Campus, Eliza, *Înţelegerea Balcanică*. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972.
- Campus, Eliza, *Mica Înţelegere*. Bucureşti: Editura Academiei Române, 1997.
- Cârjali, H. A., "În Chestia musulmanilor din Dobrogea. Un răspuns" (Dobruca'daki Müslümlar'ın konusunda. Bir cevap). *Dobrogea Jună* XI, 18 Nisan 1915, sayı 16: 2.
- Celebi, Evliya, "Seyahatname", *Călători străini despre ţările române*. haz. Mustafa Ali Mehmet, cilt VI, II. Kısım, Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1976.
- Ciachir, Nicolae, "Contributions à l'histoire des relations roumano-turques (1923-1938)". *XI. Türk Tarih Kongresi. Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, cilt VI: 2503-2514.
- Ciachir, Nicolae, "Contributions à l'histoire des relations roumano-turques fonées sur les documents existants dans les archives roumaines (1938-1940)". *XII. Türk Tarih Kongresi. Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, cilt IV: 1470-1479.
- Ciocîltan, Virgil, "De la tătari la otomani: mutaţii în reţeaua comerţului pontic la mijlocul secolului XIV" (Tatarlardan Osmanlılara: XIV. yüzyılda Karadeniz

ticaret ağında değişmeler). *Moștenirea istorică a tătarilor* (Tatarların tarihi mirası), II. cilt, haz. Tasin Gemil, Nagy Pienaru, 97-117. București: Editura Academiei Române, 2012.

Ciocîltan, Virgil, “Evoluția semantică a etnonimului tătar” (Tatar etnoniminin semantik gelişimi). *Moștenirea istorică a tătarilor* (Tatarların tarihi mirası), haz. Gemil Tasin, Nagy Pienaru, București: Lumina Tipo, 2010.

Ciocîltan, Virgil, “Hegemonia Hoardei de Aur la Dunărea de Jos (1301-1341)” (Altı Orda'nın Aşağı Tuna bölgesindeki egemenliği). *Revista istorică*, 2010, sayı 11-12: 1099-1118.

Ciocîltan, Virgil, *The Mongols and the Black Sea Trade in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*. Leiden-Boston: Brill, 2012.

Citirigă, Daniel, *Diplomația Coroanei. Casa Regală a României în Europa Centrală și de Sud-Est în perioada interbelică*. Cluj-Napoca: Editura Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, 2015.

Clark, Roland, *Sfântă tinerețe legionară. Activismul fascist în România interbelică* (Kutsal lejyoner gençlik. Dünya Savaşları arasında Romanya'da faşizm aktivizm). Iași: Polirom, 2015.

Cojocaru, Ionuț, *România și Turcia actori importanți în sistemul de relații interbelice (1918-1940)*, Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2014.

Cornea, Delia, Türkoğlu, Serin, “Aspecte ale vieții cultural-religioase a musulmanilor dobrogeni la sfârșitul secolului al XIX-lea și în primele decenii ale secolului XX.” (XIX. yüzyılın sonunda ve XX. yüzyılın başında Dobruca Müslümanları'nın Kültürel-Dinî Hayatlarından Kesitler). *Turcii și tătarii din Dobrogea* (Dobruca'daki Türkler ve Tatarlar), ed. Adriana Cupcea, 51-72. Cluj-Napoca: Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, 2015.

Cristeodorescu, Constantin, Ștefănescu-Priboi, Dem. C., *Codul legislației de expropriere pentru utilitate națională pentru uzul organelor de aplicare și părților interesate la expropriere* (Kamulaştırma konusunda icra organları

ve paydaşlar için ulusal yarar için kamulaştırma kanunları). Bucureşti: Tipografia România Nouă, 1922.

Culică, Vasile, "Gânduri despre exodul musulman" (Müslümanların göç akımıyla ilgili düşünceler). *Tuna*, 5 Eylül 1937, sayı 23: s. 2.

Cupcea, Adriana, Manuela Marin, Metin Omer, *Seminarul Musulman din Medgidia. Documente și memorie* (Mecidiye Müslüman Semineri. Belgeler ve Anılar), Cluj-Napoca: Institutul pentru Studiarea Minorităților Naționale, 2016.

Çelebi, Evliya, *Seyahatname*, haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, 1. kitap, 2. cilt, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Danescu, Grégoire, *La Dobroudja. Étude de Geographie Physique et Ethnographique*. Bucureşti: Imprimerie de L'Independance Roumaine, 1903.

d'Hogguer, Baron, *Renseignements sur la Dobrodja: son etat actuel, ses ressources, et son avenir*. Bucarest: Imprimerie de L'Association Academique Roumanie, 1879.

De Jong, Frederick, "The Turks and Tatars in Romania. Material relative to their history and notes on their present-day condition". *Turcica. Revues des etudes turques*, 1986, sayı 18: 165-189.

de Lapradelle, A., *Legislația relativă la proprietatea funciară din Dobrogea Nouă (Dobrogea de Sud) și dreptul internațional* (Yeni Dobruca'daki toprak mülkiyeti ve uluslararası hukuk). Bucureşti: Tipografiile Române Unite, 1930.

Dobrinescu, Valeriu Florin, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia: 1918-1940* (Besarabya için diplomatik savaş: 1918-1940). Iași: Editura Junimea, 1991.

Dogan, Mattei, "Romania, 1919-1938". *Competitive Electionsbin Developing Countries*. ed. Myron Weiner, Ergun Özbudun, 369-389. Durham: Duke University Press, 1987.

- Draganova, Slavka, *Tuna Vilayeti'nin Köy Nüfusü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.
- Dulciu, Dan Toma, *Statutul juridic al cadiatelor din România* (Romanya'daki Kadılıkların Hukuki statüleri). Bucureşti: Ars Docendi, 2001.
- Duman, Önder, "Atatürk Döneminde Romanya'dan Türk Göçleri (1923-1938)". *Bilig*, 2008, sayı 45: 23-42.
- Duman, Önder, "Romanya'dan Kocaeli Vilayetine Göç ve İskan (1935-1939)", <http://www.kocaelitarhisempozyumu.com/bildiriler2/42.pdf> (Erişim tarihi: 18.05.2017).
- Dumitrescu, Stelian, *Comunitatea turco-musulmană din Dobrogea în cadrul statului român (1878-1918)*. Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei Carol I, 2015.
- Durgut, Hüseyin, "Romanyalı Türk Şair Mehmet Niyazi'nin Sağış adlı şiir kitabının söz varlığı üzerine yorumlar". *Karadeniz Araştırmaları*, 2005, sayı 6: 108-119.
- Duğu, Cătălina, "Selgiukizii şi Dobrogea în secolul al XIII-lea" (XIII. asırda selçuklular ve Dobruca). *Analele Dobrogei V*, sayı 2 (1999): 21-30.
- Ekrem, Mehmet Ali, *Din istoria turcilor dobrogeni* (Dobruca Türkleri'nin tarihinden). Bucureşti: Editura Kriterion, 1994.
- Ekrem, Mehmet Ali, *Relațiile româno-turce între cele Două Războaie Mondiale 1919-1944*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1993.
- Emgili, Fahriye, "Mübadeleden Kurtulma Çabası Olarak: İhtidâ". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi XXXVIII*, sayı 45 (2009): 221-234.
- Emgili, Fahriye, *Yeniden Kurulan Hayatlar. Boşnakların Türkiye'ye Göçleri (1878-1934)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2012.
- Engin, Vahdettin, *Mekteb-i Sultani*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016.
- Feuzi, İrfan, "Sfaturi şi pãreri". *Bora*, Mayıs 1938, sayı 3: 1.

- Fırat, Melek, Kürkçüoğlu, Ömer, "Sancak (Hatay) Sorunu". *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt I, ed. Baskın Oran, 281-282. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Findley, Carter V., *Modern Türkiye Tarihi. İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789-2007*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Fisher, Alan W., "Emigration of Muslims from the Russian Empire in the Years After the Crimean War". *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 35, sayı 3 (1987): 356-371.
- Fisher, Alan W., *The Crimean Tatars*. Stanford, California: Hoover Institution Press, 1978.
- Frunzănescu, A., *Evoluția chestiunii agrare în România. Privire istorică-Aspecte actuale-Tendințe* (Romanya'da toprak sorununun gelişmesi. Tarihi bakış-çağdaş konular-eğilimler). București: Imprimeria Națională, 1939.
- Gafar, Osman, "Infamie" (Rezillik). *Dobrogea Jună* XIII, 2 Mart 1919, sayı 16: 1.
- Georgeon, François, *Osmanlı-Türk modernleşmesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013.
- Geray, Cevat, *Türkiye'den ve Türkiye'ye göçler (1923-1961)*. Ankara: Türk İktisadî Gelişmesi Araştırma Projesi, 1962.
- Ghiață, Anca, "Condițiile instaurării dominației otomane în Dobrogea" (Osmanlının Dobruca'da hakimiyetini sağlanmasının şartları). *Studii istorice sud-est europene*, 1974, cilt I.
- Grințescu, Ernest, *Colonizarea. Principii și realizări* (İskân. Prensipler ve başarılar). București: Tipografia „Universul”, 1944.
- Guboglu, Mihail, "Arhiva insulei Ada Kaleh și importanța ei". *Revista Arhivelor* V, sayı 1 (1962).
- Güngör, Harun, Argunşah, Mustafa, *Gagauzlar*. Ötüken, 1998.
- Gürün, Kâmuran, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010.

- Güveloğlu, Gülşah Kurt, "SHS ve Yugoslavya Krallığı'nın Türkiye ile diplomatik ilişkileri", *Türkiye-Sırbistan İlişkileri*, ed. Yeliz Okay, Tuncay Babalı (ed.), 143-190. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2012.
- Hablemitoğlu, Necip, "Kemal'in Öğretmenleri", Ekim-Kasım-Aralık 1997, *Kırım*, sayı 21.
- Halaçoğlu, Ahmet, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Hamdi, Kemal, "În jurul schimării nomenclaturii satelor din Durostor" (Durostor'daki köy isimlerin değiştirilmesi hakkında). *Hak Söz*, 17 İkincikânun 1936, sayı 213: 1.
- Heinen, Armin, *Legiunea «Arhanghelului Mihail»*. Bucureşti: Humanitas, 2006.
- Hirschon, Renée (der.), *Ege'yi geçerken. 1923 Türk-Yunan zorunlu nüfus mübadelesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Hitchins, Keith, *România 1866-1947*. Bucureşti: Humanitas, 2013.
- Iacobescu, Mihai, *România şi Societatea Naţiunilor 1919-1929*. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1988.
- Iancu, Gheorghe, *The Ruling Council. The Integration of Transilvania into Romania 1918-1920*. Cluj-Napoca: Center for Transilvanyan Studies, The Romanian Cultural Foundation, 1995.
- Inalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Inalcık, Halil, "Dobrudja". *The Enciclopedia of Islam*, vol. II, Leiden: E. J. Brill, 1991.
- Iordachi, Constantin, "The California of the Romanians": The Integration of Northern Dobrogea into Romania, 1878-1913". *Nation Building and Contested Identities: Romanian and Hungarian Case Studies*, ed. Balázs Trencsényi, Dragoş Petrescu, Cristina Petrescu, Constantin Iordachi, Zoltán Kántor, Budapest, Iaşi: Regio Books, Editura Polirom, 2001: 121-152.

- İordan, Constantin, "La place de la Roumanie dans les relations internationales de la Turquie Républicaine jusqu'en 1925". *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”*. 1994, XXXI: 119-131.
- İordan, Constantin, "La Roumanie la Turquie Kemaliste et les Balkans (1921-1925): interferences politique et diplomatiques". *XI. Türk Tarih Kongresi. Kongreye Sunulan Bildiriler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, vol. VI: 2523-2533.
- İordan-Sima, Constantin, "La Turquie kémaliste et l'idée du Pacte Balkanique dans les années 1925-1926". *Revue des Études Sud-Est Européennes* XIX, sayı 2 (1981): 312-323.
- İnalcık, Halil, "Kırım Hanlığı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2002, cilt 25: 450-458.
- İnan, Arı, *Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1982.
- İnan, Canan Emek, "Türkiye'de iskân siyaseti: iskâna yönelik örgütsel yapı üzerinden bir inceleme". *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 2014, sayı 22: 82-102.
- İonescu Dobrogeanu, M., "Invazia barbară din 1916-1918 în județul Tulcea". *Arhiva Dobrogei*, cilt II, 1919.
- İonescu, M. D., *Dobrogiia în pragul veacului al XX-lea. Geografia matematică, fizică, politică, economică și militară*. Partea I, Iași: Tipo Moldova, 2010.
- İpek, Nedim, *İmparatorluktan ulus devlete göçler*. Trabzon: Serander Yayınları, 2006.
- İskân tarihçesi*, İstanbul: Hamit Matbaası, 1932.
- İslamoğlu, Huri, "Property as a Contested Domain: A Reevaluation of the Ottoman Land Code of 1858". ed. Roger Owen, *New Perspectives on Property and Land in the Middle East*, 3-61. Cambridge: Harvard University Press, 2000.

- İvanoff, İordan, *Les Bulgares devant le Congrès de la Paix. Documents Historiques, Ethnographique et Diplomatiques avec quatre cartes en couleurs*. Berne: Paul Haupt Librairie Académique, 1919.
- Jinga, Victor, *Migrațiunile demografice și problema colonizărilor în România* (Romanya'da göç ve iskân meselesi). Braşov: Institutul de Arte Grafice „Astra”, 1941.
- Juan-Petroi, Constantin, *Ada-Kaleh. Monografia unei insule scufundate și a comunității care a locuit-o*. Editura Elvan, 2005.
- Kafalı, Mustafa, “Altın Orda Hanlığı”. *Türkler*, cilt 8, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, 397-411.
- Karpat, Kemal H., “Ottoman Urbanism: the Crimea Emigration to Dobruca and the Founding of Mecidiye, 1856-1878”. *International Journal of Turkish Studies* III, sayı 1 (1984-1985): 1-25.
- Karpat, Kemal H., *Bir Ömrün İnsanları. Türkiye'den ve Dünyadan Portreler*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2015.
- Karpat, Kemal, “Dobruca”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1994, cilt 9: 482-486.
- Karpat, Kemal, “Gagauzlar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1996, cilt 13: 288-291.
- Karpat, Kemal, “The Emigration of Turks from Romania to Turkey and Hamdullah Suphi Tanrıöver”. *Contemporary Research in Turkology and Eurasian Studies. A festschrift in honour of professor Tasin Gemil on the occasion of his 70th birthday*, ed. Stoica Lascu, Melek Fetisleam, 529-548. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2013.
- Karpat Kemal H., *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. (çev. Recep Boztemur), Ankara: İmge Kitabevi, 2004.
- Karpat, Kemal, *Dağı Delen İrmak*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Karpat, Kemal, *Osmanlı'dan günümüze elitler ve din*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

- Karpat, Kemal, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.
- Kaştan, Yüksel, "Atatürk Dönemi Türkiye-Bulgaristan İlişkileri", <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-72/ataturk-donemi-turkiye-bulgaristan-iliskileri> (Erişim: 17.04.2018).
- Kaygı, Ali, (Gheorghii Caica), "Göçetmedään Komratı bir kerecik taa görmäk pek istiyorum. Moldova Türkiye Büyükelçisinä Oğuz ÖZGEya bir mektub." (Ölmeden önce Komrad'ı bir kerecik daha görmek istiyorum. Türkiye'nin Moldova Büyükelçisi Oğuz Özge'ye bir mektup). *Ana Sözü*, Kışinev, 23 Eylül 2000, sayı 1-2 (388-399).
- Kershaw, Ian, *To Hell and Back: Europe, 1914-1949*. New York: Penguin Books, 2016.
- Keynes, John Maynard, *The Economic Consequences of the Peace*. New York: Harcourt, Brace and Howe, 1920.
- Kırımlı, Hakan (haz.), *İsmail Bey Gaspıralı İçin*. Ankara: Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, 2004.
- Kırımlı, Hakan, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010.
- Kırımlı, Hakan, *Türkiye'deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşimleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
- Kiel, Michael, "Sarı Saltuk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2009, cilt 36: 147-150.
- Koç, Bekir, "Midhat Paşa'nın Niş ve Tuna Vilayetlerindeki Yenilikçi Valiliği". *Kebikeç*, 2004, sayı 18: 407-415.
- Koçak, Cemil, "Kemalist milliyetçiliğin bulanık suları". *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, cilt 4/Milliyetçilik, 37-43. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Kolodziejczyk, Dariusz, *The Crimean Khanate and Poland-Lituania*. Leiden-Boston: Brill, 2001.

- Kozelsky, Mara, "The Crimean War and the Tatar Exodus", *Russian-Ottoman Borderlands. The Eastern Question Reconsidered*, ed. Lucien J. Frary, Mara Kozelsky, 165-192. Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2014.
- Kurat, Akdes Nimet, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1972.
- Kurkina, Ana-Teodora, "Constructing borderland identities in Romania and Bulgaria: the case of interwar Dobruja (1912-1939)". <http://hrcak.srce.hr/177355> (Erişim tarihi: 10.08.2017).
- Kurtulgan, Kürşat, *Balkan Muhacirlerinin Konya Vilayetine İskânı (1923-1933)*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2010.
- Lascu, Stoica, "Aspects of Spiritual Life of the Turkish-Tatar Community in Dobrudja (1913-5)", *Contemporary Research in Turkology and Eurasian Studies. A Festschrift in Honour of Professor Tasin Gemil on the Occasion of His 70th Birthday*, ed. Stoica Lascu, Melek Fetisleam, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2013.
- Leonte, Cristian Andrei, "From Cataloi to Leipzig: in a horse-drawn wagon, just with a handful of belongings. Why did the Germans leave Dobrogea?", *Intelectualii politicii și politica intelectualilor*, haz. Daniel Citirigă, Georgiana Țăranu, Adrian-Alexandru Herța, 212-229. Târgoviște: Editura Cetatea de Scaun, 2016.
- Lucian N. Leuștean, "The Romanian Orthodox Church", *Orthodox Christianity and Nationalism in Nineteenth –Century Southeastern Europe*, ed. Lucian N. Leuștean 101-163, New York: Fordham University Press, 2014.
- Livezeanu, Irina, *Cultură și naționalism în România Mare 1918-1930* (Büyük Romanya'da kültür ve milliyetçilik 1918-1930). București: Humanitas, 1998.
- Locusteanu, Nică Barbu, *Dobrogea (Dobruca)*. București: Typographia Curții, 1879.

- Macar, Elçin, “Yunanistan’dan Anadolu’ya Göç: Nüfus Mübadelesi”, *Türkiye’nin göç tarihi. 14. yüzyıldan 21. yüzyıla Türkiye’ye göçler*, ed. M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya, 173-190. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Maner, Hans-Christian, *Parlamentarismul în România 1930-1940* (Romanya’da Parlamenter sistem). Bucureşti: Editura Enciclopedică, 2004.
- Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi*. İstanbul: İletişim, 2011.
- Marin, Manuela, “After the «Great War»: The Muslim Seminary in Medgidia in Greater Romania”, *World War I, A Historical and Historiographical Perspective*, haz. Iona Bolovan, Gheorghe Cojocaru, Oana Mihaela Tămaş, 569-580. Cluj-Napoca: Academia Română/Centrul de Studii Transilvane, Presa Universitară Clujeană, 2015.
- Maxim, Mihai, *O istorie a relațiilor româno-otomane, cu documente noi din arhivele turcești. Perioada clasică (1400-1600)* (Türk arşivlerinden yeni belgelerle Osmanlı-Romen ilişkilerin bir tarihi. Klasik Çağ (1400-1600)). I. cilt, Brăila: Editura Istros, 2012.
- Melidon, E., “Problema exodului musulman” (Müslüman’ların göç akımı sorunu), *Tuna*, 5 Eylül 1937, sayı 23: 2.
- Mélikoff, Irène, “Uyur İdik Uyardılar”, *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*. İstanbul: Demos Yayınları, 2006.
- Meneşi, Ahmed, “Emigrările musulmanilor. Un pas greşit” (Müslümanların göçleri. Yanlış bir adım). *Dobrogea Jună X*, 15 Mayıs 1914, sayı 17: 1-2.
- Micu, Cornel, *From Peasants to Farmers? Agrarian Reforms and Modernisation in Twentieth Century Romania. A Case Study: Bordei Verde Commune in Braila County*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2012.
- Mihăilescu, F. (tercüme), “Excursiune agricolă în DOBROGEA făcută de Ion Ionescu dela Brad în anul 1850” (1850’de Dobruca’da Ion Ionescu dela Brad tarafından yapılan bir tarım gezisi), *Analele Dobrogei III*, sayı 1 (1922): 97-187.

- Moisuc, Viorica, *Premisele izolării politice a României 1919-1940*. București: Editura Humanitas, 1991.
- Moralı, Seniha Sâmi, "Hamdullah Subhi ve Türk Ocakları". *Hayat Tarih Mecmuası*, Mart 1969, sayı 2: 71-77.
- Murat, "Un glas necăjit.. Nedreptatea demobilizaților" (Üzgün bir ses, terhis edilenlerin haksızlığı). *Revista Musulmanilor Dobrogeni*, 23 Kasım 1928, sayı 3: 1.
- Müller, Florin, *Metamorfoze ale politicului românesc 1938-1944* (Romanya siyasetinin metamorfozları 1938-1944)). București: Editura Universității din București, 2006.
- Negoită, Cătălin, *Țara uitată. Cadrilaterul în timpul administrației românești 1913-1940*. Craiova: Editura Fundației Scrisul Românesc, 2008.
- Neicu, Ion, "Emigrarea turcilor". *Dobrogea Jună*, 11 Eylül 1937, sayı 173: 1.
- Neicu, Ion, *O infiltrare românească în Dobrogea Veche. Colonizarea Dobrogeii Noi cu macedo-români* (Dobruca'ya Romen bir sızma. Yeni Dobruca'ya Vlahlar'ın iskânı). București: Atelierele grafice Socec & Co., 1924.
- Neikov, Peter, "Diplomat la Bucuresti (I)". *Ziarul Financiar*, <http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/petar-neikov-diplomat-la-bucuresti-i-3003414> (erişim tarihi 27.11.2017), basılmış şekli 11.08.2006 tarihinde çıkarılmıştır.
- Neumann, Victor, *Ideologie și fantasmagorie. Perspective comparative asupra istoriei gândirii politice în Europa Est-Centrală* (Ideoloji ve fantasmagori. Doğu Avrupa'da siyasî düşünce tarihi üzerine karşılaştırmalı perspektifler). Iași: Polirom, 2001.
- Noe, Constantin, "Colonizarea Cadrilaterului" (Kadrilater'de iskân), *Sociologie Românească* III, Nisan-Haziran 1938, sayı 4-6.
- Oberländer-Târnoveanu, Ernest, "De Proienie de Gazaria, de Locco Vecine: once again about the Mongol domination in the region of the Mouths of the Danubian during the late 13th and early 14th century", *Moștenirea istorică*

a tătarilor (Tatarların tarihi mirası), haz. Gemil Tasin, Pienaru Nagy, București, 2010.

Oberländer-Târnoveanu, Volker Adam, "Tătarii din România. Schiță istorică" (Romanya'daki Tatarlar. Tarihi Kroki), ed. Gabriel Andreescu (ed.), *Tătarii din România: Teme identitare* (Romanya'daki Tatarlar. Kimlik meseleleri). București: Centrul pentru Drepturile Omului APADOR-CH, 2005.

Ocak, Ahmet Yaşar, "Sarı Saltuk ve Saltukname", *Türk Kültürü*, 1979, sayı 197: 266-275.

Ocak, Ahmet Yaşar, *Sarı Saltuk. Popüler İslam'ın Balkanlar'daki Destanı Öncüsü (XIII. Yüzyıl)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011.

Ortaylı, İlber, "Osmanlı Devleti'nde Kadi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2001, cilt 24: 69-73.

Ömer, Metin, "İki Savaş Arası Döneminde Dobruca ve Besarabya'daki Hristiyan Türkler", *Moștenirea istorică a tătarilor II* (Tatarların Tarihi Mirası II), ed. Tasin Gemil, Nagy Pienaru, 333-348. București: Editura Academiei Române, 2012.

Ömer, Metin, *Atatürk dönemi Türkiye-Romanya ilişkileri 1923-1938*, Gazi Üniversitesi'nde 21 Kasım 2011 tarihinde savunan yayımlanmamış doktora tezi.

Özcan, Ömer, "Hamdullah Suphi Tanrıöver". *Türk Yurdu*, Ocak 2011, sayı 281.

Öztürk, Yücel (ed.), *Doğu Avrupa Türk Mirasının Son Kalesi Kırım*. İstanbul: Çamlıca, 2015.

Papacostea, Șerban, *Români în secolul al XIII-lea. Între Cruciadă și Imperiul Mongol* (XIII. Yüzyılda Haçlılar ve Moğol İmparatorluğu arasında Romenler). București: Editura Enciclopedică, 1993.

Pénakov, Ivan St., *Le régime de la propriété rurale dans la Dobroudja du Sud*. Sofia, 1929.

- Pineta, A. N., *Chestiuni dobrogene* (Dobruca meseleleri). Bazargic: Tipografia Gutenberg, , s.y.
- Pineta, Achile N., *Regimul bunurilor imobiliare din Dobrogea-Nouă* (Yeni-Dobruca'da mülklerin rejimi). Bazargic: Tipografia Musulmană Dobrogea, 1922.
- Plopeanu, Emanuel, "Romania-Turkish relations in the interwar period: issues, perceptions and solutions. The case of the Black Sea Straits' regime and Turkish-Tatar emigration". *Revista Istorică XXIII*, sayı 5-6 (2012): 433-447.
- Popa, Mircea N., "Quelques aspects des relations roumano-turques durant la période comprise entre les Deux Guerres Mondiales". *Revue Roumaine d'Histoire XX*, sayı 4 (1981): 753-760.
- Popescu, Anca, "Dobrogea otomană" (Osmanlı döneminde Dobruca). *Dobrogea 1878-2008* (Dobruca 1878-2008), haz. Valentin Ciorbea, Constanța: Ex Ponto, 2008.
- Popescu, Anca, *Integrarea imperială otomană a teritoriilor din sud-estul Europei. Sangeacul Silistra (sec. XV-XVI)* (Güneydoğu Avrupa Topraklarının Osmanlı İmparatorluğu Entegrasyonu. XV.-XVI. Yüzyıllarda Silistre sancağı örneği). București: Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013.
- Popescu-Judet, Eugenia, "Adakale: Geçmişteki Bir Türk Adası", *Türkler*, cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- Popovici, I. Max, *Situația românilor macedoneni din Iugoslavia, Grecia și Bulgaria și chestia colonizărilor în România* (İugoslavya, Yunanistan ve Bulgaristan'daki Vlah'ların durumu ve Romanya'ya iskân meselesi). București: Institutul de Arte Grafice „Bucovina”, 1930.
- Rado, Şevket, "Abdülhâk Şinâsi Hisar'ın Dağınık Notlarında Hamdullah Subhi Tanrıöver". *Hayat Tarih Mecmuası*, Ağustos 1966, sayı 7: 4-9.
- Radu, Sorin, *Electoratul din România în anii democrației parlamentare* (Parlamentar demokrasi yıllarında Romanya'daki seçmenler). Iași: Institutul European, 2004.

- Rădulescu, Adrian, Ion Bitoleanu, *Istoria Dobrogei* (Dobruca'nın tarihi). Constanța: Editura Ex Ponto, 1998.
- Rădulescu-Zoner, Șerban, Dunărea, *Marea Neagră și Puterile Centrale 1878-1898* Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1982.
- Rareș, M., "Xavier Hommaire de Hell. Un călător francez în Dobrogea în 1846" (Xavier Hommaire de Hell. 1846'da Dobruca'da bir Fransız seyyah), *Analele Dobrogei*, 1934, sayı XV.
- Raul Călinescu, *Insula Ada-Kaleh. Schiță monografică*. București: Tipografia ziarului „Universul”, 1940.
- Roman, I. N., "Proprietatea imobiliară rurală din Dobrogea". *Arhiva Dobrogei*, vol. II, 1919.
- Roman, Ioan N., "Propaganda pentru „Bulgaria Mare” și „Dobrogea bulgărească”. *Arhiva Dobrogei*, vol. II, 1919.
- Roman, Ioan N., *Dobrogea și drepturile politice ale locuitorilor ei*. Constanța: Tipografia „Ovidiu”, 1905.
- Rümi, Ebül'l Hayr-ı, *Saltuk name*. hazırlayan Şükrü Haluk Akalın, Ankara-İstanbul, 1987.
- Sarı, Muhammed, "Atatürk dönemi iskân politikası'nda 2510 sayılı kanunun yeri ve önemi". *Tarihin Peşinde. Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2010, sayı 4: 163-184.
- Sarı, Muhammed, "Atatürk dönemi iskân politikasında iç iskâna yönelik çalışmalar (1923-1938)". *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 2011, sayı 14: 87-113.
- Sarınay, Yusuf, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*. İstanbul: Otuken, 1994.
- Sarınay, Yusuf, "Cumhuriyet Döneminde Balkan Ülkelerinden Ankara'ya Yapılan Göçler (1923-1990)". *Atatürk Araştırma Merkezî Dergisi XXVII*, sayı 80 (2011), 352-387.

- Sarry, Constantin N., "Tot emigrarea turcilor" (Yeniden Türklerin Göçü). *Dobrogea Jună*, 31 Ağustos 1937, sayı 164-165: 1.
- Sarry, Constantin N., "Tot emigrarea turcilor". *Dobrogea Jună*, 31 Ağustos 1937, sayı 164 – 165: 1.
- Saydam, Abdullah, *Kırım ve Kafkas Göçleri (1856-1876)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2010.
- Schamiloglu, Uli, "Altın Ordu", *Türkler*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, cilt 8: 412-428.
- Schick, Irwin Cemil, *Çerkes Güzeli: Bir Şarkiyatçı İmgenin Serüveni*, (çev. Ayşen Anadol). İstanbul: Oğlak Güzel Kitaplar, 2004.
- Scurtu, Costin, "Turco-tătarii din Dobrogea în armata română (Sfârșitul secolului al XIX-lea începutul secolului XX)". *Minoritățile etnice în România în secolul al XIX-lea*, haz. Venera Achim – Viorel Achim, București: Editura Academiei Române, 2010.
- Seftiuc, I., "Momente din activitatea diplomatică a României la Conferința de la Lausanne 1922-1923" (Romanya'nın Lozan Konferansı'ndaki tutumundan kesitler 1922-1923). *Revista Arhivelor XXXII*, sayı 1 (1970): 147-163.
- Seișanu, Romulus, *Dobrogea. Gurile Dunării și Insula Șerpilor. Schiță monografică. Studii și documente*. București: Tipografia Ziarului Universul, 1928.
- Seraslan, Halim, *Hamdullah Subhi Tanrıöver*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 1995.
- Seydametov, Eldar, "Crimean Tatar Emigration in the End of the 19th-Beginning of the 20th Centuries: Causes, Character and Scope". *Moștenirea istorică a tătarilor* (Tatarların tarihi mirası), cilt II, haz. Gemil Tasin, Pienaru Nagy, București: Editura Academiei Române, 2012.
- Solonari, Vladimir, *Purificarea națiunii: dislocări forțate de populație și epurări etnice în România lui Ion Antonescu 1940-1944* (Ulusun saflaştırılması:

Antonescu'nun Romanya'sında zorunlu göç ve etnik temizlik 1940-1944).
İaşi: Polirom, 2015.

Şeker, Kadir, "Arşiv belgelerine göre Romanya'da yaşayan Türklerin karşılaştığı sorunlar ve Türkiye'ye göçler (1930-1940)". *Balkan Tarihi*, cilt II, haz. Zafer Gölen, Abidin Temizer, 135-164. Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları, 2016.

Tahsin, Gemil, "Problema etnogenezei tătarilor" (Tatarların etnogenez sorunu). *Originea tătarilor. Locul lor în România și în lumea turcă* (Tatarların kökeni. Romanya ve Türk Dünyasında yerleri), ed. Tahsin Gemil, 49-63. Bucureşti: Kriterion, 1997.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyat Tarihi*. Ankara: Dergâh Yayınları, 2012.

Tanrıöver, Hamdullah Suphi, *Dağ Yolu*. cilt 1, Fethi Tevetoğlu tarafından hazırlanan kitap, Ankara: Kültür ve Turizm Yayınları, 1987.

Taştan, Yahya Kemal, *Balkan Savaşları ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*. İstanbul: Ötüken, 2017.

Tekeli, İlhan, *Göç ve ötesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.

Temo, İbrahim, *Atatürk'ü niçin severim*. Ankara, 1939.

Tevetoğlu, Fethî, *Hamdullah Subhî Tanrıöver . Hayatı ve Eserleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.

Tismăneanu, Vladimir, *Stalinism pentru eternitate* (Sonsuza kadar stalinism). Bucureşti: Humanitas, 2014.

Tocheff, Teodor, *Propriété foncière dans la Dobroudja du Sud*. Sofia: Imprimerie Bojinoff, 1928.

Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti'nde tek-parti yönetimi'nin kurulması (1923-1931)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.

Turan, Ömer, *The Turkish Minority in Bulgaria (1878-1908)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basimevi, 1998.

- Țăranu, Georgiana, "Nicolae Iorga's views on the Balkan Wars". *The Centenary of the Balkan Wars (1912-1913). Contested Stances/100. Yılında Balkan Savaşları (1912-1913). İhtilafli Duruşlar*, ed. Mustafa Türkeş 407-413. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Țăcu, Octavian, *Problema Basarabiei și relațiile sovieto-române în perioada interbelică (1919-1939)* (Dünya Savaşları arasında Besarabya sorunu ve Soviyet-Romen ilişkileri 1918-1939). Chişinău: Prut Internațional, 2004.
- Uehling, Greta Lynn, *Beyond Memory: The Crimean Tatars' Deportation and Return*. New York: Palgrave Macmillan, 2004.
- Ungureanu, George, *Problema Cadrilaterului în contextul relațiilor româno-bulgare (1919-1940)*. Brăila: Muzeul Brăilei Editura Istros, 2009.
- Țurcanu, Florin, Tulça, Enis, *Dragoste și revoluție. Amintirile unei românce în Turcia lui Kemal Atatürk*. București: Editura Corint, 2016.
- Țuțui, Marian, *Ada-Kaleh sau Orientul scufundat*, Noi Media Print, 2010.
- Uzgel, İlhan, "Bozkurt-Lotus davası kutusu". *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt I, ed. Baskın Oran, 278. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Uzgel, İlhan, "Osmanlı borçları sorunu". *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt I, ed. Baskın Oran, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Uzgel, İlhan, "Türkiye'nin Milletler Cemiyetine (MC) Girişi". *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt I, ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Uzgel, İlhan, Kürkçüoğlu, Ömer, "İngiltere'yle ilişkiler". *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt I, ed. Baskın Oran, 139-147. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Ülgen, Erol, "Dobruçalı şair Mehmet Niyazi ve İthâfât adlı eseri". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2015, sayı 50: 137-150.

- Ülküsal, Müstecib, "Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Dobruca Türkleri". *Emel*, Temmuz-Ağustos 1996, sayı 35.
- Ülküsal, Müstecib, *Dobruca ve Türkler*. 2. baskı, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1987.
- Ülküsal, Müstecib, *Kırım Türk-Tatarları*. İstanbul: Baha Matbaası, 1980.
- Ülküsal, Müstecib, *Kırım Yolunda Bir Ömür*. Ankara: Kürüm Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkez Yayınları, 1999.
- Ülman, A. Haluk, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler 1923-1968". *S.B.F. Dergisi XXIII*, sayı 3 (1968): 241-273.
- Ülman, A. Haluk, Sander, Oral, "Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler 1923-1938 II". *S.B.F. Dergisi XXVII*, sayı 1 (1972): 1-24.
- Vanku, Milan, *Mica Înțelegere și politica externă a Iugoslaviei 1920-1938. Momente și semnificații*. București: Editura Politică, 1979.
- Vásáry, István, *Kumanlar ve Tatarlar - Osmanlı Öncesi Balkanlar'da Doğulu Askerler (1185-1365)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2015.
- Vasile Kogălniceanu, *Dobrogea: drepturi politice fără libertăți* (Dobruca: hürriyetsiz siyasî haklar). București: Socec, 1910.
- Hale, William, *Türk Dış Politikası 1774-2000*. İstanbul: Mozaik Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2003.
- Williams, Brian Glyn, *The Crimean Tatars: The Diaspora Experience and the Forging of a Nation*. Leiden: Brill Academic Pub., 2001.
- Witteck, Paul, "Yazijioghlu Ali on the Christian Turks of the Dobruja". *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XIV/3, 1952.
- Yardımcı, Sibel, Aslan, Şükrü, "1930'ların biyopolitik paradigması: Dil, etnisite, iskân ve ulusun inşası". *Doğu Batı*, Nisan 2008, sayı 44: 131-152.
- Yaşar, Selman, "Türkiye-Romanya İlişkileri (1930-1938)". *Turkish Studies* 7, sayı 4 (2012): 3199-3213.

Yavuz, Nuri, "Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Gagauzlar". *Gazi Akademik Bakış* 4, sayı 7 (2010): 177-184.

Yel, Selma, *Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2009.

Zamfiroiu, Eugeniu, *Evoluția proprietății imobiliare rurale în Bulgaria (1878-1916)* (Bulgaristan'da mülkiyet hakkını gelişimi 1878-1916). București: Editura Librăriei Stănculescu, 1919.

Zanet, Todur, "Gagauz İstoriyasında Mustafa Kemal Atatürk (Gökoğuz Tarihinde Mustafa Kemak Atatürk)". *Ana Sözü*, Kışinev, 31 Ekim 2013, sayı 19-20 (590-591).

Zürcher, Erik J. Z., *The Young Turk Legacy and Nation Building from the Ottoman Empire to Atatürk's Turkey*. London-New York: I. B. Tauris, 2014.

6. Sözlü tarih çalışmaları

1927 (resmî kayıtlara göre 1929) Romanya Köstence Şahman köyü doğumlu E. A. ile yapılan mülakat. E. A. 1935 yılında anlaşmalı göçmen olarak Yalova Subaşı Beldesine gelmiştir. Eylül 2015, Sübaşı, Yalova.

1924 (resmî kayıtlara göre 1927) Romanya Köstence Defçe köyü doğumlu, S. B. ile yapılan mülakat. S. B. 31 Aralık 1940'ta serbest göçmen olarak İstanbul'a gelmiştir. Eylül 2015, İstanbul.

7. İnternet

http://www.cdes.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act_text?id=1517 (Erişim tarihi 31.12.2017)

EK 1. Türkiye Cümhuriyeti Hükûmeti ile Romanya Kırallığı Hükûmeti arasında Bükreşte 4 Eylül 1936 tarihinde akid ve imza edilmiş olan “Dobrucadaki Türk ahalinin muhaceretini tanzim eden Mukavelename” ve merbutu olan dört mektup¹¹⁵⁴

Türkiye Cümhuriyeti ile Majeste Romanya Kırallının Hükûmeti,

Dobruca müslüman Türk halkının bazı anasırı tarafından yarım asırdan fazladır muhacerete gösterilen temayülü müşahede ederek ve

Romanyada mazhar olageldiği hürriyetperver ve müşfik rejimi esasen takdir etmekten hali kalmamış olan mezkûr halkın Kırallık topraklarını münhasıran tabiî etnik köküne tekrar bağlanmak gibi meşru olan bir arzu ile terke karar verdiğini görerek

Cereyan etmekte olan muhaceretinin tarzını en dostane bir fikirle tanzim etmek üzere bir mukavele akdine karar vermişler ve bu husus için mütekabilen fevkalâde murahhasları olarak:

Majeste Romanya Kırallı:

Malîye Nazırı Mösyö Mircea Cancico'ı,

Ekselâns Türkiye Cümhur Reisi:

Türkiyenin Bükreş Fevkalâde Murahhası ve Orta Elçisi Bay Suphi Tanrıöver'i,

tayin etmişler ve mumailleyyhim usulüne muvafık görülen salâhiyetnamelerini birbirlerine tebliğ ettikten sonra aşağıdaki hususatı kararlaştırmışlardır:

Madde 1 – Durostor, Kaliakra, Köstence ve Tulcea Eyaletlerinde oturan müslüman Türk ekalliyetleri işbu mukavelenameden istifade ettirilecektir.

¹¹⁵⁴ Resmi Gazete, 2 Şubat 1937, no. 3523, 7615-7618.

Madde 2 – Yukarıda tasrih edilen eyaletlerde oturan ve Türkiyeye hicret etmek arzusunda bulunan aslen Türk, Müslüman, Romen tebaalarının işbu mukavelenamede derpiş edilen şartlar dahilinde Romanyayı beş senelik bir mühlet zarfında terketmelerine müsaade olunacaktır.

Bu muhaceret, müteakib merhalelerle, aşağıdaki sıra dahilinde yapılacaktır:

- 1– 15 nisan 1936 dan itibaren, mallarını zaten tasfiye etmiş bulunan kimselerden mürekkeb 15 bin kişilik bir kabile;
- 2– İkinci sene, Romen – Bulgar hududu boyunca 8 kilometrelik bir mıntaka;
- 3– Üçüncü sene, Hacıoğlu Pazarcık şehri ve Ezibeyi, Kurdpınar Sancakları;
- 4– Dördüncü sene, Acadanlar, Tutrakana Sancakları;
- 5– Beşinci sene, Silistre şehri ve sancağı ve Dobruca topraklarının mütebaki kısmı.

Türkiye Cümhuriyeti Hükûmeti, her muhaceret devresi başında mezkûr devre zarfında topraklarına kabul etmek istediği muhacir adedinî Bükreşteki Türk Elçiliği vasıtasile Romanya Hükûmetine bildirecektir.

Şurası mukarrerdir ki yukarıda zikredilen devrelerden birinde tahliye edilecek mıntakalardaki eşhasın adedi Türk Hükûmeti tarafından tesbit edilen miktarı aşarsa bu fazlalık müteakib devreye naklolunacak ve bu aded Türk Hükûmeti tarafından tesbit edilen mikdardan aşağı olursa muhacereti müteakib devre için derpiş edilmiş olan eşhas ile tamamlanacaktır.

Madde 3 – İşbu mukavele mucibince 16ncı maddede derpiş edilen hususî komisyona sadece muhaceret istidası verilmekle müstakbel muhacirlere aid şehir harici (Biens Ruraux) gayrimenkul mallar Romanya Hükûmetinin mülkiyetine geçecektir. Şehir dahili (Urbain) gayrimenkul mallar sahiplerinin tam tasarrufu altında kalacaktır.

Romanya Hükûmeti, mezkûr şehir harici (= rural) gayrimenkul mallara ancak aid olduğu listede mukayyed bulunan muhacir grubu irkâb limanına gitmek üzere ikametgâhını terkettiği anda vaz'ıyed edecektir.

Madde 4 – Muhacirlere aid şehir harici (= rural) gayrimenkul mallar bu suretle Romen Hükûmetine, üstünde bulunan inşaat da dahil olmak üzere, - Cemaate veya Evkafa aid olanlar müstesna – hektar başına 6 000 leylik bir meblağ tediye etmesi tekarrür etmiştir. Cemaati İslâmiye ve Evkafa aid menkul ve gayrimenkul malların tasfiyesini tanzim etmek üzere ileride iki hükûmet arasında hususî bir mukavele akdedilecektir.

Madde 5 – Romen Hükûmeti, muhacirlere aid şehir harici (= rural) gayrimenkul malların kıymetini mukassaten yedi senevî tediye ile ve aşağıdaki ahkâm dairesinde ödeyecektir:

Romanya Hükûmeti tarafından ifa olunacak yedi senelik atediyatın tarzı şu suretle tesbit edilmiştir ki her mıntakaya aid mecmu meblâğ müsavi senelik taksitlerle dört senede tasfiye edilecektir. İlk senenin taksiti birinci mıntaka arazilerinin kıymeti olarak tesbit edilen mezkûr mecmu meblâğın dörtte birini teşkil edecektir ve Romanyadan 1937 de ayrılacak olan iki muhacir kfilesinin hareketinden bir ay evvel tediye olunacaktır. Her mıntakanın her senelik taksiti için de tediye yedi sene zarfında tamamilen tasfiyesine kadar aynı suretle hareket edilecektir.

Romanya Hükûmeti, işbu maddede derpiş edilen vadelerde tediye oluncak taksitleri teşkil eden meblâğlar üzerinden yüzde beş faiz tediyesini kabul eder. Romanya Devletinin Türkiye Devletine borçlu olduğu meblâğlardan tevellüd eden faizlerin yekûnu Romanya Devletinin mülkiyetine geçecek olan gayrimenkul malların kıymetini teşkil eyliyen meblâğa ilâve olunacaktır.

Madde 6 – Romen Hükûmeti, yukarıda derpiş edilen senelik taksitlerin tediyesinin bu taksitlere müteferri mebalîği Türkiye Cümhuriyeti Hükûmeti namına Romanya Millî Bankasında açılacak hesabı carinin kredisine yatırmak

suretile ödeyecektir. Romanya Millî Bankası her tediyaı, yapılır yapılmaz Bükreşteki Türk Elçiliğine bildirecektir.

Millî Romanya Bankasına yatırılacak meblâğlar Türkiye Cümhuriyeti Hükûmeti tarafından, 13üncü maddede derpiş edilen nisbetler dahilinde, Türkiyeye ihraç edilecek Romen eşyasının mübayaasında kullanılacaktır. Bu eşyalar ihraçta her türlü vergi, resim ve sair mükellefiyetlerden muaf tutulacaktır.

Şurası mukarrerdir ki bu ihracat için akd olunmuş veya akd olunacak Ticaret Muahedelerinde derpiş edilen ahkâm değil, münhasıran işbu mukavelenin hükümleri tatbik olunacaktır.

Madde 7 – Rumen Hükûmeti, beşinci maddede derpiş edilen senelşk taksitlerden, muhacirlerin millî bankaya, kooperatiflere veya ipotekli dayinlere olabilecek muhtemel bütün borçların tediyesi için icab eden meblâğları ifraz edecektir. Keza, işbu mukavele ahkâmının tatbikile Romen Hükûmetinin mülkiyetine geçecek olan şehir harici (= rural) gayrimenkul malların haczi için, muhacirlerin senedli dayinleri tarafından Romen Hükûmetinden talep edilebilecek diğer her türlü mebâliği de tevkif edilecektir.

Madde 8 – Romen Hükûmeti, her mıntakaya aid dört senelik taksitler üzerinden müsavi parçalarla, mezkûr halka veya bu halkın mallarına, varidatına ve servetine aid, her ne mahiyette olursa olsun, vergi veya rüsum ile her türlü zimmet bakayasından alacaklı bulunduğu mebâliğin – yüzde on tenzilâtla bedelini ifraz edecektir. Bu meblâğlar, bilvasıta veya bilâ vasıta vergi defterlerinden çıkarılacak cedvellere istinaden tesbit olunacak ve alâkadarların muhaceret listesine kaydoldukları tarihteki hakikî zimmetlerini gösterecektir. Mezkûr cedveller 16ncı maddede derpiş edilen hususî komisyon tarafından zamanında tetkik edilecek ve bu komisyon her muhacirin borçlu olabileceği mebâliğin hakikî vaziyetini gösterir iki nüsha üzerine tanzim olunmuş bir şehadetnameyi alâkadarlar bilâ masarif ve rüsum tevdi edecektir.

Romen Hükûmeti, her muhacir gurubunun hareketi sırasında mevzu bahis mebâliğin hakikî mikdarını Türkiye Cümhuriyeti Hükûmetine bildirecektir.

Madde 9 – Romen Hükûmeti, 7 ve 8inci maddeler ahkâmı mucibince tevkif edebileceği mebalîğden kendisinin, kooperatiflerin ve malsandıklarının (= Caisses publiques) muhacirlere borçlu olabileceği bilcümle mebalîği tenzil edecektir.

Madde 10 – Muhaceret etmek müsaadesini almak isteyen eşhas, işbu mukavelenamenin 16ncı maddesinde derpiş edilen hususî komisyona verecekleri talebnameye şehir harici (= rural) gayrimenkul mallarını tamamen kendilerine aid olan binalarda dahil olmak üzere, Romen Hükûmetine terkettiklerini beyan edecekler ve bu talebnamelerine Romen tabiiyetini terkettiklerini ve Türk tabiiyetini talep ve istihsâl eylediklerini mübeyyin resmî bir vesika rapteyliyeceklerdir.

Madde 11 – Muhacirler, sırf kendilerine aid olup müstamel şahsî eşya, küçük, büyük çiftlik hayvanatı (Maafih her aile reisi için büyük hayvanlay beş ve küçük hayvanlar 15 adedi geçemez.), ziraî veya sınaî istihsalde vetahut her hangi bir sanatın icrasında kullanılmağa yarar âlet, makina vesaire gibi her türlü menkul mallarını beraberlerinde götürmekte tamamile serbesttirler.

Muhacirler, tamamen şahsî mücevherlerini, ve bilhassa Dobrucadaki Türk kadınlarının kullanmak âdetinde oldukları altın veya gümüş gerdanlıkları beraberlerinde bötürmeğe mezun olacaklardır. Mamafih her muhacir kadını mezkûr gerdanlıklardan bir taneden fazla götürmeyecektir.

Bundan başka her muhacir Romanyadan çıkarken beraberinde nakid olarak bin ley ve ecnebi dövizi olarak da iki bin leylük bir meblâğı serbestçe götürmeğe mezun kılınacaktır.

Madde 12 – Muhacirler limanlardaki tahmil ve tahliye amelesi, sendika veya cemiyetlerin veya diğer işçilerin âdet ve nizamatına kat'iyen tâbi olmaksızın mallarının nakil, tahmil ve tahliyesinde istedikleri vasıtaları kullanmakta tamamile serbest olacaklardır.

Muhacirlerin kendi arzularile limanlardaki mezkûr tahmil ve tahliye amelesi sendika veya cemiyetlerinin muavenetini talep edebilecekleri ahval müstesnadır.

Madde 13 – Muhacirlerin menkul malları veyahut şehir dahilindeki (= Urbain) gayrimenkul malların tasfiyesi neticesinde ellerinde serbest kalacak leylekle dahilî piyasadan Türkiyeye ihraç edilmek üzere bazı eşya satın almalarına müsaade edilecektir. Bu eşya şunlardır:

Yüzde 25 nisbetinde kereste (=Bois); yüzde yirmi beş nisbetinde hayvan, yüzde on nisbetinde petrol müstahsalâtı ve mütebaki yüzdelerle (A) listesinde (232 numaralı ve 9-X-1935 tarihli *Resmî Ceride*'de intişar eden 60955 numaralı ve 5-X-1935 tarihli vekâlet kararı) münderiç olup ihracı serbest olan maddeler. Bu listeye yüzde kırk nisbetinde kiremit, cam ve çivi ilâve edilecektir. Bütün bu eşya ihraçta vergi, resim ve sair mükellefiyetlerden muaf tutulacaktır.

Yukarıda gösterilen nisbetle 6ncı maddede derpiş edildiği üzere, Türkiye Cümhuriyeti tarafından Romanyada yapılacak mübayaat hakkında da tatbik olunacaktır.

Madde 14 – Romanya Bankası Türkiye Cümhuriyeti Hükûmeti namına hususî bir hesabı cari açacak ve her muhacir elindeki paranın tamamını veya bir kısmını yukarıdaki 13üncü maddede derpiş edildiği üzere eşya mübayaası suretile naklini temin ettirmek üzere bu hesabı cariye yatırmakta muhtar olacaktır. Romanya Millî Bankası bu suretle kendisine yapılacak her tediye, tediyaı yapan hakkında mufassal izahatla birlikte, Bükreşteki Türk Elçiliğine bildirecektir.

Madde 15 – Vesayet altında bulunan sağırlarla aid olup Romanya Malsandıkları (=Caisses publique) ne veya vesayet mahkemelerinin muhafazasına tevdi edilmiş bulunan paralar, menkul kıymetler ve diğerk bilcümle kıymetli eşya Türkiye Cümhuriyeti Hükûmetine tediye veya tevdi olunacak ve Türkiye Cümhuriyeti Hükûmeti de alâkadarlar sinni rüşte varıncıya kadar bunların Türk kanunlarına tevfikân idare ve muhafazasını deruhde edecektir.

Madde 16 – Reis vazifesini görecek bir hâkimden ve Dahiliye, Malîye ve Ziraat Nezaretlerinden (=Départemets) bir mümessil ve tahliye olunavak mıntakadaki Türk halkının bir veya iki vekilinden (=Mandataire) mürekkeb hususî bir komisyon teşkil olunacaktır.

Bu komisyona her mıntaka dahilinde muhacirlerin mufassal bir listesini tanzim etmek ve bu listede bunlara aid arazinin mesahai sathiyesi ile cemaatin ve evkafın mallarını sarahatle göstermek vazifesi tahmil edilecektir. Muayyen her mıntakanın listeleri Romen Hükûmetine terettüb eden senelik mebalîğ ve tediyyatın işbu mukavelede derpiş edilen ahkâm mucibince tesbitinde esas tutlacaktır.

Mezkûr komisyon, Romen Hükûmetinin, kooperatiflerin, sigorta şirketlerinin veya malsandıklarının (=Caisses publique) muhacirlerle borçlu olabilecekleri mebalîğın tutarını tesbit etmek hususunda da salâhiyettar olacaktır.

Madde 17 –Romen makamatı tarafından muhacirlere her grupun hini hareketinde hususî komisyon tarafından tevdi olunacak listelere istinaden tanzim olunacak ücretsiz kollektif şehadetnameler verilecektir. Muhacirlerin hareket ve irkâbı Türkiye Cümhuriyeti Hükûmetinin Romanyadaki mümesilleri tarafından kendilerine evvelce verilmiş bulunacak şahsî veya kollektif Türk pasaportları üzerine yapılacaktır.

Madde 18 – Merbut oldukları mıntakanın tahliyesi anında silâh altında bulunan Dobrucalı Türk müslüman gençler ailelerinin muhaceret için icab eden bütün muameleleri yapmış olduklarını beyan eyledikleri takdirde terhis olunacaklardır.

Halkı o sene zarfında muhaceret edecek olan bir mıntakadaki genç müslüman Türkler aynı şerait altında askere alınmıyacaklardır.

Madde 19 – İşbu mukavelenin akdinden evvel Türkiyeye hicret etmiş ve Romanyada mallarını bırakmış olan eşhas da işbu mukaveleden müstefid olacaklardır.

Madde 20 – İşbu mukavele iki Hükûmet tarafından tasdiki tarihinde mer'iyete girecektir.

Tasdikanılmakal iki taraf fevkalâde Murahhasları işbu mukaveleyi imza etmişler ve muhürlerini basmışlardır.

İşbu mukavelename Fransızca iki aslî nüsha olarak Bükreşte 4/9/1936 tarihinde tanzim olunmuştur.

İmza: S. Tanrıöver

İmza: Mircea Cancicov

Bükreş, 4/9/1936

Bay Elçi,

Dobrucanın Türk ahalsinin muhaceretini tanzim için Bükreşte bu gün imza edilen mukavelenamenin 14üncü maddesi mucibince Türk göçmenlerinin, mallarının satışlarından hasıl olacak ley mikdarları ile kendilerinin olup Romanya Millî Bankasına yatırılması lâzım gelen diğer mebaliğin menşelerini tesbit için mezkûr mukavelenamenin 16ncı maddesinde derpiş edilen komisyonun tetkik edilebileceğini bildiren bugünkü tarihli mektubunuzu aldığımı arz ile kesbi şeref eylerim.

İşbu iş'arınızı kayıd ile bu vesileden bilistifade ihtiramatı faikamın kabulünü rica ederim.

İmza: Mircea Cancicov

Ekselâns Bay S. Tanrıöver

Bükreş'te Türkiye Elçisi ve

Fevkalâde Murahhası

Bükreş, 4/9/1936

Bay Elçi,

Romanyadan Türkiyeye hicret eden göçmenlerin nakli Türk Hükûmetinin yardımile meccanen temin edilmediği takdirde Romanya Hükûmetinin mezkûr muhacirlerin bunu işbu mukavelenamenin 11nci maddedinin sonuncu kısmının ahkâmı mucibince kendilerine bırakılan meblâğlarla tediye etmek mecburiyetinde tutulmaları icab edeceği telâkkisinde bulunduğunu size bildirmekle kesbi şeref eylerim.

Şurası da mukarrerdir ki, işbu mukavelenamenin 6ncı maddesinin 2nci fıkrası ahkâmına tevfiikan Romanya Millî Bankasına yatırılan meblağlarla mukabil alınan emtianın nakli detamamen bu idhalâtı yapana racidir.

Binaenaleyh mezkûr emtia Türk vapurları tarafından meccanen nakledilmediği takdirde nakil için lâzım gelen dövizler Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası tarafından tediye edilecektir.

Bu vesileden bilistifade ihtiramatı faikamın kabûlünü rica ederim.

İmza: Mircea Cancicov

Ekselâns Bay S. Tanrıöver

Bükreş'te Türkiye Elçisi ve

Fevkalâde Murahhası

Bükreş, 4/9/1936

Bay Elçi,

Romanya Hükûmetinin bugünkü tarihle imza edilen ve Dobrucanın Türk ahalsinin muhaceretini tanzim eden mukavelenamenin 11nci maddesinin, her muhacirin Romanyadan çıkarken yanında serbestçe götürmekte muhtar oldukları nakid meblağlara aid sonuncu ahkâmını mukavelenamenin tatbiki esnasında tadil etmek hakkını muhafaza ettiğini bildirmekle kesbi şeref eylerim.

Bu vesileden bilistifade ihtiramatı faikamın kabulünü rica ederim.

İmza: Mircea Cancicov

Ekselâns Bay S. Tanrıöver

Bükreş'te Türkiye Elçisi ve

Fevkalâde Murahhası

Bükreş, 4/9/1936

Bay Elçi,

Bükreşte bugünkü tarihle imza edilen ve Dobrucanın Türk ahalsinin tanzim eden mukavelenin 4, 5 ve 6ncı maddelerinde satın alınması derpiş edilen arazinin tediyesi için Romanya Hükûmetinin ley ile yapacağı tediyata leyin 7 Şubat 1929 tarihli İstikrar Kanunu veçhile altın Fransız frangı rayici ve buna ilâveten bugün cari olan %38 prim ile yani bir altın Fransız frangın kıymeti 9,04 ley olmak üzere kabul edildiğini bildirmekle kesbi şeref eylerim.

Binaenaleyh leyin yukarıda altın Fransız frangına nisbetle tayin edilen kıymetinde vaki olan her tebeddül, işbu tahavvül tarihinden sonra ley ile yapılacak her tediyat münasebetile nazarı itibara alınacaktır.

Bu vesileden istifade ile ihtiramatı faikamın kabulünü rica ederim.

İmza: Mircea Cancicov

Ekselâns Bay S. Tanrıöver

Bükreş'te Türkiye Elçisi ve

Fevkalâde Murahhası

EK 2. 1936 Göç Mukavelenamesine göre göç bölgelerinde Türk nüfusu¹¹⁵⁵

Ek Tablo 1: Türk nüfusuna genel bakış

	Toplam nüfus	Türk nüfusu	
		Sayı	Oran
Dobruca Toplamı	814.609	150.740	18,5
<u>Ek Tablo 2</u> Romen-Bulgar sınırında 8 kilometrelik alan	70.505	43.168	61,2
<u>Ek Tablo 3</u> Hacıoğlu Pazarcık şehri, Ezibeî kazası (Kaliakra eyaleti), Kurtbunar kazası (Durostor eyaleti)	102.020	29.475	28,9
<u>Ek Tablo 4</u> Akkadınlar ve Tutrakan (Durostor eyaleti)*	56.113	34.663	61,8
<u>Ek Tablo 5</u> Silistre şehri ve Silistre kazası (Durostor eyaleti)	69.379	10.382	15,0
<u>Ek Tablo 6</u> Dobruca'nın kalanı*	516.592	33.052	6,4

* Ek Tablo 2'de yer alan köyler hariç (8 kilometrelik alan)

Ek Tablo 2: 1930 nüfus sayımına göre Romen-Bulgar sınırında 8 kilometrelik alanda Türk nüfusun dağılımı

No.	Yerleşim yeri	Nüfusun toplamı	Türk nüfusu
	Toplam (8 km alan)	70.505	43.168
A.	Silistre eyaleti		
I.	Tutrakan kazası	20.083	13.484

¹¹⁵⁵ A.M.A.E., fon 71/Turcia, cilt 65, 250-263.

1.	Köhne İsmail	1.641	9
2.	Türk Smil	2.706	2.037
3.	Senova	1.014	733
4.	Siyahlar	394	1
5.	Meşe-Mahalle	480	470
6.	Hacı-Faklar	616	586
7.	Meşim-Mahalle	1.160	1.081
8.	Kovancılar	1.390	1.255
9.	Karamehmetler	699	683
10.	Denizler	1.196	348
11.	Belitsa	1.551	274
12.	Çanakçılar	317	317
13.	Salihler	831	800
14.	Ahmatlar	1.054	780
15.	Kâzımlar	992	763
16.	Köse-Abdi	1.713	1.503
17.	Sârgılar	430	15
18.	Mevsimler	414	403
19.	Kurt Palar	554	548
20.	Kanipe	931	878
II.	Akkadınlar kazası	10.311	9.530
1.	Avdular	276	264
2.	Kamerler	519	422
3.	Atköy	881	833
4.	Şarmanköy (Şamanköy)	326	313
5.	Kerimler	539	531
6.	Soğanlık	558	356

7.	Kufalçalar	407	384
8.	Emirler	406	400
9.	Doğcamar (Dokçalar)	651	566
10.	Dere-Mahalle	559	553
11.	Omurca	316	291
12.	Taşlı-Mahalle	78	78
13.	Şamalar	160	151
14.	Selgi-Bucak	441	437
15.	Orta-Mahalle-Bey	700	678
16.	Musular	923	778
17.	Aşa-Mahalle	731	711
18.	Sungurlar	1.127	1.090
19.	Ormanköy	341	331
20.	Orta-Mahalle	372	363
III.	Kurtpınar kazası	13.412	10.296
1.	Dorutlar	536	506
2.	Hasan-Fakı	1.292	1.215
3.	Çirekçi	923	586
4.	Uzulköy	1.216	815
5.	Seyd-Ali-Fakı	584	423
6.	Pirliköy	629	598
7.	Pirli Yeni Mahalle	767	400
8.	Pirli-Camii-Mahalle	671	655
9.	Şahinlar	1.907	1.764
10.	Pirli-Daulcılar	378	368
11.	Koyunluköy	328	265
12.	Caburga	833	187

13.	Duştubak	585	269
14.	Koçmar	1.557	1.432
15.	Veli-Fakı	1.206	813
B.	Kaliakra eyaleti		
I.	Ezibey kazası	21.660	9.207
1.	Kili-Kadı	2.710	2.441
2.	Trupçılar	2.772	1.899
3.	Omur-Fakı	1.230	788
4.	Ekizce	2.319	1.644
5.	Esirge	631	629
6.	Deli-Ormanlar	1.712	4
7.	Hasım-Dede	351	160
8.	Serdiment	531	1
9.	Sarı-Mamut	409	158
10.	Kadı-Köy	1.716	638
11.	Arnavut Köy	801	121
12.	Eni-Mahle	849	3
13.	Malko Botevo	221	-
14.	Boğdanlı	948	12
15.	Opancea	505	55
16.	Valalı	120	-
17.	Semizali	589	7
18.	Sarıca	284	204
19.	Karabaşli	343	75
20.	Balıca	1.109	231
21.	Şahınlar	262	137
22.	Tülüce	228	-

23.	Köycük	1.020	-
II.	Balçık kazası	5.039	651
1.	Çukurova	170	15
2.	Çatallar	932	396
3.	Alaklisi	309	12
4.	Çavuş Köy	1.421	35
5.	Geyikçiler	604	130
6.	Tekke	1.132	58
7.	Ekrene	471	5

Ek Tablo 3: 1930 nüfus sayımına göre Hacıoğlu Pazarcık şehri, Ezibei kazası (Kaliakra eyaleti), Kurtbunar kazası (Durostor eyaleti) Türk nüfusun dağılımı

No.	Yerleşim yeri	Toplam nüfus	Türk nüfusu
	Ek Tablo 3 toplamı	102.020	29.475
	Hacıoğlu Pazarcık şehri	30.106	7.783
	Ezibey kazası (Kaliakra eyaleti)*	44.067	12.089
1.	Ayı Orman (Ayorman)	680	230
2.	Kapaklı	947	13
3.	Ali-Anife	286	13
4.	Abdul Ehat	788	411
5.	Arabacı	104	99
6.	Armutlu	828	--
7.	Azaplar	1.154	357
8.	Bayram-Pınar	1.105	632
9.	Baraklar	546	516
10.	Bazaurt	1.448	39
11.	Kuruca-Köy	413	132
12.	Karalez	484	--

13.	Kara-Murat	617	106
14.	Karasinan	785	55
15.	Karasular	1.326	196
16.	Deveci Köy	893	3
17.	Çakırcı	350	61
18.	Çamurlu	1.641	295
19.	Kesecik	597	170
20.	Kirinci	732	282
21.	Kokarca	907	114
22.	Konak	1.256	1
23.	Kuyucuk	909	444
24.	Kovanlık	338	1
25.	Denizler	442	120
26.	Durgut-Kalfa	648	170
27.	Enice	1.118	538
28.	Erci	370	16
29.	Ezibey	1.138	--
30.	Fındıklı	866	244
31.	Gürgenli	649	361
32.	Hacıköy	339	91
33.	Hardalı	1.018	396
34.	Hasi-Köseler	1.835	747
35.	Yörgüçler	262	73
36.	Köseler	380	101
37.	Mansurova	827	177
38.	Mazlum Köy (Matlım Köy)	566	18
39.	Mırzık	479	196

40.	Mursalköy	582	359
41.	Nasreddin	1.402	916
42.	Küçük-Ahmet	801	--
43.	Omurköy	505	109
44.	Osman-Fakı	742	100
45.	Paracık	692	322
46.	Keçi-Deresi	903	520
47.	Regepköy	283	183
48.	Sarı Nebi	654	417
49.	Şeidali	563	308
50.	Kara Kışla	1.056	189
51.	Söğütçük (Suyucuk)	1.330	--
52.	Şahinci	681	202
53.	Karapelit	1.342	49
54.	Terskondu	626	441
55.	Tokçular	592	18
56.	Kara Bağlar	794	538
57.	Ahmatlar (Ahmetler)	448	--
	Kurtpınar kazası (Silistre eyaleti)**	27.847	9.603
1.	Ak Pınar	879	524
2.	Küçük Ak Pınar	575	--
3.	Alfatar	3.574	3
4.	Arabacı	986	286
5.	Aratmaca	504	5
6.	Avdula	2.478	1.365
7.	Bey Pınar	1.098	266
8.	Kadırsık (Kadir Aşık)	839	483

9.	Kayrak	672	--
10.	Cara Aptula	660	616
11.	Büyük Kara Ağaç	679	284
12.	Karaca At	1.143	216
13.	Kızılıklı	675	279
14.	Kurtpınar	1.667	963
15.	Dautlar	474	384
16.	Ekincik	963	576
17.	Gülerköy	1.522	314
18.	Hıdır-Çelebi	706	--
19.	Hotluca (Otluca)	474	311
20.	Oluklu	754	8
21.	Paşa-Balı	1.439	1.357
22.	Fındıklı (Pındıklı)	1.062	13
23.	Regele-Mihai I (Kral I. Mihai)	452	--
24.	Sarı Nebi-Yurtluk (Onogur)	318	316
25.	Soyaklı	615	370
26.	Soğucak	946	486
27.	Topçu	1.054	178
28.	Țar-Asen (Çar-Asen)	629	-

* Ek Tablo 2'de yer alan Ezibei kazasındaki köyler bu tabloya girmemiştir (8 kilometrelik alan).

** Ek Tablo 2'de yer alan Kurtbunar kazasındaki köyler bu tabloya girmemiştir (8 kilometrelik alan).

Ek Tablo 4: 1930 nüfus sayımına göre Akkadınlar ve Tutrakın (Silistre eyaleti) Türk nüfusun dağılımı

No.	Yerleşim yeri	Toplam nüfus	Türk nüfusu
	Ek Tablo 4 toplamı	56.113	34.663
	Akkadınlar kazası*	34.086	23.567

1.	Akkadınlar	1.508	1.173
2.	Aydoğdu	654	498
3.	Ayvat Köy	182	179
4.	Atmaca	604	229
5.	Baharky	794	746
6.	Balabanlar	595	588
7.	Baltacı Yeni Köy	1.734	1.268
8.	Bezirgan	853	686
9.	Bailerky (Beylerky)	712	644
10.	Bosna	964	895
11.	Kapaklı	991	490
12.	Kara-Koç	881	865
13.	Kara-Ese-Köy	1.549	1.247
14.	Karayağmurlar	908	844
15.	Karalar	1.087	903
16.	Karaveliky	748	743
17.	Kızılburun	923	908
18.	Anızcık	1.195	137
19.	Keçiler – Mahalle	489	316
20.	Çiler	1.226	1.126
21.	Dam Adası	585	562
22.	Doğrular	1.696	1.519
23.	Doymuşlar	1.860	358
24.	Duraklar	285	169
25.	Emirky	788	671
26.	General Dragalina	270	--
27.	Geri – Mahalle	320	319

28.	Golebina	1.191	958
29.	Golebina – Çatalca	413	2
30.	Hasköy	1.418	153
31.	Papuçlar	894	889
32.	Pıtraklı	830	733
33.	Sağırlar	388	26
34.	Sınır Yeni Mahalle	1.180	441
35.	Söycük	576	--
36.	Söğütçük	980	852
37.	Söneç	790	464
38.	Talaclar	432	428
39.	Tokmak Köy	593	538

* Ek Tablo 2'de yer alan Akkadınlar kazasındaki köyler bu tabloya girmemiştir (8 kilometrelik alan).

Ek Tablo 5: 1930 nüfus sayımına göre Silistre şehri ve Silistre kazası (Durostor eyaleti) Türk nüfusun dağılımı

No.	Yerleşim yeri	Toplam nüfus	Türk nüfus
	Ek Tablo 5 toplamı	69.379	10.382
	Silistre şehri	17.339	5.418
	Silistre kazası	52.040	4.964
1.	Aydemir	2.823	--
2.	Ali Fakı	646	10
3.	Elmalı	1.885	9
4.	Babuk	2.559	--
5.	Bracima	740	--
6.	Bracima-Yeniköy	385	--
7.	Kaybular	972	696

8.	Büyük Kaynarca	1.035	36
9.	Küçük Kaynarca	2.195	--
10.	Kalipetrova	2.992	1
11.	Kanlı	1.454	34
12.	Küçük Kara Ağaç	454	1
13.	Karaomur	1.246	10
14.	Karaorman	1.175	14
15.	Yukarı Kervan	467	57
16.	Aşağı Kervan	525	75
17.	Kazemir	949	376
18.	Köse Aydın	1.896	734
19.	Kutuklu	612	26
20.	Koçine	2.451	892
21.	Koçular	1.240	453
22.	Kozluca	1.234	96
23.	Cranova	1.330	5
24.	Kuyucuk	1.037	186
25.	Eseköy	1.338	228
26.	Fraşari	874	--
27.	Garliça	549	--
28.	Garvăn-Cioara	1.859	4
29.	Garliçe	1.284	1
30.	G-I Praporgescu	477	--
31.	Gürgencik	902	6
32.	Gramoştea	272	2
33.	Hocaköy	511	1
34.	Yalı-Çatalca	847	391

35.	Lipniça	1.486	16
36.	N. Filipescu	140	--
37.	Paraçova	377	--
38.	Hoca-Köy	2.656	--
39.	Yeni-Köy	884	8
40.	Srebarna	1.953	6
41.	Tataritsa	990	--
42.	Veliköy	369	154
43.	Vetren	1.307	--
44.	Zarniç	663	436

Ek Tablo 6: 1930 nüfus sayımına göre Dobruca'nın kalanında Türk nüfus dağılımı

No.	Yerleşim yeri	Toplam nüfus	Türk nüfusu
	Ek Tablo 6 toplamı	516.592	33.052
A.	Silistre eyaleti		
I.	Adakariyesi (Adaköy) şehri	3.113	46
II.	Tutrakan şehri	11.175	2.591
B.	Kaliakra eyaleti		
I.	Balçık şehri	6.396	1.924
II.	Kavarna şehri	5.086	324
III.	Balçık* kazası	21.478	2.062
1.	Ayorman	91	5
2.	Arnavutlar	58	--
3.	Kalaycıdere	196	9
4.	Kılıçköy	339	--
5.	Karakaşköy	78	--
6.	Kara-Yapılar	505	97

7.	Karalar	451	--
8.	Karamanlı	553	--
9.	Garipçe	548	--
10.	Karlı-Bey-Köy	611	229
11.	Çayırılı Göl	519	7
12.	Köylük	186	--
13.	Keramet	182	--
14.	Seyit-Ahmet	348	11
15.	Kuyu-Köy	352	124
16.	Derinköy	473	117
17.	Elibey	259	1
18.	Evlekler	291	289
19.	Gargalık	562	2
20.	Caferli Üç Orman	371	19
21.	Gâvur-Söğütçük	2.173	6
22.	Göre	890	--
23.	Giy Orman	400	--
24.	Hacı Bayram	294	--
25.	Hamzalar	342	34
26.	Yastıkçılar	296	5
27.	Yazıcılar	246	3
28.	İdris-Kuyusu	308	15
29.	İrice	218	3
30.	Iuzgubenlâc	387	--
31.	Malkoç	257	--
32.	Mal-Bey	280	--
33.	İdris-Kuyusu	404	--

34.	Deli Yusuf Kuyusu	729	1
35.	Gâvur-Köy	767	--
36.	Resiller	165	--
37.	Sarı-Meşe	406	11
38.	Satılmış	600	--
39.	Selim-Kuyusu	192	--
40.	Sevdalı	347	--
41.	Türk-Söğütçük	512	46
42.	Suliman-Fakı	121	111
43.	Sürtü Köy	9	--
44.	Şabla	2.518	11
45.	Tortamış	127	71
46.	Tırmofka	224	--
47.	Veisköy	425	403
48.	Doğan Yuvası	868	432
IV.	Kasım Kazası	33.079	4.390
1.	Aydın Bey	442	63
2.	Alıç Köy	701	1
3.	Arman	891	246
4.	Başpınar	649	103
5.	Bejenari	530	79
6.	Sırt-Köy	356	1
7.	Buğdaylı Çamurlu	886	5
8.	Bogdali (Budağylı ?)	474	5
9.	Hoş-Kadem	681	118
10.	Kaba Sakal	327	--
11.	Kara Ağaç	422	251

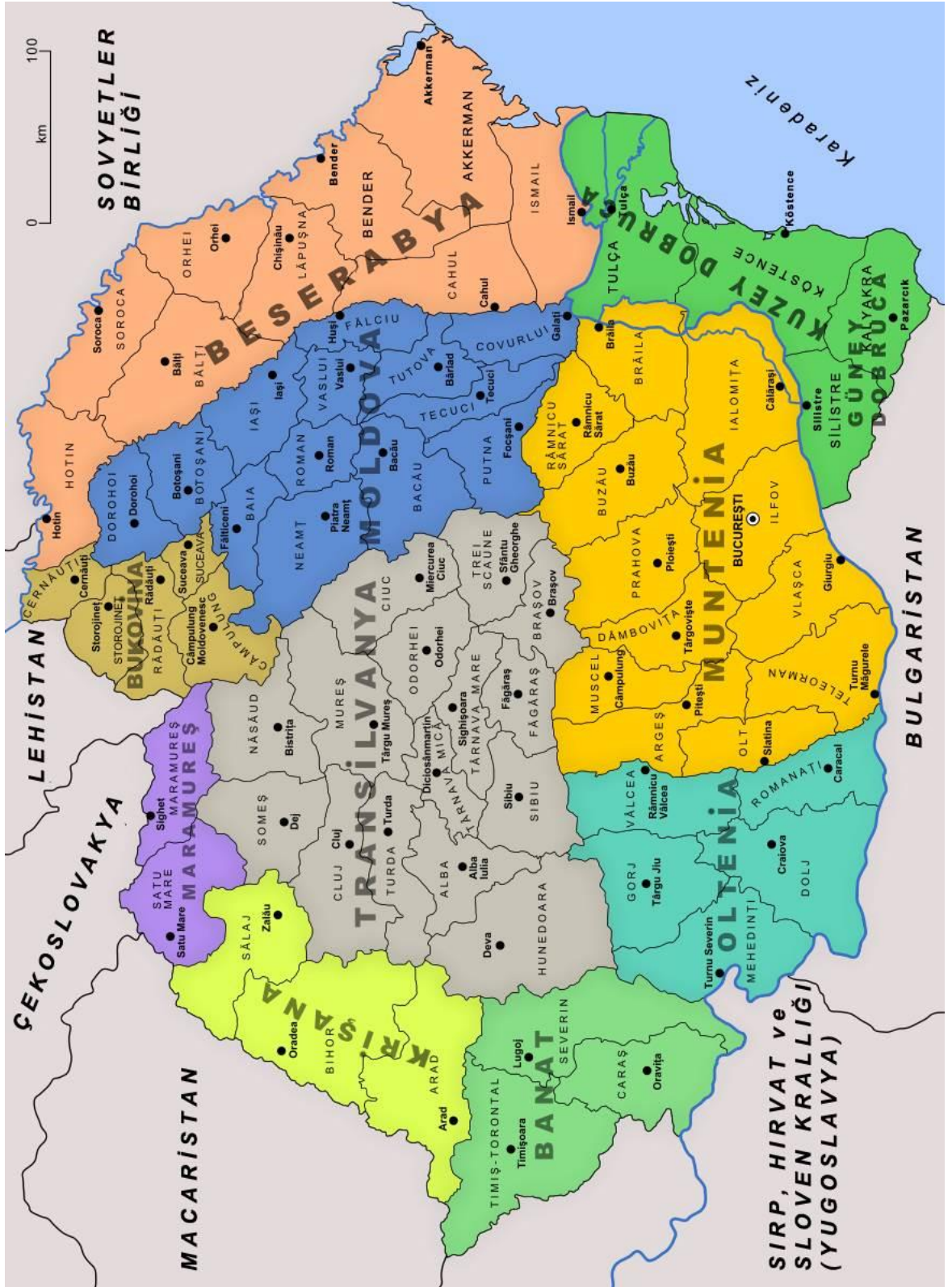
12.	Kara Kurt	185	--
13.	Karadurmuş	26	1
14.	Karalı	708	15
15.	Kasaplı	440	145
16.	Kasım	979	102
17.	Emirler	331	79
18.	Çayır Harman	491	13
19.	Kara-Göz-Kuyusu	527	8
20.	Köstekçiler	184	80
21.	Küpeler	433	85
22.	Çiflik	486	--
23.	Çoban-Kuyusu	487	178
24.	Çufut-Kuyusu	635	17
25.	Sarahan Bey	172	12
26.	Araklar	103	60
27.	Duranlar	490	20
28.	Durası	738	213
29.	Durbalı	483	5
30.	Yenice-Haydar	820	--
31.	Esetli	506	6
32.	Gelincik	1.192	43
33.	Ormancık	206	68
34.	Harmanlık	473	--
35.	Hasırlık	382	135
36.	Haslacaköy	233	45
37.	Yapılca	101	7
38.	İlanlık	863	11

39.	Ismail	380	--
40.	Yunuscular	408	79
41.	Kara Baki	604	106
42.	Büyük Çoral	493	78
43.	Mumcu-Köy	108	95
44.	Mancılar	139	76
45.	Melekler	194	4
46.	Musubey	1.279	164
47.	Nebi-Kuyusu	139	28
48.	Peri Fakı	293	109
49.	Petia	652	2
50.	Kara-Yazıcı	501	299
51.	Poreaz (Yukarı-Musa-Bey?)	270	--
52.	Murat Fakı	368	--
53.	Preseleti	744	38
54.	Eli-Bey	883	2
55.	Hasır Kuyusu	659	314
56.	Salaman	136	--
57.	Sarı Musa	398	--
58.	Karacalar	437	93
59.	Simonova	578	31
60.	Yetim Veli	165	4
61.	Süleymanlık	1.222	227
62.	Orta-Kuyusu	310	141
63.	Susuzköy	624	24
64.	Uzlar	219	7
65.	Kara-Kurt	513	21

66.	Semizler	464	181
67.	Veli Fakı	470	11
68.	Hüseyince	396	36
C.	Köstence eyaleti	253.093	17.114
D.	Tulça eyaleti	183.172	4.601

* Ek Tablo 2'de yer alan Balçık kazasındaki köyler bu tabloya girmemiştir (8 kilometrelik alan).

EK 3. Büyük Romanya (1918-1940) haritası

EK 4. Kuzey Dobruca haritası

EK 6. Orijinallik Raporu

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU**

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih:28/06/2018

Tez Başlığı : ROMANYA'DAKİ TÜRK-TATAR TOPLUMU VE TÜRKİYE'YE GÖÇLERİ (1918-1941)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 378 sayfalık kısmına ilişkin, 28/06/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turmitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 6 'dır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- X Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- X Alıntılar dâhil
- 5- 5 kelimededen daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza 28/06/2018

Adı Soyadı: METİN OMER

Öğrenci No: N11143359

Anabilim Dalı: Tarih

Programı: Tarih

Statüsü: X Doktora Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Mehmet Veli
SEYİTDANLIOĞLU

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

EK 7. Etik Kurul ya da Muafiyet İzni

 <p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU</p>
<p>HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TARİH ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA</p> <p style="text-align: right;">Tarih: 26/06/2018</p> <p>Tez Başlığı: ROMANYA'DAKİ TÜRK-TATAR TOPLUMU VE TÜRKİYE'YE GÖÇLERİ (1918-1941)</p> <p>Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır, 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir. 4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir. <p>Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.</p> <p>Gereğini saygılarımla arz ederim.</p> <p style="text-align: right;">Tarih ve İmza 26/06/2018</p> <p>Adı Soyadı: METİN OMER</p> <p>Öğrenci No: N11143359</p> <p>Anabilim Dalı: TARİH</p> <p>Programı: TARİH</p> <p>Statüsü: ☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora</p>
<p><u>DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI</u></p> <p style="text-align: center;">   Prof. Dr. Mehmet Veli SEYİTDANLIOĞLU (Unvan, Ad Soyad, İmza) </p> <p style="text-align: center;"> Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr Telefon: 0-312-2976860 Faks: 0-3122992147 E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr </p>